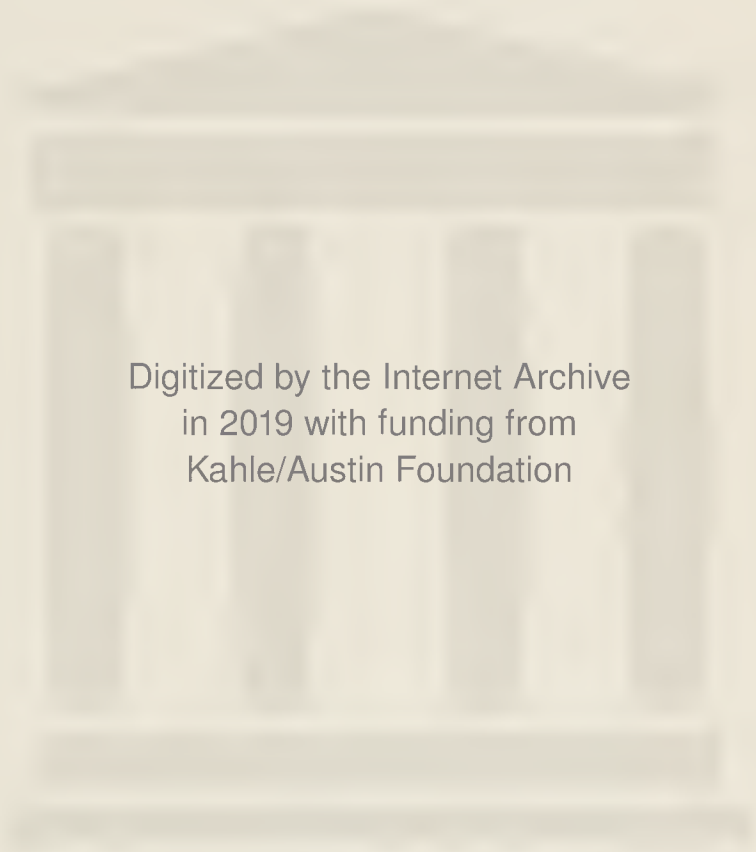

NUNC COGNOSCO EX PARTE

TRENT UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Kahle/Austin Foundation

LR
BR 60 . e . 6 v . 21

PROLEGOMENA.

CAP. I. DE VITA ET SCRIPTIS FAVSTI EPISCOPI REIENSIS.

De uita et scriptis Fausti disputaturus primum eos libros enumerare constitui, in quibus eadem materia plus minus accurate atque ita quidem, ut ex unoquoque libro aliquantum redundet utilitatis, tractatur, quam ob rem procedente dissertatione nostra ut breues esse possimus in laudandis singulis libris, hic eos uno obtutu componimus. atque digni, qui afferantur, hi sunt: Casimirus Oudin, Commentarius de scriptoribus ecclesiae antiquis, Francofurti ad Moenum 1722, I 1291—1317. — Lenain de Tillemont, Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles, Venetiae 1732, XVI 408—436. — Histoire littéraire de la France par des religieux Benedictins de la congregation de s. Maur, Parisiis 1735, II 585—619. — Dom Remi Ceillier, Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques, Parisiis 1748, XV 157—189. — Ioannes Stilting, ‚de s. Fausto episcopo‘, Acta sanctorum Septembris (Antuerpiae 1760) VII 651—714. — Bruno Krusch, ‚de Fausto episcopo Reiensis‘, Monumenta Germaniae historica, Auctorum antiquissimorum uol. VIII, Berolini 1887, p. LIII—LXI. — Praeterea ipsi nos tribus commentationibus de Fausto Reiensis eiusque scriptis egimus: Studien über die Schriften des Bischofes von Reii Faustus. Ein Beitrag zur spätlateinischen Literaturgeschichte (I. Die Ueberlieferung der zwei Bücher des Faustus über die Gnade p. 5—27. II. Faustus der Verfasser der zwei Bücher über den heiligen Geist p. 28—46.

III. Ueber die Predigten des Faustus und ihre Echtheit p. 47—104), Vindobonae 1889. — Kritische Untersuchungen über wirkliche und angebliche Schriften des Faustus Reiensis, in *Ephemeride gymnasiorum Austriacorum* 1890, p. 289—301. — Beiträge zur Kritik und Erklärung der Briefe des Apollinaris Sidonius, Faustus und Ruricius, in eadem *Ephemeride gymn. Austr.* 1890, p. 481—497 et 677—699.

Faustum *ortu Britannum, habitaculo Reiensem* fuisse Alci-
mus Auitus in epistula ad Gundobadum regem (p. 30, 1 Peiper) tradit et Apollinaris Sidonius in epistula ad ipsum Faustum scripta (VIII 9 p. 157, 7 Luetiohann) de Britannis ut Fausti popularibus uerba facit, quare nulla fides habenda est uerbis Possessoris episcopi Africani, qui de *Fausto quodam natione Gallo, Reginae ciuitatis episcopo* (Migne, Patrol. lat. LXIII 489) disputat non id agens, ut patriam Fausti, quam episcopus Africanus Constantinopoli exsulans minime curabat, indicet, sed ut in Gallia Faustum illum uitam degere significet. eadem ratione Facundus Hermianensis episcopus in libro contra Mocianum Faustum Gallum appellat (Migne, Patrol. lat. LXVII 855). sunt autem, qui Faustum in Gallia Aremorica uel Britannica, quae hodie Bretagne dicitur, natum esse et contraria illa ueterum scriptorum testimonia hoc modo consociari posse existiment, de quibus conferendus est Stilling l. l. 654 sq. sed cum unus Auitus, Fausti fere aequalis et Viennensis in Gallia ecclesiae episcopus, inter patriam et habitaculum Fausti diserte distinguat, quod eum facere uix opus erat, si Faustus in Gallia Aremorica natus erat, eique Sidonius testis, Fausti amicus fide dignissimus, assentiatur, Faustum in Britannia insula natum esse pro certo habemus.

Quo anno Faustus natus sit, quamuis proditum non sit, tamen ineunte saeculo quinto eum natum esse facile per coniecturam assequemur, si reliquas uitae eius rationes perpendimus. anno enim 433 eum abbatem Lerinensem factum esse cum inter omnes constet et praesto nobis sint epistolae a Fausto circa annum 480 in exilio scriptae, in quibus tamen de grauis senectutis incommodis ne uerbum quidem reperitur, adducor, ut Faustum non multo ante annum 410 natum esse statuam,

unde consequens est, ut sat iuuenili aetate monasterium Lerinense regere coeperit. quae si recte disputata sunt, opus illud de gratia et libero arbitrio (anno fere 473 uel certe ante a. 475) Faustus sexagenarius fere conscripsit, id quod procul dubio magis placet quam sententia illorum, qui Faustum anno 390 uel 400 natum esse contendunt non cogitantes ueri simile non esse Faustum opus suum potissimum maioris molis et doctrina plenum septuagenarium uel etiam octogenarium composuisse.

Matris Fausti mentionem facit Sidonius in carmine eucharistico XVI 84 ad Faustum scripto:

*omnibus attamen his sat praestat, quod uoluisti,
ut sanctae matris sanctum quoque limen adirem,*

quae uerba de spiritali matre i. e. ecclesia intellegenda esse ita, ut significetur Sidonium a Fausto ad uitam ecclesiasticam adductum esse, Kruschius censet. sed cum Sidonius pergat:

*derigui, fateor, mihi conscius atque repente
tinxit adorantem pauido reuerentia uultum;
nec secus intremui, quam si me forte Rebecca:
Israel aut Samuel crinitus duceret Annae,*

carnalem Fausti matrem grandaeuam a Sidonio laudari in propatulo est.

Quodsi Faustus p. 218, 7 Memorium presbyterum fratrem suum dicit et p. 195, 13 scribit: *filium meum Eminentium, dulce decus nostrum, paterno sospitamus affectu*, haec cognitionis nomina sine dubio spiritali sensu intellegenda sunt.

Studiis philosophicis Faustum iuuenem operam dedisse Sidonius fusius praedicat (p. 158, 10 sqq. L.) neque tamen ex uerbis illius l. 15: *siue in palaestris exerceris urbanis* suspicari licet Faustum, priusquam monasterium adiret, in causis forensibus uersatum esse, cum uerba sequentia *haec* (sc. *philosophia*) *Athenaei consors* satis ostendant scholas philosophicas, ubi primis litterarum elementis imbutus est, priusquam monasterium peteret, palaestrarum uoce esse significatas, nisi forte Reios intellexit Sidonius, cum uerba fecit de palaestris

urbanis, uelut alio loco ad Faustum scribens palaestrae uoce utitur ita, ut de scholis philosophicis accipi nequeat, p. 151, 25: *precum peritus insularum, quas de palaestra congregationis heremitidis et de senatu Lirinensium cellulanorum in urbem quoque, cuius ecclesiae sacra superinspicis, transtulisti.*

Quando Faustus ad monasterium Lerinense accesserit, ignoramus, sed iam temporibus Honorati fundatoris et primi huius coenobii usque ad annum 426 abbatis, quo anno is Patrocolo Arelatensi episcopo occiso (cf. Prosperi chronicon ad h. a.) successit, Lerini eum degisse alio loco exposuimus (Studien über die Schriften des Bischofes von Reii Faustus, Vindobonae 1889, p. 73). fuisse enim Faustum admodum iuuenem, cum Lerinum se contulit, ex eius dicendi genere colligitur, quod sapit scholam monasterialem, ut postea fusius explanabimus. qui Honorato Lerini successit s. Maximus, septem plenos annos abbatem fuisse (usque ad annum 433) ipse Faustus in homilia de s. Maximo Reiensis habita (Bibl. Patr. Max. Lugd. VI 655) tradit, Maximum autem ad episcopatum Reiensem proelectum Faustum excepisse Sidonius dicit in carmine XVI 112:

*fuert quis Maximus ille,
urbem (sc. Reios) tu (sc. Fauste) cuius monachosque (sc.
Lerinenses) antistes et abbas
bis successor agis.*

itaque a. 433 Faustum abbatem Lerinensem factum esse constat.

Plurimis eiusdem carminis Sidoniani locis Faustum Lerini summa in se austeritate fuisse edocemur, quam magni aestimatam esse ab aequalibus inde perspicimus, quod Hilarius episcopus Arelatensis, cum Lerinum uenisset ad s. Caprasium aetate confectum uisendum, *Faustum presbyterum pariter et abbatem ita honorauit, ut inter se et sanctos sacerdotes Theodorum* (episcopum Foroiuliensem?) *et Maximum* (episcopum Reiensem) *medium compulerit residere* (uita s. Hilarii c. 9, Migne, Patr. lat. L 1230).

Post annum 449, quo Hilario mortuo Rauennius episcopus Arelatensis factus est, et ante annum 462, quo Leontium Rauennii successorem iam episcopum Arelatensem fuisse con-

stat (cf. Jaffé² nr. 552), concilium a Rauennio Arelate congregatum est ad discordias componendas, quae essent inter Theodorum episcopum Foroiuliensem monasteriique Lerinensis patronum, qui maiora in Lerinenses iura amplectebatur, et Faustum eius monasterii abbatem. quo concilio statutum est, ut res spirituales tantummodo episcopo competere, laica autem monasterii congregatio ad curam abbatis pertineret (cf. Collectio conciliorum Galliae, editio Maurina, Parisiis 1789, I 579).

Maximo mortuo Faustus episcopus Reiensis factus est, id quod ex uersibus Sidonii supra allatis colligimus. quo anno Faustus Maximo successerit, non liquet, sed a. 462 eum episcopum iam fuisse ex actis concilii de causa Hermetis episcopi Romae a s. Hilario papa congregati perspicimus, cui Faustus et Auxanius episcopi ab episcopis Gallicis legati praesederunt (Conc. Gall. coll. I 606). iam cum minime ueri simile esse uideatur episcopum nuper demum ordinatum Romam legatum esse, ut omnium prouinciarum Galliae episcoporum partes una cum Auxanio susciperet, Faustus per aliquot annos episcopatu functus sit, priusquam Romam legaretur, necesse est, ita ut libenter adstipulemur iis, qui eum anno 452 episcopum factum esse contendunt. accedit quod in epistula s. Hilarii papae, qua respondit a. 464 episcopis Gallicis, qui ad causam s. Mamerti, qui Deensibus episcopum ordinauerat, quod ad se spectare episcopus Arelatensis contendebat, examinandam Leontio praesidente synodum congregauerant, Faustus est inter uiginti episcopos nonus (Conc. Gall. coll. I 609) et, si ordinem, quo singuli episcopi facti sunt, chronologicum seruatum esse in hac enumeratione nominum statuimus, hinc quoque Faustum per complures iam annos episcopum fuisse elicimus.

Quem ad modum Faustus Reii se gesserit, ex epistulis aliquot et carmine eucharistico Sidonii comperimus, qui germanum suum a Fausto educatum esse¹⁾ (carm. XVI 72) neque nouae dignitatis obtentu rigorem ueteris disciplinae Lerinensis relaxatum esse (p. 152, 1 L.) tradit. eximiam gloriam Faustus

---

¹⁾ Ceterum si quis Sidonii fratrem a Fausto iam Lerini sanctis disciplinis imbutum esse dixerit, uix me habebit aduersarium.

sibi parauit concionibus uel praedicationibus habendis, quarum identidem mentionem facit Sidonius dicens eum Lerinum saepius uenisse cum ad uitae solitariae officia instauranda tum ad fratribus Lerinensibus praedicandum (carm. XVI 104 sqq.), Reiiis saepissime contionatum esse (ibid. 124 sqq.) festisque hebdomadalibus Lugduni in ecclesia a Patiente Lugdunensi episcopo aedificata et dedicata perorauisse collegarum sacrosanctorum rogatu exoratum (p. 33, 15 et 152, 9 L.).

Nec uero Sidonius solus Faustum tantis laudibus (in epistulis VIII 3 et 9 et carmine XVI) extollit, sed Ruricius quoque episcopus Lemouicenus plus semel in laudes senioris amici prorumpit (cf. epistulas Ruricii I 1 et 2), quare non miramur, quod Faustus una cum Leontio Arelatensi, Graeco Massiliensi, Basilio (Aquensi?) a Nepote imperatore legatus est, ut pacem cum Eurico Gothorum rege anno 474 componeret, cf. Sidon. p. 110, 14 L.: *per uos mala foederum currunt, per uos regni utriusque pacta condicionesque portantur.*

Faustum senem in exilium missum esse ex ipsius Fausti epistulis comperimus (cf. p. 196, 1. 211, 12. 218, 16)¹⁾ neque improbabilis est coniectura uirorum doctorum ab Eurico Gothorum rege, cum is Arelate et Massiliam a. 477 occupasset (Jordan. Get. 47), Reiensem quoque ciuitatem subactam esse et Faustum, qui Arianorum haeresim uehementissime in libris de gratia paulo ante publici iuris factis impugnasset, regi Ariano suspectum exilio poenas dedisse. non autem uideo, cur ex Sidonii de Fausti exilio silentio post Sidonii mortem a. 479 id demum accidisse cum Kruschio putemus. quot enim epistulae exstant a Sidonio post annum 477 scriptae? si quid uideo, quinque tantum epistulae nouissimae libri noni, quae tamen produnt Sidonium non amplius res in patria gestas curantem, sed nugas tractantem.

---

¹⁾ Alteram Ruricii epistularum ad Faustum datarum (I 2) ad exsulantem scriptam esse Kruschius immerito censet propter uerba (p. 355, 1): *ipse ueniam tribue, ipse ueniam deprecare, ut, quem in peregrina patria appellas liberum, in propria possis uidere liberatum*, cum uerba *in peregrina patria* de hoc mundo, uerba *in propria* de caelo uel patria caelesti intellegamus necesse sit.

Quodsi Euricus in causa fuit, ut Faustus a. 477 in exsilium pelleretur, illo demum mortuo i. e. anno 485 in patriam hunc rediisse ueri simile est. quo loco exsul uixerit, nescimus, sed exsili locum longe ab Arelate afuisse ex Fausti litteris ad Felicem, filium Magni consulis, qui disciplina Leontii Arelatensis utebatur, ex exsilio datis intellegimus, cf. p. 195, 20: *per tantarum uasta interualla regionum et per tot rerum interiecta discrimina ad nos usque latitudinem uestrae caritatis extenditis*, et uerba epistulae ad Ruricium in exsilio scriptae p. 211, 6: *in secreto religionis congruo et tranquillissimo in silentio constituti praesenti insultamus exsilio* Faustum in aliquo monasterio exsulem degisse demonstrant. ultima epistula nobis seruata a Fausto ex exsilio reuerso scripta est, cf. p. 218, 16: *gratia ad uos, dum uobis de patria scribimus, qui nobis patriam in peregrinatione fecistis* et documento est Faustum rediisse ad sedem episcopalem Reiensem.

Quo anno mortuus sit Faustus, prorsus incertum est neque quicquam lucratur ex Gennadii de Fausto testimonio (de uir. ill. c. 86), qui dicit: *uiuua uoce egregius doctor et creditur et probatur*, quae uerba, etiamsi de Fausto uiuo dicta esse possunt, non debent, nihil ad rem nostram faciunt, cum catalogus Gennadii anno fere 480 iam editus sit (cf. Ebert, Geschichte der christlich-lateinischen Literatur I 427) et capitulum illud de Fausto certe iam aliquanto prius scriptum fuisse inde appareat, quod additamenti instar mentio fit epistulae ad Felicem ex exsilio datae: *scripsit postea ad Felicem . . . epistulam*, ita ut omnia, quae antea enumerauerat Gennadius Fausti scripta, ante exsilium edita esse uideantur. Faustum in patriam reuersum mox obiisse statuimus propterea, quod praeter pauca illa a nobis allata nihil de gestis post reditum traditum reperimus. post annum 500 certe, cum Auitus epistulam quartam dedit ad Gundobadum regem, eum iam aliquot annos mortuum fuisse ex uerbis *quem etiam gloria uestra nouerat* de Fausto dictis sponte intellegitur.

Haec fere de Fausti uita hoc loco memorasse sufficiat. nunc de eius scriptis agemus, de quibus Gennadius haec tradit (de uir. ill. c. 86):

Faustus ex abbate Lerinensis monasterii apud Regium Gallicae episcopus, uir in diuinis scripturis satis intentus,

(1) *ex traditione symboli occasione accepta composuit librum de spiritu sancto, in quo ostendit eum iuxta fidem patrum et consubstantialem et coaeternalem esse patri et filio ac plenitudinem trinitatis obtinentem.*

(2) *edidit quoque opus egregium de gratia dei, qua saluamur, in quo opere docet gratiam dei semper et inuitare et praecedere et adiuuare uoluntatem nostram et, quicquid ipsa libertas arbitrii pro labore pio mercedis acquisierit, non esse proprium meritum, sed gratiae donum.*

(3) *legi eius et aduersus Arianos et Macedonianos paruum libellum, in quo coessentialem praedicat trinitatem,*

(4) *et alium aduersus eos, qui dicunt esse in creaturis aliquid incorporeum, in quo et diuinis testimoniis et patrum confirmat sententiis nihil credendum incorporeum praeter deum.*

(5) *est et eius epistula in modum libelli ad diaconum quendam Graecum nomine edita, qui a fide catholica discedens ad Nestorianam abiit impietatem, in qua epistula admonet eum credere sanctam Mariam uirginem non hominem purum genuisse, qui postea susciperet diuinitatem, sed deum uerum in homine uero.*

sunt uero et alia eius scripta, quae, quia necdum legi, nominare nolui. uiua tamen uoce egregius doctor et creditur et probatur.

(6) *scripsit postea et ad Felicem praefectum praetorii et patriciae dignitatis uirum, filium Magni consulis, iam religiosam epistulam ad timorem dei hortatoriam, conuenientem personae pleno animo paenitentiam agere disponenti.*

Librum de spiritu sancto a Gennadio primo loco laudatum exstare scriptoris tantum nomine in libris impressis falso adiecto hodie inter omnes constat. libros enim duos de spiritu sancto usque adhuc Paschasii diaconi nomine editos Fausti esse codicis optimi auctoritas et Gennadii, Sedulii Scoti, Trithemii diserta testimonia non magis probant quam ipsum dicendi genus in iis usitatum cum in uniuersum Fausti sermonem repraesentans tum singulas uoces et sententias Fausti

propriam exhibens. quo pacto autem omnes libri manuscripti praeter unum Paschasii diaconi prae se ferant nomen, facile loco quodam Gregorii Magni explicatur, qui in Dialog. III 40 haec dicit: *audiui, quod Paschasius huius apostolicae sedis diaconus (floruit anno fere 500), cuius apud nos rectissimi et luculenti de spiritu sancto libri exstant, mirae sanctitatis uir fuerit.* iam si statuerimus in codice archetypo eorum librorum, in quibus Paschasii nomen legitur, Fausti nomen aut consilio utpote haeretici aut casu omissum fuisse, Paschasii nomen, cuius mentionem fecisse honorificentissimum Gregorium Magnum meminisset librarius, suppositum esse non erit, quod miremur. sed plura de hac re disputauimus in studiis nostris de Fausti scriptis p. 28—46.

Libros de spiritu sancto a Fausto exsule scriptos esse Kru-schius coniecit, quod locus quidam praefationis cum epistulis ab exsule datis fere concordaret. sed locos epistularum illos eodem pacto ex praefatione exscriptos esse posse uix quisquam negauerit, et Faustum senem grandaeum (ex nostra computatione fere septuagenarium) tantum opus confecisse mihi non persuadeo, immo hos libros prius quam libros de gratia scriptos eamque ob rem a Gennadio priore loco allatos esse puto.

Secundo loco Gennadius laudat opus de gratia, quod quae de causa scriptum sit, satis certo scimus. Lucidus enim quidam presbyter in uarios de praedestinatione dei errores prolapsus, quamquam Faustus eum *praesens multa et blanda et humili conlocutione numquam potuit ad uiam ueritatis adtrahere*, ueritus, ne summi antistites se ab unitate ecclesiae suspenderent, petiit, ut per litteras de gratia, quid statuendum esset, a Fausto edoceretur. cui desiderio satisfecit Faustus et litteras dedit ad Lucidum recensitas a nobis p. 161 sqq., quibus ille exposita doctrina catholica admonetur, ut statim se aut recipere aut respuere eam respondeat: quam qui non sequatur, dignum non esse, qui in ecclesiae gremio permaneat. addit Faustus se exemplar epistulae retinere et, nisi Lucidus epistulam subscriptam mox remittat, illius causam ad concilium antistitum delaturum esse (p. 164, 7 sqq.).

Hanc epistolam a solo Fausto ad Lucidum missam et subscriptam esse luce clarius est et codicis Sangallensis auctoritate comprobatur (cf. adnotationem criticam ad p. 164, 16). unde Hincmarus quoque (saeculo nono) in libello de praedestinatione dei et libero arbitrio hanc epistolam eodem modo subscriptam profert (Migne, Patrol. lat. CXXV 79). exstat autem in codice Parisino latino n. 2166, qui solus Fausti libros de gratia exhibet et optimae notae est, subscripta Fausti et decem aliorum episcoporum et ipsius Lucidi nominibus (cf. p. 164, 17 et adnotationem), quae falso adiecta esse mihi persuadere non possum, quare utramque epistolae formulam ad Faustum rettulerim. Lucidum enim primo litteris Fausti non paruisse eamque ob rem synodum triginta episcoporum congregatam esse ad Lucidi errores publice damnandos intellegimus ex epistula Lucidi ad triginta illos episcopos data, qua *iuxta praedicandi recentia statuta concilii* errores suos retractavit (cf. p. 165, 5 sqq.). nomina triginta episcoporum ab Hincmaro, qui Lucidi quoque epistolam exhibet, et codice Sangallensi pari modo quamquam ordine diverso traduntur, codex Parisinus uiginti septem tantum nomina praebet Croco Claudio altero Ursicino procul dubio per incuriam librarii non commemoratis.

Arelate concilium illud habitum esse ex epistula apparet, quam Faustus ad Leontium episcopum Arelatensem dedit et prologi loco libris de gratia praefixit: congregasse Leontium *in condemnando praedestinationis errore concilium summorum antistitum* et, quae in eo disputata essent, Fausto, ut conscriberet, mandasse (p. 3, 8 sqq.); post concilii Arelatensis subscriptionem nouis erroribus deprehensis synodum Lugdunensem exegisse, ut Faustus aliqua opusculo suo adiceret (p. 4, 27 sqq.). iam si reputauerimus Faustum sine dubio epistolam ad Lucidum datam in concilio Arelatensi, ut Lucido minatus erat, protulisse, satis ueri simile est eum episcopos si non omnes, at complures rogasse, ut subscriberent, quo maior esset epistolae auctoritas eorum consensu, Lucidum autem errores suos retractantem item epistolae Fausti subscripsisse, ut antea iussus erat ab ipso Fausto. quam ob rem subscriptionem

epistulae Fausti in codice Sangallensi, qui corpus quoddam epistularum Faustinarum continet, traditam ad illud exemplar epistulae, quod Faustus misit Lucido, subscriptionem uero codice Parisino libros de gratia una cum epistulis ad eosdem referendis exhibente seruata ad exemplar epistulae a Fausto in concilio Arelatensi prolato pertinere puto, quare nescio, an duo illa breuia additamenta codicis Parisini, quae non exstant in libro Sangallensi (p. 162, 17 et 163, 26), Fausto potius quam interpolatori tribuamus.

Iam quaeritur, quo anno concilium Arelatense habitum sit, post quod libri de gratia a Fausto conscribi coepti sunt, nam confectos eos esse post synodum Lugdunensem Faustus ipse l. l. dicit. haec quaestio, cum certi quicquam traditum non sit, diiudicanda est ex temporum rationibus, quibus singuli ex triginta illis uiris, qui concilio interfuerunt, episcopi facti aut summoti aut mortui sunt. Ioannes episcopus uidetur idem esse, quem Patiens Lugdunensis et Euphronius Augustodunensis episcopi item a Lucido appellati Cabilone ordinauerunt, cuius rei testimonium exstat apud Sidonium in extrema libri quarti epistula certe post annum 472, quo anno secundus epistularum liber editus est (cf. Mommseni praefationem in editione Lueti-
iohanni p. LI sq.), compositi. porro Crocus ille episcopus, qui interfuit concilio, procul dubio idem est, qui in exsilio erat, cum Sidonius libri septimi epistulam sextam scripsit (p. 110, 11 L.), in qua Faustus aliique episcopi condiciones pacis ad Euricum regem portare dicuntur quamque supra p. X anno 474 scriptam esse diximus; ad eundem annum relegamur, si Mommsenum secuti (l. l. p. LII) epistulam ante Aruernos a. 475 a Gothis captos scriptam esse statuamus. quae cum ita sint, concilium Arelatense anno fere 473 habitum esse puto et paulo postea synodum Lugdunensem, cuius unus Faustus l. l. mentionem facit.

Iam si Faustus statim post concilium Arelatense iussu Leontii libros de gratia conscribere coepit et post synodum Lugdunensem adiectis, quae ex decreto synodi adicienda erant, publici iuris fecit, anno 474 iam editi esse poterant, qua cum computatione aptissime congruunt, quae in epistula Sidoniana

libri noni nona ad Faustum data leguntur. Riochatus enim antistes uolumina quaedam Fausti ad Britannos perlaturus Aruernis moratus esse, *donec gentium concitatarum procella defremeret*, perhibetur (p. 157, 10 L.). uolumina illa intellegimus libros de gratia cum Baronio aliisque, cf. quae disputauimus in Ephemerede gymnasiorum Austriacorum 1890 p. 292. epistula autem ipsa scripta esse uidetur paulo ante exsilium Sidonii (a. 475, cf. Mommseni praefatio p. XXXXVIII), primum quod Sidonius etiam tum Aruernis erat, deinde quod uerba de gentium concitatarum procella insinuant agi de temporibus haud ita multum ab Aruernae urbis expugnatione distantibus.

Doctrina Fausti de gratia et libero arbitrio a compluribus impugnata est, quamquam non defuerunt, qui defensores uel potius excusatores eius existerent, inter quos principem locum obtinet Stiltingius, quem elucubrationibus suis mihi persuasisse fateor. atque locum illum in decreto Gelasii I. papae a. 496: *opuscula Fausti Regiensis Galliarum apocrypha* (Migne, Patrol. lat. LVIII 164) interpolatum esse et postea demum additum inde euincitur, quod, qui paucis annis post Fausti doctrinam impugnauerunt episcopi et papae, silentio praetermittunt anathema illud, si dis placet, pontificale.

Orta enim inter monachos Seythicos anno fere 520 Constantinopoli dissensione de Fausti de gratia sententiis Possessor episcopus Africanus Constantinopoli degens ab illis consultus, cum eius responsum Fausti doctrinam neque damnantis neque comprobantis non satisfacisset, litteras dedit ad Hormisdam papam et quid ipse sentiret, ut aperiret, rogauit (exstant utriusque litterae apud Migne, Patrol. lat. LXIII 489 sqq.). sed ne papa quidem Faustum damnauit, quare in grauem uituperationem incurrit Ioannis Maxentii, ducis monachorum illorum Seythicorum, qui responsione ad epistulam Hormisdæ (Migne, Patr. graeca LXXXVI, 1 p. 92) in papam¹⁾ inuehitur, quod is Fausti libros, quamuis non in auctoritate habendos, tamen legendos decreuisset. simul dotrinam Fausti haereticam esse

---

¹⁾ Epistulam non esse Hormisdæ papae per impudentiam finxit Maxentius, quo liberius papae uerba impugare posset.

dicit et complures locos ex libris de gratia allatos cum s. Augustini de eadem re sententiis componit (cf. studia nostra de Fausti scriptis p. 13 sqq.).

Idem Maxentius, Petrus diaconus aliique monachi Scythici Eutychianae haeresi addicti eamque ob rem Romam citati, sed male recepti libellum de incarnatione et gratia domini nostri Iesu Christi miserunt ad episcopos Africanos in Sardinia exsultantes in primis Fulgentium inque eo Faustum grauiter accusauerunt (Migne, Patr. lat. LXII 92), quibus quamquam responderunt Fulgentius ceterique episcopi, tamen Fausti mentionem non faciunt. sed Fulgentius postea aduersus duos libros Fausti septem libros edidit (cf. uita s. Fulgentii edita a Bollandianis in actis sanctorum Ian. I 43 et apud Migne, Patr. lat. LXV 145, epistula, quam episcopi Africani in Sardinia exsules Ioanni et Uenerio aliisque inscripserunt [Migne, Patr. lat. LXV 442], Fa-cundus Hermianensis episcopus [Migne, Patr. lat. LXVII 855], Isidor. de uir. ill. c. 27), qui nunc deperditi sunt.

Ado Uiennensis in chronico ad annum 492 (Migne, Patr. lat. CXXIII 107) haec habet: *contra Faustum scribit lucidissima fide beatissimus Auitus Viennensis episcopus eius redarguens errorem, similiter et Ioannes uir eruditus Antiochenus presbyter.* Ioannes Antiochenus presbyter Maxentius est, cuius libellum Ado ipse inspexit, cum uerba apud Adonem proxime antecedentia: *ita enim liberum arbitrium tam Augustinus quam ceteri catholici in ecclesia dei docent, ut illuminatio, uirtus et salus illi a Christo et per Christum et cum Christo sit. Faustus uero iste ita liberum Christianum arbitrium docere conatur, ut illuminatio eius, uirtus et salus non a Christo, sed natura sit ex Maxentii libello deprompta sint* (cf. Migne, Patr. graeca LXXXVI 1, p. 107). sine dubio per fraudem Ioannem Maxentium suspectae auctoritatis monachum fecit Ado presbyterum Antiochenum. nec uero Auitus Uiennensis episcopus Fausto fere contemporaneus contra Fausti libros de gratia disputauit, nisi quod in epistula ad Gundobadum regem (p. 29 Peiper) Fausti epistulam ad Paulinum refutat, qua de re mox dicemus.

Caesarium Arelatensem (episcopus 502—542) autem contra Faustum neque scripsisse neque disputasse nisi quod in con-

cilio Arausicano a. 529 Caesario praesidente doctrina catholica de gratia et libero arbitrio definita est (cf. Stilting l. l. p. 677), Kruschius l. l. p. LVIII euicit. adde quod Caesarius a. 534 i. e. quinque annis post concilium Arausicanum in tractatu ad episcopos Galliae in causa Contumeliosi episcopi Reiensis Fausti successoris dato Fausti auctoritate usus est ad rem, de qua agit, probandam (cf. infra p. 220), id quod documento est Faustum neque Semipelagianum fuisse neque a Caesario, acerbissimo huius haereseos aduersario, ceterisque Galliae episcopis habitum esse. quae uero doctrinam Semipelagianam in eius operibus olent, haec non haeretici peruicacis sed hominis bona fide errantis uerba sunt, qua de re conferantur, quae Stilting l. l. p. 677—696 exposuit, quamquam hunc uirum doctum Fausto nimis fauere alibi ostendimus (cf. studia nostra p. 69).

Tertio loco Gennadius paruum aduersus Arianos et Macedonianos libellum affert, quem seruatum esse *Breuiario* quod dicitur, *fidei aduersus Arianos* edito primum a Sirmondo (Opuscula dogmatica ueterum quinque scriptorum, Parisiis 1630, p. 73 sqq.), a Mignio inter opera Leonis Magni impresso (Patr. lat. XIII 653 sqq.) olim Stiltingius (p. 702), nunc Suitbertus Baeumer (Ueber drei verloren gegangene Schriften des Faustus von Riez in ephemeride Mogontiaca ‚Katholik‘ 1887 p. 386—406) censet. sed cum non exstet nomen scriptoris breuiarii cumque seruatus sit paruus libellus Fausti nomine insignitus et aequae ac breuiarium illud contra Arianos et Macedonianos scriptus, hunc posteriorem Gennadium respicere contendimus in disputatione ephemeridi gymn. austr. 1890 p. 298 sqq. inserta. tractatus autem, quem laudamus, editus est postremum a P. Pittheo, Ueterum aliquot Galliae theologorum scripta, Parisiis 1586, p. 124 sqq.: *Fausti Regii Galliae episcopi de ratione fidei ad obiecta quaedam responsio.*¹⁾ quam ob rem falsus est Ferdinandus quoque Cabrol, qui in commentariis Parisinis *Revue des questions historiques* 1890 p. 232—243 tractatum illum, qui inscribitur *liber testimoniorum fidei contra Donatistas* quemque edidit Pitra in *Analectis sacris et classicis Spicilegio*

¹⁾ Cf. infra appendix huius editionis p. 451 sqq.

Solesmensi paratis (Parisiis et Romae 1888) p. 147—158 ex codice quodam bibliothecae Namurcensis urbanae et Augustino falso ascripsit, non contra Donatistas, sed contra Arianos et Macedonianos scriptum esse rectissime quidem exposuit, falso autem hunc esse Fausti libellum a Gennadio significatum coniecit. quamquam enim plus semel in libro illo testimoniorum loci Faustiani ad uerbum exscripti reperiuntur, tamen non ab ipso Fausto profectus est, sed a discipulo quodam aut Fausti aut etiam posterioris aetatis doctrinam episcopi Reiensis quaestionibus et responsionibus complectentis, ut in quaestionibus criticis modo allatis p. 294 sqq. ostendimus.

Quarto loco Gennadius laudat libellum aduersus eos, qui dicunt esse in creaturis aliquid incorporeum, significans epistolam Fausti nostrae editionis tertiam (p. 168 sqq.). nam de Mamerto Claudiano, quem hanc epistolam tribus libris de statu animae impugnasse constat, agens (de uir. ill. c. 84) dicit: *composuit tres de statu . . animae libros, in quibus agit intentionem, quatenus ostendat aliquid incorporeum praeter deum*, quibus uerbis extremis intellegimus, quare, quamquam epistula Fausti tres tractantur quaestiones, Gennadius tantummodo dixerit agi contra eos, qui dicant esse in creaturis aliquid incorporeum, scilicet ut breuiter indicaret hanc epistolam cohaerere quodam modo cum Claudiani opusculo. ad quem epistolam dederit Faustus, nescimus, cum sola inter omnes eius epistulas praescriptione epistulari careat. appellat tamen illum *reuerentissime sacerdotum* (p. 168, 5) addens *ad praeceptum beatitudinis uestrae loquor* (p. 168, 14), quam ob rem Faustum ad episcopum quendam scripsisse conicias.

Sed Fausti quoque epistolam dantis anonymam nomen per quoddam tempus ignotum erat, nam Mamertus Claudianus aperte se nomen scriptoris ignorare profitetur (p. 24, 16 nostrae editionis: *percontor de nomine: nec responso nec scripto traditur* et p. 26, 1 sqq). iam cum constet epistolam Fausti ante libros de statu animae a Claudiano editos scriptam esse, quaeritur, quo anno Claudianus opus suum ediderit. atque in praefatione libros Claudianus Sidonio Apollinari dedicans eum appellat praefectorium patricium (p. 18, 2 E.), quam dignitatem Sidonius

assecutus est anno 468 (cf. Mommseni praef. p. XXXXVIII), unde a. 468 uel 469 libros Claudiani et paulo antea litteras Fausti editas esse coniecerim. nam in epistula, in qua queritur Claudianus, quod Sidonius libellos illos, quos suo nomine nobilitari non abnuat, nullo umquam impertiuerit rescripto (Claudianus apud Sidonium ep. III 2 p. 53, 23 L.) Sidonius iam papa appellatur, i. e. praepositus iam erat Aruernae ecclesiae episcopus a. 469 uel 470 factus (cf. Mommsen l. l.).

Utrum Sidonius nomen eius, contra quem Claudianus disputauit, nouerit necne, uix ausim diiudicare, quamquam altum, de quo queritur Claudianus, Sidonii silentium fortasse inde explicari potest, quod irasebatur Claudiano Faustum sibi amicissimum tam acriter carpenti. praeterea nescio, an ea ipsa de causa, postquam precibus fatigatus Claudiano Sidonius respondit eiusque opus magnis sane laudibus (cf. p. 79, 2 L.) extulit, Claudiani litteras suis in edendo praefixerit — id unum exemplum per totam epistularum Sidonianarum collectionem reperitur —, ut Fausto ostenderet precibus demum se cessisse, ut laudaret opus Faustum amicum impugnans. quare Sidonium ne diuinasse quidem, quis esset Claudiani aduersarius, certe de Fausto amico mentionem facientem eius, *quem contra loquitur* (p. 55, 20 L.) Claudianus, non cogitasse Kruschio non prorsus adstipulamur.

Miro modo in Claudiani codicibus, quos uidimus, omnibus extrema tantum epistulae Fausti pars de corporalitate creaturarum inde a uerbis *praecipis ut respondeam* (p. 173, 9) reperitur neque dubito, quin Gennadii uerbis hanc tertiam tantum, ut diximus, partem respicientis is, qui codicem Claudiani, ex quo nostri libri pendent, archetypum scripsit, commotus sit, ut duas priores epistulae partes resecaret. sed Ferdinandus Cabrol, cuius commentationem de libro, qui dicitur, testimoniorum modo commemorauimus, euincere studuit Gennadium significare his uerbis opus Fausti nunc deperditum, cuius fragmentum exstaret Auctariorum primo capite, quae Pitra l. l. libro testimoniorum adiecit et — puto contra codicis auctoritatem — ab ipso testimoniorum libro seiunxit, propterea quod Pitra illas quaestiones et responsiones, ex quibus liber testi-

moniorum constat, ab Augustino profectas esse statuit, aucteriorum autem quaestiones et responsiones Augustino abiudicandas esse ipse iam uidit. sed fragmentum illud, in quo duo loci ex Fausti epistulis tertia et quinta (p. 174, 12 et 188, 21) deprompti reperiuntur, non a Fausto ipso profectum, sed ex scriptis Faustinis aequae ac reliquum testimoniorum librum, cuius pars fragmentum nostrum est, compilatum esse nobis demonstrasse uidemur in quaestionibus criticis p. 295 sq.

Quae quinto loco laudatur a Gennadio epistula in modum libelli ad diaconum quendam Graecum (p. 200, 5 sqq.), ea ante epistulam modo a nobis tractatam, hoc est ante annum fere 468, scripta est, nam quae illic leguntur p. 171, 8: *quaeris a me, quomodo iuxta substantiam dei in epistula quadam scriptum sit: nihil sensit patientis sensu, sed sensit conpatientis affectu*, hic exstant p. 203, 5. deinde Faustus, quod Graecum aliquos expertae scientiae uiros eruditione atque aetate seniores interrogare debuisse dicit, tum aetate non adeo prouectus, certe nondum episcopus factus Lerini epistulam scripsisse uidetur, quamquam non adstipulamur Tillemontio et Kruschio ex uerbis p. 202, 9: *ubi etiam illud est, quod suscepta per omnes insulas et ecclesias patrum signat auctoritas efficientibus epistulam in insula Lerinensi datam esse*. quibus si insularum commemoratio ad sententiam suam probandam suffecit, eadem ratione probare poterant epistulam in Italia scriptam esse ex uerbis p. 203, 10: *accipe in hymno Ambrosii, quem catholica per omnes Italiae et Galliae regiones persultat ecclesia*. ceterum alius locus praesto est, quo reuera epistulam a Fausto abbate scriptam esse appareat p. 207, 13, ubi Graecus admonetur, ut *sub aliquo probatissimo abbate uitam suam muniat et uoluntates suas senioris legibus tradat*, uerba autem *probatissimo* et *senioris* a Fausto, qua erat humilitate et modestia, usurpantur, ne forte Graecus putet se ad monasterium Lerinense a Fausto tum gubernatum inuitari. recte Stilingius p. 658 obseruat opuseculum scriptum sit ante haeresim Eutychieam damnatam oportere, quod inter Graeci errores Eutychie quoque doctrina unam tantum naturam Christo attribuentis refutatur. iam si Eutyches primum damnatus est

anno 448, certe, si concilii Chalcedonensis anno 451 habiti statuta Faustum nouisse statuimus, ante hunc uel illum annum epistula scripta est.

Extremo loco laudatur a Gennadio epistula ad Felicem, filium Magni consulis, cuius pluribus locis meminit Sidonius (uide indicem in Luetiohanni editione s. u. *Magnus*), quam epistulam in exilio a Fausto scriptam et Arelate missam esse, ubi Leontio episcopo usus est Felix patrono (cf. p. 196, 15), supra p. XI diximus.

Dolendum est, quod alia Fausti scripta, *quia necdum legit*, enumerare noluit Gennadius. quae autem sunt haec scripta? quae quaestio haud superuacanea est, nam significari Gennadii uerbis cetera omnia Fausti scripta, quae a Gennadio praetermissa nobis seruata sunt, praefracte negauerim. ac primum quidem mirandum est, quod Gennadius Fausti sermones uel homilias silentio praetermisit, quas uno uerbo commemorare poterat, etiamsi non legerat, quem ad modum aliis locis per multis hunc illumue scriptorem homilias scripsisse tradit. num putabimus epistulas minutas a Gennadio commemoratas, tot autem homilias celatas esse? quam ob rem, si quid uideo, nihil relinquitur, quam ut statuamus eo tempore, quo Gennadius catalogum suum confecerit aut ediderit (i. e. anno, ut supra p. XI explanauimus, 480), Fausti homilias nondum in unum corpus fuisse redactas et editas, quamquam libenter concedimus unam alteramue iam exstitisse publicatam. poterat fieri, ut aut Faustus post annum 480 in exilio homiliarum collectionem publici iuris faceret aut Fausto demum mortuo nescio quis iis edendis operam daret, id certe mihi constare uidetur Gennadium eo tempore, quo de Fausti operibus scripsit, sermonum Faustianorum editionem non nouisse, immo nosse non potuisse.

Quae cum ita sint, iam quaeritur, quae Fausti scripta *necdum legerit* Gennadius. equidem nullus dubito, quin ille reliquas epistulas a se nondum memoratas uerbis istis designet, quas titulo carentes si enumerare uoluit, facere non poterat, quin perlegeret. maioris autem molis opus procul dubio Gennadius, etiamsi non legisset, commemorasset, quandoquidem tam diligentem se praestitit, ut etiam scripta Fausti minora ueluti

epistulas afferret. quae si recte disputata sunt, iam hinc multum auctoritatis detrahitur disputationibus eorum, qui abusi loco nostro Gennadii de Fausti scriptis nondum lectis Fausto hoc illudue opus obtrudere student. sed de his postea dicendum.

Iam de Fausti epistulis a Gennadio nominatim non memoratis agamus, inter quas principem locum — de epistula enim ad Lucidum presbyterum alia occasione oblata disputauimus — obtinet epistula ad Paulinum, cuius meminit Alcimus Auitus in epistula ad Gundobadum Burgundionum regem (p. 29 Peiper), sed ita ut non Faustum Reienssem sed Faustum Manichaeum eam scripsisse adseueret: *quia legistis consulenti cuidam Paulino Burdegalensi ab episcopo supradicti nominis (scil. Fausto) fuisse responsum: cuius temporibus Paulinus quidam (deus uiderit, utrum is, quem memoratis, tamen Burdegalensis) non pauca stilo catholico et inreprehensibili fide conscripsit: praefati haeretici mentionem idcirco praemisi, ne Manichaei ipsius Fausti opus infaustum citeriorem hunc, quem etiam gloria uestra nouerat, ortu Britannum habitaculo Reienssem, titulo nominis accusaret.* exstat epistula Paulini illius, ut Auitus ait, Burdegalensis (p. 181, 9) in duobus codicibus, quorum in altero (cf. p. 183, 10 not.) scriptor Benedictus Paulinus appellatur. is a Marino quodam eremita edoctus de acerbitate suppliciorum, quae exciperent peccatores Christiani post mortem, Faustum consuluit de momentanea paenitentia in extremis uitae necessitatibus, num fides sufficeret ad salutem, de statu animae post mortem aliisque similibus. cui Faustus fusius respondit (p. 183, 9) et, quae Marinus minaretur, uera esse comprobauit. duobus Fausti epistulae locis Gundobadus rex Arianus offensus Auito eos proposuit, qui, quid responderit, nihil ad nostram rem facit, nisi quod Faustum Reienssem Paulino illi respondisse negauit, sed Fausto Manichaeo s. Augustini aduersario epistulam adscripsit.

Uerbis Auiti elucet Fausti epistulam ipsam a Gundobado Auito transmissam non esse, cumque ea, quae Gundobadus excerpterat, Auiti plausum non ferrent, siue per piam fraudem siue quod ipse epistulae scriptorem ignorauit neque tamen Faustum Reienssem talia scribere potuisse sibi persuasit, Faustum

haereticum Auitus nominavit. at certissimis rationibus Fausto Reienti epistolam attribuere possumus. ut enim omittam Faustum appellari a Paulino papam i. e. episcopum (p. 181, 9), id quod minoris momenti est, cum Faustum Manichaeum episcopum appellatum esse cum ex Auiti uerbis tum aliunde compertum habeamus (cf. lexicon ecclesiasticum a Welteo et Wetzero editum, ed. alt., s. u. *Faustus*), epistula inter reliquas Fausti Reiensis epistulas traditur (cf. adnot. ad p. 183, 10) et Fausti dicendi genus adeo prae se fert, ut nulla de scriptore dubitatio esse possit. uerba enim p. 193, 15 et 19 in alia quoque Fausti epistula p. 209, 6 exstant, et quae p. 189, 5 de corpore diaboli, quod de supernis sedibus proturbatum ruinam sensit et aeternae flammae obnoxium praeparatur ad poenam, leguntur, Faustum ad analogiam loci in epistula tertia p. 178, 22—179, 4 exstantis scripsisse unusquisque uidet. praeterea sententia, quae exstat p. 187, 9 *qui nouit honorare merita, nouit punire peccata*, in Fausti homilia, quae falso Eusebio tribuitur, XXXVII (Bibl. Max. Lugd. VI 668 C) reperitur neque dubitauerim, quin, quae habemus in nostra epistula p. 194, 22 *futurorum immensitas cruciatuum angustias humanae mentis excedit*, et exordium homiliae Fausti XVI Pseudo-Eusebianae *magnitudo caelestium beneficiorum angustias humanae mentis excedit* ab uno eodemque homine scripta sint. quo tempore epistula a Fausto scripta sit, nescimus, nisi quod eum episcopum tum fuisse praescriptione epistolae Paulini docemur. post epistolam tertiam, quae anno 467/468 scripta est, editam esse cognosces, si locos duos similes ambarum epistularum modo allatos inter se comparaueris.

Exstant praeterea quinque Fausti epistolae ad Ruricium datae, quarum in prima et tertia Ruricius filius, in secunda frater, in quarta et quinta episcopus appellatur, unde eas ordine chronologico non traditas esse apparet, cum fratrem Ruricium appellauerit sine dubio Faustus clericum factum, filium autem ad sacerdotium nondum perductum. id quod recte obseruatum esse etiam alia ratione comprobari potest.

Epistolae quarta et quinta post Fausti exsilium scriptae sunt, unde Faustus a. 485 rediit, quo eodem anno Ruricius

episcopus factus est, cf. uerba epistolae quintae a Fausto scilicet nuper demum reuerso ad Ruricium modo episcopum factum datae p. 218, 17: *gratias ad uos, dum uobis de patria scribimus, qui nobis patriam in peregrinatione fecistis . . . unde factum est, ut (diuina iustitia) . . . fidelissimum famulum suum* (scil. Ruricium) *super candelabrum domus suae . . . sublimaret* (i. e. ecclesiae episcopum faceret), unde hanc quintam epistolam ante quartam datam esse consentaneum est.

Epistula secunda in exilio scripta est, ut supra p. XI monuimus, quo tempore Ruricius saeculum iam cum sacerdotio commutauerat, cf. p. 211, 19: *ego hanc primam munificentiam domino largiente percepi, quod piissimus meus Ruricius post uitae huius iactationes ad portum religionis proram salutis . . . conuertit . . . et despecto tandem saeculo infelicitatem eius magnam respuit.* in enarranda autem Ruricii uita infra hanc epistolam Sidonio uiuo scriptam esse i. e. ante annum 479, propterea quod Ruricius clericus iam factus erat, cum dedit ad Sidonium epistolam I 16, demonstrabimus.

Epistolae prima et tertia sine dubio a Fausto nondum exulante scriptae sunt, cum nulla exilii mentio in eis fiat et extrema tertiae epistolae uerba (p. 217, 4 sqq.), quibus Faustus Ruricio pro filiis et diaconibus suis uberes refert gratias, Reis scripta esse appareat. alius eiusdem epistolae locus (p. 215, 24): *habet siquidem et interior noster oculos suos*, documento est ad hanc redditam esse priorem Ruricii ad Faustum episcopum epistolam, ubi legitur (p. 351, 7): *olim te . . . fama celeberrima praedicante cognoui, olim desiderio pii amoris infuso illis te, quibus scribere dignaris, oculis cordis intueor, sed nihilominus etiam corporeis uidere festino*, quo tempore Ruricius saeculo nondum uale dixerat, cf. eius uerba p. 352, 6: *non enim adhuc ualet pusillitas nostra metum obnoxiae conditionis expellere et caritati perfectae purgata corda reserare, ut relinquentes praesentia petamus aeterna.*

Non omnes Fausti epistulas nobis codice Sangallensi 190 seruatatas esse inde perspicitur, quod locus a Caesario ex Fausti episcopi epistula allatus: *perdit gratiam consecrati, qui adhuc officium uult exercere mariti* (cf. infra p. 220) frustra in nostra

collectione quaeritur, nisi forte comprobantur, quae l. l. conieci, uoce epistolae sermonem quendam Fausti a Caesario significari.

Iam de epistulis quantum satis dictum esse rati uno obtutu componimus, quo tempore singulae epistolae scriptae sint, uel, quae ad tempora definienda aliquid ualere credimus.

Epistula I scripta a Fausto episcopo ante concilium Arelatense anno fere 472/473.

ep. II scripta a Lucido presbytero post concilium Arelatense anno fere 473.

ep. III scripta a Fausto episcopo anno fere 468.

ep. IIII scripta a Paulino Burdegalensi ante ep. V.

ep. V scripta a Fausto episcopo post annum 468.

ep. VI scripta a Fausto exulante.

ep. VII scripta a Fausto abbate ante annum 448 uel 451.

ep. VIII et X scriptae a Fausto episcopo ante exsilium.

ep. VIII scripta a Fausto exulante ad Ruricium clericum factum ante annum 479.

ep. XI scripta a Fausto ex exsilio reuerso post ep. XII.

ep. XII scripta a Fausto a. 485 modo ex exsilio reuerso.

Faustum homilias quoque scripsisse inter omnes constat, quamquam nihil de hac re habet Gennadius, cuius silentium supra p. XXII inde repetiuimus, quod Faustus eas nondum edidisse uidetur, cum Gennadius catalogum confecit. egimus de Fausti sermonibus in studiis nostris de Fausti scriptis p. 47—102 ita ut, quotquot a ueteribus recentioribusque scriptoribus Fausto ascribebantur, colligeremus collectosque, num genuini essent, examinaremus. et duas inprimis homiliarum Faustinarum collectiones exstare ostendimus, unam a Ioanne Gaigneio Parisiis anno 1547 ex codicum auctoritate Eusebii episcopi Emiseni nomine primum editam, quae continet 56 sermones, ab Andrea Schotto in Bibliothecae patrum Coloniensis tomo quinto 18 sermonibus partim, partim sermonum fragmentis auctam, alteram codice Durlacensi n. 36 seruata, quae 22 homilias complectitur et usque adhuc edita non est, quamquam singulae homiliae uariis scriptorum nominibus insignitae diuersis locis editae exstant. huc accedunt nouem illi sermones a nobis

inde a p. 314 recensitae, quare, si me audire uis, centum et quinque hodie exstant Fausti sermones.

Sed facere non possum, quin hoc quoque loco ingenue fatear me nescire, an plures sermones Fausti exstent, nam inter tantam sermonum farraginem, qui ad nos usque peruenerunt, unum alterumue adhuc latere posse, praesertim cum sescenti codices huc pertinentes nondum excussi sint, quis negauerit? contra autem hunc illumue sermonem a nobis e praesenti rerum statu Fausto assignatum quin postea uiri docti noua in dies materia ad homiliarum crisin factitandam congesta fortasse ei abiudicaturi sint, nullus dubito, quamquam ne sic quidem despero me utilem in hisce rebus indagandis consumpsisse laborem. iacienda enim sunt tandem aliquando fundamenta, quae, etiamsi forte cedant ex parte, tamen funditus, ut spero, non disiciuntur.

Sed operae pretium esse uidetur exponere, qua uia et ratione ea, quae in libello supra allato fusius exposui, enucleare studuerim. ac cum ueterum testimonia de singulis singulorum scriptorum homiliis certa perraro exstent, codicum auctoritas in scriptorum nominibus tradendis maximi momenti esse deberet, nisi, quae initio a scriptore ipso uel paulo post eius mortem in unum corpus redactae editae erant homiliae, temporum decursu, prout usus ferebat, aut singulae aut plures auulsae a ceteris cum aliis aliorum scriptorum homiliis permixtae essent. inde enim fieri poterat, ut ueri scriptoris nomen intercideret et postea aliud nomen adderetur ex arbitrio librarii aut nomen aliquod optimae notae uelut imprimis Augustini, Ambrosii, Maximi Taurinensis, Leonis Magni aliorumque, quos sermones scripsisse sciebat, supponentis, aut nomen scriptoris, quod antecedenti homiliae praescriptum reperiēbat, huic quoque obtrudētis. quae cum ita sint, primum uidendum est, num exstent libri manuscripti complures eiusdem scriptoris homilias exhibentes, quibus inter se collatis genuina corporis cuiusdam sermonum forma aut restitui aut adumbrari possit, id quod in Fausto nostro nobis contigisse gaudemus. sermones enim illi latini, qui uulgo Eusebio Emiseno ascribuntur, quamquam falsum scriptoris nomen ex omnium uirorum doc-

torum sententia in codicibus prae se ferunt, tamen corporis uel collectionis instar nobis traditi sunt, cumque ne unum quidem sermonem ex iis Fausto certis argumentis abiudicari, longe plurimos autem satis certo adiudicari posse demonstrasse nobis uideremur, totam collectionem Fausto uindicare non dubitauimus.

Eadem fere argumentandi uia usi corpus illud sermonum, qui codice Durlacensi nobis satis pretioso traduntur, Faustianum esse euicimus. accedit quod in genuinis Faustianis agnoscendis meliore condicione quam in plerisque aliis scriptoribus utimur. quamquam enim dicendi genus in sermonibus usitatum orationis proprietatibus, quibus scriptor agnosci possit, plerumque caret neque ex materia tractata ipsa nisi per raro uestigium auctorisprehenditur, Faustus, quae semel bene dixerat uel bene dixisse sibi uisus est, adeo adamauit, ut iterum atque iterum repeteret, quare omnia Fausti se ipsum exscribentis opera repetitionibus scatent, id quod in sermonibus potissimum agnoscendis summi momenti est et critici munus haud mediocriter subleuat. quare in illis quoque sermonibus Faustianis, qui singillatim inter alias aliorum scriptorum homilias traditi sunt, examinandis maiore confidentia quam in alio scriptore Fausti stilum inuestigare et probare poteramus, praesertim cum Fausti utpote ex multorum sententia haeretici nomen potius deletum quam additum esse sermonibus uix quisquam infitias ierit atque comprobetur et libris de spiritu sancto, qui in omnibus praeter unum codicibus Paschasii diaconi nomine circumferuntur, et homiliarum collectione, quae Eusebii, non Fausti nomine ad nos peruenit. itaque Fausti nomen toties a librariis consilio deletum homiliae cuidam in codicibus praescriptum maiorem auctoritatem habere quam Augustini nomen, ut hoc exemplo utar, toties a librariis adamatum mihi persuasum est. sed haec hoc loco de sermonibus sufficiant; reliqua, cum de textus crisi agemus, dabimus.

Restat, ut de quibusdam aliis scriptis uerba faciamus, quae uiri docti Fausto immerito uindicauerunt. ac primum quidem, antequam ad singula opera enumeranda accedamus, monendum

esse uidetur, ne Gennadii uerbis exstare alia Fausti scripta ab ipso, quod necdum legisset, non nominata dicentis abutamur eisque nixi scripta et, quae alio nomine exstant, tradita et deperdita, quorum titulus uel notitia tantum ad nos peruenit, Fausto impingamus. satis superque enim demonstrasse nobis uidemur Gennadium diligentissime Fausti opera enumerauisse, quippe qui uel scripta minuta uelut singulas epistulas nominatim afferret et paucas tantum epistulas, ne longus fieret, atque homilias, quod, quo tempore catalogum scripsit, nondum editae erant, omitteret. quam ob rem Gennadii silentium de iis operibus, quae statim tractabimus, mihi quidem grauissimum argumentum est, quo permotus ea Fausto abiudicem. neque assentiar, si mihi obieceris catalogo illo a Gennadio iam confecto (a. 480) Faustum aliquid conscribere potuisse. sane potuit et epistulas post hunc annum scriptas ipsi modo enumerauimus, sed Faustum tum minimum septuagenarium et in exsilio uiuentem maiora opera scripsisse uix ueri simile est neque quemquam Faustum aetate tam prouecta illa scripta concipientem sibi finxisse memini.

At Sidonium Fausti aequalem opponunt uiri docti Gennadio et laudare eum partim opusculum deperditum partim usque adhuc falso nomine impressum contendunt dicentem (ep. VIII 9 p. 157, 30 L.): *legimus opus operosissimum multiplex, acre sublime, digestum titulis exemplisque congestum, bipertitum sub dialogi schemate, sub causarum themate quadripertitum. scripseras autem plurima ardentem plura pompose, simpliciter ista nec rustice, argute illa nec callide, grauia mature profunda sollicite, dubia constanter argumentosa disputatorie, quaedam seuerè quaequam blande, cuncta moraliter lecte potenter eloquentissime.* quae uerba (in primis *bipertitum sub dialogi schemate, sub causarum themate quadripertitum*) ad libros de gratia quadrare negantes alii, ut Sirmondus in notis ad Sidonium, opusculum a Sidonio laudatum intercidisse statuerunt, Baeumerus Arnobii iunioris Conflictum de deo trino et uno (Migne, Patrol. lat. LIII 239—322) Fausti esse et a Sidonio significari coniecit (*Katholik* 1887 p. 402 sqq.). sed non esse dubitandum, quin Arnobii, qui dicitur, conflictus Fausto tribui nequeat, cum

ex codicum auctoritate tum ex dicendi genere in eo usitato demonstrauius in commentariolo de ueris et fictis Fausti scriptis (Ephem. gymn. austr. 1890 p. 293) eorumque argumenta corroborauimus, qui libros de gratia Sidonium intellegere iam dudum uiderunt.

Eodem loco Baeumerum, qui alterum quoque opusculum anonymum, quod inscribitur *Breuiarium fidei aduersus Arianos*, uindicare Fausto Stilingium secutus studuit, et Ferdinandum Cabrol, qui librum testimoniorum fidei contra Donatistas falso Augustino ascriptum Fausti esse uoluit, quibus de quaestionibus conferantur, quae supra p. XVIII diximus, impugnauius.

In epistula, quam dedit Dynamius patricius, qui uitam s. Maximi Reiensis conscripsit, ad Urbicum, qui saeculo fere post Faustum in episcopatum Reiensem successit, haec leguntur (Surius, De probatis sanctorum historiis, Coloniae Agrippinae 1581, VI 647): *uetera uos igitur chartarum indicasti (scribendum indicastis) reuoluisse uolumina, in quae, quid ex eius (scil. Maximi) operibus beatissimi Fausti antistitis praedecessoris uestri sollertia deuota collegerat: unde pauca sensu potius quam obtutu uix discernere potuistis. nam plurima aemulae uetustatis edacitas consumpserat, quae latebant. quod nisi scriptorum meorum serie aeternae memoriae traderentur pauca de pluribus, satis esse impium censuistis.* e quibus uerbis satis corruptis quidam uiri docti collegisse Faustum monumenta ad scribendam s. Maximi decessoris sui uitam coniecerunt eaque petita esse sequenti saeculo a Dynamio Maximi uitam scripturo sed inuenta esse ab Urbico consumpta a blattis aut puluere corrupta. quibus obloquitur Stilingius et uerba *pauca* et *plurima aemulae uetustatis edacitas consumpserat* de gestis Maximi, non de scriptis Fausti dicta esse arbitratur. potuisse autem pauca tantum de gestis Maximi colligere Urbicum, quod Faustus pauca tantum de rebus a Maximo gestis in aliquot homiliis breuiter perstrinxisset; et sane exstat homilia Fausti de s. Maximo episcopo et abbate inter Pseudo-Eusebianas XXXIII. utraque autem sententia aliquantum a uero abhorrere mihi uidetur. negari enim non potest agi de chartarum uoluminibus uetustate corruptis, cum

uerba *pauca sensu potius quam obtutu uix discerni potuistis* aliter explicari nequeant, nec tamen Faustum uitam Maximi componere in animo habuisse et ad hoc opus conficiendum iam multa collegisse, sed uerba fecisse Urbicum puto de actis Maximi, quae Faustus colligenda et in archiuo sedis episcopalis Reiensis deponenda curauerat, non ut ipse libellum de s. Maximi uita ederet, sed ut antiquae consuetudini memoriae decessoris hoc modo colendae et in archiui scriniis ad posteritatem tradendae satisfaceret.

Ioannes Trithemius anno 1483 abbas electus monasterii Spanheimensis in libro de scriptoribus ecclesiasticis (p. 236 editionis Francofurtensis 1601) haec Fausti scripta affert: *de cuius opusculis feruntur idem uolumen de gratia dei lib. I, aduersus Arianos lib. I, contra Anthropomorphitas lib. I, de spiritu sancto lib. I: fides catholica in uniuersum mundum etc., ad Gratum diaconum contra Nestorium lib. I, ad Felicem praefectum lib. I, homiliae plures ad populum.* librum illum contra Anthropomorphitas a Trithemio non esse uisum, quod non indicauerit initium eius libelli, eamque ob rem fidem eum non mereri falso statuerunt uiri docti. nec tamen ipse opusculum adhuc incognitum a Trithemio significari puto sed tertiam Fausti epistulam. totus enim pendet Trithemius e Gennadii de Fausto uerbis, cum, ut alia praetermittam, ex omnibus epistulis duas tantum commemoret atque eas quidem, quas a Gennadio repperit laudatas. iam cum omnia Fausti scripta a Gennadio enumerata afferat praeter libellum aduersus eos, qui dicunt in creaturis esse aliquid incorporeum, in quo confirmat nihil credendum incorporeum praeter deum, hunc libro contra Anthropomorphitas sine dubio intellegi uoluit Trithemius, qui breuitati studens titulo illo minus apto — nam non contra haereticos, qui deo formam humanam attribuebant, sed contra eos, qui praeter deum aliquid i. e. creaturam incorpoream esse contendebant, disputatur — usus est. itaque hic certe fraudis non inculpabimus Trithemium, qui Gennadium auctorem secutus est neque in hac re ab eo discessit, quod homilias Fausti commemorauit, quas, cum Gennadius legisse se alia quoque Fausti scripta affirmet, attulit.

Restat, ut addam tractatum s. Faustini de symbolo, quem edidit Caspari e codice Albigensi 38 *bis* saec. VIII (Alte und neue Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel, Christianiae 1879, p. 250 sqq.), maxima ex parte constare e locis Fausti homiliis depromptis, quam ipsam ob rem Fausto nostro Caspari l. l. p. 260 abiudicat, sed immerito (cf. studia nostra de Fausti scriptis p. 40). est autem tractatus ille homilia uel homiliae fragmentum, uelut in collectione Pseudo-Eusebiana duae de symbolo homiliae integrae (n. VIII et X) et unum de eadem re fragmentum (n. LXIII, cf. studia nostra de Fausti scriptis p. 53) exstant, quare nescio, an tractatus ille cohaereat cum Eusebianis homiliis. neque obstat titulus tractatus, quod sermones ad populum habitos tractatus appellatos esse testis est inter alios Vincentius Lerinensis Fausti fere aequalis, qui in Commonitorio I 28 (Migne, Patr. lat. L 676) dicit: *posuit tertio doctores, quos hic idem apostolus etiam prophetas interdum nuncupat, qui tractatores nunc appellantur eo, quod per eos prophetarum mysteria populis aperiantur.*

Haec habui, quae dicerem de Fausti scriptis. age pauca addamus de genere dicendi. ac primum quidem Sidonii aequalis afferendum est iudicium ep. VIII 3 p. 152, 4 L.: *tertia est causa uel maxima, exinde scribere tibi cur supersederim, quod immane suspicio dictandi istud in uobis tropologicum genus ac figuratum limatisque plurifariam uerbis eminentissimum, quod uestra quam sumpsimus epistula ostendit, et quae in ep. VIII 9 de libris de gratia, quamquam ultra modum, dicuntur. rectissime mihi Fausti stilum descripsisse uidetur Cabrol (Revue des questions historiques 1890 p. 238) dicens: son style sans naturel et sans grâce, subtil et quelquefois enchevêtré et diffus, affecte la plupart du temps une forme antithétique. on y relève bien des termes impropres, des constructions pénibles, des tours bizarres qui trahissent l'écrivain de basse époque: il vise à l'effet et recherche la cadence, et même les assonances et la rime, au détriment de l'idée qui devient l'esclave de la forme. mais par endroits ce style ne manque ni de force, ni de mouvement et de chaleur.*

Faustum ortu Britannum fuisse ex eius operibus minime conieceris, nec tamen sermonis latini, ut ita dicam, gallici uestigia nisi perraro in eis inuestigare legentibus contingit. proprietates enim illae dicendi plurimorum scriptorum, qui in Gallia saeculo quinto uixerunt, uelut uox *mediante* praepositionis uice usurpata (italice *mediante*, gallice *moyennant*, germanice *mittels*), *inde istinc hinc* (gallice *en*) loco phrasid *de ea, ista, hac re* adhibita, *ita quod* cum indicatiuo dictum pro *ita (sic) ut* et similia, frustra apud Faustum requiras, quod facile explicatur, si reputamus sermonem puriorem latinum scriptorem nostrum addidicisse in scholis monachorum, non in palaestris rhetorum, quas illis temporibus satis frequentatas fuisse Sidonii, Mamerti Claudiani, Eunodii aliorumque operibus intellegitur. sed de hac re fusius disputauimus in libello, *Untersuchungen über die Sprache des Claudianus Mamertus*, Uindobonae 1885, p. 13 sqq. iam si addiderimus Faustum se ipsum saepissime exscribere singulas uoces, phrasid, ¹⁾ sententias ²⁾ adamantem plus semel repetitas, grauissima quaeque de Fausti dicendi genere attulisse nobis uidemur. nec tamen facere possum, quin Erasmi Roterodami iudicium de Fausti scribendi arte afferam, qui in praefatione editionis principis librorum de gratia, quam curauit Basileae 1528, haec dicit: *in stilo facile agnosces phrasim gallicam. est enim floridus ac numerosus et iucundus magis quam uehemens: qualem uidemus dictionem Eucharrii et Sulpicii, nam Hilarius . . ardentior est nec perinde dilucidus. hic Faustus dilucidior Hilario, simplicior Eucharrio, seuerior Sulpicio stilum adhibuit ad docendum aptissimum, perspicuum, distinctum, breuem nec insuauem tamen. ex ueteris testamenti libris, si qua citat, adducit iuxta Septuaginta translationem, ne quis ilico radat scripturam.*

¹⁾ Iam pridem uiri docti uiderunt phrasid *non ita est, sed dicis, sequitur et dicit* et similia Fausto peculiare esse.

²⁾ Singulas sententias iterum atque iterum a Fausto adhibitas ex studiis nostris de Fausti scriptis p. 35 sqq. et p. 66 sqq. cognosces.

CAP. II. DE FAVSTI CODICIBUS IN HOC VOLUMINE ADHIBITIS.

A. FAVSTI DE GRATIA LIBRI.

De libris scriptis impressisque disputaturi eum sequemur ordinem, quo in hoc uolumine singula Fausti scripta sese excipiunt. ac libros duos de gratia unus seruat codex Parisinus latinus bibliothecae nationalis n. 2166 (olim 4029) membranaceus saec. VIII, foliorum 69 forma octonaria, qui olim erat Claudii Puteani (cf. fol. 1^r in margine inferiore). folio primo praefixa est membrana, in qua uersa exstant haec: *contra faustū hunc scripsit beatus fulgentius episcopus sicut in libello de uita ipsius*¹⁾ *continetur in his uerbis. ita erat notus omnibus gentibus ut duo libri quos faustus episcopus galliarum contra gratiam subdolo sermone composuit fauens occulte pelagianis sed catholicus tamen uolens uideri constantinopolī offensis plurimis fratribus ad beatum fulgentium probandi dirigerentur. quibus ne occultum uirus serperet septem libris ipse respondit plus laborans exponere quam uincere; quia dubios sermones eius exponere hoc erat delirantis argumenta conuincere; caute igitur legendus est et subtilissime retractandus. quibus addidit manus altera: ex decreto gelasii papae urbis romae quod cum LXX eruditissimis episcopis conscripsit et firmauit. | opuscula fausti regiensis galliarum apocryfa.*²⁾ *gennadius uero ait (sequuntur Gennadii uerba de Fausto eiusque libris de gratia, de uir. ill. 86). uideat quis quem praeferat et cuius magis auctoritatem sequi debeat et utrum ita faustus sentiat sicut gennadius testatur.* fol. 1^r manus altera exarauit: *fausti regensis ep̄i libri duo de gratia,* et incipit epistula Fausti ad Lucidum, quam excipit epistula Lucidi ad Faustum (cf. infra p. 161—168 et supra p. XIII). fol. 4^r incipit prologus, fol. 5^u capitula libri primi de

1) Cf. Ferrandi diaconi uita s. Fulgentii Ruspensis episcopi apud Migne, Patr. lat. LXV 145.

2) Cf. supra p. XVI.

gratia, fol. 6^a—41^r liber primus, fol. 41^r capitula libri secundi, fol. 41^a—69^a liber secundus.

Codicem quibusdam locis grauius detrimentum cepisse uel potius archetypum fuisse lacunosum aut neglegenter descriptum cum ex capitulorum indicibus cum ipsis opuseculi capitibus comparatis tum ex locis a Maxentio (cf. supra p. XVII) allatis demonstraui in studiis Faustianis p. 8 sqq. deest enim totum fere capitulum XV libri prioris una cum fine capituli XIII, capitulum VII libri posterioris integrum una cum fine antecedentis et initio sequentis capituli, itemque finis capituli eiusdem libri XI et initium capituli XII. neque uero lacunae illae in nostro codice solis oculis discerni possunt, cum nullum lacunae signum exstet. erat enim is, qui codicem exarauit, homo stolidus, qui, quid scriberet, minime curaret. neque, qui postea librum legit et correxit (alteram codicis manum intellego), maiorem laudem meretur, cum in addendis singulis syllabis uel sententiis omissis fere adqueuerit, lacunas maiores autem non perspexerit. sed nescio, an duobus illis librariis gratias agamus. abstinerunt enim illi interpolationibus, coniecturis, emendationibus ita, ut Fausti manum tantum non ubique facili negotio recuperare possimus.

Qua de causa iam retracto, quae olim suspicatus sum, uerba p. 7, 26 *et gubernacula tractare non norunt* interpolata esse, quod antecedit *ac temperare moderamina nesciunt*, neque amplius credo uerba p. 11, 13 *stipendium peccati mors* interpolatori deberi, immo colon antecedens delere eiusque loco punctum exarare debebam, nam hic aequae ac lin. 10 haec uerba a Fausto consilio repetuntur et ad sequentem sententiam referenda sunt. etiam p. 22, 12 Faustum ipsum locum ex epistula secunda Pauli ad Thessalonicenses laudantem dicere potuisse: *similiter et ad Thessalonicenses secunda* neque extremam uocem interpolatorem numerum II ex margine huc intrudentem addidisse mihi persuasi, cum eodem plane modo dicat Faustus p. 124, 3 *ad Corinthios prima*, 124, 15 *item ad Corinthios secunda*.

Itaque pro certo habendum est nihil in hoc codice esse interpolatum. quidquid autem mendosum est, ex his fere causis

explicandum: omittuntur singulae uoculae propter similitudinem praecedentium uel sequentium litterarum (uelut 35, 14 *dominus* ante *domum*, 37, 22 *alia* post *ficilia*, 41, 27 *si* post *sit*, 42, 1 *testibus* post *tribus*, 43, 26 *ad* post *illud*, 50, 4 *deus* ante *dedit*, 59, 13 *te* ante *feci*, et sim.,¹⁾ singulae syllabae propter incuriam (uelut 6, 20. 18, 29. 19, 1. 21, 25. 34, 28. 72, 8. 12. 74, 27. 95, 13), itemque sententiae (uelut 8, 14. 12, 9. 28, 11. 79, 30), praeterea quaedam uerba bis scribuntur (uelut 4, 3. 19, 12. 84, 17. 87, 1. 92, 26). accedit quod longe plurima menda explicantur eo, quod librarius textum propositum aut male legit (uelut 10, 4 *imaginem si* pro *imagine nisi*, 15, 25 *hinc* pro *huic*, 20, 19 *secundum* pro *sed cum*, 67, 11 *perdiderent* pro *perdiderim* [*perdiderem*]), aut falso distinxit (5, 9 *intercluditorum dī* pro *intercludit orandi*, 7, 26 *tempora re* pro *temperare*, 11, 5 *positas serere* pro *possit asserere*, 23, 16 *itaque cum quae* pro *ita quaecumque*, 27, 28 *mors super cussa* pro *morsu percussa*, 28, 10 *qui se a* pro *quis a*, 30, 13 *meritor eius* pro *merito reus*, cf. praeterea 32, 7. 40, 9. 58, 4. 60, 1. 66, 7. 72, 13. 31. 75, 21. 77, 20. 80, 6. 95, 27. 96, 14), aut uoces in codice describendo per compendium scriptas pingui Minerua expressit (12, 26 *enim* pro *enī in*, 20, 11 *alto* pro *al̄to*, 37, 22 *quid|enim* pro *quidē = quidem*, 44, 8 *ei de* pro *eī dē*, 64, 16 *ultorem* pro *ultor ē*, 76, 20 *dei* pro *dī*, 85, 20 *praemittit* pro *pmittit*, 86, 12 *praebentur* pro *pbentur*, sim.), unde suspicor etiam uoculam *et* haud raro — cf. 7, 5. 28, 22. 64, 7;²⁾ falso addita 88, 16 — omissam per compendium scriptam fuisse. postremo addimus singulas litteras imprimis uocales falso descripsisse librarium et sui saeculi orthographia usum esse, cuius rei exempla proponere supersedeo.

His praemissis iam accedo ad nonnullos locos librorum de gratia, quos non recte me emendasse puto, retractandos. pag. 10, 12 *dum adfirmare contendit mortalem necessitatem conditionis fuisse, non transgressionis* nunc improbo, quod conieci, *mortem,*

¹⁾ Itaque 43, 15 post *esse* potius *sensum* quam *consilium* addere debam.

²⁾ Nunc etiam 4, 3 non *sicque* sed *et sic* pro tradito *sic* scribendum esse puto.

cum idem sensus in uerbis traditis insit: mortalis enim necessitas idem ualet ac mortis necessitas, cum posteriores scriptores adiectiua loco genetiuiorum substantiuis haud raro adiungant (cf. ind.). — recte etiam in codice exstat p. 17, 13 *si . . hostis appareat aut si se inimici dolosa subtilitas transfiguratur in angelum lucis*. coniunctiuum enim et indicatiuum a Fausto promisce adhiberi compluribus locis a nobis in indice congestis comprobatur (cf. etiam Ephem. gymn. austr. 1890 p. 693). — contra autem aegre nunc fero, quod p. 87, 26 inuito codice indicatiuum coniunctiui loco substitui: *quia discretionis nescia . . sint*. etenim eodem plane modo *quia* cum coniunctiuo adhibet Faustus 61, 12 *non propterea homo quodcumque factururus est, quia eum coactura sit praescientis auctoritas* et p. 278, 20 *quia scire non possimus, . . confugere festinemus*. — p. 28, 1 *dignum est, ut remedium careat* fortasse nihil mutandum est, cum uerbum carendi etiam cum accusatiuo coniunctum esse lexica doceant, quamquam addere haud superuacaneum est datiuos et accusatiuos secundae atque tertiae declinationis in codice nostro permisceri solere, quod non mirabimur, si uocales *o* et *u(m)*, *i* et *e(m)* frequentissime confundi reputauerimus (cf. p. 64, 6 *granum* pro *grano*, 71, 12 *patre nostro* pro *patrem nostrum*, 75, 15 *hominem* pro *homini*, et 4, 5. 6, 4. 20, 11. 23, 7. 31, 29. 33, 23 etc.). — maiore etiam fiducia aliam codicis scripturam defendo 6, 5 *in baptismo penitus non credidisse*, ubi olim perperam *baptismum* collata p. 46, 15. 22 scripseram, nam conferantur 47, 20 *quia in baptismo non crediderunt*, 297, 15 *quod in Christo credituri non erant*, 298, 19, et loci similes in indice s. u. in *cum ablat.* congesti. — p. 51, 18 *impletur in utroque Graeca sententia: nimietates, inquit, aequalitates sunt* omnia recte se habent et loco lucem quantum satis affert Cassianus, qui in Collationum libro II 16, 1 (p. 59, 17 Petschenig) dicit: *uetus namque sententia est: ἀπόρτητες ἰσότητες, id est nimietates aequales sunt*. — p. 90, 3 codicis uestigia magis premere et pro *aeloqui* non *et eloqui* sed *ac loqui* edere debebam. — restat, ut de eis locis, quibus aduerbium *illuc* pro *illie* adhibitum est, agamus et Fausto, non librario tribuendum esse ostendamus. sunt autem hi: 36, 25 *hoc illuc futurum*

creditur, ubi iam nec emendatio nec mutatio erit, apud inferos, 91, 14 ut hominem hic prius agonibus exploraret, illuc uero donis adimpleret, 96, 18 ut qui hic studuerit integritati nulla illuc ultra possit labe corrumpi (contra illic 92, 17 temporium sunt, quos hic opera capiunt in praeceptis, serotini, quos illic uota consequentur in praemiis; sensu uulgari adhibetur illuc 15, 24 salus illuc ingerenda est non quaerenti, hinc auferenda laboranti et 23, 18 quod huc atque illuc uentis agitantibus uoluntur). quamquam ex alio scriptore hunc usum probare nequeo, tamen Fausto ut uindicem eo adducor, quod etiam in aliis scriptis aliis codicibus traditis reperitur, uelut in epistula V p. 187, 12 *tria haec capitalia, nisi hic perfectae paenitentiae fuerint expiata remediis, perennibus illuc concremabuntur incendiis*, p. 195, 7 *hic timendo ea, quae illuc timere non proderit, declinemus*, quibus locis codicum consensu lectio firmatur (contra illic p. 200, 2 *oportet ut hic prius mutetur ad uitam, qui illic mutari optat ad gloriam* et 206, 6 *illic dominatur, hic humiliatur*).

Quotquot exstant editiones librorum de gratia, uno codice Parisino nituntur. atque editio princeps, quoniam ab omnibus, qui de Fausti uita scriptisque egerunt, ignorata est, accuratius mihi describenda est. prodiit autem Basileae apud Ioannem Fabrum Iuliacensem anno 1528: *Fausti episcopi de gratia dei et humanae mentis libero arbitrio, opus insigne cum D. Erasmi Roterodami praefatione. Item Faustini episcopi ad Flacillam imperatricem, de fide aduersus Arianos et de propositis quaestionibus Arianorum. Peruetustus uterque, sed iam primum in lucem editi.* praefationis instar epistula exstat p. 2: *ornatissimo D. Perico Carundileto, archidiacono Besuntino Eras. Roterodamus s. d.*, in qua narrat Erasmus Hermannum a Noua Aquila comitem, praepositum ecclesiae Coloniensis hunc librum in uetusta bibliotheca ueluti praedam in fruticeto latitantem inuestigasse sibi que uni missum se omnibus communem fecisse.¹⁾ qui liber quin codex

¹⁾ Addit Erasmus: *utinam misisset, antequam de libero arbitrio scriberemus aduersus Lutherum.*

noster Parisinus fuerit, dubitari non potest. exstant enim in editione eadem, quae in codice, scilicet post Fausti uitam a Gennadio scriptam fol. 4^a—7^a epistulae Fausti ad Lucidum et Lucidi ad episcopos Gallicos, quarum prior subscriptionibus illis episcoporum et Lucidi insignita est, posterior 27 tantum episcoporum nomina exhibet, ut alia praetermittam codicis Parisini uestigia. adde quod libri de gratia, qui has epistulas in Erasmi editione praecedente prologo excipiunt (fol. 8^r—65^r), iisdem lacunis male ab Erasmo suppletis laborant, quibus codex Parisinus.

Erasmi recensionem repetiuit Ioannes Herold, Orthodoxographa theologiae sacrosanctae, Basileae 1555, quo in uolumine libri de gratia una cum prologo uel praefatione p. 808—843 exstant, quos excipiunt epistulae Fausti ad Lucidum et Lucidi ad Faustum (p. 844 sq.).

Heroldi editione, quae repetita est Basileae 1569, usi sunt, quicumque postea opusculum imprimendum curauerunt in Bibliothecis patrum Parisinis, ex quibus ultimam tantum affero anno 1644 editam, tom. IIII p. 694 sqq., Coloniensi (a. 1618) tom. V part. III p. 502—522, Lugdunensi (a. 1677) tom. VIII p. 523—545, Migniana (Patrol. lat.) uol. LVIII. epistulam Fausti ad Leontium prologi uice fungi ad libros de gratia cum non perspiceret Migne, eam a libris de gratia auulsit et inter ceteras Fausti epistulas primam edidit.

B. FAUSTI LIBRI DE SPIRITU SANCTO.

Libri de spiritu sancto codicibus haud ita paucis traduntur, sed tamen ita comparatis, ut unus tantum optimae notae dici possit, reliqui omnes textum satis deprauatum et a genuina forma longe distantem exhibeant.

Ac primum dicendum est de codice bibliothecae Uaticanae Palatino n. 241 saec. X membranaceo formae quadratae (V), foliorum 37, qui fol. 1^a haec habet: INCIPIT PROLOCUTIO DE PLENITUDINE SPŪ SĀI. (sequuntur uerba illa Gennadii): *faustus ex abbate liriensis monasterii apud gallie regium eps uir in diuinis scripturis satis intentus ex traditione*

symboli occasione accepta composuit librum de sp̄u s̄co. in quo ostendit eum iuxta fidem patrum & consubstantialem & coaeternalem esse patri & filio ac plenitudinem trinitatis obtinentem. | IN HOC CODICE CONTINENTUR DUO LIBRI FAUSTI EPISCOPI DE SP̄U S̄CO. quae sequuntur confer infra p. 101 not. fol. 36^r uerbis libri II cap. IIII *signorum miracula celebrantur* (infra p. 143, 13) codex desinit et manu altera adiectum est: *des̄ p̄plura*. fol. 36^v hymnus quidam latinus existat neque quidquam ualent, quae folio 37 continentur partim pennarum lusionibus repleto partim rescripto. uerba autem, quae facile legi possunt, haec sunt: . . . *creatus ad imaginem princeps generis delicti floris indelicti de paradisi . . . proiectus terram squalentem sentibus . . .* contulit codicem Romae I. M. Stowasser Uindobonensis, postquam iam Angelo Mai in Spicilegio Romano V praef. p. XVI aliquot lectiones uariantes huius libri manuscripti publici iuris fecit eumque olim Laureshamiensem saeculo fere XI (sic!) scriptum esse dixit.

Codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 12203 (s. Germani a Pratis 849, olim 202) saec. X membranaceus foliorum 64 formae octonariae (*P*) praefixum habet folium, in quo uerso manu recenti exaratum est: *hic continentur s. Augustini homiliae paschales, Lib. Paschasii diaconi (add. man. alt.: seu potius Fausti) de sp̄u s̄co. Epitaphium Frederici Comitum Lotharingi tum monachi apud s. Tribonum.* fol. 1^r manu recenti scriptum est: *liber s. Petri Corbeiensis* et sequitur: *omelia s̄ci augustini in die s̄co paschae* (sermo dub. 160, Migne V 2059), fol. 2^r *item sermo de resurrectione* (inc.: *lux hodie clara refulsit quia latro in paradysi cum rege comes*, quae uerba in Initiis librorum patrum latinorum [Uindob. 1865] frustra quaesiu), fol. 3^r Augustini sermo 91 (Mai, noua bibl. I 159), fol. 4^r Aug. (?) sermo 159 (V 2058), fol. 5^v Aug. (?) sermo 1063 (V 2065), fol. 6^r Aug. (?) sermo 168 (V 2070), fol. 7^r Max. Taur. hom. p. 491 (ed. Roman. 1784), fol. 8^v Aug. sermo 240 (V 1130), fol. 10^v Aug. sermo 241 (V 1133), fol. 14^r Aug. sermo 242 (V 1139), fol. 17^r Aug. sermo 252 (V 1171), fol. 22^r Aug. sermo 251 (V 1167), fol. 24^v Aug. sermo 243 (V 1143), fol. 27^r Aug. (?) sermo 170 (V 2073),

fol. 28^r Aug. sermo 147 (V 797), fol. 28^u Aug. sermo 148 (V 799), fol. 29^u Aug. sermo 260 (V 1201) et Aug. (?) sermo 161 (V 2062), fol. 31^r Aug. (?) sermo 172 (V 2075), fol. 36^r Leonis sermo (I 135 ed. Roman. 1753). fol. 38^r tandem exstat: *in di nomine incipiunt capitula libri de spū s̄co paschasii diaconi urbis romae* et sequuntur usque ad fol. 63^r libri duo de spiritu sancto.

Codex bibliothecae Uaticanae Reginensis n. 194 (R) saec. XII formae quadratae, cuius primum folium deperditum manu saec. XIII uel XIII restitutum est, hanc habet inscriptionem: *incipiūt capta libi paschasii urbis rome diaconi de spū s̄co.*

Reliquos libros manuscriptos enumerasse satis est; sunt autem hi: Codex Casinensis n. 219 saec. XI (p. 89 *incipit capitula libri paschasii diaconi urbis romae de spū s̄co* — p. 142 *explicit liber secundus paschasii diaconi urbis rome de spiritu sancto*). — Codex Diuodurensis (Metz) n. 489 saec. XI (*incipit liber paschasii diaconi urbis rome de spiritu sancto*). — Codex urbis Douai n. 350 saec. XII (fol. 60 *liber paschasii diaconi de spiritu sancto*, praecedit Didymi liber de spiritu sancto). — Codex Troecensis n. 972 saec. XII (*in dei nomine incipiunt capitula libri de spiritu sancto paschasii diaconi urbis rome*). — Codex Taurinensis n. 1087 (d I 37) saec. XIII (fol. 67 *incipiunt capitula de spiritu sancto paschasii diaconi urbis rome*). — Codex Uaticanus n. 314 saec. XV (fol. 151 **INCIPIT PASCASII SANCTE RO·ECLIE CARDINALIS DE SPIRITU SANCTO LIBER PRIMUS** et fol. 168 **EXPLICIT PASCASII SANCTE ROMANE ECLESIE CARDINALIS LIBER SECUNDUS DE SPIRITU SÂCTO. HORUM LIBRORUM MEMINIT BEATUS GREGORIUS ROMANUS PONTIFEX IN LIBRIS DIALOGORUM**).

De codice Parisinō bibliothecae nationalis latino n. 12233 a Luca Holstenio scripto, qui libros de spiritu sancto ex codice Palatino 241 descripsit, egimus in studiis nostris de Fausti scriptis p. 29.

Sufficiunt ad textum recensendum pauci codices, cum duae codicum familiae exstent et tota crisis nitatur in codice V ita,

ut altero alterius familiae codice simul adhibito uix dubitare possis, quid quoque loco scribendum sit. sed cum V finem libri secundi de spiritu sancto non exhibeat, ad hanc opusculi Faustiani partem recensendam etiam codicis R lectiones enotauimus codice P, qui ipse aequae atque omnes reliqui praeter V interpolatus est, deterioris eiusdemque familiae, qui tamen utilis est ad diiudicandum, utrum singulae lectiones codicis P ad archetypum communem redeant, an librario sint tribuendae.

Ac codicem Palatinum V ceteris omnibus libris bonitate longe praestare primum inde colligitur, quod unus genuinum scriptoris nomen seruauit et ex exemplari satis antiquo fluxisse uidetur, cum saeculo nono iam Paschasium librorum de spiritu sancto scriptorem habitum esse testimonio Ratramni Corbeiensis (contra Graecorum opposita II 6 [in Dacherii Spicilegio I 79 ed. alt.]) euincatur, qui dicit: *Paschasius antiquus Romanae sedis et doctor et diaconus in libello, quem de spiritu sancto scripsit, Didymi sequens Alexandrini uestigia sic inquit: non scruteris, qualiter deus sit . . . de sublimitate dubitatio (= de spir. s. I 9 p. 115, 24 sqq.)*. Ratramni igitur temporibus longe plurimos codices Paschasii nomine inscriptos fuisse patet, unde iam longe ante saeculum nonum nostri codicis librum archetypum exstitisse conicias.

Sed accedunt grauiore causa, quibus codicis Palatini auctoritatem comprobemus. insunt enim in eo tot bonae lectiones, ut sescentis locis in ceteris codicibus deprauatis genuinam formam repraesentet. pauci autem illi loci, quibus ipse falsam lectionem exhibet, ita comparati sunt, ut librarii oscitantiae potius quam archetypi mendositati deberi uideantur. qui praeter V exstant libri manuscripti, omnes ad unum redeunt exemplar, quod Paschasii nomine inscriptum textum multis iam corruptelis laborantem exhibebat quodque hodie optime repraesentatur codice Parisino 12203. quam ob rem duabus familiis codices omnes accensendi sunt, quarum una quantum praestet alteri, iam exemplis propositis demonstrabimus:

	V	Reliquorum codicum archetypus
102, 8	<i>carmen</i>	omittitur
102, 9	<i>dispersas</i>	<i>diuersas</i>

V	Reliquorum codicum archetypus
102, 24 <i>in aera uel supputa- tione</i>	<i>in era supputatione</i>
104, 10 <i>oportere</i>	<i>oporteat</i>
104, 24 <i>respiciunt</i>	<i>recipiuntur</i>
107, 13 <i>dei</i>	<i>dum</i>
107, 19 <i>tres . . . studia</i>	<i>omittuntur</i>
113, 24 <i>tantum</i>	<i>totam</i>
115, 14 <i>quod deus</i>	<i>quia</i>
119, 15 <i>uelut inconsummati</i>	<i>uel consummati</i>
122, 4 <i>hic per</i>	<i>haec</i>
122, 17 <i>interna</i>	<i>aeterna</i>
122, 23 <i>si non in alteruorum sine permixtione se (pro sui) penetrat incorporea et capax sui claritas, ergo humo</i>	<i>si non alter alterum sine per- mixtione sui penetrat incor- porea suae claritatis unione</i>
125, 1 <i>semiplenum</i>	<i>semper plenum</i>
134, 13 <i>progressurus</i>	<i>progressus</i>
135, 27 <i>confirmas</i>	<i>confirmamus</i>
136, 4 <i>contrarius sp̃s cum diro comitatu ne- quitiae</i>	<i>contrariis hospitiibus nequitiae</i>
136, 16 <i>gradu</i>	<i>gaudii</i>
136, 27 <i>nudum</i>	<i>interdum</i>
137, 6 <i>post tonitruum crea- tam</i>	<i>post tonitruui creaturam</i>
140, 13 <i>hic agit</i>	<i>ait</i>
141, 27 <i>populis</i>	<i>apostolis</i>
142, 5 <i>hoc oneret (m. pr. o- noret)</i>	<i>honores</i>

Quibus locis raptim conquisitis, qui nullo negotio augeri possent, si opus esset, oppono lectiones codicis V corruptas, quae aut librarii produnt incuriam aut ex archetypo deriuandae sunt propterea quod etiam in reliquis libris earundem corruptelarum uestigia exstant nec tamen ipsa menda recte sanata

sunt, ita ut ex falsa codicis V lectione, quid scribendum sit, multo facilius elicias quam ex emendatis uerbis reliquorum codicum.

Ac librario quidem menda tribuo huius generis: omittuntur in V singulae sententiae (p. 103, 26. 122, 18. 123, 13. 131, 11. 139, 17. 141, 19), singulae uoces (*et* 102, 16. 103, 2. 136, 10. *ut* 114, 21. *ex* 102, 10. *esse* 104, 19. 117, 7. *que* 114, 6. *eius* 109, 16 cf. 111, 1), falso additur uocula *et* (109, 21 [post *et filii*]. 116, 26 [post *et ingenito*]), per dittographiam quandam pro uoce genuina alia uox similis proxime antecedens uel sequens exaratur (102, 12 *ueritatis* pro *uniuersitatis* [sequitur l. 13 *ueritatis*], 131, 16 *unquam* pro *ullam* [praecedit *unquam*], 131, 19 *natura* pro *creatura* [sequitur *naturae*]). praeterea librarius haud raro archetypi compendia neglexit aut non recte intellexit, quare frequentissime forma actiua in V pro passiuua (cf. 134, 10. 138, 20. 140, 11. 12. 14. 15. 21. 141, 18), *quam* pro *quod* (136, 19), *idem* pro *idest* (133, 17), *interest* pro *inter haec* (115, 8) et similia reperiuntur. adde quod uoces similiter scriptas confudit, uelut *moris* et *maius* (118, 9), *magis* et *maius* (136, 29), *si aut* et *sicut* (116, 20), *profitetur* et *probetur* (116, 21).

Iam uero si respexerimus locos in omnibus codicibus, hoc est in communi utriusque codicum familiae archetypo deprauatos, ea, quae in V exstant, ad ueram lectionem propius accedere intellegemus, uelut 120, 4, ubi *sic . . si honore* a genuinis uerbis *sic . . si homo se* multo minus abest quam reliquorum codicum lectio *si . . se homo*, 139, 28 *da unam in redemptore dei et hominis personam, quam personam apostolus dicit*, ubi prius *personam* in archetypo (et V) omissum grauem corruptelam in P secum traxit: *da unam redemptoris hominisque personam. apostolus dicit*. similiter 137, 10 in archetypo compendio syllabae *-ur* neglecto in V exstat *uidet esse* (pro *uidetur esse*), quod perperam emendauit librarius archetypi codicum interpolatorum scribens *esse arbitremur* (cf. praeterea 103, 7. 116, 20 sim.).

Quae cum ita sint, codicis V auctoritatem maximi aestimandam esse apparet, praesertim cum ne unus quidem locus mihi

praesto sit, quo interpolatum esse V demonstrare possim. uereor etiam, ne parum religiose quibusdam locis uestigia codicis V presserim, quos hic retractare mihi liceat. ac p. 110, 23 recte fortasse indicatius *dicunt* in V traditus est, 116, 24 *est* recipere, sed uerba *uel maiestatis* uncinare debebam neque p. 117, 15 erat, cur uerba *alia specialiter* ex auctoritate codicis V non ordine inuerso ederem. — legitur in V p. 111, 4 *legimus per Esaiam*, quod pro *in Esaiam* exarasse librarium errore inductum sequente uocula *super* a se omissa olim statui. nunc autem uideo me ipsum, non librarium codicis V errasse. etenim *legimus per Esaiam* explicandum est ad huius modi locorum analogiam: p. 35, 3 *cum per prophetam suum dominus dicat*, 106, 11 *per Esaiam quoque*, 111, 7 *per Esaiam filius dicit*, p. 431, 12 *dicente domino per prophetam*, qui loci passim legentibus occurrunt. quin etiam prorsus eadem elocutio reperitur in Fausti opusculo de ratione fidei (Pithoeus, Ueterum aliquot Galliae theologorum scripta, Parisiis 1586) p. 124: *ex matre uero initium sumpsit, sicut legimus per Esaiam: ecce uirgo in utero accipiet*. — p. 111, 20 non erat, cur *ad hoc* pro *adhuc*, quod V praebet, ederem; significat enim etiam *adhuc* idem quod *praeterea* cum apud alios scriptores (cf. Georgesii lexicon) tum apud Faustum (cf. index). — in uerbis actuum apostolorum (4, 8) V exhibet p. 120, 27: *Petrus de spiritu sancto dixit*, reliqui codices cum Uulgata praebent *repletus* pro *de*. a Fausto speciose dictum est *de* loco graecae praepositionis *ὕπό* cum genitio etiam, ubi uerbum passiuum non exstat, adhibitae. eadem ratione Faustus paulo post (p. 121, 4) dicit: *Petrus in se praeferens spiritum sanctum . . loquitur*. — in capitulorum indice p. 130, 15 V praebet: *quaeritur, utrum . . cognomen putetur aut nomen*, reliqui libri hic et in capituli ipsius titulo (p. 146, 3) *an* habent. at alter locus in V non amplius exstat (cf. supra p. XL) neque dubitari potest, quin *an* magis librarium oleat quam *aut. utrum . . aut* Faustus habet etiam p. 182, 16. 191, 10.

Sed dolendum est, quod hic codex praestantissimus Fausti libros de spiritu sancto non integros continet (cf. supra p. XL),

quare in extrema opusculi Faustiani parte recensenda codicis P auctoritatem sequamur oportet, qui inter alterius familiae interpolatae codices principem obtinet locum et uetustate reliquos superat. cui addidimus codicem R eiusque lectiones uariantes inde a p. 143, 13 notis criticis editionis nostrae inseruimus, qui tamen etiam magis interpolatus est illo, cf. p. 101, 15, ubi P *perfectorem (esse charismatum largitorem)* pro *perfectorum* exhibet, R *perfectum*, quod ex uoce *perfectorem* falso correctum esse nemo non uidet, uel 102, 20, ubi pro *ac macedonii* R *et eunomi* praebet.

Fausti de spiritu sancto libri usque adhuc Paschasii nomine editi exstant. atque editio princeps prodiit Coloniae 1539: *Paschasii diaconi Romani libri II de spiritu sancto, quibus et symboli enarratio continetur, aduersus errores Macedonii. Opus peruetustum ac ualde a D. Gregorio Romano Pont. probatum, nunc primum in lucem editum.* in epistula dedicata F. Henricus Grauiensis Dominicanus libros Paschasii se nuper e uetusto codice descripsisse dicit.

Iterum seorsum impressi prodierunt *sancti Paschasii diaconi Romani libri II . . . denuo editi studio M. Ioannis a Fuchte, Helmaestadii 1613.* utraque editio nititur uno eodemque codice interpolato Parisino n. 12203 simili.

Ad editionem Coloniensem redit textus, qui reperitur in Magna bibliotheca ueterum patrum, Coloniae Agrippinae 1618, tom. V part. III 733 sqq., in Magna bibliotheca ueterum patrum, Parisiis 1644, VIII 179 sqq., in Maxima bibliotheca ueterum patrum, Lugduni 1677, VIII 807, in Patrologia latina curata a Mignio, Parisiis 1862, LXII 9 sqq.

C. EPISTULAE.

Fausti epistulas, quae exstant, omnes¹⁾ continet codex Sangallensis n. 190 (S) membranaceus saec. VIII formae octonariae, paginarum numeratarum 357 (sed numerum 11 trans-

---

¹⁾ Epistula quarta deest, nec uero ea Fausti est sed Paulini ad Faustum missa.

siluit librarius, qui paginarum numeros adiecit). quae in hoc codice insunt, duobus indiculis indicantur, quorum unum confecit Stephanus Baluzius et tegumento interiori agglutinavit, alterum ex huius codicis archetypo descripsit unus ex librariis, quorum manibus codex exaratus est. posteriorem hunc indicem edidit Kruschius l. l. LXVIII, quare eum integrum hic repetere supersedeo, nisi quod addo legi initio (p. 2) *HIC CODEX LANDONI UEDE Leobo abbat. continet* etqs. epistulae Fausti diuersis locis reperiuntur: p. 27 epistula VI ad Felicem, quam excipiunt p. 33 ep. VII ad Graecum diaconum¹⁾ et p. 44—48 ep. I ad Lucidum, cuius tamen subscriptio p. 48 extrema deest, sed p. 328 ante Lucidi responsum exstat (cf. infra p. 164, 16 not.), unde in codice archetypo aliquot quaterniones suo loco motos fuisse colligitur. sequuntur post duas Hieronymi presbyteri epistulas (p. 49—66) quinque Fausti epistulae ad Ruricium (ep. VIII—XII p. 66, 71, 77, 80, 82—83), quas excipiunt epistulae aliorum ad Ruricium (p. 84—130) insertis duabus Fausti epistulis III ad anonymum (p. 92—110) et V ad Paulinum (p. 110—126). denique in extrema codicis parte, ut modo diximus, epistula Lucidi ad Faustum aliosque episcopos (est in nostra editione inter epistulas Faustianas II) exstat una cum antecedente subscriptione epistulae I Fausti ad Lucidum (p. 328—332) post epistulas ad Desiderium episcopum Cadurcensem datas (p. 300—328).

Codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 2166 saec. VIII (P), de quo supra p. XXXIV fusius egimus, continet praeter Fausti libros de gratia fol. 1^r Fausti I epistulam ad Lucidum et Lucidi responsum (ep. II).

Codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 1564 (Colbertinus n. 1863, Regius n. ³⁸⁸⁷_{4 4}) saec. VIII (Q), de quo conferendus est Fr. Maassen, Quellen des canonischen Rechts I 608, epistulas Paulini ad Faustum, Fausti ad Paulinum, ad Felicem, ad Graecum (ep. III—VII) continet, cuius lectiones uariantes

¹⁾ P. 37 olim uacua relicta nunc adiurationis cuiusdam matris apium formulam continet, de qua conferendus est P. Ewald, Neues Archiv VIII 357, quaeque etiam in p. 1 codicis nostri nunc legitur.

aeque ac codicis, quem statim afferemus, ex Kruschii adnotatione critica desumpsimus.

Codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 12097 (olim Sangermanensis n. 936, Corbeiensis n. 26) saec. VI—VII (R), de quo conferendus Maassen l. l. I 568, epistulam Paulini ad Faustum (ep. IIII) exhibet.

Denique codices plerique Mamerti Claudiani, de quibus consulenda est editio Claudiani mea (Uindobonae 1885), epistulae tertiae posteriorem partem (inde a uerbis p. 173, 9 *praecipis ut respondeam*) suppeditant (cf. supra p. XX), quorum lectiones selectas, quae ad rem facere uidebantur, in hac editione enotauimus et compendio M comprehendimus.

Dolendum est, quod nondum prodiit editio critica Hinemari, qui in libro de praedestinatione dei et libero arbitrio c. 1 (Migne, Patrol. lat. CXXV 79) duas primas Fausti et Lucidi epistulas praebet (cf. supra p. XIV).

Atque codex S neglegentissime quidem scriptus est, nam librarius singula uerba (162, 7. 10. 19. 166, 11. 167, 10. 174, 2. 4 etc.) uel etiam sententias (167, 19. 174, 6. 175, 1. 178, 22. 179, 3 etc.) omisit, uoculas falso addidit (*et* 162, 2. 193, 17. *ex* 181, 6, *quando* 192, 8 etc.) scilicet ex proxime antecedentibus per memoriae lapsum repetitas, uocales aliasque litteras inter se confudit, exemplaris, quod descripsit, uerba aut male legit aut oscitanter scribendo reddidit, ut inprimis uocum terminationes partim prorsus neglegeret partim corrumperet, quorum mendorum exempla afferre uix opus est, cum sponte in unaquaque nostrae editionis pagina occurrant inquiringibus.

Sed S quamquam tot tantisque corruptelis scatet, tamen ex codice optimae notae originem traxit, id quod luculentissime demonstrari potest, si adnotationem criticam tertiae epistulae perlustramus, quae ex parte in Mamerti Claudiani codicibus exstat. ibi enim cum codicem optimum Claudiani Lipsiensem solum nonnumquam cum S conspirare uidemus — uelut p. 173, 11 *non*, 175, 13 *aestimandum* (*extimandum*), 177, 13 *se* om., 179, 11, ubi omnes Claudiani libri *cognosce* exhibent praeter Lipsiensem, qui *cognoscere* praebet, quod per calami lapsum ex genuina lectione *recognosce* (S) natum est —, tum haud raro

lectiones codicum Claudiani omnium, quamuis per se spectatae ferri possint, bonitate lectionum codicis S superantur, quippe quae concinant cum eo textu, quem Claudianus ipse epistolae Faustianae locos quosdam in suo opere allegans praebet, unde S aequae ac Claudianum genuina Fausti uerba seruasse, Claudiani libros epistolam Fausti ex parte interpolatam exhibere apparet. sunt autem hi loci: p. 175, 13 *aut* (S et Claud. Mam. p. 84, 6 E. om. rell. codd.; qui locus grauissimi momenti est, cum hic *aut* modo satis singulari dictum esse nemo non uideat), 175, 18 *desideris* (Claud. Mam. l. l. et S [*desiderii*], *desiderio* rell.), 178, 17 *tantum* et *aderat* (S cum Claud. p. 162, 13, *tantummodo* et *erat* rell.), 178, 15 post *dominicae* uerba non leguntur in S et Claud. p. 162, 10, quae in rell. codd. per fraudem inculcata sunt, *praeceptione ordinationis*. adde quod unus S priorem epistolae partem seruauit, quam aequae Claudianus nouit, atque ea, quae in posteriore parte libri Claudiani omittunt (cf. infra p. 179, 14—180, 22), S item integra praebet. quae cum ita sint, qui ratione et uia Fausti epistulas recensere uoluerit, id in primis agere debebit, ut corruptelis codicis S quam lenissimam medicinam adhibeat et litterarum uestigia quam religiosissime premat. atque id in eis potissimum epistulis obseruandum est, quae altero quodam codice traduntur, uelut in epist. I et II, quas codex P, et in epistulis V—VII, quas codex Q continet.

Ac primum quidem de auctoritate codicis P dicemus, quem, quamquam supra p. XXXV magnis laudibus extulimus libros de gratia continentem, tamen non esse idoneum, quo codicis S auctoritati aliquid detrahatur, contendo. subscriptiones enim illas episcoporum, quas in fine epistolae primae P exhibet, S non habet, ad alteram epistolae recensioem a Fausto ipso profectam rettulimus et, quamquam dubitanter, suspicati sumus etiam duo illa additamenta p. 162, 17 *id est de baptizato* . . *noluit* et 163, 26 *ei dumtaxat, qui capere iam possit arbitrii libertatem* Fausto deberi. sed facere non possum, quin concedam additamentorum praeter subscriptiones illas formam sapere interpolatorem, qui fortasse aliis quoque locis munere suo functus est, uelut p. 166, 9, ubi *ex omnibus* cum non intel-

legeret, deleuit, uel 166, 12 et 168, 2, ubi breuitati studens *intra paradisum pro in paradisi habitatione et damnanda condemno pro quae sunt damnata damno* scripsit. neque forti tribuendum est, quod, quae exstant in Lucidi epistula inde a p. 166, 24—167, 17, in P desunt. in hac enim parte Lucidus non breuiter errores suos reuocat uel singula praecepta doctrinae catholicae asserit, sed disputationis instar longius excurrit, id quod aegre sine dubio tulit interpolator totumque locum ad uiuum resecurit. sed iure quispiam obiciat non uideri ueri simile consilio interpolatas esse duas illas epistulas in P, cum in reliqua parte codicis ab eadem manu exarata ne ullum quidem uestigium interpolationis exstet (cf. supra p. XXXV). cui respondendum est aut Faustum ipsum in secunda recensione epistulas immutasse aut fieri potuisse, ut librarius codicis P uel eius exemplaris, unde P originem duxit, ex alio fortasse fonte minus puro epistulas quam libros de gratia hauriret. utra sententia uera sit, uideant alii; certe codicis S auctoritas, quippe qui priorem Fausti epistulae recensionem repraesentet, hac quaestione non tangitur.

Minoris etiam auctoritatis quam P codex Q est, qui manifestissima interpolationis uestigia prae se fert. ac primum quidem complures locos e scriptura sacra depromptos accommodauit ad eum textum, quem praebet translatio latina, quae dicitur Uulgata:

S	Q cum Uulgata
186, 17 <i>fecerit</i>	<i>fecit</i>
186, 20 <i>fui</i>	<i>eram</i>
187, 3 <i>praeparatus</i>	<i>paratus.</i>
187, 6 <i>ignem</i>	<i>supplicium (suppliciō)</i>
189, 14 <i>dne (domine)</i>	om.

adde quod etiam eis locis Q Uulgatae textum praebet, quibus ferri nequit, uelut 188, 7 *agent* Faustus scripsit, cum duas sententias in unam periodum contraheret (Luc. 16, 27 sqq.): *ne et ipsi ueniant et (adde scil. ut) . . paenitentiam agent*, id quod non obseruauit stolidus codicis Q librarius et cum Uulgata

agent exaravit. deinde haud paucis locis codicis S scripturam falsam esse ratus sua inuenta in textu posuit:

S	Q
184, 20 <i>hunc</i>	<i>tunc</i>
184, 23 <i>fides et</i>	om.
186, 3 <i>faciunt</i>	<i>faciant</i>
189, 16 <i>unde pro</i>	<i>ideo</i>
194, 9 <i>numquid</i>	<i>non</i> etc.

postremo loci in S corruptela quadam laborantes haud raro in Q correcti reperiuntur, sed ita, ut librarium suo Marte correctoris munere functum esse appareat litterarum ductibus uocum corruptarum non respectis, quamquam satis facili negotio genuina lectio plerumque ex falsa codicis S enucleari poterat; conferantur haec exempla:

S	genuina lectio	Q
184, 24 <i>dīs (s eras.)</i>	<i>diuinis</i>	<i>dei</i>
186, 8 <i>ait</i>	<i>aut</i>	<i>item</i>
187, 18 <i>in tercuras</i>	<i>inter auras</i>	<i>in terras auras</i>
191, 9 <i>erit tibi</i>	<i>erit ibi</i>	<i>erit illius</i>
202, 5 <i>ut</i>	<i>at</i>	<i>sed</i>

Quae cum ita sint, nullam fidem esse habendam codici Q demonstrasse et iure etiam ea, quae in Q p. 191, 22 post *constituit* leguntur, pro additamento habuisse nobis uidemur; ceterum conferantur, quae de eadem re fusius disputauimus in Ephemeride gymnasiorum austriacorum 1890 p. 681 sqq.

Nihil aliud igitur restat, quam ut codicem S ducem sequamur in epistulis Faustianis recensendis memores descendere eum ex codice perquam bono neque ipsum esse interpolatum, quamquam neglegentissime scriptum. ubi S deficit, in epistula quarta codex R uetustate insignis priorem obtinet locum ante Q. iam si, ne quid omisisse uideamur, addimus Hincmari textum ad codicis cuiusdam praestantissimi auctoritatem constitutum esse oportere, quod epistulae Fausti et Lucidi ab Hinc-

maro traditae cum recensione codicis S contra Q¹⁾ conspirant, de epistularum Faustianarum apparatu critico quantum satis dixisse nobis uidemur.

Ex Fausti epistulis princeps impressa prodiit epistulae tertiae posterior pars in editione principe Mamerti Claudiani Basileae anno 1520 p. 25—31 recognita et reperitur in reliquis Claudiani editionibus partim integra partim priore parte destituta.

Deinde prodierunt epistulae I et II appendicis loco ad libros Fausti de gratia in Erasmi editione Basileae 1528 curata et in *Orthodoxographis theologiae sacrosanctae*, Basileae 1555 a Ioanne Herold editis p. 844 sqq. aequae ac libri de gratia ex codice P descriptae, cum in fine epistulae primae subscriptiones illae episcoporum exstent una cum reliquis additamentis codicis P.

Ad easdem editiones eundemque codicem redit recensio epistularum I et II, quam dedit Baronius, *Annales ecclesiastici*, Romae 1595, tom. VI 446—447, unde transierunt in omnes conciliorum collectiones, postquam Sirmondus in *Historiae praedestinatianae* c. 7 subscriptiones illas episcoporum falsas esse plerisque persuasit.

Deinde Petrus Pithoeus, *Ueterum aliquot Galliae theologorum scripta*, Parisiis 1586, fol. 128—141 epistulas Fausti VII et III—VI publici iuris fecit codice Q usus, quam ob rem omisit cum Q clausulam epistulae V (p. 195, 11—16).

Accedit Margarini de la Bigne *Sacra bibliotheca sanctorum patrum* (editio altera, Parisiis 1589), cuius in tomo III p. 401—410 epistulae III—VII, tomo IIII p. 759—763 epistulae III posterior pars, p. 875—879 epistulae I et II exstant.

Tandem Henricus Canisius codicem Sangallensem adhibuit reliquasque Fausti (et Ruricii) epistulas edidit additis huius codicis lectionibus uariis ad eas epistulas, quas pridem editas repetere supersedit, in *Antiquae lectionis* tomo V (Ingolstadii

---

1) Hincmarum locum epistulae quartae e codice Q simili attulisse (Migne, *Patr. lat.* CXXV 372) Kruschius monet, sed reputandum codicem S hanc epistulam non exhibere neque unum alterumue locum sufficere ad rationem, quae intercedat inter Q et Hincmari codicem, accuratius definiendam; cf. adnotatio critica ad p. 182, 1. 2. 14. 15. 18. 19. 22. 183, 2. 4. 5. 6.

1604) p. 425 sqq. Magna bibliotheca ueterum patrum, Coloniae 1618, tom. V part. III 523 sqq. Canisii recensionem praebet.

In Magna bibliotheca ueterum patrum, Parisiis 1644, tom. III 347 sqq. Canisii recensio epistularum integra repetitur, praeterea ex editione Bigniana in tom. III 37 sqq. epistulae III—VII, in tom. III 595 posterior epistulae III pars, p. 694 sqq. epistulae I et II exstant.

Maxima bibliotheca ueterum patrum, Lugduni 1677, in tom. VIII p. 524 epist. I et II, p. 548 sqq. reliquas Fausti epistulas eodem ordine digestas, quem nos secuti sumus, exhibet.

Ex bibliotheca patrum Lugdunensi pendet Migne, Patrologiae latinae tom. LVIII (Parisiis 1862) p. 837 sqq.

Canisii lectiones antiquas ipsas iterum imprimendas curauit notisque auxit Iacobus Basnage, Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum siue Henrici Canisii lectiones antiquae, Antuerpiae 1715, ubi in uol. I p. 352 sqq. Fausti epistulae exstant.

Denique nuper Fausti et Ruricii epistulas optime edidit Bruno Kruschius, Monumenta Germaniae historica, auctorum antiquissimorum tom. VIII (Berolini 1887), qui Luetiohanni editionem Sidonianam continet, cui appendicis loco adiectae sunt p. 265 sqq. n. I—V epistulae Fausti ad Ruricium (epist. VIII—XII nostrae editionis), n. VI—XIII epistulae aliorum ad Ruricium (uide infra p. 443 sqq.), n. XIII—XX epistulae Fausti apud nos III—VII et I—III. p. 299 sequuntur Ruricii epistulae. ac Kruschius iisdem subsidiis criticis quibus nos praeter codicem P usus epistulas in hunc ordinem digessit e codicis S indicis quibusdam, quae in praefationis p. LXXVIII exposuit, neque uero mihi prorsus persuasit, quare ego ordinem usitatum retinere satius duxi, secundum quem primum epistulae dogmaticae, deinde reliquae ad Ruricium scriptae recensentur.

D. FAUSTI SERMONES.

Hoc loco cum de eis tantum sermonibus agendum sit, qui hoc uolumine continentur, de sermonum Faustianorum collectione, quae dicitur Pseudo-Eusebiana, nihil disputabimus et

statim de ceteris Fausti homiliis exponemus. ac primum quidem dicendum de corpore illo homiliarum, quod uno codice Durlacensi continetur, quamquam singulae homiliae aliae aliis quoque locis et codicibus seruatae sunt.

Codex Durlacensis 36 (Caroliruhanus 340) saec. VIII—X (D) membranaceus paginarum 110 numeratarum litteris anglosaxonice scriptus est a librario, qui p. 109 de se dicit litteris uncialibus partim rubris partim atris usus: *in nom̃ dñi nr̃i ih̃u xp̃i ego reginmaar | ac si indignus uocatus diaconus | aiuro et obsecro et rogo et peto et mo|neo quia scio q̃ ego peccator sum | ut siquis legeret aut recitauerat | hos codices ut me habeat in memoriã ei | et ego habeo symbolũ ut siquis de illa | congregatione legerit quẽ ẽ congre|gata ||* (incipit p. 110) *ad lapidum fluminis*¹⁾ *ut me uult | habere in oratione sua quia ego sum in cõm illarum, amen.* erat codex olim Antonii Iulii de Hardt, abbatis Michaelsteinensis, eumque P. I. Bruns in Catalogo bibliothecae D. Antonii Iulii von der Hardt, Helmstadii p. 6 no. 41 hoc modo describit: *Sancti Faustini episcopi sermones scripti caract. merouingico* (sic!) *saec. IX*; cf. praeterea studia nostra de Fausti scriptis p. 96 sqq.

Codex Durlacensis continet 22 Fausti²⁾ sermones eodem ordine, quo infra edidimus inde a p. 223—313, digestos et, quamquam orthographico sui saeculi squalore foedatus est, tamen ad exemplar quoddam optimum redit ipse cuiusuis generis interpolationum immunis omnesque pari modo homiliae quam minime corruptas tradens, unde comprobatur singulas non undeunde collectas a librario, sed omnes una ex uno libro manuscripto depromptas esse. quam ob rem etiam codicibus, in quibus una alteraue homilia ex illis traditur quique uetustate eum longe superant, multo potior reperitur.

Exstat autem, ut exemplo utar, sermo XII in duobus libris manuscriptis Sangallensibus (B) saec. VIII (n. 221 p. 123) et (A) saec. VIII (n. 213 p. 155), quorum lectiones uariantes

¹⁾ Dubium uidetur, num Elums in pago Sangallensi regionis Sargans hic intellegatur, id quod coniecit Alfredus Holder.

²⁾ In codice Faustini nomen ubique Fausti loco comparet, sed cf. de hac re studia nostra de Fausti scriptis p. 64.

notis criticis nostrae editionis inseruimus ita comparatas, ut utrumque codicem interpolatum esse nemo non uideat, cf. p. 267, 13 *sua pro eius*, 270, 1 *postremo metu* (A *per timorem*, B *p timore*), 270, 9 D *diuicemus* pro *dimicemus*, A *dicamus*, B *dimittimus* et similia, quae abunde in notis occurrunt inquirentibus; adde quod uterque codex sermonem fine destitutum (inde a p. 272, 3) exhibet, noster autem codex Durlacensis integrum praebet.

Simili modo sermonem XIII continet codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 14086 (S. Germani 1311, olim 264) membranaceus saec. VIII forma octonaria litteris merouingicis scriptus inde a fol. 107^a—110^r, sed codice D deterior dicendus est, cum haud raro singula uerba uel sententias omittat (cf. p. 277, 1. 9. 11. 15. 17. 278, 6. 279, 8. 15. 16) et ceteris quoque in rebus neglegenter scriptus uel potius ex mendoso exemplari descriptus sit (cf. p. 276, 20 *admonio* [i. e. *admoneo*] pro *ad omnium*, 277, 12 *exclude se in* pro *exclusos in* [*exclusem* D], 278, 22 *fugiamus* pro *confugere festinemus*, 279, 11 post *coniugia* interpolator addidit *rationabilia*).

Codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 3783 (Colbertinus 192, Regius 3596) membranaceus saec. XI forma maxima, cui aliorum quoque sermonum Faustianorum notitiam debemus, de quibus infra dicemus, fol. 90^a sermonem VIII collectionis Durlacensis exhibet nonnullis locis decurtatum (cf. p. 256, 2—10. 14—15. 258, 19—25) et uariis mendis laborantem.

Quae cum ita esse intellexissem, quamquam in aliis quoque codicibus plerosque ex his 22 sermonibus exstare sciebam, ueluti tertium et ex parte septimum in codicibus Maximi Taurinensis uel complures inter Augustini sermones dubios seruatos in eis codicibus, e quibus illos a se editos esse patres Maurini, Augustini editores, significauerunt, et quamquam in codicibus adhuc mihi incognitis hunc illumue sermonem latere mihi persuasum erat, tamen non dubitavi ad codicis D unius auctoritatem hanc collectionem sermonum recensere, cum alter codex idem homiliarum corpus continens, quoad scirem, non

exstaret, neque ex codicibus singulas tantum collectionis homilias exhibentibus multum lucri redundaturum fuisse, etiamsi eos conquirere potuissem, uiderem. minoris enim momenti menda, quibus D infectus est, maxima ex parte ipse sanaui ét pauca, quae restabant, ex Maximi Taurinensis et Augustini editionibus corrigere mihi contigit.

Ceterum addere hoc loco haud superuacaneum puto ea, quae Henricus Schenkelius Uindobonensis e schedulis suis de quibusdam collectionis Durlacensis homiliis in codicibus Britannicis traditis benigne mecum communicauit. atque codex bibliothecae cathedralis Uigorniae (Worcester) 92 saec. XI continet homilias I (n. 3, Fausti nomine praescripto) et III (n. 33). — Codex Cheltenhamiensis 8400 saec. VIII exhibet homilias I (n. 7), III (n. 17), VII (n. 25), XI (n. 9, Sedati episcopi nomine praescripto), XII (n. 10: *admonitio s. faustini*), XV (n. 28, Faustini nomine addito), XVIII (n. 36), XX (n. 50?). — Codex Cantabrigiensis (Pembroke College Cambridge) numeri ordine nondum notatus saec. X continet homilias X (n. 44) et XV (n. 37, Faustini nomine praescripto).

Praeterea addo codicem Barberinum XIII 44 saec. VIII ineuntis continere inter alias V homiliam, cuius rei notitiam debeo Edmundo Haulero (cf. *Ephemer. gymn. austr.* 1890 p. 721).

Codicibus haud paucis seruata est homilia XII, nam duobus libris Sangallensibus, quorum supra iam mentionem fecimus, accensendi sunt hi: codex bibliothecae Uaticanae Palatinus 216 saec. VIII—X (fol. 96ⁿ), codex Rheinaugiensis 140 saec. VIII (fol. 22), codex Monacensis 14470 saec. VIII—VIII (fol. 62), qui libri omnes Fausto homiliam ascribunt et aequae codices Sangallenses extremam eius partem non exhibent. Faustini nomen prae se fert, ut Cheltenhamiensis 8400 saec. VIII, et integram homiliam seruat codex Cassinensis 12 saec. XI (p. 341 *sermo beati faustini episcopi dominica post festum sancti laurentii*, cf. *Florilegium Cassinense* I 181).

Codicis Durlacensis homilias in unum corpus collectas ego primus edendas curavi ex codicis apographo, quod Alfredus Holder, bibliothecae Caroliruhanae praefectus, confecit et c. r. academia litterarum Uindobonensis meum in usum pretio com-

parauit. singulae collectionis homiliae aut integrae aut singulae earum partes ubi editae exstant, si omnino exstant, hic repetere uolo, cum in notis criticis unicuique sermoni in nostra editione subiectis, quaecumque ad rem faciunt, diligenter enotauerim. cum autem pleraque pars inter Augustini et Maximi Taurinensis sermones reperiatur, quisquis Augustini editionem a patribus Maurinis curatam uel Maximi, quam Bruni confecit, consuluerit, alios quoque codices a nobis consilio hic silentio praetermissos cognoscet. eos autem codices, e quibus ea deprompta sunt, quae Angelo Mai publici iuris fecit uel Fausti editores,¹⁾ suis locis indicauimus.

Haec hactenus de collectione Durlacensi. transimus ad sermones XXIII et XXIII, quorum uterque ad monachos directus est, quare coniunctos eos in libris manuscriptis reperiiri explicatur. continent autem eos hi codices:

Codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 2780 (Colbertinus 5230, Regius 4332), quem compendio A signi-

2 2

ficauimus, saec. XIII: fol. 2^r *sermo fausti epi ad monachos primus* (incipit: *ad locum hunc, carissimi* = hom. XXIII), fol. 4^v *incipit eiusdem secundus sermo* (incip.: *instruit nos atque hortatur*), fol. 9^r *item alius sermo eiusdem III* (incip.: *quod supplente et quodammodo* = hom. XXIII).

Eosdem sermones eodem ordine digestos (fol. 2^r, 3^v, 6^v) seruat codex Parisinus latinus n. 2167 (Colbertinus 2394, Regius 4029, 3) saec. XIII (B). sermonem secundum non edidimus, quamquam Fausti est, propterea quod refertur in numero sermonum Fausti, qui falso nomine Eusebii Emiseni editi sunt (nr. 37), et una cum ceteris sermonibus Pseudo-Eusebianis in altero nostrae editionis uolumine recenseatur necesse est.

Itaque rectius dispositus est codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus 13333 saec. XII (C), qui primum (fol. 1—30) decem Pseudo-Eusebii sermones ad monachos (n. 35—44 collectionis Eusebianae), inter quos tertio loco, ut par est,

¹⁾ Sermonem XII Fausti editores, ac primus quidem Henricus Canisius, Antiquae lectiones V 420—423, ex codice Sangallensi 213 (A) ediderunt, cf. studia nostra de Fausti scriptis p. 83 sq.

sermonem, qui incipit: *instruit nos atque hortatur*, deinde sermones nostros XXIII et XXIII (fol. 30^r et 32^r) exhibet. qui hos excipit sermo (fol. 34^a): *detur penitentia secularis*, ex huius codicis auctoritate falso Fausto adscriptum esse a Martene et Durand, Ueterum scriptorum et monumentorum . . amplissima collectio VIII 141 sqq., eisque, qui ex Martenii editione Fausti sermones denuo imprimendos curauerunt, exposuimus in studiis nostris de Fausti scriptis p. 85.

His igitur tribus libris manuscriptis usi sumus ad textum utriusque sermonis constituendum et codicis C lectionibus facile principem locum concessimus. reliquos codices eosdem duos sermones exhibentes, quorum ego quidem notitiam habeo, uno uerbo hic tetigisse satis est. sunt autem hi: Codex Troecensis n. 1268 saec. XII, codex Escorialensis Q II 22 saec. XII, codex Reginensis n. 245 saec. XII—XIII, in quibus omnibus Fausti nomen homiliis praescriptum est.

Sed exstant libri manuscripti iique uetusti, in quibus Caesarii nomine uterque sermo insignitus est, ut exemplo utar, codices Wirceburgenses theol. f. 24 saec. VIII et theol. o. 1 saec. VIII, in quibus duodecim homiliae traduntur, scilicet decem Pseudo-Eusebianae ad monachos et duae nostrae, quae in his codicibus noni saeculi uni atque ei falso auctori Caesario ascribuntur, cum ad ueritatem proxime accedat codex saeculi duodecimi C, qui item sermonum ad monachos collectionem continens singularum, ex quibus constat collectio, partium uestigia integra seruauit et sermones ad monachos ex collectione Pseudo-Eusebiana depromptos non contaminauit cum reliquis Fausti ad monachos sermonibus. conferantur etiam codices Sangallenses n. 193 saec. VIII, n. 194 saec. VI—VIII, n. 558 saec. VIII, n. 579 saec. VIII, in quibus omnibus Caesarii homiliae 'numero duodecim' exstant, inter quas Faustianae.

Primum editi esse uidentur sermones XXIII et XXIII a Luca Holstenio, Codex regularum, quas sancti patres monachis et uirginibus sanctimonialibus seruandas praescripsere, collectus olim a s. Benedicto Anianensi, Parisiis 1663, ubi in appendice p. 41 sqq. Fausti abbatis Lirinensis sermones ad monachos quattuor i. e. duo nostri sermones et duo Pseudo-Eusebiani

XXXVII et XXXXII exstant, quos edidit Holstenius *ex duobus manuscriptis Floriacensibus serenissimae reginae Christinae*, sine dubio ex codice Reginensi 245, de quo modo uerba fecimus, et codice Reginensi 140 saec. VIII—X, qui fol. 90ⁿ et 94ⁿ duos sermones Pseudo-Eusebianos continet (cf. Reifferscheid, Bibliotheca patrum latinorum Italica I 400). deinde Martene et Durand, Ueterum scriptorum . . . collectio, Parisiis 1733, VIII 141 sqq. ediderunt Fausti episcopi sermones sex, inter quos tres priores, i. e. duos nostros et sermonem: *detur penitentia, ex ms. domini Chauvelin regionum sigillorum custodis* significantes his uerbis codicem C (cf. supra p. LVII). quem quarto loco ediderunt *ex ms. Corbeiensi litteris Merovingicis ante annos mille exarato* sermonem, is in collectione Durlacensi n. XIII exstat huiusque codicis supra p. LV mentionem fecimus. sermones V et VI ad Pseudo-Eusebium spectant (cf. studia nostra p. 85). ex his Holstenii et Martenii recensionibus pendent, quicumque postea in Bibliothecis Patrum Parisinis, Coloniensi, Lugdunensi, Migniana duos sermones Fausti nomine edendos curauerunt. editi autem sunt inter Caesarii quoque homilias ex codicibus sine dubio Wirceburgensibus modo allatis similibus.

Sermones XXV et XXVI exhibet codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus 3783 saec. XI fol. 109^r et 110ⁿ, cuius supra iam p. LV mentionem fecimus. sermonem XXV patres Maurini inter sermones dubios Augustini (n. 142) ediderunt et Caesario (cuius nomine editus est in Baluzii editione, Bibl. Patr. Lugd. VIII 820) uindicauerunt. ego inter Fausti scripta recepi codicis Parisini potissimum auctoritate nisus, qui, cum post hunc sermonem exhibeat praescriptione usus *item sermo unde supra* alterum, qui certissimis argumentis Fausto adscribi potest et hoc solo codice seruetur, centum aliis codicibus potior est. ceterum exstat sermo etiam in codice Cheltenhamiensi 8400 saec. VIII (n. 31) et codice Cantabrigiensi (Pembroke College) saec. X (n. 22), quos supra laudauimus quosque haud paucos sermones Fausti collectionis Durlacensis continere uidimus. de fragmentis Monacensibus saec. VII—VIII cf. Hauler, Ephem. gymn. austr. 1890

p. 721. Fausti nomine inscriptam homiliam legisse se in codice Vaticano Angelo Mai in Spicilegio Romano, Romae 1841, V 85 testatur et ipsi patres Maurini ad Augustini sermonem dubium 142 recentiores aliquot libros manuscriptos Faustino eam ascribere dicunt.

Sermo XXVI ab Aenea Parisiensi († 870) in libro aduersus Graecos c. 176 (Migne, Patrol. lat. CXXI 742) laudatur eiusque initium usque ad p. 329, 13 affertur: *sanctus Faustinus episcopus . . . exsequitur dicens* etc. ex codice nostro posteriorem partem ab Aenea omissam edidit Lucas d'Achery, Spicilegium siue collectio ueterum aliquot scriptorum, qui in Galliae bibliothecis delituerant, Parisiis 1723, I 215 (VII 118 editionis I.) *fragmentum sermonis s. Faustini episcopi* ex codice Corbeiensi (S. Germani a Pratis, cod. bibl. Thuan.), quo codex noster intellegendus est, etiamsi Dacherius Fausti loco Faustini nomen edidit, sine dubio Aenae uerbis commotus. integram homiliam quoad sciam nemo edidit.

Sermonem XXVII seruauit collectio illa amplissima homiliarum a Iosfredo monacho iuene iussu Airalidi — sic enim legebatur olim in fine codicis — scripta, quam exhibet codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 3785 membranaceus saec. XI ineuntis foliorum 363 forma maxima, fol. 236^v—237^v, textu haud raro deprauato. nec tamen, quin Fausti sermo sit, ullo modo dubitari potest, cf. studia nostra p. 90 sq. equidem sermonem editum nusquam uidi, quamquam Angelo Mai in Spicilegio Romano V 97 haec adnotat: *uidesis nouum eiusdem Faustini de depositione (mortuali) sancti Augustini sermonem uulgauit illustrissimus et doctissimus catalogi codicum Alcobacensium in Lusitania editor eborensis archiepiscopus; sed ne ex hoc quidem sermone notitia ulla Faustini dignoscitur.* quem catalogum codicum Alcobacensium significet Mai, non assequor, cum neque catalogus Olisipone a. 1575 editus neque Memorias de Litteratura Portogueza V 295 huius libri uestigia suppeditent. quod uero negauit Mai dignosci ex hoc sermone notitiam ullam Fausti (Faustini), falsus est, nam compluribus sermonis locis se ipsum exscripsisse Faustum et hoc modo se ipsum prodere l. l. exposuimus.

Sermonem XXVIII exhibet codex Parisinus bibliothecae nationalis latinus n. 3822 membranaceus saec. X (fol. 146 *ex libris Ioannis Bapt. Lud. Gastonis de Noailles Abbatis de alto Fonte*) fol. 88^r—90ⁿ. editus usque adhuc non erat, quamquam eundem sermonem eundemque codicem intellexisse uidetur Iacobus Sirmond, cum in opusculo *Augustini sermones noui numero XL*, Parisiis 1631, ad sermonem XXV p. 293 haec adnotauit: *eiusdem argumenti* (scil. de inuentione s. Stephani) *est apud nos* (scil. in codice societatis Iesu Parisiensis) *sermo nondum editus Fausti episcopi fortasse Reiensis de reuelatione s. Stephani, cuius exordium sic se habet* (sequitur exordium nostri sermonis).

Sermones XXVIII—XXXI exhibet codex Reginensis n. 498 saec. XIII—XIII fol. 71ⁿ, 72ⁿ, 74ⁿ—76^r auctoris nomine nullo loco nominato, sed antecedit fol. 70^r *tractatus s. fausti de ascensione domini* (inc.: *scire debemus, fr̃s, qđ hodierna festiuitas*), qui est Fausti sermo XXVI collectionis Pseudo-Eusebianae, et ipsi tres sermones, qui inter se cohaerent, locis ex alio Fausti opusculo, libros de spiritu sancto dico, depromptis scatent, quare Fausto eos attribuimus (cf. studia nostra p. 40 et 87). Suitbertus Baeumer autem (Katholik 1887 p. 392) Caesarium Arelatensem harum homiliarum scriptorem esse et in codice quodam saeculi octaui eas praenotatas esse: *ex dictis Fausti — sermo s. Caesarii* contendit (p. 394). sed uirum doctum errore inductum hoc statuisse alio loco fusius explanauimus (Ephem. gymn. austr. 1890 p. 298 sq.). ex codice Reginensi primus edidit sermones Angelo Mai in Spicilegio Romano V 85 sqq. codicem a Maio accuratius non descriptum inuestigauit et meum in usum contulit Franciscus Klein Uindobonensis, qui etiam e ceteris codicibus Romae asseruatis, qui homilias Faustianas continent, quae necessaria erant, amice mihi supeditauit.

Codex bibliothecae Uaticanae Palatinus n. 220 saec. VIII fol. 63^r exhibet: *dicta sc̃i faustini: quotienscumque, fratres carissimi, sanctorum martyrum solemnia celebramus* etqs., qui sermo editus est inter Augustini sermones dubios CCXXV olim a nobis in studiis de Fausti scriptis p. 96 Fausto

adiudicatus. in codice Cheltenhamiensi 8400 saec. VIII (n. 102) Leoni inscriptus est, scriptoris nomen prae se non fert in codice Cantabrigiensi (Pembroke College) saec. X (n. 83) a nobis passim laudato. solius codicis Palatini auctoritate adduci non potui, ut eum inter sermones Faustianos recipere, quamquam aliquot sermonis locos ad Faustum redire non ignoro.

Neque sermonem, qui hunc excipit in codice Palatino fol. 66^u:

item eiusdem de natale dñi. natalis dñi di^f (i. e. dies) ea de causa a patrib; uotiuet (lege uotiuae) solempnitatis institutus ē, Fausti esse mihi nunc persuasum est. exstat enim hic sermo, de quo olim in studiis de Fausti scriptis p. 96 certius iudicium ferre mihi non licuit, quod frustra eum quaesiu in Initis librorum patrum latinorum, in Pauli Winfridi diaconi homiliario (homilia de tempore XXII), ubi ex sancto Isidoro eum depromptum esse additur (Migne, Patrol. lat. LXXXV 1167). Isidori nomen prae se fert, ut exemplo utar, etiam in codice bibliothecae cathedralis Uigorniae (Worcester) n. 92 saec. XI (sermo XII) neque quemquam, qui genuina Fausti opera nouerit, hunc tractatum potius quam sermonem episcopo Reiensis uindicatum esse puto.

Quae cum ita sint, nullam fidem meretur codex Palatinus n. 220 in seruandis genuinis sermonibus Faustianis et comprobatur prioris sermonis titulo *dicta sc̃i faustini* exstare priore certe loco non sermonem Fausti ipsum, sed sermonem nescio cuius e Fausti dictis uel scriptis compositum.

De aliis quibusdam sermonibus Fausto immerito a uiris doctis assignatis conferantur studia nostra p. 89. 92. 94. 95

E. FAUSTI DE RATIONE FIDEI.

Textu Fausti huius uoluminis iam typis expresso me melius facturum fuisse uideo, si Fausti libellum de ratione fidei huic uolumini inseruissem et unam Pseudo-Eusebii (Fausti) homiliarum collectionem, cum qua tractatum illum seu potius homiliam de symbolo a Caspario editam cohaerere supra suspicatus sum (p. XXXII), alteri uolumini reseruauissem (cf. infra p. 348).

duo enim libri, in quibus libellus de ratione fidei impressus exstat, ante plus trecentos annos editi et nisi paucis praesto non sunt. cui incommodo remedium etiamnunc inuenire studeo et appendicis loco libellum Fausti publici iuris facio, qua re multis gratum puto me facturum, quamquam nondum mihi contigit, ut librum manuscriptum nanciscerer, unde editi fluxerunt; quae fuit causa, quod libellum usque adhuc edere non ausus sum.

Atque editio princeps libelli de ratione fidei curata est ab Ioanne Sichardo (Antidotum contra diuersas omnium fere seculorum haereses, Basileae, excudebat Henricus Petri, 1528), qui in epistula dedicatoria ad Sigismundum regem Poloniae data se Petri Tomitii episcopi Cracouiensis humanitate et liberalitate uetustissimorum uirorum monumenta primum proferre in lucem dicit sic noua, *ut totius libri ne quidem apex unus antea, quod saltem sciamus, extiterit uulgo.* continentur autem eo uolumine praeter Iustini, Athanasii, Marii Uictorini Afri, Hilarii Pictauiensis, Ambrosii, Theophili, Idacii, Cyrilli, Procli, Timothei, Uincentii Lerinensis, Prosperi Aquitanici scripta quaedam Uictoris episcopi fidei ratio Hunerico regi Uandalorum reddita, Cerealis episcopi Carthaginensis aduersus Maximinum, Gelasii episcopi Romani de duabus naturis in Christo aduersus Eutychnistas, Ioannis episcopi Romani de duabus naturis in Christo, Fausti episcopi fidei ratio et aliquot locorum inter se collatio (fol. 239ⁿ—240ⁿ), Antonini episcopi Constantiniensis ad Arcadium exsulem consolatoria, Agnelli episcopi ad Arminium de ratione fidei, Rustici diaconi aduersus acephalos.

Aegre ferimus, quod non addit Sicharius, unde sua hauserit, nisi quod in praefatione codicis cuiusdam Murbacensis et codicis Treuirensis, quorum uterque Athanasii libros de trinitate continuerit, mentionem facit et in margine ad Prosperi libellum de libero arbitrio codicem Laurissensem, ad Agnelli opusculum de ratione fidei iterum codicem Treuirenses commemorat.

Si coniecturae locus est, Fausti paruum libellum ex codice quodam depromptum esse coniecerim, quo alia quoque de eadem re et eiusdem tituli scripta continebantur, uelut Uictoris

episcopi fidei ratio, Gelasii, Ioannis, Agnelli opuscula a Sichario edita. iam si Agnelli de ratione fidei libellus Sichardo teste in codice Treuirensi exstabat, fortasse hodie quoque Fausti opusculum in bibliotheca Treuirensi latet. certe ea mihi retractanda sunt, quae olim in quaestionibus criticis de Fausti scriptis (Ephem. gymn. austr. 1890 p. 299) opinabar, deberi editionem principem opusculi Faustiani Petro Pithoeo (Ueterum aliquot Galliae theologorum scripta, Parisiis 1586, p. 124: *Fausti Regii Galliae episcopi de ratione fidei ad obiecta quaedam responsio*). quem Fausti libellum cum exciperent quattuor Fausti epistulae a Pithoeo ex codice Parisino latino n. 1564 primum editae, ipsum quoque e codice quodam Parisino descriptum esse primo opinatus H. Omontium Parisinum uirum doctissimum per litteras adii et responsum certum tuli non exstare illum in bibliotheca Parisina, neque amplius nunc credo usum esse Pithoeum codice manuscripto, nam utriusque editionis uerbis inter se collatis Pithoeum satis habuisse Fausti opusculum ex Sichardi Antidoto repetere mihi persuasi.

Nobis quoque, cum liber manuscriptus praesto non sit, acquiescendum est in Sichardi editione, quem tamen bonae notae codicem adhibuisse nemo non uidet, cum nullo fere loco oratio hiet uel mendosa esse uideatur. addidimus accurate locos e sacra scriptura laudatos uel ex aliis Fausti scriptis depromptos. fore autem ut in altero Faustianorum operum uolumine postmodum edendo idem opusculum ad codicum auctoritatem recensitum denuo edere nobis liceat, bene speramus.

CAP. III. DE RURICII EPISCOPI LEMOUCENSIS UITA, SCRIPTIS, CODICIBUS.

Ruricius senior aequae atque eius nepos eiusdem nominis episcopus Lemouicensis nobili genere Gallico natus erat, quare a Sidonio in carm. XI 62 *superbus Ruricius* appellatur et in *Epitaphio Ruriciorum episcoporum ciuitatis Limouecinae* a Fortunato composito (carm. III 5) laudantur (u. 7 sq.) gemini Ruricii (scil. auus et nepos) iuncti cum gente patricia Romana

Aniciorum, quo spectant etiam extremi uersus carminis (u. 19 sq.):

*felices qui sic de nobilitate fugaci
mercati in caelis iura senatus habent.*

Uxorem duxit Ruricius Iberiam, filiam Ommatii patricii, ad quem scripsit Sidonius carm. XVII quemque Aquitanum uel potius Aruernum fuisse ex eiusdem carminis uerbis (u. 14) *Galli rustica mensa tui* Sirmondus acute effecit allegans locum Sulpicii dial. I 27, 2: *dum cogito me hominem Gallum inter Aquitanos uerba facturum, uereor, ne offendat uestras nimium urbanas aures sermo rusticior.* itemque ex uersu carminis extremo: (*Christus*) *hic mihi qui patriam fecit amore tuo* colligitur degisse Ommatium in urbe Aruerna, quam patriam appellare potuit Sidonius, quod ibi saepius commorabatur (cf. p. 17, 6 L.), uxoris domicilium erat atque ipse iam quodam modo ciuis erat Aruernus, antequam factus est episcopus (cf. Mommseni praefatio ad Sidonium Luetiohanni p. XXXXVIII). Ruricio et Iberiae epithalamium confecit Sidonius (carm. X et XI), ex quo uersus 51 sqq. digni sunt, qui afferantur:

*... dum festa parat (scil. Amor) celeberrima Gallis,
quae socer Ommatius, magnorum maior auorum
patriciaeque nepos gentis, natae generoque
excolit auspiciis faustis.*

cum Sidonius *ab exordio religiosae professionis* carmina pangere desierit, i. e. anno 468 (cf. Mommsen l. l.), ante hunc annum nuptias Ruricii et Iberiae celebratas esse consentaneum est.

Eo tempore degebat Ruricius Gurdone (hodie Gourdon, arrond. Gourdon, départ. Lot), quod oppidum prope Cadurcensem urbem est. qua de re rectissime Kruschius in praefatione ad Ruricii epistulas Luetiohanni editioni Sidonii additas p. LXIII haec dicit: *fundos si ibi possedit, epistulae illi lux affertur, qua Constantium filium, ut 'crastino' Briuae sibi occurrat, admonet* (ep. II 24). *Gurdone enim Lemouices proficiscens, qui fines Cadurcensis pagi excessit, ei Briua pri-*

um Lemouicense oppidum occurit. praeterea inter se conferantur p. 360, 18 si propitio deo ad sollemnitatem sanctorum Gurdone uenturi sitis, me recurrentibus scire faciatis et p. 367, 13 depreciamur, ut ad sollemnitatem sanctorum ad nos deo propitio una cum sorore uestra uenire dignemini.

Post uitae huius iactationes ad portum religionis proram salutis conuertisse Ruricius Faustus exsulans scribit (p. 211, 20), quare post annum 477, quo anno Faustum in exsilium missum esse supra p. X exposuimus, Ruricius clericum factum esse patet. nec uero multo post hunc annum, nam cum in epistula libri primi XVI Sidonium episcopum fratrem appellet Ruricius iam factus clericus, quem in epistulis VIII et VIII dominum patronum alloquitur eo tempore scriptis, quo saeculum nondum cum sacerdotio commutauit Ruricius, Sidonio uiuo, id est ante annum 479, Ruricius mundo ualedixit Fausto imprimis auctore (cf. 352, 6 sqq.) et una cum uxore ieiuniis, orationibus aliisque operibus bonis deo seruiebat (cf. p. 216, 15. 215, 4). sed etiam aliis episcopis familiariter usus est, uelut Sidonio, ad quem tres dedit epistulas (I 8. 9. 16) quique ipse item praeter epithalamium supra commemoratum tres epistulas reddidit (III 16. V 15. VIII 10), ex quibus Sidonii epistula III 16 cum Ruricii I 8 cohaeret.

Eodem anno, quo Faustus ex exsilio reuertit, a. 485 Ruricius episcopus Lemouicensis factus est, id quod supra p. XXIV ex epistulae Faustianae loco quodam collegimus. erat autem Lemouicum ciuitas (hodie Limoges) exigua atque infirma, ut Ruricius ipse testatur uerbis (p. 417, 24): *si aliis nomen urbium praestat auctoritas, nobis auctoritatem demere non debet urbis humilitas, si quidem multo melius multoque eminentius est ciuitatem de sacerdote, quam sacerdotem de ciuitate notescere.* Sidonius uero in epistula VII 6 ante annum 475 data (cf. Mommseni praefatio p. LII) complures ciuitates, inter quas Lemouicensem, summis sacerdotibus ipsorum morte truncatas nec ullos deinceps episcopos in defunctorum officia successores esse dicit (p. 109, 30 L.).

Ruricius episcopum in exsilium missum esse uolunt collatis uerbis p. 370, 8: *per talem uiam nos iter egisse cognoscite,*

per quam nec ad paradisum, non dicam ad exsilium quisquam ire desideret, quae uerba non de Ruricii exsilio intellegenda esse mihi persuasum est, praesertim cum nullo alio loco Ruricius exsilio mentionem faciat.

Infirma atque aegra ualitudine usus est Ruricius, cuius infirmitatem cum non compatiens, sed perferens dolore participaret Eufrasius episcopus (p. 448, 8), litteras dedit ad illum II 22. hieme dicit se esse fortiorem solito, aestiuis diebus etiam in hospitio suo et locis frigidis ipsam consuetudinariam infirmitatem sustentare uix ualere (p. 417, 14). quae causa fuit, quod muneri episcopali haud raro sufficere non potuit. anno enim 506 (*sub d. III Idus Septembris Messala u. c. consule*, cf. Conc. Gall. coll. I 795) Caesario Arelatensi praesidente concilium Agathense habitum est, et, quamquam pridem iam sanctum erat, ut, *si quis commonitus infirmitatis causa defuerit, personam uice sua dirigat* (cf. Conc. Gall. coll. I 562), Ruricius neque uenit neque procuratorem misit, sed litteras tantum per diaconum Ueri episcopi¹⁾ Agathen direxit, quas non recepit Caesarius, ut scribit in epistula de hac causa ad Ruricium data (p. 448, 20). Ruricius cur ad synodum non uenisset, exposuit ep. II 33 dicens fecisse hoc infirmitatem, non uoluntatem (p. 417, 12).

In eadem Caesarii epistula synodi Tolosanae proximo anno 507 habendae mentio fit: *indico pietati uestrae, ut, quia filius uester Eudomius, si potuerit, hoc elaborare desiderat, et superueniente anno Tolosa synodum Christo propitio habeamus, ubi etiam, si potuerit, Hispanos uult episcopos conuenire*. Eudomius, quod episcopos congregaturus erat, episcopus ipse fuerit necesse est; sed mirandum est, quod in epistula ad Ruricium data *filius uester* appellatur, quare scribendum esse *filius noster* coniecerim, quibus uerbis facile uti poterat Caesarius episcopus metropolitanus. ne huic quidem concilio interfuit Ruricius, nam Sedatus episcopus Nemausensis in epistula ad Ruricium data haec dicit (p. 446, 20): *uehe-*

---

¹⁾ *Leo diaconus missus a domino meo Uero episcopo Turonicae ciuitatis*, cf. Conc. Gall. coll. I 798.

menter optavi, ut ad necessitatem istam, quae hic (scil. Tolosae, cf. p. 447, 4 non prius ego a Tolosa reuerterer) nos exhibuit, ueniretis et (p. 446, 23): posteaquam me praesentiae uestrae spes frustrata est. cui respondet Ruricius ep. II 35 diuersam membrorum infirmitatem restitisse et tenuitate exèsi corporis, quod duo pedes prae defectione sustinere uix possent, impeditum se esse, quominus ad synodum condictam ueniret.

Anno concilii Tolosani si corpore adeo inualido erat Ruricius, non multo post eum diem supremum obiisse ueri simile esse cum Kruschio statuimus. ex epitaphio, quod composuit Fortunatus Ruricio eiusque nepoti Ruricio iuniori item episcopo Lemouicensi, Ruricius nostrum ecclesiam s. Augustini in Lemouicum urbe aedificasse comperimus (Fort. carm. III 5, 11):

*tempore quisque suo fundans pia templa patroni
iste Augustini condidit ille Petri.*

inde lux affertur epistulae II 64, in qua columnarum mentio fit, quas Clarus episcopus subministraturus erat Ruricio ad illius ecclesiae exstructionem necessarias.

Restat ut de eis pauca uerba faciamus, qui cognationis uel affinitatis uinculo cum Ruricio iuncti erant. ac de Iberia, filia Ommatii Aruerni, Ruricii uxore supra iam uerba fecimus. liberos ea ex Ruricio peperit, quoad sciamus ex epistulis Ruricianis, Ommatium, Eparchium, Constantium, Leontium, Aurelianum filiamque, quae nupsit Agricolae. atque Ommatius, ad quem dedit Ruricius epistulas I 18 et II 28, quemque *pater erudit, nutriuit, ad sacerdotium usque perduxit* (p. 412, 21), in dioecesi Aruerna uixit, unde eum 'senatoribus ciuibusque Aruernis' ascribit Gregorius Turonensis (hist. Fr. X 31), et postea episcopus Turonensis factus est. alter filius Eparchius aequè atque Ommatius sacerdotium nactus Aruernis ab Aprunculo episcopo suo a matre (scil. ecclesia) exclusus erat (p. 438, 22) et una cum Ommatio litteras misit ad patrem (p. 437, 9. 438, 1), ut is intercessor existeret apud Aprunculum. tertius filius Constantius, ad quem dedit Ruricius epistolam II 24 (et fortasse ep. II 43), *Baccho et puellarum choris deditus* (p. 409, 22) Gurdone fortasse degit, quod Briuae crastino tempore Ruricio

occurrere iubetur (p. 410, 3; cf. supra p. LXV). Leontius et Aurelianus quin Ruricii filii carnales fuerint, equidem non dubito. erant enim apud Victorinum episcopum fortasse Foroiuliensem, qui nominatur in actis concilii Agathensis anno 506 habiti, cui tamen non ipse interfuit, sed Iohannem presbyterum Agathen misit. ad Victorinum igitur hunc litteras dans Ruricius dicit (p. 425, 13): *ad augendam circa nos caritatem uestram duo lumina nostra detinetis, Aurelianum dico atque Leontium*, et paulo post (p. 425, 21): *rogo, ut praefatos dulcissimos stimulos pectoris mei nostro nomine sospitetis*, quae uerba nisi de filiis carnalibus scribere non potuit. adde quod in epistula II 49 ad Aprunculum episcopum Aruernum data legimus (p. 432, 1): *unde per hominem filii mei Leontii has ad apostolatium uestrum dedi*, ubi patrem de filii homine quodam loqui non est mirandum, quod apud Aruernos complures familiae Ruricianae amici erant, de quibus mox dicendum est, atque Ommatius et Eparchius fratres, ad quos facili negotio hominem Leontius apud Victorinum degens mittere poterat, ita ut illum etiam Ruricius prius adire iuberet. ignotum est nomen filiae Ruricii, quam in matrimonium duxit Agricola, ad quem misit Ruricius epistolam II 32. in ea *domnam filiam suam desiderio et honore, quo dignum est, sospitat pater* (416, 24) et *ancillam* commendat Agricolae, *quae largitate diuina utrosque nos sibi parauit obnoxios, uos auos faciens sua fecunditate, nos proauos* (p. 416, 23). intelligenda est Papianilla, Agricolae nurus,¹⁾ quam uxorem duxit Parthenius, Agricolae filius, Ruricii nepos. *dulcissimis* autem *nepotibus Parthenio et Papianillae* epistolam Ruricius inscripsit II 37 (cf. etiam p. 422, 3). Agricola ille frater fuisse uidetur Papianillae, uxoris Sidonii, atque Auiti postea imperatoris filius (cf. Sidonii ep. I 2 et II 12 et Sidonii stemma a Mommseno in praefatione ad Luetiohanni Sidonium p. XXXXVII

¹⁾ Uerba enim Ruricii ad Agricolam p. 416, 21 *ut, quo eam suscipere tanti habuistis affectu, semper foueatis indultu* de nuru tantum, non de filia dicta esse possunt, ut ipse Ruricius alio loco (p. 375, 26) de sua nuru, filia Namatii et Cerauniae, dicit: *perdidi filiam, quam et me suscepisse et uos genuisse gratulabar*.

confectum) et clericus factus est, cf. p. 415, 20 *habitu animoque mutato* et p. 415, 26 *superest, ut nunc conuersionem, quam protulistis in ueste, probetis in corde*. Papianillam a Parthenio coniuge interfectum, Parthenium ipsum anno 548 a Francis lapidibus obrutum esse tradit Gregorius Turonensis, hist. Franc. III 36.

Praeterea e Ruricii epistulis comperimus unum ex filiis Ruricii ab Hesperio Aruernis¹⁾ educatum esse, cf. ep. I 5 et p. 356, 4 *commendantes tibi pignus nostrum, depositum tuum, cuius nos susceptione cepisti. tibi enim spem posteritatis meae, tibi solamen uitae praesentis et leuamen . . . futurae, tibi uni omnia mea uota commisi*. haec uerba scripsisse uidetur Ruricius, cum nondum plus unum suscepit filium ex Iberia, puto Ommatium, postmodo clericum Aruernum, quem aliis quoque locis supra allatis maioris affectus uerbis magisque laudat quam reliquos filios.

Ruricii filio nescio cui filia Namatii et Cerauniae, quibus inscripsit Ruricius epistulas II 1—4 (Namatio etiam ep. II 5 et 62, Cerauniae II 15 et 50), nupsit, cf. p. 372, 13 *priusquam fiat pignorum nostrorum uotiuua coniunctio* et p. 374, 14 *filiorum coniunctione conectimur*, sed praematura morte abrepta est, cf. p. 375, 26 *perdidi filiam, quam et me suscepisse et uos genuisse gratulabar*.

Qui fuerint parentes Ruricii iunioris, quem senioris nepotem et episcopum Lemouicensis fuisse ex Fortunati epitaphio supra memorato scimus, non liquet.

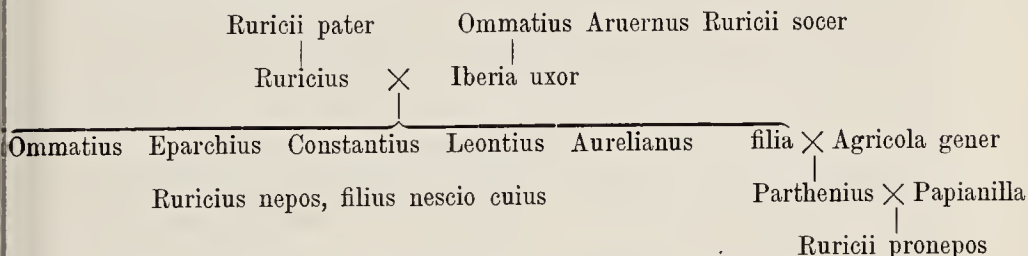
Fratrem habuisse Ruricius Leontium, ad quem dedit epistolam II 42 quemque etiam in ep. I 8 commemoratum (*codicem, quem de fratre meo Leontio me recipere iusseratis*) una cum omni domo Ruricii Faustus salutauerit (p. 215, 11 *individuum filium nostrum Leontium omnemque domum, pusillos cum maioribus, pio sospitamus officio*), Kruschius censet l. l. p. LXII. sed nulla re comprobari potest eum, quia a

---

1) Cf. Sidon. ep. IIII 22 p. 72, 19: *Hesperius . . . nuper urbe cum rediit e Tolosatium*, id quod episcopus Aruernus nisi de homine Aruernis degente scribere non poterat.

Ruricio frater appellatur, germanum eius fuisse. Fausti autem uerba quin de Leontio Ruricii filio intellegenda sint, nullus dubito. pergit Kruschius l. l.: *quos filios appellat (Ruricius) Leontium, Rusticum, Seuerum, quaeri potest, num carnales intellegat.* at fuisse Leontium reuera filium carnalem Ruricii supra ostendimus, contra Rusticus et Seuerus non magis Ruricii filii erant, quam Hesperius, Capillutus, Praesidius, Uittamerus alii a Ruricio filii appellati. immo uero patris Seueri Ruricius ipse mentionem facit p. 439, 7 *erga me bonae memoriae patris uestri non solum retinetis, sed etiam uicistis affectum.*

Quae hic disputauimus, ut melius intellegantur, Ruricii stemma depingo hocce:

Cui stemmati adde nomen filiae Namatii et Cerauniae, unius ex filiis Ruricii uxoris.

Ruricius scripsit epistulas in duos libros redactas, quorum prior continet epistulas 18, posterior 65 uel 64, si epistolam 53, quae ad uerbum concordat cum ep. 12, librarii errore repetitam esse cum Kruschio existimas. quibus addendae sunt 8 epistulae ad Ruricium scriptae (p. 443—450) et 5 Fausti epistulae ad Ruricium datae (p. 208—219). neque homines theologo neque historici ex eius epistulis multum lucrantur, non enim tractantur in eis quaestiones theologicae, ut in quibusdam Fausti epistulis, neque ad tempora Ruricii accuratius cognoscenda multa inde colligi possunt, ut ex Sidonii epistulis. quae ad rectius intellegendas eas necessaria esse uidebantur, ea in indice nominum et rerum breuiter adnotauimus.

De Ruricii elocutione exstat Sidonii iudicium (p. 138, 2 L.): *stilum uestrum quanta comitetur uel flamma sensuum uel unda sermonum, liberius assererem, nisi, dum me laudare*

*non parum studes, laudari plurimum te uetares. neque dubito, quin reuera Sidonii plausum tulerit stilus Ruricii, quem Sidonium imitandum¹⁾ sibi proposuisse inter omnes constat. neque minus notum est Ruricius aliorum scriptorum epistulas aequae ac suas ipsius compilauisse et ab aliis bene inuenta sua fecisse. Sulpicii Seueri de ultimo iudicio epistula Ruricius usum esse Baluzius in Miscellaneorum libro I. (Parisiis 1678) eam edens in praefatione dicit, cf. Seueri epistula c. 1 (p. 219 Halm): *persaepe ad uos uenire uolui, sed usque adhuc impeditus sum, obsistente eo, qui conuenit obsistere* et Rur. ep. II 9 (p. 383, 11): *crebrius uoluimus . . scripta dirigere, sed prohibiti sumus usque nunc prohibente nimirum illo, qui bonae uoluntati consueuit semper obsistere*; Seu. c. 2 (p. 220 H.): *ne manum aratro inserens retrorsum conuersa respicias, quo . . ordinem suum necesse est sulcus amittat* et Rur. ep. I 18 (p. 371, 3): *neque stiucam tenens . . retro respicias, ut directum lineae sulcus amittat.**

Cassianum quoque exscripsit Ruricius, ut intellexi ex his locis secum comparatis: Cassian. de incarn. dom. contra Nestorium praef. (p. 235, 9 Petschenig) *producens me ex illo praemeditati silentii recessu in publicum formidandumque iudicium et noua subire cogis adhuc de praeteritis erubescens* et Rur. ep. I 3 (p. 355, 13) *producens me ex tutissimo silentii recessu ad publicum formidandumque iudicium et in uita iam ueteri noua subire compellit*; Cassian. ibid. p. 236, 11 P.: *pareo obsecrationi tuae, pareo iussioni. malo enim de me ipso tibi quam mihi credere, maxime quia id tecum amor Iesu Christi domini mei praecipit, qui hoc ipsum etiam in te iubet* et Rur. ep. II 41 (p. 426, 4): *pareo uoluntati uestrae, pareo iussioni. malo enim de me ipso tibi magis quam mihi credere, quia pietatis non potestatis est, quod iubetis.*

Se ipsi autem, Faustum aliosque, qui ad eum litteras dederunt, quam impudenter Ruricius exscripsit, ex notis nostrae

---

¹⁾ Quo imitandi studio inductus etiam hendecasyllabos temptauit Ruricius ep. II 19.

editionis criticis luculenter apparet et hic ad epistolam II 52, quae tota ex aliarum epistularum laciniis constat, legentes rettulisse sufficit. qua de causa fides non habenda est eius uerbis sermonem suum rusticum dicentis (p. 357, 2. 403, 23. 426, 3), immo uero eiusmodi affectatae modestiae uerbis sermonis elegantis laudem sibi quaesiuisse uidetur.

Epistolae Ruricianae in eodem codice Sangallensi n. 190 saec. VIII (S) traduntur, quo epistolae Fausti, inde a p. 132—277 eodem ordine, quo eas in editione digessimus, non chronologico. praecedunt quinque epistolae Fausti ad Ruriciam a nobis p. 208—219 recensitae (p. 66—83), aliorumque epistolae ad Ruriciam datae (uide infra p. 443—450), atque Graeci quidem p. 84, Uictorini p. 85—86, Taurentii p. 86—89, Sedati duae p. 89—91, Eufrasii p. 91—92 et post duas Fausti epistulas (uide supra p. XLVII) epistula Caesarii p. 126—128, Sedati p. 128—130. sed extrema illa epistula uerbis *quae dicerem ne omnino* (cf. infra p. 450, 22) desinit, quae sequuntur in S, quamquam lacunae uestigium non apparet, *quique etiam pari contrarietate . . . . capillos uale* Sidonii epistolae II 1 (p. 21, 5—22, 7 L.) uerba sunt. itaque in archetypo folium unum deperditum fuisse, in quo extrema epistolae Sedati pars et initium epistolae Sidoniana exstabat, apparet, cum ex indice uetusto, qui in codice nostro p. 2 exstat (cf. supra p. XLVII), compertum habeamus Sedati epistolam reuera exceperisse aliquot Sidonii epistulas nunc in codice non amplius exstantes, scilicet ad Constantium, Eucerium, Tetradium aliosque. inter quas quod non nominata est epistula illa II 1, folium extremam Sedati et priorem Sidoniana epistolae partem exhibens iam deperditum erat eo tempore, quo index ille uetustus confectus est.

Codex Parisinus bibliotheca nationalis latinus n. 11378 hoc modo inscriptus est: *Anicii Ruricii Aquitani Lemouicensis Episcopi ac quorumdam uirorum illustrium ad ipsum Epistolae omnes quae exstant, ex membranis manuscriptis Celeberrimi Monasterii S. Galli apud Heluetios ab Henrico Canisio I. C. olim editae, nunc primum multa cura emendatae, in compluribus locis restitutae, notisque criticis et historicis illustratae, in Gallia et seorsum prodeunt studio*

et labore Ioannis Dantonii I. C. (nomine deleto manus altera superscripsit F. I. L. M. B.). paginas 1—120 epistularum textus, p. 121—188 notae occupant. hanc esse Stephani Baluzii recensionem, quem editionem Ruricii parasse typis non expressam constet (cf. Agobardi opera ed. Baluzius, Parisiis 1666, notae p. 28), Kruschius opinatur. sed uereor, ne falsus sit uir doctus, nam in catalogo impresso hic codex hoc modo describitur: *édition des lettres de Rurice, évêque de Limoges, préparée par le P. Danton XVIII s.* ut autem res se habet, in crisi epistularum Ruricianarum factitanda hic liber manuscriptus, cum uno codice Sangallensi nitatur, nullius auctoritatis est.

Ruricii epistulas primus edidit ex codice Sangallensi Henricus Canisius in Antiquae lectionis tomo V (editionis Basnagianae uol. I) una cum Fausti epistulis, unde in Bibliothecas Patrum Coloniensem (a. 1618 uol. V part. III), Parisinam (a. 1644 uol. III), Lugdunensem (a. 1677 uol. VIII), Mignianam (Patrol. lat. uol. LVIII) transierunt. nouam recensionem instituit Bruno Kruschius, cf. supra p. LIII.

Haec de Fausto et Ruricio praefatus, priusquam disputationis finem faciam, pauca de meae editionis ratione atque consilio addam. ac primum quidem apte me hoc loco uno obtutu componere puto ea, quae in textus Faustiani atque Ruriciani recensione mea, quam ante plus duos annos absolueram typis describendam, mutata nunc uolo. retractaui autem quaedam fusius in his prolegomenis, pauca in disputatione: Beiträge zur Kritik und Erklärung der Briefe des . . . Faustus und Ruricius (Ephem. gymn. austr. 1890 p. 677—699), quos locos hic una cum typographi erroribus grauioris momenti, quos suo tempore corrigere neglexi, paginarum seriem secutus breuiter indico,¹⁾ simulque reliqua addo, de quibus hodie aliter atque ante hos duos annos iudico.

---

¹⁾ Compendio P significo Prolegomena, littera E laudatam ephemeridem, litteris t. e. typographi errata.

P. 6, 5 lege: *in baptismo*, P p. XXXVII. — p. 7, 26 dele notam, P p. XXXV. — p. 10, 12 lege: *mortalem*, P p. XXXVI. — p. 11, 13 dele notam, P p. XXXV. — p. 17, 13 lege: *transfiguratur*, P p. XXXVII. — p. 21, 1 fortasse *refugire* cum codice legendum est aequae ac p. 17, 4 *fugire* et 46, 2 *transfugire*. — p. 22, 12 *secunda* uncinare non debebam, P p. XXXV. — p. 28, 1 lege: *remedium*, P p. XXXVII. — p. 36, 25 lege: *illuc*, itemque p. 91, 14 et 96, 18, P.p. XXXVII. — p. 38, 23 interpunge: *uoluntas, quae libera est a deo data, corrigitur*. — p. 43, 15 potius *sensum* quam *consilium* addendum erat, cf. P p. XXXVI not. 1. — p. 45, 10 et 15 commata, non puncta exaranda erant. — p. 46, 29 et 78, 5 interrogationis signa supplenda sunt, p. 46, 27 comma post *et* delendum est. — p. 50, 21 dubitari potest, an *captae ciuitatis* uel *captivae ciuitatis* (cf. lin. 20) pro *captiuitatis* legendum sit. — p. 51, 19 lege: *aequalitates*, P p. XXXVII. — p. 64, 10 recte edidimus: *qui praeuidet peccatorem, ergo ipse causa peccati est*, quamquam ex corrupta codicis lectione *peccatorum* quispiam fortasse *peccatum* eliciat, quod caue, ne reponas; nam etiam l. 12 Faustus peccatorem, non peccatum nuncupat: *praescit deus homicidam*. — p. 69, 28 sqq. scribendum est: . . . *perdocuit. dum, inquam, dicit . . . clausurunt, nonne tibi uidetur uelut interrogantibus . . . euidenter protinus dedisse rationem? da causas* (*de causas* codex; *de causis* editio princeps), *propter quas non uideant neque intellegant. quia* etqs., cf. p. 46, 20 *da causas, quibus baptizatus adhuc intra debitum originale consistat*, ubi codex pari modo *de causas* exhibet. — p. 75, 17 legendum est: *moderator generosam esse cupiens facturam suam etiam post ruinam, inclinatum licet hominis uoluntatem . . . non famulam iubens* (*iubent* cod.) *esse, sed dominam, . . . conlocavit; inclinatum cum licet coniungendum est* (cf. p. 78, 26 *inesse homini licet adtenuatam uoluntatis propriae libertatem minime dubitabis*). — p. 79, 8 dele comma post *uirtus*. — p. 82, 25 uidetur legendum: *in contemptu*, cf. index s. u. in *pro ablatiuo causae* (= *propter*). — p. 83, 1 nunc legendum censeo: *ac sic oboediens inoboedientis* (*oboedientis* codex) *accusat reatum*, nam subiectum

abesse hic posse nego et apte uocula *oboediens* subiecti munere fungitur propter uerba sequentia *qui placuit per obsequium*. adde quod coniectura nostra optime corruptela codicis explicatur, cuius librarius ab una uoce ad alteram aberrauit: *oboedi(ens inoboedi)entis*. — p. 87, 26 lege: *sint*, P p. XXXVII. — p. 89, 26 comma post *laudasti*, 90, 9 punctum post *irasci* reponendum est. — p. 90, 3 lege *ac loqui* pro *et loqui*, P p. XXXVII. — p. 90, 4 uerba *deum conuersione placari* fortasse melius insequenti capitulo, quo agitur de Neniuitis, assignare et post *Daniele* lacunae signum reponere poteram. — p. 92, 10 lege *oculus* (t. e.). — p. 93, 29 nunc lego: *tollamus eum de potestate peccati*. — p. 94, 24 lege *hominem* (*hominum* e. t.) et transpone interrogationis signum post *nostrum*. — p. 103, 12 legendum censeo: *soli te <dei> debere noueris maiestati*. — p. 110, 23 lege: *dicunt*, P p. XLV. — p. 111, 4 lege: *per Esaiam*, P p. XLV. — p. 111, 20 lege: *adhuc*, P p. XLV. — p. 112, 22 lege: *uideamus, ne* et 113, 18 *uide, ne*; de *ne* pro *num* cf. index. — p. 116, 24 uerba *uel maiestatis* uncis includenda erant, P p. XLV. — p. 117, 15 uerba *alia specialiter* inter se transponenda sunt, P p. XLV. — p. 120, 27 pro *repletus* scribe *de*, P p. XLV. — p. 122, 4 lege *spiritu* (*spiritus* t. e.). — p. 128, 18 *procedit* litteris ductis scribendum erat. hic enim est sententiae sensus: *hoc* (scilicet *est [qui est, misit me]*) *similiter indicat et* (= *etiam*) *procedit* (*qui a patre procedit*), quare pergit Faustus: *esse enim et procedere unius sempiternitatis expressio est*. — p. 130, 15 lege *aut* pro *an*, P p. XLV. — p. 133, 19 *incorruptellam* codex V praebet, per errorem in textu posui *incorruptelam*. — p. 150, 11 dele comma post *confirmatio*. — p. 154, 17 uidetur scribendum: *quia superius accepimus* (*accipimus* codices). — p. 168 ex Gennadii uerbis ad l. 3 allatis posteriorem tantum partem pertinere ad Fausti epistolam tertiam supra p. XIX exposuimus. — p. 169, 2 *etenim* mutandum est in *enim*, quod initio enuntiatum positum Fausto uindicare codicis auctoritate adiutus non dubito, cum idem usus apud comicos et Apuleium imprimis reperiatur (cf. Georgesii lexicon) ideoque in sermone plebeio eum omnibus temporibus

uiguisse pateat. — p. 169, 18 lege: *illi*, E p. 678. — p. 172, 24 et delendum et *compellere* scribendum est, E p. 688. — p. 182, 7 lege: *aliquis*, E p. 681. — p. 187, 5 et 188, 3 retinendum erat *inquam*, E p. 683. — p. 188 in notis adde: ‘21 cf. liber testimoniorum contra Donatistas in Pitrae Analectis sacris et classicis Spicilegio Solesmensi paratis (uide supra p. XVIII), ubi in Auctariorum capite primo p. 158 haec exstant: *Interrogatio: Deus ubi est? — Responsio: Deus non alicubi est. quod alicubi est, continetur loco; quod continetur loco, corpus est;*’ E p. 683. — p. 189, 1 fortasse recte exstat in S *quae cum sint*, cf. p. 115, 19. — p. 193, 21 fortasse scribendum: *inque* <homine> *hoc est potentia ex gratia, quod* <in deo> *natura*, E p. 685. — p. 203, 7 uide E p. 686. — p. 204, 25 lege: *ut dei* <pater> *pater hominis sit*, E p. 686. — p. 205, 8 pro *qui si* scribendum est *quae* <cum ita> *sint*¹⁾ et lin. 10 interrogationis signum delendum, E p. 686. — p. 205, 22 scribendum erat cum codicibus *superueniente in uirgine sancto spiritu*, non *uirginem*, uide eiusmodi ablatiui usus exempla in indice s. u. in *cum ablatiuo* congesta. — p. 207, 17 lege *retineas pro te timeas*, E p. 687. — p. 210, 11 lege: *tam arduo* <officio> *sufficiens*, aliter iudicauit de hoc loco E p. 678. — p. 210, 25 retinendum erat *consolatio*, cf. index s. u. — p. 212, 24 scribendum uidetur *uelut* pro *uel* coll. p. 198, 11. — p. 214, 20 recte fortasse codex praebet *subfarcinatus*. — p. 236, 13 lege *agere* (*agare* e. t.). — p. 247 adde in notis 2: *exstat prior pars usque ad p. 249, 16 inter Augustini sermones dubios 136, 1—3 (39, 2013 Migne) et Maximi Taurinensis homilias 22 (57, 269 Migne), posterior in Augustini sermone spurio 90, 1—5 (39, 1918 Migne) et paulo immutata in Pseudo-Eusebii homilia 5.* — p. 354, 24 uerba in codice falso transmutata esse uidentur et hoc modo reponenda: *praesta conantibus adiutorium, trade peccatoribus remissionem.* — p. 360, 19 lege *Gurdone*, non enim flectit nomina urbium Ruricius. — p. 368, 21 *domino* (*domini* e. t.). — p. 369, 30 Ruricius uerborum lusus amantissimus scripsit *infelicium felici-*

¹⁾ In eadem phrasi *ita* omisit codex S p. 189, 1.

cum (idem codex praebet). — p. 372, 20 pingui Minerua coniecici *uobis*, cum rectissima sit codicis lectio *uestris*. — p. 373, 26 Kruschii coniecturam *quod deest numero*, . . . *auctum agnoscatis in marito* pro *in merito* iam reprobauit E p. 694, ubi poteram ad codicis lectionem probandam haec afferre exempla ex Fausti scriptis deprompta: p. 328, 26 *si non proficit ad numerum, proficit ad meritum* et p. 124, 20 *in terrenis negotiis arrhae quantitas contractus illius, pro quo intercesserit, quaedam portio est, pignoris uero ratio meritum rei, pro qua deponi uidetur, excedit*. — p. 388, 11 Ruricius uerba *quo fit, ut humanitati . . . . participent* aut ex Leporii libello quodam aut ex Cassiani contra Nestorium libro I 5, 7 (p. 244, 5 Petschenig), ubi Leporii uerba: *unum fit uerbum et caro, ut . . . et humanitati diuina communicent et diuinitati humana participent* afferuntur, deprompsit. — p. 393, 13 comma post *uoluntatis* delendum est. — p. 393, 22 nunc lego: *quem ego testem adhibeo professioni meae nec de initio simultatis me esse culpabilem nec in corde meo deinde* (de codex) *quicquid actum est dictumue, resedisse*. aptissime enim *deinde* opponitur uerbis *de initio simultatis* et per compendium (fortasse *dē*) scriptum fuisse *deinde* in archetypo nostri codicis elucet collata p. 201, 2, ubi codex S *dñe* pro *deinde* praebet (cf. E p. 682). — p. 400, 21 legendum est: *exigit solliciti cordis affectus, ut inperiti oris* (non *inperitioris*) *promatur affatus*, cf. p. 425, 20 *oris affatus — cordis affectus*. — p. 403, 2 ubi *deest effatus, siletur affectus* Ruricius mihi scripsisse uidetur *affatus*, cf. p. 364, 29 *si displiceret affatu, placeret affectu*, 400, 21 *exigit cordis affectus, ut inperiti oris promatur affatus*, 425, 20 *quantum potest promere oris affatus, non quantum cordis poscit affectus*. — p. 407, 16 comma non post *participes*, sed post *lectione* exarandum erat. — p. 410, 20 nescio an scribendum sit: *indico . . nos non paruum quidem sed . . uoluptuosum a uobis reuersos* (*reuersu||s umsisse S¹, reuersū sumsisse S²*) *negotium*. quid enim sibi uelit *negotium a uobis reuersum*, non assequor, nisi forte idem significare quod *negotium a uobis profectum* quispiam opinatur. ceterum ipse

librarius codicis S primo *reuersus sumsisse* (i. e. *reuersos*) scripsisse uidetur. — p. 411, 7 malim: *si dominus piae definitioni nostrae (uestrae codex) tribuetur fautor*. — p. 425, 18 dubitari nequit, quin *perfectioni* pro *profectioni* scribendum sit, cf. sequentem uocem *incipientia* et p. 357, 5 *ad quam rem ego perfectionem tuam non ignorantiae uitio . . . arbitror descendisse*. — recte fortasse Kruschius p. 432, 1 *exegit mutui amoris affectus . . . litteras destinare, etiamsi non se occasio oportuna porrigeret* (codex *porregerit*) restituit, nam eodem plane modo imperfectum tempus exstat p. 383, 26 *inrigastis, ut, quamlibet nulla munera perciperem, praesentiam uestram possideam* et p. 393, 10 *quamlibet litteras non perciperem, tamen has ad uos direxi*. quae si recte se habent, etiam altero loco codicis lectio immutanda est p. 437, 25 *ante diem, quam litteras acceperim, compresbyterum meum ad germanitatem uestram direxeram* et *acciperem* reponendum. quam mutationem qui non probauerit, priore etiam loco codicis lectionem *porregerit*, quam perfecti formam in sermone uulgari exstitisse certo scimus, retineat oportebit (cf. E p. 692). — p. 449, 10 lege *noster* pro *uester*, cf. P p. LXVII.

Cum pleraque scripta, quae hoc uolumine continentur, uelut libri de gratia et Fausti Ruriciiue epistulae singulis codicibus tradita sint, in eis recensendis imprimis id egi, ut unius, qui exstaret, codicis speciem quam religiosissime conseruarem, quae per se spectata ferri poterant, in textum recipere non dubitarem minutissimasque discrepantias in notis adnotarem. textu igitur nostro cum lectionibus in notis commemoratis comparato accuratam codicis imaginem repraesentari scito. neque quod ad orthographiam attinet a formis unico codice traditis, si omnino latinae erant, recedendum mihi esse putauit tutiusque mihi uisum est eas relinquere intactas¹⁾ quam meo Marte antiquam scribendi consuetudinem reuocare,

---

¹⁾ Aegre fero, quod in priore parte huius uoluminis aliquotiens parum pressi codicis uestigia neque *Samuhel, Danihel, Israhel, Sarra* (p. 71, 10) similesque formas retinui.

id quod nuper Kruschius fecit in Fausti et Ruricii epistulis, qui codicis Sangallensis orthographicae discrepantiae et in textu et in notis suppressae specimen prolegomenis inseruit saeculi noni scribendi rationem non debere obtrudi quinti saeculi scriptori dictitans. quamquam enim non is sum, qui hac in re codicum auctoritati nimium tribuam, tamen antiquam scribendi rationem saeculo quinto in usu fuisse praefracte nego. iam cum de saeculi quinti scriptorum orthographia certi quidquam statuere nondum liceat, ad Gallici certe scriptoris saeculi quinti manum propius accedemus Gallici librarii saeculi noni orthographia reiectis iis, quae aperte posteriorum temporum sunt, usi, quam nisi praeceptis a grammaticis Quintilianae aetatis datis. in eis scriptis, quae pluribus codicibus traduntur, forte fortuna accidit, ut uti nobis liceret et in libris de spiritu sancto et in plerisque sermonibus libro perbono ceteris longe praestanti, cuius lectiones omnes in notis afferimus quemque ducem secuti sumus etiam in rebus orthographicis.

Restat ut pauca de indicibus in fine uoluminis adiectis dicam. atque in indice nominum et rerum ea breuiter afferre haud superuacaneum duxi, quae ad epistulas imprimis Fausti et Ruricii rectius intellegendas necessaria essent. qui enim eas legerit, facilius indicem, quo paucis uerbis scitu dignissima componuntur, quam prolegomena, quibus eadem fusius tractantur, consulturum esse arbitror. in indice autem uerborum et elocutionum non, quae uni Fausto propria essent, solum, sed etiam, quae Fausto cum scriptoribus posteriorum temporum communia essent, congessi, quod ea est Fausti elocutio, ut prorsus desint, quae apud alios eiusdem aetatis scriptores Gallicos frequentissime reperiuntur. quam ob rem, ne quis talia ei obtrudat, caueat et imprimis in rebus ad syntaxin, quae uocatur, spectantibus intra eos fines sese contineat, quos in indice nostro elocutioni Faustianae constitutos uiderit.

I.

DE GRATIA LIBRI DUO.

P = codex Parisinus lat. 2166 saec. VIII.
v = editiones uel omnes uel una alteraue.

PROLOGUS.

PROFESSIO FIDEI CONTRA EOS, QUI, DUM PER SOLAM DEI UOLUNTATEM ALIOS DICUNT AD UITAM ADTRAHI, ALIOS IN MORTEM DEPRIMI, HINC FATUM CUM GENTILIBUS ASSERUNT, INDE LIBERUM ARBITRIUM CUM MANICHAËIS NEGANT.

5

DOMINO BEATISSIMO AC REUERENTISSIMO LEONTIO PAPAE FAUSTUS.

Quod pro sollicitudine pastorali, beate papa Leonti, in condemnando praedestinationis errore concilium summorum antistitum congregastis, uniuersis Galliarum ecclesiis praestitistis. 10 quod uero ad ordinanda ea, quae conlatione publica doctissime protulistis, operam infirmis humeris curamque mandastis, parum, ut reor, tanto negotio, parum sanctae existimationi uestrae consuluistis, me iudicio caritatis, uos periculo electionis onerastis. quia ergo et uestram laborare personam sub inposito 15 nobis fasce cognoscitis, communem causam hoc loco agitis, si ei, quem opinione uestra inparem cernitis, manum suffragii porrigatis. studium asserendae gratiae competenter et salubriter suscipit qui oboedientiam famuli laboris adiungit, tamquam si patrono uel domino inseparabiliter pedisequus minister inhaereat. quodsi unum sine altero erit, aut inhonorus absque 20 seruo dominus apparebit aut seruus domini locum conditionis inmemor occupabit. recte ergo inter adiuuantem pariter et adnitentem ordo iste seruabitur, ut hic teneat pleno iure do-

1 FAUSTI REGENSIS $\widehat{\text{EPI}}$ LIBRI DUO DE GRATIA P² PROLOGUS *addidi, om.* P 2 processio P 3 adtrahi P 5 manicheis P 8 sollicitudine P ^{ra}pastoli P beatae P contemnendo v 9 praedestinationis P 10 congregastis P 14 consoluistis P et ante me *add. v* 17 quam P opinioni uestrae v $\widehat{\text{ura}}$ _{no} in rasura erat e) P 20 inhereat P 21 *num unus scribendum?* inhonorus P 22 domino P 24 odo P

minatum et ille tota reddat subiectione seruitium. augebitur autem dignitas imperantis, si ei semper praesto sit sedulitas obsequentis. socientur ima summis sicque socientur, ut subiciantur utique, non aequentur. sed sicut deesse non conuenit
 5 gubernatori remigem suum, sacerdoti ministrum suum, imperatori militem suum, ita oportet ut gratia alumna oboedientia inseparabili seruitute conexa sit. uerum quia Pelagius nudum laborem inopportuni exultat et humanam demens infirmitatem
 10 elationis turrem in caelum conatus erigere, blasphemias eius breui sermone praestringere et confutare necessarium iudicauimus, ne forte is, qui donum laboris, id est praeceptum iubentis excludit, asserentibus nobis, quod dei misericordia fide et operibus promerenda est, catholicam uocem ad Pelagii sensum
 15 discretionis nescius adplicaret et omissa uia regia in dexteram cadens in sinistram declinare nos crederet, et, dum de labore seruo gratiae loquimur, offendiculum ante pedes caeci opposuisse uideremur. cum autem mentionem de opere ac labore fecerimus, prophetae, apostoli, euangelistae et uerbis utemur et
 20 sensibus. quibus si quis contraire praesumpserit, non nostra inuenta destruere, sed caelestia sine dubio iura dissoluere et fidei subruere fundamenta tentabit. latius utcumque sermonem de praescientia et praedestinatione produximus, ut quae putabantur obscura absolutiora tardioribus redderentur. non autem
 25 aliquos, qui uerborum phaleris delectantur, offendat, quod testimoniorum uirtute contenti absque sublimitate sermonis lucem protulimus ueritatis, in quo quidem opusculo post Arelatensis concilii subscriptionem nouis erroribus deprehensis adici aliqua synodus Lugdunensis exegit.

3 sic *omisso* que *P* subiciantur *P bis* 5 imperatorem *P* 6 ut *om. v*
 alumnae oboedientiae *v* 7 conixa *P* 8 exultat et *scripsi*, exultet *P*,
 exaltans et *v* 9 credit *P* 10 conatur *v* 11 necessarium *P* 17 op-
 posuisse *P* 20 contrarie *v* 21 destruere *P* iura|| *P*, iure *v* 22 ut-
 cumquae *P* 23 praedestinatione *P* 25 faleris *P* 26 absquae *P* 27 aril||a-
 tensis *P* 28 subscriptione *P* depraehensis *P* 29 sinodus *P* exegit]
 EXPLICIT PROLOGUS ^{og} *add. P*

CAPITULA LIBRI PRIMI.

- I. Quod Pelagii sensus, qui gratiam negauit, primo loco necesse sit destrui.
- II. Contra obiectionem Pelagii, qua dicit paruulos baptismo non egere. 5
- III. Contra hoc, quod dicunt, quia per solam gratiam omnis homo sine ullo labore seruetur. contra eum sensum, qui dicendo: unus ad mortem praedestinatus, alter ad uitam praedestinatus est, rebus ipsis spem intercludit orandi.
- IIII. Ubi legis opera destruuntur et gratiae commendantur. 10
- V. De eo, quod ait: gratia dei sum id, quod sum.
- VI. Quomodo intellegendum sit: gratia, inquit, salui facti estis per fidem et non ex uobis.
- VII. Contra hoc, quod dicunt liberum arbitrium ex toto fuisse sublatum. 15
- VIII. Qualiter infirmitas liberi arbitrii intellegenda sit.
- VIIII. Quomodo intellegendum sit: non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei, uel illud: non ueni uocare iustos, sed peccatores in paenitentiam.
- X. Contra hoc, quod dicunt ad malum tantum arbitrium promptum esse homini, ad bonum prorsus non esse. 20
- XI. Contra eum sensum, qui dicit, quod uas in contumeliam non possit adsurgere, ut sit uas in honorem.
- XII. Item uelle et nolle sicut ad malam ita etiam ad bonam partem hominis arbitrio fuisse commissum. 25

1 INCIPIUNT CAPITULA DE ¹PRIMO ²LIBRO P   2 gratiam P
 3 destrui P   4 pelagii P   8 praedestinatus P *utroque loco*   9 inter-
 cluditorum di|| P   10 destruuntur P   12 inquit P   13 idem P
 17 intellegenda P   uolentis P   19 paenitentia P   20 promptum P
 23 honore P   24 malum P   25 commissit P

- XIII. Ubi sibi gratia dei et uoluntas humana testimoniorum assertionem sociantur et de paruulis inanis calumnia transeundo praestringitur.
- XIII. Contra hoc, quod dicunt eos, qui post baptismum pereunt, in baptismum penitus non credidisse.
- XV. De ruina angeli et habere sanctos angelos similitudinem dei contra quorundam persuasionem.
- XVI. Christum pro omnibus mortuum.
- XVII. Contra hoc, quod dicunt, quia dei uiolentia induret hominem, ne uenire ualeat ad salutem.
- XVIII. Nullum uolente deo perire.

LIBER PRIMUS.

I.

15 QUOD PELAGII SENSUS, QUI GRATIAM NEGAUIT, PRIMO LOCO NECESSE SIT DESTRUI.

De gratia dei et tenuitate liberi arbitrii inluminante sancto spiritu iuxta euangelicas disciplinas et apostolicas regulas tractaturi primo loco Pelagii blasphemias scilicet iam dudum ecclesiae catholicae fide proditas, eruditione confusas, auctoritate
 20 calcatas breui et necessario sermone praestringendas esse credimus, pro eo quod inter reliquas dogmatis sui abominationes etiam laborem hominis ualere posse sine gratia elatione damabili adfirmare conatus est. et ideo nefarios sensus suos uel ex parte aliqua in medium proferre curabimus, ut sollicitus

1 assertionem P 4 baptismum P 5 baptismo P 12 EXPLICIT FELICITER INCIPIT LIBER PRIMUS P 14 quod] de addit P gratia P 15 distui P 18 blasphemia] P ecclesiae P 20 necessario P credimus P¹, di superscr. P² 21 suis P 23 nefario P

quisque cognoscat multo aliud esse salutari gratiae officium laboris adiungere, aliud uero nudum absque patrocinio gratiae laborem temeritate una cordis asserere.

Hic ergo dum altius humanam fragilitatem inmemor diuini timoris extollit, iudicii sui perdidit sanitatem (et) ita ex parte 5 alia cecidit, dum arbitrii libertatem integram praedicat et inlaesam, sicut illi, qui eam ex toto asserunt fuisse euacuatam. hoc itaque loco gemini inter se conluctantur errores, quorum unus solam gratiam, alter solum laborem relicto tramite atque mensura ueritatis insinuat. sectarum genere dispares, sed in- 10 pietate consimiles diuerso quidem studio, sed spiritu unius serpentis insibilant. quorum unus, id est solius gratiae praedicator prima quidem fronte uenenum suum sub specie pietatis occultat, alter, id est laboris assertor protinus extantem tumorem inproba elatione manifestat. haec professio insinuando 15 solum laborem ipso sui titulo detestanda, illa magis sub religioso colore metuenda est. haec sacrilegium suum ipsis auri- bus prodit, illa uirus suum imis uisceribus paene antequam sentiatur infundit. duos angustum obsidere fretum scopulos putes, quorum unus subdeprimitur in profundum, alter minatur 20 in caelum. unus infestus nauigantibus cernitur, alter caeca naufragia inprouisus operatur. ille gratiam loquitur, hic laborem. utrumque eloquia diuina confirmant. si dissidentes remo- ueas et dicta coniungas, plena fidei sinceritas apparebit. sed quia uelut temerarii remiges sine magistro inexplorato mari 25 uela committunt ac temperare moderamina nesciunt et gubernacula tractare non norunt, hic tamquam in Scyllae male dextrum fertur periculum, ille in laeuum Charybdis tendit abruptum. et quid eos inter haec facere oporteat, si requiras: prouiso

1 quisquae P 3 cordis om. v 5 et *addidi*, om. P 7 uacuatam P, sed cf. pagg. 11, 4. 18, 22. 19, 4 9 solam P¹ adque P 16 religiosa P 17 ipsis] suis *add.* v 19 obsedere P scopolos P 20 produm P¹ 23 utrumquae B dissidentes P 25 timerarii P¹ 26 tempora re P *uerba* et gubernacula tractare non norunt *glossatori antecedentia* ac temperare moderamina nesciunt *explicanti debere uidentur* 27 no///// P, runt *superscr. man. alt.* 28 leuum P charibdis P

gubernatore nauem fluctibus credant, medium teneant cursum et ambo flatu dextro perducentur ad portum.

Videamus, cui impietati geminum hunc errorem adsimilare uel conferre possimus. pari modo in petram scandali offendunt uel illi, qui Christum dominum solum deum, uel illi, qui solum hominem amissa discretionis luce asserere praesumpserunt. paene utraque nimietas, dum discretionem atque discrimen tenere nescit, aequale crimen incurrit. proinde qui Christum solum hominem dixerit, negauit auctoris potentiam, qui solum deum, perdidit misericordiam redemptoris. ac sic, qui unam in domino saluatore substantiam confitentur, in hanc constringentur necessitatem, ut aut solum hominem caelo lapsum aut solum deum cogantur dicere crucifixum. sed non ita est. mortem enim nec solus deus sentire nec solus homo superare potuisset et ideo eam pro geminae ratione substantiae homo suscepit et deus uicit. si ergo partibus proprietates suas reddas et Christum deum simul atque hominem credas et asseras, perinde est ac si gratiam cum labore coniungas et ab adiutorio dei conatum hominis non repellas ita tamen, ut adnitentis deuotioni elationis culpam penitus non admisceas, quia, quantum detrimenti est non laborare, tantum periculi de labore praesumere.

Dicit ergo Pelagius, quod ad obtinendam salutem natura hominis sibi sola sufficiat. ita haec pestifer doctor adfirmat, quasi adhuc factura conditionis nostrae in statu suo inlibata permaneat. ego arbitror, quod libertas arbitrii sibi sola sufficere sine praesidio gratiae non potuerit, etiam antequam priuilegium illius transgressio prima uiolaret. quomodo uero nunc potest sibi sola sufficere, ad cuius arrogantiam dicitur: quia sine me nihil potestis facere, ad cuius praesumptionem diuinus sermo dirigitur: nisi dominus aedificauerit domum,

29] Ioann. 15, 5. 31] Psalm. 126, 1.

1 nauim *v* 7 paena *P* utraque *P* adq; *P* 10 redemptoris *P*
 14 nec — sentire *add. P² in fine paginae* (sentiret *P²*) 15 gemina *v*
 16 suscepit et uincit *P* 20 paenitus *P* 23 optinendam *P* 24 hic *v*
 25 num inlibato scribendum? 28 prima *om. v*

in uanum laborant qui aedificant eam? quod utique elationi sine gratia perficere denegatur, humilitati uero cum gratia implere conceditur.

Prosequitur adhuc Pelagius Adam mortalem factum, qui, siue peccasset siue non peccasset, esset moriturus. sed cum dicat apostolus: propterea, inquit, sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intrauit et per peccatum mors, intellegis, quia, si peccatum non praecessisset, mors secuta non esset et donata immortalitas perdurasset, quam utique manifestum est sub proposita lege praestitam et cum conditione conlatam, ut, si non recessisset superbus ab oboedientia, permaneret aeternus in gloria. nam cum interdictum caeleste sanxisset dicens: in quacumque die comederitis de ligno scientiae boni et mali, morte moriemini, illiciti gustus malesuada praesumptio facta est ex accidenti mortis occasio. morte, inquit, morieris. si nihil largientis contulit gratia, quid est quod abstulit damnantis offensa? mors itaque, id est peregrinum et aduenticium malum non est ordo naturae, sed poena sententiae. quoniam, inquit, dominus mortem non fecit. aeternitatem creditam fuisse homini liuor ipse testatur inimici et, quia ei immortalitatem deiectus inuidit, ideo causam mortis ingressit dicendo: in quacumque die comederitis de ligno hoc, aperientur oculi uestri et eritis sicut dii. si hoc tantum dixisset: cum manducaueritis, satietatem de cibi suauitate capietis, usque ad concupiscentiae carnalis inlecebram transgressio peruenisset. cum uero hanc praeuaricationis proposuerit finem dicendo: eritis sicut dii, edacitatis culpa usque ad diuinitatis ambitum et usque ad crimen maiestatis accessit, facti sunt ergo sicut dii dono gratiae caelestis exuti et de beatae stationis culmine proturbati, ac sic callidus serpens pro superbiae malo eiectus e caelo machinas sibi

6] Rom. 5, 12. 13] Gen. 2, 17. 19] Sap. 1, 13. 22] Gen. 3, 5.

1 laborauerunt *v* 6 dicit *v* inquit *P* 8 praecessisset *P* 11 ad *P*
14 incliti *v* 15 male suasa *v* adcedenti *P* 16 inquit *P* 17 damnantes *P*¹
19 pena *P* inquit *P* 20 libor *P* 28 aedacitatis *P* am-
bitum *P* 29 adcessit *P* 31 ae caelo *P*

ad hominem subruendum de casu proprio lapsuque disposuit et, quomodo cecidit, sic decepit.

Quid uero aliud intellegendum est etiam in ipsa, qua homo conditus est, dei imagine nisi perennitatis insigne? quam perennitatem non solum animae non ademptam, sed etiam corpori agnoscis resurrectionis uirtute reparatam. quapropter immortalitatem homini commissam non dubites ante culpam, quam reddi perspicias etiam post ruinam.

Asserit ergo Pelagius Adam, siue peccasset siue non peccasset, omnimodis fuisse moriturum. et hoc ex ipsa prauitate descendit, qua negat originale delictum. dum enim adfirmare contendit mort[al]em necessitatem conditionis fuisse, non transgressionis, uult uideri originem huius debiti non a seruo, sed a domino, non a contemptore, sed ab auctore coepisse, ut mortis lex ordinationis credatur esse, non criminis. et hanc lugendam contritionem super humanum genus non praeuaricator putetur transmisisse, sed conditor? et ubi est illud: inuidia autem diaboli mors introiuit in orbem terrarum? dum autem peccatum originis denegat, tollit omnino causam, qua redemptor aduenerit. uideamus, utrum per uoluntatem dei an per hominis prauitatem infelix et deflenda conditio initium sumpsit. audi quid tuba personet ueritatis: propterea, inquit, sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intrauit et per peccatum mors, ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt. dicendo Pelagius Adam mortalem factum in primo facturae ordine constituit mortem, quam pro noxa praeuaricationis tertio gradu constat inpositam. homo enim opus dei, peccatum opus diaboli, mors poena peccati. nam apostolus non dixit: uoluntas dei mors, sed: stipendium peccati mors.

Dolos ergo eius in profundo latentes sollicitius inspiciamus. ideo mortem adplicat conditori, ut, de quo potissimum malo

17] Sap. 2, 24. 22] Rom. 5, 12. 30] Rom. 6, 23.

4 imaginem si *P* 6 reparatum *P* 9 Adam *om. v* 10 omnibus modis *v* 11 descendit *P* qui *uel* quia *v* orientale *P* 12 mortem scripsi, mortalem *P* trasgressionis *P* 14 contemptore *P* 16 caue ne conicias condicionem *coll. lin. 21* 22 inquit *P* 28 diabuli *P*

initium ducat, non possit agnosci ac sic liberius adfirmet infantes nexu originis non teneri. quod cum dicit, duplici impietate blasphemat, dum et mortem ad auctoris inuidiam reuocat et negando originale uinculum gratiam reparatoris euacuat. itaque ut posset asserere paruulos baptismo non egere, generale peccatum negauit. quo negato hic ordo erroris sui fuit, ut, unde mors esset generata, nesciret. quid mirum si arborem illam in fructibus non agnoscat, quam noluit in radice cognoscere? quandoquidem causam uulneris subprimit et abscondit gladium, quo uulnus inflictum est. stipendium, inquit, peccati mors. quia intellegere neglexit tanti principem mali, ideo ignorauit inpositam mortis conditionem pedisequam esse peccati, de qua praefati sumus: stipendium peccati mors. dignam secundum tale opus mercedem recepit, tale stipendium meruit qui diabolo militauit. unde uas electionis euidentissime rationem redemptionis ostendit et praedicat dicens: quid enim, cum adhuc infirmi essemus, Christus pro impiis mortuus est? uix enim pro iusto quis moritur. hoc est dicere: si abundasset in terris iustitia, non fuisset e caelis transmissa medicina. sed ut adueniret unica sanitas, generalis exegit infirmitas.

Inter haec cum Pelagius tantis sacrilegiorum uinculis inligetur, non mirum si per reprobum sensum multiplici tradatur errori, qui se per solum laborem putat posse saluari. merito contra huius arrogantiae praesumptionem sermo diuinus uim suae auctoritatis uel increpationis exseruit: nemo, inquit, uenit ad me, nisi pater adtraxerit eum, et iterum: non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei. quod merito ad se dictum esse reputabit, qui salutem suam cum Pelagio propria in uoluntate ac uirtute constituit. quod utique illi obici non necesse est, qui non de solo labore praesumit, sed conatibus suis cotidianam dei misericordiam et iugem gratiam

16] Rom. 5, 6 sq. 25] Ioann. 6, 44. 26] Rom. 9, 16.

1 si *P* adfirmat *v* 2 origines *P* 5 posset *scripsi*, possit *v*, positas *P*
 serere *P* 10 inquit *P* 13 *uerba* stipendium peccati mors *inter-*
polata esse uidentur 14 recipit *P* 15 diabulo *P* 18 habundasset *P*
 21 sacrilegiorum *P* 23 se *om. v* 28 reputauit *v*, an reputauerit
scribendum?

inplorandam esse cognoscit et auxilium domini peruigili exobsecratione deposcit.

II.

CONTRA OBJECTIONEM PELAGII, QUA DICIT PARUULOS BAPTISMO
NON EGERE.

5

Adtendit etiam hoc Pelagius: si per baptismi donum tollitur originale peccatum, de duobus baptizatis nati debent hoc carere peccato. quomodo, inquit, mittunt ad posteros, quod ipsi in se minime habuerunt? quibus facile respondetur duas
10 esse natiuitates, de quarum una peccatum ex generantis uoluptate transmittitur, ex alia sanctificatio de regenerantis adoptione donatur. quomodo, inquit, mittunt ad posteros, quod ipsi in se minime habuerunt? quam inrationabilis et plena iniquitatis obiectio! non uis, ut transfundant in posteros quod natura
15 turae est, et uis, ut eis possint uelut de suo conferre quod gratiae est, de qua natura apostolus dicit: eratis, inquit, natura filii irae. merito quasi de proprio dare nequeunt, quod de sursum et extrinsecus acceperunt. imprudentissime per parentes filiis innocentiae puritatem Pelagius dari credit. ad paren-
20 tum ministerium natiuitas secunda non pertinet. officium uult esse hominis quod dei munus est, ut uelut quodam hereditario ordine per hominum currat posteritatem quod extra humanam constat esse substantiam. originale autem peccatum ex parentibus etiam baptizatis per carnis originem ad filios trans-
25 ire non dubium est dicentibus nobis cotidie cum propheta: ecce enim in iniquitatibus conceptus sum et in delictis peperit me mater mea, sicut et apostolus istud insanabile piaculum ex uno in omnes homines pertransisse confirmat.

16] Ephes. 2, 3. 26] Psalm. 50, 7.

1 exobsecratione *scripsi*, & obsecratione *P*, obsecratione *v* 4 obieccionem *P* 6 adtendit *scripsi*, adtendite *P*, adtendat *v* donum] inquit *add. v* 7 originale (*orig man. alt. in ras.*) *P* 8 care *P*¹ 9 quibus — habuerunt *om. P*¹, *add. man. alt. in fine paginae* 11 alia] autem *add. v*, in *P* lacuna duarum litterarum exstat, unde olim altera scriptum fuisse conicias 13 minime (*mini superscr.*) *P* 17 ire *P* 18 acceperunt *P* 22 curat *P*¹ 24 baptizatis *P* 26 in *post* enim *om. P*

Sed dicit Pelagius ideo non esse originale peccatum, quia ipsa concupiscentia generationis ex deo sit. unde autem ueniat nexus iste, qui posteros trahit, si requiras: sine dubio per incentiuum maledictae generationis ardorem et per inlecebrosam utriusque parentis amplexum. nam cum illum solum uideas 5 ab originali immunem esse contagione, qui non carne, sed spiritu, nec erubescenda passione, sed stupenda benedictione conceptus est, agnosce causam mali originalis de oblectamento natum conceptionis et de uitio uoluptatis. propterea etiam Adam et Euam in origine sua obnoxios conditio ista non tenuit, 10 quia a duorum ministerio eorum quoque ortus alienus inlecebram in sui natiuitate et creatione nesciuit. sed forsitan requiras, quare in conceptu sit positum originale delictum. initium totius ruinae inoboedientia fuit. primum enim exaltatus homo postea humiliatus est et confusus. et quia, cum in honore esset, 15 non intellexit, ideo comparatus est iumentis insipientibus et similis factus est illis. quamdiu ergo circa auctoris obsequium humilitas reuerentiam tenuit, nuditatem conscientia immaculata non sensit, cum uero illo animo, ut deus esset, gustum cibi letalis adpetiit et damnandam cupiditatem in am- 20 bitum maiestatis extendit, inmemor legis et mandatorum legis rebellis multatur inpugnatione membrorum et, dum aequalitatem domini sui praesumit, corporis sui perdidit potestatem. de superbia nata est incontinentia. nam quid in eo percussum esset ostendit, quando uerecunda contexit. praecessit elatio, 25 secuta confusio est. diuinitatis ambitiosus libidinis coepit esse captiuus.

Sed forsitan dicas: dum haec disseris, nuptias damnare reprehenderis. non ita est. ordinatio nuptialis ex benedictione

15] Psalm. 48, 13.

2 unde *ex* ut de *P* 3 trahit *scripsi*, trahitur *P*, quod ut seruarent editores per ante posteros *inseruerunt* post requiras *interrogationis signum ab edit.* exaratum *deleui*, cf. pag. 7, 29 7 erubescenda *P* 8 aconosce *P* 9 num natam scribendum? 12 forsitam *P* 22 mutatur *P*¹ inpugnatione *correxi*, in pugnatione *P*, in impugnatione *v* 24 superbia] namque *add. v* 28 forsitam *P* asseris *v* depraehenderis *P*

coepit, generatio corruptionem ex transgressione concepit. inter
 nuptiarum munus adhuc in paradiso a creatore concessum et
 earum usum, qui extra paradisum iam sumpsit exordium, pec-
 catum in medio fuit. inter generationem et concupiscentiam
 5 quidquid praeceptio diuina constituit, hoc laudo, quidquid hu-
 mana praeuaricatio adiecit, hoc reprobo. quomodo si aliquis
 atro inquinamento candorem niueae uestis aspergat, non displi-
 cet factura, sed macula. uestimenti non amisit usum, etsi per-
 didit dignitatem. futura erat indubitanter casta et sincera
 10 generatio, si non intercessisset inimica transgressio. sed in-
 maculatos thoros caro maledictioni addicta maculauit et per
 superbiae spiritum simplicem corrumpit affectum et sicut immor-
 talitatis priuilegium, ita donum perdidit puritatis. non in querel-
 lam uocatur nuptialis gratia, sed obscenae passionis iniuria.
 15 non aurum in culpam uenit, sed quidquid auro obryzo adulte-
 rinum fraus iniquitatis admiscuit, sicut ipsius Pelagii spiritum
 ad meliora studia a deo conditum corruptione pestifera nequi-
 tiae auctor infecit.

III.

20 CONTRA HOC, QUOD DICUNT, QUIA PER SOLAM GRATIAM OMNIS HOMO
 SINE ULLO LABORE SALUETUR.

Nunc ueniendum est ad illos, qui, dum gratiam aliis dari
 aliis negari asserunt, munus gratiae cum Pelagio perdiderunt.
 dicunt ergo ad cultum dei atque famulatum etiam post baptismi
 25 salutare donum deuotae seruitutis oboedientiam non requiri, sed
 solam per se gratiam effectum humanae salutis operari. totum,
 inquit, solius est gratiae. istud melius a nobis poterit dici,
 hoc magis nostris partibus conueniet adplicari, qui non in
 partem, sed in totum genus humanum gratiae beneficia fate-
 30 mur extendi, sic tamen, ut ei uigilantiae humanae studium per

1 corruptionis *v* coepit *v* interim *v* 3 usus *v* qui *om. v*
 6 quomo *P*¹ 7 niuae *P* aspergat *P* displicit *P* 8 uestimenti *v*,
 uestimenta *P*, an uestimentum *scribendum?* 11 per *om. v* 12 spiritus *v*
 corripit *P* 13 querillam *P* 14 obscene *P* 15 obrizo *P* 16 ipsius
om. v 22 dare *P* 24 adque *P*¹ 25 oboedientiam *P* 26 opera *P*¹
 27 solus *P*¹ 28 conueniet *scripsi*, conuenit *P*

omnia iudicemus adiungi. nam qui negat gratiae adsociandum famuli laboris conatum, subtrahit homini seruitutis officium. nescio ubi aut quando ab opere feriari, quando otio debeat derelinqui, qui etiam in paradiso iubetur operari, in quo, sicut legimus, ita est constitutus, ut operaretur et custodiret 5 illum.

CONTRA EUM SENSUM, QUI DICENDO: UNUS AD MORTEM PRAEORDINATUS, ALTER AD VITAM PRAEDESTINATUS EST, REBUS IPSIS SPEM INTERCLUDIT ORANDI.

Cum dixerint: totum gratiae dei est, quis non ad tam reue- 10 rendum nomen omni cordis inclinetur affectu? sed cum responderimus: totum plane gratiae est, sed omnibus eam offert atque ingerit ad salutem omnium conditor ac redemptor, ad haec illi longe a pietatis tramite recedentes respondere praesument: non eam saluator omnibus dedit, quia nec pro omnibus mor- 15 tuus est. ecce statim in secundis apparet gratiae inpugnator, qui in primis putabatur assertor. obiciunt nomen gratiae, ut abominandum sensum operiant blasphemiae. in alterutram itaque partem subsidia orationis excludunt. quid enim ultra speret, quem iam gratia suum fecit? in quo e contrario non desperet, 20 quem praefinitio uiolenta damnauit? in hoc culpa, in illo gratia locum non habet. periclitabitur in utroque iustitia. remunerabitur sine fidei merito adsumptus, damnabitur sine proprio crimine derelictus. salus illuc ingerenda est non quaerenti, hinc auferenda laboranti. 25

Sed dicis: ideo orare debet, quia ex qua parte sit nescit. quis non putet rationabiliter ac sapienter fuisse responsum? sed quid orare homini proderit in una harum duarum conditione omnimodis constituto? nam etsi ad quam partem fuerit

5] Gen. 2, 5.

2 famulari uel famulati v 7 neque hic neque in capitulorum indice P
ullum numeri noui capituli uestigium prae se fert 8 p̄destinatus P
12 planae P eam scripsi coll. lin. 15, ea P adque P 14 prae-
sumunt v 19 orationis ex orationibus P 20 desperet P 22 perecli-
tabitur P 24 illi v 25 hinc scripsi, huic P 29 omnimodus P¹

deputatus ignorat, utramque tamen partem defixam esse et inmutabilem non ignorat. quid refert, si nondum nouerit locum suum, qui definitissime nouit, quia nullum iam recipiat uel dextera periculum uel sinistra profectum? quodsi adhuc tam confusa persuasio orationem necessariam putat, indubitanter agnoscat, quia contra definitionem suam et de salute ad perditionem et de perditione transire poterit ad salutem. si ergo orandi usum praetermittendum esse non aestimat, studium non excludat operandi. quid est hoc? pulsare debere me iudicas et aperientum mihi esse desperas? alterutrum ergo faciat, aut fructum orationis neget aut legem statutae perditionis excludat. uideamus itaque, quia haec plena erroris assertio, dum causam intercludit orandi, de luce gratiae incipit et finis eius in tenebras sacrilegii decurrit ac deficit. sic diabolus calliditate ueteris artificii ac multiformis ingenii condit blandimenta peccandi. sic etiam malefici facere solent, qui mortiferos herbarum temperant sucos, in condito aut aliquo dulci poculo nescientibus propinaturis gustum mentita suauitate componunt, uirus amaritudinis obscurant fraude dulcedinis. prouocat primus odor poculi, sed praefocat inclusus sapor ueneni. mel est quod ascendit in labia, fel est quod descendit in uiscera.

Dicunt, quod in alterutro rerum statu illos sibi mors uindictet, istos uita defendat. quae cum dicant, qui unum in origine perditum, alterum in praedestinatione adfirmat electum, uide quo inproba persuasione declinet. quid enim aliud dicit, nisi quod adiutorio orationis neuter indigeat? nam iam praedictatis ad uitam necessaria non erit, deputatis ad mortem prodessse non poterit. in isto superuacua, in illo infirma iudicabitur. beneficia supplicationis, qui in acquisitionis praedestinatione est, non requirit, qui uero in perditionis parte, non recipit. quodsi curam impendendam aestimat orationi, indubitanter intellegat

8 praetermittendum *P* estimat *P* 9 pulsare debere (re debe *man. alt.*) *P* 10 desperas *P* 12 plana *P* 14 incurrit *P* diabolus *P* 17 propinaturis *scripsi*, propinaturi *P* 21 descendit *P* 23 defendit *P* 1 dicat *P*¹, dicunt *v* 24 praedestinatione *P* 29 quia *P* acquisitionis praedestinatione *scripsi*, acquisitionis praedestinationes *P*, acquisitione praedestinationis *v*

ea, quae imminent, posse mutari secundum illud euangelicum: uigilate et orate, ne intretis in temptationem, item: uigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quae futura sunt, et stare ante filium hominis, et iterum: hoc genus daemonii non eicitur nisi per orationem et ieiunium. quodsi oratio necessaria non est, cur ipse, qui exorandus est, formam orationis instituit et orauit? in eo ergo, qui indoctis auribus solius gratiae assertione blanditur, propheticum illud inplebitur: malignus, inquit, nocet, cum se commiscuerit iusto. auri species primo colore praefertur, sed plumbi uilitas intrinsecus latere deprehenditur. quomodo si sub praelato mentiti ciuis habitu subito hostis appareat aut si se inimici dolosa subtilitas transfiguret in angelum lucis, ita sub pietatis fronte gentilitatis malum et intra gratiae uocabulum absconditum erit fatale decretum. si ergo unus ad uitam, alter ad perditionem, ut asserunt, deputatus est, sicut quidam sanctorum dixit, non iudicandi nascimur, sed iudicati, neque ulla sibi iuxta haec poterit aequitas constare iudicii. nam si nihil deus famulo dedit, a famulo quid reposcet?

III.

LEGIS OPERA DESTRUUNTUR ET GRATIAE COMMENDANTUR UEL CONTRA HOC, QUOD INDOCTISSIME TESTIMONIA PRO SOLIUS GRATIAE ADSSERTIONE PROPONUNT.

Legimus, inquit, ad Romanos: si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum, item: ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. ei uero, qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam. addunt etiam: si autem gratia non ex operibus, alio-

2] Marc. 14, 38. Luc. 21, 36. 5] Matth. 17, 20. 25] Rom. 4, 2. 27] Rom. 4, 4 sq. 31] Rom. 11, 6.

3 habemini *P* 4 fugire *P* 10 cummiscuerit *P* 12 deprehenditur *P* 13 appereat *P* transfigurat *P* 20 reposcet *scripsi*, reposcit *P* 22 destruuntur *P* 27 mercis *P* 29 uero] autem *v*

quin gratia iam non est gratia. quibus respondendum est
 duo esse genera operum, quorum unum post aduentum do-
 mini remouetur, aliud adprobatur. nam dicendo: ei uero, qui
 non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat
 5 impium, reputatur fides eius ad iustitiam, aperte fidem
 legis operibus anteponit. neque enim apostolorum testimonia
 conpugnancia et contraria sibi esse dicemus, cum alius aposto-
 lus dicat: fides sine operibus mortua est, et iterum:
 10 ostende mihi fidem tuam sine operibus et ego osten-
 dam tibi ex operibus fidem meam. tu credis, quoniam
 unus deus est, bene facis. et daemones credunt et
 contremiscunt, item: sicut enim corpus sine spiritu
 mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est.
 sed nec ipse doctor gentium Paulus diuersus sibi et contrarius
 15 apparebit ita dicens: in omnibus exhibeamus nosmet
 ipsos sicut dei ministros in multa patientia, in tribu-
 lationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis,
 in carceribus, in seditionibus, in laboribus, et iterum:
 unusquisque propriam mercedem accipiet secundum
 20 suum laborem. quae imperitis indoctis et his, qui ueritati
 obstinato spiritu reluctantur, discordantia uidebuntur. uerum
 iuxta catholicam regulam opera legis euacuantur, quae secun-
 dum litteram sunt, et ea, quae post gratiam comitante gratia
 gerenda sunt, asseruntur.
 25 Uideamus si hoc ita esse rebus ipsis adprobare ualeamus.
 opera legis destrui legimus, cum Iudaeorum comprimit elatio-
 nem dicens: ubi est, inquit, gloriatio tua? exclusa est.
 per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei.
 arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine
 30 operibus legis. similiter et ad Galatas dicit: scientes, in-
 quit, quod non iustificatur homo ex operibus legis

8] Iac. 2, 17 sq. 12] Iac. 2, 26. 15] 2 Cor. 6, 4 sq. 19] 1 Cor. 3, 8.
 27] Rom. 3, 27. 30] Gal. 2, 16.

3 improbat *v* 6 anteponet *P* 8 operibus sine *P* 16 patientia *P*
 20 imperitis] et *add. v* ⁱⁿ doctis *P*¹ 23 gratia] gratiam *P* 26 destrui *P*
 28 fidei *P* 29 iustificari *P*¹ 30 galathas *P*

nisi per fidem Christi Iesu, et nos in Christo Iesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi et non ex operibus legis. propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. ac sic euacuari opera error impius dixit, sed quae illa essent dolosa calliditate subpressit. nunc ergo patieris intellegendi difficultatem, si personarum uel operum intellexeris distinctionem. ad Iudaeos enim dicitur: non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. ad Christianos uero iam in Christo renatos ita instructionis sermo dirigitur: operamini bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei; et iterum: itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote et immobiles, abundantes in opere domini semp̄r, scientes quod labor uester non est inanis in domino. ad Christianos, inquam, dicitur: sic luceat lux uestra coram omnibus hominibus, ut uideant bona opera uestra et glorificent patrem uestrum, qui est in caelis, id est, ut non tam otio resol-uamur, quam de operibus bonis non in nobis, sed in domino gloriemur. ad Christianos dicitur: in ueritate conperi, quoniam non est personarum acceptor deus, sed in omni gente, qui timet illum et operatur iustitiam, acceptus est illi.

V.

DE EO QUOD AIT: GRATIA DEI SUM ID QUOD SUM.

Audi apostolum laborem cum gratia humili confessione miscentem: gratia autem dei sum id, quod sum, et gratia illius in me uacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui: non ego autem, sed gratia dei mecum. uide quomodo ad gratiae donum semper subiungit laboris obse-

10] Gal. 6, 10. 11] 1 Cor. 15, 58. 15] Matth. 5, 16. 19] Act. 10, 34 sq. 26] 1 Cor. 15, 10.

^a
1 perdem *P corr. man. alt.* 4 si *P* 6 subpraessit *P* difficultatem *P*
7 intellexeris *P* 11 fidaei *P* itaque *P* 12 stote *P* uerba stote et
immobiles *bis habet P* 15 omnibus *om. v* 16 opera uestra bona *v*
25 miscente *P*

quium: non ego autem. quia mentionem solius laboris intulerat, cito quasi ad amplexum matris gratiae recurrit dicens: sed gratia dei mecum. gratia, inquit, dei sum. primas partes soli gratiae pie subiectus adscripsit, media quae-
 5 que labori magister oboedientiae deputauit, utrumque in consummatione moderatus gratiam laboremque coniunxit. non dixit: ego sine gratia uel gratia sine me, sed gratia dei mecum. quae prius singillatim distincta protulerat, quam bene
 10 in sermonis fine conexuit. ac sic apud regeneratos, quando gratia sine labore uel labor sine gratia in scripturis ponitur, suppressitur, non separatur. cum unum sine altero dicitur, tacetur alterum, non negatur secundum illam regulam, quam antistes Augustinus insinuat: non omnia quae tacentur negantur.

15 Sed et alio loco dicit apostolus: castigo corpus meum et in seruitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicauerim, ipse reprobus efficiar. ecce beatus apostolus iam Christo acquisitus, iam uas electionis effectus nequaquam sub nomine praedestinationis et gratiae otio manus relaxat, sed cum
 20 dei beneficiis conatus suos iungit et dicit: castigo corpus meum et in seruitutem redigo. ecce iam partis dexteræ miles est, et uide, quomodo periclitari metuit iam probatus, quomodo reprobari pertimescit electus. iam uictoriam in manibus habet et necdum arma deponit, iam perductus est ad
 25 triumphum et adhuc militiae pertimescit euentum. quae cum ita sint, perspice te non contra infirmam quamcumque personam, sed contra summi apostoli doctrinam armis impii erroris insurgere et Christo, qui intra eum loquitur, contradicere. dumque laboris seruitium et orandi causas adimis, ianuam salutis humano generi intercludere te agnosce et, dum Pelagii
 30

15] 1 Cor. 9, 27.

2 recurrit *v* 3 inquit *P* 4 pia *P* 5 utrumquae *P* 6 gratia *P*
 laboremquae *P* 8 singillatim *P* 11 unom *P*^u 1 altero *scripsi*, alto *P*,
 alio *v* 13 antistites *P* agustinus *P* 19 praedestinationis *P* sed cum]
 secundum *P* 20 conatus uos *P* 21 dextrae *v* 29 dumquae *P*
 adimes *P*

impietatem nescis refugere, ad Manichaeorum dogma pestiferum, qui liberum arbitrium totum denegant, te intellege declinare.

VI.

QUOMODO INTELLEGENDUM SIT: GRATIA, INQUIT, SALUI FACTI ESTIS PER FIDEM, ET HOC NON EX UOBIS. DEI ENIM DONUM EST, NON EX OPERIBUS, NE QUIS GLORIETUR. UBI ET FIDES INTER OPERA NUMERATUR ET CIBUS LEGIS PERIRE, CIBUS GRATIAE MANERE DESCRIBITUR. 5

Sicut inter opera legis et fidei desidia^a amicus et discretionis ignarus ab intellegentiae tramite deuisti, ita inter duo gratiae tempora persuasionem tuam pessimum ducem secutus lucentem 10 catholicae fidei regulam perdidisti. tempus gratiae, quo redempti sumus, merita hominum non expectauit, opera penitus non quaesiuit, sola deus fidei nostrae deuotione contentus fuit secundum illud apostoli: credidit Abraham deo et reputatum est illi ad iustitiam, sicut et alio loco dicit: iustus autem ex 15 fide mea uiuit. quod si subtraxerit se, non placebit animae meae. iustum eum et ex fide uiuere asseruit, quia ei fidem et iustitiam quaerenti contulisse se meminit. sed dicendo: quod si subtraxerit se, cum ad deua uoluntarius declinauit, non periit quasi derelictus, qui se ingerenti misericordiae subtraxit ingratus. item ad Hebraeos: credere autem 20 oportet accedentem ad deum, quia est, et inquirentibus se remunerator fit. quam bene et domini officium coniunxit et famuli dicendo: et inquirentibus se remunerator fit. sicut enim ad deum largitio remunerandi, ita ad hominem 25 deuotio respicit inquirendi.

Sed dicis fidem ipsam non omnibus posse competere. non mirum si homini, ad quem denegas opera pertinere, etiam fidem studeas derogare, quam manifestum est inter opera con-

14] Gal. 3, 6. 15] Hebr. 10, 38. 21] Hebr. 11, 6.

1 nescire fugire *P* manicheorum *P* pestiferam *P* 4 inquit *P*
5 et *om.* *P* 6 intra *v* 7 describitur *P* 8 disidia^a *P* 9 intellegentia
& tramite *P* 12 paenitus *P* 13 fidaei *P* 15 dicit loco *P* 19 uo-
luntariis *P* 21 hebreos *P* 23 remunerator *P* 25 largio *P* 27 pos-
sem *P* 29 deputari *v*

putari, sicut habemus in euangelio: operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in uitam aeternam, ubi cibus, id est intellectus litterae perire, cibus uero gratiae, id est fides permanere describitur. et ita continuatus sermo con-

5 sequitur: dixerunt ad eum Iudaei: quid faciemus, ut operemur opera dei? respondit Iesus et dixit eis: hoc est opus dei, ut credatis in eum, quem misit ille. aduertis, quia nihil in famulatu dei sine opere geritur, quando et is, qui credere uidetur, operatur? item in apostolo: neque

10 circumcisio aliquid ualet neque praeputium, sed fides, quae per caritatem operatur. similiter et ad Thessalonicenses [secunda]: dignetur uos uocatione sua deus et impleat omnem uoluntatem bonitatis et opus fidei in uobis, et de Abraham in epistola apostoli Iacobi: uides,

15 quia fides cooperabatur operibus illius et ex operibus fides consummata est. geminum hic officium recognosce et operationis et fidei. gratia, inquit, salui facti estis per fidem. prima itaque uocatio compendia fidei requirit a nobis, sequentis uero temporis gratia redemptis ablutis innouatis se-

20 dultitatem operis et curam laboriosae seruitutis indicit, ut quod sine labore accepimus opitulante adiutorio cum labore seruemus apostolo commonente: uidete, inquit, ne in uacuum gratiam dei recipiatis. agnosce distinctos esse gradus uocationis et consummationis. fidem expectat a paruulis, opera etiam cum

25 fide a confirmatis requirit ita tamen, ut credulitatis affectum proficientibus augeat et laborantibus adiutor cotidianus adsistat.

1] Ioann. 6, 27. 5] Ioann. 6, 28 sq. 9] Gal. 5, 6. 12] 2 Thess. 1, 11.
14] Iac. 2, 22. 17] Ephes. 2, 8. 22] 2 Cor. 6, 1.

2 peri P 4 describitur P 9 his P post credere lacuna quattuor
fere litterarum exstat, cuius loco olim in dñi scriptum fuisse conicias
10 nequae P 11 tesalonicensis P 12 secunda uncis inclusi, cum aperte
sit numerus II ex margine huc intrusus 13 fidei P 14 habraham P
17 inquit P 18 itaque P compendium v 23 agnosce P 24 ex-
pectata P

VII.

CONTRA HOC, QUOD DICUNT LIBERUM ARBITRIUM EX TOTO FUISSE
SUBLATUM.

Huius improbae persuasionis assertor hominem intellectu
locupletatum, ratione praeditum, diuinae imaginis honore de-
coratum brutis animantibus et iumentis insipientibus aestimat
comparandum, ut ad uiam rectam nullo suo ductu, sed uiolento
tantum auctoris imperio pertrahatur. quo genere eum etiam
insensibilibus adsimilare contendit elementis, ut sicut de ratione
terrarum, quae nihil ubertatis arbitrio suo proferunt, quae pro-
priae fecunditatis ignarae sunt, quibus sensus alicuius nec
libertas subpetit nec uoluntas, frugum tamen prouentus ex his
cultore operante capiuntur, ita ex homine ab omni exercitio
uirtutis otioso iustitiae fructus ac bonarum rerum adpetitus
atque profectus solo deo insistente sumantur et, quasi in nullo
uel sentiat uel consentiat, ita, quaecumque adpetierit gesseritue,
in nullo ad conatum eius ac studium pertinere iudicentur, et
sicut mare magnum, quod huc atque illuc uentis agitantibus
uolutatur, ita ad quodcumque bonum facinus sine ullo affectu
suo solo diuinae potestatis impulsu mens humana uersetur.
quae cum ita sint, si hominem a sinistra mali non reuocat
intellectus, si ad dexteram boni non excitat ambitus, iam non
hominis tenebitur conditione, sed pecudis.

Ecce haereticus sub praetextu gratiae qualem uult hominem
esse post gratiam. itaque si liberum arbitrium ex toto perit,
quod utique in amore innocentiae uel operatione iustitiae uel
in corporis sanctificatione consistit, si hoc ex toto in primi
hominis praeuaricatione sublatum est, quomodo legimus: iusti-
tiam discite, qui habitatis terram, et iterum: iustus
autem ex fide mea uiuit, et: iusti hereditate posside-

28] Esai. 26, 9. 29] Hebr. 10, 38. 30] Psalm. 36, 11.

4 persuasionis *P* intellectu *P* 5 locuplitatum *P* 7 ducto ^u *P*
9 elimentis *P* 16 ita quaecumque *correxi*, itaque cum quae *P*, ita cum *v*
19 post bonum *male inserunt* uel *v* 23 pecodis *P* 24 hereticus *P*
25 itaquae *P* 26 utiquae *P*

bunt terram, et: oculi domini super iustos et aures eius ad preces eorum? numquid penitus interiit innocentia, quia in primo eius gradu possessor eius stare neglexit? non opinor, quia scriptum est: innocentes et recti adhaeserunt
 5 mihi, et iterum: quis stabit in loco sancto eius? innocens manibus et mundo corde, et iterum: dominus non priuabit bonis ambulantes in innocentia. numquid sanctificatio corporis ex toto amissa esse credenda est, quia membris in seruo rebelli suam non seruantibus seruitutem discussa est
 10 primae dignitas puritatis? non utique, quia legimus: ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuam sanctam placentem deo, et iterum: sancti estote, quia ego sanctus sum. ita hoc genere bonorum illorum, quae male securus paradisi incola a benigno auctore susceperat, non periit actio,
 15 etsi est amissa perfectio. non, inquam, harum uirtutum periit castitas, etsi est temerata uirginalis integritas.

VIII.

QUALITER INFIRMITAS LIBERI ARBITRII INTELLEGENDA SIT.

Sed interrogas et ais: quomodo intellegendum est infirmatum
 20 humanae mentis arbitrium? adtenuata libertas eius ita gratiae adminicula plus requirit, sicut homo longa infirmitate confectus adiutoriis ac solaciis gressu titubante magis indiget. igitur sicut post inueteratam luxuriae consuetudinem reparatio continentiae multo labore constabit et sicut longo temulentiae usu
 25 captinata sobrietas cum uiolentia rigidae crucis uix recipitur, quae prius, cum inlaesa teneretur, paruo negotio seruabatur, siquidem cum uoluptate quadam inuiolata conscientia possi-

1] Psahn. 33, 16. 4] Psahn. 24, 21. 5] Psalm. 23, 3 sq.
 6] Psahn. 83, 13. 10] Rom. 12, 1. 12] Leu. 19, 2.

1 domini *om.* P 2 ad] in *v* praeces P poenitus P 3 possessor^o P
 4 adhererunt P 10 utiquae P 14 ac P 21 admini||cula P (*fuit s*
in ras.) 23 inueteram P luxoriae P raeparatio P 24 labore^{ra}
superscr. P¹, unde multum laborare scribendum esse uidetur 25 capti-
 u||ta P 27 possedur P

detur, et quemadmodum post diuersa carnalium blandimenta uitiorum, quae facile prima aetas statum suum retinens calcare potuisset, cum magno luctamine uelut contra ardui montis ascensum ad uirtutis uiam reditur, ita humani arbitrii a deo concessa libertas florem uigoremque gratiae suae perdidit, tamen ipsa non periit, ut diuina munera non tam interdita sibi sentiat, quam cum summo labore ac sudore per adiutorii patrocinium sibi repetenda esse cognoscat. 5

Audi legislatorem de uoluntatis arbitrio disputantem, cum dicit: posui ante faciem tuam uitam et mortem, bonum et malum. elige uitam, ut uiuas, et iterum: uiam ueritatis elegi, iudicia tua non sum oblitus. uides quod neminem hic premit fati uel inpositae perditionis necessitas, ubi competit eligendi potestas, neque in unam partem trahit praedestinatio, ubi utriusque partis defertur electio. item: fiat manus tua, ut saluum me faciat, quia mandata tua elegi, hoc est dicere: sollicitabat me quidem in sinistram partem pernicioſa mundi uoluptas, sed in dexteram mandatorum tuorum traxit utilitas. itaque cum gentes ipsae ad mali boniue iudicium insito sibi dirigantur arbitrio, quanto magis moderari ad bonam partem uoluntatis suae libertatem potest humilis Christianus, qui possibilitatem suam in dei adiutoris uirtute constituit, ad quem dicitur: si uis perfectus esse, uade, uende quae habes, et iterum: uis sanus fieri? conscius, quantum cordi humano potens factor indiderit, uoluntatem ipsius, quem est sanaturus, interrogat. nam et alio loco populum ambulantem concessa arbitrii libertate sic arguit: educ foras populum caecum et oculos habentem, surdum et aures ei sunt. hic quod surdus et caecus est, contumaciae esse intellegitur, non naturae. et in euangelio aperte ostendit iudicium esse homini bonae uoluntatis affectum: si quis, 10
15
20
25
30

10] Deut. 30, 19. 11] Psalm. 118, 30. 15] Psalm. 118, 173.

23] Matth. 19, 21. 24] Ioann. 5, 6. 28] Esai. 43, 8. 31] Luc. 9, 23.

1 quemadmodum *P* 5 uigoremquae *P* 12 eligi *P* 13 praemit *P*
14 competit *P* eligendi *P* nequae *P* neque} enim *add. v* 15 praedestinatio *P* utriusquae *P* 17 sollicitabat *P* 18 pernicioſa *P* 19 itaque *P* 20 iudicium *P* 21 libertate *v* 24 uinde *P* 27 concessi *P*

inquit, uult post me uenire, abneget se ipsum sibi et tollat crucem suam et sequatur me, hoc est dicere: meae miserationis est, ut uoceris, sed tuae uoluntati commissum est, ut sequaris.

5 Uideamus si per otium ad se inuitet hominem deus. abneget, inquit, se ipsum sibi, id est, qui malus est bonus esse contendat et supplicans dicat: et ex uoluntate mea confitebor illi. iubetur unusquisque ex uoluntate conuerti, ne peccator fortasse desperet in melius se posse mutari. si quis,
 10 inquit, uult post me uenire, abneget se ipsum sibi, id est, alter efficiatur ex altero. patientia uincat iracundiam, temperantia refrenet concupiscentiam, humilitas exturbet superbiam, crux conterat uoluptatem. quis haec sine labore cordis, sine afflictione carnis, sine magno hominis utriusque luctamine
 15 dormienti sibi per solam gratiam aestimet conferenda? abneget se ipsum sibi, hoc est dicere: o homo, non putes te ita ab auctore tuo conditum, ut de iniquo iustus, de luxurioso castus, de maliuolo benignus esse non possis. quod ut consequi ualeas, non factura in te est mutanda, sed uita. nunc
 20 ista dicentes non laborem gratiae coequamus, sed omnino gratiam sine comparatione praeponimus.

VIII.

QUOMODO INTELLEGENDUM SIT: NON UOLENTIS NEQUE CURRENTIS,
 25 SED MISERENTIS EST DEI, UEL ILLUD: NON UENI UOCARE IUSTOS,
 SED PECCATORES IN PAENITENTIAM.

Sed dicis: in tantum nihil est hominis, sed totum gratiae dei, ut apostolus dicat: non uolentis neque currentis, sicut sibi arrogat Iudaeus ex lege uel Pelagius ex liberi arbitrii praesumptione, sed licet cum hominis seruitute totum tamen
 30 miserentis est dei, non uolentis neque currentis. hic illum euidenter notat et arguit, qui solum se sibi sufficere sine

7] Psalm. 27, 7. 27] Rom. 9, 16.

3 uoluntati *correxi*, uoluntatis *P et v* 8 unusquisque *P* 9 desperet *P*
 14 utriusque *P* 16 ptes *P* 17 luxurioso *P* 20 coequamus *P*
 23 uolentes *P* neque *P* 25 paenitentia *P* 27 neque *P* 28 iudaeos *P*¹ 29 totam *P*

manu adiuuantis existimat. ceterum ad eum, qui cum miserantibus auxilio conatus suos iungit, non dicit: non uolentis neque currentis, sed multo aliter ad eum loquitur: sic, inquit, currite, ut comprehendatis, et iterum: tam bene currebatis. quis uos inpediuit ueritati non oboedire? 5
 si non est etiam uoluntas expectanda currentis, quare dicitur: ego igitur sic curro, non quasi in incertum, et iterum: cursum consummaui, fidem seruaui? non uolentis neque currentis: ipse sibi obtexit errorum tenebras, qui in scripturis sanctis uel personas nescit interrogare uel causas. 10
 hoc loco apostolus gentium asserens fidem Iudaeorum superbiam coercet et comprimit, qui sibi iustitiam de legis operibus adrogabant ac dei misericordiam et gratiam respuebant, qui suam, ut dicit apostolus, quaerentes statuere iustitiam iustitiae dei non sunt subiecti. 15

Quos et alio loco simulata iustificatione et obliqua per ironiam uoce condemnat dicens: non ueni uocare iustos, sed peccatores ad paenitentiam. iustos, id est, qui sibi de praesumptione iustitiae blandiuntur, sicut et alio loco iustificantem se respuit Pharisaeum et accusantem se suscipit publicanum. 20
 non ueni, inquit, uocare iustos, sed peccatores ad paenitentiam, id est, non noui Iudaeos ex lege sibi iustitiae priuilegia uindicantes, sed potius gentes requiro ex fide peccatorum paenitentiam profitentes. nam ad ipsorum elationem et alio loco ita dicit: non est opus sanis medico, sed qui 25
 male habent. Iudaei autem iustos et sanos se iactabant esse, sed non erant. quis autem sanum se sano corde dicere auderet, quando uniuersitas generis humani uno serpentis morsu percussa languebat? una est ergo spes sanitatis infirmo, si se

3] 1 Cor. 9, 24. 4] Gal. 5, 7. 7] 1 Cor. 9, 26. 8] 2 Tim. 4, 7.
 14] Rom. 10, 3. 17] Matth. 9, 13. 25] Matth. 9, 12.

3 nequae P 4 conpraehendere P 5 currebeatis P 7 si P 8 nequae P 11 apostolus P 12 cohercit P 16 hieronimiam P 18 penitentiam P 20 se *om. v* fariseum P suscipit *scripsi*, suscepit P 22 noui P (*scil. non noui = respuo*), ueni *uel* ueni uocare *v* 24 ad P, et *uel* de *uel* ob *v* 25 sani P medicos P 27 se] de *v* 28 mors super cussa P

coram medico agnoscat infirmum. dignum uero est, ut remedio careat, qui aegritudinem suam scire dissimulat. et propterea maius gaudii erit angelis in caelo super uno peccatore paenitentiam agente, quam super nonaginta
 5 nouem iustis, qui non indigent paenitentia. quis non hoc loco uere iustos esse credat hos, qui non indigent paenitentia? sed nemo magis eget salute, quam qui se non intellegit indigere. et ideo magis uerus ille pastor exultat super una oue, quae ab errore reuocata est, quam super nonaginta
 10 nouem ouibus, quae non errauerunt. et quis a mortiferi erroris malo esse possit immunis, cum propheta testetur: omnes nos quasi oues errauimus, unusquisque in uiam suam declinauit? quam dolenda caecitas Iudaeorum uiam negato saluatore perdiderat et errorem suum scire nolebat.

15 Hic ergo sermo diuinus sub appellatione iustorum sine praediuicio sensus alterius magis Iudaeorum notat atque increpat arrogantiam. nam cum denarius et centesimus numerus iustos perfectosque designet, nonus et nonagesimus iniustos et peccatores ipsa imperfecti numeri ratione designat. itaque hoc
 20 loco Iudaei elationem, qui se ex lege iustificans redemptoris misericordiam repudiauerat, apostoli doctrina castigat dicendo: non uolentis, quia in humili Christiano ipsa oboedientia et subiectio cursus est et ascensus, in Iudaei elatione lapsus est et decursus. non, inquit, uolentis neque currentis. quo-
 25 modo uox ista pertinere potest ad fidelem et Christi legibus subditum, ad quem dicitur: et in lege domini fuit uoluntas eius, et quod praefati sumus: si quis uult post me uenire, et: uoluntarie sacrificabo tibi, domine, et: qui

3] Luc. 15, 7. 11] Esai. 53, 6. 26] Psalm. 1, 2. 27] Luc. 9, 23.
 28] Psalm. 53, 8. Luc. 9, 24.

1 remedio *v*, remedium *P* 3 magis *v* angelus *P*¹ 4 agentem *P*
 supra *P* 9 supra *P* 10 quis a *scripsi*, qui se a *P*, quis eo *v* ^{ro}erris *P*
 11 omnes — perdiderat *om. P*¹, in fine paginae *add. P*² 14 perdiderant *P*²
 nolebant *P* 15 appellatione *P* 16 atque *P* 17 arrogantiam *P* cen-
 tissimus *P* 18 perfectosquae *P* 19 itaque *P* 20 elationem *P*
 22 et *om. P* 24 inquit *P* nequae *P* 26 le *P* 28 uoluntariae *P*

uoluerit animam suam saluam facere, perdet illam, et qui perdidit animam suam propter me, inueniet illam? uide quam magnum opus et quam arduum perdendae et inueniendae animae etiam in hominis uoluntate constituit et propterea ita concludit: filius enim hominis uenturus 5 est in gloria patris sui et tunc reddet unicuique secundum opera sua. aduerte quia, dum dicit secundum opera sua, salutem hominis non in praedestinatione factoris, sed in operatione famulantis largitor gratiae conlocauit. ergo hic non condicio hominis, sed conuersatio designatur et ideo 10 alio loco dicit: omnes stabimus ante tribunal dei, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum siue malum. agnosce hoc loco non aliena generis uel originis mala, sed propria corporis gesta nouissimo discutienda iudicio. 15

Quapropter ex homine, qui in Christo renatus est, non hoc constat in examen uocandum esse, quod natus est, sed quod operatus est. si ergo actus hominis non est etiam uoluntatis, quomodo dicit: si uolueritis et me audieritis, bona terrae comedetis? itaque conditor utriusque, id est exterioris et 20 interioris hominis deus, sicut potentia sua corporis humani membra disposuit, ita ordinatione sua ministerium usumque membrorum homini agere ac dispensare permisit. et sicut dexteram in omni homine ipse formauit, sed in potestate hominis posuit, ut eam quo uellet extenderet et ad diuersa opera 25 conferret, pari modo sensum rationis et arbitrium uoluntatis in unamquamque animam inseruit inspirauit infudit, sed eam in manu humani consilii moderandam et exercendam reliquit eiusque officia iuri hominis dominioque commisit, ut, si malum

5] Matth. 16, 27. 11] Rom. 14, 10; 2 Cor. 5, 10. 19] Esai. 1, 19.

5 hōmīnis enim P 6 unicuiquāe P 7 secundum om. v 8 praedestinatione P 9 in om. v 11 loco alio P Christi v 12 unusquisquae P 15 iuditio P 16 hoc — esse om. v 20 itaquae P utriusquae P et interioris om. v 22 usumquae P 24 dextram v sed et v 25 uellit P opera om. v 26 conferet P 27 unamquamquae P 28 reliquid P 29 eiusquae P dominioquae P

deprauatus adpeteret, in arbitrii libertate permissum sibi sciret, licere nesciret, si autem bonum cuperet, actionem et perfectionem eius a conditore deposceret, ad mercedem uero illius officiosa deuotio pertineret. et ideo hominis formator et rector
 5 bonae uoluntatis homini deputauit usum, sibi reseruauit effectum. non ergo aequum iustumque uni uelle concessit et alteri denegauit, sed sicut omni homini manum oculum gressumque donauit, ita similiter omni homini uoluntatem, ut eam in quasilibet partes uersaret, indulisit. iustitia ergo in homine non
 10 personale, sed generale et publicum dei munus est. aditus capessendae salutis quasi fons quidam in medium mundi huius expositus et in commune concessus ad hauriendum uniuersis patet, ut largitori merito reus sit, qui haurire neglexerit.

Omni- bus itaque oblatum est, quod ab omnibus re- poscendum
 15 est. nam si circa hominis, ut dicunt, salutem specialis est dispensatio, nescio quomodo generalis poterit esse discussio. sed cum dicat: omnes nos manifestari oportet ante tribunal dei, non eam ab omnibus terribiliter exigeret, nisi omnibus misericorditer obtulisset. igitur in procinctu militiae
 20 constitutum ita apostolus adhortatur: labora quasi bonus miles Christi. nemo militans deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat, cui se probauit. nam qui in agone contendit, non coronatur, nisi legitime certauerit, et iterum: laborantem agricolam oportet pri-
 25 mum de fructibus accipere. audi et alio loco apostolum non tua otia praedicantem: de cetero, inquit, fratres, confortamini in domino et in potentia uirtutis eius. induite uos armatura dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli. quia non est nobis conluctatio aduersus
 30 carnem et sanguinem, sed aduersus principes et potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum,

17] 2 Cor. 5, 10. 20] 2 Tim. 2, 3. 24] 2 Tim. 2, 6. 26] Eph. 6, 10.

6 iustumquae *P* 7 denaegauit *P* gressumquae *P* 9 parte *P*
 quamlibet partem *v* 11 capisendae *P* 12 auriendū *P* 13 meritor
 eius *P* quia aurire *P* 18 terribiliter *P* exegeret *P* 19 procincto *P*
 22 nam et *v* 24 agricolam *P* 25 de *om. v* 28 armaturam *v* 29 diabuli *P*

contra spiritalia nequitiæ in caelestibus. propterea
 accipite armaturam dei, ut possitis resistere in die
 malo et in omnibus perfecti stare. state ergo suc-
 cincti lumbos uestros in caritate, induti lorica iusti-
 tiæ et calceati pedes in praeparatione euangelii pacis, 5
 in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis
 omnia tela nequissimi ignea extinguere. cum dicat: ut
 possitis stare aduersus insidias diaboli, et iterum: ut
 possitis resistere in die malo, et in consequenti: sumentes
 scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi 10
 ignea extinguere, apertissime ostendit a deo possibilitatem
 arbitrii omni homini fuisse concessam, qua ei promptum esset
 non solum carni suae resistere, sed etiam diabolo repugnare,
 de quo et alio loco dicit: uigilate, inquit, quia aduersarius
 uester diabolus tamquam leo rugiens circuit quaerens 15
 quem deuoret.

Si huic aduersario iam certos quosque inposita, quomodo
 asseris, originis necessitas deputasset, non quaereret quos de-
 ceperet nec deputatis uigilare prodesset. sed non ita est. nam
 sicut hostis omnibus admouetur, ita omnibus praesidii et ad- 20
 iutorii dextera non negatur et orantibus ac uigilantibus miseri-
 cordiae benignitate succurritur, quae utique pulsantibus magis
 ex deuotione quam ex praedestinatione defertur. itaque inter
 ista, qui dicit solam gratiam sine exercitio operis et laboris
 posse sufficere, nonne tibi uidetur in hanc blasphemiae uocem 25
 alienata mente prorumpere: nemo uigilet, nemo ieiunet, nemo
 luxuriae inpugnationem abstinentiae contritione castiget, nemo
 bellum uitii mortificatione exterioris indicat, nemo interioris
 curae plagas salutifera afflictione contendat, nemo libidini con-

14] 1 Petr. 5, 8.

2 armatura P   4 in *add.* P²   ueritate v   lorica P   5 calciata P
 7 nequissime P   8 positus P   9 positus P   10 fidaei P   12 prom-
 tum P   13 diabulo P   15 diabolus P   17 certes P   quosquae P
 inpositos v   18 deceperet P   19 uigiliare P   22 utiquae P   23 prae-
 destinatione P   itaquae P   24 exerciti P   27 luxoriae P   28 exteris v
num hominis post exterioris *addendum?*   interiores P   29 libidine P

tradecat, nemo criminibus remedia per laborem maceratae
 carnis inquirat, nemo hostem inlecebris obscenae uoluptatis
 armatum crucis uiribus repercutiat, sed contra ignea inimici
 iacula nudum pectus exponat, nemo debita aeternae morti ob-
 5 noxia elimosynarum sacrificiis redimat, nemo per opera miseri-
 cordiae atque iustitiae curam uulneribus ferat, sed integra ea
 ad diem iudicii per se ferat? ecce hic, qui paulo ante adsertor
 gratiae putabatur, intercludendo uiam salutis humanae in-
 pugnator gratiae, per quam salus ipsa conlata est, inuenitur
 10 et in diaboli transisse consilia adiutor perditionis ostenditur.

X.

CONTRA HOC, QUOD DICUNT AD MALUM TANTUM LIBERUM ARBITRIUM
 PROMPTUM ESSE HOMINI, AD BONUM PRORSUS NON ESSE.

Ubi est illud prophetae: audite me, qui sequimini, quod
 15 iustum est, et quaeritis dominum, uel illud apostoli: ne-
 scitis quoniam, cui exhibetis uos seruos ad oboedien-
 dum, serui estis eius, cui oboedistis, siue peccati ad
 mortem siue oboeditionis ad iustitiam. dum ergo apo-
 stolus ab homine studia meliora deponit, inesse ei facultatem
 20 bonae uoluntatis ostendit, quam cum praeferimus, aperte ordi-
 nationem atque mirabilem dispositionem sui praedicamus aucto-
 ris, quam ad iusta officia praeparatam idem apostolus demon-
 strat dicens: non ergo regnet peccatum in uestro mor-
 tali corpore, ut oboediatis concupiscentiis eius. sed
 25 neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis
 peccato, sed exhibete uos deo tamquam ex mortuis
 uiuentes et membra uestra arma iustitiae deo. item:
 humanum dico propter infirmitatem carnis uestrae.
 sicut enim exhibuistis membra uestra seruire immun-

14] Esai. 51, 1. 15] Rom. 6, 16. 23] Rom. 6, 12. 28] Rom. 6, 19.

1 macerate *P* 5 elimosinarum *P* 6 aquae *P* 7 per se ferat
scripsi, perseuerat *P*, perferat *v* 8 intercludendo^u *P* 10 diabuli *P*
 13 promptum *P* prorsus *P*¹ 14 adite *P* 16 exhibuistis *v* seruos
om. v 18 ad *P* 21 aquae *P* dispositionem *P* 22 demonstra *P*¹
 25 exhibeatis *P* 26 exhibeto *P*

ditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiae in sanctificationem. nonne hic ipsum eundemque hominem ad bonorum operum studia prouocat, quem prius malis deditum fuisse manifestat?

Igitur dum liberi interemptor arbitrii in alterutram partem 5 omnia ex praedestinatione statuta et definita esse pronuntiat, etiam suprema remedia paenitentiae sensu abruptae impietatis euacuat. et quomodo praedicat gratiam, qui misericordiam negat? quomodo uidetur asserere dei donum, cuius tollit auxilium? quomodo audet de scripturis praesumere testimonia, qui scriptu- 10 rarum conatur excludere beneficia? quomodo mihi dicitur: declina a malo et fac bonum, si iam malum declinare non possum? cur apostolus loquitur: mortificate, inquit, membra uestra, et iterum: eratis, inquit, aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino, ut filii lucis ambulate? 15 quomodo mihi mutationem mei legis praedicator insinuat, si inmutabilem legem factor inposuit: expoliantes, inquit, uos ueterem hominem cum actibus eius induentes nouum? quomodo concretam peccati labem inseparabiliter ad originem et conditionem pertinere contendis, quam deponi et exui posse 20 cognoscis? intellege contrario te spiritu aduersus sanctum spiritum loqui, qui legis et prophetarum sacramenta, qui euangelicae ueritatis oracula mundo in adiutorium dedit et praecepta diuina per laboriosae seruitutis officia gratia cooperante seruantibus regnum caeleste promisit. 25

Quapropter honorem sancti operis ac laboris de praemii magnitudine ac dignitate metire, cuius palmam tu pariter et coronam uilem absque dubio iudicas, si eam sine laboriosa contritione adprehendi posse confirmas. numquid potest sine magna operis intentione mandatum illud diuinae praeceptionis 30 impleri? noli, inquit, uinci a malo, sed uince in bono

11] Psalm. 36, 27. 13] Col. 3, 5. 14] Eph. 5, 8. 17] Col. 3, 9. 31] Rom. 12, 21.

3 eundemquae P 6 praedestinatione P 7 supraema P 10 quomo P
13 quur P inquit P 17 inmutabilem P, inimitabilem v 19 peccatis P
23 mundo P (o man. alt. in ras.) adiutoriom P 28 absquae P
29 adpraehendi P 31 inquit P

malum, uel illud: nolite seduci, corrumpunt mores bonos conloquia mala. et quomodo inter haec asseris acceptum gratiae donum nullo modo periclitari, cum legas insitum moribus bonum a malo posse corrumpi? numquid otii
 5 erit, ut obtineatur, quod apostolus dicit: in omnibus tribulationem patimur, sed non angustamur, aporiamur, sed non destituimur, persecutionem patimur, sed non derelinquimur, deicimur, sed non perimus, et quod alio loco dicit: mihi autem mundus crucifixus est et ego
 10 mundo? si haec atque huiusmodi, quibus scripturae sanctae plenae sunt, per otium comparantur, cur non ab omnibus obtinentur? multum et remunerati gloriae et remuneratoris iustitiae derogabitur, si summi et illustres uiri per quietem et desidiam coronantur. et ubi est illud propheticum: propter
 15 uerba labiorum tuorum ego custodiui uias duras? si procuratio inquirendae salutis otiosum negotium est, communis et generalis et lata est uirtutis uia, ergo mentiuntur euangelia, cum dicunt: quam angusta porta et arta uia, quae ducit ad uitam, et pauci sunt, qui inueniunt eam. si opera
 20 cessabunt, honorem merita non habebunt, si nihil fuerit in labore arduum, nihil erit in uirtute pretiosum.

Sed haec ardua uia offendit ignauos et labor deterret otiosos. non ergo uiolentia praescientis, sed inoboedientia peccantis in causa est, sicut legimus: perierunt propter iniquitates
 25 suas uelut somnium exsurgentis, et iterum: discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem, et alio loco: non custodierunt testamentum dei et in lege eius noluerunt ambulare. non ergo impossibilitas ab opere iustitiae hominem reuocat, sed iniquitas et uoluntas. cum autem apo-

1] 1 Cor. 15, 33. 5] 2 Cor. 4, 8. 9] Gal. 6, 14. 14] Psalm. 16, 4.
 18] Matth. 7, 14. 24] Psalm. 72, 19. 25] Psalm. 6, 9. 27] Psalm. 77, 10.

1 moros *P* 3 gratia *v* nulli *P* periclitari *P* 4 num quit *P*
 num qui docuerit *v* 5 ut ex ut *P* 6 agustamur *P* 9 crucixus *P*
 10 adquae *P* 11 plaenae *P* quur *P* 12 remunerantis *v* 18 cum]
 quae *v* uia] est *add.* *v* 21 praetiosum *P* 22 ostendit *v* deterrit *P*
 25 discite *P* 28 iustiae *P*

stolus dicat: peccantem coram omnibus argue, nulla ratio est, qua uel arguendus sit uel condemnandus, qui delinquit inuitus. sed non ita est. nam cum per prophetam suum dominus dicat: unumquemque secundum uias suas iudicabo domus Israel, quicumque succubuit passioni, non praescientia 5 urguente superatus est, sed peccato blandiente seductus est. adhuc negantes conatum laboris humani testimonium istud opponunt: nisi dominus aedificauerit domum, in uanum laborant, qui aedificant eam. qui hoc inperite obiciunt et totum homini denegandum credunt, primum secundum sonum 10 litterae intellectum suum expedire non possunt. numquid enim dominus per se tantum uelut solitaria procuratione salutem humani generis administrat? non utique. sed cum corpus per membra dispositum capitis exsequatur imperium, aedificat <dominus> domum suam per ecclesiae praesules atque pastores, 15 per eos, qui dicunt: dei enim adiutores sumus. qui enim curam suscipit saluandi hominis, adiutor est redemptoris.

Aedificat ergo domum hanc dominus per sanctos suos et sancti per dominum suum. aedificatur ecclesia per eum, qui dixit: ut sapiens architectus fundamentum posui. num- 20 quid aliter aedificatam cognoscis ecclesiam, quam per labores et officia sacerdotum, per ministeria et exempla sanctorum, per apostolorum uirtutes et martyrum mortes? sed inter haec cum usque ad omnium malorum tolerantiam uitaeque iacturam laborare debeat famulus, ad dominum tamen semper est refe- 25 rendus laboris effectus. qui uero uel initium operis sibi praesumit adrogare uel finem, ad illum merito dicitur: nisi dominus aedificauerit domum, in uanum laborant, qui aedificant eam. ceterum sicut ab homine indefessae seruitutis expectanda deuotio est, ita operis consummati domino 30

1] 1 Tim. 5, 20. 4] Ezech. 33, 20. 8] Psalm. 126, 1. 16] 1 Cor. 3, 9. 20] 1 Cor. 3, 10.

2 qua|| P 3 cum per *scripsi*, cum P, per v 4 unumquemque P
5 quieūquae P subeubuit P 13 utiquae P 14 dominus *addidi*,
om. P, cf. l. 18 15 praesoles P atquae P 21 aedificat et cognoscit v
24 usquae P uitaequae P

est deputanda perfectio, cuius dona ille solus non habuit, qui seruare neglexit. nam et ille seruus se accepisse cognouit, qui commissum sibi talentum negotio salutis duplicare contempsit, sed terrae potius otio languente mandauit. sed et Saul gratiam
 5 dei a Samuele unctus accepit et munificentiam specialem regalemque potentiam sub conditione hac, ne a praeceptis dei declinaret, obtinuit. et qui lucos et fana cum pythonibus suis magistro sacerdote subuerterat, defuncto eodem cum magistro fidem perdidit et ad pythonissae postmodum responsa fallentia
 10 conuolauit, qui se ad deum pertinere potuisse idolorum subuersione monstrauerat.

XI.

CONTRA EORUM SENSUM, QUI DICUNT, QUOD UAS IN CONTUMELIAM NON POSSIT ADSURGERE, UT SIT UAS IN HONOREM.

15 Aiunt uas contumeliae in uas honoris transire non posse eo, quod dixerit apostolus: an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud uero in contumeliam? hoc loco praecedentes causas, quibus uel in honorem uel in contumeliam homo transeat, conclusa
 20 elocutione suppressit. nam cum homo per gratiam esse coeperit uas honoris, inuigilandum est, ut acceptus honor diuina cooperatione seruetur, ne acquisitus homo postmodum in uas contumeliae culpa existente uertatur. quod autem dicunt ab ineunte aetate praefinitum in melius non posse mutari de-
 25 teriorem hominis statum, hoc illic futurum creditur post uitae huius excessum, ubi iam nec emendatio nec mutatio erit, apud inferos. ceterum usque in finem et ad iustitiam transire pessimi et periculum possunt timere perfecti, sicut legimus in primo Regum: qui glorificant me, glorificabo eos, qui
 30 autem contemnunt me, erunt ignobiles. quare iste hono-

16] Rom. 9, 21. 29] 1 Reg. 2, 30.

3 commissum P 5 samuhele P regalemquae P 7 phitonibus P
 9 phitonisse P falentia P 10 subuertione P 13 eorum *scripsi*,
 eum P dicit v 20 locatione v suppraessit P 25 illuc P 27 us-
 quae P 28 in primo Regum *scripsi*, in regum P, om. v 30 contemp-
 nunt P

ratur et ille despicitur? propter hoc utique, quia et ille deum glorificare potuit, qui intulit contumeliam, et iste contemnere, qui detulit gloriam, quia placere domino deo suo et potuit nolle, qui uoluit, et potuit uelle, qui noluit. nec putes hic naturae esse distantiam. ipse est, qui uult, ipse, qui non uult. 5

Quisque ergo renatus in Christo, nisi prius fuerit uas malitiae per culpam propriam, uas offensae et irae esse non poterit. et e contrario, ut fiat uas misericordiae, prius futurus est uas oboedientiae, ut praecedentibus causis iusti iudicis sententia subsequatur. ostendamus uas contumeliae in uas honoris ad- 10 iutorio dei et studio suo posse transire: si, inquit, dixero impio: morte morieris, et egerit paenitentiam a peccato suo feceritque iudicium et iustitiam, uita uiuet et non morietur. quid est impius nisi uas contumeliae? ecce per remedium paenitentiae subito honoratur candore gra- 15 tiae et induitur decore iustitiae, ut peccatorum faece detera confidenter possit dicere cum propheta: asperges me hysopo et mundabor, lauabis me et super niuem dealbabor. audi apostolum, quomodo dealbari posse pronuntiat maculas conscientiae, ut de uase iniquitatis uas sanctificationis 20 appareat: in domo, inquit, magna non solum sunt uasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, <alia> quidem in honorem, alia uero in contumeliam. adtolle cor liberum ab inmutabili necessitate, humana conditio, et agnosce circa salutem hominis domini tui ineffabilem bonitatem. cum 25 dixisset: alia quidem in honorem, alia uero in contumeliam, manum spei fidelibus aperuit ac dilatauit ita dicens: quod si quis se ex his expurgauerit, erit uas in honorem sanctificatum.

11] Ezech. 33, 14. 17] Psalm. 50, 9. 21] 2 Tim. 2, 20. 28] 2 Tim. 2, 21.

1 despicitur *P* utiquae *P* illi *P* 5 *post alterum ipse add. est v*
6 quisquae *P* 7 uas *om. v* 13 feceritquae *P* 17 aspargis *P* me]
domine *add. v* ysopo *P* 22 linea *P* alia *addidi, om. P* quidem
scripsi, cf. l. 26, quid enim P quid enim alia sunt uasa *v* 27 dilata-
uit *P*

Uas ergo cordis utriusque rei capax est et, quod in se ante permisit infundi, facile potest prioris propositi mutatione uacuari, ut ipsum atque idem uas in se et apud se effusa iniquitate permaneat. itaque uas ad substantiam hominis, quod uero
 5 in uase conditur, ad genus ac diuersitatem pertinet uoluntatis. et alio loco ostendit dominus perditum restitui posse, cum dicit: non sum missus nisi ad oues, quae perierunt domus Israel, et iterum: epulari et gaudere oportet, quia hic filius meus mortuus fuerat et reuixit, perierat et in-
 10 uentus est. non ergo in natura eius fuerat facta perditio, sed qui recedendi contemptu mortuus fuerat, reuixit desiderio reuertendi. nam sicut sui criminis est, quod longe pii parentis refugit oculos, ita suae est deuotionis, quod per insitum sibi bonum deliberans et adsurgens ad paternos recurrit amplexus.
 15 sed gratia, quae pulsauerat peregrinantem, ipsa suscepit reuertentem. recedat hinc originalis definitio uel fatalis. ecce mortuus uiuificatur et perditus inuenitur, sicut et mulier euangelica, quae amissam in domo dragmam, id est rem uel cuiuscumque muneris uel salutis lucerna inquit accensa et ad gratiae oleum
 20 adponit studium suum et cum dei adiutorio iungit se requirantis intentio ac sic, quod intus perdiderat, intus inuenit.

Si quando ergo homo ex bono malus uel ex malo bonus effici arbitrio mentis adnititur, uoluntas, quae libera est, a deo data corrigitur, non uis praedestinationis operatur. et quotiens-
 25 cumque in sacris paginis legeris: in quacumque die conuersus ingemueris, tunc saluus eris, et iterum: nolo mortem impii, sed ut reuertatur impius a uia sua et uiuat. conuertimini a uis uestris pessimis, et iterum: impietas impii non nocebit eum, in quacumque die
 30 conuersus fuerit ab iniustitia sua, et illud: auferte

7] Matth. 15, 24. 8] Luc. 15, 24 (32). 26] Ezech. 33, 11. 29] Ezech. 33, 12. 30] 1 Cor. 5, 7.

1 uis *v* utriusque *P* 3 idsum *P* adquae *P* 4 itaquae *P*
 8 epulari *P* 11 recedendo *v* contemptu *P* 12 parentes *P* 15 sus-
 cipit *P* 16 definitio *P* 18 cuiuscumque *P* 21 uenit *P* 24 prae-
 destinationis *P* quotienscumque *P* 25 quacumque *P* 28 uestris *om. v*

uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, et quotiens homo ad meliora deterioribus repudiatis gratia iuuante conuertitur, totiens de uase contumeliae uas honoris efficitur. ut uero de bonis mali efficiantur, hoc facilius in se recipit humana fragilitas, ut de uase honoris in uas contumeliae transeat, sicut 5 legimus in Abacuc: et escae eius electae, de quibus etiam dicitur: aurum ut paleas reputabit, Hieremias quoque: quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus? sicut et apostolus dicit: tollam ergo membra Christi et faciam membra meretricis? 10

Itaque manifesta sententia est de Christi corpore posse hominem in partem diaboli per culpam propriam commutari, sicut et alio loco absolutissime docet de optimo pessimum fieri et templum dei posse uiolari ita dicendo: uos estis templum dei et spiritus dei habitat in uobis. si quis autem templum 15 dei uiolauerit, disperdet illum deus. ecce iam templum dei esse dinoscitur, iam a sancto spiritu possidetur, et per incuriam uiolari atque corrumpi et ab indigno hospite occupari posse memoratur, sicut et propheta increpat animam dei gratia sponte euacuatam: ego plantaui uineam electam, omnem 20 ueram. quomodo conuersa es in amaritudinem uitis alienae? ecce uineam a deo nobili radice plantatam, studio cultoris electam, proprio ostendit crimine deprauatam. et ideo de ea in Esariae cantico loquitur: expectaui, ut faceret uuam, fecit autem spinas. expectatio increpantis agricolae ostendit 25 hanc uineam dare fructus potuisse iustitiae. et cum stantem cadere testetur posse, cum dicit: et qui se existimat stare, uideat ne cadat, et e contrario ad iacentem loquitur: numquid qui cadit non resurgit? potens est enim deus sta-

6] Hab. 1, 16. 7] Iob 41, 18. Thren. 4, 1. 9] 1 Cor. 6, 15.
14] 1 Cor. 3, 16. 20] Ierem. 2, 21. 24] Esai. 5, 4. 27] 1 Cor. 10, 12.
28] Ierem. 8, 4; Rom. 14, 4.

1 conspersio *P* 4 recepit *v* 12 diabuli *P* 15 et *om. v* 17 et]
tamen *add. v* 18 adque *P* 20 euacuatam *scripsi*, uacuatam *P*
plantaui] te *add. v* omne semen uerum *v* 22 deo a *v* 23 electum *P*
deprauatum *P* 24 uuam] uineam *v* 25 agricolae *P*

tuere illum, aperte ostendit statum hominis in diuersa non pro constitutione dei, sed pro arbitrii libertate posse uersari. sed et Esaias euidenter adfirmat deprauata corrigi et dilui posse maculata, cum ad peccatores loquitur dicens: lauamini, mundi
 5 estote, auferte malum cogitationum uestrarum ab oculis meis.

XII.

ITEM UELLE ET NOLLE SICUT AD MALAM ITA ETIAM AD BONAM PARTEM HOMINIS ARBITRIO PATET FUISSE COMMISSUM.

10 Inter haec sollicite nobis apud haereticos requirendum est, utrum homo bonum non possit an nolit. insita homini bonae semina uoluntatis euidenter adsignat ita dicens: si uolueris mandata (seruare), conseruabunt te, et: noli deficere a disciplina domini, et: noli abstinere bene facere egenti,
 15 et: noli fabricari in amicum tuum mala, et: nolite fieri, sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus, et: noli repudiare consilia matris tuae, et: noli intendere fallaci mulieri, et: noluit intellegere, ut bene ageret, et: noluerunt accipere disciplinam. cui nolle
 20 obicitur, uelle in promptu fuisse euidenter ostenditur. et plura similia sunt in eloquiis ueteris testamenti, quae omnia ipsam specialiter constringunt et conuincunt uoluntatem. in libris etiam nouis euangelicis et apostolicis, quid aliud nisi libertas uoluntatis ostenditur, ubi dicitur: nolite thesaurizare the-
 25 sauros in terra, et: nolite eos timere, qui occidunt corpus. sobrii estote, iusti et nolite peccare, ad Timotheum: noli neglegere gratiam, quae in te est. nec bo-

4] Esai. 1, 16. 12] Eccli. 15, 16. 13] Prou. 3, 11. 15] Prou. 3, 29. Psalm. 31, 9. 17] Prou. 6, 20. Prou. 5, 2. 18] Psalm. 35, 4. 19] Ierem. 5, 3. 24] Matth. 6, 19. 25] Matth. 10, 28; 1 Cor. 15, 34. 27] 1 Tim. 4, 14; Philem. 14.

2 parbitrii *ex* perbitrii *P* 4 immaculata *v* 9 fuisse] qui se *P* commissum *P* 10 hereticos *P* 11 nollit *P* 12 uoluntatis] quod *add. v* 13 seruare *addidi, om. P* et *om. v* 17 repudeare *P* 20 promptus *P* 22 conueniunt *P* 23 apastolicis *P* 24 thesauro *P* 26 stote *P* peccare] et *add. v* timothium *P*

num tuum uelut ex necessitate sit, sed ex uoluntate. seruos etiam ipsos monet, ut dominis suis ex anima seruiant cum bona uoluntate, et alio loco: nolite in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi. nolite detrahere in alterutrum, et: nolite errare. deus 5 non inridetur. quae enim seminauerit homo, haec et metet, et: nolite diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt.

Uidemus ergo et in bonam et in contrariam partem posse humanae mentis transire consensum. et ideo alio loco dicit: 10 bonum, inquit, facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes. operemur ergo bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. nolite, inquit, diligere mundum: nisi ei bonum ad meliora contulisset affectum, mali ei non interdiceret appetitum, et ideo in 15 sinistram crimine suo trahitur, qui a domino suo uocatur ad dexteram. et propterea iterum dicit: noli uinci a malo, sed uince in bono malo. aperte mali necessitate non premitur, cui uictoria de boni electione promittitur. non enim in deua lex originis trahit, quem auctor in biuio conlocauit, ac sic, cui 20 uoluntas indita est, ut uincere malum possit, si forte aduersario suo cessit, animus ei pugnandi defuit, euentus non defuit obtinendi. legimus ad Hebraeos: uoluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam ueritatis iam non relinquitur pro peccatis hostia. secundum haec, si libertatem 25 arbitrii non habemus, quomodo cum uoluntate peccamus? qua causa reus sit <si> requiras, quia post acceptam notitiam ueritatis ad spiritum declinauit erroris. post acceptam, inquit, notitiam: intellege eum accepisse gratiam et per negligentiam perdidisse, et iterum: inritam faciens legem Moysi 30

3] Iac. 2, 1; 4, 11. 5] Gal. 6, 7. 7] 1 Ioann. 2, 15. 11] Gal. 6, 9. 17] Rom. 12, 21. 23] Hebr. 10, 26. 30] Hebr. 10, 28.

2 seruos—uoluntate *om. v* seruus *P*¹ 7 nequae *P* 10 alio *supra-*
scriptum in P man. alt. 12 metimus *P* 13 autem a *P* 14 contulisse *P*
18 praemittitur *P* 21 aduersario suo cessit] aduersarios uocet si *v* 22 pu-
gnandi *P* (1 *in ras. man. alt.*) 23 uoluntarie *P* 27 si *addidi, om. P,*
cf. pag. 42, 10; post causa addunt v 29 negligentiam *P* 30 inritum *P*¹

sine ulla miseratione duobus uel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium dei conculcauerit et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiae contumeliam fecerit?

Cur sub duobus aut tribus testibus accusatur et quasi proprii criminis reus moritur, si iam ineuitabili ad peccandum naturae lege deprimitur? sed ideo absque dubio meretur poenam, quia potuit et noluit custodire iustitiam. qua uero causa tanto bono exutus sit si requiras, quia, inquit, spiritui gratiae contumeliam fecit. agnosce hoc loco, quia gratia non tam negata homini defuit, sed hominem prius ab eodem derelicta et contempta deseruit benignitas dantis. cum quodam dolore increpat contumeliam respicientis ac sic, cum ad deum uoluntarius declinauit, non periit derelictus, qui se ingerenti misericordiae subtraxit ingratus, similis effectus illis, de quibus psalmista pronuntiat: et benedixite eos, et multiplicati sunt nimis, et in sequenti causas amissae benedictionis obtendit: et seduxerunt, inquit, eos uana ipsorum et seduxerunt eos in inuio et non in uia. hic praeuaricator mandati ideo apparuit reus, quia ad malum magis seductus est quam coactus. similiter et ad Galatas transgressionis noxam ad hominis retorquet offensam ita dicens: sed tunc quidem ignorantes deum his, qui natura non sunt dii, seruirebatis. secundum haec natura deus est Christus, cui seruire praecipimur. sequitur: nunc autem, cum cognoueritis deum, immo cogniti sitis a deo, quomodo conuertimini ad infirma et egena elementa, quibus denuo seruire uultis? non dixit: boni esse non potestis, sed mali esse uultis. nisi in bono potuissent stare correcti, non arguerentur ad deteriora pro-

17] Psalm. 106, 38. 23] Gal. 4, 8. 26] Gal. 4, 9.

1 testibus *om. P* 6 quur *P* 7 ineuitabilia. *P* 8 absquae *P*
 9 causam *P*, causa in *v* 10 si *om. P¹* 12 ho mihi *P* contēp||ta *P*
 22 ad *om. P* transgressioni *P* retorquid *P* 25 hanc naturam *v*
 28 elimenta *P*

lapsi. ad quos iterum dicit: filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis.

Ecce istos, qui fide geniti facti fuerant abortiui, asserit adhuc posse ad Christi imaginem reformari et, dum perditos adhuc filios uocat, praeuaricationem sine desperatione condemnat 5 docens et reparari perdita et auferri posse conlata. nam cum alio loco haereticus apostoli sententiam praedestinationem dei uel praefinitionem interpretetur esse, cum legitur: miserebor, cui uoluerō, et misericordiam praestabo, cuius miserebor, interrogandus est, utrum quod uult deus ordinatum an 10 inordinatum, iustum an iniustum sit? cum id, quod necesse est, iustum esse responderit, dicendum est: puta hic uerba esse iustitiae, quia uoluntas diuina iustitia est. et ita haec elocutio intellegenda est miserebor, cui uoluerō, id est: cui iustum 15 esse (consilium) cognouerō, cuius promptam fidem uidero, quem praeeptis meis oboedire perspexero, quem meam facere probauerō uoluntatem. et misericordiam, inquit, praestabo, cuius miserebor: quod ita intellegendum est, qui conlatam a deo misericordiam subdita et sollicita mente seruauerit, amplio- 20 rem misericordiam consequetur, sicut alio loco dicit: qui enim habet, dabitur illi et superabundabit, id est, qui acceptum dei donum cum uigilantia et cordis timore custodit, magis ac magis gratiae ipsius capiet augmentum, ut ei profectus ipse pariat incrementa profectuum, sicut alio loco dicit: et sanctus adhuc sanctificetur. 25

Quod autem et illud ad praefinitionem dei putant esse referendum, quod apostolus dicit: ergo cuius uult miseretur et quem uult indurat: dicis itaque mihi, quid adhuc queritur? uoluntati enim eius quis resistit? manifeste

1] Gal. 4, 19.   8] Rom. 9, 15.   20] Matth. 13, 12.   25] Apoc. 22, 11.   27] Rom. 9, 18.

3 qui] de *add. v*   5 disperatione *P*   7 hereticus *P*   praedestinationem *P*   8 interpretaetetur *P*   12 puto *v*   *num* haec *scribendum?*
13 diuino *P*   14 cui] quem *v*   15 consilium *addidi, om. P*   20 consequa&ur *P*   21 et *om. v*   superhabundabit *P*   quia *v*   26 ad *om. P*
28 itaque *P*   29 quaeritur *P*   manifestae *P*

hic sub interrogantis uel obicientis persona contrarium sensum apostolus intromittit, quem ex aduerso propositum sequenti increpatione castigat dicens: o homo, tu quis es, qui respondeas deo? an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud uero in contumeliam? hic infidelis curiositatem arguentis auctoritate conpescit. et cum dicit: an non habet potestatem, hic calumnianti solam dei obicit potestatem contemnens eiusdem rationem, qui uniuersos humanos actus diuinae ordinationi indocte et infideliter adscribebat. an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud uero in contumeliam? inter haec dum dicit ex eadem massa, quicumque duas generis humani massas esse arbitraris, unam sacra ex lectione cognosce. duas autem facit prauitas studiorum et diuersitas uoluntatum. ita pro earum qualitatibus, non pro impulsu dei unusquisque aut contumeliae uas aut honoris efficitur.

XIII.

UBI SIBI GRATIA DEI ET UOLUNTAS HUMANA TESTIMONIORUM
 ASSERTIONE SOCIANTUR.

Si bene intendas animum, aperte copioseque cognosces, quomodo per sanctarum paginas scripturarum nunc asseratur gratiae uirtus, nunc humanae uoluntatis adsensus. fragilitatem arbitrii demonstramus, cum ad deum dicimus: pone, domine, custodiam ori meo et ostium circumstantiae labiis meis. item iubet sermo diuinus, ut aliquid uigor possit arbitrii, dum ad hominem dicit: cohibe linguam tuam a malo et labia tua ne loquantur dolum. arbitrium commendat sapientiae

3] Rom. 9, 20. 24] Psalm. 140, 3. 27] Psalm. 33, 14.

6 argumentis *v* 8 contemnens eiusdem rationem *scripsi*, contemnens ei de rationem *P*, conuincens eum ratione *v* 9 uniuersas *P* diuine *P* 13 humani generis *v* 16 unusquisque *P* 20 sociantur] et de paruulis inanis calumnia transeundo perstringitur *add. v* 21 cognosces *scripsi*, cognoscis *P* 22 *s*||arium *P* 23 ascensus *v*

sermo, cum dicit: omni custodia serua cor tuum. sed apostolus sine diuino adiutorio hoc fieri non posse manifestat, cum dicit: dominus custodiat corda uestra et intelligentias uestras in Christo Iesu. asserit propheta uoluntatis propriae facultatem de semetipso dicens: inclinaui cor meum 5 ad faciendas iustificationes tuas. sed nihil de solis eius uiribus intellegit praesumendum, cum proclamat ad deum: inclina, inquit, cor meum in testimonia tua et non in auaritiam. propter liberum arbitrium indicitur nobis: rectos cursus fac pedibus tuis et uias tuas dirige. sed nos ad 10 gratiam confugientes pro infirmitatis conscientia supplicamus: dirige in conspectu tuo uiam meam, et: perfice gressus meos in semitis tuis.

Imperat nobis, qui propriae uoluntatis generali dispensatione ius tribuit: inluminare uobis lumen scientiae. pro eo 15 uero, quod totum ad auctorem gratiae referendum est, legimus: qui docet hominem scientiam, uel: dominus inluminat caecos, et iterum: inlumina oculos meos, ne umquam obdormiant in mortem, et: beatus homo, quem tu erudieris, domine, et de lege tua docueris eum. apostolus 20 arbitrii praedicator libertatem eius ita incitat dicens: custodite animas uestras, sed misericordiam dei protestatur ita commemorans: dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum. per haec itaque, quibus modo arbitrii libertas adseritur, modo caelestis largitas demonstratur, nunc homo de 25 concessis uiribus admonetur, ne de sola gratia speret otiosus, nunc de gratia sperare praecipitur, ne de solo sit labore securus. sed dicitis: si praedestinatio non est, cur in paruulis alii baptizantur, alii sine baptismi sanctifica-

1] Prou. 4, 23. 3] Phil. 4, 7. 5] Psalm. 118, 112. 7] Psalm. 118, 36. 12] Psalm. 5, 9; 16, 5. 17] Psalm. 93, 10. Psalm. 145, 8. 18] Psalm. 12, 5. 19] Psalm. 93, 12. 21] Ier. 17, 21. 23] Psalm. 120, 8.

1 omni] *P* 4 asserit] in *add. v* 9 auaritia *P* 10 cursus *P*
 11 confugientis *P*¹ 14 inperat *P* 15 illuminare *v* 19 dormiam *v*
 morte *v* 21 praedictor *v* 26 ammonetur *P* 27 labore sit *v* 28 praedestinatio *P* quur *P*

tione rapiuntur? serpentinae fraudis est ad tenebrosas ca-
 uernas relicta luce transfugere, cum per omnia uolumina sacrae
 litterae euidenter liberum loquantur arbitrium. quid rationis
 est, ut interrogare uelis occulta, cum sollicitudini tuae plenis-
 5 sime uideas respondere manifesta? quid utilitatis est certa
 omittere et incerta consulere, de quibus nihil inuenis catholica
 lectione conscriptum? non intellegis, quod in ueritatis iniuriam
 perscrutaris, quidquid ueritas scire te noluit? materiam de
 liberi arbitrii ratione proponis et ad discutiendum infantiae
 10 statum pernicioso errore delaberis, in quo nullum penitus uesti-
 gium liberi arbitrii, nullum apparere potest propriae uoluntatis
 indicium.

XIII.

15 CONTRA HOC, QUOD DICUNT EOS, QUI POST BAPTISMUM PEREUNT,
 IN BAPTISMUM PENITUS NON CREDIDISSE.

Hoc loco respondendum est, in quo auctore hoc legis, de
 quo doctore hoc asserere praesumis. et cum in baptismo aboleri
 peccatum originale non deneges et firmum esse baptisma con-
 20 probetur, ubi indiuisa trinitas inuocatur, da causas, quibus bap-
 tizatus adhuc intra debitum originale consistat. et ipsi, inquis,
 in Adam pereunt, quia in baptismum non crediderunt. nonne
 tu paulo ante dicebas ad capessenda dei dona studium homi-
 nis non requiri? ecce tu ipse manifestissime profiteris sine
 25 accipientis deuotione irritam esse munificentiam largientis. tu,
 inquam, ipse confirmas sine merito fidei, id est sine coope-
 ratione uoluntatis humanae gratiam nil prodesse et, quomodo
 dicis, totum deus sibi de statu hominis reseruauit et nihil
 homini dedit.

30 Ecce etiam secundum sententiam tuam nec ipsum sibi re-
 generationis potest constare mysterium, nisi homo iuxta bene-
 dictionis donum adhibuerit credulitatis affectum. cui negas
 conatum, quid ab illo requiris adsensum? cum autem pro-

2] transfugire *P* 4 uellis *P* sollicitudini *P* 6 consolere *P* 9 dis-
 cuciendum *P* 10 pernicioso *P* dilaberis *v* 20 de *P* 23 capis-
 cenda *P* 27 nihil *v* 30 ipsum *P* 31 benedictiones *P*¹

pheta dicat: exhibunt aquae uiuae de Hierusalem, in quibus uitalis undae sacramenta designat, quomodo fieri potest, ut innouatus homo deletam ueteris hominis cautionem secum retineat? quomodo fieri potest, ut cum debito Adae in Christo absolutus resurgat? quomodo fieri potest, ut de sacri fontis inrigo cum adoptiuo dei adhuc mortem uita parturiat, cum dicat apostolus: quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis? quem utique nullus induere potest, nisi indumenta primae natiuitatis exuerit. cui autem ad baptismum sponte uenienti baptismum non profuisse poteris edocere, cum etiam haeretico in trinitatis nomine regenerato tantum per se uirtus ipsa mysterii conferat, ut, si postmodum ad Christi fidem transeat, baptismatis iteratione non egeat, sed ita operante gratia ablutus iudicetur, ut tantum benedictione chrismatis induatur? hunc uero persuasionis tuae reprobum sensum catholica detestatur ecclesia. ideo, inquis, genitali quamlibet unda perfusi munus baptismi non accipiunt, quia ad baptismum infideliter ueniunt. non ita est. aduerte, quia hoc ipsum ad baptismum uenire et salutem desiderare iam fidei est. quicumque, inquis, post baptismum pereunt, in Adam pereunt, quia in baptismo non crediderunt. rectius diceres ideo eos perisse post baptismum, quia ad gratiae donum iungere noluerunt laboris officium, quia eos consuetudinis negligentia cordisque desidia a uigilantia operis et a sollicitae seruitutis reuocauit industria.

Quod si culpa incredulitatis causa est perditionis, quid de paruulis sentiemus, quibus in parentum deuotione et in lactantis infantiae simplicitate integra fidei peruigilia deputantur, qui absque ullo infidelitatis periculo immaculata regenerationis munera consequuntur et multi eorum processu aetatis in mortis

1] Zach. 14, 8. 7] Gal. 3, 27.

3 inua^{no}||tus P 5 sacre P¹ 7 quicumquae P 8 utiquae P 10 post uenienti *rasura trium uel quattuor literarum in P exstat* 11 heretico P 19 quicumquae P 21 dicere P 23 consuetudines P¹ negligentia P cordisquae P 26 lactentis v 27 integrae v 28 absquae P immaculata P 29 aetatatis P

praecipitia demerguntur? quae id ratio agit, nisi quia expugnari se ignavia resolute . . . . .

XV.

5 <DE RUINA ANGELI ET HABERE SANCTOS ANGELOS SIMILITUDINEM
DEI CONTRA QUORUNDAM PERSUASIONEM>.

. . . . . et causam, cur fracti uiderentur, exposuit: propter incredulitatem, inquit, fracti sunt, non utique propter praescientiam. non specialem esse circa credentes dei munificentiam docet, quando et eos, quos incredulitatis arguit, 10 credere potuisse demonstrat. quo genere etiam infideles copiam fidei accepisse manifestat et, dum de naturalibus fractos dicit, praesumentes salutifera castigatione compressit: si, inquit, naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat, et subdidit: et illi, inquit, si non permanserint 15 in incredulitate, inserentur. potens est deus iterum inserere illos. magnanimitatem itaque hic et humilitatem cordis adloquitur, humilitatem, ut et qui insertus est frangi timeat, magnanimitatem, ut spem remunerationis et qui fractus est non deponat. sic ouem perditam pastor sedulus inquisiuit 20 et inuentam subiectis ad ouile humeris reportauit. quomodo sequentem relinqueret, qui sequitur etiam relinquentem?

XVI.

CONTRA HOC, QUOD DICUNT CHRISTUM NON PRO OMNIBUS MORTUUM.

Dominum nostrum Iesum Christum aiunt humanam carnem 25 non pro omnium salute sumpsisse nec pro omnibus mortuum esse. hoc omnimodis catholica detestatur ecclesia. nam si ita esset, quomodo apostolus diceret: sicut in Adam omnes

7] Rom. 11, 20. 12] Rom. 11, 21. 14] Rom. 11, 23. 27] 1 Cor. 15, 22.

2 lacunae signum post resolute posui, numerum XV et uerba de ruina—persuasionem addidi ex capitulorum indice, cf. quae exposui in libro *Studien über die Schriften des Bischofes von Reii Faustus*, pag. 9; patiuntur ante ignavia add. v 6 quur P 7 utiquae P 12 conpraesit P inquit P 16 itaquae P 17 incertus v 21 relinquaeret P 25 sumpsisse P

moriuntur, ita in Christo omnes uiuificabuntur? hic dici non potest pro parte totum. nam sicut pars prima sententiae omnes in Adam mori euidenter ostendit, sine dubio hoc, quod sequitur: in Christo omnes uiuificabuntur, nihilominus ad omnes in Christo uiuificandos non ex parte, sed 5 generaliter pertinere apostolus indicauit, id est etiam impii per uirtutem resurrectionis Christi resuscitandi esse creduntur, licet etiam non iudicandi, sed puniendi resurgant. cum autem apostolus dicat: qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium, quod dixit omnium hominum, ad pro- 10 positum diuinae bonitatis aspexit. quod autem dixit maxime fidelium, illos hoc loco pronuntiauit atque distinxit, qui per fidem, per oboedientiam, per subditam uoluntatem redemptoris munera susceperunt.

Pro uniuersis autem uenisse Christum idem apostolus declarat: caritas, inquit, Christi urget nos iudicantes hoc, 15 quoniam, si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. et pro omnibus mortuus est, ut et qui uiuunt iam non sibi uiuant, sed ei, qui pro ipsis et mortuus est et resurrexit. quia ergo resurrectio generalis ad uirtutem pertinet redemptionis, si redemptio non ad omnes pertinet, nec ad omnes resurrectio pertinebit. et ideo quia sicut omnes resurgemus, licet non omnes inmutabimur, ita dominum redemptorem cum generalis misericordiae beneficio uenisse testamur, etsi illud infidelitas, quia noluit, non 25 recepit. nam deum quolibet tempore qui quaesiuit inuenit et, qui inuenisse non uisus est, non quaesiuit. quod si, quemadmodum abrupta blasphematur impietas, alii ad mortem praedeterminati, alii praedeterminati uidentur ad uitam, nullam Christus ueniendi causam, nullam moriendi, quam pietas eius inuenit, 30 habuit necessitatem.

9] 1 Tim. 4, 10. 16] 2 Cor. 5, 14. 23] 1 Cor. 15, 51.

3 moriuntur *v* 5 uiuificandus *P* 6 id est] iidem *v* 11 maximae *P*
 12 atque *P* ditinexit *P*, distinxit *v* 14 susceperunt *P* 15 ide||| (*in*
rasura exstabat st) *P* 18 est] Christus *add. v* 19 et *om. v* 23 re-
 surgimus *P* 24 redemptorem *P* 27 quemadmodum *P* 29 praedi-
 stinati *P*

Nouum ergo remedium nihil agere potuit, si ante saecula res humanas definitio uetusta praefixit. sed quia fatalis persuasio, quae uim praescientiae cogentis inducit, omnimodis respuenda est, ideo magis et legem <deus> dedit et prophetas
 5 mediis temporibus excitauit, quia arbitrium uoluntatis humanae adtenuatum nouerat, non ablatum. quod si ex toto uigor eius perisset, quomodo legeretur: et in lege domini fuit uoluntas eius, et iterum: uoluntarie sacrificabo tibi, domine, et ad Philemonem: ut non ex necessitate, sed uoluntarium esset bonum tuum? et cum dicat in euangelio: caro
 10 mea est, quam ego dabo pro mundi uita, dubitare penitus non debemus, quod pro toto mundo se impenderit, qui plus dedit, quam totus mundus ualebat, sicut et beatus Iohannes euangelista testatur: ipse est enim propitiatio pro peccatis nostris, sed et pro totius mundi.

Sed dicis: quomodo totum mundum redemit? ecce uidemus homines in peccatis suis uiuere, quomodo putabimus redemptos, quos uidemus permanere captiuos? hoc loco intellectum de
 20 proposita similitudine colligamus. uerbi gratia si legatus aliquis uel sacerdos intercessurus pro ciuitate captiua largius pretium deferat et uniuersum captiuitatis populum de manu eius recipiat, qui belli iure retinebat, et omnis omnino relaxetur lex ac necessitas seruitutis, et inter haec, si forte illic aliquos de captiuis uel oblectatio consuetudinis uel male blandus praedo
 25 sollicitet, gratuitum beneficium unusquisque uoluntatis suae seruus recuset, numquid minorauit gratiam pretii contemptus ingrati? numquid aliquam beniuolentiae redemptoris intulit deminutionem, qui respuit libertatem? non ita est. quin immo sicut redemptori gratus potest esse, qui rediit, ita de

7] Psalm. 1, 2. 8] Psalm. 53, 8. 9] Philem. 14. 10] Ioann. 6, 52. 14] 1 Ioann. 2, 2.

2 uetustam *P* 4 deus *addidi*, *om.* *P* 6 adtenuatum *P* 8 eius *suprascr.* *P*¹ 9 filimonem *P* 11 poenitus *P* 12 pro *om.* *v* 13 iohannis *P* 15 nostris] non pro nostris autem tantum *add.* *v* 17 putauimus *P* 21 praetium *P* deserat *v* 22 iura *v* 25 unusquisquae *P* 26 praetii *P* contentus *P* 28 diminutionem *v* 29 redemptori *P*, redemptoris *v*

contemptu reus est, qui remansit. uolentes enim redemit uoluntatum remunerator. iustus enim arbiter deus uoluntarium cupit redire, quem non inuitum meminit corruiſſe. quae cum ita sint, dic mihi, quem a gratia redemptionis exceperit, qui damnationis antiquae chirographum generale deleuit. 5

CONTRA HOC, QUOD EUANGELICAM SENTENTIAM INPERITO ET INPROBO SENSU INTERPRETANTUR.

Nemo, inquit, uenit ad me, nisi pater, qui misit me, adtraxerit eum. quis tam inmemor salutis suae sit, qui adtrahentis misericordiam negare praesumat? sed ille uere im- 10
pius est, qui eam non omnibus ingeri, non omnibus testatur impendi. hoc loco adtracti salutem adtrahentis putat esse uolentiam. apparet illum non nosse nisi catenas obnoxiae seruitutis, qui deuotae nescit uincula caritatis. hic autem sermo diuinus specialiter increpat hominem de propriis sibi uiribus 15
adrogantem et de labore suo impie praesumentem. cum inter haec unus totum labori, alter totum gratiae iudicet deputandum, impletur in utroque Graeca sententia: nimietates, inquit, inaequalitates sunt. similis improbitas et par esse probatur impietas, si totum soli gratiae uel si totum soli adscribatur 20
labori. quid nos oportet inter ista sentire, nisi ut semper gratiae subiciamus laborem et semper gratiam cum labore sociemus?

Sed ante omnia adrogantiam laboris refugiamus nec nobis quicquam de eius meritis uindicemus, ne Pharisaeum imitari mortifera iactantiae praesumptione uideamur. nam cum ille 25
orans indubitanter uerum diceret: ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium, quaecumque possideo, euacuauit ueri fidem, quia ueritati miscuit uanitatem. non ergo operatio,

8] Ioann. 6, 44. 26] Luc. 18, 12.

1 contemptu *P* 3 collruiſſe *P* 5 cyrographum *P* 6 capituli numerus non exstat in *P*, cf. quae exposui in libro 'Studien über die Schriften des Faustus', pag. 8 et 22 7 interpretatur *P* 9 adtraxit *P* adtrahentes *P* 18 utroquae *P* greca *P* 19 inaequalitates scripsi, aequalitates *P*, et inaequalitates *v* uerbis similis improbitas cum hac sententia coniunctis 20 ascribatur *P* 23 arrogantiam *P* 24 fariseum *P* 25 praesumptione *P* 27 euacuauit *P* 28 uiri *P*

sed cordis elatio declinanda est. nemo, inquit, uenit ad me, nisi pater adtraxerit eum. numquid uelut insensibilis et inepta materies de loco ad locum mouendus est et trahendus? sed adsistenti et uocanti domino famulus manum
 5 fidei, qua adtrahatur, extendit et dicit: credo, domine, adiuua incredulitatem meam. et ita se duo ista coniungunt, adtrahentis uirtus et oboedientis affectus, quomodo si aeger aliquis adsurgere conetur et facultas animum non sequatur et propterea sibi porrigi dexteram deprecetur. clamat uoluntas,
 10 quia sola per se eleuari nescit infirmitas. ita dominus inuitat uolentem, adtrahit desiderantem, erigit adnitentem. quid est autem adtrahere nisi praedicare, nisi scripturarum consolationibus excitare, increpationibus deterrere, desideranda proponere, intentare metuenda, iudicium comminari, praemium polliceri?
 15 Audi dominum non duris nexibus, sed spei manibus adtrahentem et dilectionis brachiis inuitantem, sicut ait propheta: adtraxi eos in uinculis caritatis, et illud: post te in odorem unguentorum tuorum curremus. et ideo dicit: uenite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et
 20 ego reficiam uos, ne ullus excusare se possit exclusus, qui conuincitur inuitatus. licet enim non omnes oboedientiam exhibituros esse praenosceret, omnibus tamen et uelle et posse donauerat. hoc loco sollicitius requiratur, utrum quisque adtrahi uelit an nolit. si non uult, absolute adtrahentis beniuolentiam non meretur. si autem uult, ecce iam cum deo
 25 et hominis consensus cooperatur. nemo, inquit, uenit ad me, nisi pater adtraxerit eum. quomodo adtrahentem uides, cur dissimulas uidere uenientem? et ideo sicut gratiae est quod adtrahitur, ita oboedientiae probatur esse quod sequitur. haec adtrahentis dei misericordia si dignis datur, aduertis, quia iam et studio humanae utcumque seruitutis inpen-

5] Marc. 9, 23. 17] Ose. 11, 4. Cant. 1, 3. 19] Matth. 11, 28.

9 dextera *P* depraecetur *P* 15 spei *om. v* 18 currimus *v*
 23 sollicite *v* quisquae *P* 24 uel||lit *P* nollit *P* assolitam *v*
 25 deo] dō *P*, des *v* 26 cooperatur *scripsi*, |||||operatur *P*, operatur *v*
 28 quur *P* 31 utcumquae *P* impenditur *P*

ditur, si uero indignis, consequens est, ut etiam reprobis non negetur et euidenti miseratione bonitas dei indiscrete et iustis et peccatoribus offeratur.

Sed is, quem perspicis adtrahentem, requirit omnimodis praecepta seruantem, ut per quandam uoluntatis ansulam con- 5
prehendi et adtrahi ualeat, qui uocatur. quod si eum putas adtrahere nolentes, caelesti iustitiae iniquitatis pondus inponis. sed si inuenitur adtrahere nolentes, quanto magis conplectitur desiderantes! nam etiam, qui sine labore uidetur adtrahi, la-
boraturus est, ut inhaereat adtrahenti. quanti enim uenerunt 10
et recesserunt, quia adtracti in gratia perseuerare desideratore uocante noluerunt, sicut in euangelio scriptum est: multi ex discipulis eius audientes abierunt retrorsum et iam cum illo non ambulabant, item: dixit autem Iesus ad
duodecim: numquid et uos uultis abire? respondit ei 15
Petrus: domine, ad quem ibimus? uerba uitae aeternae habes et nos credimus et cognouimus, quia tu es Christus filius dei. in utrisque libera fuit uoluntas et in illis, ut ingrata mente discederent, et in istis, ut cum libertate fidei permanerent. 20

XVII.

CONTRA HOC, QUOD DICUNT, QUIA DEI UIOLENTIA INDURET HOMINEM,
NE UENIRE UALEAT AD SALUTEM.

Si ipse, ut blasphemias, obdurat, quomodo ait in psalmo: hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda 25
uestra, et iterum: secundum duritiam autem tuam et inpaenitens cor thesaurizas tibi iram in die irae, item in Hieremia: percussisti eos et non doluerunt, adtriuisti eos et rennuerunt accipere disciplinam. indura-
uerunt facies suas super petram et noluerunt reuerti. 30

12] Ioann. 6, 67. 14] Ioann. 6, 68. 25] Psalm. 94, 8. 26] Rom.
2, 5. 28] Ierem. 5, 3.

5 conpraehendi *P* 10 inhereat *P* 11 desiderare *P* 18 utrisquae *P*
22 indueret *P* 24] blasphemias] blasphemus uult *v* 28 atriuisti *P*
30 supra *v* noluere *v*

adhuc causam obdurationis aduerte secundum sententiam sapientissimi Salamonis, qui dicit: impius cum uenerit in profundum malorum, contemnit, id est de adsiduitate peccandi desperatio nascitur, obduratio uero ex desperatione
 5 generatur. dum dicit Hieremias: noluerunt reuerti, uides, quia obduratio cordis crimen est propriae uoluntatis. inhonestus, cupidus et cruentus est cuiuslibet facinoris seruus, si peccatis non reluctetur.

Videamus autem, unde obduratio ista nascatur. non utique
 10 uiolentia compellentis, sed clementia relaxantis obdurationis occasio est, dumque ad paenitentiam sustinet delinquentem infatigabilis bonitas, abutitur beniuolentia remittentis elata securitas. ideo ait beatus apostolus: an diuitias bonitatis eius et patientiae et longanimitatis contemnis igno-
 15 rans, quoniam benignitas dei ad paenitentiam te adducit? secundum duritiam autem tuam et cor inpaenitens thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii dei. aduertis, quod apostolus dicendo secundum duritiam tuam et cor inpaenitens non deo, sed ho-
 20 mini culpam indurati cordis adscribit: ignorans, inquit, quoniam benignitas dei ad paenitentiam te adducit? secundum duritiam autem tuam et inpaenitens cor thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii dei. agnosce, quia non austeritas dei indurat ma-
 25 lorum corda, sed bonitas. nam quia tribulationum laboribus ac flagellis pro dei patientia non affliguntur, ideo superbia deprauantur. quod ita esse euidenter et propheta commemorat dicens: in laboribus hominum non sunt et cum hominibus non flagellabuntur, ideo tenuit eos superbia
 30 eorum. ac sic dum poena in iudicium reseruatur dumque ad

2] Prou. 18, 3. 13] Rom. 2, 4. 28] Psalm. 72, 5.

4 disperatio *P* desperatione *P* 7 est (*an erit?*) *scripsi*, et *P*
 9 autem *v* utiquae *P* 11 dumquae *P* 14 longanimitates *P*¹ igno-
 ras *v* 18 aduertes *P* 20 indurationis *v* ignoras *v* 24 corda ma-
 lorum *v* 25 tribulationem *P*¹ 26 patientiam *P* 28 labore *v*
 30 dumquae *P*

emendationem prouocat domini longanimitas, in seruo contemptum nutrit impunitas. qui reddit, inquit, unicuique secundum opera sua, certe non inponit deus homini secundum praescientiam peccandi necessitatem, a quo secundum opera sua legitur exacturus esse rationem. peccaui, inquit 5 propheta, et quid accidit mihi triste? hoc est dicere: certum est deum nescire peccata, qui non accelerat pro ultione supplicia, et iterum: dixit enim in corde suo: oblitus est deus, auertit faciem suam, ne uideat usque in finem. dum ergo dicit oblitus est deus, patientiam remittentis ne- 10 glegentiam iudicat ignorantis et arbitratur oblitum, quod magnanimus dispensator reseruat in posterum. quo genere metuentem admonitio dei castigantis emendat, contemnentem magis lenitas moderantis obdurat, ut putet de deo impius, quod usque in finem ignorantia obscurante non uideat, quidquid ad praesens 15 beniuolentia sustinentis punire dissimulat, et, cum probetur ab insultante contemptus, obdurationem putatur operatus. dum enim iram inter crebrescentia peccata suspendit, peccatorem insultare permittit.

XVIII.

20

CONTRA HOC, QUOD DICUNT, QUIA HOMINES UOLUNTATE DEI INPELLANTUR IN MORTEM.

Si autem, ut dicit haereticus, per uoluntatem dei trahuntur homines in perditionem, quomodo in lectione Regum mulier loquitur ad Daud: nec uult, inquit, deus perire animam, 25 sed retractat cogitans, ne penitus pereat, qui abiectus est? item Ezechiel sub uerbis dei ita disserit: multo labore sudatum est et non exiit ab ea nimia rubigo eius

2] Rom. 2, 6.   6] Eccli. 5, 4.   8] Psalm. 10, 11.   25] 2 Reg. 14, 14.   27] Ezech. 24, 12.

1 contemptum *P*   2 unicuique *P*   7 adcelerat *P*   8 dicit *v*
 9 usquae *P*   11 magnanimis *P*¹   13 ammoniti *P*   contemnente *P*
 14 usquae *P*   17 contentus *P*   18 crebriscentia *P*   21 quia *om. v*
 impelluntur *v*   22 in mortem *om. v*   23 hereticus *P*   25 inquit *P*
 26 paenitus *P*   paereat *P*   27 item] et *add. v*

neque per ignem immunditia tua exsecrabilis, quia mundare te uolui et non es mundata a sordibus tuis. ecce deus hominem non solum saluari optat, sed pro eius purgatione multo labore desudat. porro pro ratione iustitiae
 5 per se effectum medentis cura non peragit, quia uoluntatem eius, qui est purgandus, expectat. item: defecit sufflatorium, frustra conflauit sufflator. malitiae enim uestrae non sunt consumptae. dum audis sufflatorium uel conflatoris officium, intellege purum metallum adulterina
 10 permixtione corruptum et a naturali sinceritate uitiatum. si homo in mortem impulsu ac uoluntate dei agitur, cur item sub Ezechiele inputans et uelut dolens loquitur: quare moriemini, domus Israel, quoniam nolo mortem impii, dicit dominus? reuertimini et uiuite. et quomodo eos
 15 in mortem, ut blasphemias, impellit, quos ad uitam non solum nutu iubentis, sed affectu supplicantis inuitat? item: uiuo ego, dicit dominus, nolo mortem impii, sed ut reuertatur impius a uia sua et uiuat. reditum se in potestate habere cognoscat, qui a domino prouocatur, ut redeat. uiuo ego, dicit
 20 dominus. ne de indulgentia reus dubitet, iudex clementiam suam etiam quadam sacramenti interpositione confirmat. sed per apostoli Petri sententiam uoluntas benignissimi insinuatur auctoris: non tardat, inquit, dominus promissum suum, sed patienter agit propter uos nolens aliquos perire,
 25 sed ad paenitentiam reuerti. peccanti ingeritur paenitentia, ut in conferenda misericordia locum possit habere iustitia. sed patienter, inquit, agit emendationem hominis, quia impatienter desiderat, patienter expectat. item secundum Lucam: et ut adpropinquauit, uidens ciuitatem fleuit super illam

6] Ierem. 6, 29. 12] Ezech. 18, 32. 16] Ezech. 33, 11. 23]
 2 Petr. 3, 9. 29] Luc. 19, 41.

1 nequae P 4 pugnatione P 8 consumptę P 10 a) e v 11 impulsu] suo *add. v* 12 ezechielem P inputas P 14 uiuete P 18 reditum P 20 dubitat v 21 sed] et *add. v* 22 benignissimi P 23 actoris v 24 patienter P nollens P 25 ad *suprascr. P*¹ paenitentiam P penitentia P 27 patienter P emendationem P

dicens: non relinquent in te lapidem super lapidem eo, quod non cognoueris tempus uisitationis tuae.

Hic constringendi sunt haeretici. si dominus perituris salutis intercluserat aditum, ergo falso istorum defleuit exitium. si autem eorum perditionem uero, ut manifestum est, maerore 5 perdoluit, non uoluntatem suam homini, sed consensum hominis uoluntati suae defuisse monstrauit. quid mirum si pro salute hominis lacrimas fundit mox sanguinem profusus? item in Matthaeo: Hierusalem, quae occidis prophetas et lapidas eos, qui ad te missi sunt, quotiens uolui 10 congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti? duas res hic agit sermo diuinus. nam dum dicit: quotiens uolui et noluisti, in deo propositi bonitas, in homine arbitrii est expressa libertas. dicendo autem: Hierusalem, quae occidis prophetas et 15 lapidas eos, qui ad te missi sunt, saluare se eos uoluisse pronuntiat, cum euidenter proferat causas, per quas salutem eis negare debuerit. hoc loco duplici genere in seruo iniquitas cruentae mentis ostenditur, in domino indulgentia benignissimae uoluntatis aperitur. si deus perire uult hominem, quomodo 20 dicit etiam propheta Michaeas: indicabo tibi, o homo, quid sit bonum et quid dominus requirat a te, utique facere iudicium et diligere misericordiam et sollicitum ambulare cum deo tuo. dum dicit: et quid dominus quaerat a te, utique facere iudicium, promptam exer- 25 cendi boni operis uoluntatem non reposceret, si non dedisset. uides, quia, sicut dei est, ut prouocans adhortetur, ita oboedientiae hominis reseruatam est, ut sequatur.

9] Matth. 23, 37. 21] Mich. 6, 8.

3 heretici *P* 4 intercluserat *P* 7 uoluntatis *P* monst^aruit *P*
 8 lacrymas *P* fudit *v* 9 matheo *P* occides *P* 10 quotens *P* (i
suprascr. man. alt.) 11 galina ¹*P* 14 expressa *P* 15 occides *P*
 17 pronontiat *P* 20 operietur *P* 21 micheas *P* 22 utiquae *P*
 25 utiquae *P* promptam *P* sequatur] EXPLICIT LIBER PRIMVS .
 INCAPITVLA (*sic! pro: incipiunt capitula*) DE LIBRO SECVNDO *add. P*

CAPITULA LIBRI SECUNDI.

- I. Contra hoc, quod impie asserunt a deo induratum fuisse cor Pharaonis.
- 5 II. Quod praescientia dei nec ad iusta nec ad contraria humanas urgeat uoluntates.
- III. Quod aliud sit praescire, aliud praedestinare.
- III. Contra hoc, quod dicunt: in istos misericors est, quos acquirit, in illos iustus est, quos relinquit, cum et circa malos misericors et circa bonos etiam iustus appareat.
- 10 V. Contra hoc, quod dicunt: non tam uoluit quam non potuit saluus esse, qui periit, iuxta quod legimus: et non poterant credere.
- VI. Quid sit, quod ait: cum enim nondum egissent aliquid boni aut mali.
- 15 VII. Quid sit, quod ait: ut propositum dei maneret.
- VIII. Contra hoc, quod dicunt: totus periit Adam.
- VIII. Ad cuius imaginem et similitudinem primus homo sit conditus.
- X. De hoc, quod naturae legem aut interisse dicant aut insitam non fuisse.
- 20 XI. Gentes deum naturaliter sapuisse.
- XII. De Niniuitis.
-

LIBER SECUNDUS.

I.

25 CONTRA HOC, QUOD IMPIE ASSERUNT A DEO INDURATUM FUISSE COR PHARAONIS.

Hic sensum scripturae sanctae sollicitius perscrutemur et obicientis animum consulamus, utrum Pharaeo uolens an in-

2 impiae P a *suprascr.* P 3 faraonis P 4 humana surgeat P
6 p̄distinare P 13 agit P 15 prop̄positum 21 neniuitis P 22 IN-
CIPIT LIBER SECVNDVS P 25 faraonis P 26 sollicitus P 27 con-
solamus P, confundamus v faraο P

uitus a domino fuerit induratus. si uolens, ipsi utique culpam obdurationis adsignas, si uero inuitus, iniquitatem dei obdurantis accusas. quae enim iustitia erat, si, quem ipse obdura- uerat, ipse puniret? cum uero dominus ipse ad eum loquatur et dicat: cur non uis dimittere populum meum uel
 5 usquequo non uis subici mihi? ecce ubi diuinis testimoniis liberam fuisse in Pharaone agnoscimus uoluntatem. hac ratione Pharaonem, dicit dominus, obdurabo, dum eum mihi in decem plagis, quas a Moyse exoratus remoueo, insultare permitto. ego, inquit, obdurabo cor Pharaonis. sic interdum fami-
 10 liariter etiam apud homines genus huius elocutionis adsumimus, sic interdum contumacibus famulis exprobramus mansuetudinem nostram ita dicentes: ego patientia mea pessimum <te> feci, ego remissione mea malitiam tuam superbiamque nutriui, ego te contumacem indulgentia mea reddidi, ego dissimulatione
 15 mea cor tuum, ut contra me obduraretur, animauit. et hoc modo, quod in bonitate domini uirtutis est testimonium, in serui inprobitate fit uitium.

Ait autem sermo diuinus: uidensque Pharaeo eo, quod data esset requies, ingrauauit cor suum. manifestissime
 20 hoc loco indulta requies cor Pharaonis indurasse perscribitur. hoc enim, quod dicit: obdurauit cor suum, non passiuum uerbum est, sed actiuum. uis scire, quia diuina moderatione ob causam induratae mentis operatur? idem ipse Pharaeo in decem plagis positus cum percuteretur, mitigabatur, cum la-
 25 xaretur, ingrauebatur. ac sic impium diuina seueritas inclinabat, bonitas obdurabat, et, ut se esse liberi arbitrii demonstraret, castigante deo populum dimittebat, parcente reuocabat. perspice, quomodo rebellem spiritum caelestis lenitas obdurat.

5] Exod. 10, 3. 10] Exod. 4, 21. 19] Exod. 8, 15.

1 utiquae P 3 enim] etiam v 5 quur P 6 usquequo P 7 faraone P 8 faraonem P decim P 9 moysi P 10 faraonis P 11 genus om. v elocutionis] uim add. v 13 te addidi, om. P, post mea add. v 14 superbiamquae P 16 obduretur v amai P 17 in om. v uirtutus P¹ 19 uidensqu||e P farao P 21 faraonis P 23 uerbum om. v 24 oc causam P farao P 25 decim P 26 si v 29 perspece P¹

accedentibus mitescit flagellis, recedentibus insolescit. agnosce
 rationem obdurationis et uim propriae uoluntatis. Hebraeum
 populum, quem egredi pro inposita sibi contritione nunc prae-
 cipit et pro plagarum moderatione nunc prohibet, ad extremum
 5 incumbentibus plagis etiam festinus abire perurget et compellit.
 non ergo induratur in multa dei potentia, sed contemptor effi-
 citur in multa dei patientia. denique inter alternas uices casti-
 gationis et remissionis flagellatus humiliatur, exauditus erigitur,
 liberatus insultat, afflictus obtemperat et filios Israel, quos
 10 post decimam plagam emisisse cognoscitur, ad primam eum
 emittere potuisse uoluntas postrema testatur. et cum inter
 medias correptiones profiteatur: iustus es, domine, ego
 uero et populus meus impii, non se a deo, sed a uolun-
 tate propria deprauatum conscientiae suae testis ostendit. et
 15 tu deum circa Pharaonem durum uel iniquum fuisse praesumis
 asserere, quem circa se iustum et pium ipse sacrilegus non
 potuit abnegare?

Inmitem deum Christianus esse conqueritur, quem pium
 etiam impius confitetur? hoc ergo agit in hominibus cae-
 20 lestis misericordiae dispensatio, quod in terris pluuiae super-
 uenientis infusio. ad copiosi imbris inlapsum cultus et edo-
 mitus cespes multiplicatur germinum fetibus, uerum incultus
 et crudus inutilibus herbis repletur et sentibus, ac sic unus
 idemque imber duas res diuersas atque contrarias iuxta cul-
 25 turae aut studium operatur aut uitium, sicut legimus: terra
 enim saepe uenientem super se bibens imbrem et ge-
 nerans herbam oportunam illis, a quibus colitur, ac-
 cipit benedictionem a deo. proferens autem spinas
 ac tribulos reprobata est et maledictio proxima, cuius

12] Exod. 9, 27. 25] Hebr. 6, 7.

1 mitescit *scripsi*, mitis et *P*, mitioribus et *v* recentibus *v* inso-
 lescit *P* 2 hebraeum *P* 5 abire perurget et compellit *scripsi*, perurget
 et abire perurget compellit *P*, perurget et abire compellit *v* 7 deniquae *P*
 9 Israeliticis *omisso* quos *v* 10 eum] cum *v* 15 faraonem *P* 18 Chri-
 stianus] Christum *v* conuenerit *P*, consequitur *v* 19 ait *P* (*g*
suprascr. man. alt.) 21 cupiosi *P* 22 cespis *P* 24 idemquae *P*
 atquae *P* 26 sepe *P* 29 maledicto *P*

consummatio in combustionem. agnosce terram sub uno eodemque imbre nunc spinas et tribulos germantem, nunc fructus benedictionibus idoneos proferentem. eodem modo dum misericordia dei expectat et parcit, emendatur oboediens, obduratur inpaenitens.

5

II.

QUOD PRAESCIENTIA DEI NEC AD IUSTA NEC AD CONTRARIA HUMANAS UIOLENTER URGEAT UOLUNTATES.

Praescientiam et praedestinationem dei male intellegunt astruentes, quod inde humanorum actuum causa nascatur. 10
 primum, quid ex quo pendeat uel procedat, perspicere debemus. non propterea homo quodcumque facturus est, quia eum coactura sit praescientis auctoritas, sed magis deo praesciendi ingerit qualitates libertas praesciti hominis ac uoluntas. ergo non de uiolentia praeuidendi inponitur homini causa peccandi, sed magis de consecuturis hominum meritis ordo ex- 15
 oritur praenoscendi. generalis itaque praescientia, quae de statu mundi totius apud deum manet, de potentia nascitur, sed circa statum hominis qualitates et species praenoscendi de humani actus inspectione mutuatur. 20

Sed inter ista deo respondes et dicis: o domine, quomodo bonum adprehendere ualui, quem tu malum futurum esse praescisti? non ita est. aliud est, quod uult deus, aliud est, quod permittit deus. nult itaque bonum et permittit malum, praescit utrumque. iusta bonitate adiuuat, iniusta pro arbitrii 25
 libertate permittit. de suo est, quod dat gratiam, de tuo, quod praenoscit offensam. et inde est, quod circa iniquos incessabiliter inuenitur prohibere, quae prouidit. numquam praua hominum studia praeciperet ad meliora conuerti, si ea sciret non posse mutari, et ideo respondebit tibi consequenter diuina 30
 prouidentia: o homo, non te talem feci, qualem te futurum esse praesciui. bonum te pro iustitiae meae lege formaui et,

2 eodemquae imbrae P 9 praedestinationem P 12 quodcumquae P
 17 generales P¹ itaquae P 21 respondis P 22 adpraehendere P
 tu|| P 24 itaquae P 28 num prouidet scribendum? 32 praesciuit P

ne malum sequeris, admonui, malum te pro consecutura uoluntatum tuarum iniquitate praeuidi. ubi non compulsio, sed consensio peccandi reprehenditur in querella, non auctor, sed praeuarcator in culpa est. si ad factorem, inquit, o homo,
 5 respicis, bonus esse potuisti, si ad praecognitorem, tu me pro gestorum tuorum ordine, ut de te malum praenoscerem, compulisti.

Sed reuoluis et dicis: praescientia et praedestinatio humanorum actuum atque meritorum praefigit et excitat causas.
 10 non ita est. magis de origine uoluntatis humanae genus praescientiae deriuatur. sed ut aliqui cogitationis suae prauitate ducantur et actus suos de praescientia aestiment inchoari, hoc de proprio animi uitio ac de inemendabili obstinatione procedit, dum simulant passionibus reluctari et putant se non
 15 posse, quod nolunt. legem dicunt esse inmutabilis mali consuetudinem delinquendi. sed adhuc dicis, quia opera ac uoluntates hominum de nutu et impulsu praescientiae caelestis incipiant. non ita est. hoc potius agnosce, quod praescientia dei de materia humanorum actuum sumat exordium. quid de
 20 nobis praescire ac praedestinare debeat deus, quantum pertinet ad futurum, in profectu hominis defectuque consistit.

Accipe illud exemplum, quo praescientia dei pro humana se actione conuertit. ad decumbentem Ezechiam regem mors defertur in uerbo tristi uatis ueridici adnuntiata responso ita
 25 dicentis: ordina domum tuam, nam cras morieris. at ille conuersus ad fletum ordinauit domum suam, quia humiliavit animam suam. prophetam quidem exploratae sanctitatis agnoscit, sed desperatio spe repellitur. oratio interdicit oraculo, resoluit deprecatio definitionem, fides plena dicti superat ueritatem, ineuitabilem denuntiatae moris causam ex-

25] 4 Reg. 20, 1.

1 sequeris *P* prosequutura *P* 3 consensio *P* deprehenditur *P*
 quaerilla *P* 5 respicit *v* 8 praedestinatio *P* 9 atque *P* 11 deriuatur *P*
 12 de] in *v* 13 ac] hoc *v* 14 reluctari *P* 22 quod *P*
 23 ezechiam *P* 25 donum *P*¹ ad *P* 27 propheta *v* 29 deprecatio *P*

trema uincit deflentis infirmitas. humiliat se fragilitas humana et uim quandam patitur diuina sententia, sicut ait: regnum caelorum uim patitur. omnimodis moriturus fuisset, nisi territus supplicasset. elige utrum uelis, aut praefixam necessitatem confitere mutatam aut ueritatem conuincementitam. 5

III.

QUIA ALIUD EST PRAESCIRE, ALIUD PRAEDESTINARE.

Apostolus ait: quos praesciuit et praedestinauit conformes fieri imaginis filii sui. aliud est praescire, aliud 10 praedestinare. praescientia itaque gerenda praenoscit, postmodum praedestinatio retribuenda describit. illa praeuidet merita, haec praeordinat praemia. praescientia ad potentiam, praedestinatio ad iustitiam pertinet. praescientia de alieno subsistit actu, praedestinatio autem de iudicio suo, illa facinus 15 manifestat, ista condemnat, illa testis, haec iudex est. cum illa praenuntiauerit causam, tunc praenuntiat ista sententiam. a praescientia quae sunt nostra produntur, a praedestinatione quae sunt praeparantur. ac sic nisi praescientia explorauerit, praedestinatio nil decernit. oculi autem uicem praescientiae 20 uirtus exercet, quod se aspectui obtulerit, hoc uidebit. numquid fecisse creditur, quod deprehendisse cognoscitur? cum autem oculi ea uideant, non quae ipsi intrinsecus operantur, sed quae eis extrinsecus offeruntur, si peccantem quempiam forte conspexerint, non opinor uidentis, sed committentis fla- 25 gitium iudicabitur. ita non ad praenoscentis, sed ad praecogniti pertinebit reatum omne delictum.

Sic et deus ea ante diem hominis praeuidet, quae non a se, sed ab homine facienda sunt. et sicut materia existens efficit,

3] Matth. 11, 12. 9] Rom. 8, 29.

2 sentia ^{ten} P 4 uellis P aut] an P 8 praedistinare P 9 quo P praedistinauit P 11 praedistinare P itaque P 12 praedistinatio P 14 praedistinatio P 15 praedistinatio P iuditio P 17 pronuntiauerit v pronuntiat v 18 praedestinatione P 20 praedistinatio P 21 exercit P exercet] et *add.* v 22 depraehendisse P 23 operatur P 25 committentis P 29 existentis v

ut eam oculi acies contempletur, non autem oculus facit, ut res uidenda nascatur, ita et praescientia dei ea, quae de hominis meritis secutura sunt, non ut eueniant exigit, sed euentura praecurrit. et quia sacris eloquiis moris est, ut per adsumptam quamcumque similitudinem asserendae rei aperiant ueritatem, sicut interdum uel grano sinapi uel fermento mulieris euangelicae uel sagenae missae in mare et, quae plura talia sunt, regnum caelorum legimus comparari, ita et nos distinguere cupientes futura instituto genus colligitur praesciendi. quod si praescire compellere est, qui praeuidet peccatorem, ergo ipse causa peccati est? praescit adulterium deus, ergo ipse ossa et medullas ignibus obsceni furoris inflamat? praescit deus homicidam, numquid ipse bestiales motus perturbatis sensibus suggerit, ipse ad peragendum facinus gladium cruentae mentis exacuit? praescit impium, ergo ipse ad profana sacrificia spiritum dementis instigat? itane quarum rerum ultor est, earum et auctor esse credendus est? et inter haec ad malum perurgere iudicandus est captivae uoluntatis adsensum, qui nec diabolo compellere permisit inuitum? uoluntas est, quae operatur delictum, uoluntas est, quae meretur auxilium.

Sed dicis: inuenio ubi sola gratia sine societate humanae uoluntatis operetur, nam in Bethleem omnis innocentium populus tam beatam mortem ex sola dei praedestinatione consequitur. non ita est. nam tum forsitan solius gratiae uerteretur operatio, si innocentis sanguinis non intercessisset effusio. quod si una tunc fuit innocentium causa, cur non omnis illic saluatur infantia? ab illius enim temporis gloria omnis aetas alterius sexus aliena est. si uis praedestinationis specialem per singulos facit conditionem, cur hic omnes pueri diuersis dierum uel mensuum temporibus nati unam obtinent felicitatem? si

1 ||ut (*erat* aut) *P* 2 hominum *v* 5 quamcumquae *P* asseredae *P*
 6 granum *P* sinapis *v* firmento *P* 7 et quae *scripsi*, quae *P*, et
 quam *v* 8 sunt *om. v* 9 futuram *P* instituti *v* collegitur *P*
 10 praeuidit *P* peccatorum *P* 13 mo||tus *P* 14 cruenta *P* 16 ultor
 est] ultorem *P* 19 diabulo *P* 22 omnes *P* 23 praedestinatione *P*
 24 forsitam *P* 26 quur *P* 28 praedestinationis *P* speciealem *P*
 29 quur *P*

uero promiscua in genere humano electionis ratio agitur, cur ab hoc munere omnis status puellaris excipitur? hic ergo decreti sorte cessante mors pueris pro diaboli infertur furore, mortis uero beatitudo pro dei honore confertur. non ergo eos praedestinatio morti addixit, sed causae occasio consecrauit. hanc itaque paruulorum interfectionem non dispositio dei, sed impietas ordinauit inimici. deus autem, qui etiam malis hominum bene utitur, perempti gloriam de scelere perimentis operatur. contraria quidem malitiae disponit inuentor, sed bonitatis auctor in melius consilia aduersa conponit.

III.

CONTRA HOC, QUOD DICUNT: IN ISTOS MISERICORS EST, QUOS ADQUIRIT, IN ILLOS IUSTUS EST, QUOS RELINQUIT, CUM ET CIRCA MALOS MISERICORS ET CIRCA BONOS ETIAM IUSTUS APPAREAT.

Si hominis statum deus, sicut blasphematur impietas, non aequitate sed potestate disponit, ille fortassis, qui pulsauit, excluditur et ille, qui non quaesiuit, adtrahitur. ac sic nec circa saluatos misericors fuisse uidebitur, quibus non dedit, ut ex officio misericordiam mererentur, nec circa perditos aestimari poterit iustus, qui sine proprio crimine a misericordia repelluntur. quod si ambo rei sunt in natura, et in isto iustitia periclitabitur, qui sine merito indignus eligitur, et in illo misericordia, qui perditioni sine peccati iudicio deputatur. qua enim misericordia honoratur otiosus, qua iustitia damnatur innoxius? itaque dum inperite tollit homini libertatem, impie deo probatur negare iustitiam. si dicas, quia tantum misericors in adquisito et solum iustus in perdito est, in utraque persona abrupte negabis utramque uirtutem. nam nec in hoc erit aequitas, si eligat non probatum, nec in illo bonitas, si perdat inmeritum.

1 quur P   2 exceptitur P   3 cessante P   diabuli P   4 mors v
 beatissima v   5 praedestinatio P   6 itaque P   dispositio P   8 perementis P   13 reliquit v   22 elegitur P   23 perditioni|| P, peritioni v
 25 itaque P   impii P   27 utraque P   28 utramque P

Nos autem geminum hoc in dei operibus bonum inseparabili consertum fatemur amplexu, sicut legimus: misericordiam et iudicium cantabo tibi, domine, et iterum: misericors dominus et iustus et deus noster miserebitur, et iterum: 5 misericors et miserator et iustus dominus. nam misericors est et in perditos, qui inquit et inuitat errantes, qui diu sustinet delinquentes. et sicut solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos, ita utrosque indifferenter lumine rationis inpleuit, honore ima- 10 ginis suae induit, ad gratiam redemptionis generaliter euocauit. itane misericors in illo non fuit, in quem tanta conguessit, quem de neglecta et perdita misericordia iudicabit? iam illud minoris negotii est, ut erga adquisitos sicut misericordem ita iustum esse doceamus. iustus, inquam, et circa eos, quos 15 suscipit reuertentes, quos non deserit laborantes, quos dignos efficit libertate fideliter seruientes. haereticus autem ideo circa malos negat misericordem, quia non credit oblatam fuisse salutis copiam his, qui delabuntur in mortem. ideo circa bonos non asserit iustum, quia nihil eis aestimat pro humili deuotione conlatum. misericors ergo est, quia et malis ingerit rationis intellectum et bonitatis affectum, iustus, quia oboedienti proponit praemium, iustus, quia nullum saluat inuitum. 20

Itaque apostolus magnifice ad donum gratiae officium laboris adiungit ita dicens: laborantem agricolam oportet de 25 fructibus accipere. ecce quomodo sibi admirabili commercio diuina et humana sociantur. ad oboedientiam pertinet labor, fructus uero laboris ad gratiam. et iterum: unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem, cum dominus in euangelio dicat: cum feceritis haec, di- 30 cite: serui inutiles, quod debuimus facere, fecimus.

2] Psalm. 100, 1. 3] Psalm. 114, 5. 5] Psalm. 111, 4. 7] Matth. 5, 45. 24] 2 Tim. 2, 6. 27] 1 Cor. 3, 8. 29] Luc. 17, 10.

6 perditos quos *v* 7 sustinet] sui tenet *P* 9 utrosque *P* indifferenter *P* 12 neglecta *P* iudicauit *v* 14 inquam] *num* est *addendum*? 16 hereticus *P* 22 iustus] uero *add. v* 23 itaque *P* 24 agricolam *P* 25 ammirabili *P* 27 unusquisque *P* 29 cum dominus *scripsi*, secundum *P*, secundum quod *v* dicit *v* 30 inutiles] sumus *add. v*

aduerte, quia non excludit operis studium, sed operantis requirit obsequium, nec laborem seruitutis recusat, sed humilitatem mentis insinuat. uitium ergo, quod laborem inperitissime refugiendum putas, non in opere, sed in corde consistit. totis ergo uiribus laborabo, sed quidquid de superna largitate percipero, gratiae, non industriae deputabo, beneficium uocabo, non pretium, donum testabor esse, non debitum, remunerationem, non retributionem. ita cum ex officio aliquid agimus, nequaquam nos inputare deo possumus, quia soluimus, quod debemus. tu uero diuinae ne inuideas bonitati, si opus, quod a me illa adiuuante bene gestum est, uel etiam accepta perdididerim. hoc genere nec conuerti eos permittunt mala praecedentia nec sanari.

V.

CONTRA HOC, QUOD DICUNT: NON TAM UOLUIT QUAM NON POTUIT SALUUS ESSE, QUI PERIIT, IUXTA QUOD LEGIMUS: ET NON POTERANT CREDERE.

Inter haec cum Iohannes euangelista commemoret: propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: excaecauit oculos eorum et indurauit eorum cor, hoc loco elocutio conclusa sic resonat, quasi eis non credendi necessitas inponi uideatur inuitis. sed ex illis causam uel culpam incredulitatis exortam in consequentibus lectionis ordo manifestat ita dicens: uerum tamen et ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisaeos non confitebantur, ut de syragoga non eicerentur. dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam dei. absolute hic indicat, sicut et de Simone legimus, etiam infidelibus uim credulitatis fuisse conlatam, quibus, sicut facultas credendi adfuit, ita uoluntas defuit confitendi. quod credunt,

18] Ioann. 12, 39. 24] Ioann. 12, 42.

3 quo *v* 5 laboro *v* percipero *P* 8 retributionem *v*, remunerationem *P*
 11 illa *scripsi*, illo *P* perdididerim *scripsi*, perdiderent *P*, perdiderint *v*
 14 capituli numerus manu recenti adiectus est: uerba contra hoc — credere hoc loco desunt in *P* 18 iohannis *P* 25 phariseos *P* 26 sinagoga *P* 27 absolutae *P*

gratiae largitas est, quod professionem creditis non accommodant, mentis improbitas est et inpletur in eis: qui autem non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

Ecce quomodo bonum uoluntatis et fidei admixta malitia de-
 5 prauauit, sicut alio loco in eodem euangelio ipse dominus dicit:
 quomodo potestis uos credere, qui gloriam ab inuicem
 accipitis et gloriam, quae a solo est deo, non quaeritis?
 uides ergo, quia, sicut subpressis causis absconditur ueritas,
 ita manifestis remouetur obscuritas, quae in Esaiiae testimonio
 10 densiores paulo nebulas uidetur obducere, dum eos, quos propria
 nequitia surdos caecosque reddiderat, a deo asserit obcaecatos,
 ne forte conuerso ad deum corde sanentur, itaque ut paululum
 differamus, quod Matthaeus apertius elocutus est, iuxta ipsius
 sermonis rigorem, qui ex uerbis prophetae austerius percutit
 15 legentis auditum, altius requiramus, quare hoc loco nolle pu-
 tetur dominus, ut sanentur, id est, ne momentanea conuersione
 suscepta conlatis beneficiis abutantur, ira cum probati fuerint
 suscepta neglexisse ac respuisse recidiua infirmitate medi-
 cinam, sicut ille, ad quem ipse dominus loquitur: iam sanus
 20 factus es, noli peccare, ne deterius tibi aliquid con-
 tingat.

Aduerte bonitate sanitatis impium praegrauari. sic Pharao
 insultasse deprehenditur misericordiae dei, quem addictus plagarum
 25 resipiscentem et conuertentem et humiliantem se, quo-
 tiens sanare uoluit, totiens deteriores esse post humanitatem
 clementiae deprehendit. quare, inquam, istos sanare dissimulat?
 ne fiant utique illius similes, qui supra petrosa seminatus
 est, id est, qui ad momentum cum gaudio suscipit
 uerbum, qui ad tempus credit et in tempore tempta-
 30 tionis recedit. quid est momentaneam suscipere sanitatem?
 id est ad tempus credere et in tempore temptationis pro animi

2] Matth. 13, 12. 6] Ioann. 5, 44. 19] Ioann. 5, 14. 27] Matth.
 13, 20; Luc. 8, 13.

6 crede *P* ab *suprascr.* *P*¹ 8 subpraessis *P* 10 densiores *P*
 11 caecosquae *P* 12 itaquae *P* 13 matheus *P* 17 ira *scripsi*, iram *P*
 18 susceptam *v* 22 *expectaueris* sanantis 23 depraehenditur *P* ad-
 ictus *P* 26 depraehendit *P* 27 utiquae *P*

infidelitate discedere et ad leuem temptationis aestum infirma radice deficere. uideamus, quos sanare temptauerit et eis parum pro consequenti incredulitate profuerit. ecce seruo illi in euangelio magnis debitis et animae languoribus oppresso decem milia talenta, quae ei remissa uidebantur, per crimen propriae malitiae adiectis cruciatibus exiguntur, ubi et aduertendum est, quomodo acquisita perduntur et beneficia iam conlata reuocantur. 5

Sed et ille depulso a se inmundo spiritu ad tempus legitur fuisse sanatus, de quo dicit sermo diuinus: cum autem imundus spiritus exierit ab homine, perambulat per loca arida quaerens requiem et non inueniens. tunc dicit: reuertar in domum meam, unde exiui. et ueniens inuenit uacantem, scopis mundatam et ornatam, id est uacuatam uirtutibus et uanitibus adimpletam. tunc uadit et adsumit septem alios spiritus nequiores se, et intrantes habitant ibi et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. ecce cui sanitatem conlatam esse non profuit, in quem multiplicatis malis nocius languor incubuit et increuit. sed et alio loco is, qui post acceptam notitiam ueritatis, id est post conlatam ueritate sibi curam salutis sanguinem testamenti pollutum duxerat, in quo sanctificatus est, id est in quo sanatus est, grauiora mereri supplicia apostolo adtestante perhibetur. sic itaque gratia in culpam uertitur, nisi custodia subsequatur. sed in his euangelista Matthaeus dum incrassatum cor, obturatas aures clausosque oculos ad culpam hominis refert, cur non sanarentur, apertiore sensu et dilucidata ratione perdocuit, dum, inquam, dicit: incrassatum est cor populi huius et auribus grauiter audierunt et oculos suos clauserunt. nonne tibi uidetur uelut interrogantibus, cur uidentes non uideant et audientes non intellegant, 10 15 20 25 30

10] Matth. 12, 43. 15] Matth. 12, 45. 21] Hebr. 10, 29. 28] Matth. 13, 15.

4 oppraesso *P* 6 decim *P* 16 spiritus] secum *add. v* 20 noticiam *P* 21 ueritate *scripsi*, ueritatem *P*, *uncis inclus. v* 22 dixerat *P* 24 itaque *P* 25 matheus *P* 26 clausosquae *P* 27 quur *P* 28 delucidata *P* 31 quur *P*

euidentem protinus dedisse rationem de causis, propter quas non uideant neque intellegant? quia audire et uidere, id est intellegere et oboedire noluerunt. quia, inquit, non omnes oboediunt euangelio, quia tota die expandit manus suas
 5 ad populum non credentem et contradicentem, sicut etiam per se iam dominus loquitur: filios genui et exaltaui, ipsi autem me spreuerunt, et iterum: quoniam dereliquerunt uenam aquarum uiuentium dominum, et in actibus apostolorum: uidentes, inquit, turbas Iudaei re-
 10 pleti sunt zelo et contradicebant his, quae a Paulo dicebantur, blasphemantes uiam domini, et item: instabat, inquit, uerbo Paulus testificans Iudaeis esse Christum Iesum. contradicentibus autem illis et blasphemantibus excutiens uestimenta sua dixit: sanguis uester
 15 super caput uestrum erit, mundus ego ex hoc iam ad gentes uadam. contradicentibus, inquit, illis et blasphemantibus. uide, quomodo remedia ingerit medicus et recusat aegrotus. quorum duritiam etiam beatus Stephanus pari auctoritate increpat dicens: incircumcisi corde et auribus,
 20 uos semper spiritui sancto restitistis. ecce quare uidere non possunt: quia spiritui sancto resistunt atque a se clausis sponte oculis lumen ueritatis excludunt. quod ergo in euangelio sequitur et dicit: ne forte oculis uideant et auribus audiant et corde intellegant et conuertantur et sanem eos, ne
 25 possint conuerti atque sanari, obdurati cordis uitium et poena peccati est. ne, inquit, conuertantur et sanem eos. non hic sanitatem uolentibus denegat, sed contradicentes se sanare nolle, id est non debere pronuntiat. ad conferendum remedium promptissima est bonitas medici, sed intemperantia contradicit

3] Rom. 10, 16. 4] Rom. 10, 21; Esai. 65, 2. 6] Esai. 1, 2.
 7] Ierem. 17, 13. 9] Act. 13, 45. 11] Act. 18, 5. 19] Act. 7, 51. 23] Matth. 13, 15.

1 causas *P* 2 nequae *P* 4 diae *P* expandi *v* meas *v* 6 genui] alui *v* 7 dereliquerunt *P* 9 turbas *om. v* 11 iterum *v* 13 autem illis *om. v* 14 excutientes . . dixerunt *P* 18 egrotus *P* duriciam *P* 21 aquae *P* 24 et *ante* conuertantur *om. v* 25 aquae *P* 29 promtissima *P*

infirmi. nam qui ita intellegendum putat, quod eos sanare noluerit, absoluit hominem et damnat auctorem. nullus ergo excluditur a beneficiis dei, qui primum de neglectis beneficiis iudicandus est.

VI.

5

QUID SIT, QUOD AIT: CUM ENIM NONDUM EGISSENT BONI ALIQUID
AUT MALI.

Illum uero apostoli sensum intra gentilis decreti artare conantur angustias, quo dicit: promissionis, inquit, uerbum hoc est: secundum hoc tempus ueniam et erit Sarae 10 filius, non solum autem, sed Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patrem nostrum. cum enim nondum nati fuissent aut aliquid egissent boni aut mali, ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est, quia maior 15 seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. in his uerbis hoc uult intellegi gentilitiae persuasionis impietas, quod deus absque ullo inter malum et bonum moderatoris examine non ordine regentis, sed iure dominantis illum affectu dignum reddat, hunc odio, illum recipiat studio, hunc excludat imperio, et inter duos perditos nulla 20 consideratio laboris, nulla deuotionis habeatur, sed unus sine ratione cessantibus officiis adsumatur, alter sine discretione damnetur. ac sic dum in alterutro nec meriti existit materia nec delicti, aufertur omnino futuri causa iudicii. 25

Quod si haec rerum tam indigna confusio etiam a sensu humanae mentis aliena est, sollicitius requiramus, quid diuinae conueniat apostolo disserente iustitiae. inter duos populos constitutus Iudaeorum doctor et gentium dum ita ait: quia maior seruiet minori, in seniore Iudaeae arrogantia re- 30

9] Rom. 9, 9. 29] Gen. 25, 23.

1 infirmo *P* 3 neglectis *P* 9 quod *v* 10 serraee *P* sed] et *add. v*
rebeccaee *P* 12 patre nostro *P* 18 absquae *P* 23 asummatum *P* discre-
cione *P* 30 Iudaeae *scripsi*, iudaei *P*, Iudaei *v* arrogantiae *P* *num*
Iudaea arrogantiae *scribendum?*

probatur, in iuniore fides gentilis eligitur. itaque ipse sibi
 obducit ignorantiae nebulas, qui non tam scripturis sanctis
 sequaci sensu se accommodat, quam scripturas sanctas ad
 intellectum suum uiolenter adtrahere et praesumptiue nititur
 5 applicare et id sibi pro captu suo omissa praecedentium uel
 sequentium ratione persuadet, unde penitus loqui apostolus
 non instituit. quod si ad capituli ipsius, de quo agitur, recur-
 ras exordium, omne absque ulla difficultate declinabis ambi-
 guum. si magister gentium de genesi hominum tractare
 10 coepisset et diceret homini totius uitae cursum origine prae-
 finitum et magis necessitati subditum, quam libero arbitrio
 fuisse commissum eo, quod dominus omnium pro potestatis
 nutu uiolentoque decreto alios relinqueret ad perditionem,
 alios eligeret ad salutem, tunc forsitan uelut per lineas decur-
 15 rentes colorem hunc iniqua persuasio posset asserere. cum
 uero apostolus promissiones dei et uocationem gentium altius
 repetitis textat exemplis et Iudaeorum praesumptionem omni
 modo comprimere studeat, qui inprobe de legis operibus in-
 tumescebant, non in origine seniorum Ismahele uel Esau de-
 20 cretum fatale constituit, sed in benedictione Isaac et Iacob
 electionem populi iunioris ostendit et propterea minorem maiori
 non uelut <pro> potentia dei, sed pro iustitia praetulit. perinde
 enim impietatem Iudaeorum sicut oboedientiam gentium prae-
 uidebat. quia ergo dicit: cum enim nondum egissent boni
 25 aliquid aut mali, non ex operibus, sed ex uocante
 dictum est, quia maior seruiet minori, ex uocante qui-
 dem dictum est, non tamen ad compellendos uel repellendos,
 sed ad credituros et non credituros dictum esse manifestum
 est, ut diuina sibi constante iustitia ad hominis pertineat uo-
 30 luntatem uel rennuere uel obseruare praecepta. cum ergo
 audis: sed ex uocante dictum est, inuitantem intellege, non

1 eligitur *P* itaquae *P* 6 paenitus *P* 8 absquae *P* declibis *P*
 (na *suprascr. man. alt.*) 12 conmissum *P* potestis *P* (ta *man. alt.*)
 13 uiolentoque *scripsi*, uiolento quo *P* 14 forsitam *P* 15 posset
scripsi, possit *P* asserere *P* 18 intumiscebant *P* 21 iunioris]
 minoris *v* 22 pro *addidi, om. P* iusticia *P* protulit *P* 30 ego *P*
 31. audis sed *scripsi*, audisset *P*, audis *v*

cogentem. item dum dicit: non ex operibus, asserit circa eos non legis opera, quae utique nondum aduenerat, sed etiam ante legem diuinæ misericordiae ac munificentiae dona uiguisse. non ex operibus, inquit. audis legis opera destrui et tu propterea inepto sensu etiam sub gratiae lege uiuentes alios sine operibus gratiae credis posse saluari, alios etiam cum operibus prohibente naturali nexu et lege fatali ianua salutis excludi. Iacob dilexi, Esau autem odio habui. quomodo hic iuxta prauis sensus interpretem circa nondum natos sententia caelestis exseritur? nec reus enim esse potest nondum genitus nec dilectus. nihil enim meretur nondum productus in lucem, sed sicut in futurum adhuc erat eorum reposita conuersatio, ita futura praescientis offensio, futura praenuntiatur electio. nam diuina prouidentia sicut nouit iudicare de gestis, ita adhuc gerendis nescit praeiudicare.

Nemo itaque putet, quod fratribus nondum natis diuersorum necessitas sit praefixa meritorum, cum hoc post transactam uitae militiam de eis Malachias propheta commemoret et de praeterito eorum statu diuinum proferat manifesta aequitate iudicium: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. quid mirum est, si iustitia diligat innocentiam et respuat iniquitatem, apud quam etiam futura facta sunt? quod autem minor maiori ex lege praepōnitur et Iacob neglecto fratre diligitur, hinc paulo tardioribus obscuritas nascitur, quod prolatum dilectionis uel odii testimonium nondum natis fratribus arbitrantur, dum et euidentes causae, quibus unus displicuerit, alter placuerit, supprimuntur. in his ergo duobus non naturae iura hominibus praefiguntur, sed de fide gentium et infidelitate Iudaeorum iustitiae statuta narrantur. non enim hoc loco iuxta litteram personae specialiter germanorum, sed rerum causae ac mysteria describuntur dicente domino: duae gentes sunt in utero

20] Mal. 1, 2. 31] Gen. 25, 23.

2 utiquae P 4 destrui P 6 credes P 8 excludis v autem om. v
 9 interp&rem P 15 scit v 16 itaquae P 18 militiæ P conme-
 moret P 22 ||st P (erat est) 30 misteria P 31 describitur P

tuo et duo populi de uentre tuo diuidentur. quod si de praefixa lege originis tractaretur, quid opus erat, ut maioris et minoris aetatem, quod ad rem non pertinebat, insereret, nisi quia apud Iudaeorum prosapiam semper in duorum uocatione
 5 populorum seniori iunior antefertur. in qua tamen partium diuersitate multi et de Iudaeis reprobis eliguntur et de electis gentibus reprobantur, ut intellegas in utroque populo iustum iudicem non decretum obseruare, sed merita.

Sed dicis: cum adhuc non egissent aliquid boni aut
 10 mali, iam praefinitis partibus deputantur. quid mirum si, quorum actus praeuident, eorum exitus praesignauit, et ideo, sicut eos cursum uiuendi pro arbitrio proprio disposituros esse constabat, ita pro dei potentia praenoscentur, pro iustitia praeeordinantur? hoc totum de eis praedicatur, non praefinitur. in
 15 Iacob ergo fidelis populus describitur, in Esau incredulus designatur, de quibus utrisque ita dicit: quid ergo dicemus, quod gentes, quae non sectabantur iustitiam, adprehenderunt iustitiam, iustitiam autem, quae ex fide est, Israel uero sectans legem iustitiae in legem iustitiae
 20 non peruenit. quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus. offenderunt enim in lapidem offensionis. dum dicitur: non ex operibus, uides, quia legis opera destruantur et quod gentibus oboedientia uiam aperuit ad misericordiam, Iudaeis uero praecedens iniquitas et incredulitas praeparauit offensam. non ex operibus, inquit, sed ex uocante
 25 dictum est. non illos dicit propriis operibus uacuos, sed negat ex operibus legis fuisse saluatos. absit, ut proponi hic damnatio originis aestimetur, ubi uocantis benignitas et obtemperantis humilitas praedicatur et ubi fidei diuitias doctrina
 30 generalis inculcat ac lumen credulitatis insinuat. non ergo se

16] Rom. 9, 30.

1 diuidenter^u P 3 uidetur quae scribendum 5 seniori P iuniorem v
 7 utroquae P 8 decretum scripsi, decretu P, decreta v 9 aut] ali-
 quid (erasum) aut P 12 dispositurus P 15 describitur P 16 utris-
 quae P 17 adprehenderunt P 22 destruuntur P 27 proni P (po
 man. alt.) 28 optemperantis P 29 filii dei P 30 inculcat P

hoc loco iniquitatis assertio, quae in ipsa conditione partem
 humani generis damnatam loquatur, interserat. causas uero,
 cur Iacob dilexerit deus et Esau odio habuerit, euidenter Ge-
 neseos expressit historia, ut intellegas non sine operum discus-
 sione nec sine ratione perspicua diuinitus pronuntiatum, ut
 Esau odio, Iacob autem dilectione dei dignus haberetur. appa-
 ruerunt plane in uita Iacob euidentes causae, quae iudicium

VII.

⟨QUID SIT, QUOD AIT, UT PROPOSITUM DEI MANERET⟩.

10

. . . . .
 . . . . .

VIII.

⟨CONTRA HOC, QUOD DICUNT: TOTUS PERIIT ADAM⟩.

. . . . . sub te erit appetitus eius et tu do-
 minaberis illius. non superposuit homini peccatum sub hac
 ordinationis suae lege, sed subdidit. 15

Ecce piissimus moderator generosam esse cupiens facturam
 suam etiam post ruinam inclinatam, licet hominis uoluntatem
 totius passionis et concupiscentiae non famulam iubet esse,
 sed dominam, seductoris uel amicitiam uel repulsam in manu
 hominis posuit atque in eius iudicio conlocauit. uidetur qui-
 dem utriusque operis appetitum electioni ipsius permisisse,
 sed ideo, ut mali licentia boni fieret gloria. sed sub te erit

14] Gen. 4, 7.

2 loquebatur v 3 quur P geneus P 4 expraessit P ut] quo v
 6 esau P 7 iacob P 8 post iudicium permulta intercuisse demon-
 strauit in libro 'Studien über die Schriften des Faustus' pag. 10 sq.;
 domini rectum omnimodis asserant, sicut Cain dicitur add. v 9 nu-
 meros VII et VIII et uerba quid — maneret atque contra — adam addidi
 ex capitulorum indice 14 appetitus P 15 homini v, hominem P hac]
 ac P 16 ordinationes P¹ 19 iubent P, fortasse iubeat scribendum
 21 atque in scripsi, ad quem P iudicium v 22 utriusque P elec-
 tioni scripsi, electione P permisise P

appetitus eius et tu dominaberis illius. nulla peccandi necessitate concluditur, cuius discretioni committitur, ut peccato superioris libertate dominetur. degener uero animus, qui cum beneficio dei de peccato potest uictoriam consequi, ma-
5 uult cum offensa dei seruus esse peccati.

Quae cum ita sint, post primi hominis praeuaricationem non mors arbitrii, sed infirmitas, nec impossibilitas, sed difficultas proposito labore successit. sed et Abel diuinis placere con-
spectibus per insitum a deo generaliter bonum, id est per pro-
10 priae meruit uoluntatis affectum. hic ergo, cui cognomen iusti immaculatae uitae perfectio dedit, quo erudiente iustitiae sec-
tator existeret, nisi eum lex uisceribus inscripta docuisset? aut unde placituras deo hostias et per ignem caelitus adsumendas
de adipibus et primitiis scisset eligere, nisi fides, quae eum
15 amatorem uirtutum fecerat, inspirasset, sicut legimus: fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit testimo-
nium perhibente muneribus eius deo. quod nequaquam obtinere potuisset, nisi ad domini donum famuli accessisset
obsequium. et tu nihil eum ordinatione dei habere iudicas pro-
20 prium, cuius deuotioni deus perhibet testimonium? uides bonum credulitatis non nouellum esse priuilegium, sed uetustum, et inter ipsa mundi coalescentis exordia mentem hominis sicut
intellectu atque ratione ita etiam fide a summo auctore dota-
tam? itaque iam tum dedit animae notitiam suam, quando ei
25 committere dignatus est imaginem suam.

VIII.

AD CUIUS IMAGINEM ET SIMILITUDINEM PRIMUS HOMO SIT CONDITUS.

Sed dicis: quid mihi ad libertatem arbitrii iungis imaginem dei, cum ille eximius conditor futurus secuturis saeculis et re-

15] Hebr. 11, 4.

1	apetitus P	2	discretionem P	3	superiore v	4	beneficium P
10	cui <i>suprascr.</i> P ¹	13	absumendas v	14	sciscet P	20	deuotione P ⁱ
	deus <i>scripsi</i> , dei P	22	coaliscentis P	23	adquae P	24	itaquae P
25	committere P	29	secuturus P				

demptor ad illam magis imaginem fecerit hominem, quam per uirginem erat adsumpturus ex homine? persuasio haec a plerisque profertur, sed omni ratione nudatur, quia prioris initia imaginem multo posterioris induere nullo modo possunt. aut quomodo nondum creati similitudinem is, qui primus creabatur, acciperet? inter haec facilius hoc credi possit, ut ad secundum Adam primus Adam imaginem suam pro ordinis ac temporis ratione transmitteret. minime autem fieri poterat, ut imago nondum existentis substantiae diceretur is, qui ante tot saecula formabatur, et imprudens assertio probaretur, ut, sicut dicunt, similitudinis auctorem ex uirgine procreandum antiquissimi protoplasti persona praecederet.

Huc accedit, quod multum res illa humiliaret in homine primae innocentiae decus, si immaculatus ad exemplar illius fingeretur, qui peccaturi erat maculas curaturus, ut, cum transgressio nondum existeret, iam tamen transgressionis culpam futuri intercessoris forma praeferret. consequens itaque non erat consummatum atque perfectum ad imaginem illius fieri, per quem necesse erat perditum reparari, ne sub nomine uenturi medici in ipso tempore felicitatis exordii subplantandi uideretur ruina praedici. id ergo rationi magis congruit, ut in homine, cui in ipsa similitudine a deo gratiae res traditur, non naturae, imago hoc potius nuncupetur, quod a priore et superiore suscipitur, et de ueritate similitudo fuisse conlata plenius iudicetur, quam tamen cum filio naturali pater iure communicat. deinde et illud sollicitius aduertendum est, quod dominus noster Iesus Christus in primo tempore de suo meliora contulit, in secundo autem de nostro deteriora suscepit. et propterea quando ex nihilo nos parauit, imaginem suam factor adposuit, quando uero nos perditos reparauit, formam serui restitutor adsumpsit, sicut ait apostolus: formam serui accipiens in similitudinem hominum factus et habitu inuentus ut homo.

31] Phil. 2, 7.

2 adsumpturus *P* plerisque *P* 4 possint *P* 13 illi *P* 16 existeret *P*
 17 itaque *P* 18 adque *P* fieri *om. v* 20 medici in *scriptis*, medicini *P*, medici *v* 25 iurae *P*.

Quod si ad illam exterioris hominis speciem formati sumus, in cuius membris uisus, auditus, gustus, odoratus et tactus est, quid erit honoris aut gratiae, si de illa participemus imagine, quam nobis ex parte maxima communem scimus esse cum
 5 pecude. grauis ergo eorum error est, qui arbitrantur primum hominem iuxta illum, qui erat sumendus ex Maria, ab incorporea trinitate conpositum. neque enim pater uel spiritus sanctus ueste carnis et habitu erat hominis induendus, ut ad eius quasi ad imaginis suae speciem ac facturam primi ho-
 10 minis lineamenta disponeret ac membra plasmaret, ut posset dicere: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem, quam sumpturi sumus ex hac uirgine. ideoque ex deitatis similitudine deriuatur, quidquid homini trinitas in commune largitur. nec sic quidem primus homo secundi Adae suscepisse ima-
 15 ginem dici posset, etiam si filius dei solus hominem condidisset. cum uero unita trinitas dicat: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, plurali singulare et singulari plurale permiscens, et iterum: et fecit deus hominem ad imaginem et similitudinem suam, ad ima-
 20 ginem dei fecit illum, totiens legis hominem ad imaginem dei conditum et qua auctoritate contra diuina eloquia praesumis asserere iuxta serui formam fuisse conpositum? cum ergo imago haec a patre et filio et sancto spiritu conferatur, suae absque dubio trium personarum una diuinitas primo ho-
 25 mini suae imaginis tribuit dignitatem.

Quae cum ita sint, inesse homini licet adtenuatam uoluntatis propriae libertatem minime dubitabis, si primam gratiam, qua a deo est honoratus, inspexeris. imago ergo dei homo dicitur, quia ei indulgenter ac dignanter inseruit ueritas iustitiam, ratio sapientiam, perennitas aeternitatem. de imagine
 30

16] Gen. 1, 26. 18] Gen. 1, 27.

7 nequae P 9 ad om. v 10 liniamenta P posset scripsi, possit P
 12 hac correxi, hoc P, om. v ideoquae P 13 deriuatur P 15 possit P
 19 imaginem et om. v 21 qui P 22 asse||rere P 23 spiritu sancto v
 24 suae om. v absquae P 27 minimae P 28 quia P ^{no}horatus P
 homo om. v

dei est, quod intellegit, quod rectum sapit, quod inter malum et bonum iudicio examinante discriminat. et cum deus bonitas, misericordia, patientia atque iustitia sit, quanto quisque magis iustus ac patiens inuenitur, tanto magis deo similis adprobatur, cuius utique similitudo non in uultibus, sed in uirtutibus possidetur. et propterea de deo dicitur: subtilis, simplex, sincerus. simplex utique, quia nihil illi extrinsecus adiectitium, nihil aliunde conlatum, sed in illo uirtus, essentia atque substantia est. ac sic deus quod habet est, homo uero haec dona, nisi acceperit, non habet. cum ergo deus iustus ac iustitia, misericors et misericordia, pius et pietas sit, homo iustus esse potest, iustitia esse non potest, misericors esse potest, misericordia esse non potest, pius esse potest, pietas esse non potest, quia non naturaliter habet ista, sed largiter. uerbi gratia ille aurum est, homo uero deauratum uas uideri potest, et in homine gratia est, quod in deo natura est, et in hoc creatum est, quod in illo probatur ingenitum. et ideo iuxta hanc rationem magis duplex status hominis apparet, cui haec ita inseruntur, ut separentur saepius et auferantur.

Errant ergo, qui iustitiam reliquasque uirtutes animae putant esse substantiam, sine quibus utcumque potest uitali in natura sua uigore subsistere, sine quibus et diabolus in natura sua manere dinoscitur. manifeste enim inueniuntur adposita, dum culpae interuenientibus exuuntur. solum uero arbitrium et immortalitas, quae etiam malis insita est, non aufertur, licet dignitas et beatitudo immortalitatis possit auferri. quantum ergo ad libertatem arbitrii et immortalitatem pertinet, imaginem dei licet a se et in se decoloratam etiam mali habere possunt, similitudinem nisi boni habere non possunt. quae cum ita sint, cum homines ita fuerint imagine et similitudine <dei praediti, ut multi etiam filii> dei meruerint nuncupari, uel paucis adhuc

2 dñ P, dei v 3 adquae P quisquae P 5 utiquae P 7 utiquae P 8 adquae P 16 natura in deo P 19 sepius P 20 erant P reliquasquae P 21 utcumquae P 22 diabolus P 24 inuenientibus v 28 a se] esse v 30 cur v ita fuerint om. v dei . . . filii *addidi Maxentii loco quodam usus, cf. quae exposui in libro 'Studien über die Schriften des Faustus' p. 19, dei decorati angeli seu filii v, om. P*

exemplis praestringere nos oportet, quanti ante legem litterae erudiente lege naturae, quae prima, ut diximus, dei gratia est, uestibula salutis intrauerint per Christum ad ipsa uitae penetralia perducendi.

5 Sed <dei> quoque in locum Abel morum ac meritorum similitudine substitutus unde profana fratris instituta respuere, unde meliora potuisset eligere, nisi eum in uiam rectam intellectus et ratio direxisset, qua duce sanctas traditiones et praedicabiles disciplinas uelut hereditarium munus transmisit ad
10 posteros, ut angelorum uel filiorum dei nomine per multas censerentur aetates? quis dubitet innumeras eius familias deo placitas, libertate arbitrii praeditas et ex gentibus fuisse saluatas, de quibus pauci admodum, sed clari atque perfecti ad inlustrationem saeculi sacris produntur eloquiis? unde Enoch
15 cum deo ambulare uel deo placere potuisset, nisi eum lex uisceribus infusa secreto magisterio inluminasset in tantum, ut nihil terrenum sapiens mirabiliter a terra deo adsumente reperetur? qui dum fidei merito in prima saeculi illius aetate ceteros antecellit, fidem ipsam cum lege naturae sibi traditam
20 fuisse perdociuit, sicut legimus: fide Enoch translatus est, ut non uideret mortem. ante translationem enim testimonium habuit placuisse deo. sine fide autem impossibile est placere deo. credere autem oportet accedentem ad deum, quia est et inquirentibus se fit
25 remunerator. nisi uoluntaria deuotione et intentione quaereretur, remunerationem homini non deferret, nisi ei aliquid proprium, unde posset placere, tribuisset. dum autem dicit: ante translationem enim testimonium habuit placuisse deo, dubium non est, quod prius uita examinetur et sic electio

20] Hebr. 11, 5.

5 dei *addidi*, *om. P*, hoc *v* quoque *P* loco *v* 6 respuere *scripsi*, respueret *P* 7 unde *scripsi*, inde *P* elegere *P* in *om. P* 13 adq: *P* 14 Enoch *scripsi*, in hoc *P*, enim Enoch *v* 19 traditum *P*¹ 20 perdocet *v* enoc *P* 22 impossibili *P* 24 fit *addidi*, *om. P*, sit *v* 25 uoluntariam deuotionem *v* intentionem *v* quaereret *v* 26 deferret] et *add. v* 27 proprium] prius *v* posset *scripsi*, possit *P* 29 uitae *P*

subsequatur. in persuasione praedestinationis facile declinabitur error accedens, si interrogetur causa praecedens. inquirantibus ergo se remunerator fit: cum magno deest crimine non quaerenti, qui dedit unde possit inquiri.

Qualem quantamque homo a deo legem prima conditione susceperit, perfecta etiam Noe iustitia declaravit, quia generalia fidei dona speciali in se studio uirtutum sectator excoluit. cuius tempore cum corrupisset omnis caro uiam suam super terram, damnatio secuta non esset, nisi praecuaricatio ex arbitrio hominis praecessisset. sicut ergo culpa poenam meretur, ita culpam poena testatur, quae pro aequitate moderatoris inferitur. dum autem dicit sermo diuinus: omnis caro corruerat uiam suam, iniquitates illius temporis non inpositae definitioni, sed uoluntariae inputat prauitati. legem itaque litterae absque dubio caelestis dispensatio non dedisset, nisi legem naturae interpellasset usque ad iram diluuii perducta transgressio. ideoque haec lex Moysi, quae prima creditur, iam secunda est.

Opus itaque naturalis legis in cordibus hominum fuisse conscriptum etiam beatissimus pontifex Augustinus doctissimo sermone prosequitur ita dicens: utrumque simul currit in isto alueo atque torrente generis humani, malum, quod a parente trahitur, et bonum, quod a creante tribuitur. item nullius quippe uitium ita contra naturam est, ut naturae deleat etiam extrema uestigia. nam hinc est, quod etiam impii cogitant aeterna ac praedicanda etiam in praesenti saeculo iura constituunt et multa recte reprehendunt recteque laudant in hominum moribus. quibus ea tandem regulis iudicant nisi naturalibus, in quibus uident, quem ad modum quisque uiuere debeat, etiam si nec ipsi eodem modo uiuant? quod et apostolus ad

12] Gen. 6, 12.

1 praedestinationis P 2 accidens P 3 ergo *om. v* sit *v* magno] non *add. v* 4 quia *v* unde] non *add. v* 5 quantamque P 6 susceperit P 7 se *suprascr. P¹* 11 culpa poenam *v* 14 itaque P 15 absque P 17 ideoque P 19 itaque P 20 agustinus P 21 utrumque P 22 adque P 25 est] et *v* 27 repraehendunt P recteque P 29 quemammodum P quisque P 30 et *suprascr. P¹*

Romanos euentius protestatur dicens: reuelatur enim ira dei de caelo super omnem impietatem et iniustitiam hominum eorum, qui ueritatem in iniustitia detinent, quia, quod notum est dei, manifestum est illis. deus enim illis manifestauit: inuisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur. sempiterna quoque eius uirtus et diuinitas, ut sint inexcusabiles. quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum. dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. nisi enim a lege dei recessisset uoluntas, iram dei non sensisset impietas. et cum dicat: quia, quod notum est dei, manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit, euidenter hoc disserit per internam doctrinam paginis mentis inscriptam manifestam illis esse debuisse notitiam dei et per creaturae magnificentiam creatorem potuisse cognosci. inexcusabiles quippe apud deum non essent, nisi et extrinsecus et intrinsecus copiam percipiendae ueritatis habuissent adiciente apostolo: quia, inquit, cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt. impios ergo et de intellectu, quod abusi sunt, damnat, quorum iniustitiam in contemptum diuinitatis accusat.

Famosi autem exundatio uasta diluuii quid aliud nisi arbitrium humani generis per reatum damnati orbis asseruit? ac sic Noe perfecta iustitia spontaneos saeculi illius et ostendit et condemnauit errores, sicut legimus: fide Noe responso accepto de his, quae adhuc non uidebantur, metuens aptauit arcam in salutem domus suae. per quam damnauit mundum et iustitiae, quae per fidem est, heres est institutus. quare condemnauit mundum? quia sequi

1] Rom 1, 18.   29] Hebr. 11, 7.

2 ⁱⁿ iustitiam P   7 quoque P   21 ^{ex} trinsecus P   24 quo v   27 asseruit P   32 heris P

mundi improbitas iustitiae neglexit exemplum. ac sic inoboe-
 dientis accusat reatum et, qui placuit per obsequium, arguit
 alios placere nihilominus potuisse per studium. certe nullum
 in illa aetate fatalis constitutio locum habuit. nam quia uni-
 versalis fuerat praemissa transgressio, uniuersalis est secuta 5
 damnatio. quomodo dicis, quod adsumatur unus et alius re-
 linquatur? uide, quem ad modum excepta iusti familia totus
 orbis cogente iniquitate deletur. illud ergo, quod asseris, spe-
 ciale decretum excluditur per generale iudicium et, qui pro
 improbitate damnatur, bonum facere potuisse conuincitur. 10

X.

DE EO, QUOD NATURAE LEGEM IN PRIMO HOMINE ASSERUNT INTER-
 ISSE NEC PER POSTEROS UIGUISSE USQUE AD SALUATORIS ADUENTUM.

Sed dicis naturalia bona commemoranda non esse, quia
 ante aduentum Christi nequaquam gentes ad salutem perti- 15
 nuisse manifestum est. qui naturam in bonis suis negat de-
 bere praedicari, nescit profecto ipsum naturae auctorem esse,
 qui gratiae est. hoc qui imprudentissime negat, negat naturae
 bonum extra dei opificium et aut numen quod esse arbitratur
 aut fatum. cum uero ipse sit conditor, qui reparator, unus 20
 idemque in utriusque operis laude benedicitur, unus idemque
 in utriusque operis praeconio celebratur. iure itaque utriusque
 rei munus assero, quia me illi scio debere, quod natus sum,
 cui debeo, quod renatus sum. et propterea non ideo negabo
 conditoris dona, quia perdidit, sed priora ideo sequentibus non 25
 exaequabo, quia multipliciter in melius reparata suscepi. ex-
 tollam beneficia creantis, sed in inmensum praeferam redi-
 mentis.

Ne in hoc quidem uidebor incautus, si profitear, quod ali-
 quotiens in dispositionibus nostris non quidem in uitae nostrae 30

1 neglexerit *v* oboedientis *P* 2 qui *om.* *v* obsequium] et *add.* *v*
 7 quemammodum *P* 8 cogente te *P* 9 iuditiū *P* 13 uicuisse *P*
 16 praedicari debere *v* 19 nomen *P* 21 idemquae et utriusquae *utro-*
que loco P laude — 22 operis *om.* *v* 22 itaquae utriusquae *P* 23 scio
 illi *v* 29 ne in] nec *v* aliquoties *P*

primordiis, sed dumtaxat in mediis gratias speciales et ex accedenti largitate uenientes uoluntas nostra deo ita ordinante praecedat. utrum ita sit, sacra interrogemus eloquia. legimus in euangelio dicentem dominum: quid tibi uis faciam? et
 5 iterum: uis sanus fieri? uides, quia non tribuitur munus salutis, nisi prius interrogetur desiderium uoluntatis. sed et cum uenitur ad baptismum, prius accedentis uoluntas inquiritur, ut regenerantis gratia subsequatur. et in centurione Cornelio, quia praecessit uoluntas gratiam, ideo praeuenit et
 10 gratia regenerationem. nihil hic, ut opinor, redolet praesumptionis, cum et hoc ipsum incessabiliter asseram, quod deo ipsam debeam uoluntatem, praesertim cum in omnibus eius motibus ad opus gratiae referam uel inchoationis initia uel consummationis extrema.

15 Abraham quoque ex media gentilitate progrediens non solum cum omni familia sua ad salutem uocatur, sed etiam pater multarum gentium testimonio ipsius ueritatis efficitur. de dei bonitate est, quod uocatur, de propria uoluntate, quod promptus obsequitur. Iob quoque sine animi libertate incumbenti in se hosti non potuisset obsistere, sed iungit magnanimitatem cordis cum auxilio protectoris. ac sic iustitia remunerantis deuotionem pugnantis ostendit. in spiritali bello ita ad hominis laborem uidetur pertinere conflictus, sicut ad deum refertur euentus. amicos quoque Iob ex gentibus ue-
 20 nisse nondum promulgatae legis tempus ostendit et, dum pro eis idem Iob praecipiente domino supplicasse et exauditus esse memoratur, his quoque adhuc in gentilitate uiuentibus salus indubitata confertur. Rahab quoque in tantum nationis gentilitiae fuit, ut ex gentibus congregandae typum prae-
 25 ferret ecclesiae. haec etiam in salutem cum omni domo
 30

4] Marc. 10, 51. 5] Ioann. 5, 6. 16] Gen. 17, 4.

1 gratia *P* 5 fieri sanus *v* 9 cornilio *P* 14 consummationes *P*
 15 quoquae *P* 17 gentium *P bis* 19 promptus *P* quoquae *P*
 20 magnitatem *v* 24 quoquae *P* 25 tempus *om. r* 26 eis idem]
 eisdem *r* 27 quoquae *P* 28 quoquae *P*

sua fide inoperante suscipitur, de qua legimus: fide Rahab meretrix non periit cum incredulis. unde hic extra legem positi accusantur increduli, nisi quia legem naturae, cui fides iuncta est, seruare noluerunt? unde obicitur incredulitas, nisi quia in promptu fuit credendi facultas? liberi itaque arbitrii ratio facit, ut remuneretur credens et damnetur incredulus. 5

Legimus in libro Geneseos: nondum enim completa sunt peccata Amorrhæorum. praedicit dominus filios Israel in terra Aegypti humiliandos atque inde ad perdendas impias nationes et percipiendas promissas sedes in signis et miraculis educendos, sed hoc prius fieri non posse testatur, quam gentes, quas eis traditurus erat, peccatorum excrescentium magnitudine flagellis debitis locum faciant et extendi in se manum afflictionis extremæ consummatae iniquitatis mole compellant. ubi expectatur multiplicatio peccatorum, prauitas arguitur uoluntatum. qui gentili absoluto a lege praecepti inponit pro aequitate sententiam, legem naturae arguit fuisse calcamatam, simulque longanimitas sustinentis iustitiam probatur manifestare damnantis. nemo enim moram ex moderatione permittit, qui ex praedestinatione punire disponit. nondum, inquit, inpleta sunt peccata Amorrhæorum. dum in plenitudine peccatorum commemoratur perditionis causa, aufertur praeifixae necessitatis inuidia. diuinae hoc loco patientiae agnosce uirtutem. liberandus et subuersurus impias gentes populus Israel interim in seruitute retinetur, donec iniquitas gentium compleatur. tam diu ultionem differt ira iudicii, quamdiu crescat in cumulum mensura peccati, ut concurrente sibi bonitate et seueritate sub uno eodemque tempore hinc absolutio filii, inde contritio exerceatur inimici. 30

1] Hebr. 11, 31. 8] Gen. 15, 16.

1 operante *v* suscepitur *P* raab *P* 3 incredulitatis *v* 5 promptu *P*
 9 amoreorum *P* israhel *P* 10 adquae *P* 11 insignes *P*¹ 13 ei *P*^s
 (*s* *suprascr. man. alt.*) 18 simulquae *P* 20 permittit *scripsi*, prae-
 mittit *P* 21 praedestinatione *P* inquit *P* 22 amoreorum *P*
 27 affert *v* 29 eodemquae *P*

CONTRA HOC, QUOD DICUNT, QUIA ANTE GRATIAE TEMPUS AGNITIO
UNIUS DEI GENTIBUS CONCESSA NON FUERIT.

In grandi profundo ignorantiae uoluntantur qui dicunt, quod
unius dei notitiam habere non potuerint gentes ante saluatoris
5 aduentum, cum apostolus asserat factorem mundi per facturæ
suae magnificentiam potuisse cognosci ita dicendo: quod no-
tum est dei, manifestum est in illis. inuisibilia enim
eius a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intel-
lecta conspiciuntur. sempiterna quoque uirtus eius
10 et diuinitas, ut sint inexcusabiles. quomodo tu excu-
sabiles dicis eo, quod alieni fuerint a caelestibus donis, quos
deus ex hoc inexcusabiles protestatur, quod abusi probentur
acceptis et opificis sublimitatem sine difficultate scire potuis-
sent, si opus interrogassent? longe est hoc ab omni ratione
15 absque pietate, ut homo ad agnoscendum deum nuper putetur
eruditus, cui uniuersus ab exordio rerum testis est mundus,
et ideo in eadem epistola (apostolus) dicit: cum enim gentes,
quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt
faciunt. non ergo recenti magisterio ad comprehendendam
20 legem dei credatur inbutus, qui id, quod naturaliter habet, in
primi utique hominis conditione percepit. inmutauerunt,
inquit apostolus, gloriam incorruptibilis dei in simili-
tudinem imaginis (corruptibilis hominis) et uolucrum
et quadripedum et serpentium.

25 Dum imprudens abiecta et indigna ueneratur, debuisse se
omnimodis cultum dignioribus profitetur, dumque lignum adorat
et lapidem, in promptu habuit, ut saperet adorare terrestrium

6] Rom. 1, 19. 17] Rom. 2, 14. 21] Rom. 1, 23.

1 neque hoc loco neque in capitulorum indice noui capituli numerus
in P exstat; de uerbis contra hoc — fuerit, quae desunt in indice, cf. quae
exposui in libro 'Studien über die Schriften des Faustus', p. 11 9 quo-
quae P 11 caelestibus P 12 probentur scripsi, praebentur P, proban-
tuntur v 15 absquae P, atque v cognoscendum v 17 apostolus
addidi, om. P 19 comprehendam P 21 utiquae P 22 corrup-
tibilis hominis addidi, om. P 26 dumquae P 27 promptu P

et caelestium conditorem. nam dum homo colendum esse aliquid probat, ipse intellectus colendi crimen conditoris ostendit. quomodo enim religionis habuit sensum? inuenisset absque dubio deum, si inquirendi adponere uoluisset affectum dicente domino: quaerite et inuenietis. cum enim mens humana 5 ad uidendum oculos aperuerit, statim se desideranti quaesita lux ingerit. ideoque lex intus inserta docuit uenerationem, sed negligentia et contumacia inuenire non meruit ueritatem. et propterea dum se mortuis simulacris et figuris insensibilibus figmentum caeleste prosternit, iniuriam non solum factori, sed 10 et in se facturae suae intulit et erubescendis semet ipsum contumeliis propriae inmemor generositatis affecit atque ex errore ipso poenam recepit erroris, sicut ait apostolus: et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semet ipsos recipientes. et sicut non probauerunt deum habere in notitia, tradidit eos deus in reprobum sensum. hic 15 rebellis sensus sponte corruptus non uiolenter ablatus est. sicut, inquit, non probauerunt deum habere in notitia, tradidit eos deus in reprobum sensum. qui pro causis praecedentibus derelinquitur, non fato premitur, sed iudicio 20 reprobatur.

Quod si requiras, unde indoctis nationibus in illa ingenita feritate peccatum, unde nisi per animi motum mentisque consensum? denique pecudes et bruta animantia a peccato omnimodis libera sunt, quia discretionis nescia et rationis ignara 25 sunt. tu deteriorem pecude hominem facis. cur enim ei relinquis peccatum, cui tollis arbitrium? aut si eum subdis peccato, noli priuare iudicio. non ergo mentiatur iniquitas sibi. nouit, quid in occulto homini dederit cognitor occultorum. et ideo quando ab eo quisque pro malo opere corripitur et con- 30

5] Matth. 7, 7. 13] Rom. 1, 27.

1 aliquid *P bis* 3 censum *v* absquae *P* 5 quaeritae *P* 7 num
ingeret scribendum? incerta *v* 8 negligentia *P* 11 erubescendis *P*
12 adquae *P* 14 semet ipsis *v* 15 notitiam *v* 18 notitiam *P* 20 prae-
mitur *P* 22 ¶genita *P* 23 mentisque *P* 26 sint *P* relinques *P*
28 iudicio *P* 29 oculto *P* ocultorum *P* 30 quisquae *P*

demnatur, bonum facere potuisse conuincitur. magna est ergo uis animi in utramque partem, dum et super honestate confunditur et super inhonestate confunditur. et ideo dicitur per prophetam: palpebrae eius interrogant filios hominum, dominus interrogat iustum et impium. quid me iudicis natus interrogat de peccato, si suae definitionis est, quod delinquo? itaque qui finxit singillatim corda hominum, uias hominum et merita conscientiarum secretus discussor interrogat. sed si te et ipse discutias, si quando in sinistram declinare uoluisti, nonne trepida conscientia, ne peccares, admonuit? nonne te uelut censor occultus tristis cogitatio castigauit? ac sic homines se ipsos latere non possunt testimonium reddente illis conscientia et inter se cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus.

Inter haec si requiras, ubi sit libertas arbitrii posita, ubi sit uoluntas hominis constituta, [et] ubi nisi in intellectu, in ratione atque sapientia? quae cum ita sint, prius necesse habebis homini negare sapientiam, auferre rationem, ut adimere liberam ualeas uoluntatem. quam ob rem si quando delictum aliquod anima intra domicilium suum captiua meditatur, reclamant ei cogitationum secreta, interdunt ei intrinsecus officia sua, sed uires subtrahit resistendi consuetudo peccandi. sed reuoluis et dicis, quod mali et qui ad perditionem trahuntur non acceperint arbitrii libertatem. primum scire debemus, quia libertas arbitrii duplici ministerio praedita est, nunc ad salutem, nunc ad perditionem sui prompta est. sed obponis, quod uoluntatis libertas solis competat liberandis et in redemptionis beneficio constitutis. non ita est. liberatio ad donum gratiae et ad propositum consentientis pertinet uitae, libertas uero arbitrii non est res accedentis munificentiae, sed naturae. quaerentibus illa uel tribuitur uel conseruatur, etiam non requi-

4] Ps. 10, 5. 12] Rom. 2, 15.

2 utramque *P* honestatem *v* fundatur *v* 7 itaque *P* finxit *P*
 1 singillatim *P* 8 emerita *v* 10 nec *P* peccaris *P* ammonuit *P*
 16 et *uncis inclusi* 17 atque *P* 23 trahunt *P* 26 prompta *P*
 27 solii *P* liberandis competat *v* 30 accedentis *P* 31 illam *v*

rentibus ista confertur. illa renascentibus ministratur, ista nascentibus. libertas ad solam dei pertinet operationem, liberatio et ad subditi hominis seruitutem. illa bonis confirmata, ista et malis insita est. illa acquisitis et perseuerantibus competit, ista et perditis suppetit. illa condentis, ista et oboedientis 5 est. illa potentiae, ista est misericordiae. illa originis et generis, ista est muneris et uirtutis.

XI.

GENTES DEUM NATURALITER SAPUISSE.

Plenus spiritu sancto propheta Daniel sciens deum in sensu 10 hominis appetitum boni maliue posuisse, ita Nabucodonosor alloquitur dicens: quamobrem consilium meum placeat tibi, o rex, et peccata tua elimosynis redime et iniquitates tuas miserationibus pauperum. et peccata, inquit, tua elimosynis redime. praefixum uideri non potest, 15 quidquid redimi potest. a sanitate utique non excluditur, cui remedium persuadetur. simulque ei arbitrium non negatur, cui consensus exigitur. liberi animi officium non amisit, qui probatur suscipere potuisse consilium. a salute alienus non inuenitur, cui materia salutis ingeritur. et cui offert propheta comparandae indulgentiae occasionem, inesse ei uoluntatis asserit potestatem. 20

Sed et hoc, quod Baltasar gentilis arguitur dicente propheta: laudasti deos argenteos et aureos et ligneos et lapideos et deum, in cuius manu flatu tuus est, non laudasti. uides, quia hic alienigena deum et scire potuit et laudare, sed noluit. inesse homini intellectum dei pariter et cultum ideo propheta memorauit, quia legem naturae indiscrete intra omnis hominis sensum uigere cognouit. et propterea cum praefato Nabucodonosor regi Daniel uim somnii reuelasset, deum 30

12] Dan. 4, 24. 24] Dan. 5, 23.

1 ita v 10 daniel P 11 possuisse P nabogodonosor P 13 elimosinis P 15 elymosinis P 16 utiquae P, itaque v 17 cuius v 24 lineos P 30 nabogodonosor P daniel P

se non ignorare quamlibet profanus ostendit ita dicens: uere deus uester deus deorum est et dominus regum. sed et Darium quis ita de deo sentire et loqui docuit, nisi uis rationis et legis cum Daniele? deum conuersione placari . .

5 . . . . .

XII.

(DE NENIUITIS).

. . . . . unde fuit, quod deum cum conditione cognouit irasci? non enim magna illa ciuitas Ionae eruditione
 10 resipuit nec eius monitis intellectum petendae salutis accepit nec docuit populum propheta, sed terruit, nec misericordiam promisit, sed inmutabilem sententiam nuntiauit, et tamen urbs illa, sicut scriptum est, contra spem in spem credidit. atque ipsa sibimet remedia quodammodo interdicta promisit
 15 multum placitura deo, etiamsi promissa quaesisset.

Quae quidem remedia ideo interdum a domino supprimuntur, ut uiolentius adquisita seruentur. simulque interposita obtinendi difficultate dum munificentia absconditur, fides probatur, exercetur ambitus, manifestatur affectus, totumque hoc in homine
 20 ignis interior a deo insitus et ab homine cum dei gratia nutritus operatur. ostendit itaque gens illa ea, quae saluti hominis competunt, ipsa ordinatione facturae deum intra hominem conlocasse et ante munera redemptoris circa rationabilem creaturam semper auctoris dona uiguisse a conditore quidem summo
 25 praestita per naturam, sed confirmanda per gratiam. per gratiam, inquam, in cuius tempore praeteritorum salus erat consummanda saeculorum, quia nihil ad perfectum adduxit

1] Dan. 2, 47. 13] Rom. 4, 18.

3 et loqui *scripsi*, aeloqui *P*, et eloqui *v* 4 Daniele *scripsi*, danihelem *P*, Daniel *v* conuersione] posse *add. v* placari] edocuit *add. v*; lacunam statuendam esse docui in libro 'Studien über die Schriften des Faustus', p. 13 6 numerum XII et uerba de neniuitis *addidi ex capitulorum indice, om. P* 10 resipuit *v* 14 adquae *P* 15 promisa *P* 17 simulquae *P* 19 totumquae *P* 21 itaquae *P* 23 colocasse *P* rarationabilem *P* 25 praescita *v*

lex uel litterae uel naturae. in Neniuitis ergo euidenter manifestata est clementiae et bonitatis plena uox domini ita dicentis: repente loquar ad gentem et regnum, ut euellam et destruam et eradicem. si gens illa paenitentiam egerit pro peccato suo, et ego paenitentiam agam 5
 super malo, quod locutus sum, ut facerem ei. optat iudex misericors caelestis decreta consilii pio inmutare mendacio, si reus medicinam festinet adhibere peccato. inuitus homini pondus damnationis inponit, qui remedium satisfactionis ostendit et sedulae obsequium seruitutis expectat. et ideo perfecta illa prouidentia, quae in hoc saeculo uirtutum exercitiis delectatur, ordinatissimum et sapientia sua dignissimum iudicauit, ut hominem conditum ad sacrae imaginis dignitatem hic prius agonibus et contritionibus exploraret, illic uero donis et retributionibus adinpleret, ut, cum famulus exhibuisset in 10
 labore oboedientiam, dominus ostenderet in remuneratione iustitiam, ut, cum infirmitas humana obtulisset humilem deuotionem, ineffabilem diuina potentia exereret largitatem.

Iugiter ergo laborandum, sed a gratia non recedendum et dicendum: deus, in adiutorium meum intende. ipsum 20
 ergo adiutorii uocabulum laborantis requirit officium. adiutorii itaque sermo duos indicat, operantem et cooperantem, petentem et promittentem, pulsantem et aperientem, quaerentem pariter et retribuentem. hoc solum nostrum est, ut, qui pro fragilitate idonei non sumus, saltem quaerendi et pulsandi in- 25
 portunitate placeamus. ubi erit sedulitas miserentis dei, si, cum persona nihil mereatur indigni, ad hoc desideria accedant otiosi? et ideo nisi obsequendi studium oboedientia indefessa praetulerit, locum remanendi iustitia non habebit. et propterea sermo diuinus in spe laboris sui positum describit agricolam ita dicens: 30

3] Ierem. 18, 7. 20] Ps. 69, 2.

I in *om.* v manifesta P 4 destruam P 7 mendatio P 11 saeculo P 12 dignissimum P 13 sacrae P 14 conditionibus v illuc P 16 oboedientiam P 18 exereret v largitate P 19 a *om.* P 22 itaque P 27 indigni] et *add.* v accedat P 28 oboedientiae P 30 describit P agricolam P

ecce agricola expectat pretiosum terrae fructum, ut
 recipiat temporium et serotinum. quid est temporium,
 quid serotinum? temporium fructus sunt, quos stipendiis militiae
 praesentis adquirimus. serotini sunt, quos post emeritam ser-
 5 uitudinem in illius saeculi retributione capiunt. temporium sunt
 fides atque sinceritas cordis, beniuolentia, corporis temperantia,
 contemptus mali, appetitus boni, tranquillitas mansuetudinis,
 puritas castitatis. serotini fructus sunt adquisitio rerum in-
 10 mortalium, hereditas caelestium, proprietates aeternorum, de
 quibus dicitur: nec oculos uidit nec auris audiuit nec
 in cor hominis ascendit, quae praeparauit deus his,
 qui diligunt illum. de quibus per apostolos et martyres
 dicitur: non sunt condignae passionis huius temporis
 ad futuram gloriam, quae reuelabitur in nobis. tem-
 15 porium itaque fructus in uirtutibus sunt, serotini in remun-
 ratione uirtutum. temporium sunt, quos hic opera capiunt in
 praecipis, serotini, quos illic uota consequuntur in praemiis.

Quantum ergo delectetur deus, si fecerimus murum, id est
 ualidissimum contra offensam dei supplicationis obstaculum,
 20 sicut fecit ille, de quo legimus: properauit enim homo sine
 querella deprecari pro populo proferens seruitutis
 suae scutum, restitit irae et finem inposuit necessitati.
 qui staret, inquit, oppositus contra me propterea, ne
 disperderem eam. qui ostendit, quomodo eius ira superetur,
 25 quodam modo placatus irascitur. inter haec quicumque a po-
 tentissimo ac iustissimo conditore ita factum hominem dicit,
 ut unus in sinistram sine proprio crimine impulsus tantum
 praescientiae deputetur, alter in dexteram indiscussis meritis
 adtrahatur, hoc aperte asserere deprehenditur inordinatas uel
 30 iniquas esse dispositiones et factoris et iudicis.

1] Iac. 5, 7. 10] 1 Cor. 2, 9. 13] Rom. 8, 18. 20] Sap. 18, 21.
 23] Ezech. 22, 30.

1] praetiosũ P 2 serotinum P 4 meritam P 5 seculi P 6 ad-
 quae P 7 contemptus P appetitum P 13 condigne P passionis P
 15 itaque P 18 si fecerimus *scripsi*, siue P, fieri v 21 querilla P
 deprecari P 24 separetur v 25 quicumque P 26 ac iustissimo P bis
 29 deprehenditur P 30 factores P¹

Sed hoc loco sollicitus intendat auditor auctori summo, cum hominem plasmare disponderet, auctori, inquam, summo in ministerium et consilium hominis fabricandi quattuor astitere uirtutes. quae quattuor? potentia utique, bonitas, sapientia atque iustitia. tu uide, quam deo ex his quattuor defuisse 5 praesumas asserere. itaque ad intellectum euidentius colligendum proferant, si placet, singulae istae uirtutes quasi tractatus et adlocutiones suas. potentia dicat: faciamus post caeli regnum in secundis mirabilem creaturam, ne in imperii nostri possessione, quae prima sunt, haec etiam uideantur extrema. istam speciosam mundi machinam consummemus, ut in ea hominem faciamus, et praeficiamus, per quem mundus ordinetur, possideatur, ornetur. bonitas dicat: fas non est, ut sola beneficiis nostris caelestia perfruantur. faciamus et in terra hominem, circa quem abundantiam gratiae nostrae exerceamus, circa quem beniuolentiae munera dilatemus, in quem pietatis ingenitae diuitias profundamus. sapientia dicat: non solum faciamus, sed etiam sensu rationis ac discretionis honorem, prudentiae lumine repleamus, faciamus simplicem, faciamus astutum. simplicem, ne malum callidus inferat, astutum, ne incautus incurrat. insinuemus ei affectum boni, intellectum mali et iuxta gubernationem nostram permittamus eum in manu consilii sui ac proprii in libertate iudicii.

Tractat inter haec secum potentia, cui inest et praescientia. quid agimus, quod eum, si arbitrio suo permittimus liberum, in peccati deuia praenoscimus transiturum et pretiosae dona facturae conuersurum esse praeuidemus ad instrumenta nequitiae? et ideo si opus in eo nostrum uolumus esse perpetuum, tollamus ei de potestate peccatum. dicit iustitia: non ita est. non competit legibus nostris, ut is, quem a contrariis oportet probari, de uiribus suis non possit agnosci. non con-

1 *num sollicitius scribendum?* indat v 2 ministeriom P¹ 4 utique P 5 ad quae P 6 ita quae P 7 proferunt P 9 cae^{li} P (li man. alt.) 10 nostre P 11 ista P 12 praeficiamus P 14 sola P 15 habundantiã P 16 boniuolentiae P 17 quaem P 19 lumine P 23 consili P 24 potentia] sapientia v 25 si om. v 26 praetiosae P 28 perpetuum P 29 ei scripsi, eum P

petit, inquam, hoc legibus nostris, ut ei, quem glorificari etiam ex officio suo uolumus, materiam et causam gloriae dene- gemus, ut eum, quem cupimus munerari per nudam gratiam, faciamus de labore proprio nihil mereri. exerant potius in eo sin-
 5 gillatim sociae istae germanaeque uirtutes, exerant partes suas. potentiae sit inter cuncta uisibilia, praesertim inter hostes habitaturum creare sublimem, sapientiae ordinare prudentem, bonitatis adiuuare certantem, iustitiae coronare uincentem.

Talem ergo hominem pro utilitate sui ac pro nostri digni-
 10 tate faciamus, quem in dexteram partem non trahat necessitas, sed uoluntas, qui malum ratione intellegat, bonum uirtute per- ficiat. talem faciamus, cui bonitas in natura, malitia uero extra naturam sit, qui bonum in uoluntate, malum habeat in pote- state, qui bonum naturaliter uelit, malum actualiter possit, qui
 15 mandata nostra custodiat uoluntarius et periclitari non possit inuitus, cui prima ista sit laudis occasio, ut peccare et possit et nolit. sufficiat autem, quod in quadrupedibus et brutis, quae subicienda sunt homini, iam fecimus tale animal, quod, dum non est obnoxium culpae, fructum non potest habere ius- titiae. hunc autem non oportet esse pecudis similem, cui
 20 commissuri sumus nostrae imaginis dignitatem. interrogemus ea, quae peccati nescia ac rationis ignara absque ullo prudentiae ho- nore formauimus. numquid proderit pecudi simplicitas sua aut arbori fecunditas sua? erga hominum nostrum non poterimus
 25 laudi conferre palmam, si uolumus necessitati seruire naturam.

Hunc ergo conditione subditum, discretione liberum, ratione perfectum ita ordinare nos aequum est sub potestate permissa et lege proposita, ut custodia praecepti aditus et causa sit praemii. nam si mali copiam ac licentiam non habuerit, boni
 30 gloriam non habebit. si iuxta beniuolentiam nostram non etiam suo studio uel labore praedicabilem tenuerit sanitatem, non erit innocentia, sed inertia, et praeterea praemium perit,

3 eum] cum *v* 4 nil *v* singilatim *P* 5 germaneque *P* 7 sub-
 limen *P* 14 uellit *P* 15 pereclitare *P* 17 nollit *P* 18 quae *om. v*
 subiciendi *P* 19 habe^{re} *P* 22 absquae *P* ulla *P* 23 peccodi *P*
 28 le^{ge} *P*

ubi meritum non praecedit. bona nostra non potest seruare, qui nescit adquirere. nisi fuerit oboedientiae praemissa deuotio, gratiae uilescit oblatio. simulque uerecundia remunerantis est, si honoretur otiosus, si remuneretur ignauus. quin potius cooperante adiutorio etiam suo opere fiat dignus et cum bona conscientia sit beatus. nam nisi fuerit tribuentis iusta liberalitas, non erit accipientis perfecta felicitas, et nisi prius explorata fuerit inquirentis auiditas, in quo iocundabitur benignitas largientis? 5

Adhuc cum iustitia uerba conserit praescientia et ita dicit: melius est, ut non fiat genus humanum, quam ita fieri uideatur, ut pereat. respondet bonitas atque iustitia: non ita est. propter Cain impium Abel pius in rebus non erit? propter increscentem malitiam mundus Noe iustitiam non uidebit? propter Iudam non habebimus Petrum? propter eos, qui uitio blandiente uincendi sunt, in uitam non uenient, qui per rigidam magnanimitatem uirtutis austerae iusto iudicio coronandi sunt? propter praeuaricatorum multitudinem praetermittentur in nihilum iustorum saecula, milia martyrum regnumque sanctorum? propter eos, quos suo crimine praenoscimus peccaturos, non faciemus eos, quos praescimus etiam suo merito placituros? si ita est, plus fraudabit potentiae nostrae praecognita quam consummata malitia nocebit, siquidem bonis malorum praescita generatio nocebit, bonis, qui propter eam creandi non erunt, quae creata quandoque soli sibi nocere potuisset? sed dicat bonitas: ita faciamus humanum genus, ut peccare non possit. cui respondet e contra circumspecta iustitia: quomodo terrestribus dabimus, quod caelestibus non indulsimus? quomodo habebit fragilitas hominum, quod natura non obtinuit angelorum? quae cum ita sint, non audeat crea- 30

3 uiliscit *P* simulquae *P* 10 et] ipsa *add. v* 12 respondit *P*
 adquae *P* 13 propterea in *P* (*correxit man. rec.*) propter impium
 Cain Abel *v* in rebus] reus *v* 14 crescentem *v* 16 blandimente *P*
 17 austere *P* iudicio *P* 20 regnumquae *P* 21 peccaturos *correxi*,
 peccaturas *P*, peccatores *v* faciamus *P* praesciremus *P* 23 mali-
 cia *P* 24 propterea *v* 25 quia *v* quandoquae *P* 27 respondet e
scripsi, respondite *P*, respondeat e *v* 28 non *om. v*

tura de creatoris opere disputare. potentiae itaque fuit, ut immortalē ex nihilo hominem conderet, sapientiae, ut capacem rationis efficeret, bonitatis, ut ad beatitudinem praepararet, iustitiae, ut non ante eligeret quam probaret.

- 5 Sed inter haec aliquis persistit et dicit: si constat peccatores in illo saeculo supplicii addicendos et aeternis ignibus mancipandos, sic fieri homo debuit, ut is omnino peccare non possit. quid praecurris, o homo, auctoris tui dispensationes? quid quaeris rem immortalitatis in regione mortis? quid quaeris
 10 in militia, quod paratur in gloria? quid ante emeritum laborem poscis, quae praeparata sunt post laborem? dabitur hoc, sed iam in aeternum iustificato, quando id, quod conlatum fuerit, perire non possit. dabitur hoc, sed in tempore beatitudinis, ubi iam peccatum nec uincere sit necesse nec scire,
 15 ubi ad peccandum non uoluntas, non possibilitas erit, ubi sancte, integre, pie uiuere non erit diligentia, non industria, sed natura dispensante ita diuina misericordia atque iustitia, ut qui hic studuerit integritati nulla illic ultra possit labe corrumpi. dignum enim esse iudicabit, ut homo peccare qui
 20 noluit infirmus non possit aeternus, sed ut labentibus in inensum saeculis sine metu gaudium, sine inuido praemium, sine hoste sit regnum.

1 itaquae *P* 2 nihilominem ^{ho} *P* 8 posset *v* 10 militia *P*, malitia *v*
 paretur *v* 14 nec necesse *P* nec scire] nescire *P* 17 adquae *P*
 18 illuc *P* 19 iudicauit *v* 22 regnum] explicat *add.* *P*

FRAGMENTA AD LACUNAS LIBRORUM DE GRATIA PERTINENTIA.

I.

Ex prioris libri de gratia capite XIII sub finem lacunoso uerba desumpta sunt, quae Ioannes Maxentius in libello, cui inscribitur 'ad epistulam Hormisdæ responsio' (Migne, Patrologia Graeca LXXXVI 1, p. 109), affert (cf. quae exposuimus in libro 'Studien über die Schriften des Bischofes von Reii Faustus' p. 22 sq.):

'Rursus in capite eiusdem libri XV agens (*scil.* Faustus) contra eos, qui non generale, sed speciale asserunt donum esse credulitatis, ita inter cetera loquitur: sed dicis, inquit, quia non omnibus detur, sed donum sit personale credulitas et illis tantum credere suppetat, quibus deus specialiter donauit, ut crederent. non ita est. nam dum eam dominus etiam ab incredulis exigit, omnibus eam insertam esse demonstrat. cui autem etiam ipsa naturae lege non suppetat credere, quando et daemones credunt et contremiscunt?' 10

9] Iac. 2, 19.

1 numerum XV apud Maxentium nostrae computationis numero XIII respondere l. l. docuimus 6 nam dum scripsi, nondum Migne 8 naturae scripsi, natura Migne

II.

Eodem loco Maxentius (Migne l. c. p. 111) posterioris libri Fausti de gratia caput XI hodie maxima ex parte deper-

ditum respicere uidetur dicens (cf. quae exposuimus in libro supra laudato p. 23 sq.):

'Unde et in libr(i secundi capitulo) undecimo per naturalem uigorem absque gratiae adiutorio multos non solum ante aduentum domini, uerum etiam et ante legem litterae saluatos atque ad plenam cordis puritatem perfectamque iustitiam peruenisse, filios dei fieri meruisse impudenter et procaciter asseuerat (*scil.* Faustus).'

1 libri secundi capitulo *scripsi*, libro *Migne* 5 *uidetur et inserendum ante filios*

II.

DE SPIRITU SANCTO LIBRI DUO.

V = codex Palatinus 241 saec. X.
P = codex Parisinus 12203 saec. X.
R = codex Reginensis 194 saec. XII.
v = lectio uulgata.

CAPITULA LIBRI PRIMI.

- I. Omnino spiritum sanctum aperte de capite fidei, id est de symbolo intellegendum.
- II. Quod non in ecclesiam sicut in spiritum sanctum, sed remota in praepositione ecclesiam catholicam credere debeamus. 5
- III. Christum a spiritu sancto utpote deo non genitum, sed creatum.
- III. De unitate testimoniis adserenda prophetis.
- V. De trinitate uel liberales etiam disciplinas de tribus sensisse personis.
- VI. Dum facies patris filius dicitur, patri aequaeuus agnoscitur. 10
- VII. Spiritum patris ipsum esse spiritum sanctum.
- VIII. De digito dei.
- VIII. Non obesse spiritus sancti deitati, quod nec ingenitus uideatur esse nec genitus.
- X. Spiritum sanctum perfectorum esse charismatum largitorem. 15
- XI. De actibus apostolorum adsertio trinitatis iteratur, ubi et Christus contra Nouatianos ad dandam paenitentiam missus adseritur.
- XII. Dei proprium esse, ut sanctificet creaturam.
- XIII. Localem non esse spiritum sanctum. 20

IN HOC CODICE CONTINENTUR DUO LIBRI FAUSTI EPISCOPI DE SP̄U SC̄O. INCIPIUNT SENSUM CAPITULA VEL DISTINCTIONES. CAPITVLA LIBRI PRIMI V, IN DEI NOMINE INCIPIUNT CAPITULA LIBRI DE SP̄U SC̄O PASCHASII DIACONI VRBIS ROMAЕ P 2 omnino—intellegendum om. P omnes V (ino man. alt.) 6 ut pute V¹ 7 asserenda P 8 etiam] & V 13 sancti spiritus P quia P genitus P 14 ingenitus P 15 perfectorem P carismatum PV 16 adsertio V 17 nouaticos P 18 asseritur P 20 sc̄ificetur V sanctum] EXPLICIUNT CAPITVLA LIBRI PRIMI V, EXPLICIUNT CAPITVLA P

LIBER PRIMUS.

I.

OMNINO SPIRITUM SANCTUM APERTE DE CAPITE FIDEI, ID EST DE
SYMBOLO INTELLEGENDUM.

5 Fides catholica in uniuersum mundum per patriarchas ac
prophetas et gratiae dispensatores spiritu sancto insinuante dif-
fusa est. hanc apostolica sollicitudo atque perfectio, sicut per
sacras paginas dilatauerat, ita in symboli salutare carmen mira
breuitate collegit et tamquam dispersas remediorum species
10 disposuit in corpus unum ac uelut ex innumeris aromatibus
pretiosum confecit unguentum, cuius odor omnes fines terrae
potentia fragrantiae spiritalis impleuit, ut in ipso uniuersitatis
adsensu uirtus appareat ueritatis.

Et quia oportet, ut errantibus quasi paruulis et ignaris prima
15 Christianae traditionis elementa repetamus, in hac symboli per-
fectione et unitas euidenter aperitur et trinitas, dum ter re-
petita confessio patri et filio et spiritui sancto unum creduli-
tatis reddit obsequium. in quibus uerbis etiam trecentorum
decem et octo sacer numerus sacerdotum emergentem Arrii
20 ac Macedonii damnauit errorem [dicens]: credo in deum patrem,
credo in filium eius unicum dominum nostrum, credo et in
spiritum sanctum. nam etsi hoc ex numero paucorum fra-
gilitas declinauit, uniuersalis tamen numeri mysterium non re-
soluit. et ideo sacer numerus diximus, quia trecenti in aera
25 uel supputatione Graeca signum crucis, decem et octo uero

1 INCIPIT DE SPIRITV SANCTO LIBER PRIMVS V, INCIPIT
LIBER PRIMVS P 3 omnino V² in capitulorum indice, OMS V in
textu omnino—intellegendum om. P 5 ac] et P 8 scās P, sanctas v
in] per P simboli P carmen om. P 9 tamquam] p add. P
diuersas P 10 ex om. V 11 praetiosum P 12 flagrantiae V spi-
ritualis P uniuersitatis] ueritatis V 13 assensu P, ascensu v
14 primae P 15 simboli P 16 et ante unitas om. V 19 emergentes P
20 machedonii P dampnauit P errores add. P² dicens om. V, quare
uncis inclusi 22 ex hoc P 23 misterium P 24 soluit V quod P
in era (mera v) omisso uel Pv 25 greca P

Iesu adorandum nomen ostendunt. in hoc ergo numero atque mysterio, in quo et sanctus Abraham de innumeris gentibus triumphauit, seniorum pietas hostem fidei sub una patris et filii et spiritus sancti praedicatione confudit. unde etiam intellegendum est eos, qui in sanctum spiritum sub aeterna damnatione blasphemant, aut sine perfectione symboli baptizatos aut in ipso sibi symbolo ac fonte mentitos, ante quem omnis homo diabolo renuntians confitetur: credo et in spiritum sanctum.

Credo, inquam, et in spiritum sanctum. agnoscamus uerbi ipsius priuilegium. credere illi cuilibet potes homini, credere uero in illum soli te debere noueris maiestati. sed et hoc ipsum aliud est deum credere, aliud in deum credere. esse deum et diabolus credere dicitur secundum apostolum: nam et daemones credunt et contremescunt. in deum uero credere nisi qui pie in eum sperauerit non probatur. ergo credere hoc est fideliter eum quaerere et tota in eum dilectione transire. credo ergo in illum, hoc est dicere: confiteor illum, colo illum, adoro illum, totum me in ius eius ac dominium trado atque transfundo. in professionis huius reuerentia uniuersa diuino nomini debita continentur obsequia.

II.

QUOD NON IN ECCLESIAM SICUT IN SPIRITUM SANCTUM, SED REMOTA IN PRAEPOSITIONE ECCLESIAM CATHOLICAM CREDERE DEBEAMUS.

Sed opponis et dicis non statim in hoc uerbo deum posse monstrari, quo dicimus: credo et in spiritum sanctum, quia sequitur: credo in sanctam ecclesiam catholicam. primo nescio,

14] Iac. 2, 19.

1 ergo *suprascr.* P¹ numerus P 2 misterio P et om. V
CCC.XVIII. raece 3 seniorum P arriū hostem P (*suprascr. man. alt.*) 4 confudit v 5 spiritum sanctum P 6 dampnatione P professione v simboli P
 baptizatos P 7 ante quem *scripsi*, anteq; quem V, antequam P
 11 quilibet potest hominum v 12 debere te maiestati noueris P
 13 aliut P credere] et *add.* P aliud] est *add.* P credere in deum P
 15 demones P ergo P ^{uero} 17 et] est v 19 ius P 25 nun P 26 et in—
 credo om. V 27 in om. P

quomodo ecclesiam catholicam nominare audeat Macedonius, qui extra catholicam exul salutis exclusus est ex illorum factus numero, de quibus dicitur: in circuitu impii ambulabunt. ergo dicis: credo in sanctam ecclesiam catholicam. quid supponendo exiguam, id est in syllabam ingentem caliginem sub-
 5 texere conaris? credimus ecclesiam quasi regenerationis matrem; non in ecclesiam credimus quasi in salutis auctorem. nam cum hoc de spiritu sancto uniuersa confiteatur ecclesia, numquid et in semet ipsam ecclesia credere potest? ergo cum in
 10 solam specialiter credi oportere trinitatem etiam memoratorum patrum toto celebrata orbe doctrina confirmet, aut remoue hanc de ecclesiae nomine syllabam aut certe credere te in ecclesiam manifesta professione scripturis adsere, testimoniis doce, diuinis oraculis remota uerborum tuorum praesumptione
 15 conuince.

De sacris omnimodo uoluminibus quae sunt credenda sumamus, de quorum fonte symboli ipsius series deriuata subsistit. qui in ecclesiam credit in hominem credit. non enim homo ex ecclesia, sed ecclesia coepit esse ex homine. recede
 20 itaque ab hac blasphemiae persuasione, ut in aliquam humanam credere te debere aestimes creaturam, cum omnino nec in angelum nec in archangelum sit credendum. haec enim, quae in symbolo post sancti spiritus nomen sequuntur, ad clausulam symboli remota in praepositione respiciunt, ut
 25 sanctam ecclesiam, sanctorum communionem, abremissa peccatorum, carnis resurrectionem, uitam aeternam credamus in deum, id est, ut haec a deo disposita et in deo constare fa-

3] Psalm. 11, 9.

1 machedonius *PV* 3 ambulant *P* 4 quod *v* supponendum *V*
 (o *man. alt.*) 8 nunquid *P* 9 ecclesia *om. P* 10 oporteat *P* 11 tota *P*
 12 cerit *P* 13 professiones *V* (ex *man. alt.*) asserere *P* 14 tuum *P*
 17 deriuata *P* 19 esse *om. V* esse cepit *v* omine *P¹* 20 ex *v*
 blasphemiae *P* 21 te extimes debere credere *R* omnino *P* 23 sim-
 bolo *P* secuntur *V* 24 recipiuntur *P* 25 ac remissa *V*, ab remissa *P*
 (ionem *man. tert.*), remissionem *v* 26 credamus bis *Pv* 27 de-
 posita *v*

teamur. nam nonnullorum inperitia praepositionem hanc uelut de proxima uicinaque sententia in consequentem traxit ac rapuit et ex superfluo imprudenter adposuit. in nullis autem canonicis, de quibus symboli textus pendet, accipimus, quod in ecclesiam credere sicut in spiritum sanctum filiumque debeamus. 5 et ideo de spiritu sancto, cum ab hoc honore omnis creatura aliena sit, hic, in quem credere praecipimur, deus est. quod uerbum specialiter diuinitati uox domini saluatoris adsignat ita dicens: credite in deum et in me credite, et iterum: qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui 10 misit me.

III.

CHRISTUM A SPIRITU SANCTO UTPOTE DEO NON GENITUM, SED CREATUM.

Cum autem catholica confiteatur ecclesia: conceptus de spiritu sancto, interrogandi sunt hoc loco Macedoniani, utrum spiritum sanctum creatorem an patrem aestiment redemptoris. si patrem forte responderint, cum iam in principio symboli dixerint: credo in deum patrem omnipotentem, duos eum habere patres confusibiliter confitebuntur. si autem creatorem, 20 ut habet ueritas, adseruerint, uel necessitate nobiscum uniuersitatis dominum pronuntiare cogentur. et ideo per Esaiam prophetam uelut per tubam suam ac de templo suo loquitur, dum duas in Christo substantias praesignaret: rorate, caeli, desuper et nubes pluant iustum, aperiatur terra et 25 germinet saluatorem, ego dominus creauit eum. homo namque adsumptus ex Maria operatio spiritus sancti, non portio

9] Ioann. 14, 1. 10] Ioann. 12, 44. 24] Esai. 45, 8.

1 in *ante* praepositionem *add.* P 3 imprudenter P apposuit P
4 accepimus P quia P 6 de spiritu sancto *om.* P creatura omnis
sit aliena P 8 diuinitatis specialiter *v* assignat P 11 me misit P
15 confitentur P conceptus] $\hat{e}$ *add.* P², est *v* 16 macedoniani PV
17 extiment P 18 symboli P 19 duas V (o *man. alt.*) 20 patrem V
fatebuntur P uero P 21 asseruerint P 22 dñm V, deum P *post*
ideo *inserendum uidetur* dominus isaiam P 23 uelut P 27 as-
sumptus P fuit *post* sancti *habet* P

fuit, nec ab eo genitus, sed creatus. conceptus est potentia non substantia, operatione non participatione, uirtute non genere.

III.

DE UNITATE TESTIMONIIS ADSERENDA PROPHETICIS.

5 Catholica fides trigeminam maiestatem sub unius diuinitatis confessione ueneratur [accipite unam ex sacris uoluminibus diuinitatem]: audi, Israel. dominus deus tuus deus unus est, et: dominum deum tuum adorabis et illi soli seruiues, et iterum: ego sum dominus et non est deus praeter
 10 me, et in psalmis: faciens mirabilia, tu es deus solus, item: tu solus altissimus in omni terra. per Esaiam quoque: deus Israel, qui sedes super Cherubin, tu es deus solus omnium regnorum terrae, item: ego dominus, primus et nouissimus ego sum, item: ego dominus, hoc est
 15 nomen meum. gloriam meam alteri non dabo. ut uero hoc testimonium ad Christum noueris pertinere, id est primus et nouissimus, de se alio loco dixit: ego sum principium, quod et loquor uobis, item: ante me non fuit deus et post me non erit. ego sum dominus et non est absque
 20 me saluator, quod specialiter pertinet ad Christum humani generis saluatorem, item: haec dicit dominus redemptor tuus et formator tuus ex utero: ego sum dominus faciens omnia, extendens caelos, solus stabiliens terram et nullus mecum. quod ad Iesum factorem ac redemptorem
 25 proprie respicit, de quo euangelista commemorat: omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil, item:

7] Deut. 6, 4. 8] Deut. 6, 13. 9] Deut. 32, 39. 10] Psalm. 85, 9.
 11] Psalm. 82, 19. 12] Esai. 37, 16. 13] Esai. 41, 4. 14] Esai. 42, 8.
 17] Ioann. 8, 25. 18] Esai. 43, 10. 21] Esai. 44, 24. 25] Ioann. 1, 3.

4 asserenda *P* 6 accipite—diuinitatem *om. V*, quare uncis inclusi
 7 israhel *V* 9 et iterum—me et *om. v* dñs *V*, deus *P* dñs *V*,
 alius *P* 11 isaiam *P* 12 israhel *V* sedet *v* cherubim *P* 16 id
 est] idem *P* 18 qui *P* 24 Iesum] pertinet et *add. P* 25 propriae *V*
 euangelista *P* 26 nichil *P*

non est ultra deus absque me et saluator non est praeter me, item: ego primus et ego nouissimus, manus quoque mea fundauit terram et dextera mea mensa est caelos, sicut de se Iesus Christus alio loco euidenter adserit dicens: ego [sum] Alpha et Omega, initium et finis. in his testimoniis etiam spiritus sanctus continetur, in quibus ita confitenda est diuinae substantiae de spiritu sancto unitas, ut in eis inesse credenda sit etiam personarum distincta proprietas et indiuisa pluralitas.

V.

10

DE TRINITATE UEL LIBERALES ETIAM DISCIPLINAS DE TRIBUS SENSISSE PERSONIS.

Dei itaque uerbis unam monstrauius deitatem, tria nunc in una deitate doceamus, tria nomina non tria regna, tres appellationes sed non tres potestates, tres essentias uel subsistentias sed non tres substantias. manifestum est etiam saecularem intellexisse sapientiam omnium multitudinem saeculorum intra trium personarum conclusam esse rationem. quae sunt istae tres? id est: ego, tu, ille. ergo, ut diximus, tres tantum in rebus esse personas etiam liberalia studia de spiritalibus disciplinis instructione mutuata senserunt eisquē euidenter apparuit nec secundam personam satisfacere perfectioni nec tertiam posse transcendere, quia dualitatem semiplenam esse ad tertium numerum tendens arguit plenitudo, quaternitatem uero respuit in tribus consummata perfectio. his ergo leui commemoratione transmissis magis sacris testimoniis adseramus trinitatem in unitate subsistere.

1] Esai. 45, 5; Ose. 13, 4. 2] Esai. 48, 12. 5] Apoc. 1, 8; 21, 6.

2 ego *post et om. v* 3 quoque *om. P* 4 de se *post loco habet P*
 5 asserit *P* sum *om. V* a et ω *PV* 7 diuinae] omnis *v* de spiritu
 sancto *om. P* 8 ut] et *add. v* 11 transisse *v* 13 di *V, Dū P, cum v*
 uerbi *P* 15 essentias] hypostases *v* 16 saecularem *PV* 17 saecularium *v*
 19 tres—studia de *om. P, add. in marg. P³* 20 spiritualibus *P*
 21 mutata *P* 25 cumsummata *P* 26 ^{comemoratiōe} *comparatiōe P*
 (*suprascr. man. alt.*) asseramus *P* 27 unitate] mutatione *add. v*

Sed dicis: quid mihi profers unitatis ac trinitatis uerba, quae in canonica lectione non inuenis? non mirum, si is, qui ingredi non meretur penetralia salutis, expauescit ac refugit etiam ostium ueritatis. quid enim tam proximum, tam naturale, tam
 5 proprium, quam ut de uno unitas, de tribus trinitas catholicis patrum definitionibus nuncupetur? non ex se discutienda sunt uerba, quae de praecedentibus pendent, nec sane consequens est, ut peregrina iudicentur, quae ex uno et tribus, id est de
 10 manifesti exordii proprietate nascuntur. aduerte, quia non est praesumptiuus uterque hic sermo, sed deriuatiuus. quae uocabula a tempore primitiuae ecclesiae antiquitas inuenit, auctoritas protulit, aetas longa firmauit.

VI.

DUM FACIES PATRIS FILIUS DICITUR, PATRI AEQUAEUUS AGNOSCITUR.

15 Suscipe de sacris uoluminibus trinitatem: in principio fecit deus caelum et terram et spiritus dei ferebatur super aquas. pater auctor, aequaeuum principium filius, superflusus aquis spiritus sanctus. super aquas itaque dominantis eminentia ferebatur iam tum, credo, baptismi munera praefigurans.
 20 in faciendo quoque homine se non unius, sed trium personarum opus esse demonstrat trina repetitio deitatis. ita enim legimus: et dixit deus: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. aduerte sententiam in propositione simplicem, in responsione multiplicem. et dixit deus:
 25 faciamus hominem. quid est aliud, nisi quia substantia unitatis loquitur et potentia trinitatis operatur? perspice, quomodo trina uice nomen dei in creatione hominis nuncupatur.

15] Gen. 1, 1. 22] Gen. 1, 26.

1 mihi *P* proferis *V* 4 ostium] testimonium *v* 5 ut *om.* *P*
 catholicis *V* 6 patrum] primum *v* diffinitionibus *P* nuncupetur *P*
 8 indicentur *v* 10 deriuatiuus *PV* 11 ecclesiae *V* 12 aetas *V*
 14 dicitur filius *P* 17 aequaeuus *V* filius *om.* *P* 19 dum *V*¹, tunc *P*
 babbissmi *P* figurans *P* 20 se *om.* *P* 22 dicit *P* 23 propositionem *V*

sic enim habemus in Genesi: et dixit deus: faciamus hominem, et iterum: creauit deus hominem, et tertio: benedixit ei deus. dixit deus, fecit deus, benedixit deus. propter tres personas ter iteratur una diuinitas. quo loco euidenter mysterium etiam unitatis intellege. ecce imago dei et similitudo unicuique homini a tribus datur et tamen una esse dinoscitur. dixit deus: faciamus. diligenter adtende, dum unus dicit et non unus facit dumque iterum singulari plurale permiscet nec dicit: ad imagines et similitudines nostras, uel certe: ad imaginem et similitudinem meam, unitatem singularitate, trinitatem pluralitate commendat. itaque in eo, quod dicit: faciamus ad nostram, personarum numerus explicatur, in eo uero, quod singulariter ait: ad imaginem et similitudinem, in unam substantiam deitas indiuisa colligitur.

Cum Abrahae in ostio tabernaculi apparuisset deus et ex uno tres eius se oculis mirabiliter obtulissent, in tribus unum conscius maiestatis adorauit. in psalmis quoque absolute personis suis unitas designatur: ne proicias me, inquit, a facie tua et spiritum sanctum tuum ne auferas a me. ecce propheta patri supplicans non minus spiritus sancti quam patris et filii expauescit offensam. ne proicias, inquit, me a facie tua. filius sicut imago patris, ita et facies patris accipitur. et ideo legimus: Philippe, qui uidet me, uidet et patrem, item: quo ibo a spiritu tuo et quo a facie tua fugiam? aduerte, infide, perfectae confessionis mysterium trinitatis. propheta ad patrem loquitur, faciem patris filium pro-

2] Gen. 1, 27. Gen. 1, 28. 15] Gen. 18, 1. 18] Psalm. 50, 13.
23] Ioann. 14, 9. 24] Psalm. 138, 7.

2 tercio P 4 diuinitas V 5 misterium P hunitatis V, trinitatis v
7 attende P 8 nun P plurali V (*ẽ man. alt.*) 9 non v 11 pluralitatem V quia P 12 faciamus] hominem *add. v* ad] imaginem
in marg. add. P² 13 uero *om. P* quia P ait *om. P* 14 diuinitas v
collegitur V (*i man. alt.*) 16 eius *om. V* 17 magestatis P
psalmo P 18 *pro suis uidetur* singulis *scribendum* 19 et spiritum—
22 facie tua *om. P, add. P²* 21 filii] & *add. V* 23 me uidet P
uidit V *utroque loco* 24 item] et iterum P 25 in fide v 26 filium]
patris *add. P*

fitetur nec non diffusum per omnia spiritum sanctum protestatur. de filio autem etiam ad Moysen loquitur dominus: facies mea praecedet te. quod nomen, id est facies et ad unitatis substantiam et ad coaeternitatem pertinet maiestatis. 5 quod autem minorem putant esse, quia natus est, quid est deum de deo natum esse, nisi ex deo naturaliter extitisse? sed dicis: si ex illo est, iunior illo est. ecce brachium ex corpore et facies de capite suo nascitur, nec tamen faciem iuniorem capite suo uel brachium corpore suo constat esse posterius. si 10 ergo ullum caput antiquius umquam fuit facie sua, tunc adserere praesume antiquiorem esse patrem ab imagine sua, quae in Christi perfecta similitudine et aequalitate consistit. ita ergo nescit filius uel potestate uel tempore a patre discerni, sicut facies a capite separari uel capite suo nequaquam potest iunior inueniri. 15

VII.

SPIRITUM PATRIS IPSUM ESSE SPIRITUM SANCTUM.

Sed dicis: ostende mihi, quod in sua essentia subsistat spiritus sanctus. ubicumque uel quotienscumque lego aut spiritum patris aut spiritum meum aut spiritum dei, uideo, inquis, 20 non ad spiritus sancti, sed ad patris referendum esse personam. primum hinc blasphemiam suae impietatis accumulans, cum alterutrum dicant spiritum sanctum dei aut creaturam aut certe ipsum patrem esse credendum. merito qui spiritum sanctum 25 non confitetur, usque ad contumeliam patris confusa mente deuoluitur. utique si factura est, ad patris non potest pertinere substantiam. si uero eum paternam putas esse potentiam, quo-

3] Exod. 33, 14.

1 necnon — protestatur *om. P*, *add. in marg. P²* profitetur *P² in marg.* 2 autem *om. P* etiam post Moysen habet *P* 4 aeternitatem *v* 5 esse *om. P* prius est *om. P* 6 esse natum *P* extitisse *P* 7 alterum illo *om. v* 8 capite] corpore *v* minorem *v* 10 antiquus *V* (*i man. alt.*) unquam *P* facie sua *om. v* asserere *P* 14 a *suprascr. P²* 18 michi *P* 19 quoties ⁿ *P* (*n man. alt.*) 21 nun *P* referendam *v* 22 huic *v* impietatis *V* 23 dicunt *V* 26 est *om. P*

modo eum usque ad facturae humiliare praesumis iniuriam? nos uero spiritum dei non de patre dici, sed proprie de spiritu sancto euidentibus testimoniis demonstrabimus.

Legimus in Esaia super dominum Iesum descendisse spiritum domini, spiritum sapientiae et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiae et pietatis. de hoc itaque spiritu domini, qui supra saluatorem sacro descendit inlapsu, per Esaiam filius dicit: spiritus domini super me, et euangelista Matthaeus: ecce aperti sunt ei caeli et uidit spiritum dei descendentem super eum sicut columbam. hunc autem spiritum dei, quem in baptismo saluator accepit, manifeste spiritum sanctum esse Lucas euangelista perdocuit dicens: Iesus plenus spiritu sancto regressus est ab Iordane. legimus in Ioel propheta: in diebus illis effundam de spiritu meo super omnem carnem. quod dicit de spiritu meo, de sancto spiritu dictum esse manifestum est, quia, quando sanctus spiritus super apostolos sacra quinquagesimae sollemnitate descendit, tunc istud testimonium de propheta apostolus Petrus adsumpsit.

Ad hoc spiritum patris ipsum esse spiritum sanctum euangelia diuerso sermone, sed consona ueritate docuerunt. nam cum Matthaeus dixerit: non enim uos estis, qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis, hunc spiritum patris aperte spiritum sanctum esse Marcus exposuit dicens: quod datum uobis fuerit in illa hora, id loquimini. non enim uos estis loquentes, sed spiritus sanctus. et Lucas similiter hunc spiritum dei sanctum esse

4] Esai. 11, 2. 8] Esai. 61, 1. 9] Matth. 3, 16. 13] Luc. 4, 1.
14] Ioel 2, 29. 22] Matth. 10, 20. 25] Marc. 13, 11.

1 humiliare *om.* V praesumimus V 3 demonstrauius V 4 per esaiam V isaia P ^{sup}sp̄m V (*suprascr. man. alt.*) 5 sanctum *ante* domini *add. v* 7 illapsu P isaiam P 8 matheus PV 10 super eum *om. v* 12 esse *post* perdocuit *exhibet v* 14 ioel PV 16 spiritu sancto P 17 super a. sp. s. P sollemnitate P 19 asserit P 20 ad hoc *scripsi*, adhuc V, hunc P euangelistae P 22 matheus PV 25 in illa hora *om. P* id] quid V 26 loquimini v 27 spiritum esse s. v

spiritum demonstravit dicens: nolite solliciti esse, qualiter aut quid dicatis. spiritus enim sanctus docebit uos in illa hora, quae oporteat dicere. secundum haec ergo quotiens aut spiritum patris aut spiritum dei legeris, specialiter ad spiritum sanctum esse referendum deposito necesse est errore fatearis. item Esaias quoque spiritum sanctum unum in gloria trinitatis adnumerat, quando dicit: uidi dominum sedentem super solium excelsum et Seraphim stabant et clamabant alter ad alterum: sanctus, sanctus, sanctus dominus deus Sabaoth. et in consequenti dicit: et audiui uocem domini dicentis: uade et dices populo huic: auditu audietis et non intellegitis et uidentes uidebitis et non uidebitis. hic dominus Sabaoth, qui per adsumptam speciem uisus est a propheta uel qui locutus est in propheta, quis fuerit, in actibus apostolorum Paulus ostendit dicens: bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros: auditu audietis et non intellegitis et uidentes uidebitis et non uidebitis.

Credamus saltim Paulo praeconi celeberrimo ueritatis, quod sanctus spiritus fuerit ille dominus exercituum, quem uidit Esaias et qui locutus est per Esaiam. sed quia trina repetitione persultat sanctus, sanctus, sanctus, uideamusne hic honor ad totam respiciat trinitatem. Esaias cum dicit: uidi dominum Sabaoth, patrem Iudaeis agnoscitur praedicare. Iohannes euangelista aperte filium probatur adserere ita dicens: propterea non poterant credere in Iesum, quia dixit Esaias: excaecauit oculos eorum et obdurauit cor eorum. haec

1] Luc. 12, 11. 7] Esai. 6, 1. 11] Esai. 6, 8. 16] Act. 28, 35.
25] Ioann. 12, 39.

4 quoties *V* legitis *v* 6 quoque isaias *P* 7 annumerat *P*, annuntiauerat *v* 8 excellsum *V* 12 intellegitis *V* 14 assumptam *P* prophetis *P* (a *man. alt.*) qui *om.* *P* 15 Paulus] apostolus *add. v* 16 per isaiam prophetam locutus est *P* 18 intellegitis *V* 19 saltem *P* preconi *P*, preconii *V* quia *P* 20 spiritus sanctus *P* dñs *V*, deus *P* 21 isaias *P* isaiam *P* 22 persistat *P* sancto, sancto, sancto *v* uideamus anne *v* 23 ad totam *om.* *P* isaias *P* 25 asserere *P* 26 isaias *P*

dixit Esaias, quando uidit gloriam filii dei et locutus est de eo. quod autem idem Esaias dicit: et audiui uocem domini dicentis: uade et dic populo huic: uidentes uidebitis et non uidebitis, hunc dominum apostolus Paulus, ut diximus, spiritum sanctum esse confirmat. uides ergo, quod sanctus, 5 sanctus, sanctus, haec uox totam concelebrat trinitatem, et sicut in his tribus uerbis nulla dissimilitudo, nulla est differentia, ita in trinitatis uirtute nulla potest esse distantia.

VIII.

DE DIGITO DEI.

10

Sed dicis: ex hoc minor esse sanctus spiritus euidenter agnoscitur, quod dei digitus nuncupatur. non ita est. sed quando audis de spiritu sancto dici: si ego in digito dei eicio daemones, non gloriae diminutionem, sed substantiae demonstrari noueris unitatem, nec honoris discrepantiam, sed 15 operis esse concordiam. quid ergo? quia spiritus sanctus digitus interdum <dei> dicitur, ideo minor filio et patre creditur? refuge huius persuasionis errorem, uidene aliquoties in hac designatione digiti et patrem comprehendat et filium. meminerimus non de uno digito dictum esse, cum legimus: quoniam 20 uidebo caelos tuos opera digitorum tuorum. sed dicis in digitis de filio hoc tantum et spiritu sancto sub quadam dualitate signari. ne hoc de duabus personis adserere coneris, alio loco trium tantum Esaias digitorum numero loquitur trinitatem dicens: quis appendit tribus digitis molem terrae? 25 quid euidentius de trinitatis unitate, quid clarius? nonne hic

13] Luc. 11, 20. 20] Psalm. 8, 5. 25] Esai. 40, 12.

1 diç P isaias P gratiam v 2 isaias PV 4 d̃m V 5 quia P
 6 celebrat P (con man. alt.) 7 est om. P 8 ueritate P dissentio P
 11 oc P spiritus sanctus P euidenter om. v 12 quia P 13 in] spiritu
 dei uel in add. P, spiritu dei uel dei omisso dei post digito v 14 demones V
 gratiae v imminutionem v 17 dei addidi, om. libri patre] interdum
 add. v 19 comprehendat P meminerimus P (er deleuit man. alt.)
 21 uideo v tuos om. V 22 et] de add. P 23 asserere P 24 trium
 tantum scripsi, tantum V, totam P isaias P 26 unitatis V (e man. alt.)

in tribus digitis potentiae unius aequalitatem sub quadam mysterii lance librauit? ergo, ut dictum est, cum iam instructus sis de societate operis, non dubites de parilitate uirtutis. dicendo ergo: quis appendit tribus digitis molem terrae, hic
 5 specialiter loqui uoluit de cooperatione potentiae et de unitate substantiae, quae una eademque esse in tribus digitis adprobatur.

Sed nihilominus in Esaiâ propheta personam propriam spiritus sancti sub distinctione trinitatis aduerte, ubi filius de se
 10 dicens: ego primus et ego nouissimus, consequenter adiecit: et nunc dominus misit me et spiritus eius. alter ergo in persona est deus pater, alter spiritus dei patris. itaque dum a patre et spiritu sancto destinari filius legitur, sub trium nomine personarum spiritum sanctum in semet ipso
 15 subsistere euidenter aperitur, sicut alio loco idem propheta trinitatis distinguit essentiam: ecce puer meus, suscipiam eum, dilectus meus, conplacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum. pater filium dilectum puerum suum uocat, super quem dedit spiritum suum,
 20 de quo Iesus Christus propria uoce testatur: spiritus domini super me. ut illud autem euangelicum etiam gentibus possit esse manifestum: ite, inquit, baptizate omnes gentes in nomine patris et filii et spiritus sancti, ubi sub tribus personis unum opus et unum nomen indiuisam asserit maiestatem. habemus, ut dictum est secundum Lucam: et Iesu
 25 baptizato apertum est caelum et descendit spiritus sanctus corporali specie sicut columba et uox de

10] Esai. 48, 12. 11] Esai. 48, 16. 16] Esai. 42, 1. 20] Luc. 4, 18.
 22] Matth. 28, 19. 25] Luc. 3, 21.

2 misterii *P* 5 uolunt *v* 6 eadem *V* approbatur *P* 8 nichilominus *P* esaiam prophetam *V* propheta *om. P* 9 ubi] enim *add.*
P^{3v} filius] asseruit *add. P^{3v}* 12 dñs *V*, dominus *P* 13 destinare *V*
 (i *man. alt.*) 14 nomine] non est *P* spiritus sanctus in *v* 15 propheta] propriam *v* 17 electus *P* conplacuit *P* 18 filium *om. P*
 21 ut *om. V*, et ut *P* autem euangelicum *om. P* 22 inquit *P* 25 secundum *P* 27 speciae *V*

caelo facta est: tu es filius meus dilectus, in te complacui. filius ergo in corpore, spiritus sanctus in specie columbae, pater declaratur in uoce. sed hoc loco intellegenda est in columba species pertransiens, non substantia perseuerans.

VIII.

5

NON OBESSE SANCTI SPIRITUS DEITATI, QUOD NEC INGENITUS UIDEATUR ESSE NEC GENITUS.

Sed inter haec cum spiritus sancti personam propriam demonstremus et patrem confiteamur ingenitum, filium uero cognoscamus unigenitum, quaeris a me, utrum spiritus sanctus ingenitus an genitus an quid aliud confitendus sit. scripturae sanctae de potentia et deitate spiritus sancti loquuntur, utrum uero genitus dici debeat an ingenitus, non loquuntur. uide, quas sibi tenebras infidelitas facit. non uis scire, quod deus noluit ignorari, et uis scire, quod non iussit inquiri. non dixit genitum, ne filium crederes, non dixit ingenitum, ne patrem putares, sed ad essentiae distinctionem procedere eum ex patre testatus est, sicut legimus: paracletus, qui ex patre procedit. quae cum sint, uel sic agnosce spiritum sanctum propriam habere personam. praeter duos esse tertium probat diuersitas nominis, procedentem ex deo non esse ordine uel gradu tertium monstrat unitas maiestatis. qui enim de interioribus dei progreditur, non dei creatura, sed dei probatur esse substantia. non scruteris, qualiter deus sit, quem deum esse manifestum est. hic ratio latet, ueritas non latet. cur interroges, quomodo sit socius et aequalis regis, quem regii esse constat et honoris et generis. ex superfluo de nomine agitur inquisitio, ubi non est de sublimitate dubitatio. ergo

18] Ioann. 15, 26.

1 complacui *P* 6 deitate *V* quia *v* genitus *v* 7 esse uideatur *P*
 ingenitus *v* 8 haec] est *V* 12 locuntur *V* utroque loco 14 infidelitas *scripsi*, infidelitatis *libri* quia *P* utroque loco deus *om. P*
 15 dicit *P* 18 paraditus *P* 19 cum] ita *add. P* 22 magestatis *P*
 26 sotius *P* 27 constat esse *P* et *om. v* 28 inquisio *P* (ti *man.*
alt.) debitatio *V* (u *man. alt.*), dubitare *v*

quia spiritus sanctus ex utroque procedit, ideo dicit: qui autem spiritum domini non habet, hic non est eius, et alio loco: insufflauit et dixit: accipite spiritum sanctum,

5 Utrum ingenitus an genitus sit, requiris. nihil ex hoc eloquia sacra cecinerunt, nefas est inrumpere diuina silentia. quod deus scripturis suis indicandum esse non credidit, interrogare te uel scire superflua curiositate noluit. hoc peruenire debere iudicauit ad conscientiam tuam, quod pertinet ad salutem tuam.
10 quid nobis de sancto spiritu sit credendum, sancta consulamus eloquia. hoc ipsum enim, quod ait genitum filium, numquid dicere auderes, nisi caelesti ex scripturis attestatione didicisses? aut numquid usurpares adserere Christum dominum uel ex uirgine procreatum uel ex aequaeterno et coaeterno patre pro-
15 genitum, nisi ex lectione sumpsisses, nisi de deo diuinas uoces interrogasses? et ideo quomodo sentire de spiritu sancto debeas, ad apostolos et euangelia oportet ut redeas, cum quibus et in quibus deum locutum esse non dubitas.

Ut ergo ad superuacuam propositionem tuam redeam, num-
20 quid in hoc est gloria uel substantia spiritus sancti, si aut ingenitus probetur aut genitus? nam nec filio quicquam derogat, quod ingenitus esse non legitur, nec patri, quod genitus non habetur. in huiusmodi sermonibus proprietatis est appellationis, non diuersitas potestatis uel maiestatis. genitus et ingenitus
25 personae est differentia, non naturae. cum ergo de genito et ingenito inutilia et non necessaria et solis calumniis oportuna uel dixeris uel audieris, numquid in hoc fine stare contentus eris? certe adhuc, utrum deus sit, interrogabis. cum

1] Rom. 8, 9. 3] Ioann. 20, 22.

1 quia *om. v* 2 dñi *V*, Christi *P* 5 sit an genitus *P* 6 irrum-
pere *P*, erumpere *v* 7 indicare *v* 8 te *post* scire *habet P* 9 indi-
cavit *v* 10 uobis *v* 11 numquid] iniquum *v* 13 nunquid *P* asse-
rere *P* 14 aequaeterno *P* 16 consentire *v* 19 superuacaneam *v*
nunquid *P* 20 est *om. Pv* hoc est gloria] hac gratia *v* sancti]
habetur *add. P* si aut] sicut *V* 21 profitetur *V* 24 diuersitas] est
add. V uel maiestatis *om. V* 26 ingenito] & *add. V* calūpniis *P*

uero deum esse ex his, quae leguntur, acceperis, iam, quid interrogas, non habebis, quod, cum coeperis fortia et consummata cognoscere, inania et uacua non indigebis inquirere. ubi ergo utilitatis ratio et ueritatis esse intellegitur plenitudo, illuc salutaris tendat intentio.

5

X.

SPIRITUM SANCTUM PERFECTORUM ESSE CHARISMATUM LARGITOREM.

Spiritum sanctum caelestium charismatum largitorem et dispensatorem sanctificationum etiam ratio ipsa nominis protestatur. magnificentia autem eius etiam in ueteri testamento manifestata est. nam illic gratia eius non nisi certis quibusque, id est patriarchis pariter ac prophetis et sanctis electisque concessa est, ut per ipsam donorum perfectionem donantis intellegas dignitatem. quantum uero in scripturis sanctis manifestissime deprehenditur, alia pater ipse per se, alia specialiter per filium, alia per spiritum sanctum licet sub priuilegio potentiae communis operatur. quod sumus, ad patrem proprie referri uidetur, in quo, sicut apostolus dixit, uiuimus et mouemur et sumus. quod uero rationis et sapientiae et iustitiae capaces sumus, illi specialiter, qui est ratio et sapientia et iustitia, id est filio deputatur. quia autem uocati regeneramur et regenerati innouamur, innouati sanctificamur, per diuina eloquia personae spiritus sancti euidenter adscribitur.

Sed haec ita sacrae paginae sub distinctione indiscretae trinitatis loquuntur, ut, quamlibet appareat in singulis diuersitas operis, maneat tamen in tribus unitas uoluntatis. ergo

18] Act. 17, 28.

1 uerum *v* acciperis *V* quod *P* 2 quia *P* ceperis *P* 5 pendat *P* 7 perfectorem *P* esse *om.* *V* carismatum *P* charismatum] et *add.* *v* titulum bis praebet *P* 8 karismatum *P* 9 sanctificatum *P* natio *V* (*r man. alt.*) ipsa ratio *v* 11 manifesta *V* 12 ac] et *v* 14 non *V* (*in man. alt.*) 15 specialiter alia *V* 17 quia *v* propriae *V* 18 dicit *P* 19 prius et *om.* *P* 21 quiautem *V* (*a man. alt.*), quod autem *P* 22 regerati *P* 23 ascribitur *P* 24 hoc *P* 25 loquimur *P* (*ntur man. alt.*) cuilibet *v* 26 uoluntas *P*

et gentiles et catechumeni de patris et filii dispensatione participant, de sanctificatione uero et infusione spiritus sancti non facile, nisi iam baptismum consecuti, purificati et spirituales effecti, apostolici etiam et apostoli ac toto spiritu ad martyrium
 5 praeparati. et inter haec adhuc creatura esse ab impiis iudicabitur, qui apud indiuiduam trinitatem in ordinatione salutis humanae magnificentiora quaeque munera et perfectiora sortitur? sed forte dicas: maior est spiritus sanctus, cuius
 10 maiora et nobiliora sunt opera. non ita est. nam id moris est trinitati, ut, cui personae administrandae rei committit officium, ei peractae adscribat effectum ac sic opus sit forte diuersum, sed commune propositum. et si est in singulis speciale factum, manet in tribus generale consilium ac propterea, etsi distinctum habent in operatione negotium, unum tamen tenent in
 15 ordinatione consensum.

Post ascensionem domini ad cumulanda et implenda eius beneficia spiritus sanctus descendisse describitur, de quo ipse saluator per Iohannis euangelium loquitur: ille spiritus ueritatis, quem mittet pater in nomine meo. mittet, inquit,
 20 pater in nomine meo, de trinitate euidenter. de qua hoc umquam creatura dictum uel legimus uel audiuimus, quod in hunc mundum in nomine dei uenerit? hic ergo, de quo Christus dominus deus dicit: nisi ego iero, paracletus non ueniet ad uos, deus absque dubio est, qui in locum dei ad confir-
 25 manda dei munera destinatur. in his duabus sententiis sub distinctione trinitatis absolute persona etiam sancti spiritus declaratur. non inmerito itaque et hoc ad diuinitatis aequalitatem refertur, quod sicut filius ita etiam spiritus sanctus

18] Ioann. 14, 26. 23] Ioann. 16, 7.

1 catechumeni V, catecumini P 3 beatissimum v 4 et ante apostolici *add. v* et apostoli *om. P* 9 nobiliora P (i *man. alt.*) moris] maius V 10 trinitatis P administrande V 11 peracte V ascribat P si P 12 prepositum V specie P (a *man. alt.*) 13 &si V, si P 16 ad accumulanda v 17 describitur V 18 loquar V (it *man. alt.*) 19 inquit V 22 dei nomine P 23 paraclytus P 26 absolutae V spiritus sancti P 27 decleratur P

in scripturis paraclētus nūcupatur. et unde hoc adprobare poterimus? utique ex apostoli Iohannis auctoritate, cum dicit: si quis, inquit, nostrum peccauerit, paraclētum habemus apud patrem Iesum Christum et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. paraclētum, id est aduocatum, quod ad personam filii respicit, siue etiam consolatorem, quod ad sanctum spiritum pertinet, una Graeci sermonis enuntiatio utrumque significat. in Iohannis euangelio habemus: et ego, inquit, rogabo patrem et alium paraclētum dabit uobis. alium paraclētum, id est similis potentiae, parī gloriae eiusdemque naturae. et alium paraclētum: si unum de creaturis esse putas spiritum sanctum, indignum est, ut descendente eodem beneficia, quae creator contulit, creatura confirmet et, quasi factoris inefficax fuerit uirtus, quamlibet excellentiori, tamen creaturae uelut inconsummati operis reseruetur effectus.

Tu ergo spiritui sancto tamquam creaturae maledicis obprobrio, cui se dei filius diuino testimonio ex proprio exaequauit oraculo. et alium paraclētum: duplici hic intellectu et personae distinctionem et aequalitatem cognosce substantiae. hic forte obicias: ideo se Christus sub paraclēti uidetur exaequasse cognomine spiritui sancto, qui utique materia operis dei atque factura est, quia et ipse Iesus creatus esse probatur ex Maria. hoc quam infidele tam infirmum est argumentum. nam si secundum hominem paraclēto Christum adsimilatum putas, ne hoc quidem conuenit ueritati. etenim paulo minus ab angelis

3] 1 Ioann. 2, 1. 8] Ioann. 14, 16. 25] Hebr. 2, 7.

1 paraclētus *V* (*i man. alt.*), paraclytus *P* probare *P* 2 Ioannis apostoli *v* 3 inquit *V* paraclytum *P* 4 propiciatio *V* 5 paraclytum *P* 7 greci *PV* enuntiatio *V* 9 inquit *V* paraclytum *P* 10 paraclytum *P* patris *v* eiusdem *v* 11 paraclytum *P* 12 descendentem *v* 15 tantum *v* uel consummati *P* 16 spiritu *v* obprobrio *P* 17 ex] et *P* exaequauit *V* 18 paraclytum *P* duplicem hic intellectum *v* 19 et aequalitatem *om. P* cognosces *P* substantiae . . obicias *om. P*, qui habet in margine: *S*; dicis 20 paraclyti *P* 21 adque *V* 22 et *om. v* 23 hoc] ob *v* infidelem *addito* uocem *v* 24 paraclyto *P* assimilatum *P* nec *P* 25 karitati *P*

minoratus et unus factus ex nobis primae atque caelesti et
 excellentiori, ut adseris, creaturae non potuit comparari. si uero
 hoc secundum dei formam Christus locutus est, factori utique
 facturam certum est non debuisse conferri. ac sic huic excel-
 5 lentiori creaturae si homo se exaequat, minoris superbia est,
 si deus, maioris iniuria est. quia ergo in creaturae condicione
 constare sibi haec comparatio non agnoscitur, restat, ut uterque
 deus esse credatur ac sibi mutuo diuinitatis aequalitas compa-
 10 ratur. nam dum saluator loquitur per Iohannem: et ego ro-
 gabo patrem et alium paraclatum dabit uobis, spiritum
 ueritatis, quem hic mundus non potest accipere, qui
 uniuerso mundo dari potest, manifeste deus est mundi. trinam
 et hic cognosce trinitatem. pater est, qui indicatur rogandus,
 filius, qui intellegitur rogaturus, spiritus sanctus, qui promittitur
 15 a patre mittendus. aduerte personam spiritus sancti non tam
 cognatis, ut adseris, creaturis adsociari, sed per omnia trinitati
 operibus adiungi et uirtutibus exaequari.

XI.

IN ACTIBUS APOSTOLORUM ADSSERTIO TRINITATIS ITERATUR, UBI ET
 20 CHRISTUS CONTRA NOUATIANOS AD DANDAM PAENITENTIAM MISSUS
 ADSERITUR.

In actibus apostolorum Petrus de domino Iesu disserens ita
 dicit: dextera igitur dei exaltatus et promissione spi-
 ritus sancti accepta a patre effudit hunc, quem ui-
 25 detis et auditis. in dextera filius, in deo pater, in nominis
 sui proprietate sanctus spiritus designatur. et in consequentibus
 legimus: tunc Petrus repletus spiritu sancto dixit: in

9] Ioann 14, 16. 23] Act. 2, 33. 27] Act. 4, 8.

1 ex *super* est ex *P* nobis] bene *add. P* adque *V* et *om. P*
 2 asseris *P* 3 formam dei *P* 4 si *P* 5 si homo se *scripsi*, si ho-
 nore *V*, se homo *P* exequat *V* 6 condicione *P* 8 comparatur *P*
 10 paraclatum *P* 12 mundo *P* (u *man. alt.*) 13 agnosce *v* uirtu-
 tem *P* 14 intelligitur *P* 16 asseris *P* associari *P* 19 in] de *P*
 assertio *P* 20 dandum *v* asseritur *P* 22 Iesu] Christo *add. P*
 25 patre *v* nomines *P* 26 spiritus sanctus *P* 27 repletus] de *V*

nomine Iesu Christi Nazareni, quem uos crucifixistis, quem deus suscitauit a mortuis, in hoc iste adstat coram uobis sanus. respice et hic distinctionem trinitatis expressam. Petrus in se praeferens spiritum sanctum filium in carne morientem et patrem loquitur suscitantem. apostolico 5
 illic nihilominus iteratur oraculo: et nunc, inquit, domine, respice in minas eorum, et: repleti sunt omnes spiritu sancto et loquebantur uerbum dēi cum fiducia. aduerte etiam hoc loco in trinitate spiritum sanctum contineri. in oratione pater rogatur, in dei uerbo filius agnoscitur, in 10
 apostolorum constantia sancti spiritus ignis operatur. repleti sunt omnes spiritu sancto. manifestae est maiestatis posse plurima simul subtilitate incorporeae diuinitatis infundere et sine detrimento integra permanere. item cum dixissent apostoli de Iesu: hunc deus principem et saluatorem exaltauit dextera sua ad dandam paenitentiam in Israel in remissionem peccatorum. nos, inquit, sumus testes horum et spiritus sanctus, quem dedit deus omnibus oboedientibus sibi. intellege hic sub ordine trinitatis non solum ad praedicandam, sed ad dandam paenitentiam a patre 20
 filium destinari et obtemperantibus spiritum sanctum, qui oboedientiam remuneretur, infundi.

Stephanus spiritu sancto sub momento passionis impletur eique reseratis iustitiae portis a dextris patris filius reuelatur, sicut ipse spiritu sancto repletus effatur: ecce uideo caelos 25
 apertos et filium hominis a dextris stantem dei. uide, quomodo sub spectaculo trinitatis edebat munera passionis.

6] Act. 4, 29. 7] Act. 2, 4. 15] Act. 5, 31. 25] Act. 7, 55.

2 astat *P* 3 perspice *P* distictionem *P* 4 perferens *P* 6 illic
om. P nihilominus *V* iterato *v* iteraculo *P* et nunc — 7 eorum
 et *om. P* 9 hoc] in *add. v* 10 rogatus *v* 11 *seī V, sc̄s (post spiritus)*
P, om. v 12 sunt] inquit *add. P* manifeste *V* est *post* maiestatis
habet P 13 incorpore *V* 14 integrum *P* 16 israhel *PV* 17 in-
 quunt *v* sumus *om. v* 19 intellege *V*, intellige *P* 20 praedicand-
 um *P* 21 destinari *V* obedientiam *P* 22 remuneret *v* 23 sub
 m. p. sp. s. *v* 24 eique] et *v* 25 affatur *V* 26 stantem a dextris
 dei *v* dei stantem *P*

Cornelium centurionem Petrus adloquitur dicens: Iesum Nazarenum, quomodo unxit eum deus spiritu sancto. unxit deus, id est uirtus impleuit, benedictio infudit, diuinitas penetrauit. quomodo unxit eum deus spiritus sancto. tria hic
 5 per proprietates suas euidenter existunt: munus, munerans, muneratus, ungens, unctus, unguentum, sicut et alio loco dicit sermo diuinus; unxit te deus, deus tuus oleo laetitiae. in suscepto homine deus ungitur et deus ungit et sub columbae caelestis inlapsu potestas patris agnoscitur. fas
 10 non est, ut hic spiritus sanctus, a quo filius hominis Christus iam filio dei plenus impletur, aliud quam deus esse credatur. nam si creatura esset, quomodo penetrare posset incorpoream naturam omnia penetrantem? capax enim sui est trinitas, sicut habemus: ego in patre et pater in me, et iterum:
 15 spiritus scrutatur etiam profunda dei, item: spiritus, qui ex patre procedit. nisi hic spiritus sanctus ex patre esset et in eo naturaliter in patris interna infusus habitaret, procedere ex patre non posset.

Sed interrogas, utrum semper spiritus ex patre procedat.
 20 semper cum illo, semper ex illo, sicut calor ex igne, ita sine intermissione profertur, ut egredi sciat, separari nesciat. nam si non esset spiritus sancti processio sempiterna, localis uideretur esse substantia. si non in alterutrum sine permixtione sui penetrat incorporea et capax sui claritas, ergo humo erit
 25 confusa diuinitas. permixtio enim tollit essentiae triplicis proprietatem, infusio uero mutua distinctam ostendit essentiam, quae inter substantiam et personas media uideri potest. ad

1] Act. 10, 38. 7] Psalm. 44, 8. 14] Ioann. 14, 10. 15] 1 Cor. 2, 10. Ioann. 15, 26.

3 diuinitatis *P* 4 petrauit *P* (ne *man. alt.*) haec *P* 5 per *om. P* existant *P*, demonstrant *v* 6 et] |||in *P* (erat et in rasura), in *v* 7 letitiae *P* 9 illapsu *P* 11 dei filio *P* 12 possit *V* in corpoream *v* 14 habemus *om. P* 16 sanctus *om. v* 17 in eo *om. P* aeterna *P* 18 non posset — 19 ex patre *om. V*, in *marg. add. V²*: non posset 21 profert *P* 23 in alterutrum] alter alterum *P* 24 se *V* et capax sui] suae *P* claritatis *P* ergo humo] unione *P* 25 triplicis *V* (1 *man. alt.*) 27 media] *P* (erat in ras.)

substantiam pertinet, quod subsistit, ad personas pertinet, quod proprie sibi unaquaeque subsistit. discipulos suos Paulus alloquitur dicens: non subterfugi, quominus adnuntiarem omne consilium dei uobis. attendite uobis et uniuerso gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam dei, quam adquisiuit sanguine suo. quam dilucide personis suis tota trinitas designatur. consilium dei patris adnuntiat, episcopos a spiritu sancto ordinatos esse confirmat, deum etiam Christum, cuius sanguine ecclesia sit adquisita, demonstrat.

Ad Romanos etiam trinitas sub nominum proprietate degeritur: quodsi spiritus eius, qui suscitauit Iesum Christum, habitat in uobis, qui suscitauit Iesum a mortuis, uiuificabit et mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis. pater suscitatur et propter inhabitantem spiritum resuscitandis mortalium corporibus uita promittitur. et in consequenti: uos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in uobis. si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. dum dicit spiritum dei et consequenter spiritum Christi, aduerte, quod hic personam Christi sub dei appellatione designat. aut si hic patrem, cuius spiritus sit, sub dei nuncupatione significat, ecce hic spiritus sanctus per unitatem substantiae et patris et filii esse spiritus declaratur et merito procedere ex utroque dinoscitur et in uinculo trinitatis distinctam personam habere perspicitur et, qui spiritum sanctum non habet, nec Christum habere monstratur. deus itaque est spiritus sanctus, quo negato negatur et Christus et, quia dixit: nemo uenit ad patrem nisi per me, qui spiritu sancto uacuus est, Christi non est et perdidit uiam, qua peruenitur ad patrem.

3] Act. 20, 27. 12] Rom. 8, 11. 17] Rom. 8, 9. 29] Ioann. 14, 6.

^{al} 2 loquitur *V* (al *man. alt.*) 3 subterfugio *v* annuntiem *v* 4 uobis o. c. d. *v* attendite *P* 5 sp. s. uos *v* 7 delucide *V* 8 annuntiat *P* 11 Romanos] corinthios *P* degeritur *V* 12 Christum *om. P* 13 habitat—Iesum *om. V* 14 uiuificauit *V* 17 in consequente *v* 21 quia *P* 26 habere personam *v* 29] et *om. v* qui *P* 30 perdit *P*

XII.

DEI PROPRIUM ESSE, UT SANCTIFICET CREATURAM.

Ad Corinthios prima: et haec quidem fuistis, sed ab-
 luti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis
 5 in nomine domini nostri Iesu Christi et spiritu dei
 nostri. ecce et hic sub dei nostri, id est sub patris comme-
 moratione spiritus sanctus Corinthiorum fideles Christo coope-
 rante sanctificat. sanctificare nulla creatura penitus aliam
 potest, largitio sanctificationis solius est munificentia maie-
 10 statis. quo loco in nomine Iesu Christi et in spiritu dei nostri
 tres agnosce personas. ad Corinthios secunda: gratia do-
 mini nostri Iesu Christi et caritas dei et communi-
 catio spiritus sancti cum omnibus uobis, gratia Christi,
 caritas dei, communicatio spiritus sancti tres personas euidenter
 15 expressit. item ad Corinthios secunda: qui autem confirmat
 nos uobiscum in Christo et qui unxit nos deus et qui
 signauit nos et dedit pignus spiritus in cordibus
 nostris. uide in operibus unitatem indiuiduae trinitatis. con-
 firmat et signat nos pater per Christum et daturus se ipsum
 20 dat iam in praesenti per se pignus spiritum sanctum. in ter-
 renis negotiis arrhae quantitas contractus illius, pro quo inter-
 cesserit, quaedam portio est, pignoris uero ratio meritum
 rei, pro qua deponi uidetur, excedit. hic uero maiestati pignus
 suum, quia nescit praeferrī, necesse est exaequari. nequeunt
 25 enim perfecta transcendī, pro se ergo pater spiritus sancti
 pignus indulget.

3] 1 Cor. 6, 11. 11] 2 Cor. 13, 13. 15] 2 Cor. 1, 21.

3 corintheos *V*, corithios *P* prima] epistola *add. v* 4 sed sancti-
 ficati estis *om. v* 5 et] in *add. v* 7 corithiorum *P* 8 aliam penitus *P*
 9 munificentia solius est *P* 11 corintheos *V* 12 karitas *P* 13 sancti
 spiritus *v* sancti] sit semper *add. v* 14 karitas *P* sancti spiritus *v*
 15 corintheos *V* secundo *v* 17 consignauit *v* dedit] nobis *add. P*
 18 uide] unde *P* 19, pater] proprie *v* 20 per se *om. v* 21 arrae *PV*
 quantas *P* 22 est *erasum in P* 23 poni *v*

Nihil itaque in spiritu sancto semiplenum putetur, quia plenitudini comparatur. nam qui ad uicem dei pignoris loco tribuitur, fas non est, ut aliud quam deus esse credatur. item ad Titum: saluos nos fecit per lauacrum regenerationis et renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos 5 abunde per Iesum Christum. ecce etiam hic sub trinitate manifesta pater per filium abundantiam sancti spiritus effundit et, quod uel maxime aduertendum est, ipsi sancto spiritui potentiam regenerationis et renouationis adscribit. Petrus quoque in epistula sua inseparabilem personis explicat trinitatem dicens: 10 secundum praescientiam dei patris, in sanctificationem spiritus, in oboedientiam et aspersionem sanguinis Iesu Christi gratia uobis et pax multiplicetur. in praescientia pater, in sanctificatione spiritus sanctus, in aspersione sanguinis Christus ostenditur. 15

XIII.

LOCALEM NON ESSE SPIRITUM SANCTUM.

Deum spiritum sanctum ex suis uirtutibus et operibus demonstramus. omnis creatura sicut temporum initiis subiacet, ita et localem se certis spatiis et finibus circumscripta cognoscit. spiritus sanctus nullis terminis tamquam factura concluditur, deus necesse est pro ipsa libertate diffusae maiestatis habeatur. domini saluatoris ad apostolos uox est: dabit uobis, inquit, pater spiritum ueritatis, qui uobiscum sit in aeternum. si localis est et perpetuo in illis manebat, 25 utique alibi esse non poterat. uideamus, si eius natura loca-

4] Tit. 3, 5. 11] 1 Petr. 1, 2.

1 nil *P* ^{sup} semper|||||plenum *P* (*sup man. tert.*), semper uel semiplenum super plenum plenum *v* 2 comparatur *P* 4 lauacrum *P* 5 nobis *P* 6 habundae *V*, habunde *P* 7 manifeste *v* spiritus sancti *P* effudit *P* 8 uel *om. v* spiritu *V* 9 asseribit *P* 10 insuperabilem *v* 11 in] et *P* sanctificatione *V* 14 pater] et *add. v* sanctus *om. v* 19 ini-
ciis *P* 20 et *om. v* .localem se] localis esse *P* spaciis *P* cogno-
scitur *P* 21 inquit *P* (*suprascr. man. ult.*), pater inquit *v*

libus sit determinata limitibus. ait apostolis dominus: accipietis uirtutem superuenientis spiritus sancti in uos et eritis mihi testes in Hierusalem et in omnem Iudaeam et Samariam et usque ad ultimum terrae. post
 5 cuius ascensionem uenit super eos spiritus sanctus et appa-
 ruerunt illis dispersitae linguae quasi ignis, seditque
 supra singulos eorum.

Uideamus, quare primitus diuersarum donantur benedictiones
 linguarum, nimirum ut idonei efficiantur fidelium eruditione po-
 10 pulorum. quod uero supra singulos sedisse memoratur, id
 causae est, ut intellegatur per plurales non fuisse diuisus, sed
 mansisse in singulis totus, sicut fieri ignibus mos est. hanc
 enim, ut loquimur, habet naturam ignis accensus, ut, quanti
 ad eum, quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint, tantis
 15 usum suae lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris
 tribuat et ipse nihilominus in sui integritate permaneat. ita
 sancti spiritus uirtus, quantumlibet effluat, quantumlibet in plu-
 rimos gratia diuinae largitatis exuberet, sicut nullam probatur
 recipere mensuram, ita nullam sentit expensam. aduerte deum
 20 ex operum dignitate. apostoli pleni spiritu sancto per omnem
 mundum salutis thesauros erogaturi caeleste hoc munus in
 se circumferunt, in alios inpositis manibus transferunt. acci-
 pientis lucrum sine damno agitur largientis, credentibus totus
 traditur et totus a tradentibus possidetur, infusione eius uni-
 25 uersus orbis impletur, sine attenuatione dilatatur, sine diuisione
 dispergitur.

1] Act. 1, 8. 5] Act. 2, 3.

1 determinanda *v* 2 spiritus sancti superuenientis *P* 3 omni iu-
 daea et samaria *P* 5 spiritus sanctus super eos *v* 6 dispersitae *PV*
 quasi] tanquam *P* 7 super *P* 8 linguarum benedictiones *v* 9 effi-
 cerentur *P* 10 qui *v* supra] in *v* 11 intelligatur *V* plures *P*
 sed *om.* *P* 12 mansisse *P* totus] sed *add.* *P* 14 crimen *V* (*corr.*
man. alt.) 15 impertiat *P* suae *V* 16 ipse *om.* *v* nihilominus *V*
 17 quantum libeat *V* 18 nullum *V* 19 sensit *v* 21 thesauros salutis *P*
 erogatur *V* (*n man. alt.*) 22 circumferunt *P* manibus inpositis *v*
 inpositi *P* accipientibus *v* 23 lucrum *om.* *v* agitur] datur *v*
 25 attentione *v*

In illa specialiter sacratissima regenerationis nocte ab oriente in occidentem, a solis ortu usque in occasum, ab aquilone et mari ubique idem spiritus unus et plenus operatur, per omnia praesens esse inuocatione creditur, benedictione sentitur, innumerae multitudines uno baptismo diluuntur et, ut dixit apostolus, uno spiritu potantur, in unum adoptantis gremium renascuntur. et ideo dicit deus: in diebus illis effundam de spiritu meo super omnem carnem [aduerte, quod dixit: effundam de spiritu meo] et non dixit: effundam spiritum meum, id est: tantum de eo, quantum possit mundus accipere, dispensabo. uides, quod a patre egreditur nec tamen a patre separatur, emittitur et non amittitur, effunditur et retinetur, et in eo, quod effundi legitur, magnitudo plenitudinis declaratur. liber Geneseos sacri uoluminis testatur exordio: spiritus autem domini super aquas ferebatur. ferebatur, inquit, super aquas. sermo ipse abundantiam uniuersa complentis et eminentiam uidetur adsignare dominantis. propheta quoque hanc eius magnificentiam nullis locorum spatiis circumscriptam pari adtestatione concelebrat dicens: quo ibo a spiritu tuo? hoc est, ubi me a conspectu eius abscondam, quem praesto esse per omnia, id est intra extraque non ambigo, cuius oculum abyssos penetrantem intra secretum mei pectoris reformido, cuius praesentiae uniuersa, quae condidit, subiacere cognosco, de quo, quia ignis consumens est, dictum euidenter intellego: nec est, qui se abscondat a calore eius, cuius ineffabilis magnitudo profunda inferorum, diffusa fluctuum, extenta terrarum, excelsa caelorum intrat, implet, excedit.

2] Psalm. 112, 3; 106, 3; Esai. 49, 12. 6] 1 Cor. 12, 13. 7] Act. 2, 17. 15] Gen. 1, 2. 19] Psalm. 138, 7. 25] Psalm. 18, 7.

ⁱⁿ 2 ad occasum *P* (in *man. alt.*) 4 est *v* 5 innumere *V* multitudinis *P*¹ 7 dixit *v* 8 uerba aduerte — meo *desunt in V*, quare *uncis inclusi* 10 potest *P*¹, *corr. man. tert.* 11 dispensando *v* 12 admittitur *V* effundetur *V* 15 ferebatur super aquas *P* 16 habundantiam *V* 17 complentis *P* assignare *P* 18 propheta] propriam *v* spaciis *P* 19 patri *P* adtestatione *P* ibi *P*¹, *corr. P*³ 20 abscondam *post me habet P* 22 secreta *P* 23 quod *V* (e *man. alt.*) condidi *P* (t *man. alt.*) 24 consumens *P* 25 intellege *P*

Mitti a patre et filio dicitur et de ipsorum substantia procedere et unum cum eis opus agere dinoscitur et propterea filius de eo dicit: paracletus, qui a patre procedit. non dixit a patre creatus est, sed a patre procedit, id est de pat-
 5 ternae potentiae societate et de proprietate naturae. sed ex ipso sermone, cum dicitur a patre procedere, ostenditur cum patre initium non habere. quid est autem, quod ex deo patre filius nasci dicitur et spiritus sanctus procedere significatur? si requiras, quid inter nascentem distet et procedentem, eui-
 10 denter hoc interest, quia iste ex uno nascitur, ille ex utroque progreditur. quod ergo spiritus sanctus a patre procedit, tria in eo privilegia deitatis ostendit, id est, ut in persona sua subsistere et sine ullo spatio temporis permanere et omnino ex substantia patris probetur existere. dum ergo procedere com-
 15 memoratur, ipsa proprietate sermonis nullis temporum legibus circumscribi, sed initio et fine carere cognoscitur. et quia legimus: ego sum qui sum, et: qui est misit me, hoc similiter indicat et procedit. esse enim et procedere unius sempiternitatis expressio est. ergo ipsa processio nec prima nec
 20 extrema contingens nulli uel principio intellegitur subiacere uel termino.

Non ergo ideo localem esse credamus, quia mitti eum a patre ex lectione percipimus, nam et de patre et filio legimus, quod uelut quodam motu descendant ac ueniant. uideamus
 25 ubi. ego, inquit, et pater meus ueniemus et mansionem apud eum faciemus. et iterum, cum gigantes in caelum turrem molirentur erigere, patris persona proloquitur: uenite descendamus et confundamus linguas eorum. hic ergo

3] Ioann. 15, 26. 17] Exod. 3, 14. 25] Ioann. 14, 23. 27] Gen. 11, 7.

1 et a filio *P* 2 dinoscatur *V* 3 paraclytus *P* 4 dixit] qui *add. v*
 5 societate potentiae *P* 6 dicatur *v* 7 initium *P* non *erasum in PV*
 8 nasci filius *P* 9 et procedentem distet *P* 11 quia *v* 13 temporis
 spatio *v* 16 circumscribi *P* initio *P* legimur *V* (*s man. alt.*) 19 est
om. v 20 intellegitur *P*, intelligetur *V* 22 credimus *P* 23 per-
 cepimus *P* ac *pro altero* et *P* 25 meus *om. v* manssionem *P*
 27 molirentur turri|| *P* loquitur *P* 28 descendamus *om. P*

per uerborum nostrorum sonos sensibus nostris rerum efficiendae demonstrantur. ceterum localem motum uirtus diuina non patitur, quae nec ex cursu agente aduenit nec recursu labente discedit. qui enim excedit omnia, quo recedit? de sancto spiritu sacra didicimus lectione: ecclesia autem pacem habebat per totam Iudaeam ambulans in timore dei et consolatione sancti spiritus replebatur. et quomodo inter haec eum localem quisquam praesumit adserere creaturam, qui infinitae multitudinis implere probatur ecclesiam, ut et ad ipsum pertinere manifestum sit, quod apostolus dicit: pater misericordiarum et deus totius consolationis? habemus in psalmo: fluminis impetus laetificat ciuitatem dei. quis est iste fluminis impetus? ille nimirum, de quo dicit dominus per Iohannem: qui credit in me, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. haec dicit dominus Iesus de spiritu, quem erant accepturi credentes in eum.

Uide magnificentiam maiestatis. sic in terris tribuitur ecclesiae dei, ut tamen in caelis laetificet ciuitatem dei. ciuitatem dei, id est regnorum caelestium ciues, supernae militiae populos, principatus, potestates ac dominationes ineffabilibus gaudiis pro conscientia aeternae beatitudinis inrigat et ubertate laetitiae exundantius inebriat, concentum caeli in exultatione torrente suae sanctificationis exsuscitat. si haec tanta per aliquam creaturam donari opinaris, diuinae potentiae proprium nihil relinquis. si haec, inquam, per aliquam donari aestimas creaturam, in angelorum et archangelorum tendis iniuriam, quibus tanta et talia tribui per conserui aestimas largitionem.

5] Act. 9, 31. 11] 2 Cor. 1, 3. 12] Psalm. 45, 5. 14] Ioann. 7, 38.

1 efficiendae *P*, efficientia *v* 2 demonstratur *P* 4 enim] cum *v*
 5 spiritu sancto *P* sacra *om.* *P* 7 dñ *V*, domini *P* spiritus sancti *v*
 8 eum] enim *P* asserere *P* 9 creatura *P* 13 impetus] nisi *add.* *P*
 15 hoc dixit *v* 16 accepturi erant *P* 18 alterum ciuitatem dei *om.* *v*
 21 beatitudinis *P* (tu *man. alt.*) irrigat *P* 22 exultationē *V* 24 opineris *v*
 25 donari aestimas] existimas *v* estimas *P* utroque loco 27 largitionem]
 EXPLICIT DE SPŪ SĀCŪ LIBER PRIMUS *add.* *V*, EXPŁ · LĪB · I
 bis *add.* *P*

CAPITULA LIBRI SECUNDI.

- I. Quia nulla creatura rationabilis cognatae creaturae possit
infundi.
- 5 II. Utrum iuxta imperitorum opinionem spiritus sanctus sicut
filius incarnatus sit, quia et ipse in Mariam superuenit, an
tantum filius de uirgine natus sit.
- III. Obiectio Macedonii, qua impie spiritum sanctum excellentiorem
adserit creaturam.
- 10 IIII. Macedonius dualitatem adserens negat spiritum sanctum pro-
priam habere personam.
- V. Obiectio, quod sermo ille, quem legimus: nisi quis renatus
fuerit ex aqua et spiritu, aquam pariter et spiritum sanctum
creaturam esse testatur.
- 15 VI. Ubi quaeritur, utrum spiritus sancti appellatio cognomen pu-
tetur an nomen.
- VII. Quod spiritus sanctus prophetas specialiter implere et deus
credi pariter et uocari euidentibus testimoniis adprobetur.
- VIII. Ubi templum dei templum esse sancti spiritus demonstratur.
- 20 VIII. Ubi contra Nouatianos deus gentibus paenitentiam ad uitam
dedit, qui utique deus spiritus sanctus esse per ipsum or-
dinem lectionis ostenditur.
- X. Ubi ad Corinthios prima spiritus sanctus deus esse uirtutum
distributionibus declaratur.
- 25 XI. Aduertendum, quod sicut unum deum ita unum dicit spiri-
tum sanctum, quod de plebeia creatura uel, quod diuidat sin-
gulis prout uult, dici nullo modo possit.
- XII. Ubi eos, qui spiritus sancti templum effecti sunt, ita dicit
proficere debere, ut deum portare in corpore mereantur.

1 INCIPIVNT CAPITVLA DE LIBRO SECVNDO (LIBRI II P) PV
5 filius incarnatus] natus V 7 machedonii V, manadonii P impiae V
8 asserit P 9 machedonius V asserens P spiritum s. negat P
12 sanctum] eo quod simul commemorentur add. P 14 cognitionem V
15 aut V 22 corintheos V 28 mereantur] EXPLICIUNT CAPITULA
INCIPIT DE SPŪ SĀO LIBER SECUNDUS add. V, INCIPIT LIBER
SECVNDVS add. P

LIBER SECUNDUS.

I.

QUIA NULLA CREATURA RATIONABILIS COGNATAE CREATURAE POS-
SIT INFUNDI.

Legimus de proflua effusione spiritus sancti: Iesus autem 5
plenus spiritu sancto regressus est ab Iordane. quis
igitur, nisi qui eiusdem esset plenitudinis, implentem omnia
posset implere? de apostolis refert sermo diuinus: et repleti
sunt omnes spiritu sancto et loquebantur uerbum
dei cum fiducia, et paulo post: quoniam in nationes 10
gratia spiritus sancti effusa est. <nationes> integras im-
plere perhibetur et inexhaustus atque in se plenus permanere
dinoscitur. si creatus est spiritus sanctus, de quo umquam
angelo uel archangelo lectum est, quod se cuiquam animae
intrinsecus susceptus infuderit? dic mihi, si umquam ex crea- 15
turis ullam legeris potestatem atque uirtutem, quae multos
simul impleat atque possideat et, quod maius est, indeminuta
atque indiuisa permaneat. impossibile est, ut spiritalis ac
rationabilis creatura cognatae sibi naturae umquam ualeat in-
fundi. ita res materialis materialem nescit penetrare substan- 20
tiam. solus deus, in quo intellegitur et spiritus sanctus, sim-
plex, subtilis et purus in facturam uel angelicam uel humanam
uirtute incorporeae diuinitatis inlabitur, quae sola sui operis
penetratrix occulta humani cordis ingreditur. quaelibet autem
creatura caelestis in tantum infundere uel implere hominem 25

5] Luc. 4, 1. 8] Act. 2; 4. 10] Act. 10, 45.

6 regresus *P* a *P* 7 igitur] ergo *v* esse *V* 8 possit *P* 10 quō
V, quoniam et *v* 11 gratia—nationes *om. P* effusa *V* (u ^u *man. alt.*)
nationes—inexhaustus *om. V* nationes *addidi, om. libri* 12 p^{hi}betur *P* (hi
man. alt.), prohibetur *v* 13 sanctus *om. P* unquam *P* 15 unquam *P*
16 ullam] umquam *V* multa *v* 17 magis *v* indiminuta *P* 18 di-
uisa *v* 19 rationalis *V* creatura] natura *V* 20 itaque *P* 22 et
om. P 23 illabitur *P* 24 humanam *V* (*i man. alt.*)

non potest, ut abdita cogitationis humanae scire possit. et ideo de solo deo legimus: qui solus nosti corda hominum, et iterum: ipse enim nouit occulta cordis. si hominis ócculta cognoscere diuinitatis est proprium, quanto magis scruta-
5 tari profunda dei summae in persona spiritus sancti maiestatis insigne est.

Auctori tantum debetur hoc priuilegium, ut conscientiarum possit intrare secretum. anima uero animae aut angelus angelo adiungi potest, infundi non potest, quia huiusmodi crea-
10 turarum genera tantum spiritus sancti, id est solius dei capacia sunt, quia figuli sui uasa sunt, ab illo solo impleri possunt, a quo de nihilo facta sunt et sine quo uacua esse sentiuntur. ita substantia animae utpote materia corporalis aliae rationabili creaturae penitus nescit infundi. crassitudini enim ex-
15 terioris hominis comparata anima incorporea dici potest, ad auctorem uero relata, cui comprehensibilis est materia sua et factura palpabilis, a quo intra corpus includi et conligari atque igni perpetuo mancipari potest, sicut legimus, ut eant in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis
20 eius, huic indubitanter auctori pro factoris iure corporea est.

Sed forsitan dicas: manifestum est, quod se etiam daemonum inportuna uiolentia in homines, quos temptandos acceperit, frequenter infundat. non ita est. nam corporis latebras intrare possunt, animae uero interiora adire non possunt. sciendum
25 ergo est, quod spiritalium nequitiarum dolosa subtilitas illa membrorum loca suo turbat incursu, quae interdum uino nimio

2] 3 Reg. 8, 39; 2 Par. 6, 30. 3] 1 Cor. 14, 25. 18] Matth. 25, 41.

2 ante hominum exstabat filiorum in P, sed erasum est 3 oculata P
cordis—cognoscere] cognoscere et hoc si v si] enim add. P 4 oculata P
5 summe V, summi P 7 conscientiam P 8 secretam P animae V¹
9 coniungi P 11 figuli] singuli P uana P possit V 12 sentiunt P
13 itaque P corporalis natura P (suprascr. man. alt.) alie P, alii v
crassitudinem V (i man. alt.) 15 comparata P 16 comprehensibilis P
17 factura] sua add. P colligari P 19 est om. P diabulo V
20 pro factoris] perfectoris P iure] in re v 21 dicis P 22 acciperit
V, acceperat v 25 spiritalium P

uel februm fatigantur accensu. in animae itaque sensus inimica temptatio per malitiam scit inreperere, in animae uero recessus per naturam nescit influere. et ideo huiusmodi spiritus immundos humanae mentes ac pectora non naturarum infusione capiunt, sed uoluntatum prauitate concipiunt. manifestum itaque est, quod penetrare animarum substantias nequeunt, quarum conscientias scire non possunt. quod si aliquando daemonibus nosse contigerit, de proditione est conuentiae, non de potestate naturae.

Sola ergo se diuina potentia, quae et in spiritu sancto est rationabilibus creaturis infusa et circumfusa, permiscet, sicut peculiariter in illo dominici hominis corpore ex Maria matre suscepto gratia exuberante requieuit, sicut de se ipse filius dei dicit: spiritus domini super me. si ergo spiritus sanctus factura subiectae esset condicionis, ut dicunt, tam impossibile quam indignum deo erat, ut creatura illa animam uel corpus impleret, in quo iam filius dei, id est deus inerat, in quo iam, sicut ait apostolus, corporaliter plenitudo diuinitatis habitabat. si creatura est spiritus sanctus, quomodo potest corruptio incorruptelam ac maiestatis capacem fragilis condicio possidere? si spiritus sanctus unus est ex plebe facturae, quomodo creatura cum creatore, id est cum filio dei uelut ex aequali, seruus cum domino unum in anima saluatoris praesumit hospitium et, quasi in eo sibi non sufficeret, auctoris famulus accedit ad cumulum sanctitatis? non ita est. sed recognoscit socium sibi templum caeleste collegium, nec mirum, si in illa inlustri et

14] Luc. 4, 18. 18] Col. 2, 9.

1 febricio *P* 2 maliciam *P* irreperere *P* 3 recessus *P* (*s man.*
alt.) spiritus *V* 4 humanas *V* 5 uoluntatum] uoluntate uero *V*
 8 proditione *v* conuentiae *V*, conuentie *P* (ui in rasura), conuenientiae *v* 10 que *V* 12 peculiariter *V* (*suprascr. man. alt.*), peculiariter *P*
 13 ipsae *P*, ipso *v* dei *om. P* 15 subiectae *V* conditionis *P* 16 ulla *P*
 17 id est] idem *V* 18 sicut] sitis *v* inhabitabat *v* . 19 incorruptelam *P* 20 conditio *P* 21 est] creaturae *add. P* 22 uelud *V* ex aequali] exaequari *P* 23 praesumitur *v* hospitium *P* 24 eo] praesentia *add. P*

beati corporis anima filius et spiritus sanctus unum sortiuntur habitaculum, quibus commune esse constat et caelum.

II.

UTRUM IUXTA IMPERITORUM OPINIONEM SPIRITUS SANCTUS SICUT
5 FILIUS INCARNATUS SIT, QUIA ET IPSE IN MARIAM SUPERUENIT, AN
TANTUM FILIUS DE UIRGINE PROCREATUS SIT.

Sed dicitur: si spiritus sanctus in corpore et anima redemptoris habitauit, ergo et ipse spiritus incarnationem uidebitur suscepisse. non ita est. nam ante creationis initia a spiritu
10 sancto sacrum Mariae corpus impletur et inter initia creationis filius uirginis spiritu sancto cooperante concipitur, sed a persona specialiter filii nouem mensibus possidendus et cum eodem in lucem progressurus infunditur, cuius utique temporis societatem intra secretum uteri uirginalis spiritus sancti persona
15 non recepit. hominem ergo, quem filius dei inter ipsa suscepit exordia, spiritus sanctus non susceptor sed sanctificator intrauit, intra quem, sicut se Christi consortem gessit, ita Christus auctorem. ille enim nascitur, hic infunditur. de filio uirginis anima uel caro filii dei personaliter et specialiter dici potest, spiritus
20 uero sancti anima uel caro nullo modo. in quo filius dei, id est deus gloriae dicitur crucifixus, pertulisse in eo nullo modo dici potest spiritus sanctus. ergo diuersitas est operum, non diuersitas substantiarum. nam sicut dicere non possumus, quod uel pater descenderit in specie columbae uel in patris uoce filius
25 sit locutus, quando dixit: hic est filius meus, ita spiritum sanctum adserere non possumus uel natum ex uirgine uel in carne redemptoris specialiter conuersatum uel in ipsius passione

25] Matth. 3, 17.

2 constat esse *v* 4 opinionem imperitorum *v* 5 sit incarnatus *P*
quod *P* 6 sit *om.* *P* 7 redemptorum *v* 9 inicitia *P* 10 sacrum
om. *P* impleuit *V* inicitia *P* 11 operante *V* concepit *V* ad per-
sonam *P* 12 filii specialiter *P* 13 progressus *P* 15 recipit *P*
suscepit *v* 17 intra—auctorem *om.* *v* se *suprascr.* *P*² 20 sanctus
uero *P* & *V* (uel *man. alt.*) modo] dici potest *denuo add.* *P* id
est] ideo *v* 24 descenderit *V* 26 asserere *P* potes *P*

crucifixum uel resurrectione in corpus redditum uel ascensione in caelestia sublimatum. operi et personae filii adsignari ista necessario conuenit, adscribi uero spiritui sancto salua licet uoluntatis unitate non conuenit.

Inter haec adserit Macedonius creaturam esse spiritum sanctum. unde uidebitur, incipiat, dummodo nihil uerbis suis agere praesumat nec sacrae legis orbitam aliena a sanctis paginis disputatione transcendat, sed auctoritatem per omnia [de testimoniis], si ualet, proferat, quae contra totius mundi fidem et numero et uirtute praeualeant. magnis sine dubio allegationibus et copiosis ac ualde euentibus opus est documentis, ut quisque illum ex numero creaturarum unum esse conuincat, quem cum patre et filio eiusdem honoris et gloriae uniuersa terrarum regna concelebrant, quem catholica ecclesia creatorem suum in eodem regenerata cognoscit. et recte, quem reparatorem suum perspicit, credere non cunctatur auctorem.

III.

OBIECTIO MACEDONII, QUA IMPIE SPIRITUM SANCTUM ADSERIT EXCELLENTIOREM CREATURAM.

Creaturam, inquis, dico, sed excellentiorem omnibus creaturis. praelocuti sumus, ut actionem nostram non persuasionibus propriis, sed catholicis disponamus oraculis. de deo igitur tractantibus nobis propheta, apostolus, euangelista respondeat. creaturam dicis excellentiorem omnibus creaturis. ostende, in quibus libris haec de spiritu sancto legeris uerba. non, opinor, in ueteribus, non in nouis docebis. cum ergo proferre non ualeas, dum tua non explicas, nostra confirmas, dum creaturam non conprobas, etiam nobis tacentibus creatorem esse demonstras.

1 crucifixus *V* in] ad *v* 2 assignari *P* 3 necessaria *V* ascribi *P*
 4 non *suprascr.* *P*¹ 5 asserit *P* mac|edonius *P* 6 uidebitur *scripsi*,
 uidebit *V*, uidetur *P* modo *P* 7 sacrae l. o. aliena *om.* *P* 8 uerba
 de testimoniis *desunt in V* 11 ac] et *v* 16 suum *om. v* 18 excellen-
 tiorem. asserit *P* 20 inquit *P* 21 praelocati *P* (u *man. alt.*) 22 dispo-
 namur *P*, deponamus *v* 25 haec *om. P* uerba legeris *P* 26 non]
 nec *P* doceb *P*, doceb||| *V* 27 confirmamus *P* 28 approbas *P*

itaque cum haec adsertio tua ad catholicum sensum, cum omnino ad Christianum non pertineat institutum, diaboli agnosce commentum, qui animae domum, ubi sancto spiritu uacuam uiderit, quasi contrarius spiritus cum diro comitatu nequitiae
 5 septiformis inuadit. qui enim illum excludit, hunc recipit. in illo fuit ista, quam dicis, excellentior creatura, qui in caelesti claritate praefulgens, muneris conscius, auctoris ignarus habere se uidit, accepisse nesciuit et ideo gloriam, quam beatus non intellexit, elatus amisit ita dicens: ascendam super astra
 10 nubium, ponam super thronos solium meum et ero similis altissimo. hic ergo nullum in creaturis superiorem se, ut reor, habuit, nullum medium inter se et deum uidit, cuius aemulatione superbiae stimulo concitatus adsurgeret, et ideo nullum ante se stare in ordine militiae caelestis aspiciens
 15 ipsi rerum domino se aequare praesumpsit. quodsi ullum se excellentiorem maioris inpatiens in caelesti gradu deprehendisset, illi se magis conferre uel praeferre temptasset.

Duo sunt in caelestibus, qui regit et qui reguntur, creator et creatura. nullum in medio horum tertium extitit genus, quod
 20 secundis maius et summis esset inferius. excellentior creatura de archangelis forsitan dici potest, licet ceteris ordine magis praemineant quam natura. sed sancto spiritui et archangeli seruiunt, ex quibus unus quasi minister aduentum eius beatae Mariae nuntiauit. sed dicis: ecce ubi spiritum sanctum Amos
 25 propheta creaturam euidenter adsignat ita dicens: ecce ego firmans tonitruum et creans spiritum. primum est, quod nudum spiritus nomen nequaquam ad personam sanctificatoris

9] Esai. 14, 13. 25] Am. 4, 13.

1 hoc *v* assertio *P* 3 donum *v* spiritu sancto *v* uacua *P*
 4 contrariis *P* spiritus cum diro comitatu] hospitibus *P* 5 inuidit *v*
 6 quam dicis *om. P* 7 pfulgens *P* numeris *v* ignaris *V* 9 supra *v*
 10 thronum *P* et *om. V* 12 uidit] in *add. P* 13 assurgeret *P*
 15 excellentiorem se *P* 16 gradu] gaudii *P*, gaudio *v* 18 creator et
 creatura *om. P* 19 nullo *v* immedio *P* quod] quam *V* 20 magis *V*
 summus *V* 21 dicere potes *v* 22 spiritui sancto *v* 25 assignat *P*
 27 nudum] interdum *P* sanctificantis *P*

spiritus referri potest, nisi adieceris aut spiritum dei aut spiritum sanctum aut spiritus ubi uult spirat, id est, nisi adieceris aut operis aut proprii nominis dignitatem. deinde si ad ordinem respicias lectionis, istam excellentiorem, ut adseris, creaturam nimis deiectam esse monstrauit, nam eam post tonitruum creatam esse descripsit. unde inconsequens fuit, ut iuxta sensum tuum principale hoc opus dei inrationabili et insensibili postponeret aut sociaret elemento. de persona non dicam angeli, sed cuiuslibet iusti indignum esse hoc credi.

Magis ergo hoc proximum et amicum uidetur esse rationi, ut post tonitrua flabra intellegamus significata uentorum, ut est illud in psalmis: spiritus procellarum, qui faciunt uerbum eius, uel illud: sulphur spiritus procellarum, uel: spiritu uehementi conterens naues Tharsis. diuersis modis spiritus intellegitur, quando non cum priuilegiis suis specialiter designatur. sed omissis his interroga translationis Hebraeicae ueritatem et ibi confusibilem persuasionis tuae deprehendes errorem. ita enim illic absolute dictum esse reperies; quia ecce ego formans montes et creans uentum. uide, quam nudis contra deum uerbis et quam inanibus credidisti. uide, quam magno te argumento contra potentiam maiestatis armasti. et post ista non metuis circa tam infirmum haerere ramusculum, qui in tam horrendum pendes abruptum?

2] Ioann. 3, 8. 12] Psalm. 148, 8. 13] Psalm. 10, 7. 14] Psalm. 47, 8. 19] Am. 4, 13.

3 proprii *suprascr.* P² 4 asseris P 5 despectam P 6 tonitruum P creaturam P 7 ¶ut V et insensibili *om. v* 8 personam P 9 esse *om. v* 10 uidetur *scripsi*, uidet V, *om. P* esse] arbitremus *add. P*, arbitremur v 11 ut] si P totrua P (*ni man. alt.*) intellegam V 12 est *om. P* 14 conteres P 15 intellegatur V (*i man. alt.*), intelligitur P 16 interroga] V (*in rasura erat ta*) 17 hebraeae V, ebraeae P uirtutem P ^tsuae V (*t man. alt.*) 18 absolute *om. P* repperies PV 22 illa P 23 herere V ⁱquintam V (*i man. alt.*) pendis V

III.

MACEDONIUS DUALITATEM ADSERENS NEGAT SANCTUM SPIRITUM PROPRIAM PERSONAM HABERE.

Deinde dualitatem intromittis et dicis spiritum sanctum
 5 propriam non habere personam nec amisisse te sentis regenerationis gratiam, qui in regeneratoris tendis offensam, quem sibi in communione maiestatis et uirtutis unitum diuina ueritas protestatur ita dicens: ite, baptizate omnes gentes in nomine patris et filii et spiritus sancti. in nomine,
 10 inquit, patris et filii et spiritus sancti. nominis singularitas unitatem loquitur, appellationum uero diuersitas trinitatem. in nomine ergo unus, sed in personarum distinctione non unus. quid est in tribus unius nominis praerogatiua, nisi deitatis indiscreta concordia? fac gradum, si potes, ubi praeter
 15 unum deo hoc ipsum attestante nihil inuenis. tres audis, ne unitatem Sabelliana permisceat et confundat impietas, unum audis, ne trinitatem diuidat Arriana peruersitas, spiritum sanctum audis, ut Macedonium confodiat distincti nominis expressa proprietate. itaque non creaturae, sed creatoris incom-
 20 municabile opus agitur, ubi peccatorum abolitio et immunitas erogatur. in hoc tamen indissociabili maiestatis amplexu, in proprietate personae alter est pater, alter est filius, alter spiritus sanctus, sed in diuinitate non aliud, qui utique, si deus non esset, iuxta patrem et filium propriam personam habere non
 25 posset. denique quando uerbum transit in carnem et hominis habitum deus induit et fit in circuitu eius tabernaculum eius et splendorem suum tenebris nostrae fragilitatis inuoluit

8] Matth. 28, 19. 26] Psalm. 17, 12.

2 asserens *P* spiritum s. negat *P* 3 habere personam *P* 5 amis-
 sisse *V* regenerationis *P* 6 regenerationis *v* offensam *P* 7 com-
 mune *v* 8 ite] inquit (*sic!*) *add. P* batizate. *P* (*p man. alt.*)
 10 nominis] *neis V* singulatas *P* (*ri man. alt.*) 11 uero *om. v* 12 di-
 stinctionem *V* 14 gradum *P* 18 machedonium *P* expressa *V*
 19 incommutabile *v* 20 agit *V* et *suprascr. V¹* 21 indissecabili *v*
 22 proprietate *V* ante spiritus *addit est P* 23 unitate *v* 24 per-
 sonam propriam *P* 26 fit] si *v*

et ponit tenebras latibulum suum, dei quidem et hominis duplex substantia, sed tamen una persona est. quam ob rem? quia, dum formam serui accipiens famulo deus iungitur, minoris humilitas intra reuerentiam maioris absconditur et superioris lumine exinanita consumitur ac sic proprietatem personae humanitas diuinitate obumbrante uel eminente non obtinet. ibi ergo esse potest personarum parilitas, ubi meritorum ac dignitatum consistit aequalitas, et ideo spiritum sanctum cum patre et filio unum maiestatis noueris possidere priuilegium, quem personae uides obtinere ius proprium. quod si aliquis opponat et dicat: si in Christo deo pariter et homine duas substantias dicimus, quare non duas credamus simili ratione personas, non ita est. nam qui duas personas in Christo facit, impietatem quaternitatis inducit, quam penitus rerum natura non recipit. de duabus rationabilibus diuersisque substantiis, praesertim de dei et hominis, de creatoris et creaturae una fieri non potest, de duabus uero personis una fieri potest, sicut legimus caput et corpus, Christum et ecclesiam unam tenere personam: erunt enim, inquit, duo in carne una. et sicut apud nos homines filius patris familias iuxta patrem uel seruus iuxta dominum personae propriae locum non habet, ita in deo et homine gemina quidem substantia, sed non gemina persona est, quia persona personam consumere potest, substantia uero substantiam non potest, si quidem persona res iuris est, substantia res naturae.

Hoc loco necessarium uidetur, ut in Christo deo pariter et homine unam personam et duas substantias testimoniis adseramus. da unam in redemptore dei et hominis personam,

1] Psalm. 17, 12. 19] Gen. 2, 24.

2 est *post* substantia *habet* P 5 exinaniti P 7 potest esse v 10 optinere V 12 simili ratione credamus v 14 introducit P poenitus V 15 recepit V 17 non potest—una fieri *om.* V 20 hominis V familias patris P 21 seruis P 23 a persona V 24 substantiam] consumere *add.* v 25 ^{tu} urae P (tu *man. alt.*) 26 ut *supraser.* P² domino P 27 hominis v asseramus P 28 in *om.* P redemptoris P et *om.* P hominis personam. quam personam *scripsi*, hominis quã personam V, hominisque personam P

quam personam apostolus dicit: si enim cognouissent sapientiam dei, numquam dominum gloriae crucifixissent. si requiras, quomodo potuerit inuiolabilis pati et incomprehensibilis crucifigi personae unitas facit, ut, quod homo
 3 pertulit, deus pertulisse credatur. item cum euangelista commemorat: nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius hominis, qui est in caelo, quomodo hic filium hominis ante passionem uel resurrectionem siue
 10 ascensionis diem et de caelo asserit descendisse et in caelestibus permanere, nisi hoc per unitatem personae ratione ueritatis absoluatur? sicut et alio loco capitis et corporis sociatur persona, cum legitur: esuriui et dedistis mihi manducare, sitiui et dedistis mihi bibere. quid hic agit personae unitas? homo pascitur et deus reficitur, pes
 15 confouetur et caput se fomentum sentire testatur. dicit ergo: numquam dominum gloriae crucifixissent, et e diuerso: nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius hominis, qui est in caelo. uide, quomodo pro unitate personae humana diuinis et humanis diuina miscentur.
 20 deus crucifigitur et homo de caelo descendere et in caelo permanere memoratur.

Quae cum ita sint, perspiciamus de sacris uoluminibus geminae substantiae distinctionem. ait itaque beatus Moyses: caput cum pedibus comedetis et intestina eius deuorabitis. in pedibus humanitatem et maiestatem credamus in capite. ita fit, ut, dum haec intra litteram latentia fide per-

1] 1 Cor. 2, 8. 6] Ioann. 3, 13. 12] Matth. 25, 35. 24] Exod. 12, 9.

3 requiris *v* inuiolabilis potuerit *P* 4 persona eunitas *V* 5 pertulit^{ne} *V* 6 in caelum *om. v* 7 descendit de caelo *P* hominis *P* 8 passionis uel resurrectionis *P* 9 ascensionis *P* diem] dicit *add. v* adferit *V* (*s. man. alt.*) 10 ratio *P* 11 absoluatur *V*², absoluat *V*¹*P* et ante alio *om. P* 12 sociat *V*¹ esuriui] enim *add. P* 13 hic agit] ait *P* 14 pascit *V* reficit *V*¹ 15 confouet *V*¹, componitur *v* fomentum se *P* testat *V*¹ 17 descendit de caelo *v* 18 per unitatem *P* 19 misceatur *P*, misceantur *v* 21 memorat *V*¹ 23 enim *P* (*suprascr. itaque* *man. alt.*) 24 capud *V* 25 in capite *er. m. v*

scrutante cognoscimus, agni intestina, id est mysteriorum oc-
 culta sumamus. scrutandi enim studium auiditas intellegitur
 deuorandi, sicut et alio loco duplicis substantiae absolutionem
 idem sacramentorum reuelator insinuat dicens: uulpes foueas
 habent et uolucres caeli nidos, filius autem hominis 5
 non habet, ubi caput suum reclinet. hoc est: dolosae hae-
 reses et tenebrosae uel aerae potestates sedem sibi in pecto-
 ribus humanis profunda dominatione posuerunt, me uero in-
 fidelium corda, quem hominem in carne conspiciunt, deum
 intra hominem latere non credunt. foueas enim et nidos non 10
 transitoria et momentanea designant habitacula, sed diuturna
 et secreta possessione fundata, quae serpentina uitiorum mul-
 tiplicent nutrimenta. apostolus etiam duas substantias eui-
 denter remota sacramenti obscuritate digessit ita dicens: patres
 nostri, ex quibus Christus secundum carnem, qui est 15
 super omnia deus benedictus in saecula.

Sed dicis: apostolus duas tantum personas in operum suorum
 uolumine confitetur, sicut ad Corinthios loquitur: Paulus uo-
 catus apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, et ad
 Galatas: Paulus apostolus non ab hominibus neque per 20
 hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem,
 qui suscitauit eum a mortuis, et iterum: unus deus
 pater, ex quo omnia et nos in ipso et unus dominus
 Iesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum.
 secundum haec dicis nullam de spiritu sancto fieri mentionem. 25
 ut breuiter dicamus, oblitus es, quod apostolus spiritu sancto
 plenus haec populis ipso inspirante de patre filioque praedicabat.
 loquenti itaque de patris ac filii operatione et ille non deerat,

4] Matth. 8, 20. 14] Rom. 9, 5. 18] 1 Cor. 1, 1. 20] Gal. 1, 1.
 22] Eph. 4, 6.

1 ignis *v* misteriorum *PV* oculca *P* 2 intellegit *V*¹ 6 hereses *PV*
 8 damnatione *v* infidelium *scripsi*, in fidelium *libri* 9 quam *V* (e
man. alt.), qui *P* 11 designant *V*¹, designantur *V*², designat *P*
 12 possessionem *V* uiciorum *P* 13 etiam] enim *v* 14 deiessit *P*,
 adiecit *v* 15 quibus] nubibus *v* 17 dicit *V* 18 confitet *V* corin-
 theos *V* 19 et ad Galatas *om. V* 20 galathas *P* 27 populis] apo-
 stolis *P* 28 igitur *v* patre *P*

qui loquenda dictabat, secundum illud: et nemo dicit dominum Iesum nisi in spiritu sancto. qui ergo crediturus uel confessurus uel praedicaturus est Christum, uides, quod ante in se habiturus est spiritum sanctum. non ergo
 5 hoc oneret fidem tuam, quod interdum sine commemoratione spiritus sancti patris mentio habetur ac filii. nam saepe suppresso patris nomine filii et spiritus sancti operatio praedicatur. ait sanctus Ananias ad Paulum: Saule frater, dominus misit me Iesus, qui apparuit tibi in uia, qua
 10 ueniebas, ut uideas et replearis spiritu sancto. aperte hic duarum est conexio personarum. ecce Paulus a Christo caecatus arguitur, spiritu sancto inluminatus impletur et nulla hic mentio patris inseritur.

Item cum Paulus quosdam ex discipulis interrogaret: in quo
 15 baptizati estis, quos post ascensionem domini in baptismo Iohannis baptizatos esse constabat, post praedicatum baptisma trinitatis, cum etiam illud mysterium, quo Iohannes baptizare consueuerat, id est in eum, qui uenturus est, in eorum baptismo probaretur omissum dicente ad eos apostolo Paulo:
 20 Iohannes quidem baptizauit, sed in eum, qui uenturus est, hoc est dicere: uos non ita baptizati estis, hos cum interrogaret Paulus: si spiritum sanctum accepistis credentes, qui utique post baptismum saluatoris per inpositionem manuum rite baptizatis fuerat confitendus, at illi responderunt: neque si spiritus sanctus est, audiuimus. his
 25 auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu. et cum inposuisset illis manus Paulus, uenit super eos spiritus

1] 1 Cor. 12, 3. 8] Act. 9, 17. 19] Act. 19, 4. 22] Act. 19, 2. 24] Act. 19, 2.

1 et *om.* P. dominus Iesus P 4 habi|||tur P (*erat ta in rasura*)
 5 hoc oneret V (*e man. alt.*), honores P 6 habet V¹, habebitur P 8 ad
 dñm Paulum V 9 aparuit P 12 a sancto spiritu P inluminatur V
 (*s man. alt.*) 13 patris mentio v 17 trinitas v misterium PV
 18 consuemat P (*ue man. alt.*) 19 probat V ad eos *om.* P Paulo
 apostolo P 21 uos *om.* P 23 impositionem P 24 re *suprascr.* P³
 baptizati v fuerant v confidendus P, confitentur v 25 sanctus *om.* v
 27 inposuisset P

sanctus et loquebantur linguis et prophetabant. aduerte, quia, cum baptizantur in nomine Iesu, postea accipiunt spiritum sanctum et propheticam ex paraleti inuocatione uirtutem. uere deus est, qui post dei donum plenitudini inponit augmentum.

Ecce duabus personis in baptismo significatis pater inuocatus esse non legitur, sed tamen, ut credi oportet, cum filio et spiritu sancto unitate potestatis et deitatis operatur, quem adfuisse sacra lectio tacuit, non negauit. cum uenisset ergo spiritus sanctus super eos, tunc loquebantur linguis et prophetabant. uide, quantae potentiae sit spiritus sanctus. in baptismo peccatorum abremissa donantur, in aduentu spiritus sancti uirtutum munera conferuntur et a confirmatis signorum miracula celebrantur. solent autem ueritatis alieni etiam de syllabis calumniari. nam cum de trinitate dictum absolute nouerimus: quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, plus esse ex ipso quam per ipsum et item praepositionem hanc, id est per maioris praerogatiuae esse asserunt quam in ipsum. sed si in ipso de spiritu sancto cum diminutione potestatis dictum arbitrantur, audiant praepositionis huius magnificentiam et accipiant, quia etiam secundum ipsorum assertionem de spiritu sancto intellegendum est. in ipso, inquit, uiuimus et mouemur et sumus. et merito in ipso uiuimus et mouemur et sumus, in quo reparati ac regenerati sumus. sed et per ipsum etiam ad spiritum sanctum referendum esse cognoscimus, sicut habes: alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae, item ad Hebraeos: qui per spiritum sanctum semet

15] Rom. 11, 36. 21] Act. 17, 28. 25] 1 Cor. 12, 8. 27] Hebr. 9, 14.

2 qui *P* baptizatur *P* (n *man. alt.*) nomine] domini *add. v* 3 paraclyti *P* uirtute *P* 4 dei *om. V* imponit *P* augmentum *P* (u *man. alt.*), argumentum *v* 6 tantum *P* 8 affuisse *P*, abfuisse *v* tacuit *om. P* ergo *om. P* 9 loquaebantur *V* 10 quantae potentiae *V*², quanta potentia *V*¹*P* sancti *P* 13 celebrantur] *hoc uerbo desinit V addito man. alt.*: de^s p[ro]p[ter] plura autem] enim *v* 14 sillabis *P* 18 ipso *v* 22 et post uiuimus *om. v utroque loco* 23 ac] et *v* regenerati *R* 25 agnoscimus *v*

ipsum obtulit immaculatum deo, et iterum: caritas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. nam etsi de patre intellegamus, ex ipso et ex spiritu sancto dictum similiter saepius inuenimus, sicut in Iohannis euangelio habemus: quod natum est ex carne, caro est et, quod natum est ex spiritu, spiritus est, et in conclusione capituli: sic est omnis, inquit, qui natus est ex spiritu.

Sic ergo non praeiudicat spiritui sancto, cum suppresso eius nomine patris ac filii opera commemorantur, sicut pater et filius non negantur, quando specialiter spiritus sancti opus aut uirtus asseritur, sicut legimus in actibus apostolorum: uos baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies, sicut et in euangelio de singulari persona sancti spiritus continetur: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non potest intrare in regnum dei. numquid hoc loco pater et filius, quia minime nominantur, tanto ac tam diuino muneri defuisse credentur? non ita est. nam absque dubio cum sancto spiritu, cum quo eis una substantia est, mysteriis beneficiisque iunguntur ac, si non commemoratione, unitate tamen pietatis atque operis praesentantur.

V.

OBIECTIO, QUOD SERMO ILLE, QUEM LEGIMUS: NISI QUIS RENATUS FUERIT EX AQUA ET SPIRITU SANCTO, AQUAM PARITER ET SPIRITUM SANCTUM CREATURAM ESSE TESTATUR.

Sed dicis: in tantum creatura est spiritus sanctus, ut aquae elemento, quae hic primo loco atque ordine ponitur, uideatur

1] Rom. 5, 5. 5] Ioann. 3, 6. 7] Ioann. 3, 8. 12] Act. 1, 5. 15] Ioann. 3, 5.

1 optulit *PR* karitas *P* 2 spiritum] ipsum *v* 3 est *om.* *P* ⁿ uobis *P* si et *v* intelligimus *P* 4 saepius *om.* *v* 5 habemus] inuenimus *R* est *post* natum *om.* *P* 7 inquit *om.* *v* 8 est *om.* *P* 11 negatur *PR* sanctus *P* aut] ac *P* 13 in *ante* spiritu *add.* *P* 14 spiritus sancti *v* 16 nonquit ^d *P* 18 munere *P*¹*R* 19 cum sancto] dum sancto *P* spiritui *v* 20 beneficiisque *P* ac si] etsi *v* 21 praesentatur *R* (ⁿ *man. alt.*) 23 haec et reliquae capitulorum praescriptiones desunt in *R*

adiunctus secundum euangelicam, quae superius est commemorata, sententiam: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non potest intrare in regnum dei. manifestum est eum, qui haec loquitur, non solum diuinam in spiritu sancto potestatem, sed ipsam baptismi nescire rationem. apostolus autem dicit: si autem mortui sumus cum Christo, credimus, quia simul etiam uiuimus cum Christo. quomodo autem possumus cum Christo uel mori uel resurgere, si requiras, aduerte. omnes, quicumque sacro fonte submergimur, mortem et sepulturam redemptoris imitamur, sicut idem apostolus dicit: an ignoratis, quia, quicumque in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus? consepulti enim sumus cum Christo per baptismum in mortem. sicut enim ille triduana morte sepulcro conditus fuit, ita et nos intra aquae, id est intra cognatae creaturae sinus trina submersione depositi, dum descendimus, sepelimur, dum emergimur, suscitamur. per aquam itaque celebratur imitatio sepulturae, per spiritum sanctum confertur ueritas uitae et spes salutis aeternae. denique remoueat sancti spiritus inuocatio et uideamus, si quicumque aquae illius sola prodesse possit infusio. creatura itaque est, quae sepeliendi imitatur officium, deus est, qui beneficium tribuit renascendi. quem ergo perspicis reparationis parentem, ipsum esse cognosce et resurrectionis auctorem. de quo uaticinatur et ad patrem propheta sic loquitur: emitte spiritum tuum et creabuntur et renouabis faciem terrae. quid distet inter aquae et spiritus sancti operationem? per aquam deduci uidemur in tumulum, per spiritum sanctum praeparari probamur ad regnum.

6] Rom. 6, 8. 11] Rom. 6, 3. 25] Psalm. 103, 30.

1 commemorata est *v* 4 eum] enim *v* 8 possumus *v* uel ante mori *om. v* 9 summergimur *PR* 10 immitamur *P* 11 ait *v* ignoras *v* quia *in marg. add. R, om. P* 13 Christo] illo *v* 14 ille enim *R* sepulchro *R*, sepulerho *P* 15 inter *v altero loco* 16 sunus *P* summersione *P* 17 emerginus *v* 20 spiritus sancti *v* 22 omitatur *P*, praestat *v* 24 agnosce *v* autorem *P* (*c man. alt.*) 25 tuum *om. v* 26 distat *v* 29 probamur] uidemur *P*

VI.

UBI QUAERITUR, UTRUM SPIRITUS SANCTI APPELLATIO COGNOMEN
PUTETUR AN NOMEN.

Sed inter haec requirendum credis, utrum appellatio spiritus
5 sancti, quem et deum necesse est nuncupari, nomen an fortasse
cognomen sit. sed recognosce, quia id, quod apud homines
nomini solemus adiungere, dei non condecet maiestati, in cuius
nomine quicquid est nequaquam adiecticium, sed sine dubio
naturaliter sempiternum est. etiam doctrina grammatica alia
10 nomina communia, id est appellatiua uocat, alia specialia, id
est propria nuncupat. uideamus, si in nostris hoc loco ali-
quid simile inuenire possimus. da in deo nomen speciale uel
proprium, id est pater et filius et spiritus sanctus. in tantum
haec propria sunt, ut nec de filio pater dici possit nec de
15 patre facile legatur spiritus sanctus. item da proprium: in-
genitus, genitus, ex utroque procedens. rursum da nomen
generale atque commune: maiestas, immensitas, plenitudo,
unus, solus deus. sed cum audis unus, non hic numerus in-
choatur, sed perfectio infinita colligitur. quid est unus, nisi
20 nomen incommunicabile, quod nec posteriorem recipit nec
priorem? quid est unus, nisi simplex, inconposita et indiuisa sub-
stantia? quid unus, nisi incommutabilis et aequalis ac semper
idem, qui numquam a se possit esse diuersus? ac sic com-
munis appellatio unitatem loquitur, propria trinitatem. cum
25 ergo dixeris pater, filius, spiritus sanctus, singulorum personas
specialiter explicasti, cum dixeris unus deus, communem tri-
nitatis substantiam, communem gloriam demonstrasti. hic ergo
sibi imperitia noctem erroris obtexit, dum suppresso uocabulo
maiestatis spiritum sanctum in eo tantum aestimat nomine,

2 apellatio *P* 3 an nomen] añm̄ *P* 5 et *om. v* 6 cognosce *P*
7 eius *v* 8 adiectiuum *v* 9 in *ante* doctrina *add. v* doctrinam *P*
10 apellatiua *P* 12 spaci^eale *P* 15 legitur *P* 16 genitus *om. v* 19 col-
litur *P* 20 incomunicabile *P* 21 indiuisita *P* 22 quid] est *add. P*
incōmutabilis *P*, incommunicabilis *v* inaequalis *P* 24 apellatio *P*
loquitur propria trinitatem *om. v* 25 et *ante* spiritus *add. v* 26 pa-
riter *pro* specialiter *v* 28 impericia *P* 29 estimat *R*

quod ei, ut diximus, proprium est magis quam quod ei cum patre filioque commune est.

VII.

QUOD SPIRITUS SANCTUS PROPHETAS SPECIALITER IMPLERE ET DEUS PARITER CREDI ET UOCARI EUIDENTIBUS TESTIMONIIS APPROBATUR. 5

Cum per Moysen ac Dauid et Esaiam uel alios prophetas specialiter spiritus sanctus locutus esse referatur, deum locutum uox diuina profitetur, sicut in Pentateuchi uolumine frequen- tatur: locutus est, inquit, dominus ad Moysen dicens. sollicitius requiramus, si specialiter spiritus sanctus in prophetis 10 loquatur. habemus, ut praefati sumus, in actibus apostolorum Paulo arguente Iudaeos: bene, inquit, spiritus sanctus per Esaiam locutus est ad patres nostros: auditu audie- tis et non intellegitis, in eadem lectione: uiri fratres, oportet impleri scripturam, quam praedixit spiritus 15 sanctus per os Dauid. et in epistola Petri legimus: non enim uoluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto locuti sunt sancti dei homines. agnoscamus propheticam gratiam euidenter ad potentiam sancti spiritus pertinere. et de psalmo Dauid ita ad Hebraeos legimus: 20 quapropter sicut dicit spiritus sanctus: hodie si uocem eius audieritis et cetera. et hic apertissime per Dauid spiritum sanctum locutum esse testatur.

Uideamus autem, utrum deus sit iste, per quem omnis propheta inspirata memoratur. Lucas dominum deum asserit, 25 qui locutus est per prophetas, ita dicens: benedictus dominus deus Israel, quia uisitauit et fecit redemptionem

12] Act. 28, 25. 14] Act. 1, 16. 16] 2 Petr. 1, 21. 21] Hebr. 3, 7; Psalm. 94, 8. 26] Luc. 1, 68.

5 approbatur *om. P* 6 isaiam *PR* 8 uox *om. P* profitentur *v* post profitetur *addit* eloquia *v* pentateuci *PR*, Pentateuchon *v* 9 loquutus *R* est *om. P* inquit *R* solliciti|| *P* (erat s *in rasura*) 12 inquit *R* 13 isaiam *PR* 14 intelligitis *P* et ante *in add. v* 17 propheta *R* 18 loquuti *R* 19 propheticam *R* 20 in ^{de} *R* ^hebraeos *P* 22 meam *P* (*suprascr. man. alt.*) et cetera *om. v* 24 propheta *R* 26 loquutus *R*

plebis suae, et adiecit: sicut locutus est per os sanctorum, qui a saeculo sunt prophetarum eius. absolute spiritum sanctum, qui prophetas inspirauerat, dominum et deum Israel esse euangelico celebratur oraculo. et in subsequentibus

5 Simeon spiritu sancto plenus: responsum, inquit, accepit a spiritu sancto non uisurum se mortem, nisi prius uideret Christum domini. quo uiso et in amplexum manibus assumpto benedixit deum, id est, a quo responsum accepisse uidebatur, benedixit deum et dixit: nunc dimittis, domine, seruum tuum in pace. ecce absolute dominum et

10 deum uocat spiritum sanctum, cuius uerbo atque responso, quod Christum uisurus esset, acceperat. uides specialiter de spiritu sancto intellegendum esse, cum dicitur in prophetis: deus deorum dominus locutus est, et: audiam, quid loquatur in me dominus deus. hic nomen istud, id est dominus deus ad spiritus sancti, qui locutus est in Dauid, no-

15 ueris referendum esse personam aut certe in uno deo trium uoluntatem, trium potentiam, trium agnosce substantiam, quia, cum dixeris pater, unius persona intellegitur, cum dixeris deus,

20 tota trinitas designatur.

Accipimus et in actibus apostolorum, quod indubitanter deus sit, qui passiones Christi praenuntiauerat per prophetas. ita enim dicit: deus autem, qui praenuntiauit per os omnium prophetarum pati Christum suum, impleuit sic Christum suum, id est charismate suae unctionis infusum, et

25 iterum: quae locutus est deus per os sanctorum suorum a saeculo prophetarum. quod dicit: quae locutus est deus

1] Luc. 1, 70. 5] Luc. 2, 26. 8] Luc. 2, 28. 14] Psalm. 49; 1. Psalm. 84, 9. 23] Act. 3, 18. 26] Luc. 1, 70.

5 simeon *PR* 8 deum benedixit *v* 10 tuum] secundum uerbum tuum *add. P* ecce] et *v* et *om. v* 14 et audiam] exaudiam *v*

15 non^{men} *P* *suprascr. man. alt.* domini cuius uerbo—id est *bis v*, sed et audiam *altero loco* 17 ferendum *P* (*re man. alt.*) crete *P*

19 unus *P*, una *v* intelligitur *P* 22 praenuntiauit *v* prophetas *R* ita enim] cum *v* 23 pronuntiauit *v* 24 prophetarum *R* impleui *P*

25 carismate *PR* 26 quae *R*, qui *P* 27 a saeculo prophetarum—per os s. s. *om. v*

per os sanctorum suorum, ideo sanctorum suorum, quia sanctificatio proprie ad spiritum sanctum pertinet. legimus in Esaia: nonne caelum et terram ego impleo, dicit dominus? quis est iste dominus, qui per Esaiam caelum et terram implere se dicit, nisi spiritus sanctus, qui ipsum Esaiam uirtute prophetica et spiritu ueritatis infudit? sicut ergo per prophetam dispensationem, ita etiam secundae gratiae natiuitatis spiritui sancto uel maxime uoluntas trinitatis assignat, sicut dicit in Iohanne: quod natum est ex carne, caro est et, quod natum est ex spiritu, spiritus est. et alio loco potestas renouandi hominis penes spiritum sanctum esse perscribitur: uos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies, et, sicut superius dictum est: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, et ad Titum: saluos, inquit, nos fecit per lauacrum regenerationis et renouationis spiritus sancti. uideamus, quis est iste, cuius filii per gratiam adoptionis effecimur: dedit eis, inquit, potestatem filios dei fieri, et iterum: qui non ex sanguinibus neque ex uoluntate carnis, sed ex deo nati sunt.

Uides apertissime, quod iste spiritus sanctus, in quo renascimur, deus est, cuius paternitate donamur. ipse hoc alio loco luce clarius assignat: ero, inquit, eis in patrem et ipsi erunt mihi in filios et filias, dicit dominus omnipotens, merito omnipotens, qui peccati chirographum delet, qui uincula conscientiarum relaxat et hominem in se credentem corruptae naturae foeditate dispoliat et indumento innocentiae, decore iustitiae, stola immortalitatis exornat et filios suos in angelicum statum pia paternitate transcribit. nemo spiritum

3] Ierem. 23, 24. 9] Ioann. 3, 6. 12] Act. 1, 5. 13] Ioann. 3, 5. 15] Tit. 3, 5. 17] Ioann. 1, 12. 18] Ioann. 1, 13. 23] 2 Cor. 6, 18.

2 esaia ⁱR, esaia ⁱP, Ieremia ⁱv; *scriptorem ipsum memoria fefellisse uidetur* 3 ego om. R 4 esaia ⁱR, esaia ⁱP, Ieremiam ⁱv et om. P 5 qui] p *add. P*, et *add. v* esaia ⁱR, esaia ⁱP, Ieremiam ⁱv 6 prophetica R si v propheticam R 10 in ante alio *add. P* 15 tytum R fecit R lauacrum PR 18 inquit R 24 michi R 25 cirographum PR 29 conscribit P

sanctum creaturis aestimet sociandum. extra seruitutis est conditionem, qui aeternam potest tribuere libertatem. non enim, inquit apostolus, accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis
 5 filiorum et ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii dei. indubitanter deus est, qui per abremissa peccatorum dei filios facit.

Uniuersam creaturam etiam angelorum atque archangelorum peccato constat fuisse obnoxiam, quorum tamen in deum oboe-
 10 dientiam, sollicitudinem, caritatem transgressorum ruina fundauit. humilitatis, subiectionis, stabilitatis facta est confirmatio, fragilitatis agnitio. spiritus sanctus, nisi prae omnibus liber esset, de seruis liberos facere non posset. nam si creatura esset, quamlibet in eum deo conferente gratiam sanctitatis re-
 15 mansisset tamen conscientia debitoris. et ideo dicit: nemo potest donare peccata nisi solus deus. quicumque ille est, eligat utrum uelit: aut spiritum sanctum peccata donantem confiteatur per omnia deum aut, si per eum donari posse non credit ueniam peccatorum, euacuauit in se regenera-
 20 tionis beneficium et baptismi sacramentum. dei ergo solius est absoluere innexa, redintegrare corrupta, expiare maculata. et ideo ad eum conscii nostrae infirmitatis et suae maiestatis cum gemitu proclamamus: tibi soli peccaui, id est, qui solus non teneris lege peccati, qui solus ab ea non actualiter,
 25 sed naturaliter alienus es et ideo solus absoluere debitores potes, qui a debitis solus immunis es, qui quod habes non aliunde mutuatus es, sed de tuo plenus es. non enim prior quisquam dedit tibi nec aliunde deriuatis uirtutibus irrigaris nec ex alio aliquo in te facta transfusio est, sed ipse fons es

2] Rom. 8, 15. 15] Marc. 2, 7; Luc. 5, 21. 23] Psalm. 50, 6.

1 estimet *PR*, existimet *v* 3 inquit *R* 7 remissionem *v* filios dei *v* 9 obnoxium *P* obedientiam *R* 11 humilitas *v* 12 sc̄s *P*¹, sc̄i *P*², sancti *R* 14 in eum deo *scripsi*, in eo *PR* gratiam *v*, gr̄e *PR*
 21 inⁿexa *P* 22 conscii *R* (*alterum i in rasura*), conscio *P* 23 id est] domine *P* 26 es|| *R* (*erat t in rasura*) qui quod] quicquid *R*
 28 deriuatis *P*, diriuatis *R* 29 es|| *R*, ã *P*

fluminis tui et gloria tua. tua natura est, quae, sicut initium nescit, <ita> nihil a priore suscepit.

VIII.

UBI TEMPLUM DEI TEMPLUM ESSE SANCTI SPIRITUS DEMONSTRATUR.

Habitatorem cordis humani sacra eloquia proprie spiritum 5
sanctum esse definiunt: dabit, inquit, uobis pater alium
paracletum, ut maneat uobiscum in aeternum, et ad
Corinthios: uiuificabit et mortalia corpora uestra pro-
pter inhabitantem spiritum eius in uobis. et ideo de
spiritu sancto conscriptum recte intellegimus: regnum dei 10
intra uos est. dei utique sunt regnum, qui ei se praeparare
merentur in templum dei utique, non creaturae. audi per
apostolum habitatoris nostri uocem: uos estis, inquit, tem-
plum dei uiui et spiritus dei habitat in uobis, et
alio loco: sicut deus dicit: inhabitabo in illis et inam- 15
bulabo et ero illorum deus. ecce ipse, qui templum hu-
mani cordis inhabitat, deum se esse pronuntiat. Ananias
inter eos, qui honorantes deum de suis iustis laboribus uen-
debant substantias suas et ponebant ante pedes apostolorum,
deo uotum promississe cognoscitur et spiritui sancto mentitus 20
arguitur, sicut Petrus apostolus ait: Anania, cur temptauit
Satanas cor tuum mentiri te spiritui sancto? et sub-
secutus adiecit: non es hominibus mentitus, sed deo.
quid est hoc? in creatorem peccat et ita scriptura peccatum
eius attenuat, ut eum iuxta impietatis sensum creaturae reum 25

6] Ioann. 14, 16. 8] Rom. 8, 11. 10] Luc. 17, 21. 13] 1. Cor. 3, 16.
15] 2 Cor. 6, 16. 21] Act. 5, 3. 23] Act. 5, 4.

1 quae *om. v* inicium *PR*, nuntium *v* 2 ita *addidi, om. libri*, sic
add. v nichil *R* 6 sanctum *om. v* diffiniunt *P* 7 paracletum *R*,
paraclytum *P* 8 Romanos *v*, *cf. notam ad pag. 149, 2* 10 intelli-
gimus *P* 11 regnum sunt *v* se $\text{p}\bar{\text{p}}$ arare *R*, sempp arare *P*, parere *v*
14 dei uiui *scripsi*, dñuini *R*, dei *P* 15 in *ante* alio *add. v* dicit
deus *P* ⁱⁿ ambulabo *R* (in *man. alt.*) 20 promississe *R* agnoscitur *v*
et *om. v* spiritu *P* 22 $\widehat{\text{sp}}\bar{\text{u}}$ *P* (*i man. alt.*) 23 mentitus es *v*

esse statuat et minori debitorem de contumelia maioris ad-
dicat. non ita est. manifeste diuina praeditus est potentia,
ad quem sacrilegii refertur offensa, de quo alio loco dicit:
qui autem blasphemauerit in spiritum sanctum, non
5 habebit remissionem neque in hoc saeculo neque in
futuro. cum ergo transgressione temptauerit deum, fefellisse
dicitur spiritum sanctum. quapropter spiritus sancti et dei
unam causam, unam gloriam, unam cognosce reuerentiam.
et ideo euidentissime de spiritu sancto sequenti sermone con-
10 cludit: non es, inquit, mentitus hominibus, sed deo.

Loquente Petro ad Cornelium obstupuerunt ex circum-
cisione fideles, qui uenerant cum Petro, quia et in
nationes gratia spiritus sancti diffusa est. uides spi-
ritum sanctum non de alieno, sed de proprio gratiam con-
15 tulsisse. si requiras, quis sit iste, qui gratiam dedit, conse-
quenter edocuit dicens: si ergo eandem gratiam dedit
illis deus. hunc gratiae largitorem superius spiritum sanctum,
hic deum specialiter declarauit. illic proprio, hic communi
nomine probatur iterata confessio. cum autem dicit: et in
20 nationes gratia spiritus sancti effusa est, ipse naturae deus est,
qui auctor est gratiae. soli deo competit de suo charismatum
dona largiri, ut et de eo apostolus dixisse uideatur: abun-
dantius illis omnibus laboraui. non ego autem, sed
gratia dei mecum. merito deus pronuntiat, qui dispen-
25 sator est gratiae et salutis humanae. et addit Petrus: quis
ego eram, qui possem prohibere deum? illum utique
deum, qui se in nationes uel in Cornelium impetu gratiae
inundantis effudit.

4] Marc. 3, 29. 11] Act. 10, 45, 16] Act. 11, 17. 22] 1 Cor. 15, 10.
25] Act. 11, 17.

1 constituat *v* minori *P* ^d abdicat *R* 2 manifesta *P*, manifesto *v*
praeditus est diuina *v* 3 offensa *P* loco *add.* *R*² 7 sanctus *v*
9 concludit *v* 12 quia *suprascr.* *R*², *om.* *P* 13 effusa *v* 14 gratiam
om. *v* 15 dedit—gratiam *om.* *P* 20 gratia *ante* dicit *habet* *v*
21 charismatum *PR* 22 abundantius *R* 25 addidit *v* 27 se] est *P*
in *post* uel *om.* *v* impetum *v*

VIII.

UBI CONTRA NOUATIANOS DEUS GENTIBUS PAENITENTIAM AD UITAM DEDIT, QUI UTIQUE DEUS SPIRITUS SANCTUS ESSE PER IPSUM ORDINEM LECTIIONIS OSTENDITUR.

Aduerte, quomodo in persona sancti spiritus, qui subito Cornelium et socios eius impleuit, dei nomen multiplici attestacione concelebratur: his auditis, inquit, tacuerunt et glorificauerunt deum dicentes: ergo et gentibus deus paenitentiam ad uitam dedit. quo loco contra Nouatianos aduertendum est, quod paenitentiam dare dicitur, quam utique non aliter nisi seruorum suorum administratione largitur. dum ergo dicit: quis ego eram, qui possem prohibere deum, et iterum: ergo deus gentibus paenitentiam ad uitam dedit, quae in tam manifestis rebus expectanda est interpretatio, cui uel ignaro non satisfaciat uel incredulo in sancti spiritus aduentu totiens diuini nominis repetita confessio?

X.

UBI AD CORINTHIOS PRIMA SPIRITUS SANCTUS ESSE UIRTUTUM DISTRIBUTIONIBUS DEUS DECLARATUR.

Accipe ad Corinthios, quod solum possit pro asserenda spiritus sancti diuinitate sufficere. dicit per epistolam ad Hebraeos: contestante deo signis et portentis et uariis uirtutibus et spiritus sancti distributionibus secundum suam uoluntatem. interrogemus ipsum apostolum, utrum unus ex creaturis sit iste charismatum distributor. habemus ad Corinthios prima: notum uobis facio, quod nemo in spiritu

7] Act. 11, 18. 12] Act. 11, 17. 23] Hebr. 2, 4. 27] 1 Cor. 12, 3.

3 ordinem ipsum *v* 6 socios *P* 9 penitentiam *R* 14 tam *om. v*
 15 expectanda] manifestanda *v* 16 tocies *R* 19 distributionibus deus]
 distributioni *P* 21 et ante ad *add. P* 22 apłm *P* hebreos *PR*
 23 contestate *P* 26 carismatum *PR*

dei loquens dicit anathema Iesu. et nemo potest dicere dominus Iesus nisi in spiritu sancto. aduerte, quomodo hic spiritum dei spiritum sanctum esse absolutissime designauit. de spiritu sancto, quem superiori sententia spiritum

5 dei loqui proposuit, perspice, quae sequuntur, quam manifeste illum deum et dominum esse testantur: diuisiones, inquit, gratiarum sunt, idem autem spiritus, et diuisiones ministracionum sunt, idem autem dominus, et diuisiones operationum sunt, idem autem deus. tamquam

10 si beatus apostolus de spiritus sancti diuinitate fuisset consultus, euidenter, de quo dixerat: idem spiritus, de eo addit: idem deus, qui operatur omnia in omnibus. operari omnia non posset, si esset unus ex omnibus. hic spiritum sanctum tam in suo nomine quam in domino et deo aut certe

15 euidenter expressum aut certe trinitati agnosce sociatum. sed hic in donorum diuisionibus magis sermo diuinus spiritum sanctum intellegitur designasse, quia superius accipimus distributionum gratiam spiritui sancto speciali dispensatione competere. quod uero dixit: idem dominus, idem autem deus, in

20 sequenti capitulo ad spiritum sanctum ostendit esse referendum dicens: alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alteri gratia sanitatum in uno spiritu, alii operatio uirtutum, alii prophetia, alii

25 discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. haec autem omnia operatur unus atque idem spiritus diuidens singulis prout uult. nulli subditus, sed caelestis est dominus, qui dona caelestia propria uoluntate et de potentiae suae iure largitur.

6] 1 Cor. 12, 4. 12] 1 Cor. 12, 6. 21] 1 Cor. 12, 8.

2 quodmodo *P* 4 de *om.* ^{um} *v et add. ante superiori* 5 perspicue *v*
 quae *om.* *v* 8 ministraciones *R* (*um man. alt.*) sunt *om.* *P* 9 sunt
om. *P* dñs *R* 10 spiritu *R*, ^sspū *P* (*s man. tert.*) 12 operi ^{ra}*P* (*ra*
man. alt.) 14 alterum in *om.* *v* 17 intelligetur *R* 19 insequenti *R*
 22 secundum] in *v* 28 subditur *v*

XI.

ADUERTENDUM, QUOD SICUT UNUM DEUM ITA UNUM DICIT SPIRITUM
SANCTUM, QUOD DE PLEBEIA CREATURA UEL, QUOD DIUIDAT SIN-
GULIS PROUT UULT, DICI NULLO MODO POSSIT.

Uides, quod sicut unus pater et unus filius ita et unus est 5
spiritus sanctus, sicut consequenter assignat: etenim in uno
spiritu potati sumus. hic, si de plebe uel multitudine crea-
turae esset, unus dici omnino non posset. et cum hic habeas:
alteri, inquit, datur fides in eodem spiritu, quis hanc
fidem tribuat, idem ad Corinthios apostolus declarauit dicens: 10
et unicuique sicut deus diuisit mensuram fidei. uides,
quod indubitanter hunc fidei diuisorem deum esse pronuntiat.
licet in tam multiplici tantorum munerum largitate ipsa per
se magnificentia operis potentiam loquatur auctoris, tamen de
eo ita concludit: haec autem omnia operatur unus atque 15
idem spiritus diuidens singulis prout uult, sicut et alio
loco: spiritus ubi uult spirat, et iterum: et spiritus
sancti distributionibus secundum suam uoluntatem.
non hic ergo est subiectae ministerium seruitutis, sed liberae
arbitrium potestatis atque in caelestium bonorum distributionibus 20
summae largitatis est inexhausta pietas. quod dicit: et spiri-
tus sancti distributionibus, iste distributor, id est diuisor utrum
deus sit, ad Corinthios docuit dicens: et diuisiones opera-
tionum sunt, idem autem deus. legimus in actibus apo-
stolorum: attendite, inquit, uobis et uniuerso gregi, in 25
quo uos spiritus sanctus posuit episcopos regere eccle-
siam dei. hunc, qui posuit episcopos in ecclesia, ad Corinthios
uas electionis deum esse declarat ita dicens: quosdam qui-

6] 1 Cor. 12, 13. 9] 1 Cor. 12, 9. 11] Rom. 12, 3. 15] 1 Cor.
12, 11. 17] Ioann. 3, 8. Hebr. 2, 4. 23] 1 Cor. 12, 6. 25] Act. 20, 28.
28] 1 Cor. 12, 28.

5 est *om. v* 6 assignat *P* 7 ^usimus *P* (*u man. alt.*) de ante
multitudine *denuo add. R* 8 omnino dici *v* 13 numerorū *P* 17 et
iterum *om. R* 19 subiecte *P* ministeriorum *v* libere *R* 21 lar-
gitas *P* exhausta *v* pietatis *P* quomodo *v* 22 distributionibus *scripsi*,
distributionis *PR* iste] est *R*, iste est *v* 23 operatio *R* 26 quos *P*
27 ecclesiam *R*

dem posuit deus in ecclesia. qui deus nisi spiritus sanctus, cuius personae ostendit officium distributio gratiarum, sicut continenti sermone subsequitur: posuit, inquit, deus in ecclesia primum apostolos, secundo prophetas, tertio
 5 doctores, deinde uirtutes, exin gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum. quosdam, inquit, deus posuit in ecclesia. quod hic deum de spiritu sancto dixerit, ipsa, quae ad spiritum sanctum pertinet, dispensatio sanctificationum uirtutumque manifestat. ipse enim
 10 prophetarum ora locupletat, curationum remedia dispensat, charismatum ornamenta multiplicat, quo in apostolos influente deum illum uniuersitatis esse signorum miracula et linguarum diuersa genera cecinerunt.

XII.

15 UBI EOS, QUI SPIRITUS SANCTI TEMPLUM EFFECTI SUNT, ITA DICIT PROFICERE DEBERE, UT DEUM PORTARE IN CORPORE MEREANTUR.

Ait itaque apostolus ad Corinthios: nescitis, quia corpora uestra templum est spiritus sancti. templum spiritus sancti templum esse dei praecedentia eiusdem epistolae euidenter insinuant, cum dicunt: an nescitis, quia templum
 20 dei estis et spiritus sanctus habitat in uobis? et spiritus sanctus, inquit, habitat in uobis. quis illos dubitet eius dei esse templum, cuius esse probantur habitaculum? et cum dixisset: nescitis, quia corpora uestra templum
 25 est spiritus sancti, ita capitulum luculenta ueritate conclusit: glorificate, inquit, et portate deum in corpore uestro. ergo qui spiritui sancto studiose puritatis templum praeparat in corde, per castitatem et mortificationem carnis

17] 1 Cor. 6, 19. 20] 1 Cor. 3, 16. 26] 1 Cor. 6, 20.

1 ecclesiam *v* qui dñs *PR*, quid sunt *v* 4 ecclesiam *v* 5 exinde *v*
 7 ecclesiam *v* 9 dispen^{sa}tio *P* 10 dipensat *P* (*s man. alt.*) caris-
 matum *PR* 11 apostolis *v* 13 diuesa *P* 18 sunt *v* sancti *om. v*
 20 dicit *P*, dicitur *v* 22 sanctus *om. P* dei post inquit *add. P*
 25 ã *P*, sunt *R* 26 glo^{ri}ificate *P* (*ri man. alt.*) inquit *R*

deum portat in corpore, eum necesse est corporaliter portare, a quo spiritaliter possidemur. quapropter quem templo perspicis dignum, diuinis honoribus noueris adorandum, celebrandum uotis, sacrificiis excolendum. ad uniuersalem ergo loquitur magister gentium ecclesiam: nescitis, quia templum 5 dei estis et spiritus sanctus habitat in uobis. nulli hoc creaturae possibile est, sed diuinae maiestatis insigne est, ut singillatim per unumquemque populos impleat et tamen in plenitudinis suae immensitate permaneat. diuinae, inquam, singulare propriumque naturae est locis omnibus praesto esse, in 10 omnia intrare, omnia continere. dei, inquam, peculiare est filios perditionis naturae debitis exuere, purgatis conscientiis innouare, dei filios facere et in caelestis regni gloria sublimare.

3 hominibus *P* 7 possibile creaturae *v* 9 inquit *v* 11 et *ante*
alterum omnia *add. v* inquit *v* 13 caelesti ^s *P* sublimare] EXPLICIT
 LIBER SECVNDVS *add. R*

III.

EPISTULAE.

S = codex Sangallensis 190 saec. VIII.

P = codex Parisinus lat. 2166 saec. VIII (continet epist. I et II).

Q = codex Paris. lat. 1564 saec. VIII (continet epist. III—VII).

R = codex Paris. lat. 12097 saec. VI—VII (continet epist. III).

v = lectio uulgata.

I.

EPISTULA FAUSTI AD LUCIDUM PRESBYTERUM.

DOMINO DEUINCTISSIMO ET MIHI SPECIALI AFFECTU UENERANDO
AC SUSPICIENDO FRATRI LUCIDO PRESBYTERO FAUSTUS.

Grandis caritas est parum cauti fratris errorem per dei gra- 5
tiam et adiutorium magis uelle curare, quam, sicut summi
antestites meditantur, ab unitate suspendere. quid possum de
hoc sensu, sicut uis, cum unanimitate tua per litteras loqui,
cum te praesens multa et blanda et humili conlocutione numquam
potuerim ad uiam ueritatis adtrahere? loquentes ergo de gratia 10
dei et oboedientia hominis id omnimodo statuere debemus, ut
neque proni in sinistram neque inportuni in dexteram regia
magis gradiamur uia. illud autem uenerationem tuam dixisse
miratus sum, quod nullus unquam sub religiosa professione
contra catholicam fidem uel scripserit uel praedicauerit, cum 15
plurimi multiplices et profanos errores suos etiam scriptorum
monumentis crediderint inserendos, qui tamen Christiano no-

12] Num. 21, 22.

1 *Epistulae Fausti ad Lucidum et Lucidi ad Faustum continentur
duobus libris manuscriptis, codice Parisino lat. 2166 saec. VIII (P), qui
Fausti libros de gratia praebet, et codice Sangallensi 190 saec. VIII (S),
qui etiam reliquas Fausti epistulas suppeditat; praeterea Hincmarus (H)
utramque epistulam in libro de praedestinatione dei et libero arbitrio
c. 1 (CXXV 79 Migne) exhibet* 2 epistula — presbyterum om. P
presbiterum S 3 deuinctissimo P uenerandao P 4 suscipiendo HP
presbitero S 5 grandes S 6 adiutorium] auxilium v adiutorium
et gratiam P 7 antistites P² ab unitate H, abonitate P, a bonitate S
8 uis] ais v 9 allocutione Baronius 10 ui||ã S (erat t in ras.) dei
gratia H 11 id] in S 12 neque—sinistram *suprascr* S¹ inportune S
regiam . . uiam P regia magis] regi S 15 catholica S 16 pluremi S
17 crediderimus P

mine gloriabantur. breuiter ergo dicam, quantum cum absente loqui possum, quid sentire cum catholica ecclesia debeas, id est, ut cum gratia domini operationem baptizati famuli semper adiungas et eum, qui praedestinationem excluso labore hominis
5 adserit, cum Pelagii dogmate detesteris.

Anathema ergo illi, qui inter reliquas Pelagii impietates hominem sine peccato nasci et per solum laborem posse saluari damnanda praesumptione contenderit et qui eum sine gratia dei liberari posse crediderit.

10 Item anathema illi, qui hominem cum fidei confessione solemniter baptizatum et adserentem catholicam fidem et postmodum per diuersa mundi huius oblectamenta et temptamenta prolapsum in Adam et originale peccatum perisse adseruerit.

Item anathema illi, qui per dei praescientiam hominem de-
15 primi in mortem dixerit.

Item anathema illi, qui dixerit illum, qui periit, non accepisse, ut saluus esse posset [id est de baptizato uel de illius aetatis pagano, qui credere potuit et noluit].

Item anathema illi, qui dixerit, quod uas in contumeliam
20 non possit adsurgere, ut sit uas in honorem.

Item anathema illi, qui dixerit, quod Christus non pro omnibus mortuus sit nec omnes homines saluos esse uelit.

Cum autem ad nos in Christi nomine ueneris aut cum a sanctis sacerdotibus euocatus fueris, tunc oportuna, si dominus iusserit, locis suis testimonia proferemus, quibus et
25 quae catholica sunt manifestentur et quae catholicis contraria

2 catholica] et *add.* *S* ecclesia *S* 3 operatione *S* semper] per *S*
4 et] ad *H* predistinationem *S*, praedestinationem *P* exclusa *P*
5 asserit *P* 6 ille *S* pelagi] *S* (*erat i in ras.*) impietates *P* 7 saluari *om.* *S* 8 presumptione *S* 10 illi *om.* *S* 11 asserentem *P*
12 huius modi *Baronius* et temptamenta *om.* *P*, & tamenta *S* 13 originali peccato *v* asseruerit *P* 14 praescientia *S* in mortem deprimi hominem *P* 16 adcepisse *P* 17 posse *P* id est—noluit *P*, *om.* *HS*,
quare uncis inclusi 19 quod *om.* *S* in contumila *S*, contumeliae *P*
20 posset *S* 22 uellit *PS* 23 nos *ex mos S* uenerit *P* 24 fuerit *P*
oportune *P* 25 proferimus *PS* 26 que *utroque loco S* sunt
suprascr. *S*¹ catholicis] sunt *add.* *Baronius*

destruantur. nos autem per inlumptionem Christi ueraciter et
 confidenter adserimus et eum, qui periit per culpam, saluum
 esse potuisse per gratiam, si gratiae ipsi famuli laboris oboe-
 dientiam non negasset, et eum, qui per gratiam ad bonae con-
 summationis metas seruitio obsequente peruenit, cadere per
 desidiam et perire potuisse per culpam. nos ergo per medium
 Christo duce gradientes post gratiam, sine qua nihil sumus,
 laborem officiosae seruitutis adserimus. sed omnimodo ad-
 rogantiam et praesumptionem laboris excludimus, ut totis ui-
 ribus desudantes, ne gratia in nobis euacuetur, quidquid de
 manu domini susceperimus, donum pronuntiemus esse, non
 praemium, scientes laboris ipsius fructum officii rem esse, non
 meriti, cum euangelista dicentes: serui inutiles sumus, quod
 debuimus facere fecimus.

Haec, quae strictim pro epistulae breuitate memorata sunt,
 aut recipere se aut respuere unanimitas tua recurrente ser-
 mone respondeat. ceterum qui hanc ueritatis mensuram gratia
 praecedente et conatu adsurgente non sequitur, dignus erit,
 qui a sacris liminibus arceatur. ego tamen indiuiduam mihi
 bonitatem tuam toto sinceram benignitatis amplexu in uia re-
 tinens intra matris ecclesiae gremium permanere repudiato hoc
 errore desidero. qui si cito respuatur, ignorantia fuisse uide-
 bitur, blasphemia uero reputabitur, si pertinaciter defendatur.
 grauem namque in auctorem retorquemus inuidiam, si dicamus,
 quod ei possibilitatem capessendae salutis noluerit dare qui
 periit, [ei dumtaxat, qui capere iam possit arbitrii libertatem,]

13] Luc. 17, 10.

1 destruantur *P*, destruantur *S* 2 adserimus *S*¹, asserimus *P* 3 ipse
Mommsen ipsius famulatu *Baronius* 6 desideam *P* 8 officiose *S*,
 laboriosae *Baronius* asserimus *P* 9 presumptionem *S* 11 susciperi-
 mus *P* pronuntiamus *v* 12 premium *S*, praecium *P*, pretium *H*
 13 euangelist[a dicente] *S* 15 per *P* abreuitate *S*, braeuitate *P* 16 re-
 ceperere *PS* 17 gratiam *P* 19 a *om. H* liminibus *ex* luminibus *P*
 tamen] autem *Baronius* mihi *om. v* 20 sincere *P* in—gremio *Bar-*
ronius 21 ecclesiae *S* permanere] te *add. Mommsen* 22 ignoran-
 tia *P* fuissae *P* 24 graue *S* namquae *P* 25 capisendae *P*
 26 ei—libertatem *P*, *om. HS*, quare *uncis inclusi* posset *v*

cum minime negare possimus, quod mandati praeuaricatore
 in iudicii sui examinatione damnabit. qui enim non est ob-
 noxius de suscepto, nescio quomodo reus possit esse de per-
 dito. ac sic peccantes in deum, cuius in primis incautius
 5 adseruimus gratiam, in postremis eius uidebimur inpugnare
 iustitiam.

Huius autem epistulae exemplar mecum reteneo in conuentu
 sanctorum antestitum, si ita necesse fuerit, proferendum. quam
 si suscipiendam putauerit fraternitas tua, aut subscriptam
 10 manu propria mox remittat aut sequentibus scriptis omnino
 se improbasse respondeat. quodsi eam subscriptam, ut dixi,
 transmittere nolueris, aperte adhuc te in errore persistere ipso
 silentio conprobabis ac proinde iam necessitatem mihi facies
 ad personam tuam publicis conuentibus exponendam. et ideo
 15 secundum haec, quae a me sunt directa, rescribe, utrum ea
 remotis circuitionibus aut agnoscas aut respuas.

[Auxanius in Christi nomine episcopus relegi et
 Faustus exemplar epistulae meae relegi et
 Paulus episcopus in Christi nomine relegi et
 20 Eutropius in nomine Christi episcopus
 Pragmatius in Christi signo episcopus
 Patiens in Christo episcopus
 Eufronius relegi et admiratus sum plenitudinem sanctam
 Megethius episcopus relegi et
 25 Claudius in nomine Christi episcopus relegi et
 Leucadius in nomine Christi episcopus relegi et

2 examinatio ^{ne} P (ne man. alt.) 3 reus om. H de *suprascr.* P²
 esse possit *Baronius* 4 si S incautius om. v 5 asseruimus P
 postrimis S uidiuimur S 7 reteneo] PS 9 subscriptam v, subscripta
 P, susscripta S 11 si om. S 12 remittere H 14 publices S 15 ut
HS Kruschius 16 remo|tis S (erat r in ras.) post respuas quae uncis
 inclusimus uerba in P solo exstant, in S uoce respuas pag. 48 finitur,
 quae sequuntur pag. 49 (fragmentum prologi *Baudouini*) cum ante-
 cedentibus non cohaerent; sed pag. 328 post epistolam *Felicis ad De-*
siderium episcopum Cadurcensem (cf. *Canisius, lect. ant. V, 551*) haec
 exstant: item alia manu faustus exem̃ epistule meae religi & subscrip̃,
 quae ad epistolam *Fausti* modo a nobis recensitam pertinent, cum epi-
 stula *Lucidi* subsequatur; eadem uerba habet H, om. P 24 megitius P

Iulianus in nomine Christi episcopus
Lucidus presbyter.]

Item alia manu: Faustus exemplar epistulae meae relegi et
subscripsi.

II.

5

EXEMPLAR EPISTULAE LUCIDI PRESBYTERI.

DOMINIS BEATISSIMIS ET IN CHRISTO REUERENTISSIMIS PATRIBUS
EUFRONIO, LEONTIO, FONTEIO, UIUENTIO, MAMERTO, PATIENTI, UE-
RIANO, AUXANIO, FAUSTO, PAULO, MEGETHIO, GRAECO, EUTROPIO,
LEONTIO, CLAUDIO, MARCELLO, CROCO, BASILIO, CLAUDIO, URSICINO, 10
PRAETEXTATO, PRAGMATIO, THEOPLASTO, LEUCADIO, UIUENTIO, IU-
LIANO, AMICALI, IOANNI, OPILIONI ET LICINIO EPISCOPIS LUCIDUS
PRESBYTER.

Correptio uestra salus publica et sententia uestra medicina
est. unde et ego summum remedium duco, ut praeteritos errores 15
accusando excusem et salutifera professione me diluam.

Proinde iuxta praedicandi recentia statuta concilii damno uo-
biscum sensum illum, qui dicit laborem humanae oboedientiae
diuinae gratiae non esse iungendum,

qui dicit post primi hominis lapsum ex toto arbitrium uo- 20
luntatis extinctum,

qui dicit, quod Christus dominus et saluator noster mortem
non pro omnium salute susceperit,

2 presbiter *P* 6 exemplar—presbyteri *deest in P*, item exemplar li-
belli Lucidi presbyteri *H* $\widetilde{\text{pr}}\text{sbi}$ *S* 7 reuerendis *P* 8 Eufronio—
13 presbyter] leontio eufronio fonteio uiuentio mamerto patienti uiriano
auxanio fausto megetio paulo graeco eutropio leucadio basilio leontio
claudio pragmatio marcello praetextato iuliano amicali iohanni opilioni
licinio uiuentio theoplasto episcopis lucidus *P*, eufronio, uiuentio, ueriano,
paulo, eutropio, marcello, claudio, leontio, mamerto, auxanio, megetio,
leontio, croco, ursicino, fonteo, patienti, fausto, graeco, claudio, basilio,
praetextato, pragmatio, uiuentio, ioanni episcopo, theoplasto, iuliano, opi-
lioni, leocadio, amicali et licinio presbyteris lucidus *H* 9 aⁱuriano *S*
10 baselio *S* 11 pretextato *S* leocadio *S* uiuentio *S* 12 opilioni *S*
lycinio *S* episcop^{con} *S* 13 $\widetilde{\text{pr}}\text{sbi}$ *S* 15 remedium *P* *bis* preteritos *S*
adeusandos *P* fessione *P* 17 lecentia *S* 18 humanae oboedientiae
laborem *P* 20 primum *P* 22 dominus et] ac *P* 23 salutem *S*
susciperit *P*

qui dicit, quod praescientia dei hominem uolenter compellat
ad mortem uel quod dei pereant uoluntate, qui pereunt,

qui dicit, quod post acceptum legitime baptismum in Adam
moriatur, quicumque deliquerit,

5 qui dicit alios deputatos ad mortem, alios ad uitam prae-
destinatos,

qui dicit ab Adam usque ad Christum nullos ex gentibus
per primam dei gratiam, id est per legem naturae in aduentum
Christi fuisse saluatos eo, quod liberum arbitrium ex omnibus
10 in primo parente perdiderint,

qui dicit patriarchas ac prophetas uel summos quosque
sanctorum etiam ante redemptionis tempora in paradisi habi-
tatione deguisse,

qui dicit ignes et inferna non esse. haec omnia quasi
15 impia et sacrilegiis repleta condemno.

Ita autem adsero gratiam dei, ut adnissum hominis et co-
natum gratiae semper adiungam et libertatem uoluntatis hu-
manae non extinctam, sed adtenuatam et infirmatam esse
pronuntiem et periclitari eum, qui saluus est, et eum, qui
20 periit, potuisse saluari. Christum etiam deum ac saluatorem
nostrum, quantum pertinet ad diuitias bonitatis suae, pretium
mortis pro omnibus obtulisse et, quia nullum perire uelit, qui
est saluator omnium hominum, maxime fidelium, diues in
omnibus, qui inuocant illum. et quia in tantis rebus con-
25 scientiae satisfaciendum, memini me ante dixisse, quod Christus
pro his tantum, quos credituros praesciuit, aduenisset sententias

2 quod] cum *add. P* 3 legitimi *P* 4 moriator ^u*P* 5 predinatos
PS 7 nullus *P*, nullum *Baronius* 8 nature *S* 9 eo] et *v* ex
omnibus (= ex toto, *cf. pag. 165, 20*) *om. P*, eis omnibus *Kruschius ex Mommseni coniectura* 10 perdiderent *P*¹, perierit *Kruschius ex Mommseni coniectura* 11 dicit *om. S* patriarchas *P* (*h man. alt.*) quoque *S* 12 in par. hab.] intra paradysum *P* 14 qui—esse *om. P* 16 annissum *P* 17 humane *S* 18 atenuatam *P* 19 pereclitari *S*, periclitare *P* 20 petiit *P* dominum *Baronius* ac] et *Baronius* 21 nostrum *om. v* omnibus] hominibus *add. H* praetium *P* 22 optulisse *S* uellit *P* 23 hominum *om. P* 24 et quia — *p. 167, 17* puniendos *om. P* 25 satisfaciendum] est *add. H* *Kruschius*

dominicas sequens, quibus ait: sicut filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare et animam suam redemptionem dare pro multis, et illud: hic est cælix sanguinis mei noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum, uel illud apostoli: sicut semel statutum est hominibus mori, ita et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata. 5

Nunc uero sacrorum testimoniorum auctoritate, quae abunde per spatia diuinarum inueniuntur scripturarum, et seniorum doctrinae ratione patefacta libens fateor Christum etiam pro perditis aduenisse, quia eodem nolente perierunt. neque enim fas est circa eos solum, qui uidentur esse saluati, immensae diuitias bonitatis ac beneficia diuina concludi. nam si Christum his tantum remedia adtulisse dicimus, qui redempti sunt, uidebimur absolueri non redemptos, quos pro redemptione contempta constat esse puniendos. 10 15

Adsero etiam per rationem et ordinem saeculorum alios lege gratiae, alios lege Moysi, alios lege naturae, quam deus in omnium cordibus scripsit, in spe aduentus Christi fuisse saluatos, nullos tamen ex initio mundi ab originali nexu nisi intercessione sacri sanguinis absolutos. profiteor etiam aeternos ignes et infernales flammam factis capitalibus praeparatas, quia perseuerantes in finem humanas culpas merito sequitur diuina sententia, quam iuste incurrunt, qui haec non toto corde crediderint. orate pro me, domini sancti et apostolici patres. 20 25

1] Matth. 20, 28. 3] Matth. 26, 28. 6] Hebr. 9, 27.

1 sicut *H*, sic *S*, *om. v* uenit non *H* 4 effunditur *S* 5 remissione *S* 6 semel *om. v* 7 exhaurienda *S* 9 autoritate *S* que *S* habunde *S* 10 scripturarum *om. S* et] ex *v* 11 doctrine *S*, doctrina *v* 12 qui *H* nolente *S* perierunt *S* 15 attulisse *S* 16 contenta *S* 18 assero *P* ratione *S* 19 gratiae, alios lege Moysi, alios lege *om. S* 21 nullos *om. v* ex] et *S*, ab *v* 22 sanguinis] non *add. v* & aeternos *S* (*erat & in ras.*) 23 praeparatas *S* 24 in finem *om. P* 25 iustae *P* haec *S* crediderunt *S*

Lucidus presbyter hanc epistulam manu propria subscripsi et quae in ea adstruuntur adsero et quae sunt damnata damno.

III.

EPISTULA FAUSTI.

5 Quaeis a me, reuerentissime sacerdotum, quomodo Arrianis respondendum sit, qui blasphemio ore conantur adserere: non potest, inquit, fieri, nisi ut iunior sit genitus ab ingenito. iuxta quae totum silentium quasi iussus absoluere non tam pro rei instructione quam pro fidei confessione praesumam
10 id primitus obseruans, ne res per se obscuras studio compositi sermonis inuoluam, sed quaedam pauperis sensus indicia, quae non tam ornatui quam intellectui uideantur seruire, depromam. respondeo ergo, sicut respondere discipuli magistris interrogantibus solent. itaque ad praeceptum beatitudinis uestrae
15 loquor, ut discutiar, inperitiam contestor, ut docear. nam apud eruditissimum si reticeam, uix possum scire, quid nesciam.

De ingenito locuturi scire debemus aliud esse rerum substantias, aliud rerum nomina, sicut uerbi gratia, cum aurum

3] cf. Gennad. de uir. ill. c. LXXXVI: legi eius et aduersus Arrianos et Macedonianos paruim libellum, in quo coessentialem praedicat trinitatem, et alium aduersus eos, qui dicunt esse in creaturis aliquid incorporeum, in quo et diuinis testimoniis et patrum confirmat sententiis nihil credendum incorporeum praeter deum.

1 Lucidus—damno om. *Baronius* praesbyter *P* epistula *S*, epistolam *P*, meam add. v subscripsi om. *P* 2 astruuntur *P* assero *P* damnanda condemno *P* damn|||o *S* 3 tertiam hanc *Fausti* epistulam iam recensuimus in *Claudiani Mamerti* editione p. 3—17 (*Corp. script. eccles. lat. uol. XI*), ubi posteriorem epistulae partem *Claudiani* quoque codicibus seruata ampliore adnotatione critica inuenies adornatam. hoc loco satis habuimus codicis *Sangallensis* tantum adferre lectiones omnes; compendio *M* significamus lectiones selectas e *Claudiani Mamerti* codicibus uel aliquot uel omnibus depromptas 4 INCIPIT EPISTULA SCI FAUSTI *S* 5 quaeis *S* 7 inquit *S*, inquit v 8 quae *S* 9 praesumam *S* 11 sermones *S* seu *S* quedam *S* inditia *S* 14 praecceptum *S* 15 discutias—doceas v 16 eruditissimum *S* reticiam *S* 17 loquuturi *S*

atque argentum dixeris, non statim metallum ipsum, sed metalli uocabula protulisti. etenim aurum aliud est in proprietate generis, aliud in appellatione sermonis, aliud est, cum illud nominamus, aliud cum tenemus.

Genitus et ingenitus significatio est deitatis, non ipsa deitas, 5
 naturae est appellatio, non natura. ingeniti et geniti nuncupatio ad hoc ualet, ut quis ex quo subsistat intellegas et non patrem ex filio, sed filium ex patre esse cognoscas. principium ex principio et unum est et initio caret, quomodo si dicas: deus ex deo, non tamen duo dii, sed unus deus. genitus ergo, 10
 ingenitus et ex utroque procedens personas indigitat, non naturas. maiestas enim, quae patri est indiscreta cum filio et spiritu sancto, distingui nominibus potest, ordinari gradibus non potest.

Hoc loco praescius oportet intentionem mentis admoueat. 15
 dicis forsitan: quia ex illo est, posterior illo est. age ad haec intellectum nostrum aliquibus comparationibus nutriamus. uideamus, si aliqua res ex alia existat, quae tamen illa, ex qua existit, non sit aetate posterior. uerbi gratia hoc ipsum filii nomen ex patris deriuari nomine creditur nec tamen posterius inuenitur, quia, nisi iste nasceretur, pater ille non diceretur. ecce nomen, quod absolute coaeuum illi est, a quo est, et, cum filius ex patre sit, patri nomen filius facit. acquirit genitori uocabulum pietatis persona nascentis. cum hoc ex illo sit, nec hoc posterius nec aliud probatur antiquius. et cum brachii 25
 nomine filius ex operum uirtutibus nuncupetur, ecce brachium procedit ex corpore et tamen brachii aetas corporis non praecedit. uerbum ex uoce profertur et tamen, cum ex ore

25] Esai. 53, 1.

2 etenim *v*, enim *S* 3 apellatione *S* 6 naturae *scripsi*, natura *S*
 nuncupacio *S* 8 patrem *S* cognuscas *S* 10 unus dñ *S*, unus dicitur *v*
 11 ingenitus et *scripsi*, et ingenitus *S*, et ingenitus et *v* utroque *Cani-*
sius, utraque *S* *probante Mommseno* procedens] persona *add. Mommsen*
 indigitat *v*, indig[at *S* (*erat n in rasura*), indicat *Kruschius* 12 que *S*
 15 oportit *S* 16 aege *S* 18 ex alia *v*, exilia *S* que *S* illa *v*, illi *S*
Kruschius 19 filii] *S* 20 diriuari *S* 24 personae *v* 27 corpus *v*
 praecedit *S*

nascatur, uoce esse posterius non probatur. ignis et caloris
 indiuisa societas, sed cum calor indubitanter ex igne esse in-
 tellegatur, tamen ignis nequaquam calore suo prior esse di-
 noscitur. ecce rem, quae existere uidetur ex alia et tamen ei,
 5 de qua existit, sine ulla temporis intercessione coniuncta est.

Cum autem ad deum uenimus, hoc est genitus, quod iustus
 et iustitia, sapiens et sapientia, misericors et misericordia. ab-
 solute ex deo iusto atque sapiente secundum apostolum oriri
 intellegimus iustitiam atque sapientiam. et sicut numquam
 10 iustus sine iustitia, numquam sapiens sine sapientia fuit, ita
 filius ex patre, sed numquam <pater> potuit esse sine filio.

Absque dubio Arriani saluatorem nostrum negare non audent,
 sed, dum minorem dicunt, deum adserere non possunt. deus
 enim naturaliter plenitudinis dignitate subsistit et eorum im-
 15 pietas unum se deum colere prima confessione testatur. sed
 quia iuniorum, per eum, qui putatur senior, duos facit et soli-
 ditatem unitatis intersecat. nam ipsum nomen minoris alterum,
 qui illo sit maior, ostendit. quis illo antiquior, qui de se ipse
 pronuntiat: ego sum alpha et ω , primus et nouissimus,
 20 qui a Iudaeis qui esset interrogatus ita respondit: princi-
 pium quod et loquor uobis, qui ueridica per prophetam
 uoce confirmat: ante me non fuit deus et post me non
 erit? si pater hoc dicit, inferiorem post se non coepisse con-
 firmat, si filius, ante se <patrem> penitus non fuisse pronuntiat. de
 25 hoc propheticus sermo euidenter insinuat: hic est deus noster
 et non reputabitur alius ad eum, et post haec: inter

8] 1 Ioann. 3, 7. 19] Esai. 44, 6; Apoc. 1, 8. 21] Ioann. 8, 25.
 22] Esai. 43, 10. 25] Bar. 3, 36. 26] Bar. 3, 38.

1 nascatur *scripsi*, nascitur *S* caloris *scripsi*, calor *S* *Kruschius* 2 ca-
 lore *v* 4 ex alia *scripsi cum Kruschio coll. p. 169, 18*, ex illa *v*
 7 misericors et misericordia *delet Mommsen* 11 pater *addidi*, *om. S*
 16 *incertum utrum* quia *an* qui *exstet in S*, qui *v et Kruschius* 18 quid
 esse *S corr. man. alt.* ipso *v* 19 alfa *S* ω] *o S* 20 a *scripsi*, cū *S*
 iudeis *S* qui esset *v*, quiesse *S* 21 uiridica *S* 24 patrem *addidi*,
om. S benitus *S* fuisset *Canisius* 26 hec *S*

homines uisus est et cum hominibus conuersatus est. secundum haec ergo inter genitum et ingenitum nec ordo est, quia unus est, nec tempus interest, quia primus est, nec postponendus est, quia solus est, nec minor dicendus est, quia plenus est, ergo solus deus perfectus simplicisque naturae, in-
 aestimabilis et impassibilis, etsi eum secundum carnem passum esse pro nobis ueraciter et salubriter confitemur. 5

Post haec sequenti loco quaeris a me, quomodo iuxta substantiam dei in epistula quadam scriptum sit: nihil sensit patientis sensu, sed sensit conpatientis affectu. 10

Primo hoc, quod nec philosophos latuit, scire promptissimum, <quia> in homine diuersae affectiones, id est iustitia, misericordia, sanctitas, beneuolentia, pietas res accedentes sunt et ideo affectus uocantur. deus uero his non passibiliter afficitur, quia ei inesse iugiter et naturaliter dinoscuntur. ergo
 quod in homine affectus et gratia, in deo uirtus est et natura. nam quod dictum est: nihil sensit patientis sensu, sed sensit conpatientis affectu, cur quisquam illo sensu dicere non praesumat, quod etiam propheticum commemorat: domine, ne in ira tua arguas me neque in furore tuo corripas me, 20
 et: iurauit dominus nec paenitebit eum, et iterum: iratus est dominus populo suo et abominatus est hereditatem suam. et item diuerso affectu Iacob dilexisse et Esau odio habuisse describitur. contristari in peccatis nostris et laetari dicitur in operibus suis et affectibus subiacens de 25

9] Faustus epist. VII. 19] Psalm. 6, 2; 37, 2. 21] Psalm. 109, 4. Psalm. 105, 40. 23] Mal. 1, 2; Rom. 9, 13.

8 quaeris — 14 afficitur *affert Claud. Mam. I 3 (p. 26, 12 Engelbr.)*
 15 ergo — 16 natura *affert Claud. Mam. I 3 (p. 27, 7 E).*

2 hec *S* 5 solus *dñ S*, dicitur *v* 8 queris *S* 10 patientis *scripsi*,
cf. infra lin. 17, paciente *|| S (erat s in ras.)*, patiente *v* conpatientis
scripsi, conpatientes *S*, compatiante *v* 11 phylosophos *S* prumptissimum
S 12 quia *inserui ex Claud. Mam. I 3, p. 26, 17 E., om. S* affectionis
S 14 possibiliter *v* 16 et] *ex v utroque loco, sed cf. Claud. Mam. l. c.*
 17 patientis *S* 18 conpatientis *S* 21 penitebit *S*
 23 diuersu *S* 24 ||odio *S* ||abuisse *S* describitur *S*

se ipse dicit: paenitet me fecisse hominem. et de summa caeli sede pronuntiat: Saule, Saule, quid me persequeris? nam et compatientis ostendere uidetur affectum, cum dicit: esuriui et dedistis mihi manducare, sitiui et dedistis
5 mihi bibere et reliqua huiusmodi, quae memoriae abundanter occurrunt.

Quomodo ergo, si quisquam sacerdos multiplici linguarum scientia praeditus et in medio diuersarum gentium constitutus Hebraeum Hebraeo, Graecum Graeco, Romanum Romano in-
10 structurus adloquio secundum singulorum intellectum uerba conformet et iuxta uniuscuiusque sensum oris sui coaptet adloquium et dissonis unius cordis et [peccatoris] pectoris uoces in uarios dispenset auditus, ita et deus cum homine locuturus adsumere dignatur hominis linguam formam etiam suscepturus
15 humanam per intellectum nostrorum sonos ordinationum nostrarum contestatur affectus. nam dum quinque humanorum sensuum officia describens ita dicit: oculi domini super iustos et aures eius ad preces eorum, et iterum: os domini locutum est, item: et odoratus est odorem suauitatis, et: manus mea fecit haec omnia. caelum mihi
20 thronus est, terra autem scabellum pedum meorum, cordibus nostris efficientias insinuat rerum sub significatione membrorum, unde pro ineffabili eius circa humanum genus dignatione, quae seruos amicos ac filios nominare <et> con-
25 pellare non despicit, ut homo cum eodem uicissim humano ore et more colloquitur.

1] Gen. 6, 7. 2] Act. 9, 4. 4] Matth. 25, 35. 17] Psalm. 33, 16.
18] Esai. 1, 20. 19] Gen. 8, 21. 20] Esai. 66, 2 et 1.

1 penitet *S* 3 fortasse iam scribendum compatientis *S* affectum uidetur *v* 8 peditus *S* 9 hebreū hebreo *S* gregum grego *S* 11 conformet *Hartelius*, confirmet *S* 12 dissonis (= iis, qui diuerso sermone utuntur) *S*, dissonas *Hartelius et Kruschius* et peccatoris] expectatas *v* peccatoris *uncis inclusi suadente Hartelio, retinet Kruschius coll. Ruricii ep. I 1* in pectore peccatoris 13 loquaturus *S* 14 homines *S* 15 intellectum nostrum *v* sonus *S* 16 testatur *v* 17 offitia *S* describens *v*, describes *S* 21 scabillum *S* 23 p *S* efficiabili *v* 24 que *S*, om. *v* nominare *del. Kruschius suadente Mommseno et add. v, om. S* compellere *S* 25 dispicit *S* ut *v*, et *S* 26 conlocutus *v*

Ceterum dei ira iustitia est, dei furor seueritatis uigor est, dei iurasse definisse est, dei paenituisse sententia tamen saepe mutata, et, cum se persequente aliquo laedi dicit, crimen laedentis ostendit. intercluditur nobis omnimodis orationis ministerium omnisque ratio, qua deus uel intellegitur uel praedicatur, si haec humani sermonis commercia subtrahuntur. cur ergo dici inter ista non possit: sed sensit compatiens affectu? 5

Si ergo discutienti magistro simplex et aperta responsio satisfecit, transeamus ad tertiam quaestionem, qua ut respondeam praecipis, quae in rebus humanis corporea quaeue incorporea 10 sentienda sint. ad haec aliqua non pro sensus mei praesumptione depromam, sed pro sanctorum opinione seniorum, praesertim cum haec animum laedere non possint et ad fidem nutrire possint et usque ad id, quo patri filius aequalis appareat, contra Arrianas armare atque erigere ualeant prauitates. 15

Ergo quando de tractatu altiori conlatio est, ad subtiliorem intellectum sensus et animus praeparandus est. nonnulli eruditissimi patrum alia adserunt esse inuisibilia, alia uero incorporea. quicquid creatum est materiam uideri et factori suo comprehensibile et corporeum esse definiunt. nam et animarum 20 et angelorum naturam adserunt esse corpoream pro eo, quod initio circumscribatur et spatio. nam sicut in quodam sancti Hieronymi tractatu legimus: globos, inquit, siderum cor-

23] Hieron. comm. in Iob 25 (XXVI 727 Migne).

19 quicquid — uideri *affert Claud. Mam. I 10 (p. 50, 16 E.)*.

23 globos—arbitrantur *affert Claud. Mam. I 10 (p. 51, 24 E.)*.

1 ceterum *S* 2 penituisse *S* sententiã *S*¹ saepe *S* 3 mutata *Canisius*, muta *S* ledi *S* ledentis *S* 5 dñs *S*, dicitur *v* praedicatur *S* 6 sermones *S* 8 discutienti *S* 9 tertiam *S* questionem *S* 10 *a uerbis* praecipis ut respondeam (*sic!*) *incipiunt codices Claudiani Mamerti* praecipis *S* 11 ad] *huc pertinere uidentur uerba a S² in marg. addita*: uentilationẽ huius questionis minime sensus *S* praesumptione *S* 12 depromam *M*, promam *S* oppinione *S* 13 praesertim *S* ledere *S* 14 possent *S* appareat *S* 15 erigere *M*, regere *S* 16 altiori *S* 17 praeparandus *S* 19 materia *S* 20 comprehensibilem *S* 22 circumscribantur *v* spacio *S* 23 hieronimi *S* globus *S* inquit *S*

poratos esse spiritus arbitrantur, et item: si angeli, inquit, caelestia etiam corpora ad conparationem dei imunda esse dicuntur, quid putas homo aestimandus est? sed inter haec ideo tu animam negas esse corpoream, 5 quia iuxta aliquorum opinionem nec localis sit nec qualitate <aut quantitate subsistat, quod de sola dei maiestate> credi debere manifestum est. legimus enim in quodam receptissimo patrum tractatu: ingredi, inquit, et implere omnia soli est possibile trinitati, quae sic uniuersae intellectu- 10 tualis naturae efficitur penetratrix, ut non solum circumplecti eam atque ambire, sed etiam inlabi ei et uelut incorporea corpori possit infundi. licet enim pronuntiemus nonnullas spirituales esse naturas, ut sunt angeli, archangeli ceteraeque uirtutes, ipsa quo- 15 que anima nostra uel certe aer iste subtilis, tamen incorporeae nullatenus aestimandae sunt. habent enim secundum se corpus, quo subsistunt, licet multo et inconparabiliter tenuius, quam nostra sunt corpora, secundum apostoli sententiam dicentis: et corpora 20 caelestia et corpora terrestria. quibus pro manifesto colligitur nihil esse incorporeum nisi solum deum et ideo ipsi tantummodo posse penetrabiles omnes <spiruales> atque intellectuales esse substantias.

Quae cum ita sint, obicis mihi ideo animam non esse cor- 25 poream, quia, ut dictum est, nec localis sit nec qualitate aut

8] Cassian. coll. VII 13 (II 192, 19 Petschenig). 19] I Cor. 15, 40.

1 si — aestimandus est *affert Claud. Mam. I 12 (p. 53, 13 E.)*.
 13 nonnullas—*aestimandae affert Claud. Mam. I 8 (p. 47, 22 E.), II 10 (p. 139, 16 E.)*. 16 habent—*sunt corpora affert Claud. Mam. I 16 (p. 61, 10 E.)*. 24 obicis—*dubites affert Claud. Mam. I 16 (p. 62, 2 E.)*.

2 inquit *S* etiam *M, om. S* 4 est *M, om. S* ideo *om. v* 6 aut—*maiestate M, om. S* 7 enim *om. M* 8 inquit *S* 9 siç *S* uniuersa *S*
 10 paenitratrix *S* 13 nullas *S* 14 ceteraeque *S* 15 acerte *S* 17 et
 inconparabiliter *om. Cassianus* 18 tenuis *S* 19 dicentes *S* 20 p *S*
 21 colligitur *S* 23 spirituales *addidi ex Cassiano, om. MS Kruschius*
 atque *om. M* 24 que *S* incorpoream *v*

quantitate subsistat. quod cuius periculi sit ita (credere in subsequentibus demonstrabitur. nunc uero) in hoc tractatus nostri status habita discussione pendebit, ut si nec localis sit nec quantitati subiaceat, esse eam haud dubie incorpoream concedamus. si uero demonstraro eam quantitate determinari locoue 5 concludi, consequenter eam etiam corpore contineri nec ipse iam dubites. quomodo non localis est, quae inserta membris et inligata uisceribus solis motibus uaga conditione substantiae tenetur inclusa? quodsi localem non esse animam ideo adse- 10 rendum putes, quod per diuersa sensibus euagetur et cogitationibus differatur, primum intellegendum est, quod aliud sit animae status, aliud is, qui de anima nascitur, cogitationis affectus. quamobrem aut hoc potius aestimandum est, quod, si quando sibi aliquid imaginatur, magis cum suis intra semet ipsam motibus occupetur et, si quid aliud est, quod aspicere 15 uidetur, magis ei in recordationis spectulo describatur. nam quando absentem carum suum cogitat, numquid iam uelut ipso conspecto desideriiis satisfecit? aut cum uerbi gratia Petri aut Pauli speciem intra mentis arcana depingit, numquid statim intimas paradisi sedes, ubi eos esse nouimus, penetrauit? aut 20 cum sibi in corde diuitis illius flammam ex lectione proposuit,

21] Luc. 16, 22.

7 quomodo—inclusa *affert Claud. Mam. III 14 (p. 181, 14 E.)*.
 11 aliud—describatur *affert Claud. Mam. I 24 (p. 84, 4 E.)*. 17 quando—
 satisfecit *affert Claud. Mam. I 25 (p. 87, 14 E.)*. 21 cum—descendit
affert Claud. Mam. III 13 (p. 178, 24 E.).

1 sit periculi *v* credere—uero *om. S* consequentibus *Claud. Mam. I 16* 2 demonstrabimus *Claud. Mam. l. l.* hac *v* tractatus *M*, status *S* 3 status *M*, *om. S* 4 quantitate *S*, qualitati *v* aut dubie *S*, indubie *Claud. Mam. l. l.* 5 demonstraro eam *Canisius*, demonstrare eam *S*, eam demonstrauerimus *M Kruschius*, demonstrauero eam *v* 6 corpori *S*¹ 7 dubitis *S* 9 assumendum *v* 11 deferatur *S*² 12 his *S*, hic *v* 13 aut *om. M*, ut *v*, *sed cf. Claud. Mam. p. 84, 6 E.* 15 occupatur *Mv* illud *S*, *sed cf. Claud. Mam. l. l.* 16 recordationis *M et Claudianus l. c.*, cordationes *S*¹, cordationis *S*² describatur *S* 17 suum carum *v* iam *om. M et Claud. Mam. l. l.* 18 conspectu *S* desideriiis *Claud. Mam. l. l.*, desiderii *S*, desiderio *M* 19 si *ante speciem add. S* 20 paradysi *S* nouimus *S*², nouissimos *S*¹

numquid iam ad tormentorum eius loca ac uiuis inaccessibleia inferi profunda descendit?

Haec omnia procul dubio aut secum intra pectoris arcana per uarias similitudines fingit aut certe, si extra animae sedem
 5 instabilis cogitatio lubrico motu agitata discurrit, hoc ipsud localiter agit. et siue urbem siue quamcumque regionem cogitet, ibi tantum sensu commorante defigitur, quo animi intentione raptatur. imaginari sibi aliqua potest, complecti omnia simul non potest. cum ergo anima Alexandriam uel Hierosolyman
 10 cogitauit, si uere illic tota sui praesentia, ut arbitraris, interfuit, referat nobis situs locorum, uultus hominum, motus actusque populorum. sed hoc ipsud, quod nunc inter nos commercia sermonum mutua spiritus actione miscemus, loqui me uobiscum sed apud conscientiam meam sentio, ad uos uero me
 15 accessisse non sentio. nam si uere anima cum suis ferri sensibus creditur, et his, quorum reminiscitur, ipsa per se suis cogitationibus praesentatur. ecce per haec praesentis temporis momenta uos cogito et animo reminiscente uos uideo et quorum <reminiscor> omnimodis, quid geratis et utrum quieti an
 20 lectioni uel orationi uacetis, ignoro. sed hoc ideo euenit, quia ad uos cordis affectu, non ipsa substantiae meae ueritate peruenio. neque enim in suis motibus, quos nunc optimos nunc pessimos esse sentimus, animae nostrae natura consistit. nam si per cogitationes suas constare credenda est, cur eis interdum
 25 euanescentibus atque pereuntibus ipsa in sui uigore atque alacritate perdurat? quanta ergo in nobis frequentissimae cogitationes et curae etiam salubriter moriuntur et uitae magis

9 anima — populorum *affert Claud. Mam. III 10 (p. 172, 1 E.)*.

1 eius tormentorum *v* loca ac uiuis *M*, loco cuius *S* 2 inferi *S*, inferni *v* descendit *S* 3 inter *S* 5 instabili *S* mutu *S* 9 animã *S*¹ alexandriam *S* (*n in ras.*) hyerusalimã *S* 10 si uere *M*, siue *S* |ut *S* (*erat aut*) 11 motus] ritus *M* 12 ipsũ *S* 13 actione miscemus *M*, actionẽ scimus *S* loqui me *M*, loquimur *S* 14 uero *M*, *om. S* 15 accessisse *S* 16 reminiscimur *M* 17 presentatur *S* presentis *S* 18 reminiscentes *S* *pro et post* uideo *expectaueris* sed quorum *om. M Kruschius* 19 reminiscor *addidi coll. lin. 16, om. MS* 25 euanescentibus *S* 26 quante *S* frequentissime *S* 27 cogitacionis *S*

libertati interioris operantur! si ipsis anima constaret, absque dubio ipsis pereuntibus superesse non posset. unde hoc magis ipsa conscientiis nostris ratio loquitur, quod unaquaeque anima aut multiplicia cogitata rerum causis intra se concepta par-
turiat aut sensus suos uelut quaedam officia aut ministeria 5
diuersis necessitatibus occupanda dispergat, ipsa uero in con-
clauī corporis sui semel de eo exitura requiescat.

Quamobrem localem esse ipsam ut denuo sufficiens protera-
mus exemplum, nonne anima Lazari morante uita intra corpus
fuit, recedente autem uita de habitaculo corporis exulauit et 10
rursum intra exanimū refusa corpus illo, unde absentauerat,
euocata remeauit? tunc eam, quam et hospitii habitatione de-
pulsam et rursum intra hospitium, unde absentauerat, resti-
tutam uides, localem non esse contendis? sed quid ego haec
de corruptibili homine loquar, cum ille, cuius caro non uidit 15
corruptionem, immaculatam quidem animam possederit, sed
localem, quam utique intra se habuit, quando adfixus est in
patibulo, extra se procul dubio emisit, quando iacuit in sepulchro.
quomodo non est localis, quam caro continet, coniungit uita,
mors separat? quodsi, ut dicis, localem necessitatem anima- 20
rum natura non recipit, non desunt ergo et de regione para-
disi illae, quae carcere clauduntur inferni? dic, quaeso, si lo-
cales non sunt, quomodo peccatores a coetibus consortiisque
iustorum uastum illud chaos tristi interiectione discriminat, ut

15] Act. 2, 31.

22 si locales — transmeare *affert Claud. Mam. III 9 (p. 169, 2 E.)*

1 libertati *v*, libertatis *M Mommsen*, liberati *S Kruschius* 2 possit *S*
3 nos *S* unaquaeque *S* 5 sensus suos uelut *om. M Mommsen* qua-
dam *S* officia *S* 6 occupandis *S¹ corr.* clauī *S* 9 morante *S* (*an*
man. alt.), manente *v et M* 11 intra exanimū *M*, extra animū *S* se
ante absentauerat *utroque loco add. Mv* 12 tamquam *Mv et Kruschius*
ex *v* hospicii *S* 13 inter *v* absentauerat *S* 14 uidis *S* et *ante*
localem *add. Mv et Kruschius* contendisse *S* ergo *S* 18 extra *M*,
intra *S* 19 continet *S* uita coniungit *M Kruschius* 20 quod si ut
M, quod sic *S* 21 recepit *S¹* paradysi *S* 22 ille *S* 23 consorciis-
que *S* 24 iustum *v*, uacuum *Claud. Mam. III 9*

neque hinc illuc possint accedere neque inde huc trans-
meare? iam illud manifestissimum est, ut quantitate circum-
scribantur, quae spatiis continentur. si agnouisti animam lo-
calem, concede corpoream. dic mihi, ane ipsa gloriosi anima
5 redemptoris nostri reliquit mundum, quando conscendit ad
caelum?

Ego autem ne angelos quidem locales esse dubitauerim, quos
certum nunc in caelestibus contineri, nunc per aeris uacuum
ferri, nunc ad terrena dimitti, quos sermo diuinus ascen-
10 dentes et descendentes in patriarchae uisione describit,
qui utique, si locales non essent et ubique essent, adesse atque
discedere ascensu descensuque non possent. ipse beatissimus
Gabriel, qui se ante dominum adstare testatur, cum cae-
lorum dominum Mariae infundendum uisceribus nuntiaret cum-
15 que sub dominicae oculis genetricis adsisteret, sine dubio caelo
deerat, maria non superuolabat, uacua atque diffusa uasti aeris
non inplebat, sed illum tantum locum, in quo aderat, occu-
pabat. quae cum ita sint, quicquid locum occupat, corpus est et
nescio, quomodo locali lege non teneatur, qui de loco ad locum
20 mittitur et uelut corpus motu accessuque transfertur, mole
descendit, mobilitate discurrit, uadit, redit, absentat, ascendit.
uel ille, credo, localis est, qui ex eo in caelo non est, ex quo
est eiectus e caelo, nec se solum localem esse prodidit, qui
secum tertiam partem stellarum ex alto proturbatus abstraxit.
25 dic mihi, si corpus non habet, in illa deiectione quid decidit?

1] Luc. 16, 26. 9] Gen. 28, 12. 13] Luc. 1, 19. 24] Apoc. 8, 12.

12 ipse—occupabat *affert Claud. Mam. III 6 (p. 162, 7 E.)*.

1 illuc *v*, illud *S*, illo *M* possit *S* 2 ut] quod *v* 5 consurrexit *M*
8 est *post* certum *add. M* caelestibus *S* uacuū *S*, uacua *M* 10 di-
scribit *S* 11 qui *om. S* adesse] esse *S* 12 discendere *S* discen-
soque *S* possint *S* 13 gabrihel *S* dñm *S*, deum *M* 14 marie *S*
15 adsisterit *S*¹, adstaret *Claud. Mam. III 6* 16 deerat *M*, erat *S*
uenti *ante* uasti *add. S* 17 inplebat *M*, placebat *S* tantum modo *M*
quo *om. S* aderat *S cum Claud. Mam. l. l.*, erat *M* 18 que *S* ista *S*
et *om. S* 20 mufu *S*¹ accessoque *S*¹ 21 descendit *S*¹ descendit *S*
22 illo *S* est qui—e caelo *om. S* 23 solum] solidum et *Kruschius*
24 terciam *S* 25 quid decidit *Schottus*, qui decidit *S* *Kruschius*, quid
cecidit *M*

quid illi negas corporalem naturam, cuius negare non audes ruinam? et si, ut dicis, corpus non habet, non ardebit. ubi autem nisi in corpore sentiet ignem illum, qui paratus est diabolo et angelis eius? iam illud dici superfluum puto illum de aeris istius conuersatione quandam crassitudinem de elementorum concrectione traxisse. dic mihi, si corpus non habuit, ubinam in aere concrectio, ubi sese haec ipsa nescio quae colligere potuit crassitudo, si secum aliquid corporale de illa caelesti arce non detulit? alienum, ut uideo, corpus ad tormenta portabit. corpus itaque esse etiam ex tua adsertione recognosce. corpus est, quod inficitur, quod maculatur, quod quacumque ex accedenti adiectione uititur.

Hic ergo dudum primogenitus angelorum nunc princeps ractus est tenebrarum et quasi corporeus pulcher ante, nunc degener, dudum caelesti splendore conspicuus, nunc tetro infernalis peccati horrore foedatus. corpus, inquam, est, quod habitatione depellitur, quantitate circumscribitur, qualitate mutatur, dolore conficitur. quae cum ita sese habeant, qui incorpoream dicunt animam, uide, in quam profundum se crimen immergant. iam primum cum auctor uniuersitatis deus omnia in numero et pondere fecisse referatur, ergo anima a materia uniuersae creaturae excepta esse creditur, quae non est corporea nec localis est, si loco non continetur, ergo ubique diffunditur, omnia intrare, implere et ubique praesens esse dicitur ac, si creatori suo creatura sociaretur et fragilitas auctori suo, non

3] Matth. 25, 41. 20] Sap. 11, 21.

9 alienum — portabit *affert Claud. Mam. III 8 (p. 167, 22 E).*

1 audis *S* 2 si ut *M*, siç *S* 3 qui paratus—illum *om. S* 5 de] in *v* quendam *S* 7 habet *v* ubi *v* in aere *M*, inherere *S* sese *M*, se *S*, se *ante* potuit *colloc. v* quæ *S* 8 collegere *S* 9 archę *S* ut] & *S* tormentum *v* 10 portabis *v* sua *v* 11 recognosce *S* infinitur *S* 12 quecũque *S* uititur *M*, uertatur *S* 13 princeps *M*, primus *S* 14 tenebrorum *S* et quasi — *pag. 180, 22* habere naturam *non exstat in codicibus Claudiani* digener *S*¹ 16 habitatione *Momm-* *sen*, habet actione *S* 18 sese *scripsi*, esse *S*, *om. v* habeat *S* quin corpoream *S*¹, qui incorpoream *S*³ 19 animum *S* 22 que *S* 23 ego *S* 24 presens *S* si *Schottus*, sic *S*

iam res dei, sed pars dei aestimanda iungitur. uide, quo ad-
sertores suos ducat alti prolapsus erroris. equidem nobis ea,
quae supra nos sunt, inuisibilia sunt, sed omnia illi, sicut
comprehensibilia, ita et corporea sunt, qui ex nihilo fecit omnia,
5 quae sicut opere instituit, ita et materia incorporauit et rebus
omnibus, inter quas et anima censetur, sicut distribuit pondus,
numerum <atque mensuram>, ita et posuit quantitatem.

Inter haec si forte, ut dictum est, adserendum aliquis putet,
quod illa angelicae subtilitate naturae quaedam contagio aeris
10 huius admixtione collecta flammis inuenietur obnoxia, ergo
in aere solo, prout ait, si aereum est, quod ardebit, non in
illo, sed extra illum poena desaeuiet. sed absque dubio non
aliud est quam substantia corporis, ubi dominari poterit uis
doloris. uide, quo tendat imprudens et inperita persuasio, quae,
15 incorporeum cum loquitur, etiam inconprehensibilem confitetur
ac sic condito adscribit operi, quod soli competit conditori, ac
rebus creatis communicat priuilegia maiestatis et indebitam
facturae potentiam usque ad factoris extendit iniuriam. si bene
requiramus, ad quos rerum exitus animum referas, haec uel
20 maxime diabolum credulitas ex illa beatae sedis statione de-
uoluit et propter hoc angeli perdidit dignitatem, dum se dei
praesumit habere naturam.

Unus ergo deus incorporeus, quia et inconprehensibilis et
ubique diffusus, ex nullius enim facturae corporeae <materia>

4 qui ex — quantitatem affert *Claud. Mam. II 3 (p. 105, 16 E.)*.

1 aestimanda] deo *add. Mommsen* 2 prolapsus *Claud. Mam. II 3*,
pro lapsus *S*, per lapsus *v* errores *S* equidem *v*, quidem *S* 3 illa *v*
5 que *S* incorporauit *Claud. Mam. l. l.*, corporauit *S* 7 et ante nume-
rum *add. v* atque mensuram *addidi ex Claud. Mam. l. c., om. S* quan-
titatem *Claud. Mam. l. c.*, qualitates *S* 8 hae *S* 9 subtilitas *v* que-
dam *S*, quadam *v* contagione *v* 10 inueniatur *v* 11 in aere solo *v*,
pro aere uidetur dio *exstare in S*, in diabolo *Kruschius* 12 extra *v*, ex *S*
desaeuiet Hartelius, desatui & *S*, desaeuiret *v* 14 quae *scripsi*, qui *S*
15 incorporeum cum *scripsi*, incorpore cum *S*, incorporeum eum *Kru-*
schius in indice s. u. loqui, incorporeum *v* 17 communicant *S* 18 fac-
turae *scripsi*, futurae *S*, creaturae *v* 20 maximae *S* crudelitas *v*
22 habere *suprascr. S¹* 24 corpore *v* materia materiale *Hartelius*,
materiale *MS*, an materia ille *scribendum?* corpore materiale *Mommsen*,
re materiale *Kruschius (in emendandis p. LXXVII)*

materiale sumpsit exordium, et ideo coaeternus filius patri, quia ex nullo opere conditus nullisque initiis circumscriptus super omnia, quae figulo suo comprehensibilia atque corporea intra mundi corpus operatus est, incorporea maiestate diffunditur, ex ingenito genitus, id est ex patre, sed semper cum patre his, quae excitauit ex nihilo, indiscreta sancti spiritus societate dominatur. Amen.

III.

DOMINO PATRI PARITER ET PATRONO FAUSTO PAPAE PAULINUS.

Scribere uobis hinc retinet metus, inde compellit affectus atque inter utrumque ita mens incerta iactatur, ueluti cum temerarius nauta dubiae committit uela fortunae. sed ego, qui in te certum habeo portum, assumo mihi saepe incerti cursus euentum, elegi tamen, ut potius fastidium generem quam reatum. agnoui enim optime, quod epistulas meas sine fastu domnus meus Faustus excipiat. sed quia domnus meus Marinus eremita, uir sanctus et nimia districtione metuendus, tantum mihi indixit grandi seueritate timorem, percontator accedo. sum peccatis carnalibus inuolutus, omnia, quaecumque potest criminosus, exerceo, cum diem humanae sortis impleuero, paenitentiam sum subitam consecutus, si excludat pro parte peccatum an ad integrum, opto cognoscere aut, si unitam credentes trinitatem perpetuis poenis atque cruciatibus, flammis tormentisque omnibus corporalibus uitiiis non peccantes in spiritu torqueantur.

1 sumpsit *S* quoaeternus *S* 2 circumscriptus *S*, circumscriptur *v*
 4 mundū *S* 5 id *supraser.* *S*¹ 6 quae] qui *S* nihilo] ex *add.* *S*
 7 dominator *S* 8 haec epistula non exstat in *S*, seruata autem est
codicibus Parisinis lat. 12097 saec. VI—VII (R) et 1564 saec. VIII
(Q), quorum lectiones uariantes ex Kruschii editione Fausti aliorumque
et Ruricii epistularum adiuncta Luetiohanni editioni Apollinaris Sidonii
(Monum. Germ. hist. auct. antiquiss. VIII) p. 275 sq. desumpsi; incipit
 epistula paulini ad faustum ep̄m *R*, LXX incipit epistola paulini ad faustum *Q* 9 pariter *om.* *Q* 10 compellet *Q* 12 committet *Q* 14 genere *Q* 15 optimae *R* faustu *Q* 17 districtione *Q* 18 tanta *Q* seueritatē (*R*) *Q* percontatur (*R*) *Q* accedo—inuolutus *om.* *Q* 20 diē *Q* 24 omnibus] pro *add.* *Q* *Kruschius*

Mea haec sententia est, quod, si omnia haec Christianus excipiat, nihil amplius suscipere ualeat Arrianus, aut utrum anima uinculo seclusa corporeo custodia aliqua mancipetur aut carcere clausa teneatur aut utrum inter auras incerta iactetur.

5 et quia scio, quod in ea hora omnis cogitatio perit, si admittis, dignanter interrogo, utrum et bona et mala cogitatio de anima, quae probatur immortalis esse, descendat, an aliqui sensus intellectusque seruetur, aut utrum aliquid de honesto sentit affectu. et quia bonis scimus uniuersa concedi, ut etiam

10 ampliora uiuis possint praestare post mortem, malis quid aut detur aut adimatur, agnoscam aut ipsa anima corporea an incorporea melius uocetur, edocear et, quia caro infirma est, spiritus autem promptus, quam peccati communionem anima pro corporali errore suscipiat, scire ignarus exopto aut,

15 quae est immortalis, quomodo pro mortalibus uitis torqueatur, uel utrum anima et spiritus idem siut aut quomodo segregentur, agnoscam.

Nam praedictus uir ita me sub sacramenti etiam interpositione conterruit, quod, qui corporalibus uitis succumberet,

20 nullam possit ueniam promereri, sed in hisdem seruetur ipsa resurrectione supplicis nec possit expiari infernalibus tormentis, quod corporalibus <uita> uitis concreta contraxerat. tamen ita

12] Matth. 26, 41; Marc. 14, 38.

1 mea — Arrianus *Hincmarus de praedestinatione dei c. 35 (CXXV 372 Migne)* citat xpianos Q excipiet *Hincmarus* 2 amplius om. Q *Hincmarus* arrianos Q 3 aliqua macipetur R, alia quã acipetur Q an] aut conu. *Mommsen*, sed cf. lin. 6 utrum . . an . . aut utrum 4 in aura Q iactatur Q, fort. recte, cf. lin. 9 sentit, nisi forte sentiat scribendum est 5 omnes Q admittetis Q 7 num aliquis scribendum? 8 dehonestũ sentet affectũ Q 10 possent] Q 11 adimatur] dabitur Q an incorporea om. Q 13 communionem Q 14 corporale Q scire — p. 183, 7 ignoro *Hincmarus* affert l. c. aut] ut *Hincmar.* 15 immorlitas Q uitis] anima add. *Hincmar.* torqueator (R)Q 16 et om. Q 18 uir om. Q, *Marinus* add. *Hincmar.* sacramenta Q 19 obeuberit Q, occubuerit *Hincmar.* 20 posset Q promerere Q 21 supplicis Q posset Q expiare Q *Kruschius* 22 quae *Mommsen* uita addidi, om. RQ *Hincmar.* uitis] diuiciis Q, diu uitis *Hincmar.*

miserrimus credo, quod, qui semel susceptum signum diuini nominis et infixum fronti character domini nostri nunquam mali sibi conscius uel subdolos falsator infregerit, susceptis leuiter pro expiando errore tormentis purum aerium sensum et simplicis animae ignem die consumpta producat. nam si uniuersa haec, 5 quae interminatur dominus meus Marinus, excipimus peccatores, quid maius impii mereantur, ignoro. da ueniam, quod pietati uestrae iniuriam moueo, dum doceri a magistro ueterano nouus quandoque discipulus futurus exopto.

V.

10

DOMINO INSIGNI ET SUMMO MIHI HONORE SPECIALITER EXCOLENDO
PAULINO FILIO FAUSTUS.

Admiranda mihi semper tuarum pagina litterarum nunc abundantius gemina eloquii ac fidei luce praefulsit, dum super statu animae rogitat et timore sollicito iudicia futura suspirat. 15 ait quodam loco sermo diuinus: recte interroganti sapientia

16] Eccli. 24, 46?

10 cf. Auitus in epistula ad Gundobadum p. 29 Peip.: et quia legistis consulenti cuidam Paulino Burdegalensi ab episcopo supradicti nominis (*scil. Fausto*) fuisse responsum: cuius temporibus Paulinus quidam (deus uiderit, utrum is, quem memoratis, tamen Burdegalensis) non pauca stilo catholico et inreprehensibili fide conscripsit: praefati haeretici mentionem idcirco praemisi, ne Manichaei ipsius Fausti opus infaustum citeriorem hunc, quem etiam gloria uestra nouerat, ortu Britannum habitaculo Reiensem, titulo nominis accusaret.

2 fronte *Hincmar.* malis ibi *Q* 3 falsatur *R* infringeret] *Q*, infringet *Hincmar.* 5 die *Kruschius*, dies (*R*) *Q*, diu *Hincmar.* probante *Mommseno* 6 qui *Q* dominos meos *Q* excipimus *Q*, excipiemus *Hincmar.* peccatores *om. R*, sed cf. pag. 193, 23 7 magis *Q* pietate *Q* 8 doceri *R*, docere *Q* ueterano] ueneri *Q* 9 discipulis *Q* exopto] explicit *add. Q* 10 epistulas *V—VII* exhibet praeter codicem *S* cod. *Parisinus lat. 1564 (Q)* saec. *VIII*, qui antecedentem quoque epistulam habet; DOMINO — FAUSTUS] *LXXI.* incipit epistola *sc̃i fausti* (faustus *Q*¹) ad benedictum paulinum *Q* 14 geminae eloqui *S* ac] et (*Q*) praefulsit *S* 15 rogitat et] rogitat *Q*, cogitans *v* iudicia *S* 16 diuinos *Q* interrogante *Q*

reputabitur. quaedam enim scientiae portio est scire, quid nescias, et ea, quae ignoranter non intellegas, prudenter inquirere.

Primo loco inquirendum putasti, utrum incumbentibus extremæ necessitatis angustiis momentanea paenitentia capitales
 5 consumere possit offensas. ipse sibi inimica persuasione mentitur, qui maculas longa aetate contractas subitis et iam inutilibus abolendas gemitibus arbitratur. quo tempore confessio esse potest, satisfactio esse non potest. nam quia deus non inridetur, ipse se deceptit, qui morti multis temporibus uixit
 10 et ad quaerendam uitam iam semiuuius adsurgit, ut tunc officiosus appareat, quando dominicae seruituti omnia corporis et animae subtrahuntur officia. circa exsequendam interioris hominis sanitatem non sola accipiendi uoluntas, sed agendi expectatur utilitas. ita enim legimus: si, inquit, peccator paenitentiam egerit pro peccatis suis (egerit memorauit,
 15 non solum dixit acceperit), in sua iustitia, quam operatus est, uiuet. aduertis, quod huiusmodi medicina sicut ore poscenda, ita opere consummanda est. insultare deo uidetur, qui illo tempore ad medicum noluit uenire, quo potuit, et illo
 20 nunc incipit uelle, quo non potest. opus itaque est, ut, quanta in peccando fuit abruptae et uegetae ad malum mentis intentio, tanta sit in uulnerum curatione deuotio.

Secundo quaesisti loco, utrum sola sufficiat ad salutem fides et unitae scientia trinitatis. in rebus diuinis non solum cre-

8] Gal. 6, 7. 14] Ezech. 18, 21.

3 cf. ep. III p. 181, 21. 23 cf. ep. III p. 181, 22.

1 porcio *S* quod *v* 2 nescis *v* et] ut *Kruschius* intelligis *v*,
 intellegas *Q* inquirere *v*, inquiras *QS* *Kruschius* 3 inquaerendo *Q*
 utrum] si (*Q*) extreme *S* 4 peñitentia *S* capitalis (*Q*) 5 consu-
 mere—sibi *om.* (*Q*) 6 etiam *S* 7 abolenda *Q* 8 ñ ridetur *S* 9 morte
Q, mortem *v* uicit *v* 10 querendam *S* uiam *v* adsurget *Q*
 11 seruitute *S* corpores *Q* 12 offitia *S* interiores *Q* 13 solum (*Q*)
 14 inquit *S* 15 egit *v* 16 sua] inquit *add.* *Q* *Kruschius* 17 uiuet
scripsi, uiuit *QS* 20 tunc *Q* *Kruschius* quando *Q*, quam *v* 21 pec-
 cando *ex* peccato *S* abrupta et uegeta *v* uegitae *S* mentes *Q*
 23 secundum *Q* quesisti *S* proficeat *Q* fides et *om.* *Q* *Kruschius*
coll. Paulini epist. p. 181, 22 24 unitae *Q*, unitate *S*, uniceae *v* fides
 ex unitate *sc. t. Camisius, fort.* fides ex unitae *sc. t. scribendum* trini-
 tates *Q* diuinis *v*, di] *S*, dei *Q* *Kruschius*

dendi ratio requiritur, sed placendi. fides ergo nuda meritis inanis et uacua est, sicut apostolus dicit: quid prodest, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? numquid potest fides seruare eum? sequitur enim et dicit: fides, si non habeat opera, mortua est in semet ipsa. 5 sed dicit quis: tu fidem habes et ego opera habeo, ostende mihi fidem tuam sine operibus et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam. secundum haec sufficere per se sola credulitas non probatur. nam deum scire et credere etiam diabolus inuenitur, sicut idem apostolus dicit: 10 tu credis, quoniam unus est deus, benefacis, nam et daemones credunt et contremiscunt. uis autem scire, o homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est? Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est? et ne spem nostram in sola fidei parte ponamus, ita conclusit: sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est, sine quibus inanem esse hominem dixit. multum similium testimoniorum studio breuitatis omittimus. apostolus Paulus, de cuius pectore quasi de templo suo dominus loquebatur, numquid solam fidem sibi iudicauit ad superanda mundi mala posse competere ita dicens: castigo corpus meum et in seruitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicauero, ipse reprobus efficiar? ecce per uitia corporis reprobus fieri metuit, iam probatus per mortifera carnalium contagia passionum uas 25 contumeliae fieri pertimescit, qui iam uas electionis effectus est.

2] Iac. 2, 14.   5] Iac. 2, 17.   11] Iac. 2, 19.   16] Iac. 2, 26.
22] 1 Cor. 9, 27.   26] Rom. 9, 21.

1 requiretur Q se S fidei Q 2 prod||est Q (ras. e) 3 se dicat v
4 fides om. Q et dicit om. v 6 operam QS abeo S 9 solam credulitatem v deum scripsi, dum QS 10 diabolus S 11 qm S, quod v et om. S 12 demones S 13 qm S, quod v mortua—operibus add. in marg. inf. Q¹ 14 habraham Q 16 enim om. v 19 braeuitates Q omittemus Q, omittam v 20 pec||||tore Q (ca in ras.) 22 corpus meum castigo (Q) 23 predicauero S 24 effiar Q corpores Q¹ fieri metuit iam] fieri un& uitam S¹, corr. S² metuit] pertimescit (Q) 25 mortiferam Q contagilia Q 26 contumiliae S pertimiscit S, metuit (Q) quia iam S, quiaam Q electiones Q

Uideamus, si uitae suae prodigum fides sola defendat, et baptizatos, ut dicis, iam perire non posse. agnosce, quomodo mala carnalia alienum a deo faciunt obscenarum mancipium uoluptatum. ad Galatas ait apostolus: manifesta sunt opera
 5 carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, luxuria, homicidia, ebrietates, comisationes et his similia, quoniam, qui talia agunt, regnum dei non consequentur, aut ad Ephesios: omnis fornicator aut immundus aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habebit hereditatem in regno Christi et dei. idolis, inquit, seruiens:
 10 quando aliquid illa cupiditate diligitur, qua deus diligi debet, affectus huiusmodi idolis comparatur. hic sine dubio exclusus a regno inferno et morti est mancipatus, multos autem baptizatos salua fide diuersis generibus in aeternum perire manifestum est. arguit sermo, diuinus non transgressores fidei, non baptismi uiolatores, sed qui misericordes esse neglexerunt, dicens: iudicium sine misericordia ei, qui non fecerit misericordiam, et iterum: esuriui et non dedistis mihi manducare, sitiui et non dedistis mihi bibere, hospes
 15 fui et non collegistis me, nudus et non operuistis me. si hic sinistri gregis numerus donum baptismatis ignorasset, infidelitatem eis et impietatem primitus obiecisset, sed baptizatos licet, ab operibus tamen bonis uacuos morti deputat et

1] Act. 9, 15. 4] Gal. 5, 19. 8] Eph. 5, 5. 17] Iac. 2, 13.
 18] Matth. 25, 42.

1 prodigo *Q* 2 baptizatus *Q* *Kruschius* possit *v* *Kruschius* agnosce *S*
 3 a deo *Q*, dñm *S* faciant *Q* *Kruschius* 4 galathas *S* 5 carnes *Q*
 immundicia *S* luxuria *S* homicidia *Q*, homicidium *v* 6 ebrietatis *S*
 comesationes *S* quoniam *om. v* 7 aguntur *S*, faciunt *v* consequenter
Q 8 aut *scripsi*, ait *S* *Kruschius*, item (*Q*) ephesius omnes fornicatur
Q 10 uerba idolis, inquit—comparatur hic *om. Q* probante *Momm-
 seno* inquit *S* 11 quam *S* diligi *S* 13 morte *P* mancipandos
Q, mancipandus *v* multus et baptizatus *Q* 16 sed] eos *add.*
Q *Kruschius* misericordis *Q* neglexerint *Q*, neglexerint *v* 17 iudicium
S, iudice *Q*, iudicari *v* misericordiae *Q* ei] et *Q*, eum *v* fecit
Q *Kruschius* 18 misericordia *Q* 19 hospis *S* 20 eram *Q* *Kruschius*
 me post collegistis *om. Q* 21 domum *S* 22 primitus *S* baptizatus et uacuus
Q 23 mote *Q*

flammis perennibus derelinquit et seueritatem sententiae ita concludit: discedite, inquit, a me maledicti in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis eius, et rursum: triticum congregabit in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili, similiter: hi, inquit, 5
 ibunt in uitam aeternam, illi uero in ignem aeternum. inter haec uideat quisque, ne mendacem arguat deum de pollicitatione praemii, qui dubitat de aeternitate supplicii. non ita est, nam qui nouit honorare merita, nouit punire peccata. tria itaque haec capitalia, sacrilegium adulterium homicidium, 10
 nisi hic perfectae paenitentiae fuerint expiata remediis, perennibus illuc concremabuntur incendiis. hos itaque inmisericordes a fide et baptismo non legimus declinasse, sed perpetuam mortem diuina cognoscimus auctoritate meruisse.

Et hoc etiam animum tuum prouida in posterum cura sollicitat, utrum animae exutae corpore sentiendi et intellegendi uigorem adfectumque non exuant. interrogemus diuitem illum in euangelio non inter auras, ut poetarum deliramenta asserunt, oberrantem, sed in inferni carcere ex illorum numero, qui inclusi poenam expectant, inter flammas conscientiae ante diem 20
 iudicii constitutum, pro fratrum, qui adhuc in hoc mundo positi erant, emendatione sollicitum conloquia cum Abraham per

2] Matth. 25, 41. 4] Matth. 3, 12; Luc. 3, 17. 5] Matth. 25, 46.

15 cf. ep. III p. 182, 7.

1 derelinquit *S* 2 inquit *S* maledicti a me *v* 3 quia *Q* praeparatus *S*, paratus *Q* *Kruschius* diabulo *S* 4 congregabit *scripsi*, congregauit *QS* 5 comburit *Q*, combussit *v* igne (*Q*) inextinguibile *Q* hi *om.* *Q* inquit *scripsi*, inquam *QS* *Kruschius*, qui male cum *rell. editt.* similiter *e loco Matthaei desumptum esse opinatur* 6 ignem] supplicio *Q*, supplicium *Kruschius* 8 quid *Q* 9 honorare merita nouit *om.* *v* ponere *Q*, ponere *S* 10 trea *S* 12 illi *v* inmisericordis *Q* 13 leges *Q*, legis *v* 14 cognoscemus *Q*, cognoscis *v* auctoritatẽ *Q* 15 posterum] futurum (*Q*) 16 sciendi *S* 17 ille ex euangeliũ *Q* 18 inter auras *Kruschius ex Paulini epistula p. 182, 4*, in tercuras *S*, in terras auras^r *Q*, in terris aureis *v* deleramenta *S*, doleramenta *Q* 19 in *om.* *Q* carcerem *S* inlausi *Q* 21 positi *om.* *v* 22 emendacione *S* colloqui *v*

interiectum chaos uastissimum sedula obsecratione miscentem
 et uiuaci germanorum recordatione pulsatum ita pro uiuenti-
 bus supplicasse: rogo te, inquam, pater Abraham, ut mit-
 tas Lazarum in domum patris mei, habeo enim quin-
 5 que fratres, ut testetur illis, ne et ipsi ueniant in
 hunc locum tormentorum et, si quis ex mortuis ierit
 ad eos, paenitentiam agant. ecce in inferni ergastulo car-
 ceratus nullum iam de se habens remedium tamen antiquum
 circa suos seruat affectum et, dum damnatus pro peccatoribus
 10 rogat, magnam intra paradisi nemora respirantibus iustis pro
 carorum suorum commodis curam esse demonstrat.

Quod autem requiris, quid malis post finem aut detur aut
 adimatur, inquis, de quibus legitur: desiderium peccatorum
 peribit, terrenorum cupiditate et honorum ambitione submota
 15 solum reddendae rationis pondus et metus intolerandi examinis
 imminebit nec auferentur sensus, sed ad cogitationem alterius
 saeculi magis expediti alacresque reddentur.

Quod autem de ipsa anima, utrum corporea an incorporea
 sit, postulas edoceri, itaque, quod temporibus non includitur
 20 nec locorum terminis cohercetur, quod soli deo competit, hoc
 tantum incorporeum esse cognosce. sicut unus doctorum exi-
 mius disserens cuidam sciscitanti, ubi esset deus, ita respondit:
 deus non alicubi est: quod alicubi est continetur loco, quod

1] Luc. 16, 27. 28. 30. 13] Psalm. 111, 10.

12 cf. ep. III p. 182, 10. 18 cf. ep. III p. 182, 11.

1 sedulam obsecrationem *v* obsecracionem *Q* 2 uiuace germena-
 rum *Q* 3 num inquit *scribendum coll. p. 187, 5?* 4 elazarum *S*
 domo *Q* 5 testitur *Q*, testificetur *v* ille *Q* ipse *Q* 6 qui (*Q*)
 7 ad eos *om. S* agent *Q* *Kruschius* in *superscr. S¹, om. Q* *Kruschius*
 ergastulo carceratus *S*, angusta damnatus qui *Q*, angustia damnatus *v*
 8 iam *om. S* remedium habens *v* 9. circa suos] in fratribus *Q*, in
 fratres *v* 10 inter (*Q*) nemorat *Q* 12 requires *Q* malis *S* audetur
S (t *suprascr. man. alt.*) 13 adimitur *S* legimus (*Q*) 14 et bonorum
 (*Q*), bonorum et *v* ambitioñ *S* 15 reddende *S* rationes *Q* metus]
 co&us *S* intollerandi *S* 16 inminib; *Q*, imminebit *om. v* ad *om. (Q)*
 17 alacrisque (*Q*) reddent *v* 19 postula se doceri *S* edocere *Q* in-
 cludetur *Q* 21 doctor (*Q*) 22 diserte *v* respondit ita *v* 23 est: quod
interpunxi, nisi forte est, (quia) quod scribendum est

continetur loco corpus est. quae cum ita sint, omnis caro
 corpus, non omne corpus et caro est, [et] quia non solum
 anima, sed etiam angelorum inuisibilis caelestisque substantia
 sicut localibus spatiis continetur, ita auctori suo corporea esse
 et comprehensibilis adprobatur. quid est enim nisi corporeum, 5
 quod de supernis sedibus proturbatum loco cessit? quid est,
 quod sensit ruinam? quid est, quod aeternae flammae obno-
 xium praeparatur ad poenam? sed et ipse beatus Lazarus post
 linguas famulantium canum susceptus manibus angelorum, de
 quo legimus: factum est, ut moreretur mendicus et por- 10
 taretur ab angelis in sinus Abrahae, corpoream esse
 docuit animam suam, dum in sinus Abrahae, id est in remo-
 tum beatumque secretum angelicis infertur obsequiis. de anima
 autem sua sanctus propheta pronuntiat: educ, domine, de
 carcere animam meam, id est de hospitii corporalis angu- 15
 stiis. unde pro factura eius, quae uel peccatorum iaculis uul-
 neratur uel usque ad diuinae imaginis decus per qualitates
 mutata prouehitur, absque dubio et deo et angelis, a quibus con-
 prehendi et transferri potest, corporea esse euidenter ostenditur.

Requirendum est autem inter ista, quid illud sit, quod, cum 20
 uterque homo, id est anima et corpus, adhuc in paradisi re-
 gione diabolo persuadente deliquerit, sola caro per conditionem
 mortis multam transgressionis exceperit et circa unius poenam
 remanserit culpa communis. sciendum ergo est, quia ideo mors
 ad animam non peruenit, quia in eam dominus imaginem suam 25

10] Luc. 16, 22. 14] Psalm. 141, 8.

1 ita om. S omnes Q 2 et caro est] caro est (Q), est caro v
 et *uncis inclusi* quidem *Kruschius* 4 auctore (Q) 6 quo S ptur-
 batum S, perturbatum (Q) 8 preparatur S penã S elazarus Q
 10 mendicũ Q 11 sinu S 13 beatumqui Q 14 suã Q domine
 om. (Q) *Kruschius* 15 anima mea Q corporales Q 16 unde pro]
 ideo (Q) *Kruschius* eius] corporis *add. in marg. S, sed eras.* que S
 maculis S 17 diuini Q qualitatis Q 18 prouehetur (Q) et ante
 angelis om. S 19 transferre Q ostendetur (Q) 21 id om. S para-
 dysi S 22 diabulo S cudicionem Q 23 transgressiones Q exci-
 perit S unus S 24 quod Q *Kruschius* 25 anima S peruene-
 rit v ea v

et similitudinem conlocavit. nam sicut deus immortalis, misericors, iustus, patiens est, ita harum dona uirtutum in faciem nostri interioris infundit, ut, quanto quisque magis patiens, magis iustus, magis misericors existeret, tanto magis diuinae participationis munere praeditus appareret, sicut apostolus dicit: in interiore homine habitare Christum per fidem.

Interrogas etiam, cur animae cum carne sua aliquid pro corporali errore commune sit. sicut originale peccatum pro unitate corporalis hospitii utrumque complectitur, pari uterque <homo> modo in peccatorum societate constringitur, ita eis in criminum participatione una causa est, sicut in uirtutum remuneratione par gloria est. numquam enim exterior in baratrum luxuriae caderet, nisi ei consensum praeberet interior. nos ipsos interrogemus et intra nos poterimus agnoscere, quod mens domina exercet imperium et caro subiuncta famulatum, ista exhibet ministerium, illa consilium. oboedientia a seruiente cessaret, nisi uoluntas a iubente praecederet. et similem ne-

6] Eph. 3, 16.

8 cf. ep. III p. 182, 13.

1 immortales *S* 2 iustus] et *add.* (*Q*) 3 paciens *S* 3 interiores *Q* infudit (*Q*) nostram interiorem infudit *v* magis patiens *om.* (*Q*) 4 iustus] et *add.* *v* existerit *S*, exstetisset *Q*, exstitisset *v* tantū *Q* 5 participacionis *S* apparerit *Q* sicut—dicit *om.* *Q* appareret—dicit *om.* *v* 6 interiorem hominem *Kruschius*, qui *haud recte Uulg. lectionem*: uirtute corroborari per spiritum eius in interiorem hominem *in suum usum conuertit, cum sequatur*: Christum habitare per fidem in cordibus uestris hominē *S*, appareret *add. hoc loco v* 9 corporale *S* 10 corporales *Q* hospicii *S* complectetur *Q* pari uterque (*an* uteruis?) homo modo *scripsi*, pari uterui modo *S*, par uterque modo *Q*, par, modo uterque *v*, pari uterque modo *Kruschius* 11 in *suprascr.* *S*¹ constringetur *Q*, constringatur *v* eis] enim (*Q*) 12 una—remuneratione *om.* *S* 13 gloriosa *Q* 14 luxoriae *S* ei consensum] enī sensum *S* prberet *S* interior *om.* *S* 15 et] ut *S* inter *v* 16 dominica (*Q*) exercit *S* subiuncta (*Q*) 17 ista] haec *v* exhibit *S* ministerio et *Q* seruitute (*Q*) 18 prederit *S*, prociderit *Q*, procederet *v* et *om.* (*Q*)

cesse est condicionem in damnatione cognoscant, quae contra simul in retributione gaudebunt.

Dicis adhuc, quae est immortalis, quomodo pro mortalibus uitis torqueatur. mortalia quidem mala sunt, sed immortalis erit cruciatus malorum et delictorum cruceis uitis deficientibus permauebunt. meliorem materiam ita inferior secum traditura iudicio est, sicut conflari aurum plumbi compellit admixtio. homo ergo pro mortalibus malis moriturus est deo et uicturus inferno. haec erit ibi mors, ut mori in dolore non liceat.

Extendis in hoc quoque sollicitudinem tuam, ntrum anima et spiritus idem sint aut quomodo segregentur. duas tantum in homine, id est animae et corporis nouerimus esse substantias. spiritus autem nunc naturalis probatur, nunc accedens inueitur. aliquando enim spiritus pro anima ponitur, aliquando uirtutis intellegitur appetitus et spiritalis affectus. hoc genere unus atque idem homo nunc carnalis, nunc animalis, nunc etiam spiritalis est. carnales sunt, de quibus ait domiuus: non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt, et apostolus: qui autem in carne sunt, deo placere non possunt. carnalis est, qui uentri et gutturi edendi et bibendi nimietate deseruit et uitae bonum in gulae ingluuie et uoracitate constituit. at uero animalis efficitur, quando adhuc parum deum cogitans secundum animam saecu-

18] Gen. 6, 3. 19] Rom. 8, 8.

3 cf. ep. III p. 182, 15. 10 cf. ep. III p. 182, 16.

1 cognoscant *v*, cognuscat *S*, cognuscet *Q* que *S*, qui *v* 3 que *S* immortales *Q* 5 dilectorum *Q* crucis *QS*, cicatrices *Mommsen*, cruciatus *v* uiciis *S* 6 secum *om.* (*Q*) 7 iuditio *S* couflari aurum] flaria rñ *S* compellet *Q* 9 hec *S* ibi *scripsi*, tibi *S*, illius *Q* *Kruschius* mori] ei *add.* *Q* *Kruschius* dolori *S* 11 spiritum *Q* 12 id est *om.* (*Q*) corpores *Q* 13 spiritus] ||*p̄s* *S* naturales *Q* accedens (*Q*) 14 aliquando—ponitur *om.* (*Q*) 15 uirtute (*Q*) spiritalis *Q* 16 carnales *Q* nunc animalis *om.* (*Q*) 17 etiam] et *add.* *Q* *Kruschius* spiritalis *Q* 19 apostolos *Q* 20 carnales *QS* gutturi *S*, et *add.* *v* 21 deseruet *Q* 22 ingluuiae *S* uracitate *Q* constituit] quando manducandi et bibendi nimietate uitam conpotat, quando ei uentris domenatur ingluuiis *add.* *Q* ad *Q* efficitur *Q* 23 purum (*Q*) saeculare *Q*, singulari *S*

lari prudentia ad aliquarum rerum prouidentiam permouetur,
 quando aut inuestigandis pro curiosa uanitate rerum latentium
 causis aut philosophicis studiis delectatur, unde apostolus dis-
 serit: animalis homo non percipit, quae sunt spiritus
 5 dei. spiritualis autem esse incipit, quando honesta, sancta, spi-
 ritualia concupiscit, quando ad diuini timoris cultum uigore
 cordis ascendit, quando ad se spiritum sanctum per munditiam
 corporis, per custodiam castitatis inuitat, ut de ea illud apo-
 stolicum dici possit: uos estis templum dei et spiritus
 10 dei habitat in uobis. quae homini non insita per naturam,
 sed ita sunt adiuncta per gratiam, ut separari possint desidia
 intercedente per culpam. unde idem apostolus dicit: qui
 autem templum dei uiolauerit, disperdet illum deus.
 ecce per fidem non solum baptizatus, sed et dei esse templum
 15 uidetur et tamen per diuersa flagitia dei seueritate disperdetur.
 hoc loco perditionis uocabulum aeternum perditae animae esse
 nouerimus interitum. in baptizatorum numero absque dubita-
 tione censentur, qui membra Christi esse dicuntur, et uide,
 quomodo perditis comparantur, quomodo a generositate filiorum
 20 flagitio operante degenerant dicente apostolo: tollam ergo
 membra Christi et faciam membra meretricis. et illi
 quoque manifestissime dona secundae natiuitatis acceperant,
 qui etiam charismatum diuersitate pollebant, de quibus do-
 minus in euangelio dicit: multi dicent mihi in illa die:

4] 1 Cor. 2, 14. 9] 1 Cor. 3, 16. 12] 1 Cor. 3, 17. 20] 1 Cor. 6, 15.
 24] Matth. 7, 22.

1 prudentia *S*, scientia *Q* 2 aut *om.* (*Q*) procuriosa *S* pro—
 rum] prosperū *Q* pro curiosa uanitate *om.* *v* laetantium *S* 3 au-
 phylosophi eis dilectatur studiis *Q* philosophiae delectatur studiis *v*
 unde] et *add.* *Q* *Kruschius* dicit *Q* *Kruschius* 5 autem *om.* (*Q*)
 sancta] et (*Q*) 6 timores *Q* 7 sanctum *om.* (*Q*) 8 corpores *Q*
 per] quando *S*, et per *v* castitates *Q* ut de] unđ *S* apostoli (*Q*)
 9 posset *Q* 10 homine *Q* natura *Q* 11 separare *Q* possit *S*, posset *Q*
 13 disperdit *QS* eum (*Q*) 14 et *om.* *S* templum esse (*Q*) 15 dei
om. *S* disperditur *S* 16 perditiones *Q* 17 nouerimus esse *v*
 18 qui] et (*Q*) uide *v*, uidi *Q*, ideo *S* *Kruschius* 22 manifestissimae *S*
 natiuitates acciperat *Q* 23 dominus *om.* *S*

domine, domine, nonne in nomine tuo prophetauimus
 et in nomine tuo daemona eiecimus et in nomine tuo
 uirtutes multas fecimus? et tunc confitebor illis,
 quia numquam noui uos, discedite a me, qui opera-
 mini iniquitatem. quis abdicatos non intellegat a salute, 5
 qui a conspectu patris iubentur abscedere? in sortem eos suam
 mors indubitanter accipiet, quos uita, quae Christus est, igno-
 rauit. baptizatos perditioni tradi pro iniquitatibus suis dubitas,
 cum baptisma ipsum per multimoda scelera perire cognoscas?

Quod autem, sicut pagina continet, sermo tuus de poeta 10
 mutuatus ignem animae simplicis aestimauit, de sola hoc di-
 uinitatis substantia dici conuenit, cui nihil adpositum, nihil a
 superiore conlatum, nihil constat adiunctum. iustus pariter et
 iustitia, uiuens et uita, sapiens atque sapientia est, uirtus et
 origo uirtutum. in principalibus enim bonis suis hoc est ipse, 15
 quod possidet. homo uero duplex intellegi potest, qui uiuens
 et iustus et sapiens dici potest, uita autem et iustitia et sa-
 pientia dici non potest, quia ita his induitur, ut aliquotiens
 exuatur. quod homini datum est, deo insitum est. homo uerbi
 gratia deauratus est, deus aurum est, in quo hoc est potentia 20
 et gratia quod natura. nam quod subtiliter indicasti: si omnia
 haec, quae domnus Marinus interminatur, excipiunt
 peccatores, quid maius impii mereantur, ignoro, habent
 sub perennibus malis et supplicia gradus suos, ut grauium

10 cf. ep. III p. 183, 4. 15 hoc—possidet = ep. VIII p. 209, 6.
 19 homo—aurum est = ep. VIII p. 209, 6. 21 cf. ep. III p. 183, 5.

2 tuo nomine demonia *S* eiecimus *S*, deiecimus *Q* 3 confitebor]
 dicit *Q*, dicit *v* 4 numquam] non (*Q*) 5 abdicatus *Q* ab salutē *Q*
 6 abscedere *Q* suas *Q*, sua *v* 7 mons *S* uitae *S* ignorabit *Q*
Kruschius 8 baptizatus perditione *Q* 9 multa moda *Q* cognuscat *Q*
 10 tuos *Q* propheta mutatus *Q* 12 dicere *v* 16 possedit *Q* 17 sa-
 piens] et *add. S* uitā *S* et iustitia] iustitiae *S* et sapientia *om. (Q)*
 18 qui *S* 19 homine *Q* 21 gratia] gloria (*Q*), quod defendit *Kru-*
schius coll. Paralip. I 29, 11; mihi grauius corruptus esse locus uidetur
et sanandus est sine dubio secundum uerba epistulae VIII p. 209, 7:
 quod in homine gratia est, in deo natura est 22 que *S* 23 magis (*Q*)
 24 grados *Q* ut] et (*Q*) grauibus o. peccatis *v*

obnoxius peccatorum infinitis licet tamen utcumque tolerandis, impius uero inauditis cruciatibus torqueatur. tunc autem baptismi gratia ab aeterna morte posset hominem uindicare, si in aliquibus eius integritas et dignitas non periret. graue
 5 crimen est, quod haereticus accipere noluit, sed non minus illud graue est, quod Christianus et accepit et perdidit. nam et ille, qui fiducia baptismi nuptiale conuiuium sacri concilii temerator intruperat, nitore puritatis amisso de inlustri iustorum conuentu expellitur et in exteriores tenebras proturbatur. num-
 10 quid credendus est niueum sanctae regenerationis possidere candorem, qui incestus, ueneficus et cruentus uel qui praecipitio aut suspendio uitam praecedens in partem transit impiorum?

Legimus inextinguibiles flammis factis capitalibus praeparatas, hominem uero in malis suis uiuentem per solum baptismum saluatum esse non legimus. periculose sibi, quod caelestis scriptura non loquitur, inimica securitas pollicetur, multo periculosius illa non credit, quae ueritas conminatur. aliqua, ut dicitis, beatissimus uir Marinus cum interminatione disseruit,
 20 sed sicut illud, quod promisit dominus diligentibus se, etiam testimonio apostoli pro rei magnitudine in cor hominis non ascendit, ita futurorum immensitas cruciatuum angustias humanae

7] Matth. 22, 11. 20] 1 Cor. 2, 9.

18 cf. ep. III p. 183, 5.

1 tollerandis *S* 2 impios *QS* torquetur *v* 3 gratiam *v* ab aeterna] habetis nec *Q* possit *S* hominem] aliquem *v* nisi *v* 4 integras *S* 5 hereticus *S* sed *om.* (*Q*) 6 est *om.* *Q* et accepit] accipit (*Q*) perdit *v* 7 quis *S* fiducia *S* 8 temerator *v*, timeratur *Q*, teneatur *S* puritates *Q* 9 expelletur *Q* exterioris *S* pturbatur *S*, perturbatur (*Q*) numquid] non *Q*, nam *v* 10 generationis *v* generationes possidere *Q* 11 qui] inter *add.* *Q* incertus *S* incestos, uenefecos et cruentos *Q* qui *Mommsen*, que *S*, *om.* *Q* praecipitio *S* 12 praecedens *v*, praecedens *QS* transiet *Q*, transiit *v* 14 inextinguibilis *Q* preparatas *S* 15 per] non *Q* solo baptisate *v* baptismi *Q* 16 periculosae *QS*, periculosa *v* caelestes *Q*, coelesti *v* 17 legitur (*Q*) periculosior (*Q*) 18 credere (*Q*) 19 dicitis *Q* 22 cruciatum *S*

mentis excedit, quae mala momentaneae paenitentiae umbra non remouet, quae fides sine operibus non repellit, quibus terminum saeculorum labentium cursus in flammas inextinguibiles statuere non ualebit, inter quos inexhaustos uapores tarde se anima corpoream et sentiet et uidebit. et ideo iustis, piis, castis operibus diem ultimum praecurramus et hic timendo ea, quae illuc timere non proderit, declinemus. hic finem infinitis contritionibus inponamus et intoleranda incendia nunc salubriter cogitando ex ipsis ignibus aeterna nobis refrigeria comparemus.

Certus autem sum de fide uestra, quod falerati composito nitore sermonis acceptiora uobis erunt salutifera sincerae testimonia ueritatis. filium meum Eminentium, dulce decus nostrum, paterno sospitamus affectu. dominus noster admirandam mihi magnificentiam tuam praesentibus repleat bonis et dignam reddat aeternis.

VI.

DOMINO PISSIMO ET SPECIALIBUS OFFICIIS EXCOLENDO, UT CONFIDO,
IN AETERNUM FRATRI ET PER OMNIA DOMNO FELICI FAUSTUS.

Magnum pietatis et fidei testimonium est, quod per tantarum uasta interualla regionum et per tot rerum interiecta discrimina ad nos usque latitudinem uestrae caritatis exten-

18 cf. Gennad. de uir. ill. c. LXXXVI: scripsit postea et ad Felicem praefectum praetorii et patriciae dignitatis uirum, filium Magni consulis, iam religiosam epistulam ad timorem dei hortatoriam, conuenientem personae pleno animo paenitentiam agere disponenti.

1 mentes *Q* excedet (*Q*) que *S* male *S* momentanea (*Q*)
2 fidem (*Q*) repellit (*Q*) terminum] testimoniū *S* 3 flammis inextinguibilibus *v* inextinguibilis *Q* 4 inexauctos *S*, inexauctos *Q*
5 animā *S* corporea *v* et ante sentiet *om. S* 6 castis et piis (*Q*)
peurramus *S* 7 illic *v* nihil (*Q*) proderit] nā *add. Q*, nos *add. v*
8 contentionibus *v* intoleranda *S* nunc] non *S*¹, nos *S*² 10 comparemus] explicit *add., epist. desinit Q* 12 sincere *S* 14 suspitamus *S*
15 suam *v* presentibus *S* dignam *scripsi*, dignum *QS Kruschius*
17 LXXII *Q*, Fausti Rhegiensis Galliarum episcopi de poenitentia ad Felicem PP. et Patritium *add. v* 18 officiciis' *S* 19 eternum *S* fratre *Q*
20 pietates *Q* est *om. v* 22 caritates extendetis *Q*

ditis. in hac relegatione nostra artifex dei nostri misericordia
 gemina exercet officia, nostram excurat paterna sedulitate ru-
 biginem, uestram circa nos dilucidat fidem uestramque adprobat
 pietatem. nos elimat benigna solertia, uos producit, nos coan-
 5 gustat salubriter, uos dilatat, nos arguimur, uos proficitis. de-
 trimenta nostra in uestra transeunt commoda. cum feneratores
 nostri sitis, incipitis nostri esse debitores, siquidem causa uestrae
 deuotionis et mercedis uestrae materia sumus. opera uestra
 de nobis capiunt lucrum, merita uestra de flagellis nostris mu-
 10 tuantur augmentum. uestrae sollicitudinis ad nos affectus, ad
 deum peruenit fructus, ac sic duplici modo et de nostra ca-
 stigatatione et de uestra retributione diuinis beneficiis obligamur.
 paene autem mihi respondendi silentium perfectio uestrae con-
 solationis indixerat. nam ipsa sollicitudo interrogandi iam
 15 forma uiuendi, quam cotidie de domni mei patris uestri sancti
 episcopi Leontii efficacibus doctrinis et praesentibus documentis
 sufficienter adtrahitis. non autem miror, si et meum quam-
 libet ex superfluo requiritis institutum, cuius circa uos singu-
 larem nostis affectum. creditis in adiutorium fidei uestrae ma-
 20 gisterium meum tam perfectum esse quam uotum est, sed
 licet sermo meus, quem lentiore[m] etiam praesens reddit infir-
 mitas, uestro sufficere uix possit ardori, tamen paucis conuer-
 sationem uestram non tam instruem quam reuoluam.

Magnam sollicitis perhibet eruditionem agnitio peccati, metus
 25 iudicii, terror ignis aeterni. itaque ad immolanda orationum
 sacrificia amica sunt fruentibus nocturna silentia, quibus usque
 ad horam tertiam lectio moderata succedat, ut exercitium spi-

2 exercit *S* excutit *v* 3 et ante uestram *inser. v* delucidat *S*
 4 producet *Q* coangusta *Q* uos *S*² *in ras.* nos nos *S* 5 argue-
 mur *Q* proficitis *QS* detrimenta *S*², detriment|| *S*¹, detrimentũ *Q*
 7 nostrae satis *Q* uestre *S* 8 deuociones *Q* sum *v* 10 sollici-
 tudines *Q* 11 castigacione *S* 12 ob||blegam' *S* 13 pene *S* silentio *Q*
 uestra consolationes *Q* 14 uidetur *add. loco uocis iam v* 15 formã *Q*,
fort. recte, si uerbum prodit *uel simile quid intercidit* 16 leonti *QS*
 17 sufficient̃ *S* &eũ *S* 20 sed] ; *S, om. Q* *Kruschius* 21 redit *Q*
 22 posset ardore *Q* 24 euitationem *v* agnito *Q* 25 terror *S* ignes *Q*
 orationem *Q* 27 oram *QS* tertia *S* moderatas *Q* excitum *S*

ritale non desinat desiderari et semper possit augeri. utinam
 prouideat dominus uel duo fida solacia, cum quibus diurnas
 et nocturnas exigas functiones et uel biduo in septimana sa-
 lutantum fruaris officiis. ardua sunt, quae pro interrogantis
 feruore conloquimur, sed ille laborantum benignus adiutor tam
 leue tibi faciat iugum suum, quam iucundum erit praemium
 suum. igitur si trepida parum amplius rudimenta permittunt,
 alternis hiemales dies ieiuniis transigantur, quae, sicut mode-
 rari conuenit, ita necesse est duplicari.

Duplicari, inquam. duo enim sunt abstinentiae genera: unum
 est incontinentiae appetitum a cibo et potu et a diuersis car-
 naliu suauitatum inlecebris coercere et uomere crucis terram
 subiecti exterioris edomare et necessitati potius quam uolup-
 tati temperata moderatione seruire, epulum, si permittat in-
 firmitas, uel alternis diebus, donec uis longae consuetudinis
 sensim dissuescatur, accipere. de usu uero indumentorum
 paulatim se grauitas ad inferiora submittat, ne ipsa nouitas
 subitae mediocritatis offendat. obseruandum est enim, ne ela-
 tio etiam de nimia humilitate generetur et uitium de uirtute
 nascatur. quae tamen facile superabitur, si confusibilis illa
 praeteritae conuersationis historia ante oculos adducatur et rea
 conscientia trepidis sensibus praesentetur. ita fiet, ut, dum
 per recordationem praeteritorum malorum a diabolo ingesta
 praesumptio castigatur dumque iactantia ualidis culparum armis

10 duo — p. 199, 14 secunda] cf. ep. VIII p. 212, 17.

1 desiderare (Q)   posset augere Q   2 prouidiat S   3 exsigas S
 bidio S   septima Q   salutantū^{riis} S (suprascr. man. alt.)   4 fruaris
 scripsi cum *Kruschio*, foreris S, furoris Q, frueris v   interrogantes Q
 5 colloquemur Q   illi Q   laborantium v   benignos Q   adiutor Q
 6 quam om. S   8 hieimalis Q   transegantur S   que S   moderare Q
 9 duplicare *priore loco* Q   10 abstenencia Q   unum est] uniuersi Q
 11 potu Q   12 || nomere S (erat t uel r in ras.), mouere Q   cruces S
 13 exteriori sedomare Q   necessitate QS   uolupti Q   14 epulum
Mommsen, pullum QS, paulum v   15 longe S   consuitudinis S   16 sin-
 sum Q   adcipere S   18 subite S   mediocretates Q   enim] etiam v
 19 etiam om. v   uirtutū Q   20 que S   21 p̄eritate S, praeteriti Q
 22 conscia Q   23 preteritorum S   24 presumptio S

uicta propellitur, crimina, quae generauerant mortem, militare incipiant ad salutem, in remedium delicta proficiant et medicina de uulneribus producat et, sicut dixit apostolus, de peccato elaboremus damnare peccatum.

5 Alterum abstinentiae genus est multo sublimius multoque pretiosius, motus animi regere, irrationabiles perturbationes et cogitationum inter se conluctantium rebelles tumultus mentis imperio subiugare, malitiae uirus tamquam funestum aliquod maleficium de penetralibus cordis expuere et animam contra
10 diuersarum fluctus temptationum constantiae moderamine gubernare et contra passiones occultas uelut contra domesticos inimicos rixam quandam irascentis fidei auctoritate conserere, inanes curas longe repellere et a noxiis conloquiis ac desideriiis, quibus diabolus pascitur, abstinere et per mansuetudinem,
15 patientiam, tranquillitatem imaginem dei in uultu interioris excolere, uirum spiritualia et diuina cogitantem ut tristitia non frangat, laetitia non resoluat, stabilitum in timore dei pectus ostendat magnanimitatis aequalitas, ut et nobis coaptari possit libelli illius insigne principium: erat uir unus abstinens
20 se ab omni re mala. uir, inquit, unus, hoc est semper idem, quia nihil in eo erat dubium, nil duplex, nil accidens, nil uarium, nil diuersum, sed eum in statu uirtutum suarum aequali ordine permanentem tempora non mutabant nec eum, ut marinis fluctibus moris est, in alternas partes diuersa uentorum
25 flabra uersabant. ita et sollicitus dei famulus inconcussa fidei

3] Rom. 8, 3. 19] Iob 1, 1 (cf. 1 Reg. 1, 1).

1 pelletur Q 2 inque v delecta S 3 apostolos Q 4 ac laboremus Q 6 motos S animae Q genere in regere corr. Q¹ irrationabilis Q 7 tumultos S mentes Q 8 uiros S, ueros Q 9 maleficium S penetrabilibus S, paenetrabilibus Q cord^{is} S 10 teptationum S moderamini Q gubernare S 12 rexam S irascentes Q 14 diabolus S, diabolos Q pascetur Q 15 imaginem om. v exteriore (Q) 16 ut om. *Kruschius coll. ep. VIII p. 213, 3* tristitiã Q 17 letitia S 18 et om. v coaptire posset Q 20 omne rē Q inquit S 21 erat in eo v nihil Q ubique accidens S, accedens Q 22 statū Q aequale Q 23 maximis v 24 mos v 25 flagra QS
sollitus Q inconcussa S

mole fundatus in hoc tantum Christo in se operante mutetur, ut nouis semper uirtutibus induatur.

Ante omnia, in quantum adiuuante deo possumus, illas in nobis quinque sensuum expugnemus inlecebras. quicquid enim pulchrescit uisu, quicquid lenocinatur odoratu, quicquid mollescit ad tactu, quicquid dulcescit gustu, quicquid blanditur auditu, haec omnia, si his abutamur, intentionem de spiritalibus ad terrena deuoluunt. et ideo sicut pater fidei Abraham quinque illos reges in trecentis decem et octo mysterio intra litteram latente deuicit, ita et nos contra hos principales uitiorum duces in Iesu nomine et crucis signo, hoc enim utraque era exprimit, dimicemus, ut audire mereamur a domino: uincenti dabo coronam uitae, et: qui uicerit non laedetur a morte secunda, et: quia regnum caelorum uim patitur et uolenti diripiunt illud. uim enim sibi factura est anima, ut carnales affectiones spiritui subdat, ut crucem delictis praeferat, ut uigilias somnis dulcibus anteponat, ut aduersarium in membris suis uincat, ut ex alio alter effectus ad illam domini praeceptionem idoneus inueniatur: si quis, inquit, uult post me uenire, abneget se ipsum sibi. si quis ex iracundo patiens efficitur, continens ex luxurioso, placidus ex cruento, benignus ex inuido, largus ex cupido, totiens nos negamus, quotiens nos ad meliora conuertimus. et ideo, ut ad

8] cf. Gen. 14, 14. 12] Apoc. 2, 17. 13] Apoc. 2, 11. 14] Matth. 11, 12. 19] Matth. 16, 24.

1 mutemur *S*, mutatur *Q* 2 uous¹ *S* 3 deo adiuuante *v* possemus *Q* 4 quinque *v*, cf. ep. VIII p. 213, 26, quin ||eq; *S*³, qui neq; *S*¹, quae neque *Q* sensum *QS* 5 pulchrescit *S* usu *S* (*i man. rec.*), usu *Q* lenocinatur *S* odoratu *Q* mollescit *S*, molescet *Q* 6 ad tactu *v* dulcescit *S*, ulciscet *Q* 7 haec *S* abutamur^m *S* spiritalibus *S* ad terrena] adulter]na *Q* 9 regis *Q* decem *S* 10 latentē *S*, letentē *Q* hos] nos *v* 11 cruces *QS* exprimunt *v* 12 dicimus *Q* 13 laedetur *S*, ledatur *Q* 14 regna *Q* patetur *Q* 15 uim enim *v*, uim mentem *S* ut] & *S* 16 cruce *QS* delictis *S* praeferat *S* 18 alia *QS* *Kruschius* effectus *Q* effectus] homo *add. v* 19 idoneū *S*, idoneos *Q* inquit *S* 20 adnegit *Q* 21 efficitur *QS*, efficietur *v* exluxurioso *corr.* exluxurioso *Q* placidos *Q* 22 benignos *Q* 23 conuertemus *QS*

hoc adsurgamus, quod esse debemus, prius studeamus odisse, quod fuimus. oportet, ut hic prius mutetur ad uitam, qui illic mutari optat ad gloriam.

VII.

5 DOMINO SANCTO ET IN CHRISTO DEUINCTISSIMO FRATRI GRAECO
DIACONO FAUSTUS.

Honoratus officio tuo, honoratus iudicio, prouocatus affectu loquar tecum in humilitate sincera, in libertate beniuola, in caritate non ficta, in uerbo ueritatis. et licet mihi tacendi
10 causam indicere potueris, dum benigno ac nimis credulo animo tantum paene mihi quantum tibi peritiae et eruditionis indulges, tamen per interrogandi sollicitudinem inposuisti mihi respondendi necessitatem, qua cum absente non sine trepidatione mihi aestimo conloquendum, quia de rebus tam profundis et meas
15 ac tuas uires excedentibus non minus periculi est respondere quam incondito stilo ingentia sacramenta committere, et ideo carum meum in his, quae nimis temere protulit, tacendo magis castigare debuissim. in tantae autem rei consultatione, in qua longe uiam regiam reliquisti, aliquos expertae scientiae uiros
20 eruditione atque aetate seniores, quibus credere facilius possis, interrogare debueras secundum illud propheticum: interroga patrem tuum et indicabit tibi, seniores tuos et dicent

21] Deut. 32, 7.

4 cf. Gennad. de uir. ill. c. LXXXVI: est et eius epistula in modum libelli ad diaconum quendam Graecum nomine edita, qui a fide catholica discedens ad Nestorianam abiit impietatem. in qua epistula admonet eum credere sanctam Mariam uirginem non hominem purum genuisse, qui postea susciperet diuinitatem, sed deum uerum in homine uero.

3 mutare · Q gloriam] explicit *add.* Q 4 LXXIII Q, eiusdem
Fausti Rhegiensis Galliarum episcopi contra Nestorium ad G. diaconum
add. v 5 fratre Q greco S, grego Q, Grato uel Gregorio
uel Graeco v 7 aff&u S 8 boniuola S 10 ac nimis] acmis S
11 pene S, poenae v quantum] in quan S erudicionis S, eruditiones Q
12 tame S, tam Q 13 que S 15 excidentibus S 16 cōmittere S
19 experte S 21 |||||interrogare S (int̄ *erasum*) propheticum S inter-
roga||| S (re *erasum*)

tibi. sed absque dubio, qui uel qualemcumque requirit ducem, declinare optat errorem. deinde in his, quae agimus uel quae dicimus atque ad extremum scriptis mandare praesumimus, fructum profectumque operis expectare debemus. in hac autem scripturula, quam ad me dirigere dignatus es, non eloquentia, 5 non scientia, non ratio, non aedificatio aliqua ordinati aut conpuncti sermonis adparet, sed testimonia confusissime pro memoriae facilitate congesta temeritatem incauti cordis adcusant. nouit dominus, quia stupefactus pro studio tuae salutis haec conloquor, sic et te interrogasse et me respondisse ad bonum 10 commune proficiat.

In scriptis sancti pontificis Augustini etiamsi quid apud doctissimos uiros putatur esse suspectum, ex his, quae damuanda iudicasti, nihil noueris reprehensum, sed fidei sensum maxime 15 de duabus substantiis uel naturis dei et hominis domini ac redemptoris nostri scito apud catholicam ecclesiam non solum patrum auctoritate susceptum, sed etiam apostolicis oraculis consecratum. proinde uerbum hoc, quod more prophetico ad te factum dicis, ut certum est, non dei spiritu, et apud deum et apud homines ualde damnabile est, nisi prior ipse damna- 20 ueris. ergo ut aliis praetermissis hunc duplicem errorem et de haeresi natum et in pericula haeresis pertrahentem breui, quantum absentem possum, sermone constringam, cum sanctae sinceritati tuae multorum, non qualis ego sum, necessaria esset praesentia magistrorum, primo loco ignoranter et satis peri- 25 culose, non dicam scribitur, sed cogitatur suscipi non debere, ut homo mater dei sit. quod de Nestorianae haeresis noueris

1 requiret *Q* sed—errorem *om. v* 2 optet *Q*, oportet *v* deinde *v*,
 dñe *S*, domine *Q(?)Kruschius* que *S* utroque loco 3 adque *S* ad
om. Q presumimus *S*, praesumemus *Q* 5 eloquenti *S* 7 sermones *Q*
 confusissimae *Q* 8 temeritate *Q* adcusat *S*, accusat *Q* 9 prae (*Q*)
 salutes *Q* hec *S* 10 num sicut scribendum? et me] ut me *Q*
 12 agustini *S*, augustini *Q* doctissimus *Q* 13 putatur apud d. u. *v*
 que *S* 14 maximae se *Q* 15 homines *Q* 16 redemptores *Q* ecle-
 siam *S*, *om. v* 19 dices *Q* 20 hominis *S* 21 praetermissus *S* 22 he-
 resi et heresis *S* 23 absens *v* scē *S* senteritati *S*, senciritate *Q*
 24 tue *S* 25 presentia *S* periculosae *Q* 26 scribetur *Q* cogite-
 tur *QS* 27 heresis *S* noueris *om. v*

impietate descendere, qui profano ausu disputare non timuit
 beatam Mariam tantum matrem fuisse hominis, non etiam
 dei, et ideo pro hoc catholicae per omnem mundum ecclesiae
 districtione damnatus est. non debet, inquit, suscipi, ut homo
 5 mater dei sit. at ubi est illud uel propheticum uel euange-
 licum: ecce uirgo concipiet et pariet filium et uoca-
 bunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum:
 nobiscum deus, et item in euangelio: quod nascetur ex
 te sanctum, uocabitur filius dei? ubi etiam illud est, quod
 10 suscepta per omnes insulas et ecclesias patrum signat aucto-
 ritas contra Nestorium loquens: maledictus, inquit, qui
 filium dei deum uerum de Maria nonne nuper natum
 pro nostra salute non confitetur?

Secutum est, ut diceres dei et hominis unam esse naturam,
 15 hoc modo unam dei esse substantiam. recte dixeras, si de
 sola trinitate dixisses, ubi una atque eadem est sub trium
 personarum distinctione natura. ceterum cum ad hominis ad-
 sumpti incarnationem uenitur, sicut hominis et dei unam con-
 fitemur esse personam, ita duplicem scimus esse substantiam.
 20 qui autem unius naturae adserit dominum redemptorem, aut
 hominem in diuinitate aut deum negauit in corpore, cum re-
 demptio nostra non ex alterutro, sed ex utroque perfecta sit.
 hoc autem loco unam sine alio erroris periculo nostrae fidei

6] Esai. 7, 14; Matth. 1, 23. 8] Luc. 1, 35. 11] cf. symbol.
 Chalcedon. apud Schaff, the creeds of Christendom II 63.

1 impietatē *S* (*post hanc uocem p. 35 in S alia scriptura prorsus
 diuersa incipit*) descendere *S*, descendit *v* prophana *S* auso *Q*
 dispotare, *S* 2 fuisse *S* homines *Q* 3 catholice *S* ecclesiae *S*
 5 at scripsi, ut *S*, sed *Q* *Kruschius* uel *post illud om. v* 6 uirgo
om. Q 7 hemanuhel *S* inest *S* 8 iterum *v* nascitur *S* 11 ne-
 sthorium *Q* 12 nonne *S* (*e dubium*), non *v* 14 diceris *Q* et—dei *om. Q*
 u||nam *S* (*t erasum*) 15 *post unam rasura quattuor litterarum in S ex-*
stat, in qua fortasse esse exaratum erat dixeris *Q* 16 trinitatem *S*
 trinitate—est *om. Q* dixissis *S* unã *S* 17 distrinctione *Q* hominis *S*
 18 incarnatione *QS* ¶sicut *S* (*s erasum*) homines *Q* 20 nature *S*
 deum *v* 21 diuinitatē *Q* an negabit scribendum? 23 locū *Q*, loquor
Mommsen unam scripsi, unum *QS* *Kruschius* errores *Q* nostrae fidei
 si dicis dei scripsi, nostre fi dī *S*, nostrae sed dī *Q*, nostrae fidei *v*, nosce
 si dei *Kruschius*, nos dicere redemptorem, sed errore unam dici *Mommsen*

<si dicis dei> solius dei nostri esse naturam, ergo in substantia
 maiestatis suae diuinitas crucifixa est, si unam dei solius na-
 turam dicis, in substantia sua maiestas mortua uel sepulta
 est. quae omnia deus non in se, sed in natura suscepti ho-
 minis excepit. nihil enim deus sensit patientis sensu, sed sensit 5
 compatientis affectu, nihil sensit pro diuersitate substantiae,
 sed sensit pro unitate personae. ** unitate coniunxit et conse-
 quenter adiecit: nos unum eundemque uerum hominem et
 uerum deum intellegimus, et iterauit: nos uerum hominem et
 uerum deum nullo modo ambigimus confitendum. accipe etiam 10
 in hymno sancti antestitis et confessoris Ambrosii, quem in
 natali dominico catholica per omnes Italiae et Galliae regiones
 persultat ecclesia: procede de thalamo tuo, geminae gi-
 gans substantiae.

Refuge ergo inter haec, sancte frater, alterutrae partis erro- 15
 rem. si tantum dei naturam dixeris, inposuisti deo condicionem
 passionis et mortis, si uero tantum hominis naturam dixeris,
 subtraxisti deo gloriam redemptionis, subtraxisti auctori poten-
 tiam reparatoris. audi, quomodo sacra eloquia per unam per-
 sonam explicant utramque substantiam. iuxta diuinam naturam 20
 loquitur: ego et pater unum sumus, secundum humanam
 substantiam confitetur: quia pater maior me est, iuxta

13] Ambros. hymn. IIII (XVI 1411 M.)   21] Ioann. 10, 30.   22]
 Ioann. 14, 28.

5 cf. ep. III p. 171, 9.

1 dei om. v post nostri p. 36 extr. desinit scriptura illa diuersa in
 S, p. 37 olim uacua nunc adiurationis cuiusdam formulam continet,
 p. 38 Fausti epistula continuatur esset natura Kruschius 3 dicis Q
 4 homines Q 5 sensit] cum add. v patientes Q cum patientis v
 6 affectu ep. III p. 171, 10, effectu QS 7 sed sensit] sedit S per-
 sonae unitae Q hiatum significauit, qui hoc loco an lin. 5 post excepit
 rectius statuatur dubito coniunxit S 8 uerbum hominem S, uerbum
 in hominem Q 9 uerum deum et uerum hominem v 10 ambigemus QS
 adcipe S etiam] ergo Q 11 antestetes et confessores Q antistitis S
 ambrosii S quae in tali Q 12 catholica ex catholico S 13 procedens
 Ambrosius gygans Q 15 hec S sc̄ae QS partes S 16 sit S 17 ho-
 mines Q 18 subtraxiste Q redemptiones Q subtraxistae auctoriae Q
 19 reparatorum Q 21 loquetur Q 22 substantiam] naturam v

caelestem naturam pronuntiat: omnia, quae pater habet, mea sunt, iuxta terrenae naturae infirmitatem dicit: filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet. quasi homo indicabat: tristis est anima mea usque ad mortem,
 5 quasi deus contestabatur: potestatem habeo ponendi eam et potestatem habeo iterum sumendi eam. secundum carnis naturam in cruce pendebat, secundum diuinitatis substantiam paradisum et regnum caeleste donabat.

Hoc Arriani obscurato corde penitus non uidentes, quia
 10 praesumptio et elatio suffundit mentis intuitum, ad deum, quae erant hominis, rettulerunt credentes, quod minor loqueretur diuinitas, ubi sola hominis demonstrabatur infirmitas. nullam ponentes inter caelestia et terrena rationem dum naturas in deo et homine duas recipere nolunt, dei substantiam diuiserunt
 15 et, dum ad sola hominis uerba respiciunt, deum, qui gloriae plenitudo est, intellectus lumine perdiderunt. ac sic, qui deum filium hominis credendum denegat, Nestorii impietate maculatur, qui duas substantias in redemptore non credit, Arrii laqueo deceptus inuoluitur. nos uero, mi frater carissime, in
 20 Christum dominum ita perfecta et inseparabili distinctione credamus, ut dei et hominis simplicem personam et duplicem nouerimus esse substantiam. sicut anima et corpus hominem facit, ita diuinitas et humanitas unus est Christus.

Tu autem, quod gemino errore praeuentus scribendum putasti
 25 sub duarum naturarum conuentu suscipi non debere, ut deus pater hominis sit, ut homo mater dei sit, nos unam dei hominisque personam fiducialiter et salubriter adserentes in eo,

1] Ioann. 16, 15. 2] Matth. 8, 20; Luc. 9, 58. 4] Matth. 26, 38; Marc. 14, 34. 5] Ioann. 10, 18.

1 que *S* 2 naturae *om.* *Q* 4 animã meã *Q* 7 in—substantiam *om.* *Q* 8 celestẽ *SQ* 9 p̄enus *SQ* 10 praesumptio *S* et elatio *om.* *Q* que *S* 11 homines *S*¹*Q* 12 homines *Q* 13 inter *addito* *dũ* *S* caelestia *S* ratione *QS* 15 homines *Q* *dõ* *Q* 16 intellectos *Q* perdederunt *S* ac—denegat *om.* *Q* 18 redemp|tore *S* 19 deceptos inuoluetur *Q* *kãm* in christo *dnõ* *Q* 20 deum *v* inseparabile *Q* 21 homines *Q* 24 potasti *S*¹ 25 conuentũ *Q* deus *v*, *dĩ* *QS* 26 nos] non *Q* 27 asserentes *S*

qui erat in principio et qui sub redemptionis nostrae tempore factus est in similitudine carnis peccati, id est in ueritate hominis et similitudine peccatoris, nos, inquam, ita deum patrem hominis sub personae unitate testamur, sicut sub eiusdem unitatis amplexu matrem dei hominem confitemur iuxta symboli auctoritatem, ut alia praetermittam, qua dicimus: credo et in filium dei Iesum Christum, qui conceptus est de spiritu sancto natus ex Maria uirgine. qui si talis error est in domino saluatore unam et simplicem credidisse substantiam, qualis error est duplicem adseruisse personam? nam si in societate carnis adsumptae, quam formam famuli deus induit, duae substantiae non fuerunt, ergo in homine deus non fuit et separata a deo persona hominis fuit, ac sic sub tali sensu uidebis subito quartam nescio unde adcreuisse personam et in hoc intellectum prauitatis consequentia praecipitari, ut iam non trinitatem necesse sit confiteri.

Audi potius, quemadmodum beatus Esaias distincto ordine coniunctoque discrimine domini nostri ac redemptoris natiuitatem disponat: paruulus, inquit, natus est nobis, filius datus est nobis. accipe filium dei in extrema parte saeculorum ex inupta matre natura ignorante et fide maritante progenitum, ex uoluntate humiliatum, superueniente in uirginem sancto spiritu hominem deo mirabiliter inpletum et deum in hominem misericorditer commutatum nec exinanisse gloriae magnitudinem, sed per susceptam serui conditionem domini

6] cf. symb. apost. apud Schaff, the creeds of Christ. II 45. 19] Esai. 9, 6.

1 redemptiones Q 2 similitudinem v 3 homines Q peccatores Q
 4 persone S ueritate Q unitates amplexum Q 6 praetermittam S
 quia v 8 mariã S qui si v, quae sint S, quae sint Q, quin *Mommsen*
 9 saluatorẽ Q credidisse — duplicem *om.* Q 10 asseruisse QS 11 so-
 cietatẽ Q adsumpti Q quam *scripsi*, quae S, quae Q *Kruschius* dei
Kruschius 12 due S substantias Q hominẽ Q 13 separatã deo Q
 homines Q si v tale Q 14 uidebit Q 15 hunc v praecipitaberis v,
 praecipitare Q 16 trinitatem] quaternitatem *add.* Q, ut iam quaterni-
 tatem *coni.* *Kruschius* confitere Q 17 isaias S 18 redemptores Q
 natiuitate QS 19 inquit S 20 accipe S 21 ex] ea Q 22 ex uo-
 luntate humiliatum *om.* v uirgine QS 25 magnitudine Q

ostendisse pietatem. paruulus natus est nobis, filius datus est nobis. <nobis> natus est qui sibi erat. datus ergo ex diuinitate, natus ex uirgine, natus, qui sentiret occasum, datus, qui nesciret exordium, natus, qui et matre esset iunior, datus, 5 quo nec pater esset antiquior, natus, qui moreretur, datus, per quem uita renasceret. illic dominatur, hic humiliatur, sibi regnat et mihi militat. paruulus natus est nobis, filius datus est nobis et factus est principatus super humerum eius. manifestum hominem demonstrat humerus, latentem deum loquitur principatus. agnosce duplicem sub personae unitate substantiam. de nostro est quod adpendit, de suo est quod donauit, de nostro habuit unde caderet, de suo unde consurgeret, de nostro unde teneretur, de suo unde misereretur, de nostro habuit unde pro nobis solueret, de suo unde penitus in nullo debitor appareret, de nostro unde crucifigeretur, de suo unde glorificaretur, de nostro dedit peccati hostiam, de suo indulgentiae tribuit gratiam. de nostro itaque humiliatio, de suo esse probatur ascensio, de nostro obtulit sacrificium, de suo contulit praemium. duarum ergo naturarum 20 capax homo infirmitatibus agnoscitur, deus uirtutibus adprobatur.

Piget sermonem tam manifestae rei adsertione producere. scio, quod haec ipsa breuiter strictimque memorata temere committo uel epistulis meis uel sensibus tuis. sed dum te ad interrogationis salubritatem sollicita humilitate submittis, multum mihi de erroris huius remedio polliceris. reuoca, quaeso, ab hoc discrimine pedem tuum, priusquam in profundum inreuocabile elationis torrente rapiaris, et rectum animi sensum,

1 natu *omisso* est nobis *S* *probante Mommseno* 2 nobis *addidi, om.*
S probante Mommseno, ante qui inserunt Q Kruschius ^{bi} *si S, del. Mommsen*
 4 datus] a *add. Q, et add. v* 5 moritur *Q* 10 agnosce *S* 11 est
om. S apprehendit *v* 13 de nostro unde—misereretur *om. S* unde
 misereretur] miseritur *Q* 14 soluerit *Q* 15 paenitus *S* debetur *Q*
 crucifigeritur *S* 16 debit *Q* 17 indulgentia et tribuit *Q* 19 pre-
 mium *S*, praemio *Q* 20 agnuscetur *Q* 22 pegit *QS* regi *Q* asser-
 tione *S* 23 atrictimque *Q* commemorata *v* timeri *Q* committo *S*
 24 meis epistulis *v* interrogationes *Q* 25 submittis *S*, submittetis *Q*
 26 errores *Q* 27 inreuocabilẽ *S* 28 elaciones *Q* rapiatis *S* animae *Q*

qui multae lectionis pondus non sustinet nec nouit thesaurum
 scientiae dispensare, magis laboris occupatione castiga. tem-
 pera inmoderatum abstinentiae rigorem, qui etiam menti ge-
 nerat infirmitatem, quem puto inde nasci, unde scribendi prae-
 sumptionem. regredere ad uiam regiam, nutricem elationis 5
 refuge sollicitudinem. et quia legimus: manducare mel mul-
 tum non est bonum, magis enim inflat parum fundatum
 sensum scientia quam aedificat, ita caue nimiam lectionem, ut
 cordi parum capaci tamquam sumpti inmoderatus uini pericu-
 losam moueris ebrietatem. numquam cogitationibus tuis cre- 10
 das, sed magis imitanda legas quam legenda conscribas et in
 mente tua loquaris ad dominum: in corde meo abscondi
 eloquia tua, ut non peccem tibi. et si euadere pericula
 non deforis ingruentia, sed intus concepta desideras, nihil tibi
 utilius scias, quam ut sub aliquo probatissimo abbate uitam 15
 tuam munias ac uoluntates tuas senioris legibus tradas et, ut
 aduersarii insidias possis superare, te timeas.

Scripturulam ipsam retinendam, immo subprimendam putau-
 ne ultra in alicuius alterius catholici, qui te minus diligeret,
 manum et conscientiam ueniret. ex hoc autem poteris agno- 20
 scere sana esse intima cordis tui, si adhuc quasi liber me
 cultorem tuum humiliter et amabiliter commonentem sollicite
 et libenter audieris. ante interrogationem incauta uidebitur
 fuisse persuasio, post responsionem inexcusabilis apparebit in-
 tentio. quodsi inter haec aliquid mihi, qui austeris magis 25
 quam dulcibus sanari animam tuam cupio, credideris inpu-
 tandum, memento oculis male blandis praeponi uulnera caritatis.

6] Prou. 25, 27. 12] Psalm. 118, 11.

1 multa elaciones Q 2 labores Q 3 mente Q 4 presumptionem S
 5 uitam S elationes Q 6 qua Q 8 edificat S nemiam S 9 corde Q
 uini v, uni QS 10 moueris *scripsi*, noueris QS ebrietatatem S (*uir-*
gula crasa) cogitacione sub. Q 15 aliquo] alio quo S, alio quocumque v
 abbati Q 16 tuam *ex* tuas S seniores Q 17 te timeas *uix sanum*
 timeas *om. v* 18 supprimendam S potauit S 19 alterius alicuius v
 catholicae Q 20 aut S poteris agnoscere (*sic!*) S bis 22 sollicitae Q
 24 persuasio S intentencio Q 25 haec inter Q 26 sanare Q inpu-
 tandum S 27 blandientis v praeponi S, praepone Q caritatis] finit
add. Q

VIII.

DOMINO PISSIMO ET IN CHRISTO SUMMO MIHI HONORE SINGULARITER EXCOLENDO RURICIO FILIO FAUSTUS.

Licet per quaecumque personam iocundum mihi sit cum
 5 indiuiduo pectore ipsius caritatis uocibus conloqui et sedula
 uos officiorum ambitione complecti, sed nunc quanto oportunius
 tanto auidius pignus animi uestri ministerio domestici portitoris
 adsumpsi, in cuius merito minus adsignauit relatio quam
 probauit agnitio. et propterea ad fructum uestrum creuisse
 10 gratulatus sum, quod in eo uita melior conditionem primae
 natiuitatis aboleuit atque in eo naeuum generis manumissio
 religionis abstersit et in adoptionem Christi personam mancipii
 fide emancipauit et transcripsit. quomodo autem apud eius
 uel apud reliquorum fratrum lacteam sinceritatem agere debe-
 15 remus, latissimam apostoli dispensationem expedito digessimus
 alloquio, et cum eos doctissima pagina minus doctos adserat,
 nos tamen in eorum defaecatis moribus admirati sumus per
 donum mansuetudinis et humilitatis plenitudinem lectionis.

Vincit enim largitas gratiae instituta doctrinae. nam etsi
 20 sub exiguo tempore intra eorum lucida pectora et perspicua
 penetralia introduxit se sensus candida puritas et praeclara
 simplicitas, per quam diuinae imaginis speculum in interioris
 hominis nitore perfulget. diuinae, inquam, imaginis, ita enim
 de domino legimus: purus, simplex, subtilis. sed multo aliud,
 25 indicat diuina illa simplicitas, siquidem in nobis duplex inest
 in spiritu et carne substantia. nos quod habemus accepimus,
 nobis diuersa uirtutum charismata adiuncta sunt, non innata.
 sine dubio adponitur, quod auferri potest. ut boni simus, de
 auctoris sumus bonitate mutuati. ex illo quidem uiuimus, sed

4 est *Mommsen* 5 pectoris *S* 6 officiorum *S* 8 assumi *S*
 10 prime *S* 11 neuum *S* 12 adoptionem *S* 13 emancipauit *v*, emancipiant *S*
 apud *v*, ab *S* 16 eorum *v* doctos *Kruschius*, doctus *S*
 adserat *scripsi*, asserit *S* 17 defaecatis *S* ammirati *S* 19 doctrine *S*
 21 se sensus *Kruschius*, sensus *S*, se morum *v* praeclara *S* 22 diuinae *S*
 interiores homines *S* 23 sita *S* 27 charismata *S* 29 mutuati *v*
 mutati *S*

uita, sicut ille est, non sumus. iusti esse possumus, iustitia esse non possumus. ille ideo simplex, quia nihil ei ex accedenti largitate conlatum est. qui ex se subsistit, aliunde nihil sumpsit. deus et uiuens pariter <est> et uita, bonus et bonitas, misericors et misericordia. in uirtutum suarum gloria 5 hoc est ipse, quod possidet. uerbo tenus homo deauratus est, deus aurum est. quod in homine gratia est, in deo natura est et propterea, quia nihil ei extrinsecus accessit, nihil ei detrahi potest. detrimentum non recipit, quia nescit augmentum. ipse et sibi auctor et filio, quia una origo est et fontis 10 et fluminis. ex his, quae absque initio habent, communitio est, transfusio non est.

Et quia de filio legimus: splendor est claritatis dei, sicut numquam deus sine splendore, ita pater numquam fuit sine filii maiestate. et sicut utriusque aequaeva sunt nomina, 15 nisi enim iste nasceretur, pater ille non diceretur, ita eos sine separatione continet unius paternitatis antiquitas. ex illo est, sed posterior illo non est, sicut facies de capite nascitur nec tamen capite suo iunior inuenitur. ac sic deus noster nec permixtus in personis propriis nec diuisus, una uirtus nec po- 20 testate diuisa nec tempore sicut in subsistentia triplex est, quia sibi quisque subsistit, ita in substantia simplex est, quia unus se ipsum praecedere nesciens nec posteriorem recipit nec priorem. inde et nos de hac accepimus simplicitate, si in nobis nihil sit dissonum, nihil uarium, nihil diuersum, si 25 semper idem esse probabilibus studiis et fundatis in Christo sensibus enitamur, ut inmutabiles in bono nouis tantum in diem profectibus inmutemur.

De eo autem, quod quidam prouocationis amore consuluit, salutifera et perfecta meditatio est curas animi partito per 30

13] Hebr. 1, 3.

1 non *v*, nos *S* 4 est *addidi*, *om.* *S* 9 recepit *S* augmentā *S*
 11 et his *Kruschius* 15 filii *ex* filio *S* aequaeva *S* 17 continet
scripsi, concit& *S*, coeracet *Mommsen*, concitat *v* 19 capiti *S*, *fort. recte*
sic Mommsen, si *S* 21 diuisa *v*, diuina *S* subsistentia *v*, substantia *S*
Kruschius treplex *S* 22 est *om.* *v* 23 precedere *S* recepit *S*
 27 inmutabilis *S* 29 prouocationes *S*¹ consoluit *S*

plures terrenae regimine rei subleuare et post haec triplici
 deliberatione tractare, quid melius sit, locare uel administrare
 uel distrahere propriam portionem. primum reuera bonum esset,
 ut Christi famulus Christi pauperis uias ex toto pauper studeret
 5 incedere, si perfectam magni alicuius monasterii scholam uel
 certe insulanam angelicae congregationis militiam liceret ex-
 petere. nam in medio saeculi institutionem eremiticam pro-
 ferre quanta magnanimitas, tanta est difficultas.

Suis uero uicis suae pondus inponere secundum pro animae
 10 reuelatione compendium, sed peruidendum, si aliquis filiorum
 tam arduo sufficiens esse possit, obsequium ne forte paternae
 iussionis auctoritas in patrem . . . . optimum est in secundo
 gradu sub noxio beneficiis administratore consistere, si uel uo-
 luntas suppetat uel facultas necessitatem annuae pensionis
 15 impleuerit.

Tertium est per fidelium famulorum electa solacia inpositae
 procurationis officiis sub propria ac minore sollicitudine quan-
 titatem reseruatae gubernare substantiae et cursum per uiam
 regiam tota mediocritate dirigere. quod cum suadeo, uideor
 20 uel nostram utilitatem uel pauperum cogitare. in quo ordine
 non parum est lucri, si reseruato usu proprietate distrahatur.
 itaque breuiter indicantes, quid primum, quid secundum quidue
 sit tertium, electionem iudicio uel possibilitati reseruauimus
 consulentis. quid magis competat, quod promptius possit im-
 25 pleri, ille insinuare dignetur, pro cuius timore et amore con-
 sultatio ipsa tractatur. dominus deus noster beneficia in uobis

^{mi}
 1 regione *S* (*mi man. alt.*) re *S* triplici *S* 4 studerit *S*
 5 scholam *S* 6 insulanam *S*, iusulam *v* liceret *S* 7 h[eremiticam *S*
 (i *eras.*) proferre *scripsi*, proferri *S* *Kruschius*, profiteri *v* 9 uitium *v*
 10 reuelatione *v* 11 tam arduo *v*, iam aequo *S*, fort. rei tam arduae
 obsequium *S*, obsequio *v* *Kruschius* paternae iussionis *Kruschius*, paterna
 eius (*corr.* paternae ius) sonis *S* 12 patrem] adde fiat uel simile quid,
 in patre desideretur *Mommsen* optimum *S* 13 amministratore *S*
 15 impleuerit *S* (*rit per compendium scriptum*), impletet *Kruschius* 16 ter-
 cium *S* 18 gubernae *S* cursum *scripsi*, cum *S*, eum *v*, tamquam *Mommsen*
 19 dirigere *S* 21 lucri si *v*, lucris *S* 23 tertium *S* iudicio *S*
 24 promptius *S* 25 consultatio *Stilling in Act. sanct. mens. Sept.*
VII 705, consolatio *S* 26 beneficia *S* uobis *Mommsen*, nobis *S*

sua felici ac placita sibi longaeuitate multiplicet, domne piissime et in Christo summo mihi honore singulariter excolende fili.

VIII.

DOMINO DEUINCTISSIMO ET TOTA PIETATIS UIRTUTE SINGULARITER
EXCOLENDO FRATRI RURICIO FAUSTUS.

5

Propitia diuinitate in secreto religionis congruo et tranquillissimo in silentio constituti, in quo dominus ad rubiginem longa securitate contractam salutiferae limam castigationis admouit, in hac, inquam, quiete magna, si agnoscamus, uacatione donati dum nouos ciues commercio caritatis adquirimus, dum de adquisitorum salute gaudemus, inter haec positi bona praesenti insultamus exilio et patriam nos non amisisse, sed commutasse cognoscimus. nam dum fideles famuli dei in necessitatibus nostris bonitatem suae deuotionis exercent, sine sede propria possessores, sine possessione diuites sumus, immo eos, qui de nostra fructum capiunt consolatione, ditamus. miro modo consolatores nostri de pauperculis negotiantur et de egenis luca perpetua consequuntur.

Ego autem hanc primam munificentiam domino largiente percepi, quod piissimus meus Ruricius post uitae huius iactationes ad portum religionis proram salutis excelsi manu gubernante conuertit, quod post umbras seducentium uanitatum et inlusiones transuolantium somniorum mansura et solida concupiuit et despecto tandem saeculo infelicitatem eius magnam respuit, felicitatem et lucrum sui de mundo pereunte adquisiuit aequae fideliter atque conlabentium rerum fuga praeteriens, qua opes contemptu suo contulit, quae iam usui suo

1 sibi *om. v* longaeuitate *S* piissimę *S* 4 deuictissimo *S* 6 propicia *S* religionis *S* (nis *per compendium scriptum*), religioni *Kruschius* 8 salutifera *S* limam admouit *Stilting l. l. 706*, elima admonuit *S* 9 quiete *Kruschius*, qui et *S* 11 presenti *S* 12 patriam *Stilting*, pat *ceteris litteris euamidis S*, patrem *v* 16 accipiunt *v* 17 consolatoris *S*¹ negotiantur *S* 20 iactationis *S* 22 uanitum *S* 24 dispecto *S* infelicitatem] infelici artem *v* 25 respuit *Kruschius*, rapuit *S* |||felicitatem *S* adquisiuit *S* 26 aequae *scripsi*, ecce *S*, arte *v*, pace *Mommsen* fideliter *scripsi*, fideli *S* praeteriens *S* 27 contemptu *S* usui *scripsi*, usu *S*

conferre nihil poterant. unde quanta dudum alacritate saecularibus studiis militauimus, tanta nunc deuotione domino seruiamus. et quia me austerius loqui secum pro peccatorum curatione pietas uestra constringit et illius sententiae non obseruat inuidiam, quae dicit: iustus in principio sui est accusator, in primis ergo lapsus oris cordisque uitemus. sed quod oris diximus, si cordi studueris adhibere custodiam, ori non laborabis inponere disciplinam. sine difficultate ostium circumstantiae opponere poterit labiis suis <qui cautus fuerit in sensibus suis>, illud siquidem uoce depromitur, quod prius in officina conscientiae deformatur. hoc exterior reddit, quod dictat interior. mens exercet imperium, lingua famulatum, et propterea caelestibus edocemur eloquiis: ex abundantia cordis os loquitur. quod de sermone nasci uidetur, prius cogitatione concipitur, ut oris sonus indigna non proferat, animus iusta praecipiat.

Et quia duo sunt ieiuniorum genera, unum incontinentiae appetitum a male blandis deliciarum suauitatibus coercere, ut exterior et terrenus homo uomere crucis edomitus commoda infirmitate marcescat, alterum abstinentiae genus est multo sublimius, multo pretiosius, cui nulla contradicere possit infirmitas, motus animi regere et irrationabiles perturbationes uel conuoluantium inter se cogitationum tumultus interioris iudicio refrenare et contra inpugnationes occultas uel contra domesticos inimicos rixam quandam irascentis fidei auctoritate conserere et per beneuolentiam, mansuetudinem, patientiam, tranquillitatem dei imaginem in facie interioris excolere, cuius

5] Prou. 18, 17. 8] Psalm. 140, 3. 13] Matth. 12, 34.

17 uerba duo sunt — p. 214, 11 morte secunda paulo immutata et abbreviata in ep. VI p. 197, 10—199, 14 leguntur.

1 poterat S 3 austerius v, austeris S 6 cordis S¹ 8 labora||is S¹
 9 qui—suis om. S, cf. Eusebii Emiseni homiliae, Paris. 1547 f. 138
 12 exercit S 13 colloquiis v 16 precipiat S 18 diliciarum S cer-
 cere S 19 comoda S 20 marcescat Kruschius, marescat S, macrescat v
 21 preciosius S 23 iuditio S 25 irascentes S conterere v 26 pa-
 cientiam S 27 fatię S

decus non in corporis personam, sed in animi formam sollertia factoris inpressit.

Uirum spiritualia et diuina cogitantem tristitia non frangat, laetitia non resoluat, stabilitum in timore dei pectus magnanimitas aequalitatis ostendat, ut et nobis coaptari possit libelli 5 illius insigne principium, ubi ille magnificus Helcana, qui possessio dei interpretatur, uir unus mystico nuncupatur eloquio: erat, inquit, uir unus, hoc est semper idem, quia nihil in eo apparebat dubium, nihil duplex, nihil uarium, nihil diuersum, sed eum in statu uirtutum inconcusso ordine permanentem 10 accedentia in contrarium non mouebant, mutabilia tempora non mutabant, nec eum, ut marinis fluctibus moris est, in alternas partes leuia uentorum flabra uersabant. ita et sollicitus dei famulus uasta fidei mole fundatus in hoc tantum Christo in se operante mutetur, ut nouis semper gratiis induatur, in 15 agro pectoris plantentur utilia, noxia succidantur. et quia militibus suis praecepit sermo diuinus: cum, inquit, ad bellum processeris et inter reliquas praedas petieris uirginem, abscides ungues et crines eius et ita eam tibi coniugio copulabis, ita nos ad sanctam Christi timore prae- 20 cincti prudentiam saeculi, quae simplex, incorrupta, sincera a deo facta est, captiuam spiritualis sapientiae subiungamus ac superflua eius amputatis uitiis abscidamus et pectori casta coniunctione sociemus.

Ante omnia, in quantum adiuuante deo possumus, illas in 25 nobis debellare curemus quinque sensuum passiones. quicquid enim pulchrescit uisu, quicquid blanditur odoratu, quicquid

8] 1 Reg. 1, 1. - 17] Deut. 21, 10—13.

1 sollercia *S* 4 magnanimitatis aequalitas *Kruschius coll. p. 198, 18*
 7 mistico *S* 8 inquit *S* 11 commouebant *v* 12 marinis fluctibus]
 magnis uirtutibus *v* 14 mole fidei *v* 15 mutatur *v* noñ *S* 17 pre-
 cepit *S* inquit *S* 18 praeda species|| *S* (pecier|| legit *Kruschius*)
 19 abscides *v* 20 ad] ut *Kruschius* precincti *S* 21 que *S* 22 spir-
 italis *scripsi*, spiritali *S* subiungamus *v*, subiungimus *S*, subiugemus
Mommsen 23 abscidamus *v* pectore *v* castam coniunctionem *Mommsen*
 coniunctioñ *S* 26 curemus *v*, curremus *S* *Kruschius* 27 pulchrescit *S*

lenocinatur ad tactu, quicquid dulcescit gustu, quicquid corrup-
 pit auditu, haec omnia, si his abutamur, intentionem mentis
 de spiritalibus ad terrena deuoluent. et ideo sicut pater fidei
 5 quinque illos reges in trecentis decem et octo mysterio intra
 literam latente deuicit, ita per adiutorium domini et per cru-
 cem suam has quinque principalium uitiorum expugnare stu-
 deamus inlecebras. per crucis enim signum et per sacrum Iesu
 nomen apud Graecos era utriusque supputationis inprimitur.
 quibus armis carnalia delectamenta superantes merebuntur
 10 audire: uincenti dabo coronam uitae, et: qui uicerit non
 laedetur a morte secunda.

Unde ipse facile terrena despicias uel fenerantis more dis-
 pensas, dum illud cogitas tempus, quo exurentur peccatores
 sicut fenum, quo aestuantes gehennae furore perpetuo, cuius
 15 fumus ascendit in saecula saeculorum, hi, qui negle-
 xerunt oblata, tali morte punientur, ut eis mori in dolore non
 liceat, morituri uitae et morti sine fine uicturi, dum illud, in-
 quam, tempus ante oculos tuos prouida in futurum mente dis-
 ponis, de quo legimus: introibo in domum tuam cum
 20 holocaustis, id est, quando bonorum operum fructu sub-
 sarcinatus et iustitiae insignibus redimitus ianuam uitae cum
 triumpho euictae carnis intrabis, de quo legimus: adorabunt
 eum filiae Tyri in muneribus, id est animae Christo de
 gentibus adquisitae munera domino suo offerent cum gratiarum
 25 actione dicturae: ecce multiplicaui talentum, quod dedisti. re-

3] Gen. 14, 14. 10] Apoc. 2, 17 (10). Apoc. 2, 11. 15] Apoc. 19, 3.
 19] Psalm. 65, 13. 22] Psalm. 44, 13.

1 dulcescit *S* 3 deuolunt *Kruschius coll. ep. VI p. 199, 8* 4 reges
 in *S*, s in *man. rec.* misterio *S* intra literam] in . . . v li||terã *S*
 6 uitiorum *ex* uitiorum *S* 7 cruces *S* 8 hera *S* utriusque *Kru-*
schius, utrius *S* supputationis *S* 10 ui||cerit *S* (*erat n in ras.*)
 11 laedetur] *cf. p. 199, 13*, leditur *S* 12 ipse *scripsi*, ipsa *S* dispicias *S*
 fenerantes *S* 14 aestuantis *Mommson*. 17 morte *S* 18 tuos *ex* suos *S*
 20 fructus *S* subfarcinatus *S* 21 in||signibus *S* redimitus *v*, reme-
 ditus *S* 23 id est *S man. rec.* 24 adquisitae *S* dñõ *S* (*d man. rec.*),
 non de *v* gr(atiarum)] *gr ex* acti *S* 25 ecce *S* (*ec man. rec.*) mul-
 tiplicauit *S*

cipe cum usura, domine, fenus tuum. erit enim tum quoddam dandi et accipiendi commercium inter hominem et deum. homo afferet, quod laboravit, et deus restituet, quod promisit. quo tempore cum Sarra tua alter pro altero remunerandus, corona duplici pro mutua salute decorandus, audire mereberis: euge, serue bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. tunc usum praesentium in aeternorum proprietatem transisse miraberis et proditoribus tuis glorificandus debitorem te eis fieri iocunda rerum mutatione gaudebis.

Individuum filium nostrum Leontium omnemque domum, pusillos cum maioribus, pio sospitamus officio. dominus deus noster beneficia in uobis sua felici et placita sibi longaeuitate multiplicet, domine deuinctissime et tota pietatis uirtute singulariter excolende frater.

X.

DOMINO DEUINCTISSIMO ET HONORE PRAECIPUO SPECIALITER EXCOLENDO RURICIO FILIO FAUSTUS.

Gratias domino, qui id generali dispensatione largitus est, ut inter eos, quos locorum interualla discriminant, liber ac nullis conclusus absentiae legibus animus commearet esset tam inpenetrabile, quod mentis aspectibus non pateret, sed per cordis intuitum inde se inuicem cari gratia intercurrente conspicerent, ubi caritas ipsa consistit. habet siquidem et interior noster oculos suos, quibus se conscientiae testis

5] Matth. 25, 21 (23).

19 gratias — consistit] cf. Ruric. ep. II 10 et 52.

1 faenus *S* 2 dandandi *S* cūmercium *S* 3 afferit *S* restituit *S*
 4 Sarra tua] sanctus *v* 5 bereberis *S* 8 presentium *S* 9 pro datoribus *v*, creditoribus *Kruschius* glorificandos *S* 10 eis *scripsi*, ei *S*, dei *Kruschius* 11 indiuidium *S* 12 pus illos *S*, piis illos *v* suspitamus *S* offitio *S* 13 ||obis *S* longe uitae *S* 14 deuictissime *S* sola *v* 17 deuinctissimo et honore] deuictissi more *S* precipuo *S*
 19 gratias *ex* tratias *S* 20 discriminant *S* 22 pateret *v*, peteret *S*
 25 et *suprascr. S*

introspicit, quibus in se conuersus aut erubescenda aut gaudentia considerat, quibus diem ultimum peruidet, quibus uel confusibilem uel deo tribuente laudabilem uitae totius historiam ante animae suae faciem prouida in futurum cogitatione disponit et in praesentiam trepidae sollicitudinis tempus reddendae rationis adducit et ea, quae parauit deus diligentibus se, in secreta pectoris sui pagina spe imaginante depingit.

Quos, ut puto, oculos et ipse ad tremendi iudicis nutum semper adtollis, ut de te illud propheticum merito dici possit: sapientis oculi in capite eius. inde est, habeo enim illic, filius meus, proditores tuos, inde est, inquam, quod praesentium rerum relinquenda subsidia quasi audus fenerator per pretia captiuorum in sinu remuneratoris seminantis more commendas, de usu proprietatem facis et in perennes thesauros peritura conuertis. inde est, quod cum fidelissima Sarra tua sub uno Christi iugo ad communem tendens coronam terrenorum despector et caelestium competitor, saeculi peregrinus et paradisi candidatus mundo huic, qui iam non habet, unde decipiat uel seducat, miles Christi secretus inludis. cum regni interminabilis socia ieiuniis et orationibus et quadam fidei manu ianuam uitae pia coniuratione pulsatis, ut duplicem palmam de mutua salute capiatis.

Sed inter haec parum est, quicquid agitur, ut causae insanabiles hic sanentur, ut inextinguibiles ignes hic extinguantur, ut ineluctabiles necessitates hic superentur, ut hic peccatorum sagittae de animae uisceribus euellantur, ut hic uulnera ipsis alte medullis inpressa curentur, ut hic maculae inuisibiles di-

6] 1 Cor. 2, 9. 10] Eccl. 2, 14.

2 consideret *v* peruidit *S* 3 totius uitae *v* 5 sollicitudines *S* reddende *S* 6 rationes *S* q *S* 8 nutum *Kruschius*, notum *S*, thronum *v* 10 habeo *Kruschius*, ab eo *S* 11 filius $\tilde{m}s$ *S*, filius mater *v* notata post hanc uocem lacuna, filios meos *Kruschius*, fili mi *Momm- sen* pditores *S*, sed *p* fere euanidum est, unde ditores *v* presentium *S* 12 praetia *S* 14 perennis *S* 16 tendens *v*, tendes *S*, tendis *Kruschius* despector *S* 17 competitur *S* 19 inludes *S* 20 et] siti *Momm- sen* 24 inextinguibilis ignis *S* extinguitur *v* 25 ineluctabilis *S* 27 macula ei inuisibilis *S*

luantur, ut hic aeterna gaudia fidelium studiorum labore conparentur. illa quidem uita praemium istius erit, sed oportet, ut illius ista sit pretium.

Praelatis itaque obsequiis quaeso, ut, cum se facultas oportuna praebuerit, gaudere nos de uestra sospitate ac proprietate faciatis. pro filiis et diaconibus meis uberes refero gratias, domnam filiam meam religionis speculum et pietatis exemplum debito cultu ueneratus saluto. dominus deus noster magnificandam mihi bonitatem uestram et praesentibus repleat bonis et dignam reddat aeternis, domine deuinctissime et honore praecipuo specialiter excolende fili.

XI.

DOMINO BEATISSIMO ET SUMMO MIHI HONORE ANTE OMNES SINGULARITER EXCOLENDO FRATRI RURICIO EPISCOPO FAUSTUS.

Tanta mihi de animi uestri benignitate fiducia est, ut ex eius fonte purissimo non iam solus haurire contentus sim, sed alios quoque, qui eius usu mecum reficiantur, inuitem, praesertim cum prorogata huius largitas in lucrum transeat largientis eiusque bono ita muneretur accipiens, ut non minoretur inperitens et in morem fenoris sui crescat expensis, domine beatissime et summo mihi honore ante omnes singulariter excolende.

His itaque caritatis inextolubilem pensionem, qua soluentis magis census ditatur, exhibeo et materiam boni operis ingerere pro laborantium commendatione praesumo. quasi insinuationem meam ad fructum uestrum pertinere confido et ideo misericordiam, quam miseris ecclesiastica praebere consuevit humanitas, harum portitori, qui in Lugdunensi pertulit captiuitatem,

1 labore] re *sublato* bore *add. S man. rec.* 2 illic *v* 4 prelati *S* queso *S* opportune *v* 5 prebuerit *S* sospitate *S* 8 debito cultu *v*, deb& occultu *S* 8 magnificandum *S* 9 praesentibus *S* 10 deuictissime *S* 17 inuicem *S* praesertim *S* 20 fenoris *S* (*fe man. rec.*) 23 *qua scripsi*, quo *S* 24 ditatur *scripsi*, dilatur *S*, dilatus *v*, dilatetur *Kruschius* 25 praesumo *S* quasi *scripsi*, quia si *S*, quia *Mommsen*, quia etsi *v* 27 praebere *S* 28 portitori *S*

negare non potui. utinam tam prompta esse possit fidelium largitas, quam huius nimis manifesta necessitas est! et quia in se aliquatenus absolutus in uxoris uel filiorum tenetur seruitute captiuus, praelatis officiis quaeso, ut morem benignitatis uestrae etiam in huius consolatione teneatis et apud antepositos, quo poposcerit, litteris prosequaris.

Conserui mei, praecipue admirator uester frater meus, presbyter Memorius, mecum reuerentissime sospitant. dominus deus noster memorem mei piam beatitudinem uestram ecclesiae suae profectibus felici longaeuitate conseruet, domine beatissime et summo mihi honore ante omnes singulariter excolende frater.

XII.

DOMINO BEATISSIMO DEBITA PIETATE SUSPICIENDO ATQUE APOSTOLICA SEDE DIGNISSIMO FRATRI RURICIO EPISCOPO FAUSTUS.

Gratias ad uos, dum uobis de patria scribimus, qui nobis patriam in peregrinatione fecistis, qui indefessa liberalitate patriae desideria temperastis uim quandam diuinae iustitiae succedentibus sibi beneficiis inferentes, ut, quod intulerat ad castigationem, conuerteret ad honorem, conferret ad consolationem, mutaret ad requiem, merita nostra praetermitteret, ut uestra cumularret, debita obliuiscens et lucra uestra multiplicans, apud utrasque partes magnitudinem suae bonitatis exercens nos uestro locupletaret obsequio, uos nostro ditaret exilio. unde factum est, ut iam in praesenti benedictionem futurorum inpatiens dispensaret et fidelissimum famulum suum super can-

1 tam *add. v, om. S* prompta esse possit *scripsi*, prumpta es possit prompta esse *S*, possit prompta esse *v* 3 aliquatenus *S* uxores *S*, uxore *v* tenentur *S* 4 captiuos *S* prelati *S* queso *S* 6 poposcerit *Mommsen*, poposcerint *S* 7 conserui mei *Kruschius coll. p. 219, 13*, conseruū ei *S*, conseruus et *v* ammirator *S* 8 dominus *v*, dñe *S* 10 longaeuitate *S* conseruit *S*¹ 16 gratius *S* dum uobis *S* *man. rec.* 18 diuine *S* 19 succedentibus *S* beneficiis *S* inferentis *S* 20 conuerterit *S* conferret *S* 21 mutarit *S* merita] mentis *v* uestra—nostra—nostra *Kruschius* praetermitterit *S* 24 uero *S* ditarit *S* 25 presenti *S*

delabrum domus suae cooperante misericordia, iustitia, sinceritate, continentia, benignitate, id est domesticis suffragatoribus sublimaret. ecce quali pretio Ruricius meus summum sacerdotium comparauit. unde emit, ipsum est, quod emit, et testibus propriis adclamantibus in se honoris causas refugia honoris 5 exhibuit. tantum itaque munus scit in Christi nomine custodire, qui sciuit adquirere.

Harum autem portitorem sanctum presbyterum Florentium mihi iam diu cognitum et exemplis magistri et morum floribus adornatum, quoniam pro germanae suae absolute peregrinatur, 10 insinuo, qui mihi oportunitum gratus mediator ingressit. omnem domum uestram, seniores cum iunioribus, paterno sospitamus affectu. conserui mei, debitores et admiratores uestri, mecum reuerentissime sospitant. dominus noster magnificandam mihi beatitudinem tuam ecclesiae suae profectibus nostrisque gaudiis 15 perfecta longaeuitate conseruet, domine beatissime, debita pietate suspiciende atque apostolica sede dignissime frater.

2 benignitatē *S* 3 praecio *S* 5 refugia *v*, refuga *S* *Kruschius*
 10 quoniam *Kruschius*, quo *S*, qui *v* peregrinantur *S* 11 oportunitum
v, oportunitū *S*, opportuna *Kruschius*, qui in notis facultatem fortasse desiderari dicit num oportunitam (gratiam) gratus scribendum? 11 gratus
om. v mediator *S* 12 uestram *Kruschius*, nostram *S* paternos *S*
 sospitamus *S* 13 ammiratores *S* uestrum *v* 14 sospitant *S*
 16 longe uitae *S* conseruit *S*

Epistulae ad Faustum a Ruricio datae infra inter epistulas Ruricii recensebuntur.

FRAGMENTUM EPISTULAE FAUSTI.

In tractatu, qui additus est epistulae Iohannis II. papae anno 534 ad Caesarium in causa episcopi cuiusdam Reiensis, qui ob admissi criminis notam ab episcopatu deiectus est, datae, haec leguntur (cf. Concilia antiqua Galliae ed. Sirmond I 235):

‘Et hoc diligenter attendendum est, quodsi, secundum quod supra scriptum est, illi clerici, qui ad uxores proprias redeunt, ad integrum ab officio suspenduntur et, si etiam digami aut internuptarum mariti, qui utique rem licitam faciunt, clerici tamen ordinari non possunt aut, si ordinati fuerint, deiciuntur, de quibus et Faustus episcopus sanctus in epistula sua dicit: Perdit gratiam consecrati, qui adhuc officium uult exercere mariti.’

Utrum haec uerba ad epistulam, an potius ad sermonem quendam Fausti spectent, mihi quidem incertum est. sermones enim hic illic epistularum nomine significari praeter alia praescriptio sermonis Faustini primi in codice Durlacensi 36 seruati documento est (cf. pag. 223 adnot. ad lin. 3).

III.

SERMONES.

D = codex Durlacensis 36 (Caroliruhanus 340) saec. VIII—X.

*Hic liber manuscriptus unus corpus quoddam XXII sermonum
Faustinorum continet, reliquorum codicum singulos sermones ex-
hibentium compendia suis locis indicabuntur.*

A. Sermones codice Durlacensi seruari.

I.

SERMO IN NATIUITATE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI.

Propitia diuinitate, fratres dilectissimi, iam prope est dies, in qua natalem domini saluatoris desideramus cum gaudio 5 celebrare. et ideo rogo et admoneo, in quantum possumus, cum dei adiutorio laboremus, ut in illa die cum sincera et pura conscientia, mundo corde et casto corpore ad altare domini possimus accedere et corpus uel sanguinem eius non ad iudicium, sed ad remedium animae nostrae mereamur accipere. 10 in Christi enim corpore sic uita nostra consistit, sicut et ipse dominus dixit: nisi manducaueritis carnem filii hominis et biberitis sanguinem eius, non habebitis uitam in uobis. mutet ergo uitam, qui uult accipere uitam. nam si non mutet uitam, ad iudicium accipiet uitam et magis ex ipsa 15 corrumpetur quam sanabitur, magis occiditur quam uiuificatur.

12] Ioann. 6, 54.

3 in nōm scē trinitatis epistula scī faustini epī in natiuitas (erat t in ras.) dñi nri ihū xpī D; exstat hic sermo inter Maximi Taurinensis sermones dubios I (LVII 843 Migne), item inter sermones Augustini dubios CXV (XXXVIII 1973 M.), ubi hoc habet exordium: appropinquante iam sacratissima sollemnitate, qua saluator noster inter homines nasci misericorditer uoluit, fratres carissimi, adtentius considerate, qualiter oporteat nos in aduentu tantaē potentiae praeparari, ut regem et dominum nostrum laeti atque gaudentes cum gloria et laudibus mereamur suscipere et in conspectu eius inter coetus felices sanctorum gratulando exsultare magis quam ab eo propter foeditatem nostram repulsi inter peccatores aeternam confusionem mereri. et ideo rogo et moneo et qs. 6 ce|le||||| D 7 in add. D² 9 pos^simus D 11 corcorpore D consistit D sicut—dixit bis D 12 fili D 16 corrumpetur scripsi, corrupitur D, corrumpitur—sanetur—occiditur—uiuificetur Aug.

sic enim dixit apostolus: qui manducat corpus domini et bibit sanguinem eius indigne, iudicium sibi manducat et bibit. et licet nos in omni tempore bonis operibus ornatos ac splendidos esse conueniat, praecipue tamen in die natalis domini, sicut et in euangelio ipse dominus dixit: lucere debent omnibus hominibus opera uestra.

Considerate, quaesumus, fratres, quando aliquis homo potens uel nobilis aut natalem suum aut filii sui celebrare desiderat, quanto studio ante plures dies, quicquid in domu sua sordidum uiderit, ornate mundari, quicquid ineptum et incongruum, proici, quicquid utile et necessarium, praecipit exhiberi. domus etiam, si obscura fuerit, dealbatur, pauimenta scopis mundantur et diuersis ^oespera floribus adornantur, quicquid etiam ad laetitiam animae et corporis deliciarum pertinet, omni sollicitudine prouidetur. ut quid omnia ista facit, fratres carissimi, nisi ut dies natalicii sui cum gaudio celebretur? homo moriturus, si ergo tanta praeparas in natalicio tuo uel filii tui, quanta et qualia debes praeparare suscepturus natalem domini tui? si talia praeparas morituro, qualia praeparare debes aeterno? quicquid ergo non uis inuenire in domu tua, quantum potes, labora, ut non inueniat deus in anima tua. certe si te rex terrenus aut quicumque paterfamilias ad suum natalicium inuitaret, qualibus uestimentis studeres ornatus incedere, quam nouis et nitidis uel quam splendidis, quorum nec uetustas nec uilitas aliqua seu foeditas oculos inuitantis offenderet.

Tali ergo studio, in quantum praeuales, Christo auxiliante contende, ut diuersis uirtutum ornamentis anima tua composita

1] 1 Corr. 11, 29. 5] Matth. 5, 16.

4 precipue *D* 5 in|||| *D* euangelio *D* 7 quaesumus *D* 8 nobilis *D*¹ caelebrare *D* 10 et *om.* *D* 11 proiei *D* 12 pauimento *D* m||undantur *D* (*a eras.*) 13 letitiam anime *D* 14 dilianum *D*, delicias *Aug.* 16 natali^{ci} *D* caelebretur *D* hominis morituri *Aug.* 17 post praeparas lacuna 10—11 litterarum exstat in *D* natalicio *D* 19 eterno *D* 20 quidquid *D* ego *D* domu *D* 21 potest *D* 22 natalium *D* 23 studere|| *D* (*s eras.*) ornatos ^o*D* incaedere *D* 24 nouis] ñ uis *D* ne (*ante uetustas*) *D* 25 aliqua *ante foeditas exhibet Aug.* 26 talia *D* 27 conpossit a *D*

gemmis simplicitatis et sobrietatis floribus adornata ad sollemnitatem regis aeterni, id est natalem domini saluatoris cum conscientia pura procedas castitate nitidus, caritate splendidus, elemosynis candidus. Christus enim dominus, si te ita compositum natalicium suum celebrare cognouerit, ipse per se uenire et animam tuam non solum uisitare, sed etiam requiescere perpetuo et in illa dignabitur habitare, sicut scriptum est: inter eos ambulabo et habitabo in illis, et iterum: ecce sto ad ianuam et pulso. si quis surrexerit et aperuerit mihi, intrabo ad illum et cenabo cum illo et ille mecum. quam felix est illa anima, quae uitam suam ita deo auxiliante studuerit gubernare, ut Christum hospitem habitatoremque mereatur excipere, sicut e contrario quam infelix est illa conscientia toto lacrimarum fonte lugenda, quae se ita malis operibus cruentauit, auaritiae nigritudine obscurauit, iracundiae igne combussit, adsidua luxuria sordidauit, superbiae tyrannide destruxit, ut in ea non Christus incipiat requiescere, sed diabolus dominari. talis enim anima, si medicamentum paenitentiae non cito subuenerit, a luce relinquetur, a tenebris occupabitur, uacuabitur dulcedine, replebitur amaritudine, a morte inuadetur, a uita repudiabitur. non tamen de domini pietate defidat, quae talis est anima, nec nimia desperatione frangatur, sed magis ad paenitentiam cito recurat et, dum adhuc noua sunt et calent peccatorum suorum uulnera, sic sibi adhibeat medicamenta salubria, quia medicus noster omnipotens est et sic consueuit plagas nostras curare, ut nec cicatricium faciat uestigia remanere.

8] 2 Cor. 6, 16. Apoc. 3, 20.

¹ solempnitatē D 2 eterni D 4 elemosinis D compositū D 5 celebrare D ip⁶ D 6 et] ad D animā D 9 appaeruerit D 10 cenabo D 11 que 12 studerit D hospitem D 13 e contrario D 14 illa *suprascr.* D que D 16 igne—tyrannide *add. D in marg.* combussit D luxuria D superbia tyrannide D 17 destruxit D (de *erasum*) incipit *suprascr.* D requiescere *transposui, quod ante* dominare (sic) *habet* D 18 diabolus D animo D 19 penitentiae D 20 occupabitur D dulcedine D 22 quae *scripsi*, qui D, qui *omisso* anima *Max. Aug.* desperatione D 23 penentiā D 25 mendicantia D

Et ideo, fratres dilectissimi, sicut in omni tempore ab adulteris et miserrimis concubinis, ita etiam a propriis uxoribus ante multos dies debetis abstinere, quotienscumque aut natalem domini aut reliquas sollemnitates celebrare disponitis. ebrietatem ante omnia fugite, iracundiae repugnate quasi bestiae crudelissimae, odium uelut uenenum mortiferum de corde uestro repellite et tanta sit in uobis caritas, quae non solum usque ad amicos sed etiam ad ipsos inimicos perueniat, ut securi possitis dicere in oratione dominica: dimitte nobis debita nostra et cetera. nam qui scit se uel unum hominem odio habere, nescio si ad altare domini securus possit accedere, praecipue cum beatus Iohannes euangelista terribiliter clamet et dicat: qui fratrem suum odit, homicida est. iam uestrum est iudicare, utrum homicida, antequam paenitentiam agat, praesumere debeat eucharistiam accipere. addidit etiam adhuc sanctus Iohannes et clamat dicens: qui fratrem suum odit, in tenebris est et in tenebris ambulat et nescit, quo uadit, quoniam tenebrae obcaecauerunt oculos eius, et iterum inquit: omnis, qui fratrem suum non diligit, manebit in morte, et iterum: si quis dixerit <de> se, quod deum diligit, et fratrem suum odit, mendax est. qui enim non diligit fratrem suum, quem uidet, deum, quem non uidet, quomodo potest diligere? quicumque ergo odium uel iracundiam seruat in corde et sub tali tonitruo nec terretur nec exspargiscitur, non dormiens, sed mortuus esse credendus est.

Haec ergo, fratres dilectissimi, adsidue cogitantes, qui boni sunt, cum dei gratia contendant perseuerare in bonis operibus,

9] Matth. 6, 12. 13] 1 Ioann. 3, 15. 16] 1 Ioann. 2, 11. 19] 1 Ioann. 3, 14. 20] 1 Ioann. 4, 20.

1 dilectissimi D 2 miserimis D 3 quotienscumque D 4 reliquias D caelebrare D disponiti D ebrietatē D 6 crudilissime D hodiū D 7 que D 9 demitte D 10 hodie D 12 iohannis D clamat D 15 addedit D 16 iohannis D 18 tenebre D obcecauerunt D 19 inquit D dilegit D 20 de *addidi, om. D*, de se *om. Aug. Max.* 21 dilegit D 22 dilegit D 23 diligere D 25 thoni-
truo D exsperges igitur D 28 perseuerare||| D (*erat uerit in ras.*)

quia non qui coeperit, sed qui perseuerauerit in amore dei usque in finem, hic saluus erit. qui uero ad elimosynam tardos et ad iracundiam promptos et ad exercendam luxuriam praecipites esse se cognoscunt, auxiliante domino festinent se a malis eruere, ut, quae bona sunt, mereantur implere, ut, cum 5 dies iudicii aduenerit, non cum impiis et peccatoribus puniantur, sed cum iustis et misericordibus peruenire ad aeterna praemia mereantur praestante domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

II.

10

SERMO DE NATIUITATE.

Legimus et fideliter retinemus, quod sub ipso principio nascentis mundi in primo homine fecerit nos deus ad imaginem et similitudinem suam. ecce in hac die mutata uice factus est deus ad similitudinem nostram. in primis de suis meliora 15 contulit, in secundis de nostris inferiora suscepit. per interdictae arboris gustum primi hominis incauta fragilitas temptauit adpetere ambitione damnabili domini sui diuinitatem persuadente diabolo et dicente: si de ligno hoc gustaueritis, aperientur oculi uestri et eritis sicut dii. ideoque agnoscamus pii patris admirabilem bonitatem. homo sollicitante inimico deus esse uoluit per superbiam [eius] et deus homo factus est per misericordiam. innouatur in nobis quodammodo hodie per Christi diuinitatem species illius antiqui et incipientis saeculi, quando primus Adam de limi materia figuratur. ecce 25

1] Matth. 10, 22. 19] Gen. 3, 5.

1 qui *suprascr. D* caeperit *ex caepit D* 2 elimosinã *D* 3 iracunctiã *D* prumptos *D* luxoriã *D* 4 se *post esse suprascr. D* 5 utq; *D*, et quae *Max.* 7 eternã p̄miã *D* 8 prestante *D* 11 itē incipit omelia faustini de natiuitate *D*; *hic sermo exstat inter sermones Augustini dubios CXVIII (39, 1982 M.)* 12 princicipio *D* 14 hoc *D* motata *D* 16 contullit *D* suscipit *D* 17 fragillitas *D* 19 diabulo *D* 22 inimicos *D* eius *uncis inclusi, suprascr. D, om. Aug.* et *erasum in D* et *ante homo addit D* 23 innobi||s *D* (li *erasum*) quo||dammodo *D* 25 ad adam *D* delimi matyria *D*

etiam nunc secundus Adam quasi de intacta ac rudi terra uirginea carne formatur. ecce, inquam, iterum cessantibus naturae legibus nouus homo in nouam uitam solo deo operante perficitur. promittitur ergo uirginis filius per uisitationem
 5 spiritus sancti, quid mirum si sine corruptione nascitur, qui de sanctificatione concipitur. non enim decebat, ut, qui nobis omnibus adferebat salutem, soli matri integritatis non praeberet dignitatem. spiritus, inquit, sanctus superueniet in te et uirtus altissimi obumbrabit te. dignum plane erat,
 10 ut regali honestanda mater partu prius caelestis regis sanctificaretur ingressu. unde dominum et saluatorem nostrum non ideo simplicem hominem credamus, quia et hominem nasci uidemus. fas non est, ut non deus credatur, cui descensuro ad terras a deo habitaculum praeparatur. diuina itaque ope-
 15 rante potentia credentis uiscera fecundantur et in ligno mortali uitae arbor inseritur et portans in se omnia uirtus ab infirmitate portatur et, qui terra, mari caeloque non capitur, intra unius corpusculi membra suscipitur. de creatura sua creator omnium nascitur et de riuulo suo fons magnus exoritur,
 20 radix omnium de uirgulto suo nascitur et uitis uera palmitis sui fructus efficitur.

Adest ecce exoptatissimus dies gratia geminata resplendens, candore quidem consueti luminis inlustratus, sed praecipue radiantis uteri fulgore coruscans. confiteamur ergo inprimis
 25 unum deum dominum nostrum et non supererit alter, quem minorem dicere possimus. qui enim unum maiorem, alterum minorem loquitur, duos se necesse est deos fateatur habere. credamus itaque unum deum, patrem et filium et spiritum sanctum, tres personas, non tres substantias, tria nomina et

8] Luc. 1, 35.

1 indacta *D*   2 carna *D*   3 uitē *D*   4 uirgines ⁱ *D*   5 mirrum *D*
 6 concepitur *D*   enim *supraser.* *D*   7 breberet *D*¹   8 inquit *D*
 9 obumbravit *D*   12 ido *D*¹   13 dicensuro *D*   15 fecondantur *D*
 16 uita *D*   22 resplendes ⁿ *D*   24 radientis *D*   confiteamur —
p. 229, 29 de hac uita transituri deest apud Aug.   26 unū *D* bis   29 trea
 utroque loco *D*

non tria regna. quare unum deum? quia una operatio uirtutis, eadem concordia uoluntatis, una diuinitas, una sempiternitas, una maiestas. quare autem tres personas? quia alter pater, alter filius, alter spiritus sanctus, sed in diuinitatis aequalitate non est aliud. una enim in tribus gloria, una substantia, unitatemque facit aequalitas uirtutum, trinitatem facit proprietates nominum et numerus personarum. unde fideliter retineamus, quia dominus noster Iesus Christus uenit in hoc mundo peccatores saluos facere, sicut de deo totus deus, ita de homine totus homo absque contagione peccati, secundum diuinitatem aequalis patri, secundum humanitatem minor etiam angelis et iunior matri, quam creauit.

Haec sunt uitae ac spei nostrae solidissima fundamenta. restat, ut super haec bonorum nobis operum structura consurgat, quod utique obtinebimus imitando illum, qui ideo ex deo homo factus est, ut illum possimus imitari. imitabimur autem deum negligendo saeculum, iniurias non persequendo, uoluntates proprias respuendo, subiectionis gloriam diligendo, tribulationes magnanimiter sustinendo, honores ac diuitias et dilectiones huius corporis declinando. tota itaque nobis illuc oblectamenta, totam requiem in illam futuram patriam reseruemus et libertates ac praesentium inlecebras <ac> cupiditates futurorum desiderijs occupemus illuc cotidie suspirantes, illuc cordi nostro momentis omnibus praesentantes, quod oculus non uidit nec auris audiuit, illud sine intermissione cogitantes, quomodo digne occurremus ad illum secundum tremendae maiestatis aduentum rationem de actibus, de sermonibus, de cogitationibus reddituri, ita agentes, ita in loco perseuerantes quasi cotidie de hac uita transituri. o dies dierum omnium nouitas, lucrum lucis et dispendium caecitatis, in quo aeternus

24] 1 Cor. 2, 9.

1 operatio *scripsi*, operati|| D 5 aliut D 13 uite D ^{nos} nostre D
solidisma D 15 emitando D 16 emitare emitabimur D 17 seculū D
20 dilectiones D 22 ac *addidi*, om. D 23 cotidie D 24 oculos D
25 aures D 26 tremende D 29 cotidiae D o dies *Aug.*, hodiē D
30 ||||nouitas D (diu in ras.)

sol de summa altitudine claritatis paternae descendens uuluae
uirginalis aditum reserauit, totius mundi caliginem fulgida
coruscatione respersit. ducite, fideles Christi, festiua gaudia.
res nobis hodie facta est noua, quae olim fuerat repromissa,
5 ut sine uirginis detrimento pudoris filium lactarent ubera
genetricis.

Haec est illa nouitas Hieremiae prophetae uaticinio nuntiata:
faciet, inquit, dominus nouum super terram, et quasi
quandam lucernam huius obscuritatis accendens continuo sub-
10 icit: femina circumdabit uirum. hoc est, inquam, nouum,
quod super terram dico dominum esse facturum, quod femina
circumdabit uirum. aduertite, fratres, et me potius uestro
intellectu praecedite. femina, inquit, circumdabit uirum. o fe-
mina super feminas benedicta, quae et uirum non cognouit et
15 uirum suo utero circumdedit, quae concubitu carnali non tan-
gitur et tamen carnea prole de spiritali semine gratulatur.
circumdat uirum Maria angelo fidem dando, quia Eua perdidit
uirum serpenti consentiendo. faciet, inquit, dominus nouum
super terram. ut igitur exhibendae huius nouitatis tempus
20 aduenit, caelestis ad uirginem praemittitur nuntius, salutauit
angelus puellam uiri salutationis ignaram. terretur uirgo noui-
tate uerborum, ad quam angelus: ne timeas, inquit, Maria,
inuenisti enim gratiam apud dominum. ne, inquit, ad
conspectum meum, mater domini mei, terrearis, ego conceptio-
25 nis tuae minister adueni, ipse me misit ad te, qui est nasci-
turus ex te, ipse tibi per me adnuntiat gaudium, cui placuit
in utero tuo cum humana natura mysticum sociare coniugium.
inuenisti gratiam apud deum, ecce concipies et pa-

8] Hierem. 31, 22. 22] Luc. 1, 30. 28] Luc. 1, 30.

1 paterne D discedens D uuluae D 2 reseruaui D totus D
4 hodie que D olliũ D 7 pphete D 8 inquit D 9 conti-
nuos D 10 feminas D 12 potius D 13 praecedite Aug., p̄cite D
feminas D inquit D 14 que D 15 que D concubito D 16 spi-
ritale D semine *suprascr.* D gratulabatur D 17 uirũ *suprascr.* D²
quia Aug., que D eua D 18 inquit D 19 exhibende D 22, 23 in-
quid D 25 nascituros D 27 misticũ D

ries filium, non cuiuslibet meriti hominem, sed totius saeculi saluatorem. ne, inquit, timeas, abice a te omnem metum, quae saeculi conceptura es gaudium. reuolue, Maria, propheti-
 cam lectionem. neque enim te scientia diuinorum librorum
 potest praeterire, quae ipsam plenitudinem partura es prophe- 5
 tarum. recole in libro Esaiiae prophetae uirginem, quam le-
 gisti, et gaude, quia tu es, esse meruisti. tu ibi praesignata
 es uirgo. tu ecce concipies in utero non de uiro, sed de spi-
 ritu sancto et grauida eris et incontaminata manebis, paries
 filium et uirginitatis non patieris detrimentum. at illa inquit: 10
 ecce ancilla domini sum, fiat mihi secundum uerbum
 tuum. mox igitur angelus uirginis accepto consensu caelestis
 regionis incolas repetiuit et ecce subito secretum uirginis in-
 effabilis potentia penetrauit. intrat artifex mundi angustias uen-
 tris humani, efficitur grauida mater intacta et ecce tamquam 15
 sponsus de thalamo suo Mariae Christus procedit ex utero.
 occultatur in membris infantis potentia maiestatis, deus pendet
 ad ubera, pannorum uilium squalore contegitur, durissimi suf-
 fert praesepe angustias et totum misericors humiliter patitur,
 dummodo mundus, qui perierat, liberaretur. 20

O beata infantia, per quam nostri generis uita est reparata,
 o gratissimi delectabilesque uagitus, per quos stridores dentium
 paternosque ploratus euasimus, o felices panni, quibus pecca-
 torum sordes extersimus, o praesepe splendidum, in quo non
 iacuit foenum animalium, sed cibus inuentus est angelorum. 25
 lacta, Maria, creatorem tuum, lacta panem caeli, lacta pretium
 mundi, praebe lambenti mammillam, ut pro te ipse praebeat
 percutienti se maxillam, nutriatur infans tuorum uberum lacte,
 ut iuuenis accipiat aceti potationem pro te. ferant eum nunc

6] cf. Esai. 7, 14. 11] Luc. 1, 38.

2 inquit *D* abice *D* 3 que *D* 5 que *D* 6 esaię *D* pro-
 phetę *D* 7 an es delendum cum *Aug.*? praesignata es *Aug.*, p̄ter si-
 gnates *D* 9 incontampnata *D* 10 etrimētū *D* inquit *D* 13 in-
 colas *scripsi*, incola *D*, accolas *Aug.* 14 penetrauit *Aug.*, repetiuit *D*
 anguntias *D* 17 pendit *D* 18 scualore *D* 22 dilectabiles que *D*
 23 ploratos *D* euassimus *D* 24 spelndidū *D* 26 creatorem *D*

manus tuae, ut brachia eius pro te postea figantur in cruce. postremo tu illi ut mater temporalem administra substantiam, ut ipse nobis et tibi una cum patre et cum spiritu sancto uitam tribuat sempiternam. Amen.

5

III.

SERMO IN NATALI SANCTI STEPHANI.

Lectio apostolorum actuum, quae nobis hodie lecta est, dilectissimi fratres, cum plurimum habeat in ipsa specie admirationis, non minus tamen continet in mysterio dignitatis. 10 ecce, inquit beatus Stephanus, uideo caelos apertos et filium hominis stantem a dextris dei. considerate adtentius, dilectissimi fratres, cum beatus martyr dominum nostrum Iesum Christum ad dexteram dei patris stare uidisset, cur se filium hominis uidere testatus est et non potius filium dei, [et] 15 cum utique plus delaturus honoris domino uideretur, si se dei potius quam hominis filium uidere dixisset? sed certa ratio postulabat, ut hoc ita et ostenderetur in caelo et praedicaretur in mundo. omne enim Iudaeorum scandalum in hoc erat, cur dominus noster Iesus Christus, qui secundum carnem erat 20 filius hominis, esse etiam dei filius diceretur. ideo ergo pulchre diuina scriptura filium hominis ad dexteram dei patris stare memorauit, ut ad confundendam Iudaeorum incredulitatem ille martyri ostenderetur in caelo, qui a perfidis negabatur in mundo, et illi testimonium caelestis ueritas daret, cui fidem 25 terrena impietas derogaret, unde, licet iuxta psalmum, qui

10] Act. 7, 56.

1 postea *Aug.*, fortet *D* fingantur *D* 2 tui *D* amministra *D*
 6 deseruone in n̄t s̄ci stephani *D*; exstat hic sermo etiam apud *Maxim.*
Taur. LVII 379 M. et inter sermones *Augustini dubios CCX (39, 2138 M.)*
initio paulo auctiore 7 que *D* hodiae *D* 8 speciae *D* 10 inquit *D*
 celos *D* 12 martir *D* 13 dexterã *D* 14 potius *D* et *uncis in-*
clusi, deest apud Max. Taur. et Aug. 15 dñõ ex dñm̄ *D* 16 potius *D*
 ratio *D* 18 iudeorũ *D* 20 dicaeretur *D* pulcre *D* 21 dexterã *D*
 22 iudeorũ *D* ille *suprascr. D*, illi *Max.* 24 caelestis *D* 25 ter-
 raena *D* derogarat *Max.*

lectus est, pretiosa sit in conspectu domini mors sanctorum eius, si quid tamen distare inter martyres potest, praecipuus uideretur esse prae omnibus, qui primus est. nam cum sanctus Stephanus diaconus ab apostolis ordinatus sit, apostolos ipsos beata ac triumphali morte praecessit. ac sic ⁵ qui erat inferior ordine, primus factus est in passione et, qui erat discipulus gradu, magister coepit esse martyrio complens illud, quod beatus propheta in psalmo, qui lectus est, dixit: quid retribuam domino pro omnibus, quae retribuit mihi? retribuere enim primus uoluit Stephanus martyr domino, ¹⁰ quod cum omni humano genere accepit a domino. mortem enim, quam dignatus est saluator pro omnibus pati, hanc ille primus reddidit saluatori.

Post haec subiecit scriptura sacra et ait: positis genibus clamauit dicens: domine, ne statuas illis hoc in peccatum. uidete, dilectissimi fratres, affectum beati uiri, uidete magnam et mirabilem caritatem. in persecutione positus erat et pro persecutoribus domino subplicabat atque in lapidum ruina, quando alius obliuisci poterat etiam carissimos suos, ille domino commendabat inimicos. quid enim dicebat, cum lapidaretur? domine, ne statuas illis hoc in peccatum. plus enim tunc illorum dolebat peccata quam sua uulnera, plus illorum impietatem quam suam mortem. et recte plus. in illorum quippe impietate erant multa, quae debent plangi, in illius autem morte non erant, quae doleri deberent. illorum impietatem mors sequebatur aeterna, huius autem mortem uita perpetua. imitemur ergo in aliquo, dilectissimi fratres, tanti magistri fidem, tam praeclari martyris caritatem. diligamus hoc animo in ecclesia fratres nostros, quo ille tunc dilexit inimicos. ²⁰

1] Psalm. 115, 15. 9] Psalm. 115, 12. 14] Act. 7, 59.

4 apostolus *D*¹ ordinatis *D* 6 ait ante erat *erasum in D* 7 caepit *D* 9 que *D* 10 martir *D* 11 accipit *D* 15 hoc *suprascr. D*
 16 dilectissimi *D* 18 subplicabit *D* adque *D* in *D bis* 19 runia *D*
 24 que *D* 25 que *D* doleri *Max. et Aug., dolore D* 26 sequebatur *D*
 27 emitetur *D* in *D bis* 28 martiris *D*

sed quod peius est, aliquotiens non solum non diligimus inimicos, sed nec amicis quidem fidem integram custodimus. sed dicit aliquis: non possum diligere inimicum meum, quem cotidie patior uelut hostem crudelissimum. o quicumque ille es,
 5 adtendis, quid tibi fecerit homo, et non consideras, quid tu feceris deo. cum enim tu multo grauiora in deo peccata commiseris, quare non dimittas homini paruum, ut tibi deus dignetur dimittere totum.

Recole, quid tibi in euangelio ueritas ipsa promiserit et quam
 10 tibi quodam modo cautionem fecerit uel quale tecum pactum inierit: si enim, inquit, dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et uobis pater uester caelestis delicta uestra. si autem non dimiseritis hominibus, nec pater uester dimittet uobis debita uestra. uidetis, fratres,
 15 quia cum dei gratia in potestate nostra positum est, qualiter a domino iudicemur. <si>, inquit, dimiseritis, dimittetur uobis. iam saepe dixi, fratres, et frequentius dicere debeo, nemo se circumueniat, nemo se seducat, quia, qui uel unum hominem in hoc mundo odio habet, quicquid deo in operibus bonis obtulerit, totum perdet, quia scriptum est: qui fratrem suum odit, homicida est. hoc loco fratrem omnem hominem oportet intellegi. omnes enim in Christo fratres sumus. nemo ergo sine caritate praesumat de uirginitate, nemo de elemosynis, nemo de ieiuniis, nemo de orationibus confidat, quia,
 20 quamdiu inimicitiam in corde tenuerit, neque istis neque aliis quibuslibet bonis <operibus> placare sibi deum poterit. sed si uult propitium habere deum, non dedignetur audire consilium

11] Matth. 6, 14. 20] 1 Ioann. 3, 15.

1 quod *suprascr.* D non solum D *bis* diligamus D 3 cotidiae D
 4 crudilissimũ D 6 commiseris D 7 demittas D 8 demittere D
 9 euangelio D 10 quoddãmodo D qualem D 11 inquit D demiseritis D
 12 demittet D 13 miseritis D 14 demittet D 16 si
Max. et Aug., om. D inquit D demiseritis demittetur D 17 sepe D
 18 qui *suprascr.* D 19 hodie *ex* hodiae D 20 quiã D 21 omnem
suprascr. D 23 elymosinis D 25 inimicititiã D 26 qui libet^b D
 operibus *Max. et Aug., om.* D placere D

bonum. audiat non me, sed ipsum dominum suum: si offers, inquit, munus tuum ad altare et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare et uade prius reconciliari fratri tuo et tunc ueniens offeres munus tuum. at nos 5 pugnas habentes intrinsecus et dolos in corde uersantes, quasi qui bonam conscientiam habeamus, praesumimus accedere ad altare non timentes illud, quod scriptum est: qui manducat corpus domini et bibit sanguinem eius indigne, iudicium sibi manducat et bibit. 10

Sed dicit aliquis: grandis est labor inimicum diligere et pro persecutoribus subplicare. nec nos negamus, fratres. non paruum quidem labor est in hoc saeculo, sed grande est praemium in futuro. per amorem enim hominis inimici efficeris amicus dei, immo non solum amicus sed etiam filius, sicut et ipse 15 dixit: diligite inimicos uestros et cetera. si te aliquis potens homo et diues in hoc saeculo uellet adoptiuum filium facere, quomodo seruires, quas indignationes etiam seruorum eius, quae seruitia durissima et aliquoties etiam turpissima sustineres, ut ad caducam et fragilem illius peruenires hereditatem. quod ergo alius sustinet propter substantiam terrenam, tu sustine propter uitam aeternam. conuincimur enim certissima ratione, quia propter deum possumus quidem, sed nolumus iniuriam sustinere. denique si aliqua potens persona contra nos iniuriam faciat, si etiam nos in faciem male dicat, nec 20 respondere aliquid asperum, non dicam uicem reddere ausi sumus. quare hoc? ne ab illa persona potente adhuc maiora quam pertulimus patiamur. quod a nobis extorquet hominis

1] Matth. 5, 23. 8] 1 Cor. 11, 29. 16] Matth. 5, 44; Luc. 6, 27.

1 offeris *D* 2 inquit *D* 4 reconciliare *D*¹ 5 offeris *D* ad *D*
 6 dolus *D* 7 praesumimus *D* accidere *D* 11 aliquis *D* diligere *D*
 12 paruum *D* 13 labore *D* premium *D* 17 uellet *D* ad ob-
 timũ *D* 20 sustineris *D* fragillẽ||||| (erat eius in ras.) *D* 22 pro-
 pter — sustine *D* infra in marg. 24 ante sustinere rasuram habet
D, in qua faciat erat 26 |||reddere *D* (erat re in ras.) aussi *D*
 27 ne] ñ *D* 28 ptullimus *D*

timor, deberet exigere a nobis Christi amor. si ergo potens
 persona contra nos saeuat, tacemus et nihil dicere ausi sumus,
 si uero aut aequalis aut forte inferior uel leuem contumeliam
 fecerit, quasi fera bestia sine ulla patientia ac sine aliqua dei
 5 contemplatione consurgimus et aut in praesenti iniuriam nostram
 uindicamus aut certe ad maiorem uicem reddendam nostrum
 animum praeparamus. quid est hoc, quod, quando persona
 potens nobis iniuriam contulit, patienter accipimus, quando in-
 ferior, nimio furore succendimur? quia, ubi timuimus hominem,
 10 hic deum timere nolumus.

Unde rogo uos, fratres, ut, quantum possimus, cum dei ad-
 iutorio cor nostrum ad patientiam praeparemus et in omnibus
 et malis hominibus medicorum uices agere studeamus et non
 ipsos homines, sed ipsorum malitiam odio habeamus. oremus
 15 pro bonis, ut semper ad meliora conscendant, pro malis, ut
 cito ad emendationem uitae et ad paenitentiae medicamenta
 confugiant, quam rem orantibus nobis ipse praestare dignetur,
 qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat deus in saecula
 saeculorum. Amen.

20

III.

SERMO DE SANCTO STEPHANO.

Quotiens caritatem uestram secundum praeceptum domini
 ad diligendos inimicos prouocare debemus, timeo, ne aliqui
 cogitent et dicant se nullatenus hoc posse implere. forte etiam
 25 et hoc obicere uolunt et dicant (se) semper Christum imitari
 non posse. ecce tibi loquor, o homo, quicumque dicis, quod in

2 seuiat D 3 contumiliã D 6 uincamus D 7 p̃pararemus D
 9 ubi] fortasse ibi cum Max. et Aug. scribendum 10 nolujmus D 13 et
 ante malis om. Max. et Aug. studiamus D¹ 14 hodie habemus D
 15 conscendat D 16 emendationem D uite D penitentiae D 17 re-
 morantibus D 21 itẽ alia sermone de sc̃o stephano D; hic sermo
 paulo breuior factus et immutatus (deest media fere pars) exstat apud
 Maium, nou. patr. bibl. I 448 Augustini nomine e cod. Vatic. 479 fol.
 110 a editus 25 obieçere D se semper scripsi, semper D emitare D
 26 uerba ecce tibi loquor — pag. 238, 9 genu flexit ex Augustini sermone
 XXXXVIII 10, 11 deprompta sunt (cf. append. serm. CCXI) quicum-
 que Aug., qui cum D

amore inimicorum non possis imitari dominum tuum. certe beatus Stephanus homo erat et non deus, hoc erat, quod tu, sed quod fecit, non fecit nisi donante illo, quem rogas et tu. uide tamen, quod fecerit. loquebatur Iudaeis, saeuiebat et diligebat. utrumque debeo demonstrare, et saeuientem et diligentem. audi saeuientem. uerba sunt Stephani, quando adloquebatur Iudaeis: duri ceruice et incircumcisi corde et auribus, uos semper spiritui sancto restitistis. quem prophetarum non occiderunt patres uestri? audisti saeuientem. alterum debeo ostendere, audi et diligentem. irati illi facti et grauius inardescentes et mala pro bonis reddentes ad lapides concurrerunt et dei famulum lapidare coeperunt. hic probo, sancte Stephane, dilectionem tuam, hic te uideamus, hic te spectemus, hic uictorem diaboli triumphatoremque cernamus. ecce beatus Stephanus aspiciens illum, qui pro eo pependit et in ligno crucis figebatur, ille iste ipse lapidabatur. ille dixit: ignosce illis, pater, quia nesciunt, quid faciunt. tu, beate Stephane, quid dicis? audiam et uideam te, ne forte possim uel te imitari. primum beatus Stephanus stans orauit pro se et ait: domine Iesu, suscipe spiritum meum. cum haec dixisset, genua flexit et genu flexo ait: domine Iesu, ne statuas illis hoc in peccatum, et hoc dicto obdormiuit. o felix somnus et requies uera, ecce quod est beate requiescere pro inimicis orare.

Sed rogo te, Stephane, ut mihi digneris exponere, quid fuit hoc, pro te stans orasti et pro inimicis genu flexisti. si enim

7] Act. 7, 51. 17] Luc. 23, 34. 20] Act. 7, 59. 21] ibid.

1 emitare *D* 3 nisi||| *D* (*erat n in ras.*) rogas et tu *Aug.*, rogaret tu *D* 4 iudeis *D* saeuiebat *D* 5 debeo *D*, fortasse cum *Augustino scribendum*: utrumque ostendere debeo, (quia dixi saeuiebat et dixi diligebat, utrumque debeo) demonstrare saeuientem *D* 6 saeuientem *Aug.*, se uenientem *D* stephanus *D*¹ 7 iudeis *D* duri|| *D* (*erat s in ras.*) 8 restitisti *D* 9 pphetarũ *D* 10 saeuientem *D* 11 inardescentes *Aug.*, inardentes *D* 12 caepeřt *D* 14 diabuli *D* 16 figabatur *D* 18 uidiam *D* 19 emitare *D* primum *scripsi*, primus *D* 21 genu|| flexo *D* (*erat o in ras.*) 22 statues *D* 26 ptestans *D*

praesentibus esses, hoc sine dubio responderes: pro me stans orauī, quia pro me, qui recte deo seruiui, in orando et impetrando non laborauī, quia, qui pro iusto orāt, non laborat. ideo stans pro se orauit. inde uentum est, ut oraret pro Iudaeis, 5 pro interfectoꝝ Christi, pro interfectoꝝ sanctorum, pro lapidatoꝝ suis. quia adtendit nimiam et magnam esse impietatem ipsorum, quae difficile donari possit, genu flexit.

Imitemur ergo, fratres dilectissimi, uel in quantum donauerit deus, beatum Stephanum, diligamus non solum amicos 10 sed etiam inimicos, quia nihil est, unde sic et peccata redimere et diabolū uincere et deum placare possimus. denique sic ipse dominus dixit: date et dabitur uobis, dimittite et dimittetur uobis, et iterum: si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et uobis pater uester 15 caelestis delicta uestra et cetera. uidete, fratres, misericordiam domini nostri. in potestate nostra posuit, qualiter in die iudicii iudicaremur. si dimittamus, dimittetur nobis, si non dimittamus, non dimittetur nobis. diligamus ergo, fratres dilectissimi, non solum amicos sed etiam inimicos, ut ad tribunal iudicis aeterni cum secura conscientia ueniamus dicentes: 20 da, domine, quia dedimus, dimitte, quia dimisimus. nos fecimus, quod iussisti, tu imple, quod promisisti, quod ipse praestabit, qui cum patre uiuit et regnat cum spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

25

V.

SERMO IN NATALI INFANTUM INNOCENTIUM.

Hodie, fratres carissimi, natalem illorum infantium colimus, quos ab Herode rege interfectos esse euangelii textus loquitur.

12] Luc. 6, 38. 37. 13] Matth. 6, 14.

1 fortasse in praesentibus scribendum 4 iudeis D 6 qui addit D 7 que deficile D 8 emitamur D 10 redemere D 11 diabolū D 12 demitte D 13 demittetur D demiseritis D 14 demittet D 17 demittamus demittetur D utroque loco 20 eterni D 21 demitte D demisimus D 26 incipit sermo iñt infantū illorū discendus (sic!) D; exstat hic sermo inter dubios Augustini sermones CCXX (39, 2152 M.) 28 erode D euuangelii D

ideo cum summa exultatione gaudeat terra nostra caelestium militum et tantarum parens fecunda uirtutum. ecce profanus hostis numquam beatis paruulis tantum prodesse potuisset obsequio, quantum profuit odio. nam sicut sacratissima praesentis diei festa manifestant, quantum contra beatos paruulos iniquitas abundauit, tantum in eis gratia benedictionis effulsit. sic enim paulo ante audiuius, quod, cum Herodes rex Christum persequeretur, milia feliciū extincta sunt puerorum dicente propheta: Rachel plorans filios suos et noluit consolari, quia non sunt. o beata parens triumphalium, inlustrium patria bellatorum, tantorum diues pignorum, quasi ad momentum oculis inspicientium orbari uisa est, numquam tamen indiget consolari nec plorat filios, quos inhibendis luctibus, dum perdiderat, adquisiuit. beata es, o Bethlehem terra Iuda, quae Herodis regis inmanitatem in puerorum extinctione perpessa es, quae sub uno tempore candidatam plebem inbellis infantiae deo offerre meruisti.

Digne tamen natalem colimus illorum, quos beatiore aeternae uitae mundus edidit, quam quos maternorum uiscerum partus effudit, si quidem ante uitae perpetuae adepti sunt dignitatem, quam usuram praesentis acciperent. aliorum quidem pretiosa mors martyrum laudem in confessione promeruit, horum in consummatione conplacuit, quia incipientis uitae primordiis ipse eis occasus initium gloriae dedit, qui praesentis terminum posuit, quos Herodis impietas lactantes matrum uberibus abstraxit, qui iure dicuntur martyrum flores, quos in medio frigore infidelitatis exortos primas erumpentes ecclesiae gemmas quaedam persecutionis pruina decoxit. et ideo dignum est

9] Hierem. 31, 15; Matth. 2, 18. 14] Matth. 2, 6.

1 exultatione *D* gaudeat—*lin. 17* meruisti] *cf. Eusebii (Fausti) hom. 11 init.* nostra] *nutrix add. Euseb.* 2 et tantarum *Aug.*, tantorū *D* pariens *D* pphanus *D* 3 pdisse *D* 6 habundauit *D* 7 uerba sic enim—*lin. 14* adquisiuit *absunt apud Aug.* herodis *D* 9 rachel *D* 10 baeata *D* inlustrū *D* 12 inspientiū *D* indigit *D* 14 bethelēm *D* 15 ante Herodis *in D* eredes *erasum est* 16 que *D* 17 meruisti *D* 18 beationes *D* eterne uite *D* 19 maternarum *D* 20 uite perpetue *D* 22 confesione *D* 23 primordis *D* 28 quidā *D*

interfectis pro Christo infantibus honoris inpendere caeremonias non doloris, sacramentis uota dare non lacrimis, quia ipse illis causa fuit poenae, qui exstitit et coronae, ipse odii causa, qui et praemii. parante autem Herode paruulis necem Ioseph per
 5 angelum admonetur, ut Christum dominum in Aegyptum trans-
 ferat. Aegyptus idolis plena erat iam post Iudaeorum persecu-
 tionem et ad occidendum Christum profanae plebis adsensum
 Christus ad gentes idolis deditas transire dignatur et Iudaeam
 relinquens ignoranti saeculo colendus infertur.

10 Et quia in scripturis diuinis bonos et iustos uiros semper
 persecutionem malorum sustinuisse cognoscimus, si diligenter
 consideramus, inuenimus illos maiora supplicia sustinere, qui
 faciunt, quam ii, qui sustinere uidentur. omnis enim homo,
 qui alium in corpore persequitur, prius ipse in corde persecu-
 15 tionem sustinere cognoscitur. nam si etiam illi, quem per-
 sequitur, aliquid de substantia sua tulerit, maius sibi ipse
 dispendium facit, quia nemo habet iniustum lucrum sine iusto
 damno. ubi lucrum ibi damnum, lucrum in arca, damnum in
 corde. tulit uestem perdit fidem, acquirit pecuniam perdit iusti-
 20 tiam. sed hoc homines ideo faciunt, quia diem nouissimum
 attendere nolunt. si enim diem mortis suae cogitare iugiter
 uellent, animum suum ab omni cupiditate uel malitia prohiberent.
 sed quod modo nolunt salubriter cogitare, necesse habent postea
 sine ullo remedio sustinere. ueniet enim illis dies nouissimus, ue-
 25 niet dies iudicii, quando eis nec pecuniam licebit augere nec bonis
 operibus se ab aeterna morte poterunt redimere, quia percutitur
 etiam ab hac animaduersione peccator, ut moriens obliuiscatur
 sui, qui, dum uiueret, oblitus est dei. ueniet dies iudicii, quando
 mouebuntur fundamenta montium et ardebit terra usque ad infe-
 30 ros deorsum, quando caeli ardentes soluentur, quando sol

29] cf. Deut. 32, 22. 30] 2 Petr. 3, 12. Matth. 24, 29.

3 poene *D* exstetit *D* corone *D* hodie *D* 4 p̄mi *D* parente *D*
 herodi *D* 5 egyptum *D* 6 egyptus *D* iudeorū *D* 7 p̄fane *D*
 8 iudeā *D* 11 sustenuisse *D* 13 hii *D* uidentur *D* 14 per quem
 sequitur *D* 16 maius *Aug.*, malus *D* 18 dampnū *D* archa *D* 19 an
cum Aug. tollit *scribendum?* 20 dies *D* 25 augeterē *D* ne *D*
 26 eterna *D* redimere *D*

obscurabitur et luna non dabit lumen suum et stellae
 cadent de caelo, quando peccatores et impii mittentur in ca-
 minum ignis et fumus tormentorum illorum ascendet
 in saecula saeculorum. ibi erit fletus et stridor den-
 tium. unde ueniet tempus, fratres carissimi, quando nulli bono 5
 erit male et nulli malo erit bene. ueniet, inquam, nouissima
 dies, quando discernuntur pii ab impiis, iusti ab iniustis, lau-
 datores dei a blasphematoribus dei, quando discernentur, ut nulli,
 sicut dictum est, bono sit male, nulli malo sit bene.

Quare ergo modo non sic forte et modo sic, sed, nunc quod 10
 est in occulto, tunc erit in manifesto? lege scripturam diuinam,
 ingredi mecum, si potes, in sanctuarium dei. forte ibi, si
 possum, docebo te. immo disce mecum ab eo, qui docuit me,
 etiam nunc non esse bene malis et melius esse bonis quam
 malis, quamuis nondum uenerit bonorum plena felicitas non- 15
 dumque uenerit poena malorum nouissima. si legem dei dili-
 genter attendis, forte intellegis mecum non esse bene malis.
 rogo enim te et quaero abs te, tibi quare male est? respon-
 surus es mihi: egestas angit, premit difficultas, dolor fortasse
 membrorum, timor ab inimico. tibi ideo male est, quia pateris 20
 mala, et bene est illi, qui se ipsum malum patitur? multum
 interest inter malum pati et malum esse, sed tu, quod pateris,
 non es. malum enim pateris et malus non es. ille autem
 malum non patitur et malus est. noli ergo falli. non potest
 fieri, ut tibi male sit, qui pateris malum, et illi bene sit, qui 25
 est malus. cum enim est malus, putas, quia non patitur et
 malum, cum patitur se ipsum? tibi male est, quia malum
 alienum pateris in corpore tuo, et illi bene est, qui malum se
 ipsum patitur in corpore suo? tibi male est, qui forte malam
 habes uitam, et bene est illi, qui malam habet animam? esto 30

2] cf. Matth. 13, 42. 50; Apoc. 19, 20. 3] Apoc. 14, 11. 4] Matth.
 8, 12 al.

4 ubi *Aug.* 5 nullo *D* 6 ueniet—*p. 242, 7 ne pereas cum eis] cf.*
Aug. serm. 48, 7. 8 (38, 319 M.) 7 discernentur *Aug.* 8 blasphemato-
 ribus *D* 11 occulto *D* 12 ingredi *D* potest *D* 13 ab eo *Aug.*,
 habeo *D* 15 quamuis *D* 19 angit *Aug.*, tangit *D* difficultas *D*
 23 malū^s *D* 25 post malum in *D* cum pateris malum *erasum est*
 27 malū^s cum *D* 30 uillam *Aug.*

bonus, qui habes bona. bonae sunt diuitiae, bonum est aurum, bonum et argentum, bonae familiae, bonae possessiones. omnia ista bona sunt, sed unde facias bene. habeto bona, quae te faciunt bonum, quae te faciunt malum. quae sunt, inquis, ista? 5 fac iudicium et iustitiam. bona sunt, quae habes. esto et tu bonus inter bona tua. erubescere bonis tuis, noli esse malus in eis, ne pereas cum eis. ita ergo aurum et argentum distribuit hominibus conditor rerum et administrator deus, ut ipsum per se natura et genere suo bonum sit, copia uero eius non extollat 10 bonos nec elidat inopia. malos autem, cum offertur eis, excaecat et, cum aufertur, excruciat, quia et, cum acquiruntur pecuniae, falsam tribuunt laetitiam et, cum perduntur, ueram tristitiam derelinquunt.

Discamus ergo amare ueras diuitias, id est castitatem et 15 iustitiam et pacem et misericordiam. istae diuitiae dicuntur iustae, quia bonis meritis iustisque tribuuntur, illae uerae dicuntur diuitiae, quia, quisque eas habuerit, non egebit, dum iuxta apostolum habens uictum et uestimentum iis contentus est. istas ergo diuitias terrenas iniustum est putare diuitias, 20 quae non auferunt egestatem. tanto enim magis quisque ardebit egestate, quanto magis auaritiae eas diligens habuerit maiores. quomodo ergo sunt diuitiae, quibus crescentibus crescit inopia, quae amatoribus suis, quantum fuerint maiores, non adferunt satietatem, sed inflammant cupiditatem? di- 25 uitem tu putas, qui minus indigeret, si minus haberet, unde bene dixit quidam:

crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. cum pecuniae enim incremento rabies cupiditatis augetur. nam

18] 1 Tim. 6, 8. 27] Iuuen. 14, 139.

1 bone *D* ubique 2 et] est *Aug.* 3 bene] non quae te faciant bonum *add. Aug.* habito *D* 4 que *D* utroque loco quae—malum *om. Aug.* 6 tuis] esto bonus mansurus inter bona peritura. erubescere bonis tuis *add. Aug.* 9 generi *D* eius *Aug.*, ē *D* 10 offertur *Aug.*, effertur *D* 11 execat *D* 12 tribuit *D* letitiā *D* 15 iste *D* 16 iuste *D* tribuntur *D* ille uere *D* 18 apostolorū *D* habens *suprascr. D* hiis *D* 21 auaritiae *post* egestate *habet Aug.* 23 fuerit *D*

omnes auari uel cupidi uelut hydropis morbo aegrotare uidentur. quomodo enim hydropicus, quantum plus bibit, tantum amplius sitit, ita et auarus uel cupidus acquirendo periclitatur et inquirendo non satiatur.

Nos uero, fratres, cogitantes nos peregrinos et hospites esse in hoc saeculo hoc tantum, quod ad uictum et uestitum opus est, nobis in itinere uitae istius reseruemus et, quantum possumus, in aeternam beatitudinem per elemosynam pauperum dirigamus, ut, cum in die iudicii cupidi et auari pro sterilitate operum bonorum audire meruerint: discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, nos pro bonis operibus audire possimus: uenite, benedicti patris mei, percipite regnum, quod uobis paratum est a constitutione mundi, quia esuriui et dedistis mihi manducare, nudus fui et cooperuistis me. ad istam uero beatitudinem nos dominus sub sua protectione perducât, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

VI.

SERMO IN NATIUITATE APOSTOLORUM IACOB ET IOHANNIS.

Rogo uos, fratres carissimi, ut <non> moleste accipiatis nec nos superfluos iudicetis, quod uos pro amore inimicorum frequentius commonemus. hoc ideo faciamus, quia ad sananda uulnera omnium peccatorum nullum medicamentum fortius esse cognouimus, nec uobis ineptum esse uideatur, quod aliquotiens etiam in sollempnitatibus martyrum ad amorem uos

10] Matth. 25, 41. 12] Matth. 25, 34.

1 uelud *D* hydropis *Aug.*, et trobis *D* 2 hydropicus *Aug.*, adropicus *D* 3 sitit *Aug.*, sitiuit *D* pereclitatur *D* 7 itinere *D* uite *D* 8 eternam *D* elymosinã *D* 9 diẽ *D* sterelitate *D* 10 merueñt *D* 11 eternum *D* 14 cooperuisti *D* 19 incipit sermo qui in natiuitate apostolorum iacob et iohannis et quando uolueris dici potest *D*; *exstat initium huius sermonis apud Maium, bibl. patr. nou. I 242 editum Augustini nomine ex cod. Uatic. 4951 et cod. Ottoboniano 978; reliqua sermonis pars (inde a p. 244, 7 noli) cum Augustini sermonis 49, 5—7 parte congruit* 20 non om. *D* 21 iudicetis *D* p *D* 22 facimus *Aug.*

prouocemus inimicorum. propterea hoc fieri uolumus, quia omnes
 martyres per istam perfectissimam caritatem ad coronam mar-
 tyrii peruenisse cognouimus, quod etiam in beato Stephano in-
 pletum esse cum ingenti admiratione gaudeamus. diligenter,
 5 quaeso, adtendite, fratres, et intellegite, quia in omnibus malis
 hominibus uitia potius habere odio debemus, non homines,
 diligere hominem, odisse uitium. noli propter hominem dili-
 gere uitium nec propter uitium odisse hominem. homo proxi-
 mus tuus est, uitium inimicus est proximo tuo. tunc amas
 10 amicum tuum, si oderis uitium, quod nocet amico tuo. si
 credis, bene facis, quia iustus ex fide uiuit. quod abundat
 in rebus humanis, hoc dico. aliquando amico tuo carissimo
 inimicus est aliquis, qui erat amicus amborum. incipiunt
 esse de tribus amicis duo inter se inimici. quid faciat medius,
 15 qui remansit? unus ex illis, qui se odio habent, uult, ut
 oderis cum illo, quem ille odio habet, et haec uerba tibi dicit:
 non es amicus meus, quia es amicus inimici mei. et quod tibi
 dicit iste de illo, hoc tibi dicit ille de isto. tres enim eratis,
 duo coeperunt esse discordes et remansisti tu solus. si huic
 20 te iunxeris, illum odio habebis inimicum, si illi, istum, si
 ambobus, ambo murmurabunt. ecce temptatio. exspectas forte
 a me audire, quid facias. permane amicus amborum. qui dis-
 cordant inter se, concordent per te. mala si aliqua audisti ab
 altero de altero, noli prodere alteri, ne forte postea sint amici,
 25 qui modo sunt inimici, et proditores suos prodant sibi.

Sed hoc propter homines dixi, non propter oculos dei. ecce
 nemo te prodit deo. deus est, qui te uidet, qui te iudicat.
 audisti ab irato uerbum, a dolente ac succensente: moretur
 in te. quare proditur, quare profertur? non enim si in te

10] Iac. 2, 19. 11] Galat. 3, 11 al.

1 prouocemus D 3 beato D 5 quesso D 6 potius D hodie D
 7 hodie D 9 inimicus *supra ras. exstat in D*, inimicum Aug. 10 no-
 cet D tuo si credis *supra ras. in D* 11 habundat D 15 hodie D
 16 odes D 19 caeperunt D 20 iunxeris D hodie D 24 prodire D
 26 dixi Aug., dixit D 28 adolente D succensante D moriatur Aug.
 29 sin D (i man. alt.)

fuerit, disrumpet te. dic sane amico, qui uult te facere inimicum amici tui, alloquere et tamquam aegrotantem animam medicinae lenitate pertracta. dic illi: quare uis, ut sim inimicus illius? respondebit: quia inimicus meus est. uis ergo, ut sim inimicus illius inimici tui? inimicus esse debeo peccati tui. iste, cui me uis facere inimicum, homo est, alius est inimicus tuus, cui debeo esse inimicus, si amicus tuus sum. respondebit: quis est alius inimicus meus? uitium tuum. respondebit: quid est uitium meum? odium, quo odisti amicum tuum.

Esto ergo similis medico. medicus non amat aegrotantem, si non odit aegritudinem. ut liberet aegrotum, persequitur febrem. nolite amare uitia amicorum uestrorum, si amatis amicos uestros. sed cui dico, putas, ne facio ego ipse? quod dico, fratres mei, facio, si in me facio. primus autem in me facio, si a domino accipio odio uitia mea, cor meum ad sanandum offero medico, persequor peccata, quantum possum, gemo de illis, confiteor, quia sunt in me, et ego accuso me. qui me reprehendebas, corrige te. haec est iustitia, ne dicatur nobis: stipulam in oculo fratris tui tu uides et trabem in oculo tuo non uides. hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo. ira fistuca est, odium trabes, sed nutriti fistucam et fit trabes. ira inueterata fit odium, fistuca nutrita fit trabes. ut ergo fistuca non fiat trabes, non occidat sol super iracundiam uestram. uides sentisque odio te liuentem et reprehendis irascentem? tolle e te odium et recte reprehendis iram. fistuca est in oculo suo, in tuo trabes est.

20] Matth. 7, 3; Luc. 6, 41. 24] Eph. 4, 26.

1 disrūpit *D* 2 egrotantem *D* 3 medicini *D*, an medici scribendum? 4 illius *deletum in D* 7 inimicos *D* 8 qui *D* 9 hodiū *D* 11 egrotantem *D* 12 egredudinem *D* egrotū *D* 14 cui] qui *Aug.* 16 accipiōdio *D* 17 gemeo *D* 18 acusso *D* 19 correge *D* 21 hypochrita *D* eiece *D* 22 trabis *D ubique* nutritis *Aug.* trabis sed—fit odium *D bis* 24 fit *D* 25 liuentem *Aug.*, libentē *D* 26 tolle e te *scripsi*, tollite *D* recte *Aug.*, nec te *D* 27 duo *D*

et oculus cum trabe quomodo potest uidere fistucam? nescio, quo fronte sub ora irascentem reprehendit, qui odium in corde reseruatur. qui sub ora irascitur et cito irascitur et cito placatur, fistucam quidem incurrit, sed statim per paenitentiam eam
 5 abstulit. qui uero odium perlongo tempore in corde tenuerit, nutriendo fistucam in trabem conuertit. trabes est in oculo tuo, quia fistucam ibi natam statim tollere nolueris. cum illa dormisti, cum illa surrexisti, eam in te ipsum excoluisti, falsis suspicionibus inrigasti, uerba adulantium et ad te uerba
 10 mala de amico deferentium credendo nutristi, fistucam non auulsisti diligentia tua, trabem fecisti.

Tolle trabem de oculo tuo, noli odire. fratrem tuum expauescis an non expauescis? dico tibi, noli odire et securus es. respondes et dicis mihi: quid est odisse et quid mali est,
 15 quod odit homo inimicum suum? odisti fratrem tuum, sed odium contempnis. audi diuinam scripturam: qui odit fratrem suum, homicida est. ergo si homicida est, non uenenum parasti, non ad percutiendum inimicum cum gladio processisti, non ministrum sceleris praeparasti, non locum, non tempus,
 20 postremum ipsum scelus non fecisti, tantum odisti et prius te quam illum occidisti. disce ergo iustitiam, ut non oderis nisi uitia hominis. hoc si tenueritis et hanc iustitiam feceritis, ut homines etiam uitiosos sanare malitis potius quam damnare, ante tribunal aeterni iudicis non pro odio damnandi, sed pro
 25 caritate uel pace coronandi feliciter uenietis praestante domino nostro Iesu Christo, qui uiuit et regnat cum patre et cum spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

16] 1 Ioann. 3, 15.

1 trabem *D* nescio — *lin. 6* conuertit *om. Aug.* 2 quo] *D* 3 hora *D* irascaetur *D* (*priore loco*) 4 penitentiã *D* 5 p longo *D* 7 natum *D* 8 ipsũ *D*, ipso *Aug.* 9 adolentium *D* 10 defferentiũ *D* 12 odere *D* suum *D* expauiscis *D utroque loco* 14 respondis *D* mali *Aug.*, male *D* 15 sed] si *add. Aug.* 16 hodium *D* contempnis *D* 17 ergo—est] qui odit, homicida est. numquid modo potes dicere: quid ad me, ut homicida sim? qui odit, homicida est *Aug.* 19 non locum—tantum odisti *add. D in marg. sup.* 23 malletis *D* putius *D* dampnare *D* 24 eternis *D* dampnandi *D*

VII.

DE EPIPHANIA.

Proxime, fratres carissimi, eius diei redemptionis nostrae celebrauimus sacramentum, quo deus hominem cum infirmitatibus induit. hodie uero illud excolimus, quo se deus in homine uirtutibus declarauit pro eo, quod in hac die siue caelo stellam ortus sui nuntium praebuit, siue quod in Cana Galilaeae in conuiuio nuptiali aquas in uinum conuertit, siue quod in Iordanis undis aquas ad reparationem humani generis suo baptismo consecrauit, siue quod de quinque panibus quinque milia hominum satiauit. in quolibet horum salutis nostrae mysteria continentur et gaudia. nobis enim ex uirgine natus est, quod stella monstrauit. nos in melius esse mutandos operis miraculo et aquarum conuersione signauit, nobis remedia prouidit ex baptismo, quod in Iordanis alueo praebuit, prouocauit. et ideo, fratres carissimi, in omni actu nostro stellam fidei praeferamus et in custodiam puritatis Christi baptismum celebremus, quia et haec Christi regeneratio tuae fidei confirmatio est. insinuauit enim tibi muneris sui beneficium per secundae natiuitatis exemplum et, quod facere te uoluit, prior fecit.

Legimus Iudaeos diuersa sub lege habuisse baptismata, sed nullum ex his contra praeuaricationis malum generalem potuit conferre medicinam. et ideo pro absolutione totius mundi indigebant regenerationis aquae caelitus sanctificari et, quia per uniuersum mundum sacramentum baptismi humano generi opus erat, omnibus aquis benedictionem dedit, quando in Iordanis alueo unica ac singulari pietate descendit. tunc enim Christum

2 incipit de epiphania in uigiliis dicenda *D* 3 die *D* 6 siue] quod in *add. Aug. Max.* 7 chanan *D* 9 humano *D* 10 siue—satiauit *om. Max.* 12 misteria *D* enim *Aug.*, ē *D* 13 uerba nos—prouocauit *immutata leguntur apud Max. et Aug.* motandos *D* 14ª quarū *D* 15 bap̄tismo *D* albeo *D* 17 custodiã *D* 19 tuae—tibi] nostrae—nobis *Max. Aug.* 20 exemplū *D* 22 bap̄tismata *D* 24 absolutionem *D* 25 aqua *Max.* 26 bap̄tismi *D* 28 albeo *D*, alueum *Max. Aug.* singulare *D* descendit *D*

dominum non tam lauauit unda quam lota est. tibi enim
 Christus nascendo aduenit, tibi uiuendo militauit, tibi moriendo
 confligit. quem uides pro te mortuum, pro te intellege bapti-
 zatum. itaque Christus dominus qualis post baptismum talis
 5 omnino etiam ante baptismum fuit. et ideo praecursor eius at-
 que baptista ita, cum ad eum baptizandus ueniret, alloquitur:
 ego, domine, a te baptizari debeo et tu uenis ad me?
 quid euidentius de Christi nondum baptizati puritate, quid
 fortius? ego a te debeo baptizari, id est, qui fons es inno-
 10 centiae et plenitudo iustitiae, qui nullo indigens dare scis, ne-
 scis accipere, ego, inquit, a te debeo baptizari, quia tecum
 exhibes et in te possides puritatis munera et baptismatis
 sacramenta et, quod ego dabo te largiente per gratiam, tu ob-
 tines per naturam. creaturae interea fit profectus. creatoris
 15 adtactu membra tinguntur et fluenta ditantur. uitali gratia
 non corpus ex flumine, sed flumen mutatur ex corpore. de-
 scendere in se fontem suum felix unda miratur sub uno
 momento aeterna remedia concipiens et nouandam generatio-
 nem fecunditate parturiens, quod acceperat, hoc reddens et,
 20 quod non habebat, accipiens.

Inter haec mirum esset, quod se dominus serui subdidit
 benedictioni, nisi cruci <se> subdidisset et morti. et ille qui-
 dem pretiosum sibi hominem esse pretii ipsius dignitate per-
 docuit. sed hinc quoque intellegimus, quam grandes apud se
 25 aestimet dominus noster humanorum criminum causas, propter

7] Matth. 3, 14.

3 confligit *D* mortuorū *D* pro te *ex* propter *D* baptizatū *D*
 4 itaque—post baptismum *om. Max. Aug.* baptismum *D utroque loco*
 5 praecursor eius *Max. Aug.*, praecursorem *D* 6 baptista *D* ita] eum
add. Max. Aug. baptizandūs *D (~ erasum)* 7 baptizari *D* 8 bab-
 tizati *D* 9 baptizari *D* id est *suprascr. D supra rasuram, in qua*
erat puritate 11 inquit *D* baptizati *D* 12 exhibes *D* possedis *D*
 baptismatis *D* 13 largente *D* 15 adtactus *D* uitali—corpore *om.*
Max. uitalem gratiam *Aug.* 16 mutuatur *Aug.* 17 descendere *D*
 te *D* 18 aeterna *D* noua deum regenerationis fecunditate *Max. Aug.*
 19 acceperat *D* 20 accipie|ns *D* 22 benedictione *D* cruce *D* se
om. D subdedis sed *D* 25 criminū *D*

quas non angelum, non archangelum, sed misit deum ad terras. quam grauis sit peccati, quam dura condicio, prodit remedii magnitudo. quanta malorum discussio erit, qua damnabuntur, sollicitudo indicat, qua redimuntur.

Omni ergo uigilantia atque diligentia caueamus, ne uulneret 5
diabolus, quod sanauit deus, ne per consensum cordis, per flagitium corporis seruitutem, quam debemus domino magis exhibere, praebeamus inimico. et quidem si quis uiolentus ac
praepotens aliquid de facultate nostra ac proprietate rapuisset, nonne dignum summo odio duceremus, nonne merito tamquam 10
hostem detestaremur? et quo tandem animo diabolo per peccatum consentimus, qui nobis substantiam non uult auferre, sed uitam, non terram fraudare, sed caelum, non fines possessionis angustare, sed infinita spatia aeternitatis? inter haec, o
homo, si dignitatem facturae tuae, si pietatem circa te domini 15
tui uolueris aestimare de pretio, poteris non dubitare de regno.

Illud, fratres carissimi, quod die tertia nuptias factas in Cana Galilaeae et quod aquam in uina conuersam fuisse modo, cum euangelium legeretur, audiuius, uideamus, quae sunt illae nuptiae. hic adquisitio uel reparatio nostra uotis et festis 20
nuptialibus demonstratur, sicut in alio loco cum choro et symphonia reditus filii iunioris excipitur. sex autem hydriae sunt sex mundi huius aetates, prima ab Adam usque ad Noe, a Noe usque ad Abraham, ab Abraham usque ad Dauid, a Dauid usque in transmirationem Babylonis, a transmiratione Baby- 25
lonis usque ad Iohannem baptistam. quibus temporibus non defuit prophetia de Christo, per quas iusti figuram et typum domini praetulerunt. capiunt uero metretas binas uel ternas,

1 terras] quae sequuntur apud Maximum infra p. 256, 11 apud Faustum leguntur 2 conditio D 3 remedi D dampnabuntur D, impii add. Aug. 4 redemuntur D, pii add. Aug. 6 diabolus D 8 probemur Aug. uiolentius D 10 du||ceremus D 11 diabulo D 13 fraudere D 14 o||mo D 17 chanan D 18 uina scripsi coll. p. 250, 3, tino D, uinum Aug. 19 euuangelii D ille D 21 simphonia D 23 etatis D prima—Christo om. Aug. 24 dauit a|| dauit D 25 babilonis D utroque loco transmirationem D 26 babtistã D 28 metritas D

quia fidem intra se continent trinitatis. sed uideamus, quid dicit sermo diuinus. ipsa sacra tractemus euangelii oracula.

In Cana Galilaeae aquam in uina conuertit et latentem sub homine dominum operum uirtute detexit. et die, inquit,
 5 tertia nuptiae fiebant. sed quae sunt istae nuptiae nisi gaudia salutis humanae? quare die tertia? siue quia nobis mysterium trinitatis ostendit, siue quod die tertia resurrexit. itaque tamquam sponsus procedens de thalamo suo descendit ad terras et ecclesiae ex gentibus congregandae suscepta in-
 10 carnatione iungendus. cui quidem ecclesiae, quae utique nos sumus, et arras et dotem dedit. arras dedit, quando nobis est ex lege promissus, dotem dedit, quando pro nobis immolatus est. et alio modo hoc potest accipi, ut arras praesentem gratiam, dotem intellegamus uitam aeternam. uideamus, quid
 15 agit in Cana Galilaeae. hic iam prodant nobis deum stupenda miracula.

Statuuntur hydriae capientes metretas binas uel ternas. inplentur hydriae, mutantur subito aquae homines postmodum mutaturae et, dum in melius mutantur, uelut baptismatis uim
 20 loquuntur. quodam modo in illis similitudo regenerationis exprimitur et, dum aliud ex alio efficiuntur, dum in speciem gratiorem inferior creatura transfertur, mysterium secundae natiuitatis aperitur. nihil in ipsis aquis de sua quantitate inminuitur et, dum in se manerent, a se omnino nobili commutatione degenerant. pereunt substantiae suae, adquiruntur
 25 alienae. fortior tenui materiae adquiritur sapor et occulta

4] Ioann. 2, 1.

1 int̃ D uideamus Aug., ueniamus D 2 tractemus *scripsi*, tractamus D, retractemus Aug. euangelii D 3 chanan D galilaeae D aquam *scripsi coll. p. 249, 18*, aqua D, aquas Aug. latentẽ D 4 inquit D 5 sed quae *scripsi*, ꝛ que D, quae Aug. iste D 8 descendit D 9 gen^{ti}bus D 11 totem D 15 canaan D prodeant et dei Aug. *Euseb.* 18 ydriae D motantur D 19 motature D motantur D bap̃tismatis D 20 loquuntur D 21 aliut D 22 grationem D secunde D bis 23 quantitate Aug., qualitate D 24 fort. manent, manent Aug. commutatione D 25 periunt D 26 aliaene D matyriẽ D

fluentis leibus uirtus infunditur et aquarum natura inebriatur ac sic nouo more creatoris sui potentiam confitentur. quis potest ista conuertere nisi qui potuit et creare?

Deficiente ergo uino dicit ad Iesum mater eius: uinum non habent. primo loco requiramus, quod fuit uinum, quod defecisse dicitur, et quid sit aliud uinum, quod mirabiliter praeparatur, quod architriclinus melius esse pronuntiat dicens: omnis homo primum bonum uinum ponit et, cum inebriati fuerint, id, quod deterius est. tu uero seruasti bonum uinum usque nunc. uinum multis locis accipimus diuina praecepta et scripturas sanctas meracissimum uigorem caelestis sapientiae continentis, quibus ad amorem domini incalescant sensus et inebriantur affectus, secundum illud, quod de sapientia dictum est: parauit mensam suam, miscuit uinum suum in cratere. scripturarum ergo diuinarum uirtus, si quando alicuius interiora repleuerit, dicere poterit cum propheta: potasti nos uino conpunctionis, et: poculum tuum inebrians quam praeclarum est. operante ergo Christo in Cana Galilaeae uinum defecit et uinum fecit, id est umbra remouetur et ueritas praesentatur, lex recedit, gratia succedit, carnalia spiritalibus commutantur, in nouum testamentum obseruatio uetusta transfunditur, sicut beatus apostolus dicit: uetera transierunt et ecce in Christo facta sunt omnia noua. quomodo autem hydriae illae inpletae aqua nihil minuunt ex eo, quod erant, et tamen incipiunt esse, quod non erant, ita lex non periit per aduentum Christi absoluta, sed profecit. uino ergo deficiente uinum aliud ministratur. bonum quidem est uetus testamentum, sed sine spiritali intellectu euanescit in littera, nouum uero odorem uitae reddidit in gratia.

4] Ioann. 2, 3. 8] Ioann. 2, 10. 14] Prou. 9, 2. 17] Psalm. 59, 5. Psalm. 22, 5. 23] 2 Cor. 5, 17.

1 lenibus *Euseb.* 2 more *ex mouere D* 6 defecisse *D* aliud *D*
 13 inebriantur *Aug.* 15 crataere *D* 19 chanaan *D* unū defecit *D*
 fecit] fit *Aug. Euseb.* 21 succidit *D* commotantur *D* 24 ydrię *D*
 ille inplete *D* 25 minuunt *D Euseb.*, minuuntur *Aug.* 26 periit
scripsi, peribit *D*, perit *Aug. Euseb.* 27 profecit *scripsi*, profecit *D*
 29 reddit *Aug. Euseb.*

Cum haec ita sint, architriclinum ipsum praepositum in
 domu sponsi uideamus, quem sentire possimus. et quem alium
 nisi beatum Paulum intellegere debemus, qui post legis accep-
 tionem noui testamenti mysteriorum suauiusimo uel odore uel
 5 gustu et spiritalium sensuum fragrantia repletus et inebriatus
 exclamat et laudat: tu seruasti bonum uinum usque ad-
 huc. uideamus tamen, quem ad modum ipsum uinum laudat:
 nec oculus, inquit, uidit nec auris audiuit nec in cor
 hominis ascendit, quae praeparauit deus diligentibus
 10 se. ecce uera, ecce praedicanda miracula, quae in nobis ope-
 rantur, quando de pessimis bonos fecit, de superbis humiles,
 de inhonestis castos, de sectatoribus saeculi amicos dei. quae
 potest maiora exercere miracula, quam quando hominem uer-
 mem et putredinem dignatur in statum angelicum promouere,
 15 de terrenis in caelestibus collocare et in gratiam suae adoptionis
 adsumere, quod ipse praestare dignetur, qui cum patre et spi-
 ritu sancto uiuit in omnia saecula saeculorum.

VIII.

DE EPIPHANIA DOMINI AD MISSAM AUT IN NATALI LUCIANI

20

MARTYRIS.

Sollemnitatem, quae est de domini nostri natiuitate, fratres
 carissimi, ea fide celebrauimus, qua ex hoc homine deus natus
 est. hanc ergo ea obseruatione ueneremur, qua deus in ho-
 mine declaratus est. illic in infirmitatibus absconditur, hic
 25 uirtutibus reuelatur. hodie enim magos ab oriente uenientes
 usque ad locum geniti saluatoris stella Christum quaerentibus

6] Ioann. 2, 10. 8] 1 Cor. 2, 9.

3 ante intellegere rasura 2—3 litterarum exstat in D 4 odorem uel
 gustum D 5 sensum D fragrantia scripsi, flagrantia D 6 ladat D
 8 inquit D 10 operatur Aug. 14 putridinem D 19 item de epi-
 phania dñi ad missam aut de (die?) crastino in nt luciani martyris D;
 editus est hic sermo ab A. Maio, spicileg. Roman. V 98 Faustini episcopi
 nomine (ex cod. Ottobon. 976 saec. XVII) et postrema Sedati homiliae
 (72, 771 M.) pars est 21 que D natiuitatem D 22 caelebrauimus D
 23 ea ||| D (erat ex in ras.) ueneremus D

monstratura perduxit. spectetur sub humili tugurio sacra nati-
 uitas. adoratur in pannis, qui fulget in stellis. adoratur in
 pannis, id est sub abiectioe corruptionis humanae inuiolata maie-
 stas. reuelatur innuente mysterio diuinae misericordiae magni-
 tudo in eo, quod ad Christum primum Aethiopes, id est gen- 5
 tiles ingrediuntur. gentium primitiae consecrantur in agnitionem
 ueritatis, synagogam Iudaeorum praecedat ecclesia gentium
 peccati exuta nigritudine et fidei induenda candore. haec ita-
 que in praesepe salutem nostram expetit. quid est hoc, quod in
 praesepe salutem nostram expetit? id est fera prius infidelium 10
 populorum multitudo intra ecclesiae stabulum recepta man-
 suescit. Iudaei quidem gloriantur cultum penes se esse diui-
 num, sed primi legati gentium uident Christum. quare primi?
 quia sanus Christiani oculus lucem sequitur, Iudaeorum uero
 corruptus intuitus ipsa luce subfunditur et aeger obtutus inlato 15
 lumine magis tenebrescit.

Interea beata legatio perductam se ad sacra cunabula radio
 desuper currente miratur. extrema gens bono publico prima
 fruitur. quam stupenda dignatione inter amplexus genetricis
 includitur, qui terram caelumque complectitur, in sinu matris 20
 latet, qui regnum patris excedit. per simplex officium spiritale
 reuelatur arcanum, humanitas cernitur, diuinitas adoratur. exhibent
 aurum et tus et myrram plus in mysteriis quam in
 conscientis offerentes. in auri munere regia dignitas, in turis
 uapore diuina maiestas, in myrrae specie sepelienda demon- 25
 stratur humanitas. ac sic trinitatem oblationis numerus loqui-
 tur, unitatem deuotio una testatur.

Ac per hoc peruigili intentione cordis caelum studeamus
 aspicere, si ad Christum cupimus peruenire. dirigat nobis

1 spectatur *Mai* tugurio *Mai*, te||ogorio *D* 3 humane *D* 4 diuine *D*
 5 ethiopes *D* 6 primitie *D* 7 sinagogã *D* ðcaedit *D* 12 penese *D*
 14 luce *D* 15 subfunditur *ex* suffunditur *D* eger *D* 18 currentem *D*
 puplico *D* 19 dignatio *Aug. in serm. spurio 135, 5, ubi haec sermonis*
pars (interea beata legatio — *p. 254, 5* corruptione custodiat) *legitur* 20 ter-
 rãque *D* 21 simplex *D* 22 archanũ *D* 23 in *Aug. Mai, om. D*
 24 dignas *D* 25 mirre *D* 27 unitatem *Aug. Mai, iniquitatem D, an*
 unaequitatem (uniquitatem) *scribendum?* 28 studiamus *D*

semitas uitae perfectae stella iustitiae. ei, qui dixit: non apparebis in conspectu meo inanis, offeramus aurum fidei, pietatis aromata, castitatis holocausta. spiritalem myrram habeamus in nobis, quae ita animas nostras condat, ut inlaesas
 5 a peccati corruptione custodiat. mutemus uiam, si peruenire optamus ad patriam, utique ad patriam caelestem. hoc sit inter utrumque commercium, ut illius nobis proprietatem usu istius conparemus, ut, sicut uita aeterna uitae istius praemium erit, ita laboremus, ut illius ista sit meritum. illud autem, quod
 10 ait euangelista, magos admonitos esse in somnis, ne redirent ad Herodem, sed per aliam uiam ad regionem propriam remearent, hoc ergo nobis spiritaliter praecipitur, ut per aliam uiam, id est per aliam conuersationem reuertamur ad patriam.

Forte aliquis requirit, quomodo id fieri possit. qui hoc
 15 scire desiderat, audiat prophetam dicentem: deuerte a malo et fac bonum, inquire pacem et sequere eam. hoc enim ordine per aliam uiam reditur ad patriam. nam quia per superbiam cecidimus in mundum, oportet, ut per humilitatem redeamus ad paradysum. per cupiditatem ad seruitium diaboli
 20 uenimus, per misericordiam ad Christum dominum redeamus. per uoluptatem atque luxuriam durissimum iugum diaboli sustinimus, per caritatem atque iustitiam leue iugum Christi suscipere festinemus, ut, qui per uias infidelitatis atque nequitiae diabolo infeliciter seruientes ab angelorum societate discessimus, per uias bonitatis ac fidei redire ad patriam principalem
 25 studeamus.

Si hoc ordine uias mortiferas relinquentes uias uitae aeternae tenere uouerimus, de sinistra translati ad dexteram magorum

1] Exod. 23, 15 al. 15] Psalm. 33, 15.

1 perfectae *Mai*, perfecta *D Aug.* 2 fide *D* 3 castatis *D* mirram *D* 4 inle||ssas *D* 5 custodiat *D* motemus *D* 7 ussu *D* 8 conparaemus *D* eterna uite *D* 9 ita *suprascr. D* ita *D* meritum] pretium *Mai* 10 euuangelista *D* 11 herodem *D* (he *in ras.*) 15 sci||re *D* 16 ||eam *D* (m *eras.*) 17 redditur *D* 18 cecidimus *D* ||humilitatem *D* 19 reddeamus *D* diaboli *D* 20 rediamus *D* 21 uoluntatem *D* luxuriã *D* diabuli *D* 22 adque *D* 23 nequitiae *D* (nequi *in ras.*) 24 diabulo *D* 25 patria *D* 26 studiamus *D* 28 dexterã *D*

itinera fideliter ac feliciter possimus imitari. quasi non tibi uidetur iam per aliam uiam ad patriam remeare, qui prius solebat res alienas tollere et nunc cupit suas misericorditer erogare? non tibi uidetur per aliam uiam incedere, qui fuit adulter et est castus, qui fuerat ebriosus et est sobrius, qui solebat maledicere et benedicit, qui fuerat inuidus et est benignus? si enim orationibus simul et bonis operibus deo auxiliante contendimus hoc ordine conuersationum nostrarum itinera in melius commutare, ad aeternam beatitudinem poterimus peruenire praestante domino nostro Iesu Christo, qui uiuit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

VIII.

DE EPIPHANIA.

Quod uobis de hesterna festiuitate propter laborem uigiliarum reseruauimus, nunc, si iubetis, oportunius audire potestis. proxime, fratres carissimi, natalem domini saluatoris exegimus, quo nobis natus in tempore est omnium saeculorum ac temporum antecessor et conditor. hodie uero per documenta certissima deus in homine declaratus est, siue quod stellam de caelo ortus sui nuntium praebuit, quam sequentibus magis usque ad susceptae infantiae ueneranda cunabula praeuiam fecit, siue quod in Iordanis alueo aquas omnibus gentibus ad salutem humani generis suo baptismo consecrauit — eas enim ille omnibus aquis purior non tam sanctificandus quam sanctificaturus intrauit —, siue haec eadem illius miraculi dies sit, qua

1 itinera *D* imitari *ex* mutari *D* 2 remiare *D* 3 coepit *Mai*
 4 incidere *D* 5 qui fuerat—benedicit *D in marg. sup.* 8 itinera *D*
 9 commutare *D* 13 incipit de epiphania sermo faustini, *D*; *hic sermo*
exstat etiam in cod. Paris. lat. 3783 saec. XI fol. 90^u (P); item homelia
 de sēm epyphañ scī fausti epi *P* 14 esterna *D* 16 uerba proxime—
p. 257, 5 substantiae congruunt cum initio Euseb. hom. 4 17 tēpere *Dⁿ*
 ac *ex* at *D* 18 per documenta certissima] sicut prodigia commendat
 certissimo *P* (*suprascr. man. alt.*) 19 stella *P Eus.* 20 nuncia *P*
 stupentibus *P Eus.* utique *P* 21 suscepte *DP* praeuiam *P*, quiam *D*
 22 in *om. P* 23 suo *ex* sua *P* bap̄tismate *D* 24 purior *Eus.*,
 prior *DP* 25 quam *P*

primum in Cana Galilaeae in conuiuio nuptiali aquas in uina
 conuertit. quo miraculo indicat hoc utique, quod gentes uni-
 uersas in aquarum similitudinem sensu uanissimo ac leuissimo
 defluentes mutaturus est ad uerum prudentiae spiritalis sapo-
 5 rem et ad meram uerae fidei ueritatem. quolibet horum trium
 salutis nostrae mysteria continentur et gaudia. nobis enim
 uel ex uirgine natum est, quod stella monstrauit nobis, uel
 ex baptismo concessum est, quod in Iordanis alueo consecrauit.
 nos quoque in melius esse mutandos operis miraculo praemon-
 10 strauit, quando aquas in uina conuertit.

Ipsi autem magi, qui ad illa caelestis pueri ueneranda cuna-
 bula stellae indicio peruenerunt, quid aliud expresserunt in
 illis muneribus nisi fidem nostram? in eo enim, quod tria of-
 ferunt, trinitas intellegitur, in eo uero, quod tres sunt et
 15 singuli singula offerunt, in trinitate unitas declaratur. per
 aurum rex ostenditur, de thure deus dinoscitur, per myrram,
 quae condiendis corporibus apta est, sepultura crucifigendi
 hominis praedicatur. secundum haec, carissimi, nos quoque
 personam magorum spiritalibus imitemur obsequiis. in primis
 20 tam diu quaeramus Christum, donec illum inuenire mereamur.
 ducatum nobis praebat uelut stella caeli lux fidei. haec illum
 nobis ostendat non iam in praesepio uagientem, sed in summa
 caeli arce dominantem, non in matris gremio, sed in patris
 solio adorandum, nec ulterius in humilitate iudicandum, sed ad

1 chana ^u P, chanan D galaeae D 2 quo—*lin. 10* conuertit *om. P*
 4 motaturos D 5 meram uerae *scripsi*, miram uera D 8 bap-
 9 motandos D 11 quae sequuntur usque ad finem congruunt cum Aug.
serm. spur. 136, 4—6 (39, 2014 M.), usque ad p. 257, 13 permixtio in fine
sermonis 22 (57, 272 M.) Maximi Taur. leguntur 12 stelle DP iudi-
 cium P (o *man. alt.*), in ^u|||dicio D (iu *eras.*) p̄uenerunt D aliud P
 ex̄p̄serunt D 13 nisi in P offeruntur *Max. Aug.* 14 trinitas—offe-
 rantur in *om. P* 15 singuli *ex* singularis D offeruntur D trinitates P
 (i *man. alt.*) 16 ar̄ũ D ^u dure D deus thure P disnoscitur D
 mirram DP 17 condiendi P (s *man. alt.*), colendis D est apta cor-
 poribus P crucifigendi D 18 p̄dicantur D carissimi] quō P 19 emit-
 temur D obsequis D 21 uelud D nobis illum P 22 ostendit D
 23 arcae D in ante matris *om. P* solio patris P 24 ne P

iudicium cum maiestate uenturum. sit quasi trium munerum
 oblatio trinitatis perfecta confessio. credatur a nobis unitas
 sine confusione coniuncta, trinitas sine separatione distincta.
 pater et filius et spiritus sanctus unus deus credantur, tres
 personae et non tres substantiae. quantum autem ad caelestis 5
 naturae ordinem pertinet, in patre et filio et spiritu sancto
 ita confitenda est una diuinitas, ut nec singularis putetur in
 trinitate persona nec triplex in unitate substantia, sed ita adsi-
 gnetur pluralitas unitati, ne subtrahatur aequalitas trinitati, et,
 licet intromittatur in una diuinitate numerositas, non sit tamen 10
 recipienda diuersitas. ita ergo fidelium cordibus disponendus
 est dei cultus, ut non admittatur uel in unitate separatio uel
 in trinitate permixtio.

Proxima enim est ab hac die, fratres carissimi, sacri natalis
 dies. tunc dominus natus est, nunc baptizatus, tunc nos ge- 15
 nuit ad uitam, nunc regenerauit ad salutem. tunc Adam sus-
 cepit perditum, nunc abluit peccatorem. uenit ergo ad bap-
 tismum, sicut scriptum est. sed quid ablueret, qui erat mundus?
 utique ut mundus ablueret immundos. illum ergo currentes
 aquae tunc infundebant, sed peccata nostra secum portabant. 20
 de illo guttae baptismatis fluebant, sed nostra in guttis crimina
 defluebant. o misericordia simul et potentia domini! necdum
 eramus in mundo et iam abluemur in baptismo. mundati

1 magestate *P* sit *Aug.*, sic *D Max.*, sed *P* 2 oblatio *om. D Max.*
 credatur a nobis *D bis* u||nitas *D*, una *P* 3 confusione *D*, confessione
P (u *man. alt.*) iuncta *P* reparatio *D* distinctã *D* (~ *erasum*), dis-
 iuncta *P* 4 credatur *D* 5 sed *P* caelestem *P* (is *man. alt.*) 7 con-
 fidenter *D*¹ 8 nec] ac *D* substantiae *D*¹ 9 unitate *D*¹ neq̄ *P*
 trinitati subtrahatur aequalitas *P* aequali||tas *D* sed *P* 10 dei-
 tate *P* 11 disponemus *D* 12 mittatur *D* seperatio *D* 13 pmix||-
 tio *D* 14 est *om. P* sacre *P*ⁱ 15 die *P* natus e. d. *P* bap-
 tizatus *D*, renatus *P* nos *suprascr. D* 16 salutem] perfectissimam
 uitam *P* suscipit *D* 17 p̄ditu *D* bap̄tismum *D* 18 abluerit *D*
 19 abluerit *ex* ablueris *D* ergo *om. D* 20 atque *P*, atque *D* in-
 fundebat *P* (n *man. alt.*) 21 bap̄tismatis *D* cremina *D* 22 dei *P*
 23 abluimur *P* bap̄tismo *ex* bap̄tismatis *D*

ab illo sumus antequam nati. nam ipsa fuit baptismatis ratio,
 ut aquae, quae purgaturae nos erant, ab illo antea purgarentur.
 et cum ascendisset, inquit scriptura, de aqua, uidit caelos
 apertos. numquid ei tunc caelum apertum fuerat, cuius oculi
 5 caelorum interiora cernebant? sed ideo caelum aperitur, ut
 mysterium in hoc baptismatis declaretur, quia, quando homo
 de baptismo egreditur, tunc ei ianua regni caelestis aperitur.
 illud uero quale est, quod magi ueniunt ad dominum natum,
 immo ducuntur? positum in praesepio uident nec apud sensus
 10 eorum humilitas natiuitatis reuerentiam diuinitatis inminuit.
 adorant corporibus, honorant muneribus, uenerantur officiis,
 oculis uident hominem et deum obsequiis confitentur. uide-
 bant enim in eo, qui natus fuerat, plus esse, quod intenderent
 animi hominum, quam quod oculi praeuiderent. dominus, qui
 15 tunc corporaliter natus fuerat, per ipsum omnia nata erant,
 quidem uidebatur in praesepio, sed dominabatur in caelo, intra
 corpusculum erat, sed intra se omnia continebat. natus qui-
 dem ex matre fuerat, sed matrem suam prius ipse creaue-
 rat. et ideo magi se humiliabant, quia famulari astra cernebant,
 20 deum esse cognouerunt, cui caelestia seruebant. et idcirco
 etiam ipsa eorum munera diuino mysterio plena erant. aurum
 namque, ut audistis, et tus et myrram obtulerunt. triplicum
 ergo munerum numero triplex significatio continetur. in ture
 obtulerunt dei honorem, in auro regiam dignitatem, in myrra
 25 corporis sepulturam,

3] Matth. 3, 16.

1 ab] in *P* baltismatis *D* 2 aque que purgature *DP* erant
 nos *P* ante ea *D* 3 inquit *DP* 4 apertos celos *P* tunc ei *P*
 5 aptū *D* 6 baltismatis *D* declaretur] ostenderetur *D* homo
 quando *D* 7 baltismo *D* regniū *P* caelorum *P* aperitur] de-
 claratur *D* 8 illut *P* uenerunt *D* deum *P* 9 ymmo *P* p̄sepe *D*
 capud *D* 10 humilitatis *P* (*s man. alt.*) inminuitur *D* 12 hominem
 uident *P* obsequis *D* 13 enim in eo *Aug.*, in eo *D*, enim *P*
 plus *D* esset *P*¹ quod intenderent] quam *P*, quod *Aug.* 14 pui-
 derent *P* deus *P* 15 erat *D* 16 uidebatur quidem *P Aug.* domi-
 natur *P* 17 intrare *D* contenebat *D* 19 et ideo—sepulturam *om. P*
 famulari *Aug.*, familiari *D* 20 deum] enim *add. Aug.* cūilestia *D*
 22 mirrā *D* triplium *D* 23 numero *Aug.*, *om. D* 24 mirra *D*

Offeramus ergo et nos, fratres dilectissimi, sancta et sincera munera deo nostro, fidem, caritatem, patientiam, mentes humiles, probos mores, animas deo habitatore condignas. haec sunt enim placita deo dona, haec grata munera, quae illi quidem offeruntur, sed offerentibus prosunt. nulla enim re, nullo munere eget, sed hoc illi optimum munus est, ut causas habeat munerandi. nihil amplius a nobis exigit, nihil amplius petit nisi salutem animae nostrae. omnia enim sibi praestari a nobis putat, si ita nos egerimus, ut nobis ab illo cuncta praestentur auxiliante domino nostro Iesu Christo, qui cum patre uiuit et regnat in omnia saecula saeculorum. Amen.

X.

DE NATALI SANCTI FELICIS.

Ad inluminandum humanum genus multas, fratres dilectissimi, in hoc mundo spirituales lucernas dominus noster accendit, ut scilicet inlucescente per sanctos uiros caelesti religione atque doctrina neminem omnino errorum tenebrae inuoluerent, qui ueritatis lumen uidere uoluisset. quae autem istae sunt lucernae, quas ad destituendam atque inlustrandam infidelitatis caliginem dominus noster indulsit? primum patriarchas, deinde prophetas, postea apostolos, postremo omnes ecclesiarum omnium sacerdotes, inter quos praeclaram ac praecipuam lucernam sanctae recordationis dominum Honoratum huic ciuitati pietas diuina concessit, quem supra candelabrum huius ecclesiae, ut omnibus luceret, eleuare dignatus est, qui, quamuis huic ciui-

1 fratres *om. P* sincera et sancta *P Aug.* sincaera *D* 2 deo nostro *om. P* patientiam caritatem *P Aug.* mentem humilem *P*
 3 probas morum *P* habitare *P* 4 enim *om. D* 5 offerantibus *D*
 re|| *P* 6 egit *D* obtimū *D* 7 nichil *P utroque loco* amplius *supra lin. post* nobis *P* exegit *D* amplius *suprascr. P* 8 siue presentari *P*
 9 p̄stantur *D* 10 auxiliante] prestante *P* qui—omnia] cui est honor et gloria in *P*, cui est honor cum patre et spiritu sancto in *Aug.*
 13 item de natale s̄ci felicitis *D* 16 caelestie relegione *D* 18 uoluisses *D*
 19 ad stituendam *D* 22 praeclaram ac praecipuam *scripsi*, p̄clara ac p̄cipua *D* 23 ciuitate *D* 25 ciuitate *D*

tati peculiari operum suorum claritate refulserit, ad omnia tamen loca atque uel nominis sui opinione peruenit, meritorum suorum lucem perfudit. cuius dum recolimus inexpugnabilem in operibus fidem, mirabilem in contemptu mundi rigorem, singularem in misericordia caritatem, indubitanter credimus eum implere etiam non inpleta passione martyrium.

Non enim martyrium sola sanguinis consummat effusio nec sola dat palmam exustio illa flammaram. peruenitur non solum occasu, sed etiam contemptu corporis ad coronam. absque iniuria sanctorum in persecutionibus defunctorum dicere liceat: carnem adfixisse, libidinem superasse, auaritiae restitisse, de mundo triumphasse pars magna martyrii est. nos uero, fratres dilectissimi, si ad consortium uel sacerdotum uolumus peruenire, de imitatione martyrum cogitemus. debent enim in nobis aliquid de suis uirtutibus recognoscere, ut pro nobis dignentur domino supplicare. si enim tormenta, quae sancti martyres pertulerunt, sufferre non possumus, uel contra malas concupiscentias ipsis intercedentibus repugnemus. et quia non desunt cottidiana peccata, non desint etiam cottidiana remedia.

Nemo se credat aliquam felicitatem uel aliquod uerum gaudium in hoc saeculo possidere. beatitudo praeparari hic potest, possideri non potest. duo sibi tempora ordine suo succedunt, tempus flendi et tempus ridendi. nemo se circumueniat, fratres, non est in hoc mundo tempus ridendi. scio, fratres, quia omnis homo gaudere desiderat, sed non ibi quaerunt gaudium, ubi oportet inquiri. uerum gaudium in hoc mundo nec fuit nec est nec esse poterit. sic enim dominus in euangelio

6 passione] etiã pas||sione D (erat sae in ras.) martyrium scripsi utroque loco, martyrũ D 7 quae sequuntur usque ad finem congruunt cum Augustini sermone dubio 224 (39, 2159 M.) 7 consumat effusio D 8 pall||am D 9 occasu D 12 martiri D 13 ad D ante uel Aug. martyrum habet, sed falsissime 14 emitatione D martirũ D 15 recognoscaere D 16 dignetur D 17 martires D suffere D 18 intercaedentibus D 19 cottidiana D utroque loco desit D 21 aliquid D 23 succidunt D 26 desiderat D non ibi] p nobis D¹ non] toti add. Aug. querunt D 28 inuangelio D

suos discipulos admonuit dicens: in hoc mundo pressuram habebitis, et iterum: mundus gaudebit, uos autem tristes eritis. sed tristitia uestra conuertetur in gaudium. ac sic in hac uita cum labore et dolore, quod bonum est, auxiliante domino faciamus, ut in futuro saeculo bonorum fructus colligere cum gaudio et exultatione possimus secundum illud: qui seminant in lacrimis, in gaudio metent.

In hoc itaque mundo, fratres carissimi, per peccatum primi hominis de beata paradisi sede proiecti et quasi in exilio missi sumus ac sic in hoc saeculo patriam non habemus, sicut et apostolus dicit: dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a domino. non ergo requiramus gaudium in hoc mundo, quia, sicut supra dictum est, uerum gaudium comparari hic potest, possideri non potest. non requiras in uia, quod tibi seruatur in patria. et quia contra diabolum Christo duce necesse est pugnare cotidie tibi, praemium non requiras in proelio, quod tibi seruatur in regno. non requiras in pugna, quod tibi seruatur, cum fuerit perfecta uictoria. magis illud attende, quod apostolus dicit: omnes, qui uolunt pie uiuere in Christo, persecutionem patiuntur, et iterum: per multas enim tribulationes oportet nos intrare in regnum dei.

Ita ergo deo donante agere debemus, ut ad principalem patriam peruenire feliciter mereamur, ubi nos parentes nostri, patriarchae, prophetae et apostoli suscipere uel uidere desiderant, ubi etiam ciues nostri, angeli et ciuitas illa caelestis Hierusalem et rex ciuitatis illius Christus expansis nos caritatis brachiis expectant, ut ad ipsos prostrato diabolo pleni bonis operibus festinemus. scitis enim, fratres, quia omnes negotiatores et quicumque iter agentes in uia sunt solliciti, ut in pa-

1] Ioann. 16, 33.   2] Ioann. 16, 20.   7] Psalm. 125, 5.   11] 2 Cor. 5, 6.   19] 2 Tim. 3, 12.   20] Act. 14, 21.

1 p̄surã D   habetis D   3 tristia D   6 collere D   8 hunc i. mundum Aug.   9 se deproiecti D   exilium Aug.   misi D   13 coparari D
14 possederi D   15 quia Aug., cuiq̄ D   diabulũ D   16 prelio D
18 illud D   19 nolunt D   28 brachis D   diabulo D   30 gentes D

tria possint esse securi, et tunc habent ueram laetitiam, quando cum magno lucro peruenire mereantur ad patriam. ita et nos, dilectissimi fratres, praeparemus tunc animas nostras ad gaudium, quando peruenire meruimus ad Christum. interim
 5 modo gaudeamus in spe uerum gaudium postea habituri in re. quod peius est, multi sunt, qui peruerso ordine de uoluptate et deliciis et luxuria saeculi huius gaudere se credunt. sed quod in gaudio uidentur serere, necesse illis erit cum lacrimis et luctu recipere, quia non mentitur ille, qui in euangelio dixit:
 10 uae uobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis. sic enim fecit ille diues infelix, qui purpura induebatur et bysso. gaudium quidem habuit in mundo, sed flammam inuenire meruit in inferno. Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, tristitiam habuit in uia, sed uerum gaudium recepit in patria.
 15 Nos uero, fratres carissimi, quantum possimus, dei misericordiam deprecemur, ut nobis ita amorem uitae aeternae inspirare dignetur, ut plus patriam uelimus amare quam uiam et amplius de futuro quam de praesenti saeculo cogitemus et sic semper in exilio mundi istius agere studeamus, ut ad futu-
 20 rum iudicium cum libera et segura conscientia ornati bonis operibus peruenire possimus praestante domino nostro, cui est honor et imperium in saecula saeculorum. Amen.

XI.

ADMONITIO DE DIE IUDICII.

25 Rogo uos, fratres carissimi, et cum grandi humilitate admoneo, ut mihi nullus ex uobis succenseat aut forte incon-

10] Luc. 6, 25.

2 quando *Aug.*, om. *D* cum magno—gaudium *add. D* in marg. *inf.* merentur *Aug.* 4 an meruerimus? 5 modo *D* bis gaudiamus *D* habeturi *D* 6 peius] penis *D* uoluntate *D* 7 deliciis *D* luxuria *D* se credunt *Aug.*, secretum *D* 9 metitur *D* euangelio *D* 11 induabatur *D*. 12 byso *D* 14 recipit *D* 15 uero *superscr. D* quantum *Aug.*, quando tum *D* 16 deprecemur *D* 17 uellimus *D* 19 studiamus *D* 20 et *D* bis 24 incipit admonitio faustini de ^{die} iudicii cū grādi metu et sollicitudine iugiter cogitatu *D*; *hic sermo exstat inter sermones Augustini dubios 249, 1—4 (39, 2206 M.)*

gruum me uel superfluum iudicet, quare uobis tam frequenter tremescendum et utiliter expauescendum diem iudicii insinuare contendo. si quis est, cui forte in hac parte displiceam, consideret periculum meum et audiat dominum per prophetam sacerdoti terribiliter comminantem: si non adnuntiaueris 5 iniquo iniquitatem suam, sanguinem eius de manu tua requiram, et iterum: clama, ne cesses, quasi tuba, inquit, exalta uocem tuam et adnuntia populo meo peccata eorum. sed forte aliquis dicat: quare nobis tam dura adsidue praedicantur? quia melius est hic paruam amaritudinem sustinere et postea ad aeternam dulcedinem peruenire, quam hic habere gaudium falsum et illic sustinere sine fine supplicium. audite, fratres, non me, sed dominum in euangelio dicentem: beati, qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur, et: uae uobis, qui ridetis nunc, quia 15 flebitis et lugebitis. et hoc attendite, fratres, quia omnes carnales medici, quotiens ad eos, qui in corpore aegrotare uidentur, ueniunt, omnia, quae eis delectabilia esse uidebantur, abscidunt et, quod dulce est, ad integrum interdiciunt. aliquotiens etiam frigidum accipere non permittunt, interdum et 20 amarissimas potiones bibere cogunt et asperissimis uel acutissimis ferramentis eorum uulnera frequenter intercidunt. hoc ergo, quod pro sanitate carnales medici faciunt corporum, pro animarum salute spiritalis medici exercere contendunt.

Haec ergo cogitans, fratres dilectissimi, et tam pro mea 25 quam pro uestra salute rationem me redditurum esse ante tribunal aeterni iudicis non ignorans uolo ego aspera quidem sed salubria uobis medicamenta ingerere, ut uobiscum postea

5] Ezech. 3, 19. 7] Esai. 58, 1. 14] Matth. 5, 5. 15] Luc. 6, 25.

1 meⁱ D nobis Dⁱ 3 cuⁱ D displicia D conf||deret D 4 per Aug., om. D 5 terribiliter D 7 cessis D 8 inquit D 11 eternã dulcedinem D 13 euuãng D 14 lugiunt D 15 ue D 18 delectabilia D 20 fridũ D 21 accutissimis D 27 iudici|s D ignoras D uolo ego scripsi, uolo ergo D, eligo Aug. 28 me||dicamenta D (erat u in ras.)

in angelorum consortio perpetua merear incolumitate gaudere. et haec quidem non ideo suggero, quod uos admonitiones nostras senserim non libenter accipere, sed, quia me necesse est et pro uestra et pro mea salute frequentius praedicare, studeo
 5 uestros animos et ad tremendum iudicium et ad desiderandum excitare praemium [exercere], ut exceptoria sancti pectoris uestri ad recondendam spiritalem uindemiam, sicut semper fecistis, auxiliante domino feliciter praeparetis. quotiens uobis durum aliquid praedicamus, non hoc ideo dicimus, quia a
 10 uobis taliter aliquid fieri suspicamur, sed ideo etiam illa, quae non facitis, denuntiamus, ut illa, in quibus forte praeuenti fueritis, sanare possimus. solet enim fieri, ut, dum maiora timentur, celerius minora caueantur. quo modo enim theriaca bibitur, ne corporibus possint praeualere uenena, ita
 15 austera praedicatio ingeritur, unde animarum praeparentur antidota.

Certum est, fratres carissimi, quod, si beneficia dei nostri, quae nobis nullis praecedentibus meritis nostris conlata sunt, adsidue cogitemus, peccata nobis aut non dominantur aut, si
 20 forte subrepserunt, cito per paenitentiam corriguntur. quis enim uel mente concipere, non dicam uerbis possit exponere, quanta ista sunt circa nos beneficia dei nostri. fecit enim nos, cum non essemus, reparauit nos postea, cum perissemus. mortem suscepit, pretioso nos sanguine liberauit, ad inferna
 25 descendit, faucibus nos aeternae mortis eripuit, caelorum nobis praemia promisit. haec omnia, fratres carissimi, pio et benigno

1 in||angel||orū D (erat in euangeliorū) merear Aug., mereantur D
 incolomitate D 4 uřās D studio D 6 exercere om. Aug., quare
 uncis inclusi 7 uindemeā D 9 post aliquid fieri erasum in D ideo
 Aug., om. D, sed etiam erasum dicimus quia uobis taliter D supen-
 rasuram, in qua erat: ille que ñ facitis denuntiamus ut illa D 14 ty-
 riaca D nec D uenaena D ita^austera D 15 p̄pareturⁿ D 16 anti-
 tatata^tota D 17 binefacia D 18 que nobis ||| nullis || D (in utraque
 rasura erat ē) 19 non superscr. D 20 penitentiā D 21 uer||bis^{uit} D
 22 quanta sta D 23 paerissemus D 24 suscipit D libera^{uit} D
 25 descendit D eripuit D, an eripuit et?

animo cogitantes, quantum possimus, cum ipsius adiutorio beneficiis eius uicem rependere festinemus. non reddamus mala pro bonis, sed, quantum possimus, uoluntati illius obtemperare totis uiribus innitentes studeamus fideliter, ut praecepta illius magis nobis pariant de sequacitate remedium, quam de transgressione iudicium. 5

Nam quid faciemus, fratres carissimi, in illo metuendo iudicii die, cum tremente mundo dominus praecinentibus angelorum buccinis in illo maiestatis suae throno circumdatus caelestis militiae luce consederit ibique de terrae gremio et antiquo puluere suscitatum humanum genus adstante testimonio ad conscientias singulorum positus in conspectu peccatorum poenis iustorumque praemiis rationem uitae coeperit postulare et plus iam iustus quam misericors seueritate iudicis contemptae misericordiae reos coeperit accusare et dicere: 15
ego te homo e limo manibus meis feci, ego terrenis artibus spiritum infudi, ego tibi imaginem nostram similitudinemque conferre dignatus sum, ego te inter paradisi delicias collocaui. tu uitalia mandata contemnens deceptorem sequi quam dominum maluisti. sed antiqua praetereo. motus postea misericordia, 20
cum expulsus de paradiso iure peccati mortis uinculis teneris, uirginalem uterum sine dispendio uirginitatis pariendus introiui. in praesepio expositus et pannis obuolutus iacui, infantiae contumelias humanosque dolores, quibus tibi similis fierem, ad hoc scilicet, ut te mihi similem facerem, tuli. inridentium 25
palmas et sputa suscepi, acetum cum felle bibi. flagellis cae-

2 replendere D   3 optemperare D   4 initentes D   studiamus D
5 pareant D   de^{se} qualitate D   7 ille D   8 iudici D   tremende D
p̄cinantibus D   9 bucinis D   12 testimonio conscientiae Aug.   pos-
sitis D   13 p̄mis D   coeperit Aug., caepit D   15 contempte D
caeperit D   accussare D   16 elimo D   artibus D (erat a in ras.)
17 infundi D   nostram Aug., nã D   18 dilicias D   19 contemp-
neus D   20 maluisti D   p̄terio D   21 tenereris Aug., teneris D
23 expositus Aug., et positus D   24 contumilias D   25 te Aug.,
tu D   26 suscipi D   a|cētum D   post felle in D rasura ex-
stat, in qua unctū uel tinctū fuisse uidetur   cessus ||| D (erat pr
in ras.)

sus, uepribus coronatus, adfixus cruci, perfossus uulnere, ut tu
 eripereris a morte, animam meam inter tormenta dimisi. en
 clauorum uestigia, quibus adfixus pependi, en praefossum uul-
 neribus latus. suscepi dolores tuos, ut tibi gloriam meam
 5 darem. suscepi mortem tuam, ut tu uiueres in aeternum.
 conditus iacui in sepulcro, ut tu regnares in caelo. cur, quod
 pro te pertuli, perdidisti? cur, ingrante, redemptionis tuae
 munera rennuisti? non ego de morte mea queror. redde mihi
 uitam tuam, pro qua animam dedi, redde mihi uitam tuam,
 10 quam uulneribus peccatorum indesinenter occidisti. cur habi-
 taculum, quod mihi in te sacraueram, luxuriae sordibus pol-
 luisti, cur corpus iam meum inlecebrarum turpitudine macu-
 lasti, cur me grauiore criminum tuorum cruce quam illa,
 in qua quondam pependeram, adfixisti? grauior enim apud
 15 me peccatorum tuorum crux est, in qua inuitus pependi, quam
 illa, quam uolens tui misertus mortem tuam occisurus ascendi.
 cum essem immortalis, commutabilis pro te homo factus sum.
 cum essem impassibilis, pro te pati dignatus sum. sed tu
 despexisti in homine deum, in infirmo salutem, in uia re-
 20 ditum, in iudice ueniam, in cruce uitam, in suppliciis me-
 dicinam.

Ut ergo istam terribilem increpationem possimus euadere,
 quotiens nobis qualiacumque peccata subrepserint, sine aliqua
 dissimulatione festinemus ad paenitentiae medicamenta con-
 25 fugere, ut ab auditu malo liberati ad aeternam mereamur in-
 dulgentiam peruenire praestante domino nostro Iesu Christo,
 cui est honor et imperium cum patre et spiritu sancto in
 saecula saeculorum.

1 febribus *D* pfusus *D* 2 eriperis *D* 3 adfixis *D* praefossum
scripsi, p̄fusus *D*, perfossum *Aug.* 4 suscipi *D* 5 dare *D* suscipi *D*
 6 sepulcro *D* 7 pdidisti *D* 8 te *ante* ego *inserit Aug.* queror
scripsi, quero *D*, quaero *Aug.* 10 *ante* quam *in D* p̄ erasum est oc-
 cidis *Aug.* 11 luxoriae *D* puluisti *D* 12 turpitudinem *D*
 13 illã *D*¹ 15 pependio *D* 16 occisurus *D* 17 commotabilis *D*
 19 dispexisti *D* 22 *quae sequuntur desunt apud Augustinum* 24 desi-
 mulatione *D* poenitentię *D* 27 es *D*

XII.

DEMONITIO.

Modo, fratres carissimi, cum diuina lectio legeretur, audiui-
 mus beatum apostolum terribiliter nos et salubriter admonen- 5
 tem. sic enim ait: omnes nos manifestari oportet ante
 tribunal Christi, ut referat unusquisque propria cor-
 poris sui, prout gessit, siue bonum siue malum. quam
 rem etiam dominus in euangelio denuntiat dicens: filius
 hominis uenturus est in gloria sua cum angelis suis
 et tunc reddet unicuique secundum opera sua. dili- 10
 genter, quaeso, adtendite, fratres carissimi, et mecum pariter
 expauescite, quia non dixit, quod reddet unicuique secundum
 misericordiam suam, sed secundum opera eius. hic enim est
 misericors, ibi iustus est. nam quod non statim uindicat in
 peccatores, patientia est, non neglegentia. non ille potentiam 15
 perdidit, sed nos ad paenitentiam reseruauit. unde ualde ti-
 mendum est, ne, quantum diutius exspectat, ut corrigamur,
 tanto grauius uindicet, si emendari noluerimus.

5] 2 Cor. 5, 10. 8] Matth. 16, 27.

2 incipit demonitio faustini pulchra ut semp de peccatis n̄ris et de
 die iudicii † deteterna beatitudine cogitemus *D*; hic sermo exstat etiam
 in libris manuscriptis Sangallensibus 213 (*A*) s. VIII et 221 (*B*) s. VIII;
 incip̄ admonitio sc̄i flausti *A*, itē humi? sc̄i fausti in X̄LMA de die iudicii
 uel eterna beatitudīne cogitemus *B*; editus est hic sermo inter *Fausti*
sermones (58, 887 *M.*) et inter *Augustini dubios* 110 (39, 1963 *M.*)
 3 deūina *A* legitur *B* 4 apostulum *AB* 5 enim *superscr. D*
 nos *om. A* manifestare *B* oportit *AB* 6 refferat *A* unusquisque *A*
 probria *D*, propriam *A* corporis *A* 7 sui *om. AB* quē *B* 8 euuan-
 gelio *D* 9 homines *A*, omnis *B* 10 reddit *AB* 11 quesso *D*, *om. B*
 adtendite] qua ē *add. B* ^{me} cum *D* 12 expauescite *ABD* dicet *A*
 reddat *AB* 13 misericordia *B* eius] sua *AB* 14 est *om. AB*
 quid *A* stat̄y *B* in peccatores uindicat (uin *A*) *AB* 15 ||catores *D*
 neglientia *B*, negletiā *D* illi *B* 16 perdedit *B*, perdit *A* penitentiā
ABD resseruauit *A*, reseruabit *B* ualde] nimis *A* 17 nec *B* quanto
Aug. diu||tius *D* expspectat *B*, expectat *A* corricamur *A* 18 tantū *A*
 uindecit *B*, dānet *A* emendari *Aug.*, emendare *ABD*, perpenitentia
add. B nolueremus *B*, noluerimos *A*

Cum haec ita sint, scire et intellegere debemus, fratres carissimi, nihil nobis esse salubrius, quam ut damnatis omnium rerum praesentium uoluptatibus id potius cogitemus, quando erimus de hoc saeculo transituri uel quando tabernaculum
 5 nostri corporis ultimo die superueniente deposituri et iterum illud resurrectionis tempore recepturi, ut cum eodem recipiamus, prout gessimus, siue bonum siue malum. et ideo rogo uos, fratres, ut cotidie id potius cogitemus, quales erimus in die iudicii purissimis angelorum conspectibus offerendi et aeterno iudici rationem de libris conscientiae reddituri. remotis
 10 enim omnibus probationibus certum est in die illa ipsum ante se hominem constituendum et ipsam sibi animam de cordis speculo demonstrandam et testes contra eam non deforis aliunde, sed intus de ipsa anima proferendos. adicienda erunt
 15 non aliqua peregrina, sed nimium nota testimonia, id est opera sua. ordinabuntur ante infelicem animam peccata uel crimina sua, ut eam et conuincat: probatio et confundat agnitio secundum illud, quod scriptum est: arguam te et statuum illam contra faciem tuam. quicumque se, modo dum liceat,
 20 emendare neglexerit, ante illum caelestem populum primum excepturus erit de confusione supplicium et anima, quae modo per paenitentiam compendiosa transactione peccatorum suorum

18] Psalm. 49, 21.

1 ista *D* intellegire *A* 2 nihil *om.* *D* salubris *B* dampnatis *BD* quae leguntur post damnatis usque ad p. 271, 17 effecti exstant in fine *Euseb. hom. 4* 3 praesentium rerum *AB* uoluntatibus *D* potius *AD* 5 nostri *om.* *D* corporis nostri *B* corporis *A* ueniente *D* iter *B* 6 temporis *A* accepturi *D* recipiamus *D* 7 rogo *A* 8 cotidie *om.* *A* id potius *om.* *AB* qualis *B* 9 diē *A* conspectimus *B* 10 iudice *B* remoti *A*, reparatis *B*. 11 enim *D* bis probationibus *A*, *om.* *B* diem *A* 12 de] in *AB* 13 speculū *B*, in speculū *A* demunstrandā *A* et testes—faciem tuam *om.* *B* aliunde deforis *AB* 14 anima *om.* *A* proferendus *A* 16 infelice *A* crimina *D*, crimena *A* 17 et *om.* *A* probati *A* 18 illum *A* 19 contra] ante *A* si *B* licet *AB* 20 emandare *D*, p penitentiā *add.* *B* neglexerit *B* 21 excepturis *D* est *A* *Aug.* supplicium *D*, supplitiū *B* et anima—remanebit *om.* *B* animam *A* quae modo *Aug.*, quo modo (*A*) ex quo modo *D* 22 compendiosam *A* *Aug.* transactionē *A*, transactas *Aug.*

putridines curare dissimulat, ante illud tribunal metuendum sine ullo remedio in perpetuum uulnerata remanebit.

Quae cum ita sint, bene nobiscum ageretur, si iam sic nunc paeniteremus super malis nostris, quomodo tunc sine ullo remedio paenitebimus, si foeditates et confusiones nostras, quem ad modum tunc uisuri sumus, sic eas iam nunc uidere et horrere possemus. o si iam nunc faciem peccatricis animae liceret oculis corporis intueri et conscientiae nostrae uultum in oculorum praesentiam permitteremur adducere! quod si liceret, nec dici potest, quanto studio quantoque metu urgueremur foedata componere, maculata detergere, uulnerata curare. ideoque, quia non possumus oculis corporis, inspiciamus nos, in quantum possumus, uel oculis cordis et nunc conscientias nostras ante conspectum interioris hominis constituamus. ipsi nosmet ipsos castigemus, ipsi nobiscum rationem de cotidiana conuersatione faciamus. alloquatur se in secretis cordis unaquaeque anima et dicat: uideamus, si hunc diem sine peccato, sine inuidia, sine obrectatione, sine murmuratione transegi, uideamus, si hodie, quod ad profectum animae pertinet, operatus sum. puto, quod hodie mentitus sum, per iram uel con-

1 putridinis *A* curre desimulat *D* 2 remediū *A* ppetuo *A*
uolnerata *A*, tartaro *Aug.* 3 qui *B* quae cum—horrere possumus
om. A sunt *D* uobiscum *D* geritur *B* nunc sic *AB* 4 paenitere-
mus *Aug.*, peneterimus *D*, penetemur *B* 5 penitebimus *D*, penetebi-
mur *B* feditatis *B* confusionis *B* 6 iam *om. B* 7 orrere *D*,
orre *B* possemus *Aug.*, possumus *BD* o si iam—quantum possumus
uel *om. B* nunc *superscr. A* peccatrices *A* 8 licerit *A* oculis]
cordis aut *add. A* corporis *A* 9 permitterimur *A*, permittimur *D*
licerit *A*, licuerit *D* 10 quando *D* metu ea *ex* metuenda *D* urgue-
remur *Aug.*, arguerimus *D*, urguerimus *A* 11 tergere *A* 12 ideo *A*
possumus *A* corporis *A* nos *om. A* 13 possumus *A* uel *scripsi*,
et *D*, *om. A Aug.* corde *B* nunc] unusquisque *ABA Aug.* conscien-
cias *A* 14 conspectu *AB* interiores *B*, anterioris *A* homines *AB*
ipre *B* 15 nosmed *B* noscū *A* 16 adloquatur *B* se] in se *add.*
B, unōsquisquē *add. A* cordis *om. A*, şüâ *add. D* 17 digat *A* ui-
deamus si hunc diem sine *om. B* hanc *A* 18 obtractatione *D* mor-
moratione *AB* 19 uidiamus *B* hodiae *D* pfectū *D* animae *om. D*
pertenit *B* 20 potu *B* hodiem *A* tentinus *B* ira (irā *B*) uel
concupiscentia *AB*

cupiscentiam uictus sum nec alicui bene feci nec postremo metu aeternae mortis ingemui. quis mihi reddet hanc diem, quam in uanis rebus perdedi, quam cogitationibus obnoxiiis pessimisque consumpsi?

- 6 Ac sic, fratres, de omnibus negligentibus nostris compungamur in cubiculis, id est in cordibus nostris, ipsi nos condemnemus, ipsi nos accusemus cotidie iudici nostro et, dum in hac carne sumus, contra carnem ipsam auxiliante domino cotidie dimicemus. uincamus uoluntates et intentiones nostras,
 10 dum nobis tempus illud exoptatissimum ac beatissimum felici mutatione aeternae uitae succedit, quando inplebitur illud, quod dominus dixit: et erunt homines similes angelis, et iterum: tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum.
- 15 Putas, qualis tunc erit splendor animarum, quando solis claritatem habebit lux corporum? tunc enim, cum ad istam beatitudinem uenerimus, nulla erit tristitia nobis, nullus timor, nulla mors. nulla nobis ad seruiendum domino nostro iam obsistet infirmitas, nulla contradicet miseriae carnalis aduersi-

5] Psalm. 4, 5. 12] Matth. 22, 30. 13] Matth. 13, 43.

1 benefici *D*, benefici *B* postremo metu] per timorem *A Aug.*, p timore *B* 2 aetno *B* ingenui *B* me *A* reddit *AB* 3 qua *D* inanis *A*, inanibus *Aug.* perdedi *AB* noxiis *A Aug.*, om. *B* 5 si *A* negligentis *B*, negligentibus *D* compungamur *A* 6 cubiculis *ABA Aug.* ipse *B* condēpnemus *B*, contempnemus *A*, contempnemus *D* 7 nos om. *B* acusemus *A*, accussemus *D* iudici nostro cotidie *A* cotidie *D* nri *D* ut *B* in om. *D* 8 hanc *D* ipsam carnem *A*, ipsa carne *B* auxiliante domino om. *AB* auxiliante *D* cottidie *A* 9 diuicemus *D*, dicamus *A*, dimittimus *B* uinca *B* uoluntate *D*, uoluntatis *B* intentioris *A* 10 expectatissimū *A*, spectantissimū *B* hac *A* ac beatissimum om. *B* felice *A*, fili *B* 11 motationē *B*, motatione *D* succedit *BD* inplebitur om. *A* 12 et om. *D* homines om. *AB* similis *AB* 15 potas *B* 16 abebit *B* corporū *A* ista beatitudine *B* 17 ueneremus *BD* tristitia *D* nobis om. *AB* nulus *D*, nullos *A* timor] nulla infirmitas add. *ABA Aug.* 18 nobis] obstat add. *A*, obstabit add. *Aug.* nostro] nulla add. *ABA Aug.* iam] nobis add. *A Aug.* 19 obsistet *B*, stat *A*, obstabit *Aug.* contradicet *D* misere *B*, miseri *A*, miserae *Aug.* carnis *ABA Aug.*

tas, nulla uel ulterius remanebit pugnandi necessitas. ueniet, inquam, tempus illud, quando cibi somnique refectio nulla iam desideretur, nulla sentiatur ieiunii lassitudo, nulla timeatur uel de carne inquietudo uel de hoste temptatio, sed aduersario in inferni profunda detruso perfruemur primum felicitate hac, 5 ut incipiamus nec uelle ultra peccare nec posse. cessante omni iniquitate, omni miseria, omni maerore totum innocentia, totum laetitia, totum felicitas possidebit. nullam inferior miseriam, nullam felicior timebit inuidiam, quia exinanita et penitus extincta omni malignitate transibit in pectoribus hominum 10 caritas angelorum, quibus admixti homines iam caelestes recepta carne sine carnis infirmitate fulgebunt. et ideo nullum ulterius patientur de sempiterna domini sui uirtute fastidium, nullum sub perenni laudum suarum exultatione defectum. habebimus plenam beatitudinem inter illa inmensa beneficia dei 15 nostri, ut numquam in referenda ei gratiarum actione quassetur coheredes effecti eius, qui dixit: uenite, benedicti pa-

17] Matth. 25, 34.

1 uel *om. D* remaneat *D* necessitas pugnandi *D* 2 illud *om. AB* cibi—desideretur] nulla (iam *add. B*) desideretur (*desideritur B*) cybos (*cybis B*) omnique refectio *AB*, nullus desideretur cibus omnisque refectio *Aug.* 3 desideret *D* nulla timeatur—inquietudo *om. B* 4 oste *D* 5 detruso *D*, detorso *B* pfruemur *AB* hac primū felicitate (felicitatē *B*) *AB* 6 incipiamur *B* 7 omne *A* duobus prioribus locis merore *D*, memori *B* innocentia *A*, innotitia *B* 8 totum laetitia *om. A* letitia *BD* possidebit *AB* nulla *BD* inferior] infelicior *D* miseria *A*, misero *D* 9 nulla infelicior *D*, nulla felicior *A*, nulla felicitas *B* timebitur *D* inuidia *D* exinanite *A* 10 omni malignitate *om. A Aug.*, om^{nia} lignitate *D* transiuit *A Aug.* peccatoribus *AB* 11 hominis *AB* caelestis *AB*, caelesti *Aug.* 12 carnes *B* 13 alterius *D*, ulterios *B* fastigiū *A* 14 sub perenni—exultatione *om. B* laudiū *A* deffectum *A* habemus *AB* 15 plenam *om. B*, planā *A* illā *AB* inmensā beneficiā *A* 16 ad inferenda *B* refferende *A* ei *om. AB* quasemur *BD*, quas semp *A*, cessemus *Canis.*, de beatitudine, qua sumus fruituri *add. Aug.* 17 choeredes *D*, quoheredis *B*, coerendes *A* effecti *om. B* que *B* quidem dicitur *A* patris mei *om. AB*

tris mei, percipite regnum, quod uobis paratum est ab origine mundi.

Ecce qualem beatitudinem perditurus erit, qui <se> secundum paenitendi tempus emendare noluerit, qui se de rebus
 5 suis, dum sunt suae, non redemerit, qui medicamenta in uulneribus uertens auaritiae uel luxuriae infelicia colla subdiderit. nos uero, fratres, deo auxiliante dedignemur seruire peccatis, quibus tanta beatitudo praeparatur in caelo. dum ergo licet nobis et in potestate nostra est, respuamus falsa et transitoria,
 10 ut ea, quae uere bona sunt, recipere mereamur. uacuemur uitiiis, repleamur uirtutibus, quia nemo potest bona suscipere, si se a malis noluerit liberare. uasa enim limo plena liquorem elementi puri recipere et condere non possunt et ager spinosus nisi fuerit cultoribus industria stirpatus, non nutrit
 15 semina iniecta, sed suffocat, quia scriptum est: quod benignus spiritus sanctus non habitabit in corpore subdito peccatis. dum in hoc mundo uelut in procelloso pelago nauigamus, ut ad patriam paradisi peruenire possimus, festinemus uitiorum exhaurire sentinam, ut anima nostra bonis operibus ornata uelut nauis diuersarum [cum] mercium plena in
 20 portum aeternae beatitudinis ancoram figere et ad angelorum consortium mereamur peruenire, ubi ab auditu malo liberati illam felicem et desiderandam uocem mereamur audire: euge, serue bone et fidelis, quia supra pauca fidelis fuisti, supra multa te constituam. intra in gaudium domini
 25

15] Sap. 1, 4. 23] Matth. 25, 21.

2 origenē *A* mundi] donante ipso qui uiuit & regñ in sc̄l secul̄
 añ finit *add. A*, donante ipso cui est honor cū patre & spū sc̄o in
 sc̄la sc̄lor añ *B* 3 quae sequuntur usque ad finem solo codice *D* tra-
 duntur 4 paenitendi *scripsi*, peritendi *D* se *addidi*, om. *D* 5 sue *D*
 6 luxurię *D* 10 sunt *D* uacuemur *scripsi*, uacuamur *D* 11 uitis *D*
 12 uassa *D* 13 ĩlementi *D* puri||| *D* (erat re in ras.) contere *D*
 14. nutrit *scripsi*, nutriauit *D* 15 semina iniecta *scripsi*, in semina
 iecta *D* 16 habitauit *D*¹ 17 uelud *D* pelago *scripsi*, opylago *D*
 19 exhaurire *scripsi*, exaudire *D* nostra *scripsi*, nam *D* 20 uelud *D*
 cum *uncis inclusi* 21 eterne *D* anc horam *D* fieri *D*^f 22 per-
 uenire—mereamur *add. in marg. sup. D*²

tui, praestante domino nostro Iesu Christo, cui est honor et imperium in saecula saeculorum. Amen.

XIII.

DE SANCTO VINCENTIO MARTYRE SERMO.

In passione, quae nobis hodie recitata est, fratres carissimi, 5
evidenter ostenditur iudex ferox, tortor cruentus, martyr in-
uictus. in cuius corpore poenis uariis exarato iam tormenta
defecerant et adhuc membra durabant. tot conuicta miraculis
persistebat impietas, tot uexata suppliciis non cedebat infirmi-
tas. cognoscatur ergo operata diuinitas. quomodo enim cor- 10
ruptibilis puluis contra tam inmania tormenta duraret, nisi in
eo Christus habitaret? in his enim omnibus ille agnoscendus,
ille glorificandus, ille laudandus est, qui et in prima uocatione
dedit fidem et in postrema passione uirtutem. uultis nosse,
quia utrumque donatum est, audite apostolum Paulum: uobis 15
inquit, donatum est pro Christo, ut non solum credatis
in eum, uerum etiam ut patiamini pro eo. acceperat
haec utraque Vincentius, acceperat et habebat. si enim non
acciperet, quid haberet? habebat in sermone fiduciam, habe-
bat tolerantiam in passione. nemo ergo de suo corde praesum- 20
mat, quando profert sermonem. nemo de suis uiribus confidat,
quando suffert temptationem, quia et ut bona prudenter loquamur,
ab illo est nostra sapientia, et ut mala fortiter subferamus,
ab illo est nostra patientia.

Recolite dominum Iesum Christum suos in euangelio disci- 25
pulos admonentem, recolite martyrum regem cohortes suas

15] Phil. 1, 29.

4 incipit de s̄cō uincentio martyre sermo s̄cī faustini D; est hic sermo
inter Augustini sermones 276 (38, 1255 M.) 6 hodia D quindenter D
martir D 7 uaris D 8 defecer̄t D 9 uixata D supplicis D 10 quando
Aug. 12 agnos cend̄s D 13 gloriandus D 15 apostolom D 16 in-
quid D credatis Aug., certatis D 17 acciperat D 18 uinigen|tius D
acceperat D 19 accepisset Aug. 20 tollerantiã D 22 et ut Aug., ut
et D 23 et ut mala—patientia add. in marg. D² subferemus D²
26 ammonentem D suos D

armis spiritalibus instruentem, bella monstrantem, praemia pollicentem. qui cum dixisset discipulis suis: in hoc mundo pressuram habebitis, mox, unde cor territum consolaretur, adiunxit dicens: sed confidite, quia ego uici mundum.
 5 quid ergo miramur, carissimi, si in illo uicit Uincentius, a quo uictus est mundus? in hoc, inquit, mundo pressuram habebitis, ut, si premit, non obprimat et, si obpugnat, non expugnet.

Duplicem mundus aciem producit contra milites Christi.
 10 aduertite, fratres. duplicem, dixi, aciem mundus producit contra milites Christi. blanditur enim, ut decipiat, terret, ut frangat. non nos teneat uoluptas propria, non nos terreat crudelitas aliena. et quia ad utrosque aditus occurrit Christus, uictus est mundus et non uincitur Christianus. si consideretur in ista passione
 15 humana patientia, incipit esse incredibilis, si agnoscatur diuina potentia, desinit esse mirabilis. tanta grassabatur crudelitas in martyris corpore et tanta tranquillitas proferebatur in uoce, tanta poenarum asperitas saeuiebat in membris et tanta securitas sonabat in uerbis, ut miro modo putaretur Uincenio
 20 patiente alium aut certe alium loquente Uincenio torqueri.

Et uere, fratres carissimi, ita erat, prorsus ita erat. alius loquebatur. promisit enim et hoc testibus suis Christus. sic enim in euangelio locutus est suis, quos ad huius modi certamina praeparabat: nolite praemeditari, quomodo aut (quid)
 25 loquamini. non enim uos estis, qui loquimini, sed

2] Ioann. 16, 33. 24] Matth. 10, 19.

1 monstrantem] adiutoria ministrantem *add. Aug.* 3 p̄suram *D*
 cor t. c.] territi consolarentur *Aug.* 4 adiunxit *D* confidete *D*
 uici *D* 5 uingentius *D* 6 inquit *D* p̄surã *D* 7 ut *Aug.*, et *D*
 obp̄inat *D* 12 uoluntas pbriã *D* 13 et quia ad utrosque aditus occurrit
 Christus, uictus est mundus *scripsi*, et quia uictus ẽ in (*in ras.*) mundus et
 ad utrosque aditus occurrit xp̄s *D*, et uictus est mundus. ad utrosque
 a. o. Ch. *Aug.* 16 disinit *D* 17 martyriis *D* 18 tanta poenarum
scripsi (tantaque p. *Aug.*), tot p. *D* aspiritas seuiebat *D* 19 uingentio *D*
 20 patiente *Aug.*, patientia *D* (*in ras. super* torqueri) uingentio *D*
 21 ita erat *Aug.*, iteratur *D* prussus *D* 23 certaminã *D* 24 p̄me-
 ditare *D* quid *om. D* loquamini *D*

spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis. caro ergo patiebatur et spiritus loquebatur et loquente spiritu non solum conuincebatur impietas, sed etiam confortabatur infirmitas. clariorem nobis martyrem tormenta faciebant. multiplici uulnerum uarietate confossus non deserebat pugnam, sed acrius 5 iterabat. putares, quod eum duraret flamma, non exureret et tamquam figuli fornax lutum suscipiens molle duram redderet testam. poterat martyr noster dicere Datiano: iam non curat ignes tuos caro mea, quia exaruit sicut testa uirtus mea. et quoniam ueraciter scriptum est: uasa figuli probat fornax et homines iustos temptatio tribulationis, probatus 10 est atque decoctus est illo igne Uincentius, Datianus uero arsit et increpuit. si enim non ardebat, unde fumabat? quid erant uerba irascentis nisi fumus ardentis? ergo martyri nostro refrigerium in corde habenti flammam extrinsecus admouebat, 15 sed ipse facibus furoris accensus tamquam clibanus intus ardebat et habitorem suum diabolum concremabat. per furiosas enim Datiani uoces, per truces oculos, minaces uultus et totius corporis motus ille habitator eius interior se mouebat et per haec signa uisibilia tamquam per sui uasculi, quod inpleuerat, crepantes rimulas prodebat. non tantum martyrem cruciabat flamma, quantum illum uastabat insania. 20

Sed iam, fratres, illa omnia transierunt, et ira Datiani et poena Uincentii. manet autem poena Datiani et corona Uincentii. denique ut praetermissis interim futurae retributionis 25 finibus etiam in hoc mundo martyrum gloriam demonstramus,

9] Psalm. 21, 16. 10] Eccli. 27, 6.

1 patres *D* 4 tot *ante* tormenta *add. Aug.* 5 confossus *Aug.*, confusus *D* 6 exureret *D* 7 redderet *Aug.*, reddet *D* 8 urit ignis tuus carnem meam *Aug.* 12 uingentius *D* 13 fumabat] clamabat *Aug.* erunt *D* 15 admouebat *Aug.*, amouebat *D* 16 facibus *D* clybanus *D* 17 habitorem *D* diabolum *D* 18 treces oculos *D* et *ante* totius collocavi, *ante* minaces habet *D* 19 semoueat *D*, monstrabatur *Aug.* 20 uisibilia *D* sua *D*¹ 21 prodebat *scripsi*, p̄diebatur *D*, uidebatur *Aug.* martirem *D* 22 cruciebat *D* cruciabant tormenta *Aug.* 23 iam *Aug.*, etiam *D* transsierunt *D* et pena uingenti manet autem pena datiani *add. D*² *in marg.* 24 uingenti *D* 25 p̄termis *D* 26 firibus *D*

quae hodie regio, quae prouincia transmarina, quousque uel
 Romanorum imperium uel Christianum nomen extenditur, na-
 talem non gaudet celebrare Uincentii, quis autem hodie Datiani
 uel nomen audisset, nisi in Uincentii passione legisset? quod
 5 uero tanta cura seruauit dominus martyris corpus, quid aliud
 demonstrauit, nisi se gubernasse uiuentem, quem non dere-
 liquit exanimem? uicit ergo Datianum uiuens Uincentius,
 uincit et mortuus. uiuens tormenta calcauit, mortuus maria
 transnatauit. sed ipse inter undas gubernauit cadauer extinc-
 10 tum, qui inter ungulas animum deo donauit inuictum. non
 flexit flamma tortoris cor eius, non mersit aqua maris cor-
 pus eius, sed in his omnibus nihil est aliud nisi quod pre-
 tiosa est in conspectu domini mors sanctorum eius,
 ad quam gloriam nos dominus sub sua protectione perducatur,
 15 cui est honor et imperium in saecula saeculorum. Amen.

XIII.

ADMONITIO.

Rogo uos, fratres carissimi, ut, sicut frequenter admonui,
 diem mortis nostrae et terribile ac metuendum iudicium stu-
 20 deamus iugiter cogitare. ad omnium enim peccatorum uul-
 nera nulla inueniri possunt utiliora remedia, quam ut unus-
 quisque cogitet horam illam, quando erit de saeculo hoc
 migraturus. quomodo enim potest fieri, ut aliqua grauia peccata
 praesumat admittere, qui se momentis singulis credit de hac

12] Psalm. 115, 15.

1 quousque *Aug.* quoque *D* 3 uingenti *D* utroque loco 6 dere-
 liqui *D* 7 uicit *Aug.* (sed utroque loco), uincit *D* uingentius *D*
 12 aliut *D* 17 inciþ admonitio necessaria *D*; *exstat hic sermo etiam*
in codice Parisino lat. 14086 fol. 107^v saec. VIII (P), unde eum deprom-
pserunt Fausti editores (58, 876 M.: ex ms. Corbeiensi literis merouingicis
ante annos mille exarato¹); sc̄i fausti admonitio necessaria de diem iudicii
et malorum poena uel bonorum gloria et quod etiam laici non mutato
habitu possint et debent cottidie paenitentiam agere *P* 19 terribilem
DP studiamus *D* 20 iugiter studiamus *P* ad omnium] admonio *P*
 enim *om.* *D* 21 inuenire *P* 22 hoc saeculo *P* 23 potes *D* fiere *P*
 alequa *P* 24 credit *P*

luce posse migrare? sic enim et scriptura dicit: memento, fili, quoniam mors non tardat, et illud: memento no-
 uissimorum et desine inimicari. qui enim diligenter ad-
 tendit, quam dura erit examinatio ante tribunal Christi, ubi
 recepturus est unusquisque secundum opera sua, non ei pote- 5
 runt placere peccata uel crimina propria. cum enim ante il-
 lum tremendum iudicem congregatæ fuerint omnes gentes,
 qui tunc erit iniustus atque adulteris et rapacibus fletus ocu-
 lorum et stridor dentium, cum sanctorum multitudinem ad
 dexteram regis et ad gloriam segregatam et peccati populos 10
 in profundo Tartari sine ullo fine miserationis aut ueniae spe
 demersos et exclusos in tenebris suis a beata sanctorum luce
 uiderit et in profundo sine fine descendens urgente os suum
 puteo aeterna supplicia et perpetuam mortem non moriturus
 aspexerit. frustra pauperem, quem in hac uita despexit, miseri- 15
 cordiam postulabit, frustra extremum Lazari digitum, quo
 ardens refrigeretur, ardentibus labiis rogabit adponi. quam
 uellet miser, cum pauperum gloriam uiderit, duris quondam

1] Eccli. 14, 12. 2] Eccli. 28, 6.

1 posse *om. P* et *om. P* dicit scriptura memen^{to} *D* 2 filii *D* quod *P*
 nouissemorum *P* 3 desestes *P* inimicare *DP* 4 tribunal *P* 5 unus-
 quisque *P*, unus *D* saecundum operam suam *P* potuerunt *P* 6 pla-
 care *D*, plicere *P* pecca^{ta} *D* (*erat re in ras.*) crimena *P*, crema *D*
 enim *om. editt. Fausti* 7 remendū *D* congregatae *D*, congregati *P*
 8 atque] et *P* et] adque *P* pletus *P* 9 et *om. P* stridon *D* qui
 tunc erit stridor dentium] *his uerbis incipit sermonis inter Augustini du-
 bios 249 (39, 2208 M.) extrema pars, quae congruit cum hoc sermone*
 dencium *P* multitudinem *P*, multitudine — segregata — populus — de-
 mersus *Aug.* 10 dexterā *D* regis] aeternae *add. P* ad *om. P* se-
 segregata *P* et *om. P Aug.* populum *P* 11 tartare *P* miserationis
 fine *P* fine *om. Aug.* spe *om. P*, spem *D* 12 demerso *P* et *om. P*
Aug. exclusos in *scripsi*, exclusossem *D*, exclude se in *P*, excludi se *Aug.*
 tenebrisuis *D* sanctorum beata *P* 13 profundo] inferne *add. P*, profundi
 sinum *Aug.* descendens *DP* arguere *P* 14 puteo orsū *D* per-
 petua morte *P* moriturum *P* 15 aspexerit *Aug.*, aspexit *D*, petit *P*
 frustra—postulabit *om. P* despexit *D* misericordiam *Aug.*, miseri-
 cordia *D* 16 postulabit *Aug.*, postulauit *D* quod *P* 17 arenti-
 bus *P* labis *D* rogabit *Aug.*, rogabat *D*, rogauit *P* quam uellet—
 audire mereamur *om. P*

paupertatis laboribus subiacuisset et in illa uita, quae cum uita morerentur, mala portasse, ne ad illa aeterna mereretur supplicia peruenire.

Ut ergo haec tam dura et tam terribilia ante illud tribunal
 5 aeterni iudicis audire non mereamur, ideo, fratres carissimi,
 dum adhuc licet et cum dei adiutorio in potestate nostra est,
 consideremus conscientias nostras et, si aliqua crimina uel pec-
 cata capitalia necdum elemosynis et orationibus purgata adhuc
 in nobis dominari cognoscimus, portum paenitentiae deuictis
 10 peccatorum fluctibus Christo auxiliante festinemus intrare et,
 si quid in nauicula animae nostrae multis tempestatibus pec-
 catorum aut per superbiam fractum aut per auaritiam ruptum
 aut per luxuriam resolutum esse cognoscimus, componere uel
 reparare bonis operibus festinemus. non enim nocent peccata
 15 praeterita, si non placent. sicut enim nulli iustorum sufficit
 iustitia sua, nisi perseuerauerit usque in finem, ita nulli pec-
 catorum nocere poterit iniquitas sua, si, antequam de corpore
 isto discedat, ad elemosynarum remedia uel paenitentiae medi-
 camenta confugerit.

20 Sed quia, quando uel qua hora de hoc saeculo rapiamur,
 scire non possumus, sine ulla dilatione uel mora, de sinistra
 confugere festinemus ad dexteram. non sanitati credendum

1 in *Aug.*, *om.* D 2 portas sene D etrna D 5 non *Aug.*, *om.* D
 et ante ideo habet P 6 et cum—nostra est *om.* P inpoteste D
 7 considerimus P crimena P, cremina D 8 elymosinis D, aelemosi-
 nis P oracionibus P 9 in nobis adhuc P dominare D cognosce-
 mus P portu P, portũ in D poenitentię D 10 auxiliante] guber-
 nante P, iuuante *Aug.* fistinemus D 12 *primum* per *om.* D super-
 biam—resolutum] auaricia aut per superbiam aut iniqua cupiditate corrup-
 tum P 13 luxoriam D cognoscemus P 14 operebus P festinimus
 P, studeamus iugiter uitiorum exhaurire sentinam *add.* *Aug.* 15 placent]
 praesentia *add.* *Aug.* enim *om.* P nonnulli D 16 iusticia P nisi]
 si non P *Aug.* persiuerauerit P 17 si antequã D bis 18 ista D dis-
 cendat D elymosinarum D, aelemosinarum P uel *superscr.* et p *add.* D
 mendicamenta D 19 confugeret D 20 qui D ^hora P (*h man. alt.*)
 21 possumus P delatione D, dilacione P uel] absque *add.* P de-
^{si}nistra D sinextra P 22 confugere festinemus] fugiamus P dex-
^terã D non] enim *add.* P ⁱsanitate D, ^{ta}sanitem P (*ta man. alt.*)

est, non aetati. in remedium salutis suae semper intentus esto, qui uitae suae semper incertus est, quia, qui nos securos fecit dicendo: peccator in qua die conuersus fuerit, omnes iniquitates illius obliuioni tradentur, ipse nos etiam cautos esse uoluit dicens: nolite tardare conuerti 5 ad dominum neque differatis de die in diem.

Sed forte quando generaliter ad paenitentiam prouocamus omnes, aliquis intra se cogitet dicens: ego iuuenis homo sum uxorem habens, quomodo possum aut capillos minuere aut habitum religionis adsumere? nec nos hoc dicimus, fratres carissimi, non hoc praedicamus, ut iuuenes, qui coniugia habere uidentur, mores magis quam habitum debeant commutare. quid enim homini uxorem habenti nocet, si mores perditos uoluerit ad opera bona et honesta conuertere, si peccatorum suorum uulnera ieiuniis et orationibus et elemosynis ad sanitatem pristinam studeat reuocare? uera enim conuersio sine uestimentorum commutatione sufficit sibi. uestimenta uero religiosa sine bonis operibus non solum remedium habere non poterunt, sed etiam dei iudicium iustum sustinebunt. conuertamur ergo ad

3] Ezech. 18, 21; 33, 13. 5] Eccli. 5, 8.

1 etati *D*, aetatem *P* non ante in *add.* *Aug.* remedium *P* post semper *rasura* 2—3 *litterarum in P exstat* intentus esto *scripsi*, incertus ē *D*, intardus est *P*, tardandus est *Aug.* 2 quia *P* 3 facit *P* quacunqui *P* diae *P* 4 obliuione *P* etiam nos *P* 5 cautus *P* uoluit esse *P* noli^{te} *P* (te *man. tert.*) |||tardere *D* (erat tr in *ras.*) 6 differatis *DP* diae *P* 7 sed] si *Aug.* generaliter *D* poenitentia^m *D* prouocamur *P* 8 omnes post generaliter *PAug.* alequis *P* cogitat *P* sum *om. PAug.* 9 quommodo *P* capillus *P* 10 reigionis *D* nec nos] nonne *D* dicemus *P* post carissimi *D* *partem sequentis sermonis* (p. 281, 15 ut ulceris — p. 283, 5 recordatione iudicii) *exhibet, quae suo loco desideratur* 11 non hoc *om. D* iuuenis *P* coniugia] racionabilia *add. P* habire *P* 12 habitum magis quam mores *PAug.* commutare *P*, commotare *D* 13 homeni *P* uxore habente *P* nocit *P* perditus *P* noluerit habere et *P* 14 et] uel *P* 15 ieiuniis et *om. P* ieiunisⁱ *D* elemosynis et orationibus *P* elemosynis *D* a *D* sanitatem *P* 16 studeat *om. P*, studiat *D* 17 commutatione *D*, commutationem *P* religiosa *D* 18 potest *P* 19 etiam *P* iustum dei iudicium *PAug.* sustenebunt *P* conuertitur^m *D*

meliora, dum in nostra sunt potestate remedia. hic extinguamus mortem moriendo peccatis, hic uitam uitae meritis adquiramus per eum, qui cum patre uiuit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

5

XV.

DE IEIUNIO QUADRAGESIMAE.

Ecce, fratres dilectissimi, dies quadragesimae sanctae et spiritalis iam in proximo sunt, in quibus corporis damna in animae transeunt lucra. et ideo, quia, sicut apostolus dicit, tempus acceptabile et dies salutis adueniunt, tamquam ad spiritalem uindemiam nostros animos praeparemus et ita uacare deo studeamus, ut in istis paucis diebus, quod nobis per totum annum sufficiat, congregare possimus. de istis enim dominum diebus dixisse credimus per prophetam: in diebus
15 solemnitatum ueststrarum adfligetis animas uestras. quare hoc dixit? quia ieiunia et uigiliae et sanctae adfectiones humiliata corpora macerant, sed maculata corda purificant, membris subtrahunt fortitudinem, sed conscientias adducunt nitorem. lassitudine enim corporum redimuntur crimina uoluntatum, per durae crucis exercitia luxuria uel carnis puniuntur
20 gaudia, ac sic mortificatione praesenti futurae mortis sententia

9] 2 Cor. 6, 2. . 14] Leu. 16, 29.

1 in nostra ex monstra D extin^{mus}guamus D 2 meritis P ad-
quira D, comparemus P 3 per eum] praestante domino nostro Iesu
Christo P Aug. cum patre om. P 6 inc̄p sermo faustini de ieiunio
quadragesime D 7 dies D in ras. quadragesime D spiritalis
scripsi, spiritalis D 8 in post damna addidi, in D rasura exstat, in
qua anime fuisse uidetur 9 transeunt D (se in ras.) 11 uendemeã D
et ita uacare scripsi, et ita uocare D 12 studiamus D 14 prophetam]
quae sequuntur usque ad finem exstant etiam in sermone Augustini dubio
262, 1—4 (39, 2229 M.) et Euseb. hom. 44 15 uestrarum] in D rasura
exstat, in qua ūrārū gyrum scriptum erat adfligetis scripsi, adfligitis
D, adfligite Aug. 16 hoc Aug., om D adfectionis D 17 humiliat]a D
18 fortitudinem D addunt Aug. 19 lassitudine e. c.] nihilominus de
contritione animi Aug. redimuntur D crimina D uoluptatum Aug.
20 luxuria uel D, deceptae dudum Aug., an luxuriae uel scribendum?

sedatur et, dum culpa auctor humiliatur, culpa consumitur. dumque corporis afflictio uoluntaria districtione infertur, tremendi iudicis offensio sedatur et ingentia peccata labor soluit exiguus, quae uix consumpturus est ardor aeternus. si enim nos ipsi peccatis nostris disciplinam inponamus, per paenitentiam carnis luxuriam contemnamus, cito nobis deum propitium faciemus. peccatum tuum si tu agnoscis, deus ignoscit. nam quomodo potest fieri, ut illi peccato deus dignetur ignoscere, quod in se homo dedignatur agnoscere?

Tractantes ergo causam salutis nostrae faciamus intra nos, quae circa nos medici solent. si laesura uel querella aliqua in prima corporis cute sentitur, curatio medicamenti blandioris admouetur. si uero in ossibus uulnus absconditur aut in uiscerum profunda demersum est, austeriorem et uiolentiorum poscit uis occulta medicinam, ut ulceris magnitudo aut exustione aut incisione superetur et dolor dolore uincatur. similis ratio in animarum aegritudine adhibenda est. si leuia sunt fortasse peccata, uerbi gratia si homo uel in sermone uel in aliqua reprehensione uoluntatis, si oculo peccauit aut corde, uerborum et cogitationum maculae cottidiana oratione uincantur et priuata conpunctione tergendae sunt. si uero quisquis conscientiam suam intus interrogans crimen aliquod capitale commisit, si autem fidem suam falso testimonio expugnauit ac perdidit, si sacrum ueritatis nomen periurii temeritate uiolauit, si niueam baptismi tunicam et pretiosam uirginitatis holosericam caeno commaculati pudoris infecit, si

1 sedatur] praeuenitur *Aug.* 2 uoluntaria districtione *scripsi*, uoluntarie districtioni *D*, uoluntariae districtionis *Aug.* 3 iudicii *D Eus.* 4 erat *Aug.* si enim — l. 9 agnoscere *om. Aug.* 6 luxuriã *D* contemnamus *D* 7 tuũ *D* (tu *in ras.*) ignoscit *ex* ignoscis *D* 11 medi *D* lesura *D* 15 oculata *D* 16 incisione *D* 17 adhibenda est] *in D* subsequuntur statim uerba p. 283, 5 audienda est, pars autem sermonis, quae hic intercidit, legitur in medio sermone antecedente ita, ut etiam uerba ut ulceris — adhibenda est illo loco reperiantur, cf. *adn. crit. ad p. 279, 10* 20 macule cottidiana *D* 21 uincantur] curandae *Aug.* conpunctionem *D* 22 cremen *D* 23 si autem] ut si *Aug.* 24 prodidit *Aug.* piuri *D* 25 babtismi *D* toniã *D* 26 uirginitatis *D* holosiricã *D*

in semet ipso nouum hominem crimine homicidii interfecit, si
 auguria obseruando per haruspices et diuinos atque incantatores
 captum se diabolo tradidit, haec atque huiusce modi mala ex-
 5 xpiari penitus communi et mediocri uel secreta satisfactione
 uix possunt. graues causae grauiores et acriores et publicas
 curas requirunt, ut, qui cum plurimorum destructione se per-
 diderit, simili modo cum plurimorum aedificatione se redimat.
 homo enim se ipse decipiat, si, cum intus in medullis feruere
 sentiat morbum, per superficiem corporis molle deducat un-
 10 guentum.

Haec itaque capitalia mala ingenti et rugitu et gemitu et
 fonte indigent lacrimarum et proclamandum est cum propheta:
 rugiebam a gemitu cordis mei, et: lauabo per singulas
 noctes lectum meum, lacrimis stratum meum rigabo,
 15 et iterum: ego autem tamquam cinerem panem mandu-
 cabam et potum meum cum fletu miscebam. nemo de-
 spiciat paenitentiam, nemo contemnat hanc humilitatem. rex
 enim erat Dauid, qui ista dicebat, summus rex erat, qui
 ista faciebat. oportet itaque quasi super mortuum cum cla-
 20 more et magnos super extinctam peccatis animam dare planc-
 tus. et quomodo mater solet orbata super amissione unici
 filii sui fracto pectore lamentari, ita conuenit super unicum
 animam nostram, sed cum spe reparationis affligi, de qua
 unica sermo propheticus dicit: erue a framea animam
 25 meam et de manu canis unicum meam. quare unicum
 dicit? siue quod tamquam unica diligenda est, siue quod ipsa
 sola ante tribunal Christi rationem remotis omnibus solaciis

13] Psalm. 37, 9. Psalm 6, 7. 15] Psalm. 101, 10. 24] Psalm. 21, 21.

Ī cremi D; nece Aug. homicidi D, hominis Aug. 2 aurgia D¹
 aruspices D. si per augures et diuinos Aug. 3 captiuum Aug. dia-
 bulo D 4 communi D 5 acriores D pluplicas D 6 disstuctione D
 7 redemat D 8 si *superscr.* D cum Aug., om. D intus om. Aug.
 9 supficiaẽ D 12 fonte Aug., forte D indilgent D pclamam-
 ridũ D pphete D 15 cynerem D 16 misciebã D dispiciat D
 17 contempnat D 18 dauit D dicebat ex docebat D 19 cum
 clamore et] conclamatum ita Aug. 20 magnus D planetos D 21 ami-
 sione D 23 repationis D 24 propheticus dicit Aug., ppheticum D
 27 solacis D

redditura est. ita, inquam, necesse est super hanc unicam
 criminum gladio interfectam cum rugitu et gemitu totum pon-
 dus effundi doloris, si forte possit lacrimarum fomentis ac ca-
 lore fidei suscitari. accendenda est conpunctio, conroborandae
 sunt preces futuri recordatione iudicii. audienda est uero Da- 5
 nielis prophetae sententia, sed audienda oboedientiae aure, di-
 centis: accipe, inquit, o rex, consilium meum et pec-
 cata tua elimosynis pauperum redime. exemplum etiam
 illius uiri euangelici ita est audiendum quasi uere pro nostra
 redemptione conscriptum: ecce dimidium bonorum meo- 10
 rum, domine, do pauperibus, de quibus in euangelio au-
 diuimus dominum ineffabili dignatione et caritate dicentem:
 qui fecit uni ex his minimis, fecit mihi. quae uerba
 elimosynarum nobis fructus caelesti auctoritate commendant.

Sed forte, quando de elimosynis loquimur, expauescat an- 15
 gusta paupertas et dicat se non habere, quod possit pauperibus
 erogare. nemo enim ex hac re se poterit excusare, quando
 dominus redditurum se mercedem pro calice aquae frigidae
 tantum repromisit, et uiduam, quae duos nummos in gazophy-
 lacio miserat, conlaudauit. deus autem noster non copia largi- 20
 tatis, sed beneuolentia pascitur largientis.

Ego autem puto, carissimi, quod ideo dominus noster pau-
 peres in hoc mundo esse permiserit, ut in pauperibus diuitum
 fidem probaret uel in pauperum misericordia diuitibus misera-
 retur, ut abundantibus boni operis ac redemptionis suae occasio 25

7] Dan. 4, 24. 10] Luc. 19, 8. 13] Matth. 25, 40. 18] Matth.
 10, 42. 19] Marc. 12, 42.

2 cremium *D* 3 doloris||| *D* 4 suscitare *D* conroborande *D*
 5 iudici *D*, atque misericordiarum operibus adiuuandae *add. Aug.* da-
 nielis *D* 6 oboedientiae *Aug.*, obedientia *D* 7 inquit *D* 8 elymo-
 sinis *D* redeme *D* 9 euangelici *D* 10 de medio *D* 11 de qui-
 bus *D bis* 14 elimosinarū *D* 15 elymosinis *D* 16 et dicat—con-
 laudauit] non ita est, carissimi. meminert potius aera minuta diuitum
 thesauris fuisse praelata, quia *Aug.* 17 ergare *D* excussare *D* 18 red-
 diturum *scripsi*, redidurus *D* mercedem *D* frigide *ex* fridide *D*
 19 gazafilacio *D* 21 beneuolentie *D* 24 misereretur *Aug.* 25 habun-
 dantibus *D* occasio *D*

non deesset et beniuolum et misericordem etiam inopia aliena
 ditaret et opulentior quisque ingentia de egente lucra conqui-
 reret et mirifico summoque commercio, dum inopi misericor-
 diam temporaria largitate conferret, sic sibi aeternos thesauros
 5 compararet. dirigamus actus nostros, ut, quidquid possimus,
 quidquid ualeamus, pro amore uitae aeternae in exercitia bonae
 uoluntatis, in studia iustitiae ac misericordiae conferamus.
 curramus, dum lucem habemus, priusquam nos tenebrae con-
 prehendant, quia iam in saeculo illo emendationi ac redemp-
 10 tioni prospicere non licebit, sicut dicit sermo diuinus: quoniam
 non est in morte, qui memor sit tui. sicut ergo iam
 ibi nulla timebitur meritorum amissio, ita nulla tribuetur pec-
 catorum remissio, nulla ibi iam exercendi boni operis licentia
 concedetur.

15 Haec ergo, fratres, sapienter ac feliciter cogitantes ad pae-
 nitentiae remedia confugere festinemus et per castitatem et
 humilitatem, per opera iustitiae et misericordiae aeterna nobis
 apud deum praemia conparemus praestante domino nostro
 Iesu Christo, cui honor <est> et imperium in saecula saeculo-
 20 rum. Amen.

XVI:

DE DOMINICO INITIO QUADRAGESIMAE.

Dominus et saluator noster, qualiter ad eum post multas
 neglegentias uenire debeamus, nos hortatur et admonet per
 25 prophetam dicens: uenite, adoremus et procidamus co-
 ram domino, qui fecit nos, et iterum: conuertimini ad
 me ex toto corde uestro, in ieiunio, fletu planctuque.

8] cf. Ioann. 12, 35. 10] Psalm. 6, 6. 25] Psalm. 94, 6. 26] Ioel 2, 12.

1 et misericordem] locupletem *Aug.* 2 didaret *D* 4 temporaria
Aug., temporalia *ex* temporaliter *D* conferret *scripsi*, conferet *D*, con-
 fertur (misericordia) *Aug.* 5 actos *D* 7 uoluntates *D* conferamus
Aug., confirmamus *D* 12 amissio *D* tribuetur *scripsi*, tribuitur *D*,
 retribuetur *Aug.* 13 remissio *D* 14 concedetur *Aug.*, conciditur *D*
 15 quae sequuntur desunt apud *Aug.* 19 est *addidi*, *om.* *D* 22 incip̄
 omelia sc̄i faustini de dominico initio quadragensime *D*; *exstat hic sermo*
et alibi et inter sermones Augustini dubios 141 (39, 2020 M.) 24 orta-
 tur *D* ommonet *D* 25 procedamus *D* 27 plantueque *D*

dies enim, fratres carissimi, sanctae quadragesimae, si diligenter attendamus, uitam saeculi praesentis significant, sicut dies paschae aeternam beatitudinem praefigurant. et quomodo in quadragesima quasi tristitiam habemus, ut in pascha legitimo ordine gaudeamus, sic et in hoc saeculo, quamdiu uiuimus, 5
 paenitentiam agere debemus, ut (in futuro peccatorum) indulgentiam accipere et ad aeternum gaudium peruenire possimus. sed ita debet unusquisque pro suis criminibus suspirare, lacrimas fundere, elemosynas dare, ut deo auxiliante, quamdiu uiuit, semper crimina ipsa conetur effugere. sicut enim sine 10
 minutis peccatis nullus umquam aut fuit aut esse poterit, ita sine capitalibus criminibus donante deo et auxiliante omnibus modis esse debemus.

Et ut haec obtinere possimus, si nos alio tempore impedimenta mundi detinent obligandos, uel in diebus sanctae quadragesimae in lege domini, sicut scriptum est, die noctuque meditemur et ita cor nostrum diuinae legis dulcedine repleamus, ut in nobis nullum locum uirtutibus uacuum, quem obtinere possint uitia, relinquamus. sicut enim tempore messium uel uindemiarum, fratres carissimi, unde caro nostra sustentari 20
 possit, colligitur, ita in diebus quadragesimae quasi spiritualium uindemiarum uel messium tempore, unde anima nostra in aeternum possit uiuere, congregetur, quia, sicut neglegens quisque tempore uindemiarum uel messium nihil colligens per totum anni spatium fame torquebitur, ita, qui in hoc tempore 25
 spiritale triticum et caeleste mustum ieiunando, legendo, orando

16] Psalm. 1, 2.

1 sanctae] sc̄emus D quadragesime D dilienter D 4 quadragesima D tristiam D habeamus D 6 in futuro peccatorum addidi, om. D, in futuro possimus peccatorum Aug. 8 creminibus D 9 elymosinas D 10 cremina D efugere D 12 creminibus D 13 esse] possumus et add. Aug. 15 obligatos Aug. sancte D quadragesime D 16 notuque D 17 dulcidine D repleamur D 18 quem] q (= quod) D 20 uinde mearum D 21 collegitur D XLme D 22 uende mearum D nostra ex rostra D 23 congregetur Aug., congregatur D 24 uendemearum D

in horreis animae suae prouidere et congregare neglexerit, in aeternum durissimam sitim et crudelem inopiam sustinebit.

Certissime scitote, fratres carissimi, quia, qualis est caro, quae post multos dies percipit cibum, talis est anima, quae
 5 non adsidue pascitur dei uerbo. et quomodo caro per famem et inopiam tenuis et sicca uelut quoddam simulacrum efficitur, ita et anima, si uerbi dei cibo non pascitur, arida et inutilis et ad nullum opus bonum congrua inuenitur. considerate, fratres carissimi, et horreum et canabam et cellarium annis
 10 singulis praeparamus, unde anno uno cibum habeat caro nostra: putatis, quantum debemus recondere, unde in aeternum sustentetur anima nostra? et ideo, fratres carissimi, uel istis paucis diebus recedant impedimenta mundi, quia secundum scripturam multos neglegentes miseros faciunt. recedat carnalis laetitia,
 15 recedant uenenis plena mundi istius blandimenta. carnis gaudia minuuntur, ut animae lucra spiritaliter praeparentur propter illud, quod scriptum est: uae uobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis, et illud: beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. tempus, quod nobis furiosus ta-
 20 bulae ludus solebat auferre, lectio diuina incipiat occupare et odiosis fabulis et mordacibus iocis ac detractionibus uenenatis alloquia de scripturis sanctis succedant. horarum spatiis, in quibus uenationibus solebamus cum damno animae detineri, uisitentur infirmi, requirantur in carcere constituti, peregrini
 25 suscipiantur et discordes ad concordiam reuocentur.

Haec si faciamus, fratres, inde nobis parare possimus medicamenta, unde nobis uulnera feceramus. ante omnia in diebus ieiuniorum, quod prandere solebamus, pauperibus erogemus,

17] Luc. 6, 25. 18] Matth. 5, 5.

1 orreis *D* 2 crudilem *D* 6 uelud *D* 9 si ante et horreum
add. Aug. orreū *D* canauam *Aug.*, cera bam *D* 10 replemus *Aug.*
 16 minuuntur *D* spiritalia *Aug.* p̄par|||entur *D* (*erat atū in ras.*)
 17 ue *D* quid *D* 18 lugiunt *D* 20 et *scripsi*, ut *D*, *om. Aug.*
 21 odiosis *ex* odiosus *D*, otiosis *Aug.* mordiacibus *D* detractionibus
Aug., detractationibus *D* 22 colloquia *Aug.* spatīs *D* 23 dampno *D*
 deteneri *ex* detereri *D* 27 faceramus *D* 28 solebēmus *D* erogamus *D*

ne forte aliquis sibi sumptuosas caenas et exquisitis saporibus epulas studeat praeparare et corpori suo magis commutasse quam subtrahisse ciborum abundantiam uideatur. nihil prodest longum tota die duxisse ieiunium, si postea ciborum suauitate uel nimietate anima obruatur. illis enim mens repleta turpescit et inrigata corporis nostri terra spinas libidinis germinabit. sit ergo temperatus cibus, numquam nimium uenter expletus et plus semper de cibo cordis quam de cibo corporis cogitemus, qui intus in homine interiore facti sumus ad imaginem dei, in carne autem de limo terrae formati sumus. et uidete, fratres, si iustum est, ut caro de terra facta interdum bis in die capiat cibum et anima, quae imago dei est, uix post plures dies capiat uerbum dei, cum tamen expediat nobis, ut amplius imaginem dei in nobis, quam nostram carnem debeamus honorare. qui enim de sola carne cogitant, bestiis et pecoribus similes sunt et, qui ita agunt, iam in se dei imaginem contriuerunt. caro uero uelut ancilla gubernetur et anima tamquam domina legitima praeferatur. iam si aliter factum fuerit, si nos non agnoscamus ad imaginem dei factos et plus de carne quam de anima cogitemus, timeo, ne nos spiritus sanctus per prophetam arguat dicens: homo, cum in honore esset, non intellexit. comparatus est iumentis insipientibus et similis factus est illis.

Lectioes diuinas et in ecclesia, sicut consuestis, libenter audite et in domibus uestris relegite. si aliquis ita fuerit occupatus, ut ante refectionem scripturae diuinae non possit in-

21] Psalm. 48, 13.

2 studiat *D*   p̄parare|| ex p̄paret *D*   corpore *D*   commutasse *D*
 3 habundantiã *D*   4 longum tota die *D*² in ras.   duxisse *Aug.*, dixisse *D*   5 illico *Aug.*   repletatur pescit *D*   10 lymo *D*   terre *D*
 11ⁱⁿ diẽ *D*   capiant *D*   12 quae imago *scripsi*, *om. D* (*sed habet imago ante capiat cibum*), in qua imago *Aug.*   uix ex uox *D*   13 accipiat *Aug.*   15 besteis *D*   peccoribus *D*   17 uero] ergo *Aug.*
 gubernetur *D*¹   18 legitimã *D* (~ *erasum*)   reficiatur *Aug.*, *potius praeficiatur scribendum*   iam] nam et *Aug.*   24 consuistis *D*   26 refectione *D*

sistere, non eum pigeat in conuiuio suo aliquid de scripturis diuinis legere, ut, quomodo caro pascitur cibo, sic reficiatur anima dei uerbo, ut totus homo, id est exterior et interior de sancto et salutari conuiuio satiatus exurgat. nam si sola caro
 5 pascitur et anima dei uerbo non reficiatur, ancilla satiatur et domina fame torquetur. et hoc quam sit iniustum, sanctitas <uestra> non potest ignorare, et ideo, sicut iam dixi, lectiones diuinas illo desiderio et audire et legere debetis, ut de ipsis in domibus uestris et alibi, ubicumque fueritis, etiam loqui et
 10 alios docere possitis et uerbum dei uelut munda animalia cogitatione adsidua ruminantes utilem sucum, id est spiritalem sensum et in uobis sumere et aliis <deo> adiuuante propinare possitis implentes illud, quod scriptum est: et calix tuus inebrians quam praeclarus est, implentes illud, quod beatus
 15 apostolus hortatur et admonet dicens: siue manducetis siue bibatis siue aliquid faciatis, omnia ad gloriam dei facite. et si infirmitas non prohibet, cottidie ieiunate et ad uigilias alacri et feruenti deuotione consurgite propter illud, quod scriptum est: die noctuque uigilat spiritus meus ad te, deus, et
 20 iterum: ad te orabo, domine, mane et exaudies uocem meam, et iterum: media nocte surgebam ad confitendum nomini tuo, domine. ad quam rem etiam dominus et saluator noster in euangelio hortatur et admonet dicens: uigilate et orate, ne intretis in temptationem, quod ipse praestare dignetur, cui est honor et imperium cum patre et spiritu
 25 sancto in saecula saeculorum. Amen.

13] Psalm. 22, 5. 15] 1 Cor. 10, 31. 19] Psalm. 62, 2. 20] Psalm. 5, 4. 21] Psalm. 118, 62. 23] Matth. 26, 41.

2 relegere *Aug.* refi|ciatur *D* 3 ut] et *Aug.* et *om. D* et exterior et interior *Aug.* extirior *D* 5 reficitur . . . pascitur *Aug.* 7 uestra *Aug., om. D* ignorari *D* 10 positus *D* et uerbum *Aug.,* ut u. *D* 11 adsiduarū minantes *D* succū *D* 12 in *om. Aug.* deo *om. D* deo auxiliante *Aug.* 13 implentes] ut in nobis impleatur *Aug.* tuis *D* 14 p̄clarū *D* 15 ortatur *D* 16 bibatis *scripsi,* bibetis *D* aliud quid *Aug.* 17 et *om. Aug.* cottidie *D* et *post* ieiunate *om. Aug.* 18 illud *D* 19 de noctu *Aug.* a te deus *D* 23 ortatur *D*

XVII.

DE LECTIONE EUANGELII, UBI AIT: NESCIAT SINISTRA TUA, QUID
FACIAT DEXTERA TUA.

Euangelica lectio, fratres carissimi, quae nobis modo reci-
tata est, uidetur mihi, quod secundum litteram non possit in- 5
tellegi, et ideo deo auxiliante requiramus, qualiter ad eius
spiritalem sensum peruenire possimus. sic enim ait: adten-
dite, ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus,
ut uideamini ab eis, et iterum: cum facis elimosynam,
nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, cum alibi 10
dicat: sic luceat lux uestra coram hominibus, ut ui-
deant opera uestra bona. diligenter attendite, fratres, et
intellectum diuinae scripturae humiliter et sapienter requirite.
non enim sibi ipse dominus in euangelica lectione contrarius
esse potest. nam quia elimosynam et occulte fieri ipse dixit 15
et ipse admonuit publice, ut sibi praecepta eius non uidean-
tur esse contraria, intellectum sobrium quaerit. qui enim
ideo facit elimosynam, ut ab hominibus se laudari desideret,
etiam si occulte fecerit, publice facit, quia laudem ab ho-
minibus quaerit. qui uero elimosynam pro solo amore dei 20
facit, ut illum ad opus bonum reliqui imitentur et non ipse,
sed dominus conlaudetur, etiam si publice faciat elimosynam,
absconse facit, quia pro elimosyna illa non hoc, quod uidetur,

7] Matth. 6, 1. 9] Matth. 6, 3. 11] Matth. 5, 16.

2 inciþ de lectione euuangaেলii ubi ait nesciat sinistra tua quid faciat
dexdera tua *D*; *exstat hic sermo inter Augustini sermones dubios 63 (39,*
1864 M.) 8 ne om. *D* 9 elymosinam *D* 10 dexdera *D* cum alibi
dicat] ut sit elimosyna tua in absconso. quomodo hoc secundum litteram
accipere possumus, cum ipse dominus iterum dicat: sic luceat lumen
uestrum coram hominibus, ut uideant uestra bona opera et glorificent
patrem uestrum, qui in caelis est? quomodo hic dicit: nesciat sinistra
tua, quid faciat dextera tua, cum alibi dicat *Aug.* 14 lectionis *D*
15 elymosinã *D* oculute *D* 16 puplice *D* 18 elymosinã *D* 19 oculute *D*
fecerit *Aug.*, fuerit *D* puplice *D* 20 querit *D* elymosinam *D*
21 reliqui imitentur *Aug.*, reliquie mittentur *D* 22 puplice *D* ely-
mosinã *D* 23 facit *Aug.*, faciat *D* elymosinam *D*

sed quod non uidetur, desiderat nec ab hominibus laudem, sed mercedem a deo optat accipere.

Hoc etiam ab ieiunio debemus accipere. cum enim ipse <dominus> dicat: unge caput tuum et faciem tuam
 5 laua, ne uidearis ab hominibus ieiunans, ergo contra Christi praecepta faciamus, qui publice ieiunium indicimus et uidente toto populo pariter cum ipso ieiunamus? et in hoc sensu oportet intellegi, ut nemo pro laude humana, sed pro peccatorum indulgentia, pro misericordia diuina ieiunet. ideo
 10 unusquisque interroget conscientiam suam et, si pro solo deo facit elimosynam, secure et publice faciat, ut eum, quicumque uiderint, imitentur. nam et illud, quod dominus dicit: nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, ad hoc, quod supra diximus, pertinere cognoscitur. in dextera enim intellegitur
 15 amor dei, in sinistra uanitas uel cupiditas mundi. et si pro laude humana dederis elimosynam, totum sinistra facit, dextera nihil omnino. si uero pro remissione peccatorum et amore uitae aeternae elimosynam dederis, totum dextera facit. quid est ergo: nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, nisi ut,
 20 quod faciat amor dei, non corrumpat uel perdat <uanitas uel> cupiditas mundi? nam si hoc aliquis secundum litteram implere posse credit, quid faciat, si manus dextera doluerit? numquid de sinistra elimosynam dare non debet? aut, si uult captiuum redimere, quomodo arcam aperire poterit aut
 25 sacculum soluere, si sinistram manum dexterarum suarum non iunxerit? aut si peregrinum oporteat excipere et secundum prae-

4] Matth. 6, 17.

2 mercedem *D* 3 ab] de *Aug.* 4 dominus *Aug.*, om. *D* capud *D*
 6 facimus *Aug.* publice *D* 7 populo|| *D* 8 humane *D* 9 indulgentiã *D* (~ *erasum*) 11. elymosinã *D* publice *D* 12 uiderint *Aug.*, uiderent *D* emittentur *D* 13 dexdera *D utroque loco* 15 et *scripsi*, at *D*, om. *Aug.* 16 humana ex humane *D* elymosinã *D* dexdera *D*
 17 remisione *D* 18 elymosinã *D* dexdera *D utroque loco* 19 ut om. *Aug.* 20 uanitas nel *Aug.*, om. *D* 21 aliquis *Aug.*, aliquid *D* impleri *Aug.* 22 dexdera *D* 23 elymosinã *D* 24 redemere *D*
 25 saculum *D* ^{si} sinistram *D* dexdere sue *D* iuxerit *D* 26 optat *Aug.*

ceptum domini sanctorum pedes abluere, non uideo, quomodo hoc nesciente sinistra manu possit implere.

Ad hoc pertinet etiam illud, quod dixit dominus: nolite in angulis platearum orare, sed intra, inquit, in cubiculum tuum et clauso ostio ora patrem tuum in absconso. ecce et ipsi bene agnoscitis, quia nec hoc semper secundum litteram poterit impleri. nam et nos ipsi et totus populus non solum in cubiculis nostris oramus, sed etiam ad ecclesiam conuenimus et simul cum omni populo genua flectimus. et numquid haec facientes praeceptis Christi contrarii sumus, qui dixit, ut in cubiculis clauso ostio orare debeamus? non ita est. unde etiam iste sensus superiori sententiae conueniens est. qualiter ergo hoc intellegi debeat, diligenter attendite. si quando oras deum <et> hoc ab illo petis, quod uidetur, publice et aperto ostio oras, quia hoc a deo uis accipere, quod uidetur. si uero pro indulgentia peccatorum et pro uita aeterna uolueris supplicare, etiam si publice oraueris, clauso ostio oras, quia non hoc petis, quod uidetur, sed quod non uidetur. quae enim uidentur, temporalia sunt, quae autem non uidentur, aeterna sunt. si temporalia quaeris, sicut iam supra dixi, publice et aperto ostio oras, si aeterna quaeris, secreta est oratio tua, quia non, quae uidentur, <sed quae non uidentur, optas accipere. qui ergo illa, quae non uidentur>, in ueritate quaesierit, et illa, quae uidentur, domino remunerante percipiet, quia non mentitur ille, qui dicit: quaerite ergo primum regnum dei et iustitiam eius et haec omnia praestabuntur uobis.

Nec hoc dicimus, fratres, ut pro rebus temporalibus dominum non oremus, id est pro sanitate corporum aut pro pace

3] Matth. 6, 5. 25] Matth. 6, 33.

2 impleri *Aug.* 4 inquit *D* 5 hostio *D* 8 etiam] publice *add.*
Aug. 11 hostio *D* 14 et *Aug., om. D* 15 publice *D* hostio *D*
 quia] q *D* 16 indulgentiã *D* 17 publice *D* 18 hostio *D* 19 enim
 |||| *D* (erat non in ras.) 20 queris *D* 21 publice *D* hostio *D*
 post oras rasura in *D* exstat, in qua erat quia ñ hoc aeterna *Aug.*,
 terrena *D* queris *D* 22 sed quae—uidentur *Aug., om. D, sed in ras.*
 dño exstat 25 percipiet *Aug.*, pcipiat *D* 28 hoc] sic *add. Aug.*

populorum aut pro abundantia fructuum. debemus et ista a deo petere, <sed> secundo et tertio loco, ut primas partes in omni intentione nostrae orationis amor animae et desiderium uitae <aeternae> obtineat. oremus pro corpore, sed sine ulla
 5 comparatione amplius pro anima supplicemus. et ideo, fratres carissimi, quotiens uobis ista euangelica lectio legitur, eo ordine, quo supra suggessimus, intellectum eius debetis accipere, ut siue in elimosynis siue in ieiuniis siue in orationibus siue in dextera siue in sinistra hoc obseruare studeamus, ut, quid-
 10 quid agimus, non pro uanitate uel cupiditate saeculi, sed pro <amore> aeternae beatitudinis faciamus, quod ipse praestare dignetur, qui cum patre uiuit et cum spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

XVIII.

15

DE UOCATIONE ABRAHAЕ.

Modo cum diuina lectio legeretur, audiuius dominum beato Abrahæ dicentem: egredere, inquit, de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui. omnia enim, fratres carissimi, quae in ueteri testamento conscripta sunt,
 20 noui testamenti typum et imaginem praetulerunt. sic et apostolus Paulus dicit: omnia enim in figura contigerunt illis. scripta sunt autem propter nos, in quos finis saeculorum deuenit. si ergo propter nos scripta sunt, quae tunc in Abraham corporaliter legimus facta, si sancte et
 25 iuste uiuamus, spiritaliter in nobis uidemus inpleta. egredere,

17] Gen. 12, 1. 21] 1 Cor. 10, 11.

1 populorum ||||| D (erat tuorū in ras.), temporum Aug. habundantia fructū D 2 sed Aug., om. D 4 aeternae Aug., om. D obteneat D oremus] ergo add. Aug. 6 nobis D 7 eius Aug., est D 8 elymosinis D 9 studiamus D 11 amore aeternae Aug., aterne D 15 incipit de uocatione abrehae D; exstat hic sermo inter Augustini sermones dubios 2 (39, 1741 M.) 17 inquit egredire D 18 tuis D (s erasum) enim om. Aug. 23 deuenit scripsi, definit D, (fines) deuenerunt Aug. 24 habrahā D si—uiuamus om. Aug. 25 uidimus D egredire inquit D

inquit, de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui. haec omnia, fratres carissimi, per sacramentum in nobis baptismi et credimus et sentimus impleri. terra nostra caro nostra est. bene de terra nostra egredimur, quando carnales consuetudines deserentes Christi uestigiis inhaeremus. quasi 5 non tibi uidetur feliciter de terra sua, id est de se ipso egredi, qui de superbo efficitur humilis, patiens ex iracundo, castus ex luxurioso, largus ex cupido, benignus ex inuido, placidus ex cruento?

Uere, fratres carissimi, feliciter egreditur de terra sua, qui 10 pro dei amore taliter commutatur. denique etiam in colloctione priuata ita loqui consueuimus, ut, si aliquis malus homo subito bona opera coeperit exercere, dicamus de illo: exiuit iste de se. et uere bene de se exisse dicitur, qui repudiatis uitiis uirtutibus delectatur. egredere, inquit dominus, de terra 15 tua. terra nostra, id est caro nostra ante baptismum terra morientium fuit, post baptismum facta est terra uiuentium. ipsa est terra, de qua propheta cantauerat dicens: credo uidere bona domini in terra uiuentium. terra ergo uiuentium et non morientium, id est uirtutum non uitiorum, ut dixi, 20 per baptismum facti sumus, si tamen post acceptum baptismum ad uitiorum non reuertamur uolutabrum, si, postea quam terra uiuentium facti sumus, opera mortis obnoxia et luxuriosa non faciamus. et ueni, inquit dominus, in terram, quam ego demonstrabo tibi. tunc enim ad terram, quam domi- 25

18] Psalm. 26, 13. 24] Gen. 12, 1.

3 babtismi *D* caro nã|| ã (*erat m in ras.*) 4 nã|| *D* (*erat m in ras.*) 5 uestigis *D* inherimus *D* 6 id est *Aug.*, idem *D* 8 luxuriosa *D* 10 deter^a *D* 11 commotatur *D* colloctione *D* 13 caeperit *D* 14 iste^{de} se *D* exississe *D* repudiatis *Aug.*, respuatis *D* 15 uirtibus *D* dilectatur *D* egredire inquit *D* 16 terra nostra *Aug.* te terra nam *D* babtismũ *D* 17 moriengentiũ *D* post fuit *rasura in D exstat, in qua erat* id est uirtutum post *ex per D* babtismum *D* 18 psalmista commemorat *Aug.* 20 uirtutum *D bis* 21 post *ex per D* babtismum *D* post acceptum post babtismũ *D* 23 morti *Aug.* luxuriosa *D* 24 inquit *D*

nus ostendit, cum gaudio uenimus, si prius de terra <nostra>, id est de carne nostra ipso adiuuante uitia et peccata repellamus. egredere, inquit, de cognatione tua. ista cognatio uitia intelleguntur atque peccata, quae nobiscum quodam modo ex
 5 parte nascuntur et ab infantia malis moribus nutriuntur. de cognatione ergo nostra egredimur, quando per gratiam baptismi ab omnibus peccatis et uitiiis euacuamur ita tamen, ut postea cum dei adiutorio, quantum possumus, laboremus, ut repulsis uitiiis uirtutibus repleamur. nam si post baptismum
 10 malis omnibus euacuati desides esse uolumus et ignaui, timeo, ne repleatur in nobis illud, quod scriptum est in euangelio: cum exierit spiritus immundus ab homine, ambulat per loca arida, quaerit requiem et non inuenit. postea reuersus si inuenerit domum uacuam, adducet
 15 secum septem alios spiritus nequiores se et erunt hominis illius posteriora prioribus peiora.

Ita ergo de cognatione nostra, id est de peccatis ac uitiiis exeamus, ut numquam ad haec mala postea uelut canis ad uomitum suum redire uelimus. egredere, inquit dominus, et
 20 de domo patris tui. et hoc, fratres carissimi, spiritualiter debemus accipere. pater noster ante gratiam Christi diabolus fuit. de ipso dominus in euangelio arguens Iudaeos dicit: uos de patre uestro diabolo estis et desideria patris uestri uultis facere. patrem ergo hominum dixit diabolum non ex
 25 ipso nascendo, sed ex ipsius nequitiam imitando, non quod ex ipso nasci potuerunt, sed quod eum uoluerunt imitari. nam

12] Matth. 12, 43. 18] Prou. 26, 11. 22] Ioann. 8, 44.

1 nostra *Aug.*, om. *D* 2 nostra *Aug.*, nam *D* 3 egredire inquit *D*
 cogitatione *D* 5 patre *coni. Morel, elem. crit. 291* moribus] actibus
 adduntur ac *Aug.* (artibus adducuntur in notis) 6 nra in ras. *D* bab-
 tismi *D* 9 pulsus *D* post ex per *D*, per *Aug.* bap-
 10 euacuati *scripsi*, uocuaui *D*, uacuati *Aug.* 13 querit *D*, quaerens
Aug. 16 peiora *D* 17 nra *D* 18 examus *D* uelud *D* 19 uelli-
 mus *D* egredire inquit *D* 21 diabolus *D* 22 euang D iudeos ^{at} *D*
 23 diabulo *D* uis *D* 24 diabolū *D* 25 sed] ex || ipso nascendo sed
 denuo add. *D* emitendo *D* 26 emitari *D*

quod prius pater noster diabolus fuerit, ex persona dei loquen-
tis ad ecclesiam psalmista commemorat dicens: audi, filia,
et uide et inclina aurem tuam et obliuiscere populum
tuum et domum patris tui. considerate ergo primum, quid
dixerit: audi filia, inquit. qui dicit: audi filia, pater utique 5
est. cum dixit: obliuiscere populum tuum et domum patris
tui, patrem utique admonet relinquendum. inuitamur ergo a
deo patre, ut beata ac felici commutatione patrem diabolum
relinquamus. bene diabolum patrem relinquimus, si deo auxi-
liante calliditatem et nequitas illius uitare semper uel fugere 10
studeamus.

Haec ergo omnia, ut de terra nostra, id est de conuersa-
tione carnali possimus exire et cognationem nostram, hoc est
uitia et peccata relinquere et de domo diaboli patris effugere,
non nostris uiribus, sed Christi gratia donante meruimus. et 15
ideo, quantum possimus, cum dei adiutorio laboremus, ne ite-
rum ad consortium uel amicitiam diaboli uel uitia uel carnales
concupiscentias redeamus propter illud, quod scriptum est:
iam sanus factus es, noli peccare, ne quid tibi dete-
rius fiat, sed Abrahæ fidem potius imitando et bona iugiter 20
opera faciendo non solum ad ueniam, sed etiam ad consortium
uel amicitias dei peruenire possimus. illud etiam metuentes,
quod de hac eadem re <dominus> locutus est ad Moysen, cum
grandi metu et tremore considerare debemus. sic enim ait:
cum, inquit, tradiderit uobis dominus terram Chana- 25
naeorum, cauete, ne umquam cum habitatoribus ter-
rae illius iungatis amicitias, quae uobis sint in rui-
nã. cum per gratiam baptismi a nobis omnia crimina uel
peccata expulsa esse credamus, si postea cum ipsis uitis uel

2] Psalm. 44, 11. 19] Ioann. 5, 14. 25] Deut. 7, 1; Exod. 34, 12.

1 diabolus *D* 5 inquit *D* 8 commutatione *D* diabulum *D* utro-
que loco 12 te *D* 14 relinquere *Aug.*, relinquamus *D* diabuli *D*
17 diabuli *D* 18 concupiscentias *ex* concupiscentiarum *D* rediamus *D*
20 habraeae *D* potius *D* emitendo *D* 22 metuentes *om. Aug.*
23 dominus *Aug.*, *om. D* 24 tremore *Aug.*, amore *D* 25 inquit *D*
chanan eorū *D* 27 anitias *D* 28 cum] enim *add. Aug.* baptismi *D*
cremina *D*

peccatis amicitias iungamus, dum eis ad cupiditatem uel luxuriam consentimus, sine dubio eorum amicitia nobis efficitur in ruinam.

Et ideo, quantum possimus, cum dei adiutorio pro salute
 5 animae laboremus et in agro cordis nostri, quem peccata
 uel crimina possidere consueuerant, uirtutes intrmittere festi-
 nemus, ut impleatur in nobis illud, quod beatus Isaac in typo
 Christi benedicens filium suum dixit: ecce odor filii mei
 sicut odor agri pleni, cui benedixit dominus, quod ipse
 10 praestare dignetur, cui est honor et imperium cum patre in
 spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

XVIII.

DE ABRAHAM ET ISAAC FILIO EIUS.

Lectio illa, fratres carissimi, in qua beatus Abraham Isaac
 15 filium suum in holocaustum legitur obtulisse, ideo in ordine suo
 diebus quadragesimae non recitatur, quia, <ut> ipsi nostis, in ui-
 giliis paschae propter sacramentum dominicae passionis reserua-
 tur. et quia tunc non est in spatio, ut de ipsa possit aliquid
 dici, nunc, si iubetis, expositionem eius secundum id, quod
 20 eam patres nostri inspirante domino tractauerunt, caritatis
 uestrae auribus quam possimus breuiter intimemus.

Dixit ergo dominus ad Abraham: tolle filium tuum,
 quem diligis, Isaac et offeres eum mihi in holocau-
 stum super unum montium, quem demonstrauero tibi.
 25 at ille surgens strauit asinam suam et tulit secum
 duos pueros et Isaac filium suum et peruenit ad lo-

8] Gen. 27, 27. 22] Gen. 22, 2.

1 luxoriã D 2 dubio *ex dubiu* D eorum] haec *Aug.* amicitia
 nobis *Aug.*, amicitias D 6 cremina D consue||ueratⁿ D 8 fili D
 13 incipit de habraham et isac filio eĩ D; *exstat hic sermo inter Augu-*
stini sermones dubios 6 (39, 1749 M.) 14 habraham D 15 obtulisse D
 16 ut *scripsi, om. D*, sicut *Aug.* 19 diciminc D expositionem D
 id *om. Aug.* 20 tractauerat D caritas D 22 habraham D 23 di-
 legis D offeris D 25 tullit D

cum, quem ei ostenderat dominus, die tertia. Abraham enim, quando Isaac filium suum obtulit, typum (habuit dei patris, Isaac uero figuram) gessit domini saluatoris. quod autem ad locum immolationis die tertio peruenitur, mysterium trinitatis ostenditur. nam quod dies in sacramento tertius uel 5 mysterio accipi debeat trinitatis, frequenter in sacris uoluminibus inuenitur, sicut in Exodo: uiam, inquit, trium dierum ibimus in deserto, et iterum, quando ad montem Sinai uentum (est), dictum est populo: sanctificamini et estote in diem parati tertiam, et Iosue transiturus Iordanem, ut 10 in die tertio populus paratus sit, admonuit, et dominus die tertio resurrexit. hoc ideo diximus, quia beatus Abraham die tertio uenit ad locum, quem ei ostenderat dominus.

Duo pueri, quos cum asina Abraham remanere iussit, typum habuerunt populi Iudaeorum, qui pro eo, quod in Christo credi 15 turi non erant, ideo ad locum, ubi immolandus erat, ascendere uel peruenire non poterant. asina illa significat synagogam, aries uero ille, qui inter spinas cornibus tenebatur, et ipse typum domini habuisse uidetur. nam et Christus quasi cornibus inter spinas haerebat, quando ad crucis cornua cla- 20 uorum confixione pendeat. quod Isaac uero sibi ipse ad immolandum ligna detulit, et in hoc Christum dominum figurauit, qui ad locum passionis ipse portauit crucem suam. de quo mysterio multum ante dictum fuerat per prophetam: et erit, inquit, principatus eius super humeros eius. tunc 25 enim Christus principatum super humeros habuit, quando crucem suam admirabili humilitate portauit. non incongrue crux Christi significat principatum. nam per ipsam et diabolus-

7] Exod. 5, 3. 9] Exod. 19, 15. 24] Esai. 9, 6.

2 habuit—figuram *Aug., om. D* 4 tertio] abraham *add. D¹, quae uox erasa est* 5 tertius] trinitatis *add. D, sed erasum est* 7 uia in-
 quid *D* 8 a monte *D* 9 est *Aug., om. D* ex^stote *D* 10 iordanen *D*
 et in^{ut}ditertio *D* 11 ammonuit *D* 12 resurrexerit *D* habraham *D*
 14 asinam *D* 16 erunt *D* 17 assina *D* sinagogam *D* 20 here-
 bat *D* 22 detulit *ex tetullit D* 23 qui *Aug., qa D², qd D¹* 24 multo
Aug. 25 inquit *D* principatum *D* 27 humili^{humili} tate *D* 28 dia-
 bulus *D*

uincitur et totus mundus ad Christi notitiam uel gratiam reuocatur. denique sic et Paulus dixit, cum de passione domini loqueretur: factus, inquit, oboediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis. propter quod et deus illum
 5 exaltauit et donauit illi nomen, quod est super omne nomen.

Hoc ideo diximus, fratres, ut agnosceret caritas uestra, quod principatus Christi, de quo scriptum est: et erit principatus super humeros eius, non sit aliud nisi crux eius. et ideo
 10 lectio illa in pascha legitur, quando Isaac uerus, cuius typum gerebat filius Abrahæ, pro genere humano patibulo crucis adfigitur. legitur etiam <in> lectione ipsa, quod beatus ueniens Abraham cum filio suo uiderit locum a longe et dixit ad pueros: sedete hic cum asina. ego et puer proficiscemur et,
 15 cum adorauerimus, reuertemur ad uos. quare pueris, qui figuram habuerunt Iudæorum, dicitur: sedete hic cum asina? numquid asina illa sedere poterat, fratres? sed ideo <dicitur>: sedete cum asina, quod Iudæorum populus, qui in Christo crediturus non erat, stare non poterat, sed ut debilis
 20 et uelut peccato languidus, qui baculum crucis despexerat, in terram casurus erat. dicit ergo beatus Abraham: sedete hic cum asina, ego et puer proficiscemur et, cum adorauerimus, reuertemur ad uos. quid est, quod dicis, beate Abraham? ad immolandum filium uadis et dicis, cum filio reuerteris? si
 25 enim <eum> obtuleris in holocaustum, utique tecum redire non poterit. potuit respondere beatus Abraham: uerum dico et offero filium et reuertar cum filio ad uos. tanta est fides mea, ut credam, quod ille, qui eum mihi de matre sterili dignatus

3] Philipp. 2, 8. 14] Gen. 22, 5.

2 dixit *Aug.*, dicit *D* 3 inquit *D* 5 omnem *D* 9 aliut *D* eius *Aug.*, ē *D* 11 patipulo *D*¹ 12 etiam in *scripsi*, etiam *D*, in *Aug.* 14 p̄fici^{sci}mur *D* 15 reuertimur *D* 17 poterat *Aug.*, p̄|erit *D* 18 dicitur *Aug.*, in *D* rasura exstat, in qua fr̄s fuisse uidetur 20 peccat̄r *Aug.* paculum *D* dispexerat *D* 21 terra *D* cassurus *D* 22 proficiscimur *D* 23 reuertimur *D* dicis] quod *add. Aug.* 25 enim eum *scripsi*, enim *D*, eum *Aug.* post tecum rasura in *D* exstat, in qua audi fuisse uidetur 26 habraham *D* 28 stereli *D*

est dare, possit etiam eum mortuum suscitare, et ideo uerum dico, quod, cum adorauerimus, reuertemur ad uos.

Quod autem aries occisus est et Isaac non occisus est, ideo factum est, quod Isaac figura et non ueritas erat, et in ipso ergo designatum est, quod postea in Christo completum est. 5 uidete dominum magna cum hominibus pietate certantem. Abraham mortalem filium non moriturum obtulit deo et deus inmortalem filium pro hominibus tradidit morti. potest tamen de beato Isaac et de illo ariete etiam sic intellegi, ut in beato Isaac significata sit diuinitas, in ariete humanitas Christi. et 10 quod in passione non diuinitas, <sed humanitas> crucifixi credatur, ideo non Isaac, sed aries immolatur. dei enim unigenitus offertur et uirginis primogenitus immolatur.

Audite aliud sacramentum, fratres carissimi. beatus Hieronymus presbyter scripsit ab antiquis et senioribus Iudaeis se 15 certissime agnouisse, quod ibi oblatus sit Isaac, ubi postea Christus crucifixus est. <denique ab eo loco, unde beatus Abraham iussus est proficisci, tertio die ad locum, ubi Christus crucifixus est>, peruenitur. etiam et hoc antiquorum relatione refertur, quod et Adam primus homo ipso loco, ubi crux fixa 20 est, fuerit aliquando sepultus et ideo caluariae locus dictus est, quia primum caput humani generis ibi dicitur esse sepultum. et uere, fratres, non incongrue creditur, quod ibi erectus sit medicus, ubi iacebat aegrotus. et dignum erat, ut, ubi occiderat humana superbia, ibi se inclinaret diuina misericordia 25 et sanguis ille pretiosus etiam corporaliter puluerem antiqui peccatoris, dum dignatur stillando contingere, redemisse credatur. haec enim, fratres carissimi, secundum quod potuimus, de diuersis scripturarum uoluminibus pro animae uestrae profectu collegimus et caritatis contemplatione suggestimus. uos 30

14] Hieron.(?) comm. in Marc. 15.

2 reuertimur *D* 3 isac *D* omnibus locis est] et isac *add. D* 4 factus *D* et—ergo] in ipso enim *Aug.* 11 sed humanitas *Aug., om. D* creditur *Aug.* 13 offeretur *D* 14 aliut *D* iheronimus *D* 17 denique—crucifixus est *Aug., om. D* 19 et *om. Aug.* relatione *Aug., re-* uelatione *D* 20 ad adam *D* crux fixa *Aug., crucifixi D* 22 capud *D* 27 contingere *D* redemisse *D*

uero auxiliante domino, dum frequentius scripturas diuinas relegitis, si diligenter attenditis, credo, quod etiam meliorem expositionem inuenire possitis.

Rogo uos, fratres, ut, quicumque aut filium aut uernaculum
 5 suum baptizari desiderat, iam nunc eum ecclesiae offerre non differat, quia non est iustum, ut res, quae tam magna et tam praeclara esse creditur, negligenter aut tardius, quam expedit, requiratur. timeo enim, ne aliquae mulieres ideo tardius infantulos suos offerant, quia cum ipsis ad uigilias uenire dissimulant. certissime enim credimus, quod, <qui> statim incipiente
 10 quadragesima eos, qui baptizandi sunt, offerre uoluerint et cum ipsis ad uigilias fideliter uenerint et filii eorum legitimo ordine acceperint sacramentum baptismi, et ipsi adquirent indulgentiam peccatorum praestante domino nostro Iesu Christo, cui
 15 est honor et imperium cum patre et spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

XX.

DE SANCTO IOSEPH I.

Quotiens uobis, carissimi, lectiones de testamento ueteri recitantur, sicut frequenter admonui, non hoc solum debetis attendere, quod sonat in uerbo, sed quod intellegitur et sapit in spiritu. sic et apostolus commonet nos dicens: littera occidit, spiritus autem uiuificat. haec enim omnia, quae in ueteri testamento leguntur, sicut dicit apostolus, in figura
 25 contingebant illis, scripta sunt autem propter nos. cum enim Christianus populus fideliter ad ecclesiam uenit, quid ei prodest, quod audit, qualiter sancti patriarchae aut uxores

22] 2 Cor. 3, 6. 24] 1 Cor. 10, 11.

2 etiam] in *add.* *D* 3 positus *D* 5 baptizari *D* offerre *D* 6 differat *D* magnam *D* 9 dissimulant *D* 10 qui *Aug.*, *om.* *D* 11 quadragesima *D* baptizandi *D* offerre *D* 13 acceperint *D*, accipient *Aug.* baptismi *D* 18 incip̄ de sc̄o ioseph epistula faustini *D*; *exstat hic sermo inter Augustini sermones dubios* 13 (39, 1765 *M.*) 21 sonat *ex* sorat *D* 22 littera *D*

acceperunt aut filios procreauerunt, nisi haec, quare facta sunt
aut quid res istae figurauerunt, spiritali sensu perspexerit. ecce
audiuimus, quod beatus Iacob genuerit filium et uocauerit
nomen eius Ioseph et eum plus quam reliquos filios dilexerit.
hoc loco beatus Iacob figuram habuit dei patris, sanctus quo- 5
que Ioseph typum domini gessit saluatoris. diligebat Iacob
filium suum et deus pater dilexit unicum suum. Iacob misit
filium suum, ut de fratribus suis sollicitudinem gereret, et
deus pater misit filium suum unigenitum, ut genus humanum
peccatis languidum uisitaret. Ioseph, dum fratres suos quae- 10
reret, errabat in eremo et genus Christus humanum require-
bat, quod errabat in mundo, quo in mundo quasi et ipse erra-
bat, quia errantes quaerebat. Ioseph fratres suos quaerebat
in Sichimis. Sichima interpretatur humerus. semper enim pec-
catores dorsum ponunt in faciem iusti. humeri enim retro 15
sunt. sicut enim fratres Ioseph inuidia percussi fraternae di-
lectioni dorsum magis quam faciem offerebant, ita et infelices
Iudaei uenienti ad eos salutis auctori inuidere potius quam
diligere maluerunt. de talibus dicitur in psalmo: obscuren-
tur oculi eorum, ne uideant, et dorsum eorum semper 20
incurua.

Inuenit Ioseph fratres suos in Dothaim. Dothaim interpre-
tatur defectio. uere in grandi defectione erant, qui de fratri-
cidio cogitabant. uidentes ergo Ioseph fratres sui de morte
illius tractauerunt. sic uidentes uerum Ioseph Iesum Christum, 25

19] Psalm. 68, 24.

1 acciperunt *D* ^u pcreauerat *D* 2 perspexerit *Aug.*, semp exerint *D*
5 sanctus quoque] *num* sanctusque *scribendum?* 7 et—suum] quia et
deus pater diligit unigenitum suum, sicut ipse dixit: hic est filius meus
dilectus *Aug.* dilexit *scripsi*, dilegit *D* misit *supraser. D* 8 sum *D*
10 fratrem suum *ex* fratres suos *D* quereret *ex* querebat *D* 11 heri-
mo *D* 12 quo in mundo *Aug.*, qddammodo *D* 14 siccimis siccima *D*
15 dorsum magis quam faciem ponunt in faciem iusti *Aug.* retro sunt
Aug., retrorsum *D* 16 dilectionis *D* 17 offerebat *D* 18 ueniente
Aug. auctori *scripsi*, auctorem *D*, auctore *Aug.* putius *D* 19 mal-
luerunt *D* 22 intothaim *D* 23 uere—defectione *D* bis, *sed priore*
loco defecti||||| fraticidio |||||| *D* (*erat hodie in ras.*) 24 sui *Aug.*,
suos *D* 25 Iesum—Ioseph *om. D¹*, *add. man. alt. in marg.*

ut eum crucifigerent, uno omnes consilio statuerunt. ut Ioseph expoliauuerunt fratres sui ueste polymitari et talari, et Iudaei Christum per mortem crucis expoliauuerunt tunica corporali. Ioseph exutus tunica mittitur in cisternam, id est in lacum, et Christus expoliatus carne humana descendit in infernum. Ioseph, postea quam de cisterna leuatur, Ismaelitis, id est gentibus uenditur, et Christus, postea quam de inferno regreditur, ab omnibus gentibus fidei commercio comparatur. Ioseph per consilium Iudaeae triginta argenteis distrahitur, et Christus per consilium Iudae Iscariotis eodem ordine uenumdatur. quod autem in diuersis translationibus non aequali pretio scribitur Ioseph uenumdatus, sed alii dixerunt argenteos uiginti, alii triginta, hoc spiritaliter significauit, <quod Christus> non aequaliter ab omnibus credendus esset <uel> diligendus. denique etiam nunc in ecclesia alii eum plus diligunt, alii minus. ipsi plus ualet Christus, qui eum maiore caritate diligit. Ioseph descendit in Aegyptum et Christus in mundum. Ioseph penuria frumenti saluat Aegyptum et Christus a fame uerbi dei liberat mundum. nisi enim Ioseph fratres sui uendidissent, defecerat Aegyptus, uerum est, fratres, nisi Christum Iudaei crucifixerint, perierat mundus.

Uideamus tamen, fratres carissimi, unde in beato Ioseph fratres sui tam crudeliter saeuierunt. unde nisi inuidiae ueneno, per quod mors intrauit in orbem terrarum? denique audi scripturam dicentem: inuidebant ei fratres sui et non poterant ei quicquam loqui pacificum. uidit enim beatus

25] Gen. 37, 4.

1 statuerunt *Aug.*, strauerunt *D* 2 polimitari *D* thalari *D* 3 tonicali *D*
 4 tonica *D* 5 descendit *D* 6 cystema|| *D* leua^{ai}tur *D* ysmaelitis *D*
 7 uentitur *D* 9 distrahitur *D* 10 iudas *D* scariothis *D* ordine] numero *Aug.* uenumdatur *D* 12 uenumdatus *D* argenteis *Aug.*
 13 quod Christus *Aug.*, om. *D* 14 uel *Aug.*, om. *D* 15 diligunt *D*
 16 diligit *scripsi*, diligeret *D*, dilexerit *Aug.* 17 descendit *D* egyptum *D*
 pinuria *D*, a penuria *Aug.* 18 egyptum *D* 20 difficerat *D* egyptus *D*
 21 crucifixerint *ex* crucifixerunt *D*, crucifixissent *Aug.* 23 seuerunt *D*
 26 loci *D*

Ioseph somnium, quasi stantem se cum fratribus suis in agro et manipulos colligentem et fratrum suorum manipulos undecim adorare manipulum suum. hoc in illo Ioseph tunc inpletum est, quando eum fratres sui in Aegypto adorauerunt. et non incongrue coacti sunt steriles manipuli fructuosum manipulum adorare, per quem de famis periculo liberandi erant. 5

Uidit etiam aliud somnium, quod sol et luna et undecim stellae adorarent eum. cui respondit pater suus: numquid ego et mater tua et fratres tui adorabimus te super terram? hoc in illo Ioseph impleri non potuit, quia iam et mater illius de hac luce migrauerat. in nostro uero Ioseph, id est domino nostro Iesu Christo somnii illius sacramenta completa sunt. sol enim et luna et undecim stellae eum adorauerunt, quando post resurrectionem sancta Maria quasi luna et beatus Ioseph cum undecim stellis, id est beatis apostolis adorauerunt eum, qui incuruati ac prostrati sunt ante eum et inpleta est prophetia, quae dixerat: laudate eum sol et luna, laudate eum omnes stellae et lumen. nam quo modo fratribus illius potuit conuenire, quod eum quasi stellae adorare possent, quos inuidiae nox obscuros et tenebrosos effecerat? iam enim claritatem stellarum perdidierunt, qui in se lumen caritatis exstinxerunt. merito hoc ergo in domino saluatore nostro Iesu Christo uerius completum fuisse credimus, quem, sicut antea etiam dixi, beatum Ioseph et beatam Mariam cum undecim apostolis frequentius legimus adorasse. nam quod apostoli lumen stellarum habuerint, ipse dominus in euangelio dixit: uos estis lux mundi, et iterum de ipsis ac suis simi- 15 20 25

8] Gen. 37, 10. 17] Psalm. 148, 3. 27] Matth. 5, 14.

1 somnium *D* 2 manipulos *D* 4 eum *Aug.*, enim *D* 5 fructuosum *D* 7 alium *D* 9 mater tuus *D* adorauerimus *D* 10 quia—migrauerat *om. Aug.* quia iam *scripsi*, q alam *D* 12 somni *D* 15 Ioseph] uelut sol *add. Aug.* beatis *ex* beatus *D* 16 adorauerunt eum qui *om. Aug.* 17 p[ro]phetia *D* 18 nam] in tantum in illo Ioseph impleta non est somnii huius interpretatio, ut mater ipsius ante multos annos legatur fuisse defuncta, quam praefata somnia ille uidisset. et reuera *add. Aug.* 20 inuidia *D* 22 extinxerunt *D* 24 quem *Aug.*, q[ui]d *D* dixi *suprascr. D* 25 adoras *D* 26 euangelio *D*

libus: tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum.

Ioseph interpretatur augmentatio siue ampliatio. sed in illo Ioseph ampliationem non habuit nisi sola Aegyptus, in nostro uero Ioseph augmentum habere meruit uniuersus mundus. ille Ioseph erogauit triticum, noster erogare dignatus est dei uerbum. in omnem enim terram exiuit sonus eorum et in fines orbis terrae uerba eorum. nos ergo, fratres carissimi, qui nullis praecedentibus meritis tanta bona per misericordiam ueri Ioseph domini nostri Iesu Christi consecuti sumus, ad quos non umbra ueteris testamenti, sed ipsa ueritas uenit, quantum possimus, cum dei gratia laboremus, ut, quod nobis contulit iudicatus, integrum in nobis inueniat iudicaturus, qui, quantum contulit tibi, tantum reposcet. et quidem ille, cum uenerit, redditurus est, quod repromisit, sed quaesiturus est, quos redemit, et quod dedit in aduentu primo, exacturus est in secundo. nemo enim Christo domino nostro mala reddat pro bonis. quis est enim, qui tam impie agit, nisi ille, qui accipit dulcedinem et reddit amaritudinem, qui accipit uitam et restituit mortem? mortem enim retribuit, qui se ipsum uiuendo male interficit. quis enim reddit mala pro bonis, nisi ille, qui, cum deberet lectioni insistere et ad ecclesiam currere, elegit potius ad tabulas ludere, spectacula uel furiosa uel cruenta uel turpia frequentare et, cui oportebat peccata sua orando, legendo, elemosynas faciendo consumere, studet potius augere et amplius cumulare? quis est, qui reddit mala pro bonis?

1] Matth. 13, 43. 7] Psalm. 18, 5.

3 amplitio *D* 4 amplitionem *D* abuit *D* egyptus *D* 7 sonus eorum] s. apostolorum *Aug.* 12 possimus *ex* possumus *D* 14 contulit *D* tantã *D* reposcet *scripsi*, reposcit *D* qui tibi tanta contulit, scit quantum reposcat *Aug.* 15 rediturus *D* quesiturus *D*, requisiturus *Aug.* 16 quod *Aug.* 17 enim] ergo *Aug.* 18 p nobis bonis *D* nisi ille *om.* *Aug.* 19 dulcedinem *D* 20 restituit *D* 21 interficit] quis est qui reddit mala pro bonis? ille qui cum deberet dare propria, rapit aliena, qui pro caritate reddit odium, inuidiam pro benignitate, pro humilitate superbiam, pro castitate luxuriam *add.* *Aug.* 23 putius *D* 24 quem *Aug.* oportabat *D* 25 elymosinas *D* putius *D* 26 commulare *D*

qui pro luce tenebras, pro benignitate malitiam, qui pro sobrietate ebrietatem, pro elemosynis rapacitatem, pro iustitia iniquitatem restituit.

Qui ergo haec mala adiuuante domino nostro <non> admisit, munera in se, quantum potest, diuina custodiat. qui uero his 5 malis se sentit obnoxium et intellegit obuolutum, cito ad paenitentiae medicamenta recurrat et, antequam anima illa tenebrosa de corpore mortis suae discedat, elemosynis, ieiuniis et orationibus remedium sibi in die necessitatis adquirat. sic ergo agamus, fratres, ut ante tribunal Christi et, qui boni 10 sunt, coronam, <et qui> neglegentes sunt, ueniam consequantur.

XXI.

DE SANCTO IOSEPH II.

De beato Iacob, fratres carissimi, et in sancto filio eius Ioseph, qui diligenter adtendit, rem nimis admirabilem dominum fecisse cognoscimus. primum non credo fuisse sine causa, 15 quod deus, qui se totiens dignatus fuerat ostendere beato Iacob, per tot annos noluit indicare, quod Ioseph filius eius uiueret, sed permisit eum longa defectione consumi. si quisquam hoc sine certa ratione et euidenti factum esse credat, uel hoc consideret, quod nec filius eius Ioseph in tam proximo positus 20 permissus sit mittere ad patrem suum, ut ei adnuntiaret, quod non solum uiueret, sed etiam in grandi honore positus esset. ab illo enim loco, ubi erat beatus Iacob, usque in Aegyptum uix erant trecenta milia, unde frequentissime ex Aegypto in 25 locis illis, ubi erat Iacob, plurimi properabant. ex illo loco ad

2 ebrietatem D elemosynis D iustitiam D 4 non Aug., om. D
5 custodiat D 7 medicina D 8 discedat D elemosynis D 11 et
qui Aug., om. D consequantur] ut illos ornet uita integra, istos ualeat
excusare correcta praestante domino nostro Iesu Christo, cui est honor
et imperium in saecula saeculorum. Amen add. Aug. 13 item [|||||] (erat
tertia in ras.) de sc̄o ioseph secunda D; exstat hic sermo inter Augustini
sermones dubios 15 (39, 1770 M.) 14 de] in Aug. 16 cognoscit Aug.
17 ē fuerat D 19 afflictione Aug. consummi D 21 possitus D
25 trecenta Aug., CCCXXX D 26 locum illum Aug.

Aegyptum infinitae multitudines adsidue confluebant. sed fortasse aliquis dicat, quod beatus Ioseph paruulus exierit a patre suo et ideo eum recordari non potuisset. non ita est, fratres carissimi. puer enim erat, sed sedecim annorum et nulla ratione parentes suos poterat obliuisci. nam et in tantum eos
5 oblitus non erat, ut fratres suos, ubi primum uidit, agnosceret.

Sed dicit aliquis, <quia> licentiam aut potentiam non habuerit mittendi ad patriam suam. etiam si hoc quasi ueri simile uideretur, postea quam de carcere eductus est et dominus
10 factus in omni terra Aegypti, per illos septem annos fertilitatis et illos duos, qui transacti sunt tempore inopiae, antequam fratres sui ad eum descenderent, per istos nouem annos in trecentis milibus sine ulla dubitatione potuit mittere ad patrem suum. sed occulto iudicio hoc dominus fieri non permisit in tantum, ut nec tunc se manifestaret fratribus suis,
15 quando ad emendum triticum conuenerant, quin immo durissime eis loquens et fratrem illorum in uinculis tenens ad patrem suum eos cum grandi dolore redire iussit.

Attendite adhuc et aliud maius miraculum. uidete, quomodo
20 Ioseph beatus, qui patrem suum nouerat pro se intolerabilem amaritudinem sustinere, quasi parum esset, quod ante pertulerat, adhuc et Benjamin fecit auferri, quo facto utique nouerat eum multiplicem passurum esse dolorem. haec enim omnia sine sancti spiritus dispensatione facta fuisse non credo. deus
25 enim, cuius iudicia plerumque sunt occulta, numquam tamen iniusta, qui beato Iacob noluit indicare filium suum uiuere, ille etiam sanctum Ioseph <non> permisit, ut patri suo suam gloriam nuntiaret, quin immo adhuc Simeon in uinculis tenendo,

3 recordare *D* 4 nula *D* 6 suos] at *add.* *D* 7 quia *addidi*,
om. *D*, quia pro eo, quod Aegyptio domino seruebat *add.* *Aug.* 8 pa-
trem suum *Aug.* 10 totam terram *Aug.* 11 transacti *Aug.*, trans-
deti *D* 12 discenderet *D* 13 tricentis *D* milibus] non potuit mit-
tere ad patrem suum? *add.* *Aug.* 14 oculo *D* 15 manifestare *D*
16 qui immo *D* 19 aliut *D* 20 intollerabilem *D* 21 sustenere *D*
parum *Aug.*, paruum *D* 23 multiplicēt *D* 24 fuisset *D* 25 oculata
superscr. *D* 27 etiam sanctum Ioseph non permisit *Aug.*, p̄misit etiam
sc̄m̄ ioseph *D* 28 semeon *D*

Beniamin auferendo ipsius patris sui angustias cumulauit. haec enim, fratres carissimi, si fideliter adtendamus, cum grandi misericordia dominum fecisse cognoscamus. ab initio enim mundi in sanctis exercuit deus, quod in beato Iacob cum grandi pietate conpleuit.

5

Sed hoc quare sit factum, diligenter adtendite. quamuis enim serui et amici dei capitalia crimina uitauerint et multa opera bona fecerint, tamen sine minutis peccatis eos fuisse non credimus, quia non mentitur ille, qui dixit: non est enim inmundus a peccato nec infans, cuius est unius diei uita sua super terram. et beatus Iohannes euangelista, qui utique meritis non erat inferior sancto Iob, clamabat et dicit: si dixerimus: peccata non habemus, ipsi nos decipimus et ueritas in nobis non est, et illud, quod alibi scriptum est: iustus septies in die cadit et resurgit. quia, sicut ergo iam dictum est, sine istis minutis peccatis Iacob esse non potuit, uolens deus parua peccata in hoc sancto tribulationis igne consumere inplet in eo, quod ipse per spiritum sanctum dixit: uasa figuli probat fornax et homines iustos temptatio tribulationis, et illud: flagellat deus omnem filium, quem diligit, et illud: per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum dei. ut ergo sanctum Iacob deus noster uelut aurum purgatum futuro iudicio praesentaret, prius ab illo omnes maculas peccatorum abstersit, ut in eo ignis ille arbiter, quod exureret, inuenire non posset.

10

20

25

Si diligenter adtendamus, fratres carissimi, quod erga beatum Iacob deum fecisse credimus, hoc etiam Ioseph circa fratres

9] Iob 15, 15. 13] 1 Ioann. 1, 8. 15] Prou. 24, 16. 19] Eccli. 27, 6. 20] Hebr. 12, 6. 21] Act. 14, 21.

1 beiamin *D* angustia *D* 3 misericordiã *D* dominum *Aug.*,
 ðni *D* 6 sed ||| *D* (*erat in in ras.*) 7 cremina *D* uitauerit *D*
 9 ã *superscr. D* 10 inmundus *D* die *D* 11 uite *D* iohannis *D*
 euang̃ *D* 12 Iacob *Aug.* clamat *Aug.* 14 alibi illud q *D* 17 sc̃o
D, saeculo *Aug.* 18 impleuit *Aug.* 20 flagillat *D* 22 tribulationis *D*
 23 purgatum] in *add. Aug.* 24 praesentaret *Aug.*, p̃staret *D* 25 ex-
 ureret *Aug.*, exuperet *D* 26 possit *D*

suos exercuisse cognoscimus, qui utique tam sanctus fuit, ut eos odio habere <non> potuisset. unde credendum est, quod ideo <eos> tribulationibus fatigauerit, ut eos ad confessionem criminis et ad medicamenta paenitentiae prouocaret. denique
 5 cum grandi dolore dixerunt se merito illa pati, quod peccassent in fratrem suum uidentes angustiam eius. et quod sciebat beatus Ioseph, quod fratribus suis parricidii crimen sine grandi paenitentia indulgeri non possēt, semel et secundo et tertio medicabili tribulatione tamquam spiritali igne decoxit, non ut
 10 se uindicaret, sed ut illos corrigeret. denique priusquam peccatum suum confiterentur et crimen, quod admiserunt, mutua inter se castigatione consumerent, nec agnoscendum se eis dedit nec pacis osculum illis indulsit. cum uero illos pro peccato, quod in ipsum admiserant, humiliter uidit adfectos, de-
 15 osculatus est singulos et fleuit et pauentium colla pio oculorum rore perfundens odium fratrum caritatis lacrimis abluebat.

Quod ergo deus in beato Iacob fecit et quod Ioseph erga fratres exercuit, hoc etiam et nos in illis, qui in nobis peccauerunt, debemus implere, ut non ipsos, sed peccata eorum
 20 studeamus odire et ita uelimus secundum culpae meritum durissima castigatione corripere, ut eos studeamus in ueritate diligere. haec si faciamus, fratres carissimi, inpletur illud in nobis, quod scriptum est: inuicem onera uestra portate et sic adimplebitis legem Christi.

25 Ad extremum ut totum, quod dixi, breui sermone concludam, taliter indulgeamus eis, qui in nobis peccauerunt, qualiter uolumus, ut nobis indulgeat deus, quotiens in illo peccamus. haec si faciamus, securi possimus dicere: dimitte

23] Gal. 6, 2. 28] Matth. 6, 12.

2 non *Aug.*, om. *D* 3 eos *addidi*, om. *D*, eos tantis *add.* *Aug.*
 4 creminis *D* 7 parricidi *D*, fraticidii *Aug.* cremen *D* 8 poenitentiam *D* possit et *D* 10 uiri dicaret *D* correget *D* 11 cremen *D* 14 in] id *add.* *D* 15 singulos et] per singulos *add.* *Aug.*
 18 in illis *Aug.*, et illis *D* 19 ut *Aug.*, et *D* 20 uellimus *D* culbe *D*
 22 diligere *D* 23 honera *D* 24 illud ^{sic} *D* 25 brebi *D* 26 in nos *Aug.* 27 indulgeat *D* in illum *Aug.* 28 faciemamus *D* demitte *D*

nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.

Adhuc nobis delectabat cum caritate uestra de beato Ioseph aliquid loqui, sed propter pauperes, qui ad opera sua festinant, melius est, ut nobis in die crastina reseruemus. et ideo conuersi ad dominum misericordiam ipsius deprecemur, ut desiderium audiendi uerbum dei, quod in nobis placatus contulit, et augere semper et conseruare dignetur, qui cum patre et spiritu sancto (uiuuit et regnat) in saecula saeculorum. Amen.

XXII.

DE SANCTO IOSEPH III.

De beato Ioseph, quod de sermone hesterni diei caritati uestrae reseruauimus, nunc secundum uestram consuetudinem intenti cum silentio et quiete suscipite. beatus Ioseph, fratres dilectissimi, ut regnum Aegypti admirabili sapientia regeret, prius ipse se rexit. cum esset decorus et speciosus facie pulchritudinem uultus sui non ad alienam deriuauit iniuriam, sed ad suam gratiam conseruauit hoc se pulchriorem iudicans, si non dispendio castitatis, sed cultu pudoris speciosior probaretur, et illum esse uerum decorem, qui non alienos oculos caperet nec mentes fragiles uulneraret. crimen enim dominae suae fuit, quae male uidit, non beati Ioseph, qui male uideri noluit. nec in eo, quod uisus est, culpa est. non erat in potestate seruili, ut non uideretur a domina, maritus deberet cauere oculos uxoris. discant tamen et uiri cauere oculos feminarum: adamatur et qui noluit amari. denique adamatus

1 demittimus *D* 3 nos *Aug.* dilectabat *D* 4 quid *D* 5 diem crastinam *Aug.* 9 uiuit et regnat *om. D* 11 item tertio de sc̄o ioseph *D* 13 reseruauimus *scripsi*, seruauimus *D* 15 aegypti *D* 16 uerba cum esset—*p. 310, 14* adprehensus aufugit *exstant in sermone Augustini dubio 14, 2 (39, 1767 M.)* 17 deriuauit *D* 18 speciosion *D* 19 qui *Aug.*, oram *D* 20 fragilles *D* 20 crimen *D* 21 qui *D* quimal *D* 22 quod] qui *Aug.* culpa est] quia *add. Aug.* 23 debuit *Aug.* 24 oculo *D* tunc *Aug.* 25 adamatur *scripsi*, adamantur *D*, cum amantur *Aug.* nolunt *Aug.*

est Ioseph, qui amantem contemneret, et bene excusauit eum scriptura dicens: inmisit oculos uxor domini eius in Ioseph, hoc est, (non) iste se ostentauit nec cepit incautam, sed illa retia sua misit et indagine sua capta est, laqueos suos
 5 sparsit et suis uinculis colligata est. dixit autem illi: dormi mecum. prima adulteri oculorum tela sunt, secunda uerborum. sed qui non capitur oculis, potest uerbis resistere. excusatur, quod ingressus est, praedicatur, quod elapsus est nec fecit plus uestimenta corporis quam animi castimoniam. reli-
 10 quit tamquam non sua, quae adultera manibus tenebat, et aliena iudicauit, quae tactu inpudicae poterant comprehendi. magnus plane uir, qui uenditus seruile tamen nescit ingenium, adamatus non reamauit, rogatus non adqueiuit, adprehensus aufugit. qui cum ab uxore domini conueniretur, teneri ueste
 15 potuit, animo capi non potuit. ac ne ipsa quidem uerba eius diu passus contagium iudicauit, si diutius moraretur, ne per manus adulterae libidinis ad eum incentiua transirent, itaque ueste exiuit. crimen enim excussit et relictis, quibus tenebatur, uestibus expoliatus quidem, sed non nudus aufugit,
 20 qui erat tectior indumento pudoris. non enim est nudus, nisi quem culpa nudauerit.

Denique in superioribus habemus, quod Adam, posteaquam dei mandatum praeuaricatione deseruit et peccati grauius aestum contraxit, nudus erat, unde et ipse ait: uocem tuam audiui
 25 in paradiso et timui, quod nudus sum, et abscondi

2] Gen. 39, 7. 5] Gen. 39, 7. 24] Gen. 3, 10.

1 contempneret *D*, contempserat *Aug.* excussauit *D* 3 non *Aug.*,
om. D ostendauit *D* cepit *D* incautam *Aug.*, aduncatum *D* 4 in-
 dagine *Aug.*, in dagina *D* laqueos] catenas *Aug.* 5 sparsit *Aug.*,
 spargit *D* 6 adulterii *Aug.* 7 excussatur *D* 8 elapsus *Aug.*, delap-
 sus *D* ne *D* 9 pluris *Aug.* castimonia *D* relinquit *D* 11 in-
 pudice *D* potuerant *Aug.* 12 uentitur *D* ingenium *D* 13 adama-
 tur *D* rogatur *D* 14 conueneretur *D* 15 eius *scripsi*, si *D* 16 deu-
 tius *D* 17 adultere *D* incendiua *D* transsirent *D* 18 uete *D*
 19 uestimentibus *D* 21 nudauerit *scripsi*, nudauerat *D*
 23 deseruit *scripsi*, deserit *D* aestum *scripsi*, cf. *ind.*, estum *D*
 25 sum *D*

me. intendit enim se nudum, quod ornamentum diuinae protectionis amiserat, et ideo latebat, id est, quod uestem fidei <non> habebat, quam utique praeuaricando deposuit. magnam rem uides. ille fuit nudus, qui tunicam non amisit, iste nudus non erat, qui uestimentis exiit se, quae in manus adulterae 5 dereliquit. Adam scriptura illum nudum adserit, hunc nudum esse non dixit. et ideo ea expoliauit se iste potius quam nudauit, qui incorrupta uirtutum uestimenta seruauit expolians se ueterem hominem cum actibus suis, ut indueret nouum hominem, qui secundum imaginem creatoris in agnitionem rerum 10 seruatur. ille autem nudus remansit, qui se iterum uestire non potuit. singularis priuilegii uirtute exutus inde pelliciam accepit tunicam, quia peccator non poterat habere spiritalem.

Accusatus autem Ioseph ad omnia sua noluit illam dicere culpabilem esse, quia iustus accusare non nouit, et ideo inpune 15 hoc inpudica faciebat. illam igitur uere exutam dixerim etiam pallium Ioseph humanum tenentem, quae omnia ornamenta pudoris et uel animae perdiderat castitatis. illum satis ornatum satisque uestitum dixerim, cuius uox non audiebatur et innocentia loquebatur. sic Susanna postea, dum tacet in iudicio, 20 melius locuta est oraculo et ideo emeruit prophetae defensionem, quae propriae uocis non quaesiuit auxilium. beatiorem ergo illum dixerim, cum in carcerem mitteretur, qui sustinebat pro castitate martyrium. bonum enim est munus pudicitiae etiam, cum sine periculo custoditur, ubi uero etiam salutis periculo defenditur, ibi plenius coronatur. inaudita causa 25 tamquam reus criminis in carcerem Ioseph mittitur, sed eum dominus nec in carcere deserebat. non est turpe innocentibus, cum falsis criminibus appetuntur, cum oppressa iustitia tra-

8] cf. Col. 3, 9.

3 non *addidi*, om. *D*   4 tunicā *D*   non *erasum in D*   6 dereliquit *D*   7 potius *D*   10 rerum *scripsi*, reu. *D*   12 priuilegi *D*   pelliciam *D*   13 accipit *D*   tunicā *D*   14 accusatus *D*   15 accusare *D*   17 humanum *scripsi*, humano *D*   18 animae *scripsi*, anima *D*   20 dacet *D*   21 oraculo *scripsi*, oracula *D*   22 beatorem *D*   27 criminis *D*   28 carcerem *D*   ^{se} deribat *D*   turbe *D*   29 criminibus *D*   appetuntur *D*

duntur in carcerem. uisitat dominus et in carcere suos et ideo ibi plus est periculi. sed quid mirum si uisitet Christus in carcere positos, qui se ipsum in suis carcere clausum esse memorauit, sicut habetis scriptum: in carcere eram et non
5 uenistis ad me.

Quo non penetrat diuina misericordia? inuenit Ioseph gratiam huius modi, ut, qui fuerat clausus in carcere, ipse potius claustra carceris custodiret. in ipso enim praefiguratum est, quod postea in domino saluatore nostro completum est. sic
10 enim insidiantem uel accusantem domina Ioseph in carcerem mittitur, sicut Christus insidiantem uel accusantem synagoga crucifigitur et quasi in carcerem ad inferna descendere dignatus est. denique similitudinem uidete. de Ioseph scribitur, quod liber in carcere fuit et eos, qui in carcere tenebantur, in pote-
15 statem acceperat. de domino autem saluatore nostro quid scriptum est? posuerunt me, inquit, in lacu inferiori, in tenebrosis et umbra mortis. factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber. uerius enim hoc in Christo completum est, qui non solum in potestate habuit in
20 carcere uinctos, sed etiam de ipso inferni carcere praedam, quam diabolus ceperat, fortiter et feliciter reuocauit. ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, id est, quos diabolus ceperat ad mortem, ille recepit ad uitam.

Unde, fratres carissimi, et nos ad exemplum beati Ioseph,
25 quantum possimus, cum dei adiutorio familiaritatem infestam atque suspectam effugere festinemus, ut castitatis nitorem seruare possimus secundum illud, quod apostolus dicit: fugite fornicationem. contra alia peccata pugnandum est, ut castitas custodiri possit, fugiendum est. imitemur ergo beatum

4] Matth. 25, 43. 16] Psalm. 87, 7. 5. 27] 1 Cor. 6, 18.

1 carcerem *D* 3 carcerem *D* 7 putius *D* 10 acussante *D* 11 sicut *scripsi*, sic et *D* acussante *D* sinagoga *D* 12 descendere *D* 15 acciperat *D* 16 scribtū *D* inquit *D* 19 potestatem *D* 20 carcerem *D* uinctos *scripsi*, iunctos *D* praedam *scripsi*, *pdam* *D* 21 diabolus caeperat *D utroque loco* 23 recipit *D* 25 possimus *ex* possumus *D* familiaritatem *D* inhestam *D* 29 custodire *D* emitemur *D*

Ioseph in dilectione perfecta et castitate seruanda, ut nec inimicis nostris malum pro malo uelimus reddere, ut ornamenta pudicitiae ita mereamur in hoc saeculo custodire, ut de aeterno opprobrio liberari possimus praestante domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen. 5

2 uellimus *D* 3 meriamur *D* 4 obproprio *D* liberare *D* 6 amen]
finit liber. amen *add. D*

B. Sermones uarii.

XXIII.

AD MONACHOS I.

Ad locum hunc, carissimi, non ad quietem, non ad securi-
5 tatem, sed ad pugnam, ad certamen conuenimus, ad agonem
huc processimus, ad exercenda cum uitis bella conscendimus.
uita enim nostra hostes nostri sunt, de quibus scriptura pro-
nuntiat dicens: caue, ne umquam habeas cum eis foedus.
necessaria nobis est, fratres, peruigil cura, indefessa custodia,
10 quia conflictus iste sine fine, hostis iste sine pace est. hoste
isto uinci potes, recipi in amicitiam non potes. et ideo proe-
lium istud, quod suscepimus, satis durum satisque periculosum
est, quia intra hominem geritur et nisi cum ipso homine non
finitur.

15 Ideo ergo nos ad tranquilla hæc secreta et spiritalia castra
contulimus, ut cotidie contra passiones nostras infatigabili con-
gressionem certemus, ut cotidie senioribus nostris quasi famulas
uoluntates nostras subiciamus, ut cordis nequitas circumceida-
mus uel linguae gladium recondamus, ut non solum inuicem
20 non inferamus iniurias, sed nec ab aliis sentiamus illatas.

8] Exod. 34, 12.

3 exstat hic sermo in tribus codicibus Parisinis: 2780 saec. XIII (A),
2167 saec. XIII (B), 13333 saec. XII (C); sermo fausti episcopi ad mo-
nachos primus A (fol. 2^r), incipit sermo fausti episcopi ad monachos B
(fol. 2^r), explicat homelia X ad monachos. incipit sermo fausti ep̄i ad
eosdem C (fol. 30^r) 4 ad locum — p. 315, 8 uirtutis] cf. Euseb. hom. 38
(Bibl. patr. max. Lugd. VI 659 G) 6 huc om. AB uiciis B 7 uicia
ABC, uita v pronunciat B 8 fedus ABC, sedem v 10 hostis iste Cv
11 potest Cv utroque loco 13 inter v 15 ergo om. v 16 contriti v
17 moribus v 19 retundamus Cv ut A, om. BCv

peculiariter enim ista ad professionem nostram pertinent nihil in hac uita consolationis requirere, nihil honoris, praesentium rerum solacia refugere et ad promissa aeternae remunerationis praemia animum praeparare, subiectioe et abiectioe gaudere et paupertatem studio quaerere et non solum facultates, sed 5 ipsas uoluntates de cordibus eradicare. nihil enim proprium habere interdum res necessitatis exigit, nihil autem concupiscere res est uirtutis.

Illud etiam scire debemus, quod, qui inter nos uitam habere constituimus, aut cum grandi fructu aut cum grandi periculo 10 uel diligentes uel etiam negligentes sumus. unde felix est illa anima, quae, dum bene in congregatione uersatur, multorum gaudium est et plurimi ex ea uel aedificantur uel illuminantur. bona enim, dum multis communicantur, adduntur. ad quod etiam sapientissimi illius sententia respicit, quae dicit: 15 filii mi, si sapiens fueris, <eris> tibi et proximis tuis. itaque si quis in congregatione positus humilitatem se sequentibus aut patientiam praebuerit, quantum ex se bonum proximis commodat, tantum in se lucra aliorum conuertit. si uero e contrario per inoboedientiam uel superbiam, quae res, 20 quod peius est, facilius inueniri solet, ad mali exemplum siue iniquitatis alios attraxerit, quantos destruxerit, de tantis periculum damnationis incurrit, quantis detrimentum fuit, de tantis damna contraxit et peccatum, quod ab illo semel recessit, ad eum multipliciter redundabit. quamobrem sicut ille ualde ad- 25 mirandus atque laudandus est, cuius cursus bonus multorum profectus est, ita ille non immerito lugendus est, cuius uita multorum ruina est.

16] Prou. 9, 12.

1 nichil — requirere *add. B in marg.* 5 facultates] ipsas *add. A* sed] et *add. A* 8 est *om. BCv* 9 qui inter — *p. 317, 6 prioribus] cf. Euseb. hom. 41 (BPML VI 662 D)* 10 aut — fructu *om. BCv alterum aut item erasum est in B* 16 eris *addidi, om. libri* 19 aliorum lucra *Cv* 20 uel] per *add. A* quae res *scripsi, quaeres (queres) libri, quaeret v* 23 de *om. v* 24 contrahet *A¹* 25 admirandus] est *add. Bv* 27 non immerito] merito *AB*

Ideoque, fratres carissimi, quae ad aedificationem pertinent, ea in medio positi agere studeamus, ne uita nostra aliorum uirtutibus noceat et ne aliorum feruorem tepor noster debilitet et ne aliorum patientiam nostra iracundia uiolet, ne aliorum humilitatem superbia nostra deprauet, ne aliorum pulchritudinem foeditas nostra contamineat, ne aliorum ardentibus extinguamus lampades, si nostras illuminare non possumus. et quidem illae fatuae uirgines, quamlibet stultae essent, non tam alienas extinguere lampades quam suas illuminare cupiebant. et ideo ad istarum similitudinem, si cui nostrum deest pinguissima gratia humilitatis et si deest ignis fidei et si flamma feruoris et si oleum caritatis et si lumen discretionis, ueniat ad eos, quos magis abundare perspexerit, et gratiam in se a proximis non auferendo, sed imitando transfundat et bona possessionis alienae non solum sine damno, sed etiam cum lucro possessionis inuadat. nunquam enim sentit luminis damnum plurimus ignis accensus nec minuit solis lucem considerantium multitudo. quanti ad eum perspexerint, tantis munera sua commodat et ipse tamen semper integer perseuerat.

Benedicta a deo illa anima est, cuius humilitas alterius confundit superbiam, cuius patientia proximi extinguit iracundiam, cuius oboedientia pigritiam alterius tacite increpat, cuius feruor inertiam alieni teporis exsuscitat, qui proximi sui prae ira turbatum oculum cordis gratia consolationis atque aedificationis illuminat. melius est huic quam illi, qui fratrem paululum ab aliquo contristatum non tamen solacio suo porrecta manu non subleuat, sed titubantem sicut parietem inclinatum maleloquiorum impulsu adiuuat ad ruinam et salubriter pro disciplinae ratione correctum per sinistra consilia sic incitat, ut allidat, sic armat, ut perimat.

2 uia Cv 4. et ne A, nec v 5 et ne A 8 stultae] fatuae Cv
 9 tamen Cv quam] sed Cv 11 fidei] uoculam et ter sequentem om. Cv
 13 prospexerit v et om. v 16 possessoris Cv 17 plurimis Cv 21 illa
 anima est a deo Cv 22 proximi] alterius Cv 23 tacite om. B, ante
 alterius exstat in Cv cuius feruor — exsuscitat add. B in marg. infer,
 28 non om. B sed] et add. A 30 et post allidat add. A

Itaque, fratres, cui mala propria non sufficiunt, ille sic agit, ut iudicium etiam alienae perditionis incurrat. certi simus, carissimi, quod, nisi caueamus, nisi nostras cotidie reseceamus et circumcidamus passiones, deteriores multum nos effici, quam fueramus, dum in hoc saeculo uiueremus, ita ut fiant extrema 5 nostra peiora prioribus. et quidem, carissimi, quamdiu, quae ad mundum pertinent, illis actibus et negotiis eramus militantes, in quibus nunc erubescimus, tunc nobis aduersarius non obstabat, immo etiam consentiebat, quia circa miserabilem ac perditam uitam nostram non inueniebat, in quo exerceret 10 inuidiam suam. delectabant illum nostra opera, sufficiebant illi per se nostra crimina et peccata. quis enim suscipiat bellum contra militem suum et quis uelit impugnare subiectum suum? sed super omnem infelicitatem erat uita illius, cui nocere dedignabatur inimicus. 15

At uero nunc, postquam uoluptatibus illius renuntiauimus, uidit cultores suos ad actoris pristini rediisse famulatum, uidit in nobis quodam modo idola sua in dei templum mutari et frendens et tamquam leo rugiens omnes nocendi aditus per- uigil insidiator explorat, de quo leone apostolus attestatur: 20 uigilate, quia aduersarius uester diabolus ut leo rugiens circuit quaerens, quem deuoret. beati, quos hic leo inquirendos iudicat et sequendos utique uirtutum uestigiis et odore meritorum. non enim ab illo inquiruntur nisi boni, quia se ultro ingerunt mali. post illos uiolenter currit, hos 25 etiam neglegenter incurrit. beati igitur, quos hic leo inuidia cogitur quaerere et malitia non permittitur inuenire. terribiliter quidem sonat in auribus nostris, dum audiuimus: tamquam leo rugiens. sed quia dictum est: escae eius electae sunt, quod quaerit, electionis est, quod rugit, desperationis est, 30 sicut in alio loco legimus: dentibus suis frendet et tabescet. ita haec loquitur sermo diuinus, ut terrori coniuncta sit con-

5] Matth. 12, 45. 21] 1 Petr. 5, 8. 29] Hab. 1, 16. 31] Psalm. 111, 10.

1 agat *AB* 2 perditionis] non *add. A (sed erasum) B* sumus *Bv*
 4 passiones *r. et c. Cv* 8 nunc] et *add. v* 9 quod *v* 11 delectaban-
 tur *Cv* sufficiebantque *v* 20 apostolus] bene *add. C²v*

solatio. cruenti quidem est, quod frendet, sed uieti, quod tabescet. et inter haec quanta sint illa, quae a deo praeparata sunt homini, lior prodit inimici.

Haec itaque, carissimi, cogitantes et in hoc agone desudantes
 5 gloriosi ac praeclari patris nostri nos et discipulos meminerimus
 esse et filios. rapiamus unusquisque, quod possumus, de bonis
 intestati parentis. hic de hereditate assumat fidei holosericam,
 gestorum uarietatem pretiosam, hic mansuetudinis ac simpli-
 citatis occupet talentum, ille decus pectoris benevolentiae ac
 10 sapientiae monile sibi uindicet, hic margaritam compunctionis
 et thesaurum castitatis inuadat. licet enim ille locupletissimus
 dei amicus, quidquid habuit, integrum secum tulerit, et nobis
 tamen, si uolumus, totum reliquit. ita ergo agamus bona
 illius sectantes, ut, qui in aeternam gloriam suscitandus sub
 15 fine saeculorum reddetur, nunc ecclesiae per rediuiua in filiis
 merita iam resurgat.

XXIII.

AD MONACHOS II.

Quod supplente et quodam modo cum caritate iubente deo
 20 et uestra fraternitate qualemcumque sermonem profero, facio
 hoc non ex aliqua praesumptione, sed ex uera et integra cari-
 tate. et licet tam perfecti deo propitio sitis, ut admonitione
 nostra minime egeatis, tamen imperante caritate, quae nescit
 timere, etiam quod optime implere uos nouimus, suggerere et
 25 adiuuere cum uera humilitate et perfecta caritate praesumi-
 mus, non tamen sine uerecundia, cum nos necdum idoneos

1 quod *om. v* tabescet *scripsi*, tabescit *libri* 2 haec *om. v* 3 ho-
 mini] ut (et *B*²) *add. B*, etiam *add. A* 5 ac] et *v* uerba praeclari
 patris usque ad finem cf. cum *Euseb. hom. 34 extrema parte (BPML*
VI 656 D) 7 olosericam *C*, olosiricam *AB* 8 mansuetudinem *AB*
 10 uendicet *ABC* margaritarum *A* 12 habuerit *A* 15 et ante nunc
add. A ecclesiae per *om. B* per rediuiua] prole diuina *Cv* filiis]
 per *add. Cv* 18 *exstat hic sermo in tribus codicibus Parisinis, qui ser-*
monem antecedentem continent; item alius sermo eiusdem III *A* (fol. 9^r),
 item alius sermo *B* (fol. 6^a), item sermo *C* (fol. 32^r) 21 ueritate *AB*
 24 uos *om. AB*¹

nouerimus esse discipulos et ad opus sanctum uideamur excitare magistros. cum simus tepidi, cogimur admonere feruentem, cum simus peccatores, arguimus iustos, cum simus imperiti, instruimus doctos, cum simus in pelago huius mundi nimiis fluctibus agitati, ad eos, qui ad portum iam feliciter 5 peruenerunt, praedicationis uerba proferimus.

Sed tamen, fratres dilectissimi, quia solent naues superatis et deuictis fluctibus pelagi etiam in portu tutissimo laborare et, nisi grandis cautela fuerit, paene submergi, cum summa humilitate et ingenti reuerentia admonemus, ut, quia uos Christus capitalibus criminibus tamquam de periculosis liberauit fluctibus, in portu quietis et beatitudinis constituti paruas neglegentias et quasi minuta peccata, quae sic in anima confluunt, quomodo per minutissimas nauis rimulas in sentina guttae concurrunt, cum omni uigilantia Christo adiuuante exhaurire iugiter festinetis. nam quomodo nauis, postea quam pelagi fluctus euaserit, si in portu sentinata non fuerit, de minutissimis guttis impletur et mergitur, sic et monachus deuictis et superatis mundi huius criminibus quasi periculosis fluctibus, cum ad portum monasterii uenerit, si subrepentia uitia et minuta et cotidiana peccata de animae suae sentina exhaurire neglexerit, in ipso portu naufragii discrimen incurrit. 20

Sed dicit aliquis: quomodo potest anima sentinari? utique orando, ieiunando, uigilando, ueram caritatem et ueram humilitatem et ueram oboedientiam exhibendo. attendite, fratres, 25 quaeso. quomodo nauis sentinatur a situla, sic anima ab operibus malis oratione dominica liberatur, si dicat et uerum dicat: dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. qui enim omnibus in se peccantibus clementer indulserit, nullius peccati uestigium in illius anima remanebit. attendite, fratres, et considerate, quod dixi, qui in se peccanti indulserit, non dixi, quod, qui in deo peccauerit, 30

28] Matth. 6, 12.

4 doctos (doctores *v*) instruimus *Cv* 5 tam *v* 6 praedictionis *v*,
 p̄diçois *C* 18 minutis *v* 26 queso fr̄s *C* quaeso *om. v* 27 libera-
 tur oratione dominica *A*

ipsi debeas indulgere, (sed) si quis in te peccauerit, ipsi debeas
 ueniam dare. quod peius est, aliquotiens, qui in nobis pecca-
 uerit, aut tarde aut difficile ueniam damus, qui in deo deli-
 querit, celeriter indulgemus. sed si uolumus iuste agere, illi,
 5 qui in deo peccauerit, sine seuerissima districtione non debe-
 mus penitus indulgere, ne, dum illi per indiscretam pietatem
 remittitur, exemplum perditionis aliis praebetur. in suo ergo
 se unusquisque ostendat clementem, quia dominus ait: si di-
 miseritis hominibus peccata eorum, dimittet uobis
 10 pater uester caelestis peccata uestra.

Quando uero in deum aliquis peccatum praesumit admittere,
 districtionem debet monasterialem sustinere. et hoc bono et
 pio animo debet fieri, ut spiritali castigatione ita corrigatur
 in hoc saeculo, ut non pereat in futuro, quia omne peccatum,
 15 quod in hoc mundo non corrigitur, in futuro saeculo punietur.
 sic enim de filio, de seruo diuina scriptura commemorat: tu,
 inquit, uirga eum caedis et animam illius de inferno
 liberabis. et ideo, sicut supra suggesti, non solum capitalia
 crimina caueamus, sed etiam paruas neglegentias cotidie quasi
 20 uenena diaboli respuamus. sunt enim nonnulli, qui post reli-
 gionis professionem, quia uidentur exisse de saeculo, nimia
 securitate soluuntur, et impletur in illis sententia domini, qua
 dicitur: utinam frigidus esses aut calidus. nunc autem,
 quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo. quid
 25 est, quod dixit: utinam calidus esses aut frigidus? hoc uult
 dicere: melius tibi fuerat, ut in saeculo remansisses frigidus
 aut in monasterio fuisses feruidus, nunc autem, quia et de
 saeculo recessisti et spiritalem feruorem per neglegentiam
 tuam apprehendere noluisti, tepidus effectus es, ex ore do-
 30 mini uix iterum recipiendus euomeris.

8] Matth. 6, 14. 17] Prou. 23, 14. 23] Apoc. 3, 15.

1 indulgere—debeas *om. Cv* sed *addidi, om. libri* 6 penitus *om. Cv*
 8 ostendat] esse *add. A* 12 bono et] bonum *Cv* 19 neglegentias]
 quas *add. v* 20 respiramus *Cv* 21 qua *Cv* 22 eis *Cv*, illa *add. A*
 23 calidus esses aut frigidus *A* 24 uomere *Cv* 25 esses calidus *Cv*
 hoc uult—feruidus *om. Cv* 27 fuisses *om. B* 28 et] tamen *add. A*

Ideoque, fratres carissimi, cum dei adiutorio sententiam diuinae scripturae diligenter attendite, qua dicitur: omni custodia serua cor tuum. sicut enim gaudendum est de monacho, qui ad monasterium uoluerit mansuetudinem, oboedientiam, patientiam mitis et humilis exhibere, ita e contrario 5
lugendum est de illo, qui corpore tantum uidetur de hoc saeculo exisse, corde tamen in mundo aut remansisse infideliter aut rediisse infeliciter cognoscitur et pro humilitate profert superbiam, pro patientia iracundiam, pro oboedientia contemptum, pro caritatis medicamento malitiae effundit uenenum. 10
talibus conuenit illa beati Petri uera et multum timenda sententia: melius, inquit, illis fuerat non cognoscere uiam iustitiae, quam post cognitionem retrorsum conuerti, et iterum: canis reuersus ad uomitum suum et sus lota in uolutabro luti. sed nec de talibus desperandum est, 15
fratres, quia potens est deus orantibus uobis scintillam compunctionis accendere et omnem saeculi uoluptatem uelut spinas et tribulos nequitiae salubri igne consumere, illo utique igne, de quo dominus ait: ignem ueni mittere in terram et quid uolo, nisi ut ardeat? 20

Orate ergo, fratres dilectissimi, non solum ut uobis deus perseuerantiam bonam dignetur tribuere, sed et ut illi, qui neglegentes sunt, tandem debeant de fouea superbiae se subleuare et de laqueis eruere. si enim uobis orantibus et cum caritate consilium dantibus, quicumque sunt tepidi et neglegentes, fuerint emendati, duplicatum uobis praemium dominus et de uestra et de illorum correptione recompensare dignabitur. nam nec illi, qui boni sunt, se debent quasi de suis meritis extollere, nec illi, qui neglegentes sunt, de dei misericordia desperare, sed et illi cum humilitate dei dona custodiant et 30
illi cum grandi compunctione celerius ad paenitentiam uel correptionis medicamenta confugiant, quia, qui bonus est, si super-

2] Prou. 4, 23. 12] 2 Petr. 2, 21. 14] ib. 22. 19] Luc. 12, 49.

1 cum dei adiutorio *om. Cv* 4 in monasterio *Cv* uoluerit *post patientiam exhibet A* 6 de saeculo exisse uidetur (*omisso hoc*) *A* 22 ut *om. v* 27 repensare *BC¹* 30 et *om. v* bona *Cv* 31 isti *v*

bire coeperit, humiliabitur et, qui superbus est, si se humiliaverit, per dei misericordiam subleuabitur. tantum est enim, ut se non permittat amplius durissimo iugo premi nec nimia et periculosa dissimulatione in peccatis perseuerando diutius
 5 obdurari, sed tam cito confugiat ad pietatem dei, ut in se peccati uestigium non relinquat. optime calidis adhuc uulneribus malagma uel fibula apponitur, quia, si uelox fuerit ad caelestem medicum intentio resurgendi, uestigium peccati non poterit remanere cum lapso, quia sub manu omnipotentis medici dei et cito perit morbus et uelociter sanatur
 10 aegrotus.

Iterum atque iterum rogo et admoneo, fratres, ut oboedientiam et humilitatem et caritatem non solum senioribus et coaequalibus, sed etiam iunioribus exhibere iugiter studeatis,
 15 quia, quaelibet bona seruus dei habere contenderit, omnia perniciter perdit, si in illo humilitas et caritas uera non fuerit. nolite murmurare, fratres, scriptum est enim, quod murmurantes a serpentibus perierunt. nolite detrahere, fratres, quia scriptum est: qui detrahit fratri, erudicabitur. nolite
 20 iracundiam in corde seruare, quia scriptum est: ira enim uiri iustitiam dei non operatur. nolite uos inuicem odio habere propter illud, quod scriptum est: qui odit fratrem suum, homicida est.

Sed non opus est, ut diutius sanctam caritatem uestram
 25 uerbis doceamus, quod uos ad Christi gloriam operibus implere et cognoscimus et gaudemus. hoc solum specialiter petimus, ut, quia uos deus in locum quietis et tranquillitatis collocare dignatus est, pro nobis, quos saeculi istius tempestates et innumerabiles fluctus affligunt, abundantius domino supplicetis,
 30 ut, si nobis, quia non meremur, gloria non dabitur, saltem uobis orantibus peccatorum uenia tribuatur. Amen.

17] Num. 21, 6. 19] Iac. 4, 11. 20] Iac. 1, 20. 22] 1 Ioann. 3, 15.

1 humiliauerit *v*, humiliat *libri* 2 enim *om. ACv* 10 dei *om. Cv*
 15 contendit et *v* 17 scriptum—quia *add. B² in marg.* 20 enim *om. A*
 24 est opus *A* 25 quia *A* 30 qui *Cv*

XXV.

SERMO ANTE QUADRAGESIMAM.

Rogo et admoneo uos, fratres carissimi, ut in isto legitimo ac sacratissimo tempore exceptis dominicis diebus nullus prandere praesumat, nisi forte ille, quem ieiunare infirmitas non 5 permittit, quia aliis diebus ieiunare aut remedium aut praemium est, in quadragesima non ieiunare peccatum est. alio tempore qui ieiunat, accipiet indulgentiam, in quadragesima qui potest et non ieiunat, sentiet poenam. et ipse tamen, qui ieiunare non praeualet, secretius sibi soli aut, si est alius infirmus, 10 cum ipso sibi in domu sua praeparet, quod accipiat, et illos, qui <sani sunt et> ieiunare praeualet, ad manducandum non inuitet, quia, si hoc fecerit, non solum deus sed etiam homines intellegere possunt illum non pro infirmitate <non> posse, sed pro gula ieiunare non uelle. sufficiat illi, quod ipse ieiunare 15 non praeualet, et magis cum gemitu et suspirio et animi dolore manducet pro eo, quod aliis ieiunantibus et ipse non potest. quod opus est unicuique infirmo, secretius aut sibi soli aut alii infirmo similiter faciat praeparare, quia non ei oportet, ut aliquem sanum roget ad prandium, ne sibi augeat etiam de 20 alterius gula peccatum.

Pro eo tamen, quod non potest ieiunare, amplius pauperibus erogare debet, ut peccata, quae non potest ieiunando curare, possit elemosynas dando redimere. bonum est ieiunare, fratres, sed melius est elemosynam dare. si aliquis utrumque potest, 25 duplex bonum est. si uero non potest, melius est elemosynam

2 hic sermo exstat in codice Parisino lat. 3783 saec. XI ineuntis (P) fol. 109^r; editus est inter Augustini sermones dubios 142 (39, 2022 M.); incipiunt sermones s̄ci fausti ep̄i legendi ante quadragesima P 3 am-
moneo P 4 sacratissimo] quadragesimae add. Aug. 5 pre||mat P
11 domum suam P 12 sani sunt et Aug., om. P manducandum]
prandium Aug. 14 non Aug., om. P 17 et ipse] ille abstinere Aug.
18 quid Aug. secretius—oportet ut om. Aug. 19 alio P (i man. alt.)
20 rogare Aug. ne] ut Aug. 24 ||elemosinis P (a man. alt.) 25 he-
lemosynam P 26 duplex bonum est scripsi coll. p. 324, 5, duo bonum est
P, duo sunt bona Aug. helemosynam P

dare. si possibilitas non fuerit ieiunandi, elimosyna sufficit sibi sine ieiunio, ieiunium uero sine elimosyna omnino non sufficit. ergo si aliquis non potest ieiunare, elimosyna absque ieiunio bonum est. si uero praeualet ieiunium cum elimosyna,
 5 duplex bonum est, (ieiunium uero sine elimosyna nullum bonum est), nisi forte ita sit aliquis pauper, ut non habeat omnino, quod tribuat. illis ergo, qui non habuerint, unde retribuere, sufficit uoluntas bona secundum illud, quod scriptum est: gloria in excelsis deo et in terra pax hominibus bonae
 10 uoluntatis.

Sed quis erit, qui se possit excusare, cum etiam pro calice aquae frigidae mercedem se dominus redditurum esse promiserit? et quare frigidae dixit? ne forte se posset aliquis pauper de lignorum penuria excusare aut certe dixerit se uas-
 15 culum, ubi aquam calefaceret, non habere. denique et per beatum prophetam, fratres carissimi, dominus ita hortatur et admonet elimosynam fieri, ut paene nullus pauper sit, qui se ualeat excusare. sic enim ait: hoc est ieiunium, quod elegi, dicit dominus: frange esurienti panem tuum.
 20 non dixit, ut integrum daret, cum forte pauper ille alium non haberet, sed frange, inquit, hoc est dicere: etiamsi tibi tanta paupertas est, ut non habeas nisi unum panem, ex ipso tamen frange et pauperi tribue. et egenum, inquit, ac sine tecto induc in domum tuam. si aliquis ita pauper est, ut non
 25 habeat, unde tribuat pauperi cibum, uel in uno angulo domus suae peregrino praeparet lectulum.

Quid nos ad haec dicturi sumus, fratres, uel quam excusationem habere poterimus, qui amplas et spatiosas domos habentes uix aliquando dignamur excipere peregrinum igno-
 30 rantes, immo non credentes, quod in omnibus peregrinis Chri-

9] Luc. 2, 14. 18] Esai. 58, 5. 23] Esai. 58, 7.

1 helemosina P 2 helemosina P 3 helemosina P absque] sine Aug. 4 helemosina P 5 ieiunium—bonum est Aug., om. P 7 illi Aug. habuerit Aug. retribuere] tribuat Aug. 13 dixit Aug., dixerit P 14 certe dixerit] dicere Aug. 16 ortatur P 17 ammonet P helemosinam P prope Aug. 21 inquit P 23 inquit P

stus excipitur, sicut ipse dixit: hospes fui et suscepistis me, et: quamdiu fecistis uni ex minimis istis, mihi fecistis? laboriosum et fastidiosum nobis est in pauperibus recipere Christum in patria nostra, timeo, ne ille nobis uicem reddat, ne non recipiat nos in beatitudine sua. contempnimus illum in mundo, timeo, ne nos ille iterum contemnat in caelo secundum illud, quod ipse dixit: esuriui enim et non dedistis mihi manducare et hospes fui et non suscepistis me, et: quamdiu non fecistis uni ex minimis istis, nec mihi fecistis. et quod postea sequitur, fratres, auertat hoc deus a nobis, hoc enim postea addidit dicens: discedite, inquit, a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.

Haec ergo, fratres carissimi, non transitorie nec solis corporeis auribus audiamus, sed fideliter audientes etiam, ut alii teneant et impleant, uerbo pariter et exemplo doceamus. quid ergo post haec dixit dominus per prophetam? si uideris, inquit, nudum, operi eum. ego in hac sententia neminem iudico, unusquisque attendat conscientiam suam. me tamen arguo et reprehendo, quia forte aliquoties euenit, ut per negligentiam uestimenticula mea, quae debuerint accipere pauperes, deuorarentur a tineis. et timeo, ne mihi ipsi panni ad testimonium proferantur in die iudicii secundum illud, quod Iacobus apostolus terribiliter increpat dicens: agite nunc, inquit, diuites, plorate ululantes in miseriis, quae aduenient uobis. diuitiae uestrae putrefactae sunt et uestimenta uestra a tineis comesta sunt. aurum et argentum uestrum aeruginauit et aerugo eorum in te-

1] Matth. 25, 35. 2] Matth. 25, 40. 7] Matth. 25, 42. 9] Matth. 25, 45. 11] Matth. 25, 46. 17] Esai. 58, 7. 24] Iac. 5, 1—5.

2 michi *P* 5 ne] et *Aug.* beatitudinem suam *Aug.* contempnimus *P* 6 mundo *ex mundum P* contempnat *P* 7 enim *om. Aug.* 8 et *ante hospes erasum in P* 10 michi *P* 11 post haec *Aug.* 12 inquit *P, om. Aug.* 14 corporis *P (e man. alt.), corporis Aug.* 18 inquit *P* 22 ad] in *Aug.* 25 inquit *P* 27 comesta *P* 28 eruginauit et erugo *P*

stimonium uobis erit et manducabit carnes uestras
sicut ignis. thesaurizastis super terram et in deliciis
enutristis corda uestra in die occisionis. haec omnia,
sicut dixi, fratres carissimi, quae per apostolum comminatus
5 est Christus, licet nos nimium terreant, non tamen de dei
misericordia desperandum est. adhuc enim et ego et mei si-
miles neglegentes cum dei adiutorio possumus nos emendare,
si uolumus, <si> et elimosynas, quas huc usque parcius fe-
cimus, largius erogemus et pro peccatis praeteritis cum dolore
10 et gemitu et cum spe reparationis dei misericordiam deprecemur.

Ergo, sicut supra suggestimus, fratres carissimi, ieiunia
nostra elimosynarum pinguedo commendet, quia tale est ieiu-
nium sine elimosyna, qualis sine oleo lucerna. nam sicut lu-
cerna, quae sine oleo accenditur, fumigare potest, lumen habere
15 non potest, ita ieiunium sine elimosyna carnem quidem cruciat,
sed caritatis lumine animam non illustrat. interim dum licet,
quod ad praesens agitur, fratres, sic ieiunemus, ut prandia
nostra pauperibus erogentur, ut, quod pransuri eramus, non in
nostris sacculis, sed in uisceribus pauperum reponamus, quia
20 manus pauperis gazophylacium Christi est. quicquid accipit,
ne in terra pereat, in caelo reponitur, quia, quamuis cibus,
quem pauper accipit, consumatur, merces tamen boni operis
in caelo reconditur. nam si prandia nostra exquisitis saporibus et
multiplicatis ferculis expendere studeamus ad caenam, sic corpori
25 nostro deliciae non subtrahuntur, sed etiam duplicantur ac, sicut
eo modo corpori nostro nil minuitur, sic animae nil augetur.

Haec, fratres, timens magis quam de uobis aliquid sinistrum
credens admoneo. scio tamen plures ex uobis deo propitio et

3 ocisionis *P* 6 enim et *om. Aug.* 8 si *Aug., om. P* helemosi-
nas *P* 10 et ante cum *om. Aug.* 11 suggessi *Aug.* 12 helemosi-
narum *P* 13 helemosyna *P* 14 lucem *Aug.* 15 helemosina *P*
16 lumen *P* (*corr. man. alt.*) dum licet *P² in rasura*, uel *Aug.*
17 apresens *P* (*d man. alt.*) 20 gazofilacium *P* quicquid] qui quod *Aug.*
21 reponit *Aug.* 24 num extendere scribendum? si *Aug.* 25 non
suprascr. P² ac sicut eo *scripsi*, hac si quo *P*, sicut *Aug.* 26 nostro
om. Aug. minuetur *P* (*i man. alt.*) 28 ammoneo *P* tamen] enim
Aug. propicio *P*

peregrinos assidue excipere et pauperibus frequenter elimosynam dare. et ideo, quod suggero, ad hoc proficiat, ut, qui faciebat, amplius faciat. qui uero non faciebat aut forte tardius faciebat, tam sanctam sibi et deo placitam operationem in consuetudinem mittat. et licet credam, quod deo inspirante semper superuenientibus festiuitatibus castitatem ante plures dies <etiam cum propriis uxoribus> custodiat caritas uestra, tamen licet ex superfluo etiam, quod uos facere credo, caritatis contemplatione commoneo, ut per totam quadragesimam usque ad finem paschae castitatem deo auxiliante seruantes in illa sacrosancta sollempnitate paschali caritatis luce uestiti, elimosynis splendidi, orationibus, uigiliis et ieiuniis uelut quibusdam caelestibus et spiritalibus margaritis ornati non solum cum amicis, sed etiam cum inimicis pacifici libera et secunda conscientia ad altare domini accedentes corpus et sanguinem eius non ad iudicium, sed ad remedium possitis accipere.

Sed cum de elimosynis loquar, non conturbetur angusta paupertas. omnia enim compleuit, qui, quod potuit, fecit, quia uoluntas perfecta faciendi reputabitur pro opere facti. sed hoc ille implere poterit, qui omnem pauperem quasi se ipsum considerare uoluerit. sic pauperi tribuat, quomodo, si ipse in tali necessitate esset, sibi fieri cuperet. haec qui fecerit, et noui et ueteris testamenti praecepta complebit implens illud euangelicum: omnia, quaecumque uultis, ut faciant uobis homines, ita et uos facite illis similiter. haec est enim lex et prophetae, ad quam uerae et perfectae caritatis legem ipse nos dominus sub sua protectione perducatur, qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

24] Matth. 7, 12.

1 helemosinam P 4 tamen P sc̄a P placita operatione P
 7 etiam—uoribus Aug., om. P 9 quadragesimam] et add. Aug.
 11 sollempnitate P helemosinis P 12 uelud P 15 accedentes P
 17 helemosinis P loquimur Aug. 21 uoluerit] ut add. Aug. 24 euangelium P 25 ita om. Aug. 26 a P (d man. alt.) 27 ipse P (e man. alt.), pius Aug. uos Aug.

XXVI.

SERMO DE QUADRAGESIMA.

'Permotos esse uos credo, fratres dilectissimi, cur ad su-
 periorem dominicam percurrimus et, cum hodie sit eius exor-
 5 dium, cur festiuitatem eius ante unam hebdomadam celebrare
 coeperimus. reprehendi non potest obseruatio ista praepropera.
 deuotionis enim iudicium est prius legem exsequi quam legis
 statuta cognoscere et ante oboedire praeceptis, quam oboedien-
 tia praecepta compellant. illud enim amoris est, hoc timoris,
 10 hoc imperatiue exigitur, illud religiose defertur, hic debitum
 soluitur, ibi donum muneris exhibetur. unde et nos religiosum
 munus exhibuimus deo, dum amplius ieiunauimus. reprehendi
 enim non potest festinata festiuitas. semper enim in gaudiis
 sollemnitati uota praeueniunt et futuram laetitiam deuotio ex-
 15 optata anticipat. non solum igitur non reprehensibiliter, sed
 et caute factum est. semper enim in rebus ambiguis oportet
 addere aliquid amplius ad cautelam, quia, quod est amplius,
 recidi potest, quod minus, non potest prolongari, sicut in hac
 obseruatione factum est. nam, quod propter quadragesimam
 20 plus ieiunauimus, non minuimus quadragesimam, integra enim
 nobis manet. quodsi minus ieiunassemus, a numero redin-
 tegrare eam non poteramus ad numerum.

Sed fortasse illud in causa est, cur ieiunium, quod ieiuna-
 uimus, non proficiat nobis ad quadragesimam. proficiet plane
 25 nobis, quia, etsi non proficit ad quadragesimam, proficit ad
 salutem, si non proficit ad numerum, proficit ad meritum.
 cui enim umquam non profuit orare, legere, ieiunare? cui
 non profuit castitas, sobrietas, mansuetudo? nisi quod illos

2 exstat hic sermo in eodem libro manuscripto (P) quo antecedens
 fol. 110^u; priorem sermonis partem usque ad p. 329, 13 non nouit Aeneas
 Parisiensis (121, 742 M.) exhibet in libro aduersus Graecos c. 176, postero-
 rem Dacherius edidit in Spicilegio (Par. 1723) I 215; item sermo unde
 supra P 3 quur P utroque loco 5 ebdomadam P 6 ceperimus P
 praepropera scripsi, ð opera P 10 defertur scripsi, differtur P 11 exhibe-
 tur P 12 exhibuimus P 14 sollemnitati scripsi, sollempnitate P le-
 titiam P 19 nam scripsi, ne P 21 reintegrare P 22 eam scripsi,
 eum P 23 quur P

magis reprehendo, qui, cum parati fuerint ieiunare, postea quam audierint sollempnitates, ambiguum neglexerunt ieiunare. demonstrabant utique non se uolentes religiose uiuere, sed coactos. ueriti sunt, credo, ne quinque dierum ieiuniis prolongatis caro eos corpusque defecerit et exiles ac tenues quadragesima^s abstinentiam tolerare non possent.

Audiant igitur refecti pariter ac robusti, tenues atque pal- lentes, quia hodie est quadragesima. audiant illi, inquam, ut ieiunare incipiant isti, abstinere non desinant et communiter in arcam Christi intrare festinent. immo festinent amplius,¹⁰ quia tardius abstinere coeperunt, ut castigatiores et puriores introeant, quia arca domini in periculis ieiunum sustentare praeualet, temulentum sustinere non nouit. admonemus ergo uos, sicut iam ante diximus, nostri temporis homines, ut his mundi turbinibus ad domum dei certatim unusquisque con- fugiat, sicut et sui temporis homines Noe iustus admonuit. admonuit enim illos et futurum diluuium praedicare non des- titit et, licet uox praedicationis non sit audita, tamen, etsi tacebat lingua, opere loquebatur, etsi silebat loqui uoce, ascia personabat. cum enim aedificabat tam grande opus, arcae²⁰ illius causam, cur fieret, ipso opere testabatur. testabatur enim ipso apparatu noua tabernacula nouis periculis profutura. sa- piens enim quisque intellegere poterat naufragii nescio quid imminere, cum domus talis fieret, quae non inhaereret in terra, sed nataret in gurgite, cum hospitium huiusmodi pararetur,²⁵ quod nec pauimentum solo defigeret nec fluctibus unda de- mergeret. quis, inquam, sapiens non intellegeret adesse dilu- uium, cum uideret tale domicilium fieri, quod susceptos intra se non tam clauderet quam portaret, quod non tam pluuiarum imbres repelleret quam naufragii procellas arceret? quos, in-³⁰

1 reprehendo *scripsi*, reprehendo ^{puto} P (*uoluit* reprehendendos *puto*) cum parati *scripsi*, comparati P 2 sollempnitates P 4 coactos *scripsi*, quod acto ^s P (d *erasum*, s; *man. alt.*) 10 arcam P ymmo P 11 ce- perunt P gastigatiores P 12 archa P ieiunum *scripsi*, ieiunium P 13 ammonemus P 16 ammonuit P *utroque loco* 20 archę P 21 quur P 24 iminere P 25 natara et P hospitium *scripsi*, hospitio P 30 arciret P

quam, ex hospitio non auerteret periculum homines, in quo hospitio non habitandum esset, sed potius exulandum? in qualibet parte mundi futurum esse cum ipsis habitaculis peregrinum ipse ergo sanctus Noe opere populis praedicabat et dicebat
 5 illud euangelicum domini dictum: si mihi non creditis, operibus credite.

XXVII.

SERMO IN DEPOSITIONE S. AUGUSTINI.

Depositionem sanctae recordationis domni et patris nostri
 10 Augustini episcopi hodie, fratres carissimi, celebramus. huius enim dum apostolica merita mecum tacitus admiror, summi illius sacerdotis Aaron mihi habitus atque uestitus, quo diuersae gratiae ac uirtutes praefigurantur, occurrit. apud testamenti ueteris instituta iuxta legis antiquae reuerenda mysteria in-
 15 gressurus sancta sanctorum pontifex magnus diuersis exornabatur insignibus. inter speciosas uarietates, quae quidem uidentibus miracula praeferebant, intellegendibus sacramenta, per oras tunicae usque ad uestigia defluentes et per ima uestigia ordo tintinnabulorum sollerti arte conserti uenerandum circum-
 20 sonabat incessum, ut ipse habitus demonstraret in sanctis tacere pontifici non licere. quod autem ingrediente sacerdote in sancta sanctorum non in alio loco, sed in extremis uestimentorum tintinnabula resonabant, hoc sine dubio designauit, ut, quotiens sacerdos ingressus templum fuerit dei, de extremo

5] Ioann. 10, 38.

1 auerteret *scripsi*, auertet *P* homines *scripsi*, hominis *P* 2 esset *P*
 5 post domini in *P* rasura 3—4 litterarum exstat 8 exstat hic sermo in
codice Parisino lat. 3785 saec. XI ineuntis fol. 236^u (P); editum exstare
Faustini de depositione sancti Augustini sermonem, quem 'uulgauit illustrissimus et doctissimus catalogi codicum Alcobacensium in Lusitania editor Eborensis archiepiscopus', Mai adnotat (spicil. Rom. V 97); in de-
 positione s̄ci augustini sermo beati fausti ēpi *P* 10 caelebramus *P*
 12 michi abitus *P* 14 misteria *P* 15 exornabatur *scripsi*, exhorta-
 batur *P* 17 intelligentibus *P* 18 horas *P* num defluentis scriben-
 dum? hima *P* 21 pontifice *P*

mundi huius et de fine saeculi clamare non desinat iustorum
 praemia et peccatorum supplicia semper annuntians, ut, dum
 illi prouocantur ad bonum et illi deterrentur a malo, simul ad
 praemia aeterna perueniant. unde et ego nunc praesumptuosus
 esse non metuo de tanto ac tali patrono nostro peculiari sancto 5
 Augustino fiducialiter praedicare. non, inquam, praesumptionem
 esse metuo, si, cum ipse spiritaliter indutus ac praeditus fuerit
 tantarum dote uirtutum, uelut unum me extremae uestis suae
 profitear esse tintinnabulum, ut inhaerens quasi circa uestigia
 doctrinae illius ex meritis eius sonum uocis accipiam et quasi 10
 motibus eius ita uirtutibus incitatus reddam quantulumcumque
 tinnitum et suorum commemoratione meritorum corda uestra
 pulsem.

Iuxta haec autem, ut commemorauimus, ornamenta, quae in
 sancto Augustino diuina indulgentia meritorum luce concessit, 15
 aliam adhuc similitudinem legimus in ueteri testamento. a
 fronte enim pontificis praetenta auri lamina praefulgebat, quae
 scilicet per metalli nitorem ostentaret conscientiae puritatem.
 nihilominus coaptabatur ei humerale gemmatum et a pectore
 monile pretiosum, ut, qualiter interior excolendus esset, 20
 exterioris quoque dignitas admoneret. in ipso quoque monili
 Aaron sacerdos nomina filiorum Israel opere gemmario intexta
 gestabat. hanc itaque <ut> sacra illius indumenta magnificen-
 tiam in sanctae recordationis domni Augustini laudabilibus
 institutis et diuersarum gratiarum spiritalibus margaritis splen- 25
 dere gaudemus, sed in illo multo amplius multoque uerius
 splenduisse probantur. quae cum in illius Aaron imaginata
 fuerint indumentis, haec in illius uel gratia euidenter sunt ex-
 pressa uel meritis. in illo auri lamina eminentiam frontis
 ornabat, in hoc aurea uerecundia et sinceritas pretiosa frontem 30
 mentis inradiat. antiqua illa peregrini lapidis ornamenta et
 operosi decoris insignia illi uidebantur apposita, huic probantur
 gratiae largitate concessa, in illo adumbrata erant manu arti-

8 tantorum *P* 15 *num* luci *scribendum?* 18 conscientiae *scripsi*,
 constantiae *P* 19 nihilominus *P* 20 munile ꝑciosum *P* exquo-
 lendus *P* 21 munilae *P* 22 israhel *P* 23 ut *addidi*, *om. P*
 28 fuerint *scripsi*, fuerant *P* 30 ꝑciosa *P*

ficis, in sancto Augustino perfecta sunt munere conditoris. ille semel in anno ea mox exuenda sumebat, hic ipsa incorporata naturae induere scit, nescit exuere numquam uel cum corpore deponenda, sed ad auctorem cum spiritu reportanda.

5 in illo erat figura praeteriens, in hoc ueritas perseuerans.

Superest, ut per omnia sancti Augustini caelestibus institutis et singularibus proficiatis exemplis. totum enim in illo uobis abunde praesto est, uel quod pertinet ad aedificationem uel quod spectat ad gloriam uel quod uocat ad uitam uel quod
10 extollit ad gloriam. in ipso enim si requiratis bonae uoluntatis affectum, clamant misericordiae opera, si patientiam desideratis, existunt mansuetudinis ornamenta, si purae conscientiae sint interroganda secreta, respondent castitatis insignia, fragrant benignitatis balsama, pietatis aromata, refulgent scientiae sapientiaeque monilia. inter haec multum ueremur, ne
15 merita sancti Augustini, dum affectus praedicationis insinuat, tenuitas sermonis abscondat. etenim antequam saecularem habitum caelestium sectator exueret et sacrae militiae signa susciperet, aliquamdiu in secreto domini timore et metu occultum militem gessit, diu in hoc mundo positus <in> extremo
20 mundi fuit ac sic publica conuersatione suscepta non tam coepit esse, quod non erat, quam prodidit, quod latebat. igitur cum eius iuuenilis aetas uincentibus lasciuias fallaciis transuolantium rerum species pingere et indicere conaretur, sensus
25 eius praetereuntium ac perdentium uoluptatum fugitiua dulcedo eumque diuersis nexibus uiolentiis adiciendo mundus astringeret cumque illum genere, facultate, moribus, acumine et memoriae capacitate pollentem et per diuitias <dona> multiformis gratiae in medium proferentem quodammodo amplexu retinere amoenitas uitae huius ambiret, haec ille uniuersa quot oblectamenta
30

3 induere scit *scripsi*, indurescit *P* 9 expectat *P* 14 fragrant *scripsi*, flagrant *P* 15 munilia *P* multum — *lin.* 22 latebat] *cf. Euseb. hom.* 34 (BPML VI 654 D) ueremur ne *Euseb.*, ueremur *P* 16 agustini *P* 19 et metu occultum *scripsi*, meto cultum *P* 20 in extremo *scripsi*, extrema *P* extra mundum *Eus.* 22 quam *Eus.*, quod *P* 24 species *P* 25 fugatiua *P* 28 dona *addidi*, *om. P* 30 haec — *p.* 333, 18 diuitias] *cf. Euseb. hom.* 73 (VI 685 G)

tot uincola circa se sentiens negare incertis fidem statuit nec consentire se posse definiuit. ut in lubricis quidem malis ideo iocunda creduntur, quia cito uelut ostenso sui flore pertrans-eunt, haec ideo illi magis suspecta erant, quia sectatorem suum specie capiunt, uoluptate perdunt, celeritate destituunt. 5

Considerans itaque uniuersa saeculi praesentis inania et ante oculos suos colligens eisque uelut de sapientiae arce despectis et sub aeternorum comparatione in nihilum repudiatis secum apud fidem suam uoluntatis consolationibus et conlocutionibus infusum iam deo pectus armauit: nihil mihi ultra commune 10 manifeste tecum, fallacis mundi figura praeteriens. hoc uno genere adquiram uictoriam derelinquendo te nec incurso rursum damnum et per usum tui palmam de te potius capiam prae-fulsam. quam nihil es et quantum aliquoties uanitas terre-norum! multum praecipis, dum teneris, sed plus tribuis, dum 15 repudiaris. sectatores tuos adpetita captiuas, contemptores tuos despecta glorificas magnas per odium ac fugam tui con-latura diuitias. quid plura? inter uitae huius naufragia con-clusum et in mediis saeculi fluctibus positum et uelut cum Iona in illius deuoratricis atque inmanis bestiae faucibus con-stitutum ad dominum de profundo clamantem sanctum Augu- 20 stinum inuitus licet mundus euomit et profectibus omnium ecclesiarum, quarum utilitatibus praeparabatur, emisit. et quia haec est natura iustitiae atque uirtutis, ut, quanto studio diu-tius abscondi optat, tanto clarius innotescat et occultatio ipsa 25 proditio sit, passim per populos conscia tantorum bonorum fama uolitabat et odore amoenissimae suauitatis longe lateque fulgebat. eminebat etiam in humili loco in admiratione omnium uelut ciuitas super uerticem montis exposita nec iam lucerna poterat latere sub modio nec recipiebatur nec continebatur 30 intra latibulum suum exundans sidere lumen magnitudo. sic

5 uoluptate *scripsi*, uoluntate *P* 7 arche *P* dispectus *P* 11 ma-nifeste tecum *scripsi*, manifestae cum *P* 12 cinere *P* incurso *scripsi*, incurso *P* 13 dampnum *P* 14 nichil *P* post terrenorum uerbum excidisse uidetur 17 despecta *P* 20 ionam *P* 23 quia haec—*lin.* 31 magnitudo] *cf. Euseb. hom. 34 (VI 655 D)* 24 iusticiae *P* 31 sic—*p. 334, 3 totum] cf. Euseb. hom. 34 (VI, 654 H)*

lampas magna non sibi accenditur, sed lumen suum eminus
 et in circumiecta iaculatur speciosum fundens lumen flammeo
 doctrinae fulgore et uniuersis adfuit integrum et singulis totum
 praestante domino nostro Iesu Christo, qui cum patre et spiritu
 5 sancto uiuit et regnat deus per infinita saecula saeculorum.
 Amen.

XXVIII.

SERMO DE REUELATIONE CORPORIS BEATI STEPHANI LEGENDUS IN
 INUENTIONE.

10 Praesenti lectione percepimus uisionem omnibus ecclesiis
 celebratam, audiuius non somnia lubrico sensuum errore de-
 lusa, sed oracula rerum effectibus approbata. merito reuelationi
 credimus in sermone, qui fructum tenemus in munere. ubi
 sunt, qui dicunt pios martyribus honores non esse deferendos?
 15 ecce iste, qui iam dudum beato paradisi splendore perfruitur,
 nunc mundo ad hoc ostenditur, ut colatur. unde dispensator
 utilitatum nostrarum deus euidenter eum praecipit honorari,
 quem praestitit inueniri.

Ait ergo sermo reuelationis, quod sacrum illud corpus non
 20 auis, non fera uiolauerit. ubi sunt, qui inhonores uolunt
 uideri sacros martyrum cineres? ecce bruta beluarum uolucrum-
 que natura, quae non habet intellectum, sedulum tamen amico
 reddit obsequium, illicitum declinat attactum angelicae fortasse
 custodiae uenerata secretum. non tetigit eum auis, non fera
 25 uiolauit. cum grandi crudelitatis inuidia male iam condemnat
 hominem reuerentia bestiarum, qui, quanto magis obdurati
 cordis impietas ***** ad nos immanitas ferarum et nostra
 ad feras transit humanitas. hic ergo primus nascentis eccle-
 siae et minister et martyr usque fastigium culmenque me-
 30 ritorum gloriae ardore subiectus euasit et leuita altaris Christi

2 spetiosum P 3 fulgorem P 8 exstat hic sermo in codice Parisino
 lat. 3822 saec. X fol. 88^r (P); nondum editus esse uidetur, cf. librum,
 cui inscripsimus 'Studien über die Schriften des Faustus' p. 91 sq.;
 sermo fausti epi de reuelatione corporis beati stephani legendus in inuen-
 tione P 15 paradisi P 25 condempnat P 26 hominem scripsi, ho-
 minum P 27 lacunae signum posui

effectus est subito sacerdos sanguinis sui. et post illam domini singularem insignemque uictoriam dux certaminis inexperti et noui auctor triumphus signifer exercitus candidati deuotas de se deo martyrii primitias immolauit. praeco ueritatis et pedisequus redemptoris ab impia Iudaeorum gente, 5
 quae recenti parricidio calens immanis piaculi scelus anhelabat, duro saxorum imbri confectus est multiplici uulnere speciosior et tincta ueste candidior. ad hunc eum finem diuersae a primis annis gratiae et legis ac prophetarum praeparauerant disciplinae. 10

Beatus, cuius uita feliciter administrata feliciter expensa est, beatus, cuius uita in saeculi exemplo proposita, in dei testimonio consummata, in patrocinio totius orbis assumpta est, beatus, in quo mortem illustris uita calcauit, immo in quo mors uitae commercium fuit. alii per multam transgressionis antiquae communi casu, generali exitu uel febribus diuersis mortalitatis impositae generibus consumuntur. beatus homo hic, qui immaculatum spiritum pro Christi honore profundens occasionem fecit gloriae de necessitate naturae meruitque debitum conditionis in lucrum conferre uirtutis, ut, quod sibi a saeculis in homine lex originis et criminis uindicabat, totum in isto sibi deuotio laudis inuaderet. ac sic post triumphum domini in hoc primitus saeua mors etiam a seruo se uinci posse cognouit, ut secuturis martyribus parere de se uitam licet in uita consuesceret. cum ergo spiritales agones reseratis iustitiae portis caelo teste sudaret, sancto repletus spiritu atque ebria a deo mente ita est prolocutus: ecce uideo caelos apertos et filium hominis stantem a dextris dei. spiritu ergo plenus et a dextris filium hominis uidens sub spectaculo trinitatis edebat munera passionis. ita ergo de eo ac de Iudaeis testatur sermo diuinus: uiderunt, inquit, faciem eius tamquam faciem angeli. nimirum totum se etiam in ex- 20 25 30

27] Act. 7, 55. 31] Act. 6, 15.

4 martirii primicias *P* 11 administrata *P* 15 commercium *P*
 transgressionis *scripsi*, transquestionis *P* 21 uindicabat *P* 26 iusticiae *P* 27 proloquutus *P*

terioris pulchritudinem mentis candor effuderat. tali eum
 uultu ** praesentia angeli, qui uiderat faciem dei. uiderunt ergo
 Iudaei faciem eius tamquam faciem angeli. magna damnationis
 est portio, si impiis scelus suum ignorare non liceat. uiderunt
 5 faciem eius tamquam uultum angeli, ut fructum odii sui, sed
 ad monendum capere non possent. dum etiam in praesenti
 gloriam eius, quem persequuntur, inspiciunt, ut paene iam
 partem per oculos exciperent, dum eum, quem per furorem
 suum gratulantur exstingui, per ministerium suum intellegunt
 10 consecrari, uiderunt faciem eius. qui talis apparuit in proelio,
 putamus, qualis apparebit in regno? aut ille meritorum arbiter
 deus, qui tali morientem specie decorauit, quali, putas, induet
 resurgentem? positis autem genibus orauit dicens: do-
 mine, ne statuas illis hoc peccatum. libens pro necis
 15 suae auctoribus moriens exorabat, quia eum pretiosae mortis
 gloria non latebat. domine, ne statuas illis hoc peccatum.
 putasne, quod iste intercedere umquam pro supplicantibus
 desinet, qui pro persecutoribus supplicauit? qui saxis hoc
 reddidit, quid retribuet uotis? qui lapidatus interuenit, quid
 20 faciet inuocatus?

Hunc ergo non nobilitas, non facultas, sed fides dei filium
 atque angelum fecit, credentem utique in patrem et filium et
 spiritum sanctum. in hac dei confessione nec manu nec solis
 labiis sed sanguine subscripsit et morte iurauit.

25 Sed dicis: nulla scripturarum auctoritas loquitur, ut honor
 martyribus deferatur. et ubi est, quod propheta per spiritum
 sanctum protestatur: mihi autem ualde honorandi sunt
 amici tui, deus? maiorem eis honorem exhibere non potuit,
 quam eos amicos dei pronuntiaret, quam in eorum uultu
 30 deum se crederet honorare. mihi autem ualde honorandi sunt
 amici tui, deus, hoc est, tua, domine, beneficia in tuorum me-
 ritis amplector, tua munera in eorum uirtutibus admiror et in

13] Act. 7, 59. 27] Psalm. 138, 17.

2 locus corruptus 3 dampnationis P 6 possent *scripsi*, possint P
 12 quali *scripsi*, qualis P 18 persecutoribus P 30 deum *scripsi*,
 dñi P 32 ammiror P

tuis circa dona tua iure te ueneror. itaque cum se deus noster in algente uestiri, in esuriēte refici, in paupere testetur honorari ita dicens: qui fecit uni ex minimis istis, mihi fecit, consequens est, ut de electis suis ita dicere ac sentire credendus sit: reuerentiam, quam sanctis meis quisque studet deferre, 5 mihi reddit. dignum est, ut honoretur in nomine meo, qui me honorauit in sanguine suo. humanis ergo infirmitatibus hos medicatores prouidentia diuina constituit, ut mutuo iocundoque commercio et intercessor cultore et cultor intercessore suo **.

quae cum ita sint, carissimi, sacros ac uenerandos martyrum 10 cineres tota, qua possumus, uirtute ueneremur, ut ueniam delictorum nostrorum, quam nostris meritis obtinere non ualemus, eorum suffragiis impetremus praestante hoc domino nostro Iesu Christo, qui uiuit in saecula saeculorum. Amen.

XXVIII.

15

SERMO DE PENTECOSTE.

Hodie, fratres carissimi, omnia, quae nobis lecta sunt, cum festiuitate conueniunt. psalmus enim: redde mihi, inquit, laetitiam salutaris tui, spiritu principali confirma me, euangelium autem: uenit, inquit, spiritus ueritatis, 20 scriptura uero apostolorum actuum: repleti sunt, inquit, omnes spiritu sancto. completa sunt ergo omnia atque perfecta. psalmus aduentum sancti spiritus petiit, euangelium uenturum esse promisit, scriptura apostolicorum actuum iam uenisse memorauit. nihil itaque de rerum diuinarum ordine in lectione 25 deest, quia in propheta deprecatio est, in euangelio promissio, in actibus plenitudo. de ipso enim spiritu sancto etiam beatus

3] Matth. 25, 40. 18] Psalm. 50, 14. 20] Ioann. 16, 13. 21] Act. 2, 4. 4, 31.

3 michi P 8 medicatores *scripsi*, medicatoris P 9 commertio P
 deest uerbum 16 hic sermo et duo sequentes *exstant in codice Reginensi*
 (R) 498 saec. XIII—XIII fol. 71^b sine auctoris nomine, sed *antecedit*
 tractatus s. Fausti de ascensione domini (*incip.*: scire debemus [= *Euseb.*
hom. 26]); *editi sunt ab Aug. Maio, spicileg. Rom. V 85 sqq.*; sermo de
 pentecoste R 19 laeticiam R 27 eciam R

Paulus apostolus contestatur dicens: alii datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae, alii fides in eodem spiritu. haec autem omnia operatur unus atque idem spiritus diuidens singulis, prout uult.

5 Sed dicit fortasse hoc loco aliquis: si eis tantum diuidit dona sua spiritus, quibus uult, ergo extra culpam est, qui non accipit donum, quia diuisio gratiarum non ex accipientis pendet uoto, sed ex arbitrio diuidentis. uerum est, dilectissimi, sed ita tamen uerum est, ut hoc de uirtutibus tantum, non de uita
10 intellegamus. uirtutes enim non omnes possumus obtinere, etiamsi uelimus, uitam tamen omnes possumus capere, si quaeramus secundum illud: omnis enim, qui petit, accipit et, qui quaerit, inuenit. diuisio ergo sublimium et excellentium gratiarum ad arbitrium et ad dispensationem sancti
15 spiritus pertinet, conuersatio uitae bonae ad fidem hominis ac laborem. omnis enim, qui petit, accipit et, qui quaerit, inuenit. petat tantum aliquis toto corde et quaerat: qui tibi iussit quaerere, sine dubio praestat, ut ualeas inuenire. numquid enim mentitur sermo diuinus? pulsate, inquit, et aperietur uobis. ut quid pulsare nos praecepit, nisi quia uult
20 aperire pulsantibus? in homines ipsos haec iniquitas non cadit, ut se uelit rogari, qui nolit annuere. omnis enim, qui praestandi non habet uotum, petentis refugit postulatum. nemo est, qui se rogari uelit, nisi qui ante apud se deliberat, ut
25 praestet. ergo deus, qui omnibus uult tribuere, ab omnibus uult rogari dicens: petite et dabitur uobis, quaerite et inuenietis.

Sed dicere forsitan potest aliquis: si omnis, qui petit, accipit, ergo etiam, si uirtutes petamus, accipiemus. cur enim non
30 etiam uirtutes petamus, si omnia possumus accipere, quae petierimus? non ita est, dilectissimi. superbum est enim et

1] 1 Cor. 12, 8. 12] Matth. 7, 8. Luc. 11, 10. 19] Matth. 7, 7. Luc. 11, 9. 26] Matth. 7, 7. Luc. 11, 9.

12 queramus *R* 13 querit *R* 14 arbitrium *R* (ium *in ras.*)
16 querit *R* 17 aliquis *R in ras.* 22 uelint *Mai* quod nolint *Mai*
29 quur *R (in marg. cur)*

supra hominis conditionem uirtutum gratiam postulare. humilis
 quippe esse debet humana interpellatio, non praesumptuosa,
 salutem tantum postulans, non uanitatem. cum enim nullus
 homo extra peccatum esse possit, quae impudentia est eum
 uirtutes petere, qui adhuc de uenia ad plenum securus esse 5
 non possit? sufficit ergo homini misericordiam domini pro-
 mereri. maximam se a deo obtinuisse uirtutum gratiam debet
 credere, qui potuerit ad indulgentiam peruenire. qui enim ali-
 quid praesumptuose petierit, hoc ipso minus meretur accipere,
 si altiora praesumpserit postulare. huc accedit, quod homo 10
 uirtutum gratiam petens, si non offenderit deum precum prae-
 sumptione, periclitari tamen poterit uanitate. non enim omni-
 bus expedit exercendarum uirtutum gratiam possidere. sunt
 enim potiores in humilitate positi, quam iactantia sanctitatis in-
 flati. sunt, quibus periculosa est ipsa sublimitas gratiarum. 15
 qui in excelso positus firmiter stare non nouit, hoc ipso grauius
 cadit, quod ad altiora conscenderit. et ideo beatus apostolus:
 diuisiones, inquit, gratiarum sunt, et: haec omnia ope-
 ratur unus atque idem spiritus diuidens singulis, prout
 uult. bene ait: prout uult, quia nihil est homini melius, quam 20
 quod ille uult. uoluntas enim spiritus sancti bene nouit dis-
 pensare munera sua. nihil est utilius, quam hoc tantum ho-
 minem de uirtutibus habere, quod spiritus sanctus iudicarit
 homini se debere conferre.

Sane si quis uirtutum gratiam desiderat obtinere, habet uir- 25
 tutes, quas possit innocenter appetere. quaerat castitatem,
 apprehendat sobrietatem, teneat disciplinam, diligat caritatem.
 istas enim uirtutes cum dei gratia omnes habere possumus et
 debemus. non enim in solis expellendis daemonibus aut cu-
 randis infirmitatibus et sanitatibus dandis uirtutes esse cre- 30
 dendae sunt. omne opus bonum uirtus est. si cotidie bene
 agitis, si sancte et iuste uiuitis, cotidie uirtutum opera sancta
 completis. non potest aliquis ab alio daemonem expellere, a

18] 1 Cor. 12, 4. 1 Cor. 12, 11.

2 praesumptuosa *R* 4 quae *R* (*e in ras.*) impudentia *R* (*p in ras.*)
 10 hoc *R* 14 in *Mai*, sunt *R* 23 spiritus sanctus *R in ras.* 33 dae-
 monem *R* (*dae in ras.*)

se ipso saltim uitia daemoniacae impugnationis expellat. non potest quis curare alieni corporis morbum, curet morbum animae suae. non quaeritur ab homine, ut sanitatum gratiam tribuat, quae ei data a diuinitate non fuerit. nihil maius poterit effi-
 5 cere, quam si ipse ad sanitatem propriam meruerit peruenire.

Post laborem uigiliarum non oportet, ut uos diutius prolixior sermo fatiget. et ideo, quicumque est spiritalis et plenior sermonem de diuinitate sancti spiritus audire desiderat, die crastina maturius ad ecclesiam sitienter ac fideliter ueniat.
 10 qui enim uenire dissimulauerit, non se esse spiritalem apertissime demonstrabit. sed credimus de dei misericordia, quod plus apud uos gratia spiritus sancti, quam occupatio mundi istius praeualebit praestante domino nostro Iesu Christo, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

15

XXX.

SERMO DE SANCTA TRINITATE.

Cum de deo sermo est, fratres carissimi, sicut ualde noxia est contradictionis intentio, ita utilis est interrogationis sollicitudo. ibi enim de obstinatione sensus obstruitur, hic intellectus de inquisitione nutritur, illic deprauari resistens infidelitas delectatur, hic erudiri oboediens humilitas promeretur.
 20 uos uero, fratres carissimi, praeparate exceptorium sancti pectoris uestri influenti aquae diuinae et, quod de mysterio sanctae trinitatis uel diuinitate sancti spiritus insinuare cupimus, cum
 25 silentio et quiete suscipite. sanctarum enim scripturarum testimoniis uolumus approbare, quomodo spiritus sanctus in cunctis uirtutibus patri et filio coequalis esse euidenter possit agnosci.

Legimus in ueteri testamento, quia in principio fecit deus caelum et terram et spiritus dei ferebatur super aquas.
 30 in deo intellege patrem, in principio accipe filium, superfusum

28] Gen. 1, 1.

17 uerba cum de deo — lin. 21 promeretur exstant in *Pseudo-Augustini libro testimoniorum edito in Pitrae Analectis sacris et classicis spicilegio Solesmensi paratis p. 147 (Paris. 1888)* 20 inquisitione] obstinatione
 Mai 27 coequalis R

aquis agnosce spiritum sanctum. super aquas itaque dominantis eminentia ferebatur iam tum, credo, baptismi munera praefigurans. in faciendo quoque homine se non unius, sed trium personarum opus esse demonstrat trina repetitio deitatis. ita enim legimus: et dixit deus: faciamus hominem ad 5 imaginem et similitudinem nostram. aduerte sententiam in propositione simplicem, in responsione multiplicem. et dixit deus: faciamus hominem. quid est aliud, nisi quia substantia unitatis loquitur et potentia trinitatis operatur? perspice, quomodo trina uice nomen dei in creatione hominis nuncupatur. 10 sic enim habemus in Genesi: et dixit deus: faciamus hominem, et iterum: creauit deus hominem, et tertio: benedixit ei deus. dixit deus, fecit deus, benedixit deus. dixit pater, fecit filius, benedixit spiritus sanctus. propter tres personas ter iteratur una diuinitas. quo loco euidenter mysterium 15 etiam unitatis intellege. ecce imago dei et similitudo unicuique homini a tribus datur et tamen una esse dinoscitur. dixit deus: faciamus. diligenter adtende, dum unus dicit et non unus facit dumque iterum singulari plurale permiscet nec dicit: ad imagines et similitudines nostras, uel certe: ad imaginem 20 et similitudinem meam, unitatem singularitate, trinitatem pluralitate commendat. itaque in eo, quod dicit: faciamus ad nostram, personarum numerus explicatur, in eo uero, quod singulariter ait: ad imaginem et similitudinem, in unam substantiam deitas indiuisa colligitur. 25

Cum Abrahae in ostio tabernaculi apparuisset deus et ex uno tres eius se oculis mirabiliter obtulissent, in tribus unum conscius maiestatis adorauit. in psalmis quoque absolute personis suis unitas designatur: ne proicias me, inquit, a facie tua et spiritum sanctum tuum ne auferas a me. ecce 30

5] Gen. 1, 26. 12] Gen. 1, 27. Gen. 1, 28. 26] Gen. 18, 1.
29] Psalm. 50, 13.

1 super — p. 342, 11 maiestatis] cf. *Faust. de spir. sanct. p. 108, 18—110, 4*
super—domina(ntis) *R in ras.* 3 homine se *om. R* 9 prospice *R*
13 dixit pater—sanctus *om. Faustus de spir. sanct.* 16 intellige *R*
18 attende *R* 19 dumque—permiscet *om. R* 26 hostio *R* ex uno
om. R 27 se eius *R* obtulissent *R* 29 unitas] trinitas *R*

propheta patri supplicans non minus spiritus sancti quam patris et filii expauescit offensam. ne proicias, inquit, me a facie tua. filius, sicut imago patris, ita et facies patris accipitur et ideo legimus: Philippe, qui uidet me, uidet et
 5 patrem, item: quo ibo a spiritu tuo et quo a facie tua fugiam? aduerte, infide, perfectae confessionis mysterium trinitatis. propheta ad patrem loquitur, faciem patris filium profitetur nec non diffusum per omnia spiritum sanctum protestatur. de filio autem etiam ad Moysen loquitur dominus:
 10 facies mea praecedet te. quod nomen, id est facies et ad unitatis substantiam et ad coaeternitatem pertinet maiestatis. Esaias quoque spiritum sanctum unum in gloria trinitatis adnumerat, quando dicit: uidi dominum sedentem super solium excelsum et Seraphim stabant et clamabant
 15 alter ad alterum: sanctus, sanctus, sanctus dominus deus Sabaoth. et in consequenti dicit: et audiui uocem domini dicentis: uade et dices populo huic: auditu audietis et non intellegetis et uidentes uidebitis et non uidebitis.
 20 Credamus saltim Paulo praeconi celeberrimo ueritatis, quod sanctus spiritus fuerit ille dominus exercituum, quem uidit Esaias et qui locutus est per Esaiam. sed quia trina repetitione persultat: sanctus, sanctus, sanctus, uideamus, ne hic honor ad totam respiciat trinitatem. Esaias cum dicit: uidi dominum
 25 Sabaoth, patrem Iudaeis agnoscitur praedicare. Iohannes euangelista aperte filium probatur adserere ita dicens: propterea non poterant credere in Iesum, quia dixit Esaias: excaecauit oculos eorum et obdurauit cor eorum. haec dixit Esaias, quando uidit gloriam filii dei et locutus est de

4] Ioann. 14, 9. 5] Psalm. 138, 7. 10] Exod. 33, 14. 13] Esai. 6, 1.
 16] Esai. 6, 8. 26] Ioann. 12, 39.

2 me inquires R 4 me uidet R 8 nec non om. R 12 Esaias—
 lin. 19 uidebitis] cf. Faust. de spir. s. p. 112, 6—13 annumerat R
 14 seraphin R 16 et ante audiui om. R 17 dic R 20 credamus—
 p. 343, 30 adprobatur] cf. Faust. de spir. s. p. 112, 19—114, 7 saltem R
 (e man. alt.) preconi R 21 spiritus sanctus R fuit R exercituum
 dominus R 22 responsione R 23 sanctus R quater 25 iudeis R
 26 asserere R 28 et—eorum om. R

eo. quod autem idem Esaias dicit: et audiui uocem domini dicentis. uade et dic populo huic: auditu audietis et non intellegetis et uidentes uidebitis et non uidebitis, hunc dominum apostolus Paulus, ut diximus, spiritum sanctum esse confirmat. uides ergo, quod sanctus, sanctus, sanctus, haec 5 uox totam concelebrat trinitatem, et sicut in his tribus uerbis nulla dissimilitudo, nulla est differentia, ita in trinitatis uirtute nulla potest esse distantia.

Sed dicis: ex hoc minor esse sanctus spiritus euidenter agnoscitur, quod dei digitus nuncupatur. non ita est. sed 10 quando audis de spiritu sancto dici: si ego in digito dei eicio daemones, non gloriae diminutionem, sed substantiae demonstrari noueris unitatem, nec honoris discrepantiam, sed operis esse concordiam. quid ergo? quia spiritus sanctus digitus interdum <dei> dicitur, ideo minor filio et patre cre- 15 ditur? refuge huius persuasionis errorem, uide, ne aliquoties in hac designatione digiti et patrem comprehendat et filium. meminerimus non de uno digito dictum esse, cum legimus: quoniam uidebo caelos tuos opera digitorum tuorum. sed dicis in digitis de filio hoc tantum et spiritu sancto sub 20 quadam dualitate signari. ne hoc de duabus personis adserere coneris, alio loco trium tantum Esaias digitorum numero loquitur trinitatem dicens: quis appendit tribus digitis molem terrae? quid euidentius de trinitatis unitate, quid clarius? nonne hic in tribus digitis potentiae unius aequalitatem sub 25 quadam mysterii lance librauit? ergo, ut dictum est, cum iam instructus sis de societate operis, non dubites de parilitate uirtutis. dicendo ergo: quis appendit tribus digitis molem terrae, hic specialiter loqui uoluit de cooperatione potentiae et de unitate substantiae, quae una eademque esse in tribus di- 30 gitis adprobatur.

11] Luc. 11, 20. 19] Psalm. 8, 5. 23] Esai. 40, 12.

2 auditu—intellegetis et *om. Faust. de spir. s.* 5 quia *R* 9 spiritus sanctus *R* 10 quia *R* 11 dici *om. R* in] spiritu dei uel *add. R* 15 dei *om. R* 16 aliquotiens *R* 17 et *om. R* comprehendas *R* 20 sed] cum *add. R* et] de *add. R* 21 nec *R* asserere *R* 22 trium tantum] totam *R* 29 simpliciter *R* 30 de *om. R*

Quamuis cor uestrum ad audiendum uerbum dei spiritus sanctus semper accendat, ita ut uix possint uestra sancta desideria satiari, tamen prouidendum est, ut ita uerbi dei praedicatio temperetur, ut uobis iugiter desiderari et semper possit
 5 augeri. ideo iam ista, quae dicta sunt, caritati uestrae sufficiant. et quia aliquid de sermone isto uobis credidimus reseruandum, si secundum uestram consuetudinem die crastina maturius conueneritis, absque aliqua lassitudine matutinis explicitis, quod ex industria reseruatum est, audietis praestante
 10 domino nostro Iesu Christo, cui est honor in saecula saeculorum. Amen.

XXXI.

SERMO DE SPIRITU SANCTO.

Quod de diuinitate sancti spiritus hesternae die caritati uestrae
 15 seruauimus, nunc, si iubetis, cum silentio et quiete oportune uel congrue audire potestis.

Cum spiritus sancti personam propriam demonstramus et patrem confiteamur ingenitum, filium uero cognoscamus unigenitum, quaeris a me, utrum spiritus sanctus ingenitus an
 20 genitus an quid aliud confitendus sit. scripturae sanctae de potentia et deitate spiritus sancti loquuntur, utrum uero genitus dici debeat an ingenitus, non loquuntur. uide, quas sibi tenebras infidelitas facit. non uis scire, quod deus noluit ignorari, et uis scire, quod non iussit inquiri. non dixit ge-
 25 nitum, ne filium crederes, non dixit ingenitum, ne patrem putares, sed ad essentiae distinctionem procedere eum ex patre testatus est, sicut legimus: paracletus, qui ex patre procedit. quae cum sint, uel sic agnosce spiritum sanctum propriam habere personam. praeter duos esse tertium probat
 30 diuersitas nominis, procedentem ex deo non esse ordine uel

27] Ioann. 15, 26.

13 omelia de spiritu sancto R 17 cum—p. 345, 15 noluit] cf. Faust. de spir. s. p. 115, 8—116, 8 19 quaeris] aliquis add. R 21 locuntur R utroque loco 24 quod] deus add. R 27 paraclytus omissio qui R 28 cum] ita add. R 29 preter R

gradu tertium monstrat unitas maiestatis. qui enim de interioribus dei progreditur, non dei creatura, sed dei probatur esse substantia. non scrutaris, qualiter deus sit, quem deum esse manifestum est. hic ratio latet, ueritas non latet. cur interrogas, quomodo sit socius et aequalis regis, quem regii 5 esse constat et honoris et generis. ex superfluo de nomine agitur inquisitio, ubi non est de sublimitate dubitatio. ergo quia spiritus sanctus ex utroque procedit, ideo dicit: qui autem spiritum domini non habet, hic non est eius, et alio loco: insufflauit et dixit: accipite spiritum 10 sanctum.

Utrum ingenitus an genitus sit, requiris. nihil ex hoc eloquia sacra cecinerunt, nefas est inrumpere diuina silentia. quod deus scripturis suis indicandum esse non credit, interrogare te uel scire superflua curiositate noluit. numquid in hoc est 15 gloria uel substantia spiritus sancti, si aut ingenitus probetur aut genitus? nam nec filio quicquam derogat, quod ingenitus esse non legitur, nec patri, quod genitus non habetur. in huiusmodi sermonibus proprietas est appellationis, non diuersitas potestatis uel maiestatis. genitus et ingenitus personae 20 est differentia, non naturae.

De spiritu uero sancto dominus et saluator noster iturus ad caelum sic locutus est ad apostolos suos: cum, inquit, uenerit paracletus, quem ego mittam uobis, spiritum ueritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, et iterum: ille, inquit, docebit uos omnia. quid est hoc, dilectissimi, quod missurum se ad docendos discipulos saluator dixit spiritum sanctum? numquid non docuerat apostolos suos aut semiplena putanda est Christi fuisse doctrina? non, absque dubio. sed quia fides uestra in patre est et in 30

8] Rom. 8, 9. 10] Ioann. 20, 22. 23] Ioann. 15, 26. 26] Ioann. 14, 26.

3 deum *om. R* 5 sit *om. R* et] † (= uel) *R* 6 et superflue *R*
 8' ex] de *R* dicitur *R* 9 domini] Christi *R* 12 genitus an ingenitus *R*
 13 irrumpere *R* 14 deus] in *add. R* 15 te *ante* noluit *habet R*
 numquid — *lin. 21* naturae] *cf. Faust. de spir. s. p. 116, 19—25*
 17 nec] et *R* quicquam] ñ *suprascr. R* 20 uel maiestatis *om. R* persona est differentiae *R*
 24 paraclytus *R* 30 in *ante* filio *om. R*

filio et in spiritu sancto, hoc uoluit mittendo spiritum sanctum saluator ostendere, quod ecclesias suas et uoluntas dei patris aedificaret et passio filii redimeret et doctrina sancti spiritus confirmaret. quomodo hoc agnosci euidentius potest? quomodo,
 5 nisi quia ad redemptionem nostram deus pater filium suum misit, filius nos sua passione saluauit, fidem autem nobis spiritus sanctus inspirauit? ac sic salus ecclesiarum totius diuinae trinitatis operatio est. pietas enim patris humanum genus perire noluit, filius nos de interitu liberauit, spiritus
 10 sanctus ad caelestia nos regna perducit.

Ita tamen in spiritum sanctum credite, ut nec patrem eum putetis esse nec filium, sed spiritum patris et filii. tota autem ista trinitas unus deus est. nulla ibi dissimilitudo, nulla diuisio est. si enim spiritus, qui in homine est, maior ipsius
 15 hominis portio est, spiritus dei quomodo minor esse credendus est? itaque spiritus sanctus nec pater est nec filius, sed spiritus patris ac filii.

Quod autem spiritus sanctus patris spiritus sit, dominus et saluator noster dixit: spiritus, inquit, qui a patre procedit.
 20 quod uero idem spiritus sanctus etiam filii spiritus sit, apostolus docens dicit: si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. unde et dominus in euangelio post resurrectionem suam ad discipulos suos ait: euntes baptizate omnes gentes in nomine patris et filii et spiritus
 25 sancti. in nomine, inquit, non in nominibus. pater itaque deus, filius deus, spiritus sanctus deus non tres dii, sed unus deus est. persona tres species diuidit, diuinitas iungit. maius autem aut minus ignorat trinitas, deitas nescit, quia et, qui deus est, non potest non esse perfectus. ideo et, qui non
 30 credit in nomine spiritus sancti, nihil ei prodest patrem et filium confiteri.

Ergo spiritus sanctus una fide credendus est, pari tremore uenerandus. cum dixeris: pater, filius et spiritus sanctus, personas explicuisti, cum dixeris: deus, substantiam demonstrasti.

19] Ioann. 15, 26. 21] Rom. 8, 9. 23] Matth. 28, 19.

7 hac *R* ecclesiam *R* diuinae *R* (nae in ras.) 10 an perduxit?

dicimus patrem et filium et spiritum sanctum, ne te aestimes unam credere debere personam. item dicimus unum deum, ne putes tres esse naturas. in his itaque tribus personis numerus esse potest, ordo esse non potest. nam etsi distinctionem recipit trinitas, gradum tamen nescit aequalitas. in trinitate 5 enim non est aut minus aliquid aut maius, quia, si in deo aliquid minus dicitur, imperfecta diuinitas accusatur, ita tamen, quod, qui in deitate minorem patre aut filio dicit spiritum sanctum, non illi tantum iniuriam facit, quem minorem iudicat, sed illi etiam, quem maiorem putat, quia, cum totius trinitatis una aequalitas sit atque maiestas, quicquid contumeliae in personam unius dicitur, a tota aequaliter trinitate sentitur.

Nos uero, carissimi, qui templum sancti spiritus esse meruimus, adiuuante ipso spiritu sancto paremus domum, in quam illum uenire, in qua delectet habitare. inuitet mundi cordis 15 nitor, sollicitet illum par rubentibus rosis castus pudor, sollicitet candentibus liliis et odore similis et colore incontaminata uirginitas, suscipiat illum benigna caritas, humanitas larga, sublimis humilitas, hilaris misericordia, pura simplicitas. nihil ibi de prisci hominis sordibus, nihil de lapsuris infirmitatibus 20 aeternus habitator, aeternitatis largitor inueniat. recedat turpissimae uoluptatis luxuria, pallens conscientia, tristis metus, nutans ebrietas et libido omni horrore deformior, ut, cum in uobis ista defuerint, locum uirtutibus praeuius puritatis nitor aperiens spiritum sanctum in domicilium paratae sibi habitationis includat. hoc autem ideo suggestimus, carissimi, ut, quantum possumus, totis uiribus cum dei adiutorio laboremus, ne in nobis aut auaritia displiceat aut infidelitas langueat aut libido sordescat, sed emendati penitus ac puri habitaculum dei effici mereamur et spiritus sanctus, qui descendisse hodie in 25 apostolos legitur, semper in nobis habitare dignetur, cui est honor et gloria cum patre et filio in saecula saeculorum. Amen.

1 et ante filium *om.* *R* aestimes *R* 8 deitate *R* (ei *in ras.*) 16 pars *R*
 22 uoluptatis *scripsi*, uoluntatis *R* 23 ebrietas *R*¹ 24 praeuius *R*
 25 parate *R* 26 autem] enim *Mai*

Cetera Fausti scripta a nobis nondum recensita postea publici iuris faciemus; sunt autem fere haec:

- I. *Corpus illud sermonum a Gaigneio Parisiis 1547 primum sub Eusebii Emiseni episcopi nomine editum et ab Andrea Schotto auctum (Bibl. Patr. Colon. uol. V et Bibl. Patr. Max. Lugd. uol. VI).*
- II. *Tractatus Fausti a P. Pithoeo editus (Ueterum aliquot Galliae theologorum scripta [Parisiis 1586] p. 124 sqq.: Fausti Regii Galliae episcopi de ratione fidei ad obiecta quaedam responsio).*
- III. *Tractatus 'Faustini' de symbolo, quem Caspari (Alte und neue Quellen zur Geschichte des Taufsymbols [Christianiae 1879] p. 250 sqq.) primum edidit.*

Alia quaedam scripta a uiris doctis his ipsis temporibus Fausto attributa non esse episcopi Reiensis demonstrasse nobis uidemur, cf. Prolegomena.

RURICII
EPISTULARUM LIBRI DUO.

ACCEDUNT

EPISTULAE AD RURICIUM SCRIPTAE.

- S* = codex Sangallensis 190 saec. VIII.
- v* = lectio uulgata.
- Kr.* = Kruschii recensio epistularum Ruricii in Monument. German. hist.
auct. antiquiss. uol. VIII (Berol. 1887).

RURICII EPISTULARUM

LIBER PRIMUS.

I.

DOMINO SUO PECULIARI IN CHRISTO DOMINO PATRONO FAUSTO
EPISCOPO RURICIUS.

5

Olim te, domine mi uenerande ac beatissime sacerdos, fama celeberrima praedicante cognoui, olim desiderio pii amoris infuso illis te, quibus scribere dignaris, oculis cordis intueor, sed nihilominus etiam corporeis uidere festino, si quo modo possim intercedentibus uobis peccatorum meorum uincula disrumpere 10 acceptisque columbae illius pinnis a uenantum laqueis euolare et uobiscum positus in dominica lege requiescere, ut sitim, quam opuscula uestra legendo concepi, ipse praesens, unde illa manarunt, uberius hauriens restinguerem, ut caritatis igniculum, quem in tepidis animae dormientis fauillis <scintillis> feruentibus suscitastis; prolatis de condensa scripturarum pabulis 15 uiuax flamma roboraret, quae eloquio sancti oris accensa more sibi solito in pectore peccatoris uim naturae potentis exsereret calefaciendo frigida, inluminando tenebrosa et spinas criminum consumendo. adhaesit, doctor eximie, anima mea post te. 20 me autem adiuuent orationes tuae, ut possim terrenis actibus

11] Psalm. 54, 7; 90, 3. 20] Psalm. 62, 9.

1 incipit domni ruricii epistularum liber primus S 8 illi S 11 columbe S 12 positus S 13 ipse *Luetjohann*, ipso S presens S ipso praesente v 14 restinguerem S 15 quam S scintillis *addidi coll.* *Rur. epist. II 26 praeuente Kruschio* 16 papulis S 18 nature S 20 consumendo S adesit S 21 orationis S

spretis caelestibus inhiare, quia corpus, quod corrumpitur, adgrauat animam, ut inclinare aurem suam ad oracula diuina non possit, ut domum patris obliuiscens oboediensque uocantis imperio de terra sua et cognatione discedat atque
5 illam, quae ei demonstratur, potius concupiscat.

Non enim adhuc ualet pusillitas nostra metum obnoxiae conditionis expellere et caritati perfectae purgata corda reserare, ut relinquentes praesentia petamus aeterna eiectoque ancillae
(herede) hereditatem paternam liberi possimus adipisci. quam
10 ob rem spero, domine mi, ut pro me indesinenter oretis et, quoties dignati fueritis ariditatem terrae meae eloquentiae uestrae imbre perfundere, non mihi, sicut nunc fecistis adhuc
meae infirmitatis ignari, delicatos et dulces cibos, sed austerores et aegritudini meae congruos suggeratis, quia non ex-
15 pediunt stulto deliciae, postmodum proditoribus meis censorium praebentis adsensum, qui more humani ingenii affectu nimio praepediti et a ueritate iudicii declinantes incurrunt pro amore mendacium. sane nec uereatur sanctitas uestra, ne uul-
neribus meis gratior sit fouentis dextera quam secantis, quia ea
20 nec a me posse curari et tamen grauiter computruisse domino donante iam sentio. et ideo eligo, ut me iustus misericordiae increpatione corripiat, quam caput meum oleum peccatoris impinguet. supplici itaque prece depono, ut de illo thesauro penetralium uestrorum, unde noua et uetera proferre consuistis,
25 peritissimi utpote medici, qui languentium innumeras et uarias

1] Sap. 9, 15. 2] Psalm. 44, 11. 4] Gen. 12, 1. 8] Gen. 21, 10.
21] Psalm. 140, 5. 23] Matth. 13, 52.

1 caelestibus *S* 2 autem *S* (r *man. alt.*) suã *S* (~ *man. alt.*) 3 obliuiscens *Kr.*, obliuio *S* oboediens quae *v* 4 uocatis *S* (n *man. alt.*) cognitione *S* 8 presentia *S* eiectaque ancilla *v* 9 herede *addidi, om. S, lacunam significat Kr.*, filio *addit Luetjohann* qua morem *S* 12 fecistis] et *add. v* 13 delicatos *S* cybos *S* 14 egritudini *S* 15 praedicatoribus *Kr.* 16 prebeatis *S* 17 et a *scripsi, rasuram trium litterarum exhibet S, in qua a exarauit S*² iuditii *S* 18 nec] ||||ec *S*¹ 19 secantes *S*¹ 20 a *om. v* dante *v* 21 iustum *S* (s *man. alt.*) 24 consuistis *S*

aegritudines cotidie gratia dei adiuuante sanatis, languori quoque meo, quae conuenire cognoscitis, medicamenta mittatis.

II.

DOMNO SUO PECULIARI IN CHRISTO DOMINO PATRONO FAUSTO EPISCOPO RURICIUS.

5

Ita me hactenus inopia negligentia et neglegens impietas possederunt, ut, quid, domine mi, in me potissimum accusem, nesciam et, quid in me primum excusem, non inueniam. si enim argumentationem aliquam ad excusandas excusationes in peccatis exhibere temptauro, adiciam peccato sine iudicii recordatione peccatum, ut duplici atque maiori delicto ipse me premam, ut, qui tarditatis reus sum, esse incipiam falsitatis et ab humana usque iniuria crimen extendam, paternam nunc tantum expectans de segnitiae noxa sententiam, diuinae uero pro mendacii ultione subiciar, praesertim cum uera confessio indulgentiam et falsa excusatio mereatur offensam. malo itaque tam simplici confessione quam supplicii ueniam petere, quam peccata geminare.

Habes ergo, pater optime, pastor egregie, me culpae meae spontaneum confessorem. habes et in discipuli errore, quod corrigas, et in ouiculae languore, quod sanes. potestatisque et iudicii tui est, utrum uelis ulceris mei putredinem ferri rigore rescindere an medicamentorum lenitate curare. ego tamen, utram elegeritis, curationem amplectar intrepidus nec paternae

9] Psalm. 140, 4.

1 egritudines *S* 2 cognoscitis *S*¹ mittatis] finit *add. S* 7 possiderunt *S* acusem *S* 10 exhibere *S*¹ temptauro (te in *ras. S*²) *S* aditiam *S* iudicii *S* 12 primam *S*¹ 13 iniuriam *S*, quod defendit diuinam *addi iubens Kr.* paternam] ad aeternam *v, fortasse aeternum, paternam scribendum* 14 signitiae *S* 15 mendacii *S* praesertim *S* 16 at *Mommseus* excusatione *S* mallo *S* 19 obtime *S* egregi *S* me *scripsi*, meae *S*, me iam *Luetjohann*, meam *v* oulpe *S* 20 spontaneam confessionem *v* 21 languore *S* 22 iudicii *S* uellis *S* putredinem *S* 23 medicamentorum *S* (oa *man. alt.*) 24 ueram *S* elegeritis *S* paterne *S*

ictum dexteræ declinabo, dummodo portionem promissæ hereditatis adipiscar, neque adtendam, quæ mihi poena sit in flagello, sed quem habeam *** in testamento. melius enim mihi est flere super patre, quam ut abdicer contemptus a
 5 patre, quia parentum pietas dstringit, ut corrigat, non perseuerat, ut puniat, nec tantum eis maeroris infert adrogantia superbientis, quantum gaudii confert humilitas confitentis.

Sic ille euangelii indulgentissimus pater filium praeceptae substantiae decoctorem laeto suscepit amplexu promptior gaudere de redivo quam inputare de lapsu. denique non ei exprobrantur facinora, non luxuria, non egestas, sola conuersi reuersio omnia damna compensat, quia maior fuit procul dubio patri facultas redivo quam rerum facultas. ita, quem abscessio reum fecerat, regressio fecit insontem et misericordia sufficit
 15 heredi. quin etiam paternæ clementiæ uenia sola non sufficit, quod ulnis fouet, quod gratia permulcet, nisi et munera larga multiplicet. dat anulum, ne rursus a patre perfidia abducente discedat. calceamenta dat pedibus, quo facilius ardui itineris aspera et dura contemnat. dat et ipsam primam,
 20 quam perdidit, stolam, ut, quem a morte receperat, pristina immortalitate donaret. datur etiam ipse iuniori uitululus reuerso, qui seniori agnus datus fuerat de Aegypto profecturo, quia ipse educit ex Aegypto pater.

Tanti parentis imitatus fidem trade peccatoribus adiutorium,
 25 praesta conantibus remissionem, intercessionem largire confidentique filio non solum ipse ueniam tribue, sed ipse ueniam

1 dextere S porcionem S promisse S 2 adip||is | carnesq; S¹ quẽ S, quam v 3 ante habeam excidisse locum suspicatur Luetjohann, ego patrem potius post habeam suppleuerim 4 contemta S 5 quam S (corr. man. alt.) 6 ne S ei|| S (erat s in ras.) meroris S 7 superbientes S¹ gaudium fert S¹ 8 preceptae S 9 prumtior S 10 ei] et S, om. v 11 luxoria S conuersa|| S, corr. v 13 ita quem correxi, itaquẽ S, itaque Kr. v 14 reum S (u man. alt.) et (t man. alt. in ras.) S, ea v 15 quin etiam uenia sola: paternæ clementiæ non sufficit con. Mommsenus heredi ex hered|||| S¹ 17 largã S pfida abduces S¹, pfidia duce S² in textu, pfida abducente S² in margine addito: a| 8 calceamenta S 24 imitatus scripsi, imi tantus S (a| imita S² in margine), imitare tu Mommsenus, imitare tantus v 25 presta S intercessione S

deprecare, ut, quē in peregrina patria appellas liberum, in propria possis uidere liberatum. et qui per se amisit dominicam liberalitatem, per te mereatur consequi libertatem nec a uestro separetur solatio, qui sequestratur praemio.

III.

5

DEUINCTISSIMO FILIO SEMPERQUE MAGNIFICO HESPERIO RURICIUS.

Scribendi mihi ad unanimitatem tuam aditum, quem obstruxerat inperitia, patefecit affectus et illa dominatrix omnium pietas, per quam flectuntur rigida, saxea molliuntur, sedantur tumida, leniuntur aspera, tumescunt lenia, mitescunt saeua, 10 saeuiunt mitia, accenduntur placida, acuuntur bruta, dominantur barbara, immania placantur, etiam in me opus suum peragens os elinguae reserauit producens me ex tutissimo silentii recessu ad publicum formidandumque iudicium et in uita iam ueteri noua subire compellit, scilicet ut, qui hactenus illam sen- 15 tentiam secutus antiquam, qua dicitur saepenumero praestare tacere quam dicere, inscientiam meam maluerim uerecundiae taciturnitate tegere, quam inpudenter incondito sermone proferre, nunc tam consuetudinis meae inmemor quam rusticitatis oblitus quasi ex Arione in Orpheum repente mutatus 20 uelim disertissimis auribus tuis ore garrulo non tam officiosus quam iniuriosus existere, dum et ignota pertempto et inueta praesumo.

Sed dabitis, ut reor, ueniam uenienti ex necessitudine necessariae necessitatis, quia, quid dilectio in mortalium mentibus 25 naturali potestate sibi uindicet, conscium mutuae passionis pectus agnoscit. ergo ne excusationi diutius immorantes ita

2 ammisit *S* 4 sequestrat' *S* (' *man. alt.*) a ante praemio *add. Kr.*
 10 tumescunt *S* mitescunt *S* 13 elinguae *S* 14 iudicium *S* in
 uita iam ueteri *scripsi*, inuita iā uestri *S*, inuitata uestri *Mommseus*,
 inuitatio uestri *v* 16 sepenumero *S* prestare *S* 17 malluerim *S*
 18 legere *v* 19 nunc] non *v* tam *v*, iam *S* 20 orpheum *S* 21 uel-
 lim *S* dissertissimis *S* 22 pertimto *S* (*corr. man. alt.*) 23 praesūmo *S*
 25 necessitatis *v*, necessitati *S* quod *v* 27 excusacioni *S* diucius *S*
 immo morantes *S*

paginam dilatemus, ut non solum tibi non exhibeat sermo in-
 comptior ***, uerum etiam copia inordinata fastidium, iam in
 uocem pietatis erumpimus et desideriorum uerba ructuamus
 commendantes tibi pignus nostrum, depositum tuum, cuius nos
 5 susceptione cepisti. tibi enim spem posteritatis meae, tibi so-
 latium uitae praesentis et leuamen, si diuinitas annuerit, fu-
 turae, tibi uni omnia mea uota commisi. te elicitorem et for-
 matorem lapillorum nobilium, te rimatorem auri, te repertorem
 aquae latentis elegi, qui sciris abstrusas lapidibus gemmas
 10 propriae reddere generositati, quae utique in tanta rerum con-
 fusione amitterent nobilitatem, si indicem non haberent. aurum
 quoque harenis uilibus mixtum nisi artificis sollertia eluatur
 aquis, ignibus eliquetur, nec splendorem poterit retinere nec
 meritum. saeptas etiam -aquarum manantium uenas et ob-
 15 ductum terra fluenti alueum nisi diligentius eruderauerit ap-
 petitoris industria, laticis unda non fluet. ita et tenerorum
 adhuc acies sensuum ignorantiae nubilo quasi crassitate sca-
 brosa rubiginis obsessa, nisi adsidua doctoris lima purgetur,
 nequit sponte clarescere. tuum ergo nunc, tuum est in his
 20 omnibus et opinioni tuae et nostro pariter respondere iudicio,
 ne aut tu praesumpsisse inlicite aut nos inconsiderate elegisse
 uideamur.

III.

DEUINCTISSIMO FILIO SEMPERQUE MAGNIFICO HESPERIO RURICIUS.

25 Reperi apices unanimitatis tuae tam gratia quam eloquentia,
 tam amore pariter quam lepore, tam sale quam melle respersas,
 in quibus nec dulcedini deesset aliquid nec sapor. qui cum
 omni dictionis et rationis arte praemineant, solo tamen a se

1 incomior S 2 gaudium excidisse uidetur, uoluptatem suppleri iu-
 bet Kr. 7 uni v, una S 8 nobilium et (pro te) v 9 latentis v,
 lantis S (e man. alt.), laticis Mommsenus eligi S scires Kr. 11 ||mit-
 terent ||nobilitatem S (litteras a et n supra ras. exarauit man. alt.) in-
 dicem Mommsenus, iudicem S 12 nisi S (alterum i add. man. sec.)
 sollertiae lu||tur S (a et e supra ras. exarauit man. alt.) 15 ||uium S¹
 17 nobilo S 19 nequid S clariscere S 21 praesūsisse S inlicitae S
 eligisse S 24 deuictissimo S magnifio S 27 inquilus S dulcidini S

uidentur discrepare iudicio. dum enim paginulae meae non laudi aptae, sed uituperationi ineptia rusticitatis aptatae maiora meritis tribuere festinas et sequeris uel declamationis cursum uel diligentis affectum, a norma recti iudicii declinasti. ad quam rem ego perfectionem (tuam) non ignorantiae uitio, sed spontaneo arbitror descendisse consilio triplici ex causa, ut in tenui materia et acumen ingenii et oris facundiam et affluentiam sermonis ostenderes. sicuti in ieiuno atque otioso caespite magis strenuitas cultoris apparet, cum aut rebellionem glaebarum tenacium repetita saepius inpressione uomeris domat aut ariditatem nimiam stercoreis aspersione fecundat, ut fructuum copiam, quam soli natura negat, industria producat, ita et tu egestatem epistulae meae eloquentiae tuae ubertate ditasti, ut possit esse, si eam subpresseris, te loquente laudabilis, si uero protuleris, incutiat et mihi de falsa laude et tibi de iudicii errore uerecundiam. et idcirco, quia inperitiam meam tui pudoris opus esse uoluisti, caue, ne praeconio tuo nobis non respondentibus tua periclitetur electio. itaque si quid mihi credis, si quid utrique consulis, indignum memoria, obliuione dignissimum uolumen absconde, si uis et me ad arbitrium tuum oratoris famam et te probati iudicis obtinere personam.

V.

DEUINCTISSIMO FILIO SEMPERQUE MAGNIFICO HESPERIO RURICIUS.

Sponderas, fili carissime, ut mihi aliquos de ramusculo, quem ex amaritudine in domesticum saporem uertendum transferendumque suscepas, flosculos destinares, quorum odore cognoscerem, quam spem spei gerere deberem, utrumnam ipsi flores germina aut rursus ipsa germina fructus sui qualitate

1 discrepare uidentur r 2 aptate S 4 iudicii S 5 tuam *addidi*
monente Kruschio, om. S 6 descendisse S ex v, est S 8 ostenderis S
 ocioso S 9 cespite S 11 fecundat S (*n man. alt.*) fructum S 12 pro-
 ducat *om. S¹, in marg. adiecit S²* tuae gestatem S¹, tua egestatem S²
 14 si ante uero *add. v, om. S* 15 incutiat S 16 pudoris S 17 pre-
 conio S 18 periclitetur S 23 deuinctissimo S 24 ramusculo S
 25 transfendumque S 26 flosculos S destinaris S

promitterent idemque iterum fructus utrum possent te exco-
 quente mitescere et dulci eloquentiae cibo audientium corda
 satiare. quod quia, nescio quam ob causam, facere distulisti,
 oportunum uos admonendi tempus inueni, quo in harmonia
 5 mundi uniuersa animantia bruta pariter et elingua, incedentia,
 uolantia atque reptilia suis quaeque modis, suis sibilis, suis
 quaeque uocibus etsi sono dissono aut ore diuerso, pari tamen
 affectu quasi uno concentu in laudem proprii auctoris erumpunt
 et potentiam, quam promere nequeunt, sentire se produunt.
 10 Hoc namque tempore cuncti orbis species rediuua reparatur
 et, quicquid in eo situ squalidum, frigore turbidum, glacie concre-
 tum, nuditate deforme, ariditate praemortuum hactenus fuit,
 ad instar resurrectionis emergit, ut discat humana fragilitas
 de uisibilibus inuisibilia et de praesentibus futura cognoscere
 15 et spem uenturae melioris aetatis deposita desperatione per-
 cipiat. nunc etiam tellus sterili rigore concludas quasi uirili
 semine ita uerno tempore concepto occultis maritata meatibus
 uenas laxat ad partum. et hinc, quod deliciis suaue, quod
 esui dulce, quod usui utile, quod uictui necessarium, quod uisui
 20 iocundum, quod olfactui gratum, quod tactui blandum, omne
 producit. siquidem haec est illa temperies, quae mundi nascentis
 materiam quasi adhuc in incunabulis teneram gremio
 quodam clementissimae altricis complexa nutriuit, ne substantiam
 nullo labore duratam aut aestius feruor exureret aut
 25 hiemalis algor extingueret aut uentorum flabra portarent. habet
 itaque susceptus tuus conuenientissimum tempus, quo animi
 socordia tandem aliquando detestata hebetudinem cordis ex-
 cecat et, si inter homines declamare non potest, saltim inter
 pecudes clamare aut inter uolucres garrere festinet.

1 possint *SKr.* 2 mitescere *S* cybo *S*, uerbo *v* 3 satiare *S* distulisti *S*
 4 armonia *S* 5 incedentia *S* 6 quaequae *S* 8 proprii *S* 10 rediu-
 uina *S* 11 turpidum *S* glacie *S* 14 praesentibus *S*, corr. *v* 15 de-
 deposita *S* desperatione *S* 16 sterili *S* rigore *S* concludas *v*
 17 ita] hoc *v* 18 deliciis *S* 20 olfactui *S* omne *S* (o in ras. man.
 alt.) 22 in ante gremio add. *v* 23 complexu *v* 24 exureret *v*, exu-
 retur et *S* 26 conuenientissimum *S* 27 detestata *S*² in margine, dep-
 stata *S*¹ in contextu, deposita *v* habitudinem *S*

VI.

DOMINO SANCTO ET PISSIMO PATRI NEPOTIANO PRESBYTERO
RURICIUS.

Codices, quos sanctitas uestra transmisit, accepi eloquentia
claros, scientia perfectos, doctrina probos, fidei puritate per- 5
spicuos, qui sacrorum testimoniorum ubertate locupletes, aucto-
ritate praestantes, luce fulgentes facile et fidelium mentes
inluminent et infidelium errores detegant atque conuincant.
quorum ego gustu admodum tenui pellectus potius quam re-
fectus ad satietatem propter sollicitudines saeculi peruenire 10
non potui. sicut enim stomachus, cum febrium ardore deco-
quitur, dulces sibi antea cibos nec oblatos recipit nec requirit
ablatos, ita et animus mundanis anxietatibus curisque confectus
spiritalis dapes nec desiderat absentes nec carpit appositas nec
sentit infusas. 15

Quae cum ita se in me habeant, uos tamen et pii parentis
probastis affectum et solliciti magistri ministerium et seduli
medici implestis officium, ut tali taedio laboranti medicamenta
congrua mitteretis. quibus etsi propter neglegentiam meam
ego non ualeo consequi sospitatem, uos tamen percipietis a 20
iusto repensatore mercedem, qui etiam pro ingratis grates beni-
uolas referre consueuit. horum ergo praefatorum codicum
unum, sicut iussistis, retinui, alium remisi, quem sancti Hilarii
Pictauae urbis antestitis esse noueritis. quod quia praeceperatis,
indicare curauit. hunc uero retentum, <dum> permittitis, trans- 25
ferre disposui, ut, quod memoriae commendare non possumus,
saltim uel paginis mandare curemus.

2 nepotiano *S* 4 eloquentia *S* 5 perfectus—probus—perspicuus *S*¹
10 satietatem *S* 11 stomachus *S* 12 ante *v* oblatos *S* ore *post*
oblatos *add. v* recepit requiret *S* 13 ista *S* 16 habent *S* pa-
rentes *S* 18 officium *S* 19 etsi *Kr.*, et *S* 21 beniuoles *S* 22 con-
sueuit|| *S* ego *v* praefatorum *S* 23 hilari *S* 24 pictaue *S* ante-
stites *S* praeciperatis *S* 25 dum *addidi*, *om. S*, si *addidit Kr.*, ut
mauult Mommsenus 26 possumus *v*

VII.

DOMINO SUO PECULIARI IN CHRISTO PATRONO BASSULO EPISCOPO
RURICIUS.

Quam me diligere sancta pietas et pia sanctitas uestra di-
5 gnetur, multimodo probatis affectu, dum legenda transmittitis
et neglecta corrigitis, dilectionem diligendo prouocatis et, quod
praedicatis uerbis, docetis exemplis. sed quoniam semen uestrum
in terra sterili et dumosa non proficit, utpote quod sentibus
supercrenentibus suffocatur, ne sicut infructuosam illam ficul-
10 neam me iubeat dominus uineae, quem tanto tempore nequi-
quam expectat, abscidi, uos seueriorem sententiam orando dif-
ferte, donec doctrinae uestrae pinguedine tamquam stercore
amaritudo infructuosa dulcescat. sed quoniam plus sunt apud
me delicta quam uerba nec possum facta expiare sermonibus,
15 obsequium saltim epistulare dependo et librum, quem prae-
stiteratis, me remisisse significo aliumque identidem uestrum,
si iam necessarius non est, spero per portitorem harum remitti
iubeatis simulque, si propitio deo ad solemnitatem sanctorum
Gurdonem uenturi sitis, me recurrentibus scire faciatis.

20

VIII:

DOMINO SUO PECULIARI IN CHRISTO DOMINO PATRONO SIDONIO EPI-
SCOPO RURICIUS.

Praedicantibus uobis saepius audisse me recolo nullatenus
ab iniquitatibus nos posse purgari, nisi fuerimus crimina nostra
25 conscientia compungente confessi. quis enim, non dicam con-

9] cf. Matth. 21, 19.

2 peculiariter *v* 4 diligere *S* pia *v*, pietas *S* 5 affectum *S*
6 corrigitis *S* 8 sterili *S* dumosa *S* que|entibus *S* (*s add. in ras. S²*)
10 quam *v* 11 abscidi *v* deferte *S* 12 doctrine *S* (*d in ras.*)
pinguine *S* stercore *Kr.*, sterc *S*, terrae *v* 13 dulcescat *S* 15 pre-
stiteratis *S* 16 alium *q* *S*, alium qui *v* uestrum si iam] uestris usibus
nunc *v* 18 iubeatis] ualeatis *Kr.* simul^q *S*, simul quod *v* 19 gur-
donem *scripsi*, gurdone *SKr.* abituri *v* me *om. v* 25 quis *v*, quiquis *S*

sequi, sed uel quaerere queat indulgentiam, nisi deplorationi confessionem erroris adiungat, quia error indulgentiam, non indulgentia requirit errorem? quod ego ualde uerum esse cognoscens facinus meum nuper admissum pietati uestrae indicare non distuli, ne, quod modo prodente me spectat ad ueniam, tacente postmodum pertineret ad culpam. sed iam ipsum dolum proferimus in medium. furti me uobis reum statuo et depositum uestrum me ignorantibus uobis inlicite praesumpsisse pronuntio. quod ut tamen committerem, occasionem perpetrandi facinoris uos dedistis aut temptantes cupidum aut indoctum erudire cupientes. codicem namque, quem de fratre meo Leontio me recipere iusseratis, transtulisse me fateor. quod si probatis, agnoscite, si inputatis, ignoscite, quia confessioni querella sociatur. nam primum, ut eum legerem, uoluntas inpulit, deinde ille, ut transferretur, extorsit. nam cum de dapibus ipsius adhuc pauca libassem, taliter me gustu inlecebrosi saporis inlexit, ut primi quodammodo parentis imitator domino repente contempto ad satietatem studuerim peruenire magisque consilium suadentis quam imperium dominantis audierim. nam ut omnia pectoris mei arcana manifestem, uidebar mihi libri ipsius uerba adhortantis audire: quid cessas, ingrata, quid dubitas? nosti erga te communis domini uoluntatem, quam diuersis occasionibus te eliminare contendat, quam tibi etiam inuito spiritalis cibos soleat bonus pastor ingerere. mihi crede, plus tibi, si distuleris, quam transtuleris, inputabit, quia studiosis fauere, non inuidere consuevit. his et talibus silentis adloquiis in uincula eius me uoluntarius pariter et coactus sponte conieci, ad exemplandum eum festinus accessi,

1 querere *S* indulgentiam *S* 3 rerum *S*, serum *v* 5 prodente
me *v*, prudentē *S* 9 praesumpsisse *S* 10 ||uos *S* (*s eras.*) dedicistis *S*
^t au *S* (*t man. alt.*) ^p temptantes *S* (*p man. alt.*) 11 inductum *S* 12 leoncio *S*
13 ignoscite s. i. agnoscite *SKr.*, corr. *v* 14 quaerilla *S* 15 inpolit *S*
17 imitatur *S*¹ 18 contempto *S* (*p man. alt.*) sacietatem *S* 19 sua-
dentes *S*¹ 21 ipsius *ex istius corr. S*¹ 22 ingratae *S* ^b duitas *S* (*b*
man. alt.) 23 occansionibus *S* 24 cybos *S* 27 silentio *v* uincula
v, uinculis *S* 28 sponte *deleuit Mommsenus*

quem nunc utrum, sicut est, transcriptum an paratum reddere
debeam, in uestro pendet arbitrio. ego tamen libens multam,
quam intuleritis, excipiam, quia remedium meum uestrum credo
esse decretum et sententiam uestram medellam duco esse,
5 non poenam.

VIII.

DOMINO PECULIARI IN CHRISTO DOMINO PATRONO SIDONIO RURICIUS.

Ita me recens praedicatio et antiqua dilectio uestrae pietatis
inlexit, ut audeam auribus uestris ineptiis meis facere saepius
10 iniuriam, dum uestram, quantum sterili ingeniolo conceditur, ad-
tingere cupio disciplinam. quam etsi adsequi grande est atque
difficile, sequi tamen pulchrum est atque sublime, quoniam
summarum rerum non adeptio tantum, sed etiam imitatio
ipsa laudanda est, quia numquam fere aliquis eius rei portione
15 ad integrum caret, ad quam scandere ac peruenire contenderit.
desidero itaque, domine mi, desidero, inquam, tuis cibis refici,
tuo fonte potari, tuis repleti dapibus, tuis epulis saginari, quas
si quis distribuentibus uobis non summo ore libauerit, sed totis
animae uisceribus adpetens conuiuia sorbuerit atque intimo
20 pectoris postmodum easdem ruminaturus absconderit, incipiet
adsiduis ructationibus in laudem domini omnipotentis erumpere
refertus corde, ore ieiunus, dum satur esurit et saturatur esu-
riens, magis in regeneratione saturandus. nec deesse poterit
cibus, cuius pastus in uerbo est. ut ergo harum deliciarum
25 particeps esse merear, uestris patrociniis obtinete mihique supra
mensuram uirium conitenti auxiliores accedite simulque, ut
ab ouili uobis credito non inueniar alienus, orate errantemque
ouem a pascuis saeculi ad caulas dominicas reportate, quia

1 nunc *Luetjohann*, ñ *S*, nescio *v* sicut est paratum an simul tran-
scriptum reddere *coni. Mommsenus* transcribunt *S* disparatum *Kr.*,
et furto paratum *Gustafsson* 2 pendit *S* 4 medillam *S* 8 predi-
catio *S* delictio *S* 10 stereli *S* 12 pulcrū^h *S* 14 iucunda *v*
flere *S* porcionem *S* 16 mihi *S* 21 ructacionibus *S* 22 refertur *S*
24 cuius *S* in *ras.* partus *S* ut *v*, & *S* ego *v* diliciarum *S*
26 accedite|| *S* ut *Luetjohann*, et *S*

confido, quod intercessionibus uestris fieri possit agnus, qui uester meruerit esse discipulus.

X.

DOMINO PECTORI SUO LUPO RURICIUS.

Accepi litteras magnanimitatis tuae, quibus excusare dignaris, 5
 quod, ut me rarius eloquentiae tuae rore respergas, baiuli faciat
 inopia, simulque etiam indicas te mirari, cur, cum mihi eorum
 frequentia suppetat, uerborum quoque copia compta non desit,
 uobis scribere saepius detrectem. quod uos per ironiam, ut est
 leporis uestri facundia, iactasse non ambigo, cum et uos abun- 10
 detis tabellariis et me sciatis laborare egestate sermonis ac
 sterilitate exilis ingenii uelut aestiuus mensibus arentis uenae
 cursum sudare, non fluere. addidistis etiam, sicut Achilli Pa-
 troclum aut Herculi Theseum uel Theseo Pirithoum, ita uos
 mihi debere sociari. in his fabulis factisque maiorum non 15
 praerogatiuam personarum, sed comparationem debemus dile-
 ctionis accipere, ut amicorum recolentes nomina sequamur
 exempla et eorum in nos uocabula transferentes merita con-
 feramus atque ex ipsorum gestis magnifica quaeque et honesta
 carpentes uitae nostrae utiliter coaptemus et seruiamus nobis 20
 in caritate candida, non adulatione fucata studeamusque, quod
 in amicitiiis illorum poetarum falsitas finxit, in nobis animorum
 ueritas peragat, ut, dum imitari uidemur antiqua, relinquamus
 imitanda et seniorum facta laudantes laudemur a posteris.
 haec ergo, domine mi, flamma pectoris mei, persuasioni tuae 25
 quam conscientiae meae amplius credens gerulo festinante bre-
 uiter cursimque dictaui, quae peritia tua et probitas tua, si
 amici uerecundiae consuluerit, aut celare debebit aut emendare
 curabit.

4 pectoris sui *Kr.*, fort. recte, cf. p. 365, 6. 366, 10. 367, 5 8 compta *S*
 9 hiruina *S* 12 sterelitate *S* aestiuus *S* 14 hirculi *S* 16 prerogatiuam *S*
 17 antiquorum *Luetjohann*, amicorum illorum *Gustafsson*
 18 et eorum i. n. uocabula *add. S in marg.* transferentes *S* 19 queque *S*
 21 fugata *S* 22 amicitus *S* 28 consuluerit *scripsi*, consulit *S*, consulit *v*

XI.

DOMINO SUBLIMI SEMPERQUE MAGNIFICO FRATRI FREDAE RURICIUS.

Quoniam amoenitati nemoris uestri etiam deserti nostri in-
eptias uoluistis adiungi, transmisi, sicut iniunxistis, abietum
5 plantas non specie, sed proceritate placituras, non fructibus,
sed sui peregrinatione mirabiles, non usu aptas, sed amoenitate
iocundas, quippe quae, cum coaluerint, crassitudine umbrarum
Ceennarum frigus oceani sint aestatibus praebiturae, et hoc
inter illas praeclarissimas diuersi generis arbores tam decore
10 quam utilitate praestantes, opulentas onere, distinctas flore,
odore fraglantes. illic enim industria uestra contulit, quod soli
natura non protulit. nam ut ruborem rosarum, liliorum can-
dorem, lauri perpetuum uirorem et alia huiusmodi similia
uisibus praetermittam, quia saepe per abundantiam pretiosa
15 uilescunt et facit copia cotidiana fastidium, illic etiam graminum,
germinum, fructuorum peregrinae conlatae sunt suauitates uisui
usuique uernantes.

Sed quid illic primum laudandum sit aut mirandum, ubi
etiam temporis intemperies temperatur? siquidem inibi tor-
20 ridae feruor aestatis tam umbrarum quam undarum rigore de-
pellitur, hiemis uero in tantum non sentitur asperitas, ut
intra eadem positis tepor aeris et cantus auium ueris reddat
effigiem. sed quid ego inmemor inperitiae meae paupero ser-
mone, mi domine, ruris uestri diuitias, delicias describere aut
25 enarrare contendo, ad cuius laudem etiam ingenia maiora suc-
cumberent? date itaque inpudentiae meae ueniam, quam ex-
torsistis, qui ut auribus uestris uerbosus existerem, dignatio
uestra me compellit, confidens, quod epistula longior uobis,
domnis meis, si displiceret affatu, placeret affectu, cum intelle-

2 sēpquae *S* fredar *v* 4 iniunxistis *v*, adiunxistis *S* 5 speciae *S*
8 oceani sint *Mommsenus*, oceanis in *S* estatibus *S* prebiturae *S*
9 preclarissimas *S* 10 prestantes *S* 11 fraglantes *scripsi*, fraglantes *S*,
fraglantes *v* illis *v* 13 similia *S*², familia ? *S*¹, uilia *Mommsenus*, fu-
tillia *Gustafsson* 14 uilibus *v* praeciosa *S* 15 uiliscunt *S* 17 usui-
suique *S* 20 aetatis *S* 22 aedem *Luetjohann* potius *v* tempora
eris *S*¹ 24 describere *S* 25 enarrare *S* 26 dat ei *S* 28 epistola *S*
29 placerit *S* intellegeritis *S*, intellexeritis *v*

geretis eam non pro eloquentiae lepore, sed pro uestro amore copiosam, simulque, quia sciebam sublimitatem uestram in amicis uestris plus reprehendere taciturnitatis uerecundiam, quam loquacem familiaritatis audaciam.

XII.

6

DOMNO PECTORIS SUI CELSO RURICIUS.

Trepido in praeconium uestrum os elinguae reserare, cui scio iure etiam ingenia maiora succumbere. quid enim primum de affectionis aut dignationis uestrae laude commemorem, qui omnes mihi ruris, moris et, quod his omnibus maius est, ca- 10 ritaris delicias contulistis, aut certe, si quid horum defuit, deputandum tempori, non uobis est inputandum. nam totum apud uos, quod carum pectus, quod habuit clarum mundus, inueni, nulla me penitus iocunditate fraudastis. quin etiam desiderabile mihi hospitioli mei desertum uestra uicinitate fe- 15 cistis. et idcirco me magis finitimum uobis esse congaudeo, quia non ex toto malus est, qui bonis iungitur.

Sed ne exhibeat uobis [esse] ineptia sui longior sermo fastidium, saluae largissimum dico et uitrarium, sicut iussistis, me destinasse significo, cuius opus nitore, non fragilitate oportet 20 imitetur, ut dilectio, quae nobis a parentibus relicta, a magistro tradita, uitae communionem firmata est, secundis elimetur, aduersis nulla penitus turbinum procella frangatur. nam sicut auri atque argenti pretiosa sinceritas, si aeris aut plumbi uel cuiuslibet alterius materiae uilioris fuerat admixtione corrupta, 25 nisi ignium examinatione purgetur, nec splendorem naturalem poterit habere nec sonum, nam nec uisui claritatem nec tintinum reddit auditui magisque raucum resonat, si feriat, et stridulum *****

3 plu^u S 7 preconium S elinguae S 10 moris] oris *coniciendum uidetur v*, nemoris *Kr.* 11 dilicias S 14 penitus S 16 congaudio S 18 uobis [esse] *scripsi*, uob^{is} esse S, u. ipsa v, uobis seu *Kr.* sui] seu *Kr.* 20 distinasse S 21 num imitemur *scribendum?* a ante magistro *om. v* 22 ante secundis in S *rasura* 2—3 *litterarum exstat* 23 paenitus S 24 preciosa S 25 fuerit v 26 purgatur v 29 lacunam *indicauit Mommsenus*

Hanc ergo sententiam, non meam, sed domini, frater optime, contuentes pariter et sequentes ita uitam nostram medio cursu gubernatore ipso domino temperemus, ut, quamquam serenitas adrideat, prosperior flatus inuitet, mare placidum blandiatur, 5 scientes tamen illam aequoris subiecti planitiem ad instar montium repente consurgere nequaquam. in altum nauem nostram patiamur impelli, ubi eam aut tempestas soluat aut unda demergat.

XIII.

10

DOMNO PECTORIS SUI CELSO RURICIUS.

Recepi apices germanitatis tuae, qui mihi non parum scrupuli retulerunt. uereor enim, ne secus de litterulis meis, quam a me missae sunt, senseritis et idcirco quasi temerariae praesumptionis me notare uideamini, dum, ut pro uobis orem ac 15 saepius commoneam, postulatis. egone, frater optime, castigare uos audeam, qui me nequeo castigare? egone uos, qui me adhuc in saeculi turbinibus tamquam in maris aestibus cumba instabili fluctuantem quasi iam de sublimiori specula uel eminentiori colle respicitis? egone uos, qui ad portum ueniae per 20 paenitentiae indulgentiam domino gubernatore ****? non ego penitus, frater dilecte, sic scripsi, ut mihi aliquid blandiens uos inprobo dente morderem nec ut uos laederem, sed mihi epistulae familiaritate uincirem. nam si bene consideretis, uotorum sunt illa uerba, non actuum, et optantis potius quam 25 monentis, quia non, quid ageremus, sed, qualiter uellem, ut uiueremus, exposui. ceterum si actus uitae meae praeteritae praesentisque discutias, pudebit te intimo et secretissimo fratre teste ferre, quae non puduit deo teste promittere, pro quibus

3 quamquam *scripsi*, quã *S*, cum *v*, quamuis *Kr.* 4 adrideat *v*, adreddat *S* 5 planiciẽ *S* 6 nequaquam *Kr.*, nequam *S*, neque *v* 7 saluat *S* 8 dimergat *S* 12 litteris *v* 13 a me ammissę *S*, *corr. v* senseritis *Luetjohann*, inseritis *S*, censueritis *v* timerariae *S* praesũptionis *S* 14 me notare *Kr.*, menostrae *S*, memores *v* 17 saeculi adhuc in *v* 18 fructuantẽ *S* 19 respicitis *S* 20 gubernatore|| *S lacunam uerbis iam appulstis expleri iubet Kr.* 21 paenitus *S* delicta *S* 23 uincerem *S* 25 uellim *S* 27 presentisque *S* 28 committere *coni. v*

facinoribus meis spero uos potius domino supplicetis, ut, quos in hoc saeculo amicitiarum et propinquitatis uoluit esse consortes, in futuro bonorum iubeat esse participes.

XIII.

DOMNO PECTORIS SUI CELSO RURICIUS.

5

Equum, qualem iusseras, destinaui mansuetudine placidum, membris ualidum, firmum robore, forma praestantem, factura conpositum, animis temperatum nec praeproperum scilicet uelocitate nec pigrum (tarditate), cui frenus et stimulus sit sedentis arbitrium, cui ad euehendum onus et uelle suppetat 10 pariter et posse, ita ut nec cedat superposito nec deponat inpositum. his itaque, sicut oportuit, intimatis, salutatione praelata, pollicitatione dispensa promissa deposcimus, ut ad sollemnitatem sanctorum ad nos deo propitio una cum sorore uestra uenire dignemini honorem patronis, fratribus affectum, 15 gratiam populis praestituri.

XV.

DOMINO SUO PECULIARI IN CHRISTO DOMINO PATRONO AEONIO EPISCOPO RURICIUS.

Agnito transitu sanctae ac uenerabilis apud me recordationis 20 domini mei decessoris uestri Leontii animo et mente confusus diu multumque tristatus sum, quod et inpedientibus peccatis meis tanto antestiti occurrere non merueram et tali essem parente priuatus. cuius etsi exterioris hominis non fruebar 25 aspectu, interioris tamen gratia delectabar et mentis acie iugiter adhaerebam, per quem et in quo mihi praesens quodammodo et cernebatur obtutu et audiebatur affatu et palpabatur adtactu

6 destinaui *S* mansuetudine—impositum *Ruricius infra II 35 repetit*
 7 factura *coni. v* 9 tarditate *om. S, cf. Rur. II 35* sedentes *S*
 11 pariter *om. v* 12 oportuit *S* 13 pollicitatione *S* deposcimus *S*
 15 uestra *scripsi*, nostra *S, om. v* dignemini *S* 16 populi *S* 18 eonio *S*
 20 sancto *v* et *v* uenerabiles *S* recordacionis *S* 21 leontii *S*
 24 exterioris *S* 26 adhaerebam *S* 27 affatu *Luetjohann*, affectu *S*

et tenebatur amplexu, siquidem cari nullo se melius loco
 quam in corde caritatis ipsius sede conspiciunt. unde et
 amplius desiderabam oculis uidere carnalibus, quem ita spiri-
 talibus intuebar. sed dolori meo consolationem ea, quae prius
 5 tribuerant solacium, ipsius merita dederunt, quia confido, quod,
 quem paterna pietas dilexit, et sedula intercessione custodiat.

Sed haec sanctitati uestrae quasi uobiscum colloquens atque
 a uobis maeroris ipsius leuamen requirens dictante dilectione
 retuleram. nunc uero, ut dicere institueram, accersione ipsius
 10 domini mei et apostolatus uestri ordinatione conperta ad offi-
 cium uestrum mittere cogitabam. sed muneribus uestris hu-
 militatis meae praeuenistis obsequium, quae mihi maiorem
 scribendi fiduciam contulerunt, quia praesumo, quod, quem
 liberalitate feceritis dignum, ab animis uestris non habeatis
 15 alienum. et ideo, sicut datis intellegi, quoniam tanti habere
 dignamini, sospitationem beatitudini uestrae per litteras uberem
 dico simulque peculiari prece depono eo mecum agere tanti
 habeatis affectu, ut domnum Leontium praemisisse et com-
 mutasse potius quam perdidisse cognoscam.

XVI.

20

DOMINI UENERABILI, ADMIRABILI ET SANCTIS OMNIBUS AEQUIPERANDO
 FRATRI SIDONIO UIDENTI RURICIUS.

Olim te, frater carissime, fama celeberrima praedicante co-
 gnoui et in sede caritatis illis, quibus ipse melius terrena di-
 25 spicis et caelestia diuinaque consideras, oculis mentis aspexi,
 unde ipsius nomen adscripsi, cuius munere donatum esse te
 uidi. et ideo, dum te in speculo cordis diligenter et pulchri-
 tudinem interioris hominis tui uehementer admiror, ad desi-

22] cf. 1 Reg. 9, 9.

1 se melius *v*, semilius *S* 5 quod *v*, quotquot *S* 6 pietate *v*
 9 retuleram *scripsi*, retulerim *S* accersione *v*, arcersione *S* 10 offi-
 tium *S* 13 fiducia *S* presummo *S* 14 feceritis *v*, facieritis *S*
 15 dictis *v* intellexi *v* 16 beatitudinis *S* 17 tanto *v* 23 carissi-
 mae *S* predicante *S* 24 despicias *v* 27 post diligenter *Mommsenus*
 intueor *inserit*

derandum animi mei uiscera concitasti, quae in tantum affectum tuum meracissima dilectione commota sunt, ut, quem spiritalibus oculis contempler, etiam carnalibus cernere concupiscam. quam ob rem salue in Christo domino plurimum dicens specialius quaeso, ut una cum domno meo episcopo, quem ad nos uenturum pro sua dignatione confido, uobis ad humilitatem nostram uisitandam faciatis iniuriam, ut possimus in unum positi fructum de nostra inuicem capere praesentia, dum sciscitantis intentio fit respondentis eruditio et mutuus quodam modo profectus discipulis efficitur et docentis. pax, pax, pax.

XVII.

DOMNO ANIMAE SUAE ET TOTIS IN CHRISTO DOMINO DILECTIONIS
UISCERIBUS EXCOLENDO POMERIO ABBATI RURICIUS EPISCOPUS.

Scriptum est, sicut ipsi melius nostis: mihi uindicta, ego retribuam, dicit dominus. iam uos mihi, si quid imputatis, ignoscite, quia sciatis dominum uindicasse. tam auis esse nos itineribus noueritis in tam abditas solitudines inductos, ut eas retexere animus horreat, mens refugiat, sermo non queat. incurrimus namque semitam obstructam ramis, spatio constrictam, spinis hirtam, stirpibus clausam, obsitam sentibus, situ asperam, saxorum aggeribus inpeditam, radicum conexione constratam, caeno uoraginosam, ut in tam uariis tamque multiplicibus malis non esset simplex forma periculi, dum caballorum pedes radicum uirtus detinet et soli putredo non sustinet, montibus uero ita in sublime porrectam et uallibus in profunda demersam, ut nos per undosum mare excitantibus eum uentorum saeuientium flabris erepto ab oculis nostris nebulis ac nubibus die iter agere crederemus, quia, etiamsi mundo radius solis inluxit, ad nos prae densitate nemoris splendor ipsius et calor peruenire non ualuit, dum nos ita per iter infelicitum filicum

14] Rom. 12, 19.

5 queso *S* 8 carpere *v* presentia *S* 14 uindictam *S* 17 nos esse *v* 20 sensibus *S* 22 uora||gnosam *S* (i man. alt.) 25 profundo *Kr.*
26 dimersam *S* eum *om. v* 30 filicum *Kr.*, felicium *S*, felicium *v*

proceritas premit et sic inundatio roris aspergit, ut contracti frigore uel coacti apricitatem ignis plurimi diebus cynocaumatis quaereremus.

Sed cum ad locum, ad quem tendebat intentio, peruenis-
 5 semus, uallati aquis atque madefacti siti ocepimus deperire,
 quia, cum esset, ut diximus, rigor in aere, erat tamen tepor
 in fonte, odor in flumine, ardor in campo, aestus in castro. et,
 ut breui sermone uniuersa concludam, per talem uiam nos iter
 egisse cognoscite, per quam nec ad paradysum, non dicam ad
 10 exilium quisquam ire desideret. quapropter quia haec omnia
 dominus noster et me incurrere et uos iussit euadere, peccata
 mea a uestris meritis etiam uisibili itinere discernens, ut uos,
 qui arta et laboriosa spiritaliter pergitis uia, istius non in-
 cederetis angustias, et nos, qui lata et spatiosa retrorsum
 15 semper respicientes incedimus, huius incurreremus iniurias,
 orate dominum, cui omnia possibilis confitemur, ut, etsi per
 diuersum iter, ad unam nos tamen urbem faciat conuenire, in
 quam nos misericordia potest inferre, uos merita.

XVIII.

20 DULCISSIMO ET UNANIMO FILIO OMMATIO RURICIUS EPISCOPUS.

Ut per Uenerium dulcedini tuae non scriberem, non neglengen-
 tiae nec inputationis alicuius, sed occupationis fuisse cognosce.
 unde has per Amelium dedi, quibus salue plurimum dico et,
 ut propositi tui semper reminiscaris, admoneo. nec animum
 25 tuum iam deo dicatum aut a coepto itinere blandior uisus
 auocet aut modulatio corrumpat auditus aut dulcior gustus

17] Psalm. 121, 3.

1 sic *v*, si *S* 2 frigoreue *Mommsenus* plurimis *v* 3 quaereremus
Mommsenus, querimus *S* 4 quem *add. v, om. S* 7 in campo *corr. ex*
 in comite ? *S*¹ 9 cognoscite *S* paradysum *S* 10 ire quisquam *v*
 12 ut *scripsi*, et *S* 13 istas *v* incederetis *S*, inceditis *Kr.*, incedere
 debetis *Mommsenus* 14 nos *ex* non *S*¹ 15 incurreremus *scripsi*, incurri-
 mus *S* 17 una *S* 20 omacio *S* 21 dulcidini *S* 22 inputationis *S*
 23 as *S* (*h man. alt.*) 24 remiscaris *S* ammoneo *S*, commoneo *v*
 25 cepto *S* 26 modolacior *S*

inficiat aut mollior sollicitet tactus aut suauior odoratus in-
 liciat et per fenestras corporis mors intromittatur ad animam,
 sed neque stiuam tenens contra domini sententiam retro respi-
 cias, ut directum lineae sulcus amittat, quin potius ita in eum,
 cui te ipso inspirante uouisti, omnibus sensibus inhies et corde 5
 defixus adhaereas, ut, cum te uel una praefatorum uitiorum
 inlex forma pulsauerit, fide firma et diuina meditatione munitum
 pectus adire non possit. et, quamlibet in turbis positus esse
 uidearis, intrans in cubiculum cordis tui clauso ostio tuo do-
 minum orare non desinas, ut, qui uidet in occulto, dicat tibi, 10
 sicut sancto Moysi uociferanti ad se non uoce, sed corde di-
 cebat: quid clamas ad me? et spero, ut in talibus oratio-
 nibus etiam mei meminisse digneris et citius te ad nos, etiamsi
 noster non reducit affectus, desiderium dulcissimae et salu-
 berrimae quietis adducat. 15

9] Matth. 6, 6. 12] Exod. 14, 15.

1 inlicet *S*, *corr. v* 2 et] ut *Kr.* 6 adhereas *S* 13 mimenisse *S*
 dignaris *S* 14 noster] $\tilde{n}\tilde{t}$ *S*, inter *v* non] nos *v* 15 adducat] *add. S*:
 expl domni ruricii epistolarũ lib primus incip liber II

RURICII EPISTULARUM

LIBER SECUNDUS.

I.

DOMNIS SUBLIMIBUS ET IN CHRISTO DOMINO DEUINCTISSIMIS FRA-
5 TRIBUS NAMATIO ET CERAUNIAE RURICIUS.

Antiqui sapientes amicos duos unam animam habere di-
xerunt, quod ualde uerum esse ego praedico proboque. nam
postquam a uestra germanitate discessi, diuisum esse me sentio
partemque meam uobiscum resedissee cognosco nec absentibus
10 uobis integer esse mihi uideor. et cum me in me non in-
ueniam, apud uos me ad uos reuersus inquirō atque ibidem,
quantum mei uobis reliquisse, tantum uestri mecum abstulisse
conspicio. et ita, priusquam fiat annuente domino pignorum
nostrorum uotina coniunctio, animorum inter nos facta iam
15 diuisio, quae diuisio amplectenda magis est diligentibus, quam
uitanda, per quam fit in cordibus eorum caritatis integrae sin-
cera transfusio, cuius ego uinculis conligatum a uobis esse me
gaudeo et talibus catenis uinctus exulto obstringique me earum
nexibus magis cupio, quam resolui, quibus et uos constrictos
20 esse confido. redeuntibus itaque uobis salue largissimum dico
et ex omnibus gratias agens derelinquo, quae ad praeconium
uestrum pertinent. idcirco me siluisse significo, quia in pro-

4 sublimis *omisso* et *S*, sublimissimis *v* 5 namatio *S* 6 antiqui—
conspicio et] *cf. Ruric. II 10* 7 ego *om. v* 9 resedissee *S* absensibus
*S*¹ *corr.* 10 integrum *infra II 10* mihi *v*, me *S Kr.* 11 ^reuersus *S*
12 mei uobis *scripsi*, me iubes *S*, me uobis *Kr. ex epist. II 10* abstul-
lisse *S* 13 conspicio *S* 15 diuisio *v in notis*, diuino *S* 18 eorum
S Kr. 19 constrictus *S* 20 uobis *scripsi*, uestris *S* 22 *ur̄m S*,
nostrum *v*

priis laudibus, sicut dicitur, est odiosa iactatio. uestra enim laus mea facta est et ideo, ut dixi, de magnanimitate uestra tacere melius duxi, quia, quicquid de uobis dixerō, mihi uideor contulisse.

II.

5

DOMINIS SUBLIMIBUS ET IN CHRISTO DOMINO DEUINCTISSIMIS FRATRIBUS NAMATIO ET CERAUNIAE RUBICIUS.

Inter reliquas grates, quae a me uobis iure referendae sunt, praesentia ac uisitatione patroni communis domni Postumini ingentes gratias ago, quod hospitium nostrum fecistis ipsius orationibus inlustrari, quia, dum uobis exhibet fidem, nobis tribuit benedictionem. et licet fuerit uigilantissimus inspector, inportunissimus exactor, districtissimus exsecutor, leuia tamen haec omnia gratia uestra et sanctitatis suae ponderatione pensauimus, quia, sicut scriptum est, caritas omnia sustinet, caritas numquam excidit, praesertim cum hoc, quod uisus <est> exigere, nobis eum credimus dei beneficio contulisse. itaque eo propitia diuinitate remeante non, quia necessariae essent, sed, quia ipse uoluit, dedi, quibus indiuiduae germanitati uestrae saluae largissimum desiderans dico et iter meum uestrumque conspectum mente praeuenio atque omnia, sicut iussistis et dignum ac debitum fuit, inspecta, tradita, firmata significo. nec uereor, quod debeat animos uestros uel aliquantisper offendere, quod unum uocabulum de libello dotis uidetur esse subtractum, cum hoc, quod deest numero, non solum compensatum, sed etiam auctum agnoscat in merito.

15] 1 Cor. 13, 7.

1 iactantia *v* 6 sublimis *S*, sublimissimis *v* deuinctissimis *S* 7 namatio *S* 8 gratis *S* corr. 9 praesentia *S* ante praesentia *Luetjohann* pro *suppleuit*, *Kr. lacunam indicauit* uisitatione *Luetjohann*, usu|||one *S* (tati *eras.*?) patrono *S*¹ 10 hospitium *S* nostrum *Luetjohann*, uestrum *S* 14 sanctitatis *v*, scitas *S* 16 praesertim *S* 17 est *addidi*, *om. S* 18 propitia diuinitate *Luetjohann coll. II 63*, propria diuinitate *S*¹ (ciuitate *S*²), propria ciuitate *v* 19 ipse *om. v* indiuiduae *S* 20 et *om. v* 23 aliquantisper *S*. 24 uident *v* 26 agnoscat *scripsi*, agnoscitis *S* marito *Kr.*

III.

DOMNIS SUBLIMIBUS ET IN CHRISTO DOMINO DEUINCTISSIMIS FRAT-
TRIBUS NAMATIO ET CERAUNIAE RURICIUS.

Quam grauit̄er sim de luctu uestro nuntii atrocitate per-
5 culsus, facilius uos pro mutuo potestis amore conicere, quam
ego possim litteris intimare, quia animus nimio maerore con-
fectus, quod horret recolare, renuit expedire. doleo, fratres
deuinctissimi, tam acerbo casui uestro <et> ex toto corde con-
patior. nam etsi ad praesens a uobis disparatus sum corpore,
10 tamen semper mente coniungor et, dum a uobis animo non
recedo, planctibus uestris interesse me credo, quia secundum
diuinam sententiam, quod patitur unum membrum, omnia
membra conpatiuntur in corpore. nos enim non solum fide
concorporamur in Christo, sed etiam filiorum coniunctione conec-
15 timur. unde etiam, si aurarum tanta intemperies permisisset,
ad solandos uos pro epistulis ipse uenissem.

Sed quid facimus, fratres optimi, quod diuinae resistere ius-
sioni, sicut uirtute non possumus, ita nec uoluntate debemus
et omni aduigilantia praecauere, ne, dum dulcia nobis pignora
20 nimio dolore deflemus, blasphemi aut quodam modo iniuriosi
inueniamur in domino et grauius animam nostram auctor ipsius
mortis inuenta occasione confodiat, quam carorum amissione
percussit? ideo in omni amaritudine uel dolore ad illum nobis
refugiendum est et ad illum omnes casus nostri toto corde re-
25 ferendi, qui sanat uulneratos, qui releuat maestos, qui con-
solatur adflictos, et illa sancti Iob sententia omnino dicenda
est: dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino

11] 1 Cor. 12, 26. 27] Iob 1, 21.

2 diuinctissimis S 3 namacio S cerunię S 4 nuntii S 7 ren-
nuit S 8 diuinctissimi S aceruo S et ex *scripsi*, ex S, et v
9 presens S ^{se}disparatus S (se *man. alt.*) cf. II 36, separatus v 13 con-
paciuntur S 14 ^{na}concorporam S 15 curarum v 17 sed quid—p. 375, 9
assumptum cf. II 39 obtimi S diuine S 19 ^opraecauere S 21 ui-
deamur v 22 mortis cf. II 39, meritis S 24 tot S refendi S, *corr.* v
26 sententia sancti Iob v

placuit, ita et factum est, sit nomen domini benedictum. haec ergo, domini pectoris mei, scribere uobis idcirco praesumpsi, ut dolorem communem, quem sciebam, quod uerbis meis mitigare non poteram, uel diuinis eloquiis utcumque moderarer. et uere non minimum potestis capere de Christi uoluntate solatium, quod, quatenus ipsum in maturus manebat interitus, talem eum est dignatus assumere, qualium regnum dixit esse caelorum, ut et patronum haberetis ex filio et minus doleretis amissum, quem a domino uidebatis assumptum.

10

III.

DOMINIS SUBLIMIBUS ET IN CHRISTO DOMINO DEUINCTISSIMIS FRATRIBUS NAMATIO ET CERAUNIAE RURICIUS.

Saepius, carissimi fratres, per communis luctus acerbissimum casum uobis scribere aut ad uos uenire disposui, sed semper me et ab itineris procinctu infirmitas corporis et ab epistulari officio nimius dolor cordis retraxit. nam si quando ad scribendum animum sum conatus intendere, statim sensus horruit, mens refugit et ita mihi pro sermonibus semper fletus occurrit, ut prius paginam lacrimarum imbre perfunderem, quam stilo pingerem, sicut dixit ille paternam indicans de filii amissione pietatem:

Bis conatus erat casus effingere in auro,
Bis patriae cecidere manus,

uel quod potius a me dicitur, quoniam negabat consolari anima mea. haud iniuria. perdidit enim filiam, quam et me suscepisse et uos genuisse gratulabar, perdidit uitae solatium, posteritatis spem, decus familiae, cordis gaudium, lumen oculorum. nec simplici sum orbitate percussus. nam cum filia

8] Matth. 19, 14. 23] Uerg. Aen. 6, 32 sq. 25] Psalm. 76, 4.

3 presumpsi *S* quo *S* 5 moderarer et uere] moderare uere *S*¹, moderarem & uere *S*², moderarer uere *Kr*. 6 quatenus *S* 7 tale meum *S* assummere *S* 12 diuinctissimis *S* 13 namatio *S* 14 p *S*, propter *v* acruissimum *S* 17 offitio *S* 18 conatus sum *v* 21 fili *S* 26 aut *S* 29 filiã *S*

et fratres amisi, quorum me solabar affectu, quorum me conjunctione iactabam. disrumptum est, fratres carissimi, uinculum germanitatis nostrae, ablatum nobis est pignus mutuae caritatis. hei mihi, fratres optimi, dum depositum uestrum, cuius me traditione ceperatis, amitto, una uos perdidisti et ideo in unius necessitudinis gradu complurium mihi necessitudinum solatia sublata suspiro.

Solam tamen patriam, quae mihi per ipsam adquisita fuerat, non amittam, qui hanc mihi potissimum terram, quam illa corpore suo occupauit, patriam iudicabo. sed quo in memor officii, memor gratiae dolore inpellente progredior et tempore aliquatenus uulnus obductum rediuiua recordatione tamquam noua sectione rescindo et, qui consolari uos potius per diuina promissa cupiebam, consolationem ipse non capio? causas tamen uobis recidiui huius doloris exponam. utcumque enim animus maerore confectus recipere consolationem apostolica exhortatione iam coeperat, qua ait: nolo uos ignorare, fratres, de dormientibus, ne contristemini, sicut ceteri, qui spem non habent, sed, ubi infelix noster communis aduenit et eum sine ea, qua prius splendebat, gemma conspexi, per quam mihi et acceptior esse solebat et gratior, et quasi ornamento proprio spoliatus mihi et indecorus apparuit. nouit ille, fratres carissimi, qui cordium occulta rimatur, quod ita mihi dolor repente geminatus est et ita mihi per singulos dies de tanta indole illius et istius desolatione affectus duplicatur et luctus, ut nec hunc aspicere <nec> illius meminisse sine lacrimis queam et propheticum illud saepius dicam: quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum? sed ille populi sui peccata deflebat, ego uero propria, quae et me et uos pondere suo et numerositate presserunt, ego ut illius mortem et meam uitam, illam defunctam et me superstitem plangam.

17] 1 Thess. 4, 12. 27] Ier. 9, 1.

1 solebar *S* 2 disrumptū *S* 4 optimi *S* 5 pdedi *S* 10 offitii *S*
 14 capio *v*, cupio *S* *Kr.* 15 uobis *v*, uos *S* 17 quae *v* fratres ignorare *v* 18 nec *S* contristimini *S* 21 acceptiores se solebant *S*, *corr. v*
 25 duplicatus est *v* 26 nec *add. v*, *om. S* 27 illū *S*, illum *Kr.*
 29 que *S* 31 ut *ante* illam *inserit Mommsenus*

Longe aliud tibi, uenerabilis soror, quasi de nostris meritis
 praesumebas, cum tantum tibi nimia caritate decepta de nostris
 orationibus me refellente promitteres, ut et domum tuam
 nostra intercessione saluandam et filiam per me, ut ita dicam,
 fore crederes inmortalem. sed cito apparuerunt merita mea, 5
 quae et me inremediabili uulnere sauciarent et te secus, quam
 oportuerat, de peccatore credentem tanti pignoris orbitate per-
 cuterent. uel nunc certe, in Christo domino uenerabilis soror,
 et te falsa credidisse et me uera dixisse cognosces. sed
 nimium diu inmemores praeceptorum caelestium humano dolori 10
 praebemus adsensum. ad diuina nobis praecepta redeundum
 est, ne ita plangamus corpore mortuam, ut ipsi corde moria-
 mur. discedentes ergo paululum de praesentibus rursum fu-
 tura cogitemus, ut, quos infirmant praesentia, futura corroborent.
 nos debemus, fratres carissimi, illam ferre condicionem humanae 15
 fragilitatis, quam et prophetae et apostoli et sancti iustique
 omnes uel, quod maius est, omnium dominus noster suscipere
 dignatus est. deplorare, sed magis deo gratias agere et gau-
 dere nos conuenit, quod filiam, qualem uoluimus, quamdiu is,
 qui dederat, permisit, habuimus et, qualem uoluimus, non per- 20
 didimus, sed ad Christum ipso iubente praemisimus. habere
 enim filios generalis est beneficii, bonos uero habere specialis
 est praemii, sicut uiuere commune est omnium, bene uero ui-
 uere et bene discedere de hac uita paucorum est, non tamen
 naturae conditione, sed culpa, nec diuina praescriptione, sed 25
 propria uoluntate.

Et ideo non turbetur cor nostrum nec filiam pro amissione,
 sed pro desiderio defleamus, ne aut promissis dominicis incre-
 duli aut praeceptis obnisi esse uideamur. fleant liberos suos,
 qui spem resurrectionis habere non possunt, quam eis perfidia 30

2 presumebas *S* 3 promitteris *S* et *om. v* tuum *S* 5 crederis *S*
 11 prebemus *S* precepta *S* 13 discedentis ergo *S* presentibus *S*
 14 corroborarent *S, corr. v* 19 nos *Luetjohann*, non *S* qualem] quidem
add. v uoluimus *S* quam diuis *S* 20 permisit *S*, promisit *v* qualem
 uoluimus] quidem mutauimus *v* 22 beneficu *S* bonus *S* 23 premii *S*
 uere *S* 24 discedere *S* 25 praescriptione *S* 28 nec ut *v* domi-
 nicis promissis *v* 29 praeceptis obnisi *Mommсенus*, preceptis obtimi *S*,
 praecepti obliti *v*

sua ademit, non diuina sententia. fleant mortui mortuos suos, quos iu perpetuum aestimant interisse, illi nullam maeroris sui habeant requiem, qui non credunt esse requiem mortuorum. nobis uero, quibus et spes et portio Christus est, spes in terra morientum, portio in regione uiuorum, quibus mors ista non naturae, sed uitae praesentis est finis, quia eam in melius credimus esse reparandam iuxta apostoli sententiam: cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, cum propheta dicendum est: dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino uisum est, ita factum, sit nomen domini benedictum, quia tenenda est in temptatione paenitentia, ne cogat aut ore aut corde delinquere.

Fletus itaque nostros fides prompta detergat, quia credimus caros nostros uitam non tam perdere quam mutare, relinquere saeculum aerumnis et luctibus plenum et ad regionem beatitudinis festinare, exire de peregrinatione laboriosa et ad quietis patriam peruenire, unde et propheta dicit: educ de carcere animam meam ad confitendum nomini tuo.

Credite mihi, fratres carissimi, quia illa iam de sua quiete segura de nostra est salute sollicita. quae si nobiscum posset miscere conloquia, hoc diceret: nolite, pii parentes, nolite me flere nec ingrati tam benigno domino planctibus nimiae dilectionis existere. esto, habuerit tempore meae arcessionis hoc pietas, iam debet dolorem uestrum fides cum tempore temperare, quia, etsi uobis mortua sum, deo uiuo. aut numquid uos magis potestis amare quam dominus, qui me fecit, quomodo uoluit, redemit, quia uoluit, et, quando uoluit, pro sua pietate suscepit? aut quod magis doloris uestri potestis habere solatium, quam quod dominus noster unicum filium suum pro

1] Luc. 9, 60. 7] 1 Cor. 15, 54 (53). 9] Iob 1, 21. 17] Psalm. 141, 8.

1 adimit *v* 2 quos *Luetjohann coll. II 46*, quod *S* interrisse *S*
 nulla *S* 5 morientium *ex morientum S* portio *S* 6 presentis *S*
 eam *ex enim ? S* 12 aut ore *v*, auctore *S* 13 nostro *S*, uestros *v*
 prumta *S* 14 p̄dedere *S* 15 aerumnis] cernimus *v* 20 possit *S*
 21 dicere *S* 23 habueret *S* arcessionis *S* 26 quomodo uoluit re-
 demit *Mommseus*, quo modo noui|||tremis redimit *S*, qui me donauit uita,
 emit, redemit *v*

nobis est tradere dignatus ad mortem? et cum filius dei secundum carnem mori uoluerit, homo tam acerbe debet conditionem humanae sortis excipere? quam ob rem, piissimi parentes, uestra potius peccata deflete et de satisfactione uestrorum criminum cogitate, ut, si me in Christo diligitis, quia me uere diligere non potestis, nisi in domino diligatis, in sinum patriarchae uenire mereamini, ubi dominus pro innocentiae me meae puritate et pro sua pietate constituit, quia misericordia eius melior est super uita, ut ibidem non falsis, sed ueris, non temporalibus, sed aeternis gaudiis pariter exultare possimus. 10

Talibus oportet, ut nos, optimi fratres, et his similibus praeeptis ac sponsibus dominicis consolemur, quia, sicut apud dominum futura iam facta sunt, ita fidelis catholicus promissa caelestia, quae tempore suo implenda confidit, debet iam quodam modo habere praesentia, spe praecipere, possidere fide, operibus obtinere. haec enim sunt, quae nobis exhibent in maeroribus solatium, in contrariis fiduciam, in prosperis moderationem, ne aut extollamur secundis aut cedamus aduersis aut tristibus consumamur. 15

Haec ergo, fratres carissimi, transmittenda uobis ad communem quandam consolationem haud sine magno animi dolore dictaui. nec me paulo latius protrahere sermonem affluentia uerborum compulit, sed aestus animorum, ut desiderium, quod recordatio accenderat, commemoratio diutina crebra leniret. et in hoc etiam parem gratiam erga communem filiam conprobemus et, sicut nos eius uita deuinxerat, ita eius memoria in eadem dilectione custodiat. 20

8] Psalm. 62, 4.

2 acerue *S* 3 humane *S* 4 uestra|| *S* deflere *S*¹ 6 sinu|| *S* (*s erasum*) 7 me *add. Mommsenus, om. S* 10 temporalibus *S* (*rali in ras.*) 11 uos *v* 12 sponsionibus *v* consolemus *S, fort. recte* 13 promissae *S* 14 etiam *v* 15 precipere *S* 16 noñ rexhibent *S* 18 aut aut cedamus *S* 21 haud *Luetjohann, ut S, non v* 22 ne *S* 23 ut *v, et S* 24 commemoratio diutina cebra *S, acerba commemoratio diutina Mommsenus et delet Mommsenus* 25 ergo *S* 26 *num* ut *pro et scribendum?* deuixerat *S* 27 dilectionem *S*

V.

DOMINO SUBLIMI ET IN CHRISTO DOMINO DEUINCTISSIMO FRATRI
NAMATIO RURICIUS.

Qui occasionem scribendi pro necessitudinis iure perquirimus,
5 oblatam praetermittere non debemus, ut reddat nobis quandam
praesentiae portionem sermo mediator, qui emittitur et non
amittitur, tribuitur et habetur, uidetur discedere nec recedit,
a me dirigitur, a te suscipitur, a me scribitur, a te legitur nec
10 tamen diuiditur, cum quasi diuisus integer utriusque corde te-
neatur, quia uerbi more diuini traditur et non egreditur, con-
fertur indigenti et non aufertur auctori accipientis lucrum sine
dispendio largientis, ditans inopem nec attenuans possessorem.

VI.

15 DOMNO SUO ET PECULIARI IN CHRISTO DOMINO PATRONO CHRONOPIO
EPISCOPO RURICIUS EPISCOPUS.

In ordinando grege dominico uel regendo inter speculatores
atque praepositos non praesumptio debet esse, sed ratio, et de
custodia sollicitudo, non de peruatione contentio, ne mercen-
nariorum subeant notam, dum pastorum non tenent disciplinam,
20 et inueniantur, sicut apostolus dicit, non Christi gloriam affec-
tare, sed propriam, dum malunt ab hominibus percipere lau-
dem, quam a domino expectare mercedem praesentis appeti-
tores lucri et praemii contemptores aeterni. unde, sicut idem
apostolus docet, si pacifica ad opus sanctum congregatione
25 concordēs, si sine simulatione diligentes, si cum sollicitudine
ministrantes, si unius capitis membra sumus, corporis unani-

20] Ioann. 7, 18; 1 Thess. 2, 6. 24] Rom. 12, 9. 8. 4.

2 dño *S* diuinctissimo *S* 3 namacio *S* 4 *tota epistula prior*
epist. II 36 pars est 5 praetermittere *S* 6 porcionem *S* mediator]
cf. ep. II 36, meditatatur S, meditatus v 7 admittitur *S* tribuetur *S*
discendere *S* 12 dictans *S* nec attenuans *v*, negat tenuans *S* 14 cro-
nopio *S* 17 praepositos *S* 18 ne] ñ *S* 19 notam dum *v*, notandũ
dum *S* 20 inueniantur *S* 21 mallunt *S* 22 praesentias apeditores *S*

miter debemus esse rectores, quia caulae gregis dominici pos-
 sunt esse numerositate multae, non fidei uarietate diuersae, ut,
 sicut ipse dominus praenuntiare dignatus est, non nobis per
 inuidiam dissidentibus et per dissensionem gregem dominicum
 diuidentibus multiplex per nos schisma procedat, sed magis 5
 per unitatem doctrinae simplicis oues dominicas congregantibus
 fiat in nobis unus grex et unus pastor, qui, sicut est rex regum
 et dominus dominantium, sacerdos sacerdotum et pontifex pon-
 tificum, ita intellegatur et pastor esse pastorum. quam ob rem
 studio caritatis, non cupiditatis has ad sanctitatem uestram 10
 <per> presbyterum meum pro dioecesi Gemiliacensi, unde iam
 pridem uobis scripseram, destinaui, ne, si tacuissem, negle-
 gentiae deputaretur, non concordiae, rationi inrationabili uiderer
 cessisse, non paci, ut, si agnoscitis uera esse, quae dico, aut
 iusta, quae repeto, nec me iniuriam diutius nec uos inquiet- 15
 tudinem sustinere patiamini.

VII.

DOMINO SUBLIMI SEMPERQUE MAGNIFICO FRATRI ELAPHIO RURICIUS
 EPISCOPUS.

Ita propitio deo operum tuorum fama percrebuit, ut omnes 20
 in laboribus constituti commendari se germanitati uestrae omni
 precum ambitione deposcant, quia fatigationem suam apud uos
 effectum habere non dubitant. unde etiam portitor harum,
 nomine Ulfila, quem mihi Pharetrius presbyter suis litteris
 commendauit, ad uos commendaticias postulauit, quas ei et 25
 pro iussione diuina et pro iussione mutua libenter indulsi.

7] Ioann. 10, 16.

1 caule *S* 3 prenuntiare *S* 6 simplicis *Luetjohann*, simplices *S*
 7 unius *S* 10 has] cum his *v in notis* 11 per *add. Luetjohann, om. S*
 diocisi *S* 12 distinaui *S* 13 concordiae rationi inrationabili uiderer
 cessisse, non paci *scripsi, idem scribendum, sed ante rationi inserendum*
esse cum censet Luetjohann cum Kruschio, concordiae rationi inraciona-
 bilis uider cessisse non pauci *S*, c. r. irrationabili. Suadent cessisse non
 pauci *Mommsenus* 15 iuriã *S* diutius *ante sustinere denuo add. v*
 18 sublimis *S* fratre elafio *S* 24 Pharetrius *Kr.*, fratretrius *S* 25 com-
 mendacitias *S* 26 pro uisione mutua *malit Kr.*

quibus indiuiduae caritati uestrae salue plurimum dico et prae-
 fatum pro affectione germana, non pro pontificali auctoritate
 commendare praesumpsi, quia in peccatore amittit dignitas
 dignitatem, cui honor indebitus oneri est potius quam honori.
 5 quod licet uobis placere pro nostra deuinctione confidam, tamen,
 si quid nobis ueri uel uicarii amoris impenditis, spero condo-
 leatis potius quam gaudeatis, quia indignum me et penitus
 non merentem non adtollit res tanta, sed deprimit.

VIII.

10 DOMINO SANCTO ET APOSTOLICO AC MIHI PRAE CETERIS IN CHRISTO
 DOMINO CULTU AFFECTUQUE PECULIARIUS EXCOLENDO PATRONO ET
 PPAE AEONIO RURICIUS EPISCOPUS.

Quotienscumque [quicumque] sanctos aut apostolicos uiros,
 quos misericordiae opera, operum merita, meritorum uita com-
 15 mendat atque omnium uirtutum fama disseminat, aerumnarum
 mole depressi coguntur expetere, dum litterarum solacium
 quaerunt labori suo, beneficium conferunt desiderio nostro et,
 cum sit illorum labor noster dolor, fit tamen per officii con-
 lationem eorum necessitas quodam modo caritas nostra, quia,
 20 dum ipsorum adquiescimus petitioni, nostrae satisfacimus uo-
 luntati, et ita fit, ut egestas petentis sit largientis utilitas.
 fratri itaque et conpresbytero nostro, Possessori nomine, quod
 peius est, potius quam facultate, quia, quod habuit, pro fratris
 redemptione profudit, factus est possessor paradisi, dum pro-
 25 prietatis saeculi desinit esse possessor, ad apostolatam uestrum
 commendaticias postulanti libenter indulsi. cuius necessitatem
 si dignatur plenius sanctitas uestra cognoscere, epistulam,
 quam ad humilitatem meam frater noster Eumerius episcopus
 per ipsum direxit, tanti habeat recensere et illic agnoscet, qua-

1 p̄fatũ S 3 presumpsi S 5 diuinctione S 6 uicari S spero]
 ut *add. Kr.* 7 paenitus S 12 Aeonio *Basnagius*, aenio S 13 quo-
 tienscumque v, quotiensque S *Kr.* quicumque *uncis inclusi* 17 bene-
 fitium S 18 offitii S 19 qua v 20 peticioni S 21 sit v, est S
 cūpr̄sbro S quod peius] quo pius v 23 fratres S 24 profudit v,
 profuit S paradysi S p̄pietates S 29 illico v agnoscet v, agnoscit S

liter ipsi debeat et pro consuetudine consulere et pro caritate mutua condolere. qui ut fratrem ab hostibus redderet liberum, se creditorum maluit esse captiuum et, ut ille crudelissima morte non priuaretur uita, ipse extorris est factus e patria.

5

VIII.

Sancti apostoli Pauli sententiam contuentes, qua Romanis scribens ait: nolo uos ignorare, fratres, quia saepe proposui uenire ad uos, sed prohibitus sum usque adhuc, et nos dicere pudore instigante conpellimur: crebrius uoluimus ad sincerissimam pietatem uestram scripta dirigere, sed prohibiti sumus usque nunc prohibente nimirum illo, qui bonae uoluntati consueuit semper obsistere inuidens scilicet profectui nostro et affectui uestro, affectui nostro et profectui uestro. profectui nostro et affectui uestro, quia doctrina uestra eruditio nostra est et epistola nostra conlatio desiderii uestri est, et rursus profectui uestro et affectui nostro, quia eruditio nostra merces uestra est et temporaria conlatio desiderii uestri nostri est sermonis affectus. ita enim paucis diebus, quos mihi uere et paucos et breuissimos uester fecit affectus, dum contemplatione uestra non solum satiari noster nequit, uerum etiam uidendo magis exardescit intuitus, cum uos et desiderarem praesentes et adhuc coram positos quaeremus, sensus nostros fonte purissimo benigni pectoris inrigastis, ut, quamlibet nulla deinceps sancti oris munera pretiosa perciperem, praesentiam tamen uestram intra mentis meae arcana possideam et effigiem uestram

8] Rom. 1, 13.

3 maluit S crudelis sim S 4 patria] lacunam indicauit Kr.; post patria reliqua uersus pars in S uacat, qua lacuna etiam sequentis epistulae praescriptionem haustam esse constat 8 contuentes S¹ 11 nos] ñ S uolumus S 12 diriger& S 13 bone S 17 consolatio v 18 mer- cis S 19 temporaria scripsi, tempora S, opera et Mommsenus, semper con. v consolatio con. v nostri Kr., uestri S 22 nequid S 23 nos v 24 adhuc Kr., ad hoc S curã positus S quereremus S 25 deinde v 26 preciosa S presentiam S 27 possideam S

in speculo mei cordis intuear, quam illic tam caritas perfectam depinxit, ut nullius aetatis possit obliuione deleri, quia iugi recordatione momentis singulis innouatur.

Illic enim uobiscum ex consuetudine pietatis uestrae secre-
 5 tius conloquor, illic etiam de uitae melioris institutione per-
 tracto, illic uos labiis mentis exosculor et manibus cordis
 amplector. quo fit, ut uera dilectio, quae in uisceribus meis
 uiua uultus uestri figuratione nutritur et igniculo caritatis ac-
 cenditur, amoris uestri mihi uicissitudinem repromittat et
 10 animus meus mihi animi uestri fideiussor adsistat, dum, quan-
 tum mihi de uobis praesumere debeam, conscium mutuae di-
 lectionis pectus interrogo. unde scribendi mihi aditu oratio-
 nibus uestris tandem aliquando reserato his salutationem defero
 et intercessionem peccatorum requiro illud speciali prece de-
 15 poscens, ut ita misericordiam dei nostri adsiduis petitionibus
 flagitetis, ut omnibus deletis ** meis atque omnibus opitu-
 lantibus uobis consuetudinaria clementia et copiosa bonitate de-
 lictis, etsi non ad idem praemium, saltem ad eundem nos
 portum quietis iubeat peruenire, ut, quatenus hic propter spatia
 20 interiecta terrarum oculis corporis saepius nos uidere non pos-
 sumus, uel ibidem de mutua praesentia gaudeamus, ut, quando
 uobis a iusto iudice retribuetur corona meritorum, mihi a piis-
 simo redemptore et aduocato perfectissimo commissorum uenia
 non negetur.

25 Ipse ante iudicium peccatoris agere dignetur causam, ne in
 iudicio puniat culpam, quia nouit quippe omnipotens nec in
 bonitate clementiae iudicii perdere ueritatem nec in iudicii se-
 ueritate clementiae amittere bonitatem. et ideo per ineffabilem
 misericordiae ac uirtutis operationem uobis praestare dignetur,

1 illa v tã S, tua v perfectam scripsi, perfecta v 2 nullus S
 obliuione possit v 3 singuli S 7 quod S 9 amotis S uicissi-
 tudine S uicissitudinem mihi v 11 presumere S constium S
 13 hanc v 15 ut ita scripsi, id a S Kr., ut v misericordiã S, miseri-
 cordia Kr. 16 ut om. v deletis Kr., delictis S lacunam indicauit
 et commissis suppleri iussit Kr. 18 idem] eundem S, fortasse recte
 20 nos v, non S 21 presentia S 22 retribuatur v coronã S
 23 auocato S ommissorũ S 25 iuditium S 26 puniat ex ponat S²
 27 iudicii S ne S¹ in om. v iudicii S

ut, quos hic ueritate coniunxit, illic habitatione non separet. promissionem uestram recolens peculiarius rogo, ut fratrem Pomerium sanctitas uestra non solum non retineat, uerum etiam ad nos uenire compellat partemque suam nobis indiuiduam per utriusque transmittat. nec eum a uobis discedere, si ad me 5 accesserit, iudicetis, quia et uos hic inueniet in me et cum eo uos residente corpore, ut confidimus, corde uenietis. sed et inde non paruum fructum habere poteritis, si rusticitas nostra doctrina ipsius aliquid in dei timore profecerit.

X.

10

DOMINO ANIMAE SUAE ET IN CHRISTO DOMINO UISCERIBUS EXCOLENDO POMERIO ABBATI RURICIUS EPISCOPUS.

Sapientes saeculi amicos duos unam animam habere dixerunt, quod ego etiam ecclesiastico testimonio uerum esse confirmo, quo ait: credentium autem erat anima et cor unum, 15 unum utique caritate, non numero, et fidei simplicitate, non singularitate personae. hoc ergo praedico proboque. nam ex quo a uestra unanimitate discessi, diuisum esse me sentio partemque meam uobiscum resedisce cognosco nec absentibus uobis integrum esse me credo et, cum me in me non inueniam, 20 apud uos me ad uos regressus inquirō atque ibidem quantum mei uobis reliquisse, tantum uestri mecum abstulisse conspicio. et omnipotenti deo gratias super tam admirabili facto eius refero, quod ita generali tribuere dispensatione dignatus est, ut inter eos, quos locorum interualla discriminant, liber 25 ac nullis conclusus absentiae legibus animus commearet nihilque esset tam inpenetrabile, quod mentis aspectibus non pa-

15] Act. 4, 32.

3 uerum] uestrū *S* 4 indiuidū *S*, in diuiduum *v* per] *p* *S*, om. *v*, redintegrationem *suppl. Mommsenus* 5 transmitat *S* 9 pficerit *S* 11 sue *S* 12 abbt rūr ēps *S* 13 unanimā *S*, corr. *v* 15 quod *v* 17 persone *S* 18 discensi *S* sencio *S* 22 mei *v*, me *S* *Kr.* reliquisse *S* 23 deo—consistit] *cf. Fausti ep. X p. 215, 19 sqq. et Rur. II 52* 25 discriminat *S* 26 conclusabsentie *S*

teret, sed per cordis intuitum inde se inuicem cari gratia intercurrente conspicerent, ubi caritas ipsa consistit.

Et ideo salutem plenissimae erga me, quantum propria mente conicio, pietati uestrae deferens omni precum ambitione de-
 5 posco, si nobis parem repensatis affectum, si simili nos caritate diligitis, si aliquid in uisceribus uestris amor noster operatur, si usque ad medullas cordis uestri dilectio nostra peruenit, si ita uos pro me, quam me pro uobis dulcedine potestatis edomuit, ut imperio ipsius nec possitis resistere nec uelitis,
 10 ad desiderantem fratrem [si] desiderans quantocius uenire festinato beneficio et promissum soluturus debitum et mutuum mitigaturus affectum, quia coram positi aequalem uobis gratiam de nostra contemplatione et conlocutione praestabimus tantumque, si, ut diligeris, diligis, a me retribuetur caritati tuae,
 15 quantum tu meae ipse detuleris. nec sane in ueniendo fatigationem poteris formidare, quia, ut ille dixit, uicit iter durum pietas, et iuxta apostolum nostrum caritas omnia sustinet, quae nec quaerit, quae sua sunt, nec umquam nouit excidere. oportune etiam desideranti uiatori autumnalis temporis congruit cum caritate temperies, si eam tamen praeteritae
 20 aestatis feruor accendat, non aduenientis hiemis algor extinguat.

XI.

ITEM EPISTULA DOMNI RURICII.

Relectis litteris meis fortasse miraberis, quod uenerationi
 25 tuae fratri scripserim, cum hoc nec aetati nostrae conueniat nec honori, quia, sicut me maior es natu, ita minor es gradu. et ideo, si ad tuam deo propitio longaeuitatem aut ad nostram respexissemus administrationem, aut patri scribere debueramus

16] Uerg. Aen. VI 688. 17] 1 Cor. 13, 7. 5. 8.

3 plenissime *S* 4 deferent *S* 5 caritate nos *v* caritatem *S*
 6 amore *S* *Kr.* 8 si ita *v*, sic a *S*, si tam *Kr.* dulcedine *S* 9 uellitis *S*
 10 si *uncis inclusi*, om. *v* desideras *Kr.* festinato *scripsi*, festinabo
S, festina *Kr.* 12 equalem *S* nob̄ *S* 15 inueniendo *S* 18 que nec *S*
 19 excidere *scripsi*, excedere *S*, cf. p. 388, 6 oportunae *S* 21 aestatis
in ras. *S*² 23 rurici *S* 24 relictis *S*¹ 27 longaeuitatem *S*

aut filio. sed quia et sanctus Iohannes apostolus in epistola sua unis eisdemque et patribus et iuuenibus scribit et pueris dicens: scribo uobis, patres, quia cognouistis eum, qui ab initio est. scribo uobis, iuuenes, quia uicistis malignum. scribo uobis, pueri, quia cognouistis patrem, 5 qua discretionem uerborum non aetatem exterioris hominis, sed qualitatem interioris adsignat, in quantum enim in dei cognitione ac dilectione proficimus, patres sine dubio nuncupamur, in quantum uero contra aduersarium, qui tamquam leo circumcui quaerens, quem deuoret, uiriliter dimicamus, iuuenes 10 esse cognoscimus, in quantum uero socordiae desidiaequae committimur et ad incedendam mandatorum uiam fidei infirmitate deficimus atque ad contuenda ac peragenda praecepta diuina a saecularium actuum intentione quasi e somno segniore adurgimus, rectissime puerorum leuitate censemur. 15

Unde et apostolus Paulus ita commonet negligentem: surge, qui dormis, et exurge a mortuis et continges Christum siue inluminabit te Christus. nam et dominus in euangelio, cum ei a circumstantibus diceretur: ecce mater tua et fratres tui quaerunt te uolentes uidere te, ita re- 20 spondit: quae est mater mea aut qui sunt fratres mei? et ostendens apostolos sequentes se: nonne ii, qui faciunt uoluntatem patris mei? mater enim Christi dici possumus, quando Christum corde gestamus. nam et sancta Maria, quae et uirgo concepit, uirgo peperit, uirgo permansit, dominum 25 nostrum non complexu uirili, sed fide maritante concepit. fratres uero ipsius efficimur, quando ita uitam nostram omni uirtutum genere disponimus, fulcimus, ornamus, ut heredes dei esse possimus et coheredes Christi. cui enim dubium, quod, si he-

3] 1 Ioann. 2, 13. 9] 1 Petr. 5, 8. 16] Eph. 5, 14. 19] Matth. 12, 47; Marc. 3, 32. 21] Luc. 8, 20; Marc. 3, 33. 22] Matth. 12, 50. 28] Rom. 8, 17.

3 scribo—scribo *S* 4 iuuenis *S* 6 discretionem *S* aetate *S* 7 qualitate *S* 10 querens *S* iuuenis *S* 11 cognoscimus *S* committimus *S* 14 saecularium *S* signiores *S* 15 leuitate *v*, leuitae *S* 17 contingis *S* 18 inluminauit *S* 20 querunt *S* te *om.* *S* 22 ii scripsi, hii *S*, hi *v* *Kr.* 24 que *S* 25 et *del.* *Kr.*

redes dei patris efficimur, rectissime et fratres Christi dici ipso
 adoptante poterimus, qui nos plasmauit ut suos, redemit ut
 alienos, elegit ut seruos, adsciuit ut filios? plasmat enim nos
 potestate, redemit passione, (eligit in) praescientia, adsciscit in
 5 gratia. nos tamen filii per adoptionem, ille solus filius per
 naturam, qui, ut nos ad eandem, a qua excideramus, beatitu-
 dinem reuocaret, cum penitus non desierit esse, quod erat,
 uoluit tamen esse, quod non erat, ut uerbum caro fieret et,
 dum creator in creaturae humilitate descendit, ad creatoris
 10 sublimitatem creatura conscenderet.

Quo fit, ut humanitati diuina communicent et diuinitati humana
 participant secundum illud apostoli: qui cum in forma dei
 esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem
 deo, sed se ipsum exinaniuit formam serui accipiens,
 15 in similitudinem hominum factus et habitu reper-
 tus ut homo. humiliauit se ipsum factus oboediens
 usque ad mortem, mortem autem crucis. propter quod
 deus illum exaltauit et donauit illi nomen, quod est
 super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flec-
 20 tatur caelestium, terrestrium et infernorum et omnis
 lingua confiteatur, quoniam dominus Iesus Christus
 in gloria est dei patris. unde et ad Corinthios idem doctor
 scribens ait: itaque nos neminem nouimus secundum
 carnem. etsi cognouimus enim Christum secundum
 25 carnem, sed nunc iam non nouimus, quia cessante in
 eo infirmitate corporea totus creditur in uirtute diuina. et
 ideo iuxta eum apostolum, quoniam omnes in Christo unum
 sumus, fratres rectissime nuncupamur, quia nos et unus uterus
 sacri fontis effudit et eadem ubera matris ecclesiae spiritu
 30 uiuificante lactarunt. simulque idcirco frater scripsi, quia et deo

12] Phil. 2, 6. 23] 2 Cor. 5, 16. 27] Gal. 3, 28.

2 suos *v*, uos *S* 4 eligit in *om. S*, *add. Luetjohann* 6 ad *add. v*,
om. S eadem *S* a *om. v* excederamus *S* 7 paenitus *S* 9 humi-
 litatem *Kr.* descendit *S* 10 conscenderit *S*, conscendit *v* 11 quod *S*
 14 semet *Kr.* 18 exaltauit illum *v* 19 omnẽ *S* 20 inferorum *v*
 27 eundem *v* omnis *S* 30 simulq; *S*, simul *v* scripsit *S*

propitio a saeculi actibus ad aeternam beatitudinem te animam
 conuertisse cognoui et imitatore[m] illius euangelici negotiatoris
 effectum, qui uenditis omnibus suis comparauit pretiosissimum
 margaritum, uel illius, qui reperto in agro thesauro distractis,
 quae habebat, uniuersis agrum ipsum laudabili cupiditate mer- 5
 catus est non alienae possessionis inportunus inhiator, sed
 propriae facultatis prouidus distributor, caritatem utpote sincer-
 rimam retinens corde perfecto, non ut parcius uenderet, sed
 ut largius feneraret.

Super quo facto gaudeo et deo gratias ago, quod secundum 10
 diuitias bonitatis suae atque uirtutis per inaestimabilem miseri-
 cordiam suam propemodum, ut ita dixerim, contra sententiam
 suam uenire dignatur, quia, cum ipse dixerit difficile eos, qui
 pecunias habent, regnum adipisci posse caelorum, ecce te et
 his dignauit in saeculo et prouehere festinat in regno. sed 15
 tamen idem dominus continuo rigorem prioris huiusmodi
 sententiae, quam apostoli uehementius formidabant, miseri-
 cordiae suae moderamine temperauit dicens, quod impossibile
 esset in se hominibus per naturam, possibile deo in eis esse
 per gratiam. quod in te, cui operi ut totus atque inpendiis 20
 pronus incumbas, pro affectu mutuae caritatis admoneo, et ita
 fabricae turris illius, quam dominus in euangelio construi prae-
 cepit, strenuus aedificator insistas, ut aduersarii tui habeant
 potius de eius perfectione, quod doleant, quam de intermissione,
 quod rideant. 25

XII.

DOMINO SUBLIMI SEMPERQUE MAGNIFICO FRATRI PRAESIDIO RURICIUS
 EPISCOPUS.

Plerique, dum me apud indiuiduam mihi sublimitatem uestram
 non uitae merito, sed amicitiarum priuilegio multum posse 30

2] Matth. 13, 46. 4] Matth. 13, 44. 13] Matth. 19, 23. 18] Matth.
 19, 26; Luc. 18, 27.

1 a *add. v, om. S* 2 negociatoris *S* 3 uinditis *S* praeciosissimū
 margaritū *S* 4 destactisq; *S* 8 uinderet *S* 20 totus *Kr.*, totis *S*, otiis
Mommseus usque *v*, aequae *Luetjohann* 21 mutuae *in ras. S¹* et] ut *v*
 23 strenuus] stre *in marg. repet. S¹* aedificatur *S¹* 27 eadem epistula *in-*
fra recurrit II 53 presidio *S* 30 amicitiarum *S* priuilegium *S, corr. v*

confidunt, commendaticias a nobis, quibus uobis excusentur, in-
 quirunt, quas eis pro officii nostri necessitate negare non pos-
 sumus, non praesumptionis audacia, sed ministerii disciplina,
 dum et illis praesentis uitae solacia et uobis prouidere desi-
 5 deramus aeternae, ut et illi per patientiam uestram reseruentur
 ad paenitentiam et uos per misericordiam perueniatis ad ueniam,
 sicut dicit scriptura: quia iudicium sine misericordia erit
 illi, qui non fecerit misericordiam, quia, qui dixit: di-
 mittite et dimittetur uobis, procul dubio, quem uiderit hic
 10 facere, quod praecepit, in futuro restituet, quod promisit. nobis
 enim illius ueritas praesto est, si illi fides nostra non desit.
 unde manifestissime potestis aduertere absolutionem miserorum
 uestrorum esse indulgentiam peccatorum et hoc uestris con-
 ferendum precibus, quod uos praestiteritis alienis iuxta ipsius
 15 in euangelio sententiam: quo iudicio iudicaueritis, iudi-
 cabitur de uobis. ideoque pro Urso et Lupicino, qui ad
 me quasi uobis peculiarius, sicut superius dixi, caritatis iure
 deuinctum pro criminum suorum intercessione uenerunt, pre-
 cator accedo, ut primum deo, deinde nobis hoc, quod commiserunt,
 20 donare digneris et inferi nec nos de eorum damnatione con-
 fundas, qui se absolutos esse, quando ad humilitatem meam
 deducti sunt, crediderunt.

XIII.

ITEM ALIA.

25 In salo saeculi istius aduersis ac diuersis tempestatibus fluc-
 tuantem te ratem ad portum salutis tandem aliquando domino
 gubernante applicuisse congaudeo, in cuius fida ac tranquilla
 statione compositus aestus ipsius perfidi et iniqui et amari ri-

7] Iac. 2, 13. 8] Luc. 6, 37. 15] Matth. 7, 2.

1 commendaticias *S* 2 offitii *S* 4 presentis *S* 5 patientiã *S*
 7 iuditium *S* 9 dimitte *v* dimittitur *S* 10 precepit *S* 11 si
om. S 15 quod *S* iuditio *S* 16 ideoquae *S* 17 peculiars̃ *S*, pe-
 culiariter *v* iurae *S* 19 comiserunt *S* 20 dampnatione *S* 21 quando]
 cum *v* 24 it̃ alia *S* 27 appliisse *S* (cu ^{cu} *man. alt.*) 28 amaris *S*,
 amari maris *suspiciatur Kr.*

debis deinceps, non timebis, de quibus, ut parum formidinis,
 ita multum gaudii habere iam poteris, quod eos uel retro de-
 relictos respicis uel in celsiori specula constitutus despicias et
 te euasisse miraris. superest, ut clauo manum inserens astra
 semper intentus aspicias et ita coeptae nauigationi uelum pan- 5
 das, ne te aut in altum uehementior flatus excutiat aut in ui-
 cina litoribus saxa conlidat. neque etiam iuxta sententiam
 domini saluatoris iam stiuam tenens retrorsum clamoribus
 Sodomae conlabentis percitus forte respiciens Loth imiteris
 uxorem aut de Aegypto iam profectus et fluctus rubri maris 10
 dextra laeuaque pendentes tantum tibi ferentes auxilium et
 persequentibus te parantes exitium domino uiam tuam et prae-
 parante et inluminante transgressus et eremi arduum iter ar-
 riciens ollas carnum recorderis aut caepas, quae in modum
 corporalium uoluptatum ipsa sui qualitate corrupta noscuntur 15
 et fetida nec usu grata nec odore suauiam nec stabilitate mansura.

Quicquid in hoc saeculo mulcet auditu, mollescit ad tactu,
 lenocinatur aspectu, blanditur, ut capiat, famulatur, ut teneat,
 inlicit, ut occidat. nam quaecumque capere uolueris uoluptatem,
 permanet, quod puniat, praeterit, quod delectat, dulcedo fugi- 20
 tiua pertransit, conscientia damnatura uel damnanda subsistit.
 inde etiam dicit Salomon: lingua meretricis mel stillat,
 in nouissimis autem diebus amariorem felle inuenies
 eam, quod tamen nihilominus et ipse, cum praedixisset, in-
 currit. et ideo uide, quod malum sit, frater carissime, quod, 25
 dum detestatur, admittitur, dum refugitur, uix uitatur. unde
 et tu, sicut dicit scriptura, omni custodia serua cor tuum
 et discute conscientiam tuam, ne, unde exisse uideris aspectu,

9] Gen. 19, 26. 11] Exod. 14, 29. 14] Exod. 16, 3. 22] Prou. 5, 3.
 27] Prou. 4, 23.

1 ut *add. Luetjohann, om. S* 3 dispicias *S* 8 tenens] aratri *add. v*
 9 fonte *S* 11 tantum *v*, tanti *S*, aestuanti *Kr.* ferentis *S* 12 parantib; *S*
 preparante *S* 13 inluminante] & *add. S (s man. alt.)* transgressus *S*
 (*gres eras.*) heremi *S* 14 ollas *Kr.*, ollae *S* 16 fetida *S* 17 auditu
 olliscit *S*¹ 18 blanditur ut] blanditur ui *S* 19 uoluerit *S* 20 delectet
Kr. dulcedo *S* 21 dampnatura *S* 23 amariorem] amaiore *S* 24 pre-
 dixisset *S* 27 serua cor] seruatur *S* 28 aspectum *S*

haereas affectu, sed dicas potius domino cum propheta: adhaesit anima mea post te, me autem suscepit dextera tua, uel illud etiam: mihi autem adhaerere deo bonum est, ponere in deo spem meam, ut, quanto labore quanta-
 5 que instantia militasti saeculo, seruias deo dicente apostolo uel monente: humanum dico propter infirmitatem carnis uestrae. sicut enim exhibuistis membra uestra seruire inmunditiae et iniquitati, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiae in sanctificationem. cum enim
 10 serui essetis peccati, liberi eratis iustitiae. quem ergo fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis? nam finis illorum mors est. nunc uero liberati a peccato, serui autem facti deo habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uero uitam aeternam.

15 Paenitentia ita, frater carissime, non nomine est suscipienda, sed opere, non ore tantummodo agenda, sed corde. uerum est, quod, sicut utroque, hoc est interiore homine et exteriori delinquimus, ita et utroque paenitere debemus, ut, sicut dicit idem apostolus: corde creditur ad iustitiam, ore autem
 20 confessio fit in salutem, ita gemitus cor nostrum conscientia compungente concipiat, ut eos os nostrum per confessionem confusionis effundat. quinquagesimus uero psalmus, qui paenitudini datur pariter et remissioni, die noctuque cum rugitu fletuque cantetur, ut uere et salubriter dici possit: ru-
 25 giebam a gemitu cordis mei, et: iniquitates meas ego agnosco et delictum meum contra me est semper, uel illud etiam: quoniam iniquitatem meam ego pronuntio et cogitabo pro peccato meo. hic enim ante nos peccata nostra esse debent, ut in aeternum contra nos esse non possint,
 30 quia ita legitur in prophetis: dic tu prior iniquitates tuas, ut iustificeris. a quo priores dicturi sumus iniquitates no-

1] Psalm. 62, 9. 3] Psalm. 72, 27. 6] Rom. 6, 19. 19] Rom. 10, 10.
 24] Psalm. 37, 9. 25] Psalm. 50, 5. 27] Psalm. 37, 19. 30] Esai. 43, 26.

3 adherere *S* 8 exhibite *S* 11 tunc] in illis *ex Uulg. add. Kr.*
 erubescitis *S* 15 patientia *v* ita *om. v* 17 et exteriori homine *v*
 18 et *v*, ut *S* 22 quinquagesimū *S* psalmū *S* 23 dicatus *v* re-
 missione *S* 27 pronuntio *S* 30 qua *S*

stras coram domino uel prolaturi, nisi diabolo utique, qui delictorum et inceptor est et delator? ipse enim, ut peccemus, instigat, ipse, cum peccauerimus, accusat, et ideo in confessione criminum a nobis praeueniatur in saeculo, ut contra nos non habeat, quod proferat in futuro.

5

XIII.

BEATISSIMIS ET IN CHRISTO UENERABILIBUS FRATRIBUS FOEDAMIO
ET UILICO PRESBYTERIS RURICIUS EPISCOPUS.

Quamlibet litteras fraternitatis uestrae per subdiaconem Contemtum non perciperem, tamen has ego ac per ipsum ad uos 10 affectu instigante direxi, ut et desiderio satisfacerem et scribendi aditum prius, prior utpote, patefacere, ne in posterum locus relinqueretur excusationi et res uoluntatis, diffidentiae et uerecundiae esse diceretur. salutem itaque in Christo domino plurimam dico beatitudini uestrae et spero, ut me, sicut decet 15 ecclesiasticos uiros, non labiis, sed corde diligatis et de me caritate, sincera malo quam pristina, dicere praesumatis, quia, si illa fuisset uera, permanserat et, si fuisset mutua, mutata non fuerat. a cuius tamen fuerit parte mutata, et conscientiae nostrae nouerint et conscientiarum cognitor sine adsertore 20 cognoscit, quem ego testem adhibeo professioni meae nec de initio simultatis me esse culpabilem nec in corde meo de <uobis>, quicquid actum est dictumue, resedissee, quia scio nobis ab aeterno et uero iudice dictum, quod, nisi ex corde dimiserimus fratribus, nobis dimitti non debeat. habetis itaque spon- 25 sionem meam, reddite mihi fidem uestram, quia in epistula mea procul dubio uinculum, quod elegeritis, habebitis, aut cari-

24] Matth. 6, 14; Marc. 11, 26.

1 diabulo *S* delectorum *S* 3 instigat *S* (n in rasura) ut *v*
4 ut . . non] ne *v* 8 presbyteris *S* 9 subdiaconem *S* contemtum *S*
10 perceperim *Luetjohann* ergo *S* 11 scribendi *S* 12 auditum *S*¹ *corr.*
15 plurimam *S* 17 mallo quam *S*, in alloquio *v* praesumatis *S* 18 mu-
tua *Luetjohann*, mutata *S* 22 simulatis *S* culpauit *S* de uobis
scripsi, de *S*, inde *Mommsenus*, om. *v* 23 dictum uere sedisse *S* 24 de-
miserimus *S* 27 habetis *v*

tatis, quod salubriter constringat et custodiat, aut perfidiae, quod culpabiliter innectat et perdat. nec mihi aliquid de iudicio prioris temporis inputetis, quia definitionis meae est in amicitiiis seruare concordiam et in iudiciis tenere censuram.
 5 illud etiam peculiarius gaudeo, quod uos in integram domni et fratris mei familiaritatem redisse cognoui. superest, ut, quod illius in bono tribuit gratia, uestra in domino custodiat insequella.

XV.

10 DOMINAE UENERABILI ET IN CHRISTO DOMINO MAGNIFICANDAE FILIAE
 CERAUNIAE RURICIUS EPISCOPUS.

Ut pictorem uobis antea non transmitterem, haec res fecit, quia aduentu noui iudicis te occupatam esse credidi atque ita deterritam, ut de his rebus cogitare non posses. sed quia deo
 15 propitio uos et litteris et relatione uestrorum ex sententia agere ac ualere cognoui, salutatione praelata pictorem, quamlibet hic esset occupatus, cum discipulo destinaui, quia malui meae detrahere necessitati, unde uestrae satisfacerem petitioni. sed quia et propositum uestrum et nostrum poscit officium, his
 20 uenerationem uestram paucis monere praesumpsi, ut ex opere illius ad agendam paenitentiam et noua noui hominis uestimenta sumenda capias exemplum, quo facilius in te Adam uetustus intereat et uiuificator exurgat.

Quem ad modum ille parietes uariis colorum fucis multimoda
 25 arte depingit, ita uos animam uestram, quae est templum dei, diuersis uirtutum generibus excolatis, ut uere de spiritali domo uestra spiritaliter dicere cum propheta possitis: domine, dilexi decorem domus tuae et locum habitationis gloriae

27] Psalm. 25, 8.

2 iuditio *S*, iudice *v*   3 inpotetis *S*   4 comitiis *v*   iuditiis *S*
 7 insequilla *S*   10 domine *S*   magnifican||de *S*   11 ceraunie *S*   12 res
 fecit *v* in notis, refecit *S*   13 credi *S*   14 possis *S*   quae *v*   16 pre-
 lata *S*   17 cum *v*, eum *S*   distinaui *S*   mallui *S*   18 petitionis *S*
 19 offitiū   20 presūsi *S*   ex *om. v*   22 sūmenda *S*   23 interea *S*
 25 que *S*   27 cum propheta dicere *v*   28 domus] habitationis *v*

tuae, quia secundum ipsius domini nostri sententiam non in
 manu factis habitat deus nec in tabernaculis uiri bene-
 placitum ei, sed beneplacitum est ei super timentes
 se et in eo, qui sperat in misericordiam. et ipse iterum
 nos per prophetam docere dignatur: caelum mihi thronus 5
 est, terra autem scabellum pedum meorum. quam
 mihi sedem aedificabitis aut quis erit locus requie-
 tionis meae, nonne haec omnia fecit manus mea? aut
 super quem alium respiciam, nisi super humilem et
 quietum et trementem sermones meos? et ipse in euan- 10
 gelio dominus clamat: uenite ad me omnes, qui laboratis
 et onerati estis, et ego reficiam uos et reliqua, quae se-
 cuntur. et ideo, in Christo domino carissima soror ac filia,
 pristinae conuersationis ambitione deposita humilitatem debes
 cordis induere, misericordiam indigentibus fenerare, castitatem 15
 non solum corporis, sed animae procurare, quod adiuuante do-
 mino ut acquirere ualeas pariter et custodire, ieiunandum est
 saepius et semper orandum, quia Adam paradisi et custos de-
 legabatur et colonus, scilicet ut haberet operandi materiam
 libertas arbitrii et, quod orationum obtinuisset industria, par- 20
 citatis abstinentia custodiret. sed quoniam neglexit sibi ser-
 uare ieiunium, per concupiscentiam uetitam amisit et uitam et
 immortalitatem.

Sub Hierobabel muros Hierusalem reuersi ad captiuitatem
 reparabant, cum eis esset contra alienigenas pro eorundem 25
 murorum restauratione certamen, operabantur dextra et sinistra
 pugnabant, scilicet scutum fidei laeua contra aduersarios prae-
 tendentes et dextra bonorum operum tamquam lapidum con-
 positorum moenia construentes. sed et ipsi uiri, qui aedificabant
 cum prophetis suis, super lumbos cincti operabantur, quod et 30

1] Act. 17, 24; Psalm. 146, 10.   5] Esai. 66, 1.   11] Matth. 11, 28.
 18] Gen. 2, 15.   24] 2 Esdr. 4, 17.

2 manufactis] templis *ex Uulg. add. Kr.*   4 sperat *v.* sperant *S*   miã *S*,
 misericordia *v* ipse *suprascr.* *S*¹   5 tronus *S*   6 scabillũ *S*   11 om̃ *S*
 15 fenerare *S*   18 paradysi *S*   custos *S*¹   diligatur *S*¹, delegatur *S*²
 19 operando *ex.* operandi *S*¹   24 Zorobabel *v in notis*   a captiuitate *Kr.*,
fort. recte   26 restaurationẽ *S*   27 leua *S.*   aduersario pretendens *S*

dominus in euangelio obseruare nos praecepit dicens: sint
 lumbi uestri praecinctorum et lucernae uestrae ardentes.
 praecinctus est lumbis, cuius caro castitati militat et non libi-
 dini, et mens illius tamquam ardens lucerna praefulget, quam
 5 praeceptis suis Christus accendit. quia haec omnia secundum
 apostolum in figura nostri facta sunt, scire nos conuenit,
 quod, quamdiu saeculi actibus fuimus occupati, tamquam Ba-
 byloniis et regi eorum captiui a Iudaea producti in hostium
 regiones seruiimus, unde per paenitentiam ad patriam, hoc
 10 est ad caelestem Hierusalem, matrem omnium fidelium, re-
 uertentes debemus omni uirtutum genere reparare conlapsa,
 sarcire discissa, delere praeterita, cauere praesentia, parare
 uentura, ut per benignitatem domini a pristina peccatorum
 captiuitate distracti non Babyloniorum regi, sed regi caelorum
 15 Christo in Hierusalem, quaeque congregatione sanctorum aedi-
 ficatur ciuitas, seruiamus. et idcirco faciem nostram debemus
 magis lacrimis rigare, quam lauacris, ut dicere cum propheta
 possimus: quia cinerem sicut panem manducabam et
 potum meum cum fletu miscebam.

20 Debemus corpus nostrum indefessis uigiliis et continuis edo-
 mare ieiuniis, ut uerum exercentes inter animam carnemque
 iudicium non caro dominetur spiritui, sed spiritui caro uicta
 deseruiat. cuius rei exemplum nobis dominus, dum per an-
 gelum ad Agar Sarrae ancillam loquitur, dedit, quae dominam
 25 suam deserere maluerat, quam audire dicens ei: reuertere et
 esto subdita dominae tuae, ut his laboribus omnibus et
 bonis operibus dedita possis esse et conuersatione perfecta et
 confessione deuota et in regno patris tui illius, de quo dominus
 in euangelio dicit: nolite uobis uocare patrem super

1] Luc. 12, 35. 6] 1 Cor. 10, 6. 18] Psalm. 101, 10. 25] Gen. 16, 9.
 29] Matth. 23, 9.

1 praecipit *v* 2 praecinctorum *S* lucerne *S* 3 praecinctus *S* 4 lucernam
 praefulgit *S* 6 apostolorum *S* facti *S* 7 babylonii *S* 8 iudea *S*
 perducti *Mommseus* 9 regionis *S*, regione *v* 12 discessa *S* praeterita *S*
 praesentias *S* 14 babyloniorum *S* 15 hierusalem *S* quaeque *S*, quaequae
Mommseus congregatio *S*, congregationi *v* 18 cinerem *S* 19 mesce-
 bam *S* 24 sarrae *S* 25 maluerat *S* reuertere *v*, reuere *S* 26 do-
 mine *S* ut *v*, et *S*

terram, unus enim est pater uester, secundum nomen tuum in illa beatorum turba uera splendere Ceraunia et uocabuli tui auctor existere, <de> quo splendore operum dominus dicit: sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera uestra bona et magnificent non uos, sed patrem uestrum, qui in caelis est. cuius est et ut detur, et omne, quod datur, quia iuxta apostolum omne datum bonum a sursum de patre luminum descendit, a quo et uoluntas tribuitur et praestatur effectus. 5

Quia paenitentia non nomine tantum obtinenda, sed actu est exsequenda, paenitentia non est nomen otiosum, quae ex qualitate operis possidet laboriosa uocabulum. non enim potest paenitens dici, qui paenitenda committit, sed ille, qui praeterita peccata uel maculas humilitate cordis, subiectione corporis, bonorum operum sedulitate, adsiduitate orationum, continuatione gemituum, pectoris contusione, lacrimarum profusione detergit, ut possit dicere cum propheta: ne memineris iniquitates nostras antiquas, utique non cotidianas, et illud: laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrimis meis stratum meum rigabo, et iterum: rugiebam a gemitu cordis mei, et iterum: quoniam iniquitates meas ego pronuntio et cogitabo pro peccato meo. sint ideo hic crimina nostra ante nos, ut contra nos in die iudicii esse non possint et illud etiam hic positi cum fiducia dicere mereamur: delictum meum ego cognosco et iniustitias meas non operui. dixi: pronuntiabo aduersus me et iniustitias meas domino et tu remisisti impietatem cordis mei. certum est, quod, in quantum tibi de priori conuersatione displicueris, in tantum domino placebis 20

4] Matth. 5, 16. 7] Iac. 1, 17. 17] Psalm. 78, 8. 18] Psalm. 6, 7.
21] Psalm. 37, 9. Psalm. 37, 19. 25] Psalm. 31, 5.

2 turba *v*, tuba *S* 3 de *add. v*, *om. S* 5 non *v*, nos *ex uos S*
6 et *ante ut suprascr. S* 8 descendit *S* 11 ociosum *S* 13 paenitentia
*S*¹, paenitenda *S*² preterita *S* 16 detergit *v*, detegit *S* 20 et *ante*
lacrimis *add. v* 23 ut *Kr.*, et *S* 24 nos] ut *add. v* iuditii *S* 25 fidu-
ciã *S* cognosco *S* 29 conuersationis *S*

et, in quantum tibi placueris, illi sine dubio displicebis, qui dicit: quoniam dissipat ossa hominum sibi placentium.

Et ideo tamquam seuerissimi censores culpas nostras in nos ipsi districtius uindicemus, ipsi nobis per diuersos corporis
 5 cruciatus quodam modo tortores existamus et iudices, ut in illo iustae examinationis tempore non habeat in nos regis sententia, quod damnet, quos iam hic castigatoris uitae disciplina correxerit, quia iustus et misericors iudex bis non iudicat in id ipsum, hoc est ei se exhibebit mitem, quem inuenerit hic esse
 10 prae peccatorum satisfactione crudelem, illi benignum, quem in hac uita sibi recognouerit fuisse districtum, secundum illud euangelicum: qui perdidit animam propter me, inueniet eam, uel illud: beati, qui nunc lugetis, quia ridebitis. breue est enim omne, quod in hoc mundo agitur,
 15 siue bonum siue malum, sicut experimentis, ut dominus aut permisit aut uoluit, iam probasti. et idcirco ad sustinendas pro dei amore pressuras constantes esse debemus, quia, si ad uesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia subsequetur. itaque nunc seramus in lacrimis, quod tunc metamus in gaudiis.
 20

Haec pauca ad confortandam fidem uestram pro exhortationis solatio dicta sufficiant, quae licet ipse non faciam, tamen, ut et uos agatis, exhortor. scio enim exhortationi positam esse mercedem, quia legimus: flete cum flentibus, et ne forte
 25 tu in iudicio diceres: quaesiui, qui simul mecum contristaretur, et non fuit et consolantes me et non inueni. perfectiora uero atque maiora in scripturis diuinis, unde ista

2] Psalm. 52, 6. 12] Matth. 10, 39. 13] Luc. 6, 21. 17] Psalm. 29, 6. 19] Psalm. 125, 5. 24] Rom. 12, 15. 25] Psalm. 68, 21.

1 illi *ex ille S*¹ 4 et *ante ipsi add. v* 5 cruciatus *S* quodammodo *S* tortores quodammodo *v* ut *Luetjohann*, et *S* 6 regi *S* 7 castigat[i]onis *v* correxit *v* 9 exhibet *v* 10 pre *S* 11 cognouerit sibi *v* 12 euangelium *S* 15 experimentis *S*¹ ut *om. v* 16 permisit *S*, promisit *v* probari *v* 17 praesuras *S* 18 subsequetur *Kr.*, sequitur *S* 19 metamus] *S*, *cf. p. 401, 26* 21 exortationis *S* 22 sufficiunt *v* 23 agatis *v*, cogatis *S* exhortor *v*, exhortator *S* 24 qui *S* flere *v* 25 iuditio *S* diceris *S*

decerpta sunt, instrumenta perquire, si uis aut coepta perficere aut ad pollicita peruenire. dabit tibi taliter quaerenti dominus scientiam pariter et uirtutem, ut et lecta intellegas et intellecta custodias. nam pater orphanorum et arbiter uiduarum, cum te de se tantum sperare conspexerit, et pupillis tuis tribuet paterna pietate praesidium et te remuneratione iudicis perducet ad praemium. 5

XVI.

DOMINO SANCTO ET APOSTOLICO AC MIHI PRAE CETERIS IN CHRISTO
DOMINO CULTU AFFECTUQUE PECULIARIUS EXCOLENDO PATRONO ET
PAPAE AEONIO EPISCOPO RURICIUS EPISCOPUS. 10

Ante paucum tempus litteras uestrae sanctitatis accepi, quibus etiam de inofficiositate tanti habuistis adfectuosius commonere dicentes: nihil caritate praestantius. quod ego ualde uerum esse confirmo et secundum apostolum illam caritatem dico esse perfectam et sublimem, quae de corde puro et conscientia bona et fide non ficta procedit, quae iuxta eundem apostolum patiens est, benigna est, quae non inflatur, non aemulatur, non quaerit, quae sua sunt, non gaudet super iniquitate, congaudet autem ueritati, omnia credit, omnia sperat, et inde est, quod numquam cadet. patiens est, quia contra temptationes saeculi uel procellas in deum defixa perstat immobilis. benigna est, quia proximorum profectibus delectatur. non inflatur, quia non superbit humili. non aemulatur, quia inuidere nescit aequali. non quaerit, quae sua sunt, dum iuxta domini sententiam sibi etiam minimos anteponit et aliorum commoda suis mercatur incommodis. non gaudet super iniquitate, quia laetari nisi fratrum prosperitate non nouit. congaudet autem ueritati, quia amicam sincera, non fucata dilectione ueneratur nec falsa 25 30

16] 1 Tim. 1, 5. 18] 1 Cor. 13, 4. 26] Matth. 25, 40.

1 decerpta *v*, discerpta *S* 2 querenti *S* 3 licita *S* 4 orfanorum *S*
5 compererit *v* tribuit *S* 6 presidium *S* perducit *S* 9 ceteris *S*
13 quilius *S* 16 que *S* 17 fide *ex* fiete *S*¹ que *S* 18 paciens *S*
que *S* 19 querit *S* que *S* 20 iniquitatẽ *S* 22 cadit *Kr. coll. p. 400, 5*
paciens *S* 23 perstat *v*, praestat *S* 26 querit que *S* 30 fugata *S*

adulatione subsannat, sed uero honore concelebrat. omnia credit,
 quia in mandatis diuinis promissisque confidit, et ideo omnia
 sperat, quia pro minimis magna, pro caducis perpetua, pro
 temporalibus aeterna sibi retribuenda non ambigit. numquam
 5 cadit, quia humilitas habere non potest casum, cum habeat
 semper ascensum, et, cum iugiter excelsa meditetur, habitare
 tamen in sublimibus non praesumit. cum conuersatio eius
 habeatur in caelis, ipsa tamen uidetur adhaerere terrenis ex-
 celsa opere, mente deiecta habens, unde gloriatur in domino
 10 nec tamen extollatur in saeculo.

Haec, quia iussisti, scribere non pro eruditione nostra, sed
 pro uestra dignatione praesumpsi. uestrum uero est nos edo-
 cere uerbis et ad hanc eandem caritatem prouocare semper
 exemplis, quia dilectio, quae ante cognitionem mutua inter
 15 absentes epistulario inchoata sermone semper et fota est, debeat
 augeri corporali uisione, non minui, et crescere intuitu, quae
 coepit affatu.

XVII.

20 DOMINO SUBLIMI SEMPERQUE MAGNIFICO FRATRI TAURENTIO RURICIUS
 EPISCOPUS.

Exigit solliciti cordis affectus, ut inperitioris promatur af-
 fatus, nec erubescit rusticitatis obprobrium, dummodo impleat
 caritatis imperium, sicut sanctus apostolus dicit: perfecta
 caritas foras mittit timorem, quia longe melius est pro-
 25 ximum diligere sincere, quam praedicare perfecte, siquidem
 multo plures inueniuntur in mundo eloquentiae lepore praediti,
 quam dilectionis uigore perfecti, quia, sicut, quod bonum est,
 rarum est, ita arduum, quod aeternum. procliuis namque iuxta
 domini sententiam et trita uia est, quae praecipitat in gehen-

23] 1 Ioann. 4, 18. 28] Matth. 7, 13.

1 subsannat *S* 2 diuinis mandatis *v* 3 sperauit *v* 8 adherere *S*
 9 opera *v* 12 dignatione uestra *v* 13 eadem *S* 14 exemplis *v*,
 exem. *S* mutuo *v* 15 debeat *Kr.*, debeant *S*, debet *v* 19 taurencio
S, Turencio *v* 22 obppriũ *S* 24 es *S* 25 sinceræ *S* perfectæ *S*
 26 prediti *S* 28 quoætnum *S*

nam, artior uero et difficilior, quae sublimat ad gloriam. quae <causa>, nisi quia illa multi gradiuntur, hac pauci? et ideo imminente iam praesentis aevi termino et senii die usque-
 quaque uicino, sicut nos etiam docet caesaries detonsa uel con- 5
 uenit, ne in ueteribus annis iuuenalia facta meditemur atque
 in confecto corpore et corde decrepito adulescentiae regnet cu-
 pido, de qua iudicii tempore in illo tremendo aeternae dispensa-
 tionis examine, quando ille omnium mortalium testis et iudex non
 solum merita ponderaturus et facta, uerum etiam uerba est 10
 discussurus et uota, iuxta pollicitationem suam aliis de aquae
 frigidae praebitione daturus est praemium, aliis de otiosi uerbi
 leuitate supplicium, reos nos, etsi non de perpetrati facinoris
 uoluptate, saltem de concupiscentiae uoluntate constituat, quia,
 qui uiderit mulierem ad concupiscendum, iam moe-
 chatus est eam in corde suo. 15

Quod et de rebus omnibus aliis similiter obseruare nos con-
 uenit, ut singulis appetentiae partibus inbecillis huius corporis
 amputatis talibus membris sic debiles et tamen integri potius
 introeamus in regnum, quam salui et tamen perdit in aeter-
 num proiciamur incendium. his omnibus salubriter pertractatis 20
 et rite perspectis, dum tribuuntur indutiae, declinemus a malo
 et bonum incessanter operemur, obliuiscamur praeterita, con-
 temnamus praesentia, futura cupiamus, obliuiscamur in factis,
 recordemur in conscientiis, ut omne peccatum nobis moriatur
 in uita, uiuat in paenitentia, nunc seminemus in fletu, quod 25
 postmodum metamus in gaudio, quia tempus huius uitae
 tempus est operis, dies uero retributionis tempus est messis,
 quando sine dubio hoc unicuique apparebit in germine, quod

11] Matth. 12, 36. 14] Matth. 5, 28. 21] Gal. 6, 10. 25] Psalm. 125, 5.

1 arcior *S*   difficilior *S*   2 quae causa nisi *v*, quae nisi *S*, qua
 enisi *Mommsenus lacunam post quia statuens (suppl. laborant)*   ulla *S*
 3 || ϵ i *S* (erat *s in ras.*)   4 uel detonsae *coni. Mommsenus*   7 iudicii *S*
 8 mortalium *v*, mortalis *S*   10 pollicitacionē *S*   aliis de *om. v*   11 prae-
 bitioni *v*   ocioso (ociosi *S*²) uerbo *S*, *corr. v*   12 perpetrati|| *S* (*s in ras.*)
 16 alii *S*   17 singulis] sine ullis *Mommsenus*   inbecilis *S*   18 anpu-
 tatis *S*   et *v*, ut *S*   19 quam *v*, quasi *S*

nunc spargit in semine, sicut ait quidam sanctorum: respondit mihi cras iustitia mea, cras utique diem resurrectionis appellans.

Haec nos, fratres optimi, non pontificali auctoritate, sed fraterna pietate fidenter scribere unanimitati uestrae caritate dictante praesumpsimus, quibus uobis uel circa uos non dictatoris ingenium, sed germani probaremus affectum. salutem itaque dicens rogo, sicut promittere dignati estis, librum nobis sancti Augustini de ciuitate dei per portitorem harum sine dilatione mittatis, cuius dum nos lectione aedificatis in terris, uobis eiusdem ciuitatis habitacula praeparetis in caelis, ad quam tamen aliter peruenire non possumus, nisi caritatis gradibus conscendamus, quia ipsa est eminentior uia, quae nos et in hac positos sociat deo et deposita perducit ad deum, de qua etiam propheta testatur: ambulabant de uirtute in uirtutem, uidebitur deus deorum in Sion. quam ob rem hic collyrio bonorum operum oculos cordis acuamus, ut illic deum uidere possimus, quia secundum euangelium beati mundo corde, quoniam deum uidebunt. ac perinde oportet hic interioris hominis praeparetur intuitus, ut illic non hebetentur obtutus.

XVIII.

DOMINO SANCTO AC BEATISSIMO ET MIHI PECULIARI CULTU AFFECTUQUE SPECIALITER EXCOLENDO PAPAE SEDATO EPISCOPO RURICIUS EPISCOPUS.

Culpatis me saepius et crebrius inputatis, quod indiuiduae mihi in Christo domino beatitudini uestrae hucusque non scripserim. utinam sic esset facultas faciendi, sicut est scribendi

1] Gen. 30, 33. 15] Psalm. 83, 8. 18] Matth. 5, 8.

4 hac *S* uos *v* fratres optimi *v* optimae *S* 5 *num* fidentes *scribendum?* 6 praesumpsimus *S* quibus] qui ut *v* 7 salute *S* 9 sancti] s. *S* agustini *S* 13 eminentior *v*, eminenter *S* uos *v* 14 positos] uita *suppl.* *Luetjohann* de posita *v* 15 ambulat *v* 16 syon *S* 17 collirio *S* 19 deum *add. v, om. S Kr.* proinde *v* 20 habitentur *S, corr. v* 23 peculiare *S* 24 papae] patrono *Kr. coll. II 34, 35* sedat' *ēps S* 28 uoluntas scribendi *v*

uoluntas, ut caritas, quae corde concipitur, ore promeretur. sed, ubi deest effatus, siletur affectus et intra latebras pectoris contenta est sui conscientia se non esse in dilectione culpabilem, etsi in officiorum redhibitione se non cernit aequalem, quia confidit, quod, sicut ipsa amorem fratris in se sui coniectione 5 persentit, ita et diligens frater eum similiter possit ex sua dilectione cognoscere, quia nulla re melius aliorum cordium secreta quam arcanorum nostrorum contemplatione metimur. tantum enim nos ab alio diligi credimus, quanta eum nos caritate diligimus. 10

Parui itaque petitioni uestrae, parui iussioni, ut qualibuscumque sermonibus contexta uobis scripta transmitterem, quae uos, si nos simpliciter, ut confido, diligitis, aut confestim delebitis, ne, quod uobis cordi est, aliis incipiat esse despectui, quia non aequali iudicio amor audit et odium, aut certe uobis 15 tantum relegenda seruabitis, ut, quoties in uobis uidendi nos caritatis ignis exarsit, desiderium uestrum eorum conloquio temperetis. quin etiam, ut amoris nostri circa uos sinceritatem plenius nosceretis, <auribus uestris> iniuriam inferre praesumptimus, quia certi sumus, quod non tam diserta cupiunt audire 20 quam fortia, non tantum uoluptuosa quam uera. quapropter credimus, quod pietati uestrae nec longitudo paginae nostrae adferat satietatem nec rusticus sermo fastidium, scientes, quod, quanto nos amplius ruminaueritis, tanto esuriatis ardentius.

XVIII.

25

SANCTO RURICIUS CLIENS PATRONE
 SEDATO monitis parens paternis
 Grates concinit et refert salutem.
 Quem blandis precibus rogat timendo,

1 ut] et v promeretur *Mommsenus*, promitur *S*, promatur v 2 silet v
 4 ofitiorum *S* 6 persentit ita *Luetjohann*, persententia *S*, persentiat
 ita v 9 ab alio—eum nos *om. v* 14 es *S* despectui *S* 15 iuditio *S*
 19 auribus uestris *addidi praeunte Kruschio coll. p. 362, 9, om. S*
 20 certi sumus v, certissimus *S* deserta *S* 21 forcia *S* tantū *S*,
 tam v 23 sacietatem *S* 29 ragat *S*

Ne fors displiceat leuis camena
 Tanti iudicio minor magistri.
 Hoc tu luminibus libens recurre,
 Hoc sanctis manibus frequens reuolue,
 5 Hoc tu dum relegis, mei memento.
 Me semper recolat canatque lingua
 Et mens me teneat, sopor retentet,
 Me semper recinat tuum labellum.
 Hos tu uisceribus piis reconde,
 10 Hos tecto residens uiamque carpens,
 Hos inter calices toro recumbens
 Et parcas epulas cibosque dulces,
 Antro pectoris et medulla cordis
 Inclusos recita canente mente.
 15 Sic nos et mutuos uidere uultus
 Et uiuis tribuat referre uerbis,
 Quae nunc intima pectoris fatigant,
 Largitor deus omnium bonorum
 Christus cum patre sempiterno regnans
 20 Sancto spiritui dignantes hymnos.

XX.

DOMINO INDIUIDUO SEMPERQUE MAGNIFICO FILIO RUSTICO RURICIUS
EPISCOPUS.

Inquietudinem mihi ab aliis et uobis a me facit amicitia
 25 communis, quia, qui me apud uos, non dico multum, sed omnia
 posse confidunt, ad ecclesiolam nostram pro sua securitate con-
 fugiunt. quorum ego non possum non et condolere gemitibus
 et precibus oboedire, ut pro ipsorum quidem reatu, sed et pro
 uestro pariter profectu potestati uestrae adtentius supplicem.
 30 nec mireris, quod dixi illorum reatum ad uestrum pertinere
 profectum, siquidem illorum indulgentia uestra fit uenia, sicut

1 camina *S* 2 iuditio *S* 3 reuersa *v* 3. 4. 5 hoc] hos *Luetjohann*
 5 relegis *S*¹ *in rasura* mem&ro *S* 8 labellum *v*, bellū *S* 11 foro *v*
 12 cybosque *S* 14 cante *S* 15 uultos *S* 18 largior *S* 20 hymnos]
 finiunt uersus *add. S* 24 ||b *S*¹, ab *S*² amicitiae *S* 27 ego *om. v*

et inopum indigentia largientum esse noscitur copia. hoc enim nobis retribuetur in iudicio, quod praestiterimus in saeculo dicente ipso domino: dimittite et dimittetur uobis, date et dabitur uobis, et iterum: si dimiseritis hominibus, et pater uester dimittet uobis peccata uestra. 5

Unde euidenter agnoscimus deum nostrum sententiam suam in nostra posuisse censura, qui precum nostrarum misericors et iustus auditor potestati suae de nostra lenitate praescrispsit, ut in eos quodam modo non haberet ius seueritatis, quos hic audios non perspexerit ultionis, quia, quod ipse est, hoc et nos 10 esse desiderat. misericors est, misericordes quaerit dicens: estote perfecti, sicut et pater uester perfectus est. cotidie ueniam peccantibus et supplicantibus tribuit, ideo et indulgentiam a peccatoribus poscit. unde et oratione dominica ipsius dicimus doctrina: dimitte nobis debita nostra, sicut 15 et nos dimittimus debitoribus nostris. quibus uerbis durissimis nos uinculis inligamus, nisi, quod pollicemur, implemus, quia et per prophetam sic dicit: homo homini tenet iram et a domino quaerit medellam. quapropter pro Baxone, qui ad ecclesiam Userca confugit, intercessor accedo 20 sperans, ut primum pro dei timore, deinde pro nostra intercessione ipsi parcere digneris, cuius absolutione et in nobis tollere confusionem et uobis potestis comparare mercedem.

XXI.

RURICIUS EPISCOPUS CAPILLUTO FILIO SALUTEM.

25

Ingrata mihi est frequentior aegritudo uestra, quae mihi etiam uidetur commonitio esse diuina, qua mauult dominus

3] Luc. 6, 37. 4] Matth. 6, 14. 12] Matth. 5, 48. 15] Matth. 6, 12.
18] Eccli. 28, 3.

1 inopium et largientum v 2 iudicio S praesteterimus S 3 et om. S
dimittitur S 5 dimittit S 6 nostrã S 10 audius S¹ prespexerit S
11 querit S 14 a S *suprascr.* peccatoribus *ex* peccatorum S *post* et
uidetur in inserendum 17 inlegamur S 18 qui v *ante* dicit *suppleas*
deus tenit S 19 ira S querit S medillã S 20 ecclesiae uiscera v *in*
notis, ubi etiam ecclesiae uterum *uel* ecclesiam Userchae *comicitur*, eccle-
siam usercae v *in textu* adcedo S 26 frequentiosa egritudo S 27 esse
commonitio v *coñotio* S diui|||| S¹, diuina S² qua mauult v, quã uult S

noster pro sua pietate largissima peccatores castigare quam
 perdere, ut, quos annorum suorum aetas longaeua non conuicit,
 uel conuincat infirmitas, ut deponant saeculi byrrum et sumant
 ecclesiae uestimentum, quod est cilicium, contritionis indicium,
 5 quia cor contritum et humiliatum deus non spernit.
 ille enim uadit ad caelum, qui se conludit ad solum, quia, qui
 se exaltat, humiliabitur et, qui se humiliat, exaltabitur.
 unde et dicit paenitens ille perfectus: adhaesit pauimento
 anima mea, domine, uiuifica me secundum uerbum
 10 tuum. quid est secundum uerbum tuum, nisi secundum pro-
 missionem tuam? quod, qui coram te peccata sua defflerit con-
 punctus in mundo, tu eum perduces in regno, ubi possit dein-
 ceptus cantare securus: audiuit dominus et misertus est
 mihi. dominus factus est adiutor meus. conuertisti
 15 planctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum
 meum et praecinxisti me laetitia. unde suadeo pietati
 uestrae, ut, quod cogitastis, celerius deo adiuuante faciatis, quia
 mors non tardat ipso domino dicente: ne tarderis conuerti
 ad deum nec differas de die in diem. subito enim
 20 ueniet ira eius et in tempore uindictae disperdet te.
 ideoque, dum tempus habemus, conuertamur ad dominum, ut
 non cum hoc mundo damnemur, quia sine dubio illi misericors
 deus suum praestat auxilium, quem circa praecepta sua cernit
 adtentum.

25

XXII.

RURICIUS EPISCOPUS EUFRASIO EPISCOPO.

Gratias ago sincerissimae in Christo domino germanitati
 uestrae, quod perlato taedio ad uos nostro confestim nos litteris
 uestris uisitare tanti habuistis, qui, dum infirmitatis nostrae

5] Psalm. 50, 19. 6] Matth. 23, 12. 8] Psalm. 118, 25. 13]
 Psalm. 29, 11. 18] Eccli. 5, 8.

2 longaeua *S* conuicit *scripsi*, conuenit *S*, conuincit (*Kr.*) uel correxit
v in notis 3 byrrū *S*, byssum *v* summant *S* 5 num spernet *scri-*
bendum? 6 conludit *S* 8 adhesit *S* 12 perduces *scripsi*, perducis *S*
 regnum *Kr.* 16 precinxisti *S* 20 uenit *v* disperdit *S* 23 prestat *S*
 27 sincerissime *S*

sollicitudinem geritis, sanitatem uestri pectoris adprobatis, quia, sicut ipsi melius nostis, finis praecepti est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, et, qui uisitat infirmum, in dilectione firmatur. unde peculiarius spero, ut, quem requiritis affatibus, orationibus adiuuetis. red-
euntibus itaque gerulis litterarum reddo mutuam sospitationis officium et, sicut ad uos rumor peruenit, sufficienter me secundum miserationem diuinam, non secundum merita mea tribulatum esse significo, quia ipse, qui cibatur lacrimis imminente mensura, castigationi iuxta pietatem suam pro inbecillitate nostra modum statuit, ne infirmitas nostra in manus suae correptione defecerit. ideoque propitia miseratione sua iam commodiorem esse me nuntio. consolationem uobis uestri maeroris pagina deferente transmittens, ut, qui estis laboribus nostris pro caritate compatiens, sitis laetitiae in dei nomine de recepta incolumitate participes, ipsius lectione dispono. ora pro me.

XXIII.

DOMINO DEUINCTISSIMO SEMPERQUE MAGNIFICO UERO RURICIUS EPISCOPUS.

Relectis litteris pietatis uestrae gratias deo egi, quod uos prius reualuisse quam infirmatos esse earum relatione cognoui. quod uobis tam frequenter accidere propitio potius deo quam offenso confido, quia, quem diligit dominus, corripit, castigat autem omnem filium, quem recipit. in diuina itaque uos disciplina susceptos sedula admonitio et mitis ostendit, quia paterna clementia mauult per multimoda incommoda neglegentem corrigere filium, quam punire peccantem,

2] 1 Tim. 1, 5. 4] Eccli. 7, 39. 9] Psalm. 79, 6. 24] Prou. 3, 12; Hebr. 12, 6.

2 precepti *S* 6 itaque *suprascr.* *S* gerulis *ex* regulis *S*¹ suspi-
tationis *S* 7 offitium *S* rumo^r *S* 9 immine mensuram *S* (nte *man.*
alt.), in mensura *Kr.*, in minima mensura *v* 12 deficeret *Kr.* 13 uo-
bis *v*, urbis *S* meroris *S* 15 compatiens *S* 16 incolumitate *S*
19 deuictissimo *S* 21 relectis *S* deo gratias *v* 23 accedere *S* 25 re-
cepit *S* diuinam . . disciplinam *Luetjohann* 27 uult *S*¹ 28 corrigere *S*

mauult nutantem ac dubium ad seruitium suum habenis piae moderationis adtrahere, <quam> errabundum et per saeculi praecipitia lapsantem acriore uerbere cohercere.

Ipse est enim indulgentissimus pater familias, qui animam
 5 suam ponit pro ouibus suis. ipse est bonus pastor, qui ouem
 perditam ad caulas dominicas mauult propriis humeris repor-
 tare sollicitus, quam stimulis urgentibus reuocare destrictus.
 ipse est pater pius, qui male prodigo filio et praeceptae sub-
 stantiae decoctori ad se uel sero redeunti non solum crimina
 10 anteriora non inputat, uerum etiam praemia amissa multiplicat,
 dum ulnis fouet, osculis permulcet, muneribus ditat, doctrina
 confirmat non tantum ad eius indignatus abscessum, quantum
 laetatus ad reditum. ipse enim omnium horum nominum in
 se effectus affectusque suscepit, ut, sicut dicit apostolus, multi-
 15 farie multisque modis nos erudiret uerbis, instrueret disciplinis,
 prouocaret beneficiis, informaret exemplis, reconciliaret prece,
 redimeret passione, uiuificaret morte, immortalitate donaret,
 iustificaret resurrectione, ascensione portaret et reconciliatos
 per sanguinem suum in eam, a qua excideramus, patris gratiam
 20 reformaret. ipse enim est apud patrem propitiatio nostra sine
 cessatione suggerens pietati suae: pater, non solum pro his
 rogo, sed pro his, qui credituri sunt in me per uerbum
 illorum. pater, uolo, ut, ubi ego sum, et ipsi sint
 mecum. pater, ignosce illis, nesciunt enim, quid fa-
 25 ciunt. ipse nobis cotidie per apostolum suum clamat: no-
 lite diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt.
 qui enim diligit mundum, non est caritas patris in eo,
 quia omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis
 et concupiscentia oculorum et superbia uitae humanae,

5] Luc. 15, 5. 14] Hebr. 1, 1. 20] 1 Ioann. 2, 2. 21] Ioann.
 17, 20. 24; Luc. 23, 34. 25] 1 Ioann. 2, 15.

1 habenis *v*, habens *S* pie *S* 2 quam *add. v*, *om. S* 5 pater *v*
 7 destrictus *Luettjohann*, districtos *S* 8 male prodigo *v*, malep̄ *S* (*o.*
man. alt.) praēceptae *S* (*p man. alt.*), *cf. p. 354, 8* 10 ueruerū *S*
 ammissa *S* 13 horum omnium *v* 17 redimeret *S*¹ 19 excederamus *S*
 23 ut *om. v* 26 diligere *S* que *S* 29 et *ante* concupiscentia *om. v*

quae non est de patre, sed de mundo est. et mundus transit et concupiscentia eius, qui autem fecerit uoluntatem dei, manet in aeternum, sicut et deus manet in aeternum.

Ipse in euangelio blanditiis inuitat, muneribus prouocat, adhortatione sollicitat dicens: uenite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis et reliqua, ut quasi iugo salutaribus subdentes colla praeceptis salutari suo [humilitatis et miseriae] currui subiungamus et ideo auderemus reuocantem sequi, audire clamantem, blandientem modo non spernere, ne sentiamus postmodum iudicantem. quo iudicio, sicut ipse in euangelio praemonere et docere dignatus est, cum in maiestatis suae sede consederit, quando non solum merita ponderaturus et facta, uerum etiam uerba est discussurus et uota, quem hic nunc uiderit salutaria sua praecepta neglegere et admonitiones suas saluberrimas superba mente contemnere, non solum cum stultis a ianua regni caelestis excludet, uerum etiam partem ipsius cum infidelibus deputabit, ut, cum quibus habet in saeculo societatem, cum hisdem in aeternum habeat portionem.

XXIII.

20

FILIO CONSTANTIO RURICIUS EPISCOPUS.

Quamlibet Baccho, symphoniis et diuersis musicis nec non etiam et puellarum choris te deditum esse cognouerim, tamen, quia bonum est ab his, dum perualde feruet adulescentia,

6] Matth. 11, 28. 12] Matth. 19, 28.

5 adoratione *S*¹, adortatione *S*² 7 honerati *S* iugo *scripsi*, iugum *S*, nobis suae lenitatis imponat, ut *suppl. ex II 32 Kr.* 8 humilitatis et miseriae *om. S in textu, sed in margine man. alt.:* causae humilitatis et miseriae *exstat*, libertatis et misericordiae *v* 9 curui *S* subiungamus *scripsi*, subiungemus *S*¹, subiungimus *S*², subiungamur *v*, subiungemus *Mommsenus*, fortasse subiungeremus *scribendum* ^{au}deremus *S* (au *man. alt.*), deliberemus *Mommsenus* 11 iuditio *S* 12 premonere *S* 13 consederit *Kr.*, consederet *S*, consideret *v* merito *S* 15 precepta *S* 17 excludit *S* 18 deputauit *S* 19 hisdē *S*, iisdem *v* porcionem *S* 21 constancio *S* 22 bacho *S* simphoniis *S* 24 perdede *S*¹(?), perualde *S*²

aliquoties respirare et magis domino uacare, quam Libero, parentibus quoque operam dare, quam cantibus, moneo, ut crastino, quod erit quarta feria, Briuae, temporius tamen, quod te facturum minime credo, mihi ieiunus occurras.

5

XXV.

EIVSDEM ALIA.

Aliud mihi deo teste promiseras, quod ipsum deberes colere, non Ianum, cuius criminis etiam me uis esse consortem, ut ego ad hunc errorem colendum delicias subministrem et oleum
 10 incendio superfundam. quod neutro nostrum noueris expedire. sed dicis fortasse: pollicitus es. quo ore a me promissa perquires, cum tu sacramenta uiolaueris? unde dabis ueniam meae promissioni, quamdiu te huic seruire cognouero passioni, ne confirmare uideamur factum, cuius reprehendimus pactum,
 15 et simus scandalo, cui esse debemus exemplo.

XXVI.

RURICIUS APOLLINARI SUO SALUTEM.

Quia nostri curam semper gerere pro mutua caritate dignamini, indico sollicitae pietati et piaae sollicitudini uestrae, nos
 20 non paruum quidem, sed deo propitio uoluptuosum a uobis reuersum sumpsisse negotium, quod nobis plurimum prodesse posset, si aut intentionem intellectus aut intellectum sequeretur ingenium. sine causa enim solis ortum caecus expectat. ille quidem uidentibus semper exoritur, non cernentibus uero iubar
 25 ipsius quasi nubibus semper operitur. Sollium enim nostrum domnum patremque communem, quem transcribendum sublimitati uestrae dedisse me dixeram, legendum recepi. cuius lectio, sicut mihi antiquum restaurat affectum, ita prae obscuritate dictorum non accendit ingenium, quamlibet ipsum post

1 respirari *S* uagare *S* 2 at *S*¹(?), ut *S*² 7 deberis *S* 8 ianuum *S* 9 delicias *S* 11 dicis *v* perquires *scripsi*, perquiris *S*
 12 uenia *S* 13 parsioni *v in textu*, portioni *uel* personae *v in notis*
 14 pactum *c. r.* factum *v* 15 cui *Kr.*, cuius *S*, quibus *v in notis*
 19 pia *S* 20 reuersu||s umsisse *S*¹, reuersũ sumsisse *S*² 22 possit *S*
 23 cecus *S* 24 iuari *S*

tam longi temporis spatium caritatis igniculum scintillis suis inter obliuionis fauillas utcumque relucentem nonnumquam et suspiriosis flatibus excitemus et interdum dulcibus nobis fletibus inrigemus, quo tamen ille imbre perfusus, quanto magis inficitur, tanto magis incenditur, quia per lacrimarum copiam desideriorum atque affectuum crescit flamma, non deficit. hunc ergo, si dominus piae definitioni uestrae tribuetur fautor, effectum uobis praesentibus percensere festino et effici discipulus de magistro, quia non me pudet etiam in hac aetate nec piget discipuli adripere industriam, dummodo affectatae artis consequar disciplinam. prius enim quilibet debet discere quam docere, quia praepropere doctoris usurpat supercilium, nisi discipuli susceperit ante famulatum. quid enim iustius, quam ut ipse sis paterni interpretis eloquii, qui uniuersa, quae ille conscripsit, non tam de codicis membrana, quam de cordis potes pagina proferre? cuius uos esse filios non solum generositate prosapiae, uerum etiam et eloquentiae flore et omni uirtutum genere conprobatis, quae bona uobis non tam doctrina contulit, quam natura, quia riuus de fonte prorumpens, licet fluendo proficiat et plenitudinem currendo conquirat, auctori tamen, unde sumit uocabulum, debet et meritum. quem si diuina clementia usque ad hoc tempus superesse uoluisset, sicut iam tum de uestra imitatione laetabatur, ita nunc de perfectione gauderet, cum spem ad rem cerneret peruenisse nec sibi inuideret aequalem, quem optauerat esse meliorem.

XXVII.

ITEM EIUSDEM ALIA.

Quamlibet per diaconem Iustum non meruerim litteras benigni pectoris et facundi oris accipere, quibus et erudiretur ingenium et desiderium pasceretur, ego tamen, qui malo affectuosus ru-

3 fletibus *v* 4 ille *S*¹, illo *S*² 6 deficit *S* 7 definitioni *S* tribuet ut *v* 8 percensire *S* 9 putet *S* 10 affecta te *S*, affecta aetate *v* 12 praepropere *v*, praepondere *S* 14 interpraes *S* 15 de cordis potest *S*¹ 16 uos *v*, nos *S* 19 ribus *S* 21 debit *S* 24 cerneret *v* 25 obtauerat *S* 29 facundioris *S* 30 mallo *S*

sticus, quam urbanus impius iudicari, scribendi oportunitatem
 mihi perire non passus sum, utpote qui mihi nolim, non
 dicam occasionem scribendi, sed nec uidendi uos unius saltim
 horae spatium deperire. ideoque salue plurimum dico et rogo,
 5 ut sine communi detrimento et utriusque compendio nos semper
 oportunitate porrecta litteris uestris inlustrare dignemini, quia,
 quod nobis in affectu inpenditis, non expenditis, quod tribuitis,
 non amittitis et, quod nobis in charta transmittitis, uobiscum
 corde retinetis.

10

XXVIII.

RURICIUS OMMATIO SUO SALUTEM.

Sic <a> pietate uestra discessi, quod a uobis penitus non re-
 cessi. in eadem uos parte hominis interioris exhibui, in qua
 uobis remansi. scio, quia ibidem remansi, unde me nec insidiator
 15 antiquus potuit neque recens conciliator excludere. unde etiam
 sententia illius uos sapientissimi Salomonis admoneo: filii, ne
 derelinquas amicum antiquum, nouus enim non erit
 similis illi. uinum nouum amicus nouus, ueterascet
 et cum suauitate bibes illud. et ideo nos ueterascamus
 20 in amicitiiis et de die in diem affectibus innouemur. quodsi
 amicus relinquendus non est, quanto magis pater, qui erudiit,
 qui nutriuit, qui adiuuante domino ad sacerdotium usque per-
 duxit, cui fortasse etiam iuxta diuinam misericordiam lucis
 istius debetur usura.

25 Sed haec ego beatitudini tuae scribo non quasi aliquid in-
 putans aut exprobrans, sed ut filio carissimo, quem sine ullo
 naeuo cupio in hoc mundo impietatis incedere et purum atque
 immaculatum in illo die iudicii coram deo et angelis eius ac

16] Eccli. 9, 14.

1 urbanus *S* ^u iudicari *S* 2 passus sum *v*, passum *S* nolim *Luet-*
johann, inolli *S*, nollem *v* 3 uidendi uos sed nec scribendi *Mommseus*
 4 orae *S* salue *S* 5 detrimento *S* utriusque] eum *add. Kr.* 6 digna-
 mini *S* 8 amittitis *S* 9 in ante corde *add. v* 11 ommatio *S*
 12 a *add. v, om. S* paenitus *S* 13 exhibui *S* 15 consiliator *S, corr. v*
 16 solomonis *S* filii *S* 18 ueteriscat *S* 19 bibis *S* ueteriscamus *S*
 25 ergo *S* 26 filio|| *S* (*s. cras.*) 27 incedere *S*

congregatione carnis totius apparere. saluto itaque unanimi-
tatem tuam et rogo, ut pro me orare digneris simulque, cum
oportunum uobis fuerit, nos tanti habeatis uisitare. uale.

XXVIII.

RURICIUS EUFRASIO SUO SALUTEM.

5

Miror sanctitatem uestram post tantorum et talium uirorum
iudicia potius quam rescripta etiam inscitiae meae quaesisse
sententiam. quod uos magis pro necessitudine quam necessi-
tate fecisse conicio, ne, cuius tanti habetis praecipuum in animo
tenere cultum, uideremini in negotio praetermisisse consensum. 10
unde gratias ago indiuiduae mihi in Christo germanitati uestrae,
quod ita de nobis praesumere et iudicare dignamini, ut nihil
habeamus aut in caritatis simplicitate subdolum aut in ueri-
tatis puritate fucatum. reddo itaque debitum unanimitatis of-
ficiū et de causa, qua mihi scribere dignati estis, idem me 15
quod et fratres nostros sentire significo. sed, quid facto opus
sit uel quid mihi potissimum fieri debere uideatur, per diaco-
nem uestrum uerbo fideliter intimaui, quae longum fuit litt^{is} 18
indicari. ora pro me.

XXX.

20

RURICIUS HERACLIANO SUO SALUTEM.

Qui se reum de officio esse cognoscit, prius supplicare debet,
quam audeat salutare, quia, sicut inportune occurritur inputanti,
ita oportune remittitur confitenti. et ideo nos nostram in palam
producimus noxam, ut facilius peruenire possimus ad ueniam, 25
quia non relinquitur locus inputationi, cum aditus patuerit deplo-
ranti secundum illam sententiam: dic tu prior iniquitates tuas,

27] Esai. 43, 25.

1 saluto *v*, s; *reliqua uersus parte abscissa S* 2 pr; *S* 3 oportun; *S*
ual: *S* 6 sanitatē *S* alium *S* 7 iuditia *S* etiam *om. v* 8 necessi-
tudine *v*, necessitate *S* 9 conitio *S* 10 praetermisse *S* 12 presu-
mere *S* 14 fugatū *S* offitiū *S* 18 quia *v* longum *cf. p. 414, 19,*
... m *S* 19 indicare *v* 21 ... icius *S* eracliano *S* 22 iui *S*
offitio *S* 25 produximus *v* 26 inputacioni *S*, imputanti *Kr.*

ut iustificeris. non enim praeualebit accusantis inuidia, ubi humilitas praecesserit subplicantis. quam ob rem nos, si iam excusando diluimus culpam, ueniamus ad causam. salutem ergo tantam dicimus pietati uestrae, quantam potest affectus intellegere et non potest sermo proferre, quantam sentire possumus et non ualemus exponere, quantam potest interioris mens desiderio calefacta concipere et non potest lingua exterioris adserere.

Unde gratias agentes ipsius caritatis auctori, qui eam in cordibus nostris est dignatus inserere, oremus, ut praecipuum suae largitatis munus in nobis custodire semper et iugiter dignetur augere, quia iuxta apostolum Paulum ipsa est eminentior uia, quae ducit ad uitam. quod superest, specialiter quaeso, ut communi patrono pro nobis cotidie supplicetis, quia, sicut legitis, multum ualet oratio iusti adsidua, et, sicut ipse dominus noster in euangelio dicit de illo, qui tres panes ab amico suo noctis tempore importune quidem, sed salubriter . . . , quod improbitati praestitum fuerit insistentis, quod negabatur amicitiiis flagitantis. reliqua per portitorem uerbo mandauit, quae longum fuit litteris indicari, unde, sicut principium epistolae continet, rogo, ut pro tarditate ueniam dare dignemini. uale.

XXXI.

RURICIUS EPISCOPUS CAPILLUTO FILIO SALUTEM.

Gratias ago pietati uestrae, quod me consolare de ciuitatis ordinatione dignamini, cum uobis sufficere deo propitio satis abundeque possitis. et ideo, quia, qui uobis et fratribus uestris

11] 1 Cor. 12, 30. 14] Iac. 5, 16. 15] Luc. 11, 5.

1 praeualebit *S* acusantis *S* 5 quantum *S* 6 interiores *S* 9 nr̄is
S, uestris *v* 10 sua largitatio *v in textu*, sua largitio *v in notis*
 11 Paulum *om. v* 13 pro *om. v* cotidiae *S* 17 petiit, fieri potest
suppl. Mommsenus praestitum *S* insistentes *S* 19 indicare *v* 20 tar-
 dita *S* 21 dignimini *S* 24 consulere *v* ciuitatis *S*, antistitis *Luet-*
johann, cuius talis *Mommsenus*, inter uerba ciuitatis et ordinatione exci-
 disse electione et uestra *suspiciatur Kr.* 26 abundeque *S* qui] quod *v*

placet, nobis displicere non debet, bene facitis, ut hominem, quem communis consensus elegit, ordinetis. sed admonete illum, ut ueritati studeat, non falsitati, paci, non perditioni, disciplinae, non discordiae, utilitati publicae, non priuatae cupiditati, iustitiae, non rapinae. tueatur bonos, emendet reos, 5 miseros non faciat, sed defendat, corrigat sotes, custodiat innocentes, ut ita agens magis futuro possit placere iudicio quam praesenti.

XXXII.

DOMINO INLUSTRI SEMPERQUE MAGNIFICO FILIO AGRICOLAE RURI- 10
CIUS EPISCOPUS.

Relectis litteris sublimitatis uestrae gratias deo egi, quod uos prius reualuisse ordinatione ipsius, quam infirmatos esse cognoui, ut nobis anxietatem tolleret et uobis redderet sospitatem. quam tamen infirmitatem uobis clementer inlatam pro- 15 pitio potius quam irato ipso domino nostro pro solita eius pietate conicio. sic enim legimus, quod corripiat dominus, quem diligit, <castigat> autem omnem filium, quem recipit. quod etiam in uobis, quantum audio, conprobatur, ut ordinatis affectibus uestris suum uobis insinuaret affectum et habitu animoque 20 mutato iugum uobis suae lenitatis inponeret, ut salutari curru suo colla subdentes, dum mandatorum suorum leue onus euehitis, peccatorum grauem sarcinam deponatis.

Haec est enim mutatio dexterarum excelsi, dum de peccatoribus iustos, de extraneis domesticos, amicos sibi facere dignatur 25 ex seruis. superest, ut nunc conuersionem, quam protulistis in ueste, probetis in corde et haec commutatio inter indumentum uestrum habeatur et animum, ut, sicut ille sub can-

16] Prou. 3, 12. 17] Hebr. 12, 6. 24] Psalm. 76, 11.

1 factis *S* 7 iudicio *S* 8 presenti *S* 10 inlustri|| *S* (e *eras.*)
12 relectis *S* 14 ut *Luetjohann*, et *S* 17 conitio *S* 18 diligit *add. v.*
castigat *add. Kr. ex ep. II 23, om. S* recepit *S* 19 re probatur *v*
20 animoque mutatu *S* 21 curui *S* 25 dextraneis *S*

didis uestibus habuit hucusque nigredinem, ita nunc sub pullis
 uestibus operum luce candescat. peccator enim, qua die con-
 uersus ingemuerit, tunc saluus erit, dummodo iuxta sancti
 apostoli Pauli sententiam, sicut exhibuimus hactenus corpora
 5 nostra seruire saeculo et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc
 exhibeamus membra nostra seruire iustitiae in sanctificatio-
 nem, nec simus quasi timentes deum aliud sermonibus prae-
 tendentes, aliud habentes in moribus, aliud ostentantes in
 uestibus, aliud actibus conprobantes, ne nos mordeat sermo
 10 ille dominicus, sub uestitu ouium luporum rabiem conte-
 gentes, quia oculus ille diuinus, sicut scriptum est, omni
 loco bonos speculatur et malos. sine dubio, quem ad se in-
 tegro corde transire conspexerit, ipse in cor illius iugi habita-
 tione descendet, ut eo habitatore non careat, cui se praepa-
 15 rauit habitaculum.

Gratias itaque domino nostro super tam inenarrabili eius
 bonitate in commune referamus, qui mauult seruos suos mo-
 nere quam perdere, corrigere, quam punire, et pro usura breuis
 uitae perpetuitatis regna donare. quod superest, saluto plu-
 20 rimum et ancillam uestram uobis peculiari insinuatione com-
 mendo, quamlibet hoc salua uestra pietate non egeat, ut, quo
 eam suscipere tanti habuistis affectu, semper foueatis indultu,
 quae largitate diuina utrosque nos sibi parauit obnoxios, uos
 auos faciens sua fecunditate, nos proauos. domnam filiam
 25 meam desiderio et honore, quo dignum est, sospito. ob cuius
 agnitionem, si facultas esset ambulandi, erat uoluntas promptis-
 sima uos uisendi, ut, quam interioribus oculis pro adfinitatis

4] Rom. 6, 13. 8] Matth. 7, 15. 11] 1 Petr. 3, 12.

1 nigridinem *S* 2 candiscat *S* 4 Pauli apostoli *v* 7 simus *v*,
 scimus *S* praetendentis *S* 10 uestituo *S* 12 bonus specu-
 lator *S* 12 et ante sine *om. v* 14 descendit *S* 16 inenarrabili *S*
 17 suos *om. v* 18 corrigere *S* 19 perpetuitatis *Kr.*, perpetua-
 tis *S*, perpetua *v* ^{la} primum *S* 20 peculiare *S* 21 quo eam *v*,
 coeam *S* 22 indultuque *S* 25 sospito *S* 26 agnitionem *om. v*
 prumptissima *S*

ipsius coniunctione iugi recordatione conspicimus, etiam exterioribus cerneremus. opto bene agas.

XXXIII.

DOMINO SANCTO ET APOSTOLICO OMNIQUE A ME HONORE ET AMORE
SPECIALIUS <EXCOLENDO> FRATRI CAESARIO EPISCOPO RURICIUS. 5

Frater et conpresbyter noster Capillutus dupliciter hac uice nobis gratus apparuit, dum et ipse nobis iam diu desideratus occurrit et quandam uestri praesentiam nobis per uestras litteras repraesentat. quo redeunte has reddere procurauit, quibus debitum beatitudini uestrae rependo caritatis officium. quod uero scribitis, cur ad synodum, sicut conlocutio habuit nostra, non uenerim, fecit hoc infirmitas, non uoluntas. ipsi etenim recolere potestis, quam fessum me Burdigala uideritis et hoc hieme, quando esse soleo fortior solito, qui aestiuis diebus etiam in hospitio meo et locis frigidis ipsam consuetudinariam infirmitatem sustentare uix ualeo, ne dicam, quod illos aestus regionis illius ferre quauerim, si uenissem. unde magis spero, ut pro me orare dignemini et, <si> ad tempus aliud, quod intimatis, si deus uitam cesserit, uenire uultis, nobis per hominem uestrum maturius indicetis, quia litteras uestras ad me modo tardissime uenisse significo, quibus, etsi non pro dignitate, uel pro aetate non debemus tardius quam alii commoneri, qui fortasse, ut minus prudens dicam, merebatur ambiri, quia, si aliis nomen urbium praestat auctoritas, nobis auctoritatem demere non debet urbis humilitas, siquidem multo melius multoque eminentius est ciuitatem de sacerdote, quam sacerdotem de ciuitate notescere. 10 15 20 25

1 etiam *om. v* exterioribus *S* 2 obto *S* 5 excolendo *Kr. coll. II 40*, colendo *add. v, om. S* 6 ac *S* 9 sepraesentat *S* 10 offitiũ *S* 11 synodum *S* conloquutio *S* 12 enim *v* 13 recore *S* Burdigalia uel Burdigali *v* 14 forcior *S* qui aestiuis *Luetjohann*, quia stiuis *S* 16 uix *S² in ras.* aestus *v*, coetus *SKr.*, aeres *infra p. 420, 24* 18 dignimini *S* si *addidi, om. S* si] me, si *Mommseus, Kr. post* si *lacunae signum posuit* 21 quibus *scripsi*, quia *S*, quin *Mommseus* 22 non *v*, ne *S* 24 prestat *S* 27 notiscere *S*, noscere *v*

XXXIII.

DOMINO SANCTO ET APOSTOLICO MIHIQUE IN CHRISTO. DOMINO SPECIALI CULTU AFFECTUQUE CETERIS PRAEFERENDO PATRONO SEDATO EPISCOPO RURICIUS EPISCOPUS.

5 Dum scribendi uobis, domnis pectoris mei, animus uos sitiens occasionem frequenter inquit, aliquando diuturna meditatione pertractans repperit idoneum portitorem, per quem et silentia longa disrumperet et sibi spirituales delicias postularet oris uestri cupiens rore respergi. de qua, credo, siti sanctus psal-
 10 mista dicebat: anima mea sicut terra sine aqua tibi, illa nimirum aqua ariditatem corporis sui restinguere sobria ebrietate desiderans, de qua dominus noster in euangelio clamare dignatur: si quis sitit, ueniat et bibat. flumina enim aquae uiuae de uentre eius fluunt. hanc aquam
 15 Samaritanae etiam idem dominus offerebat, hoc est ecclesiae ex gentibus congregandae dicens: aquam, quam ego dabo, fiet in eo fons aquae salientis in uitam aeternam. hanc aquam si quis fidelis non gustu tantum summo tenus ore libauerit, sed totis animae uisceribus adpetens conuiuia sor-
 20 buerit, protinus in laudem domini omnipotentis erumpet et hoc incipiet ructare, quod biberit, sicut beatissimus euangelista atque discipulus, qui super pectus domini recumbere meruit, mysteria regni caelestis audiuit et in illam uocem, quam ante nullus audierat, clamauit: in principio erat uerbum et
 25 uerbum erat apud deum et deus erat uerbum.

Hoc erat illud uerbum, quod sine tempore a patre genitum in tempore creatur ex matre, ut creator fieret, ut esse posset humanitatis quaedam portio diuinitatis totius plenitudo et ple-

10] Psalm. 142, 6. 13] Ioann. 7, 37. 16] Ioann. 4, 14. 24] Ioann. 1, 1.

3 preferendo *S* 5 ||omnis *S* (d *eras.*), omnis *v* 6 ocasionẽ *S* in-
 quirat id *coni. Mommsenus* 7 ideum *S* 8 longe *v* disrumperem *v*
 dilicias *S* postolaret *S*, postulare *v* 9 site *S* 11 subria *S* 16 aqua *v Kr.*
 17 salientes *S* 19 libaberit *S* sorbueret *S*¹ 20 erumpet *Kr.*, erum-
 pit *S* 22 adquem *S*¹ 23 auriuit *S* 27 possit *S* 28 porcio *S*

nitudinem humanitatis portio ipsa humanitatis sua passione redimeret, dum imago inuisibilis dei forma fit serui, ut posset impassibilis pati, incomprehensibilis capi, immortalis mori, qui mortem occumbendo perimeret, ut uitam resurgendo repararet. sed quid ego oblitus mei, auidus tui quasi de huiuscemodi 5 rebus tecum conloquens et inde in desiderium tui uehementius perardescens restinguere sitim meam uelut quodam dilectionis riuulo festinans inscrutabilia et inaccessa pertemptans, quid loquar, qui loquar, cui loquar, non considero? sed dabit, ut confido, ueniam pietas, quam committit affectus, quia caritas 10 omnia sustinet.

Salue itaque plurimum dico indiuiduo mihi pectori uestro et rogo, ut pro me incessanter orare dignemini. simulque etiam partem corporis mei, per quam uobis has trado, peculiari insinuatione commendo, ut in illis, quam me diligatis integre, 15 conprobetis. quos uobis eo arbitror fore cariores, quia meam uobis secum deferunt portionem. quibus quicquid dignati fueritis dilectionis impendere, nobis uos conferre cognoscite, quia, si iuxta sanctum apostolum minus membrum maiori in dolore conpatitur, et maius procul dubio in minoris prosperitate 20 laetatur. et ita demum fit, ut omnibus usquequaque membris in pace et quiete conpositis caput, totius corporis rector utpote et dominator, exultet. in quo capite omnia membra iubentur aspicere dicente propheta: sapientis oculi in capite eius, quos alius propheta euidenter exponit 25 dicens: oculi mei semper ad dominum, quia ipse euellit de laqueo pedes meos, et iterum: ad te leuauit oculos meos, qui habitas in caelo.

10] 1 Cor. 13, 7.   19] 1 Cor. 12, 26.   24] Eccl. 2, 14.   26] Psalm. 24, 15.   27] Psalm. 122, 1.

1 porcio *S*   redemeret *S*¹   2 sit *S*   possit *S*   4 occumbendo *S*
 peremeret *S*   repararit *S*   7 perardescens *S*   8 riuulo *S*   inscrutabilia *S* (*c in ras.*)   ptimptans *S*   10 cummittit *S*   13 dignimini *S*
 17 porcionem *S*   18 dilectiones *S*   qua *S*ⁱ   19 iux *S*^{ta} *S*¹   dolori *S*
 20 minor *S*   22 capud *S*   23 donator *S*   24 sapientes *S*   25 capite *S*
 quod *v*, *fort. recte*   26 euellet *Kr.*

Erigamus itaque oculos nostri cordis ad Christum et in mundi istius nocte manus nostras operibus fructuosis extollamus ad dominum et ipse caput nostrum esse dignetur et nos adhaerere capiti nostro utilia corporis sui membra mereamur, ut de hoc
 5 saeculo discedentes tamquam (in) exitu Israhel de Aegypto dicere redemptori nostro possimus: adhaesit post te anima mea, me autem suscepit dextera tua, cum ea diebus ac noctibus fuerit in corporis huius carcere meditata, unde non confundatur educta. ora pro me.

10

XXXV.

DOMINO SANCTO ET APOSTOLICO MIHIQUE IN CHRISTO DOMINO SPECIALI CULTU AFFECTUQUE CETERIS PRAEFERENDO PATRONO SEDATO EPISCOPO RURICIUS EPISCOPUS.

Per archiatrum Palladium litteras fecundi cordis et facundi
 15 oris accepi, quae nos ad uisionem mutuam uoto pectoris inuitabant. sed quid facimus, quod desiderii animorum nostrorum diuersa membrorum resistit infirmitas, dum uos nimietate robusti, nos tenuitate exesi corporis inpedimur, dum uos alieni et quattuor pedes ferre nequeunt ponderosos, me etiam
 20 proprii et duo sustinere prae defectione uix possunt? quo fit, ut implere communia uota nequeamus. ego enim, testis est dominus, quod, si ualuisssem, ad synodum condictam omni auiditate uenisssem, sed me a dispositi itineris uoluntate necessitas imbecillitatis inhiuit, quia aeres regionis illius praesertim hoc
 25 tempore ferre non poteram. quod et uos ita credere confido et prauos ad aliud deriuare non dubito.

His itaque sufficienter, ut potuimus, indicatis salutatione animi desiderantis inpensa, si dignum ducitis, transmisi uobis

6] Psalm. 62, 9.

1 cordis nostri v 3 ut *Luetjohann* capud S adherere S 4 utilia scripsi, ut illi a S, ut utilia *Kr.*, ut illa v membra] esse add. v 5 in add. *Luetjohann*, om. S 8 fort. inde scribendum 9 educta] ad uota v 11 Christo om. v 14 arciatrum S 18 tenuetate S 22 sydonum S 23 me a *Mommsenus*, mea S disposita v num uoluptate scribendum? 24 imbicilitatis S aerem con. v regiones S presertim S 26 diri- uare S 27 itaquae S 28 desiderantis *Mommsenus*, desiderantes S, desideranter v

caballum, qualem uobis sciebam esse necessarium, mansuetudine placidum, membris ualidum, firmum robore, forma praestantem, factura conpositum, animis temperatum, scilicet nec tarditate pigrum nec uelocitate praeproperum, cui frenus et stimulus sit sedentis arbitrium, cui ad euehendum onus et uelle suppetat pariter et posse, ita ut nec cedat superposito nec deponat inpositum. superest, ut rescripto, quomodo uobis placeat, indicetis, quamlibet ita de indiuiduo mihi corde praesumam, quod uobis etiam mala a me commissa, non dicam transmissa conplaceant. tanta est enim integri uis amoris, ut in amicum nil displiceat, cum magis malum displicere debeat de amico. et hinc illud est, quod iudicia hominum aut amore praepediuntur aut odio, ut recta non proferant. uos uero, quos nec odium exasperat nec inflammatur inuidia, et iocos nostros libenter accipite et de sospitate uestra uel actibus affluenter instruite, ut, dum uos diutius legimus, copiosius inbuamur. ora pro me.

XXXVI.

DOMINO SANCTO ET APOSTOLICO MIHIQUE IN CHRISTO DOMINO SPECIALITER EXCOLENDO FRATRI CAESARIO EPISCOPO RURICIUS EPISCOPUS.

Qui occasiones scribendi nobis inuicem pro mutua caritate inquirimus, oblatas praetermittere non debemus, ut conferat nobis quandam praesentiae portionem sermo mediator, qui emittitur nec amittitur, tribuitur et habetur, uidetur discedere nec recedit, a me dirigitur, a te suscipitur, a me scribitur, a te legitur nec tamen diuiditur, cum quasi diuisus integer tamen utriusque corde teneatur, quia uerbi more diuini traditur et non egreditur, confertur indigenti et non aufertur auctori, ac-

2 placitum *S* firma *S* 4 et] ac *v* 5 heuehendum *S* 6 caedat *S* 7 ut *v*, & *S* 8 praesũmã *S* 11 amico *v* *Kr.*, amicum *omisso* in *Mommsenus* 12 de amico *om. v* iuditia *S* 13 praepediantur *v* proferant *Mommsenus*, pferebant *S*, proferantur *v* 14 iocos *v*, locos *S* 16 cupiosius *S*¹ 19 domno *v* mihi *v* 22 qui — *p. 422, 2* possessorem] *cf. ep. II 5* occasionis *S* 24 porcionem *S* mediator *v*, mediator *S* 25 discendere *S* 27 integer *v*, integri *S*

cupientis lucrum sine dispendio largientis, ditans inopem nec adtenuans possessorem.

Ideoque ueniente illo dulcissimo meo nepote Parthenio has per ipsum dare non distuli, ut et meam uobis praesentiam litteris exhiberem et ipsum pariter commendarem. cui quicquid dignati fueritis dilectionis inpendere, nobis uos praesentare noueritis. simulque etiam peculiarius rogo, ut pro me ipsisque pignoribus nostris incessanter oretis nec inpediant affectui amorum nostrorum spatia interiecta regionum, quia, qui in domino, qui praesens est ubique, se diligunt, non credendi sunt disparati corpore, cum per et in eo mente iungantur. ora pro me.

XXXVII.

RURICIUS EPISCOPUS DULCISSIMIS NEPOTIBUS PARTHENIO ET PAPIANILLAE.

Postquam pietas uestra discessit, dimidium esse me sentio, quia maximam mei partem, hoc est interiorem hominem residente corpore uobiscum ambulasse cognosco, ita tamen, quod et uos in pectore meo, quod hic remansit, manere conspicio. saluto itaque dulcedinem uestram et, ut uerborum meorum memores sitis, admoneo, quia certum est uos iuxta Salomonis sententiam posse in bonis deo dirigente proficere, si seniorum consilia et amori habeantur et usui. opto bene agatis.

XXXVIII.

RURICIUS EPISCOPUS FRATRI PETRO EPISCOPO.

Quia oboedientia sacrificiis antefertur, idcirco rusticitatem meam malo prodere quam perdere caritatem. scientia enim

20] Prou. 12, 15. 26] 1 Cor. 8, 1.

1 dictans *S* 3 nepote meo dulcissimo *v* parthenio *Kr.*, parthemio *S* 4 praesentiam uobis *v* exhiberim *S* 5 cōmendare *S* 6 presentare *S*, praestare *coni. Luetjohann* 8 incensanter *S* affectum *v* amorum *ex qmorum S¹* 9 spacia *S* 11 cum] ||| *S* (cū *suppl. S¹*) *p& S*, pari *Luetjohann*, pariter *v* 13 parthemio *S* 16 resedente *S* 17 cognosco *ex cognosce S* 18 uos *antc manere denuo add. S* 19 dulcidinem *S* 22 apto *v* agates *S* 24 petro episcopo] *pet . . . . S* 25 sacrificiis *S* 26 mallo *S*

inflat, caritas, ut ipsi melius nostis, aedificat. quam ob rem, quia iussistis, ut uos per singulas occasiones et de meis actibus facerem certiores et desiderium uestrum, quod mihi non meo merito, sed generali et insita uobis dilectione dependitis, alloquio temperarem, me quidem <deo> propitio fortiorem, sed heu 5 plenum omne hospitium nostrum diuersis incommodis laborare significo. peculiarius rogo adtentius domino supplicetis, ut, qui nobis incolumitatem uestris orationibus reddidistis, et his opem ac medellam diuinæ misericordiae intercessionis uestrae patrocínio conferatis. ora pro me. 10

XXXVIII.

DOMINIS SUBLIMIBUS ET MAGNIFICIS FILIIS EUDOMIO ET MELANTHIAE
RURICIUS EPISCOPUS.

Quam grauis mihi orbitatis uestrae sit luctus, testis est pectoris mei conscius deus, quod uerbis subtilitati uestrae indicare non possum. nam ita animum meum doloris uestri passio sauciauit, acsi unum de propriis affectibus perdidissem, quia me uobis proximum et quodam modo consanguineum bene mecum agendo fecistis. atque ideo, quia labores et angustias nostras frequenter in uobis pro uestra dignatione suscipitis, iustum est 20 et nos uestris, cum acciderint, participare maeroribus. si enim iuxta apostoli sententiam unius corporis membra sibi inuicem conpatiuntur et condolent, decet nos quoque eorum incommoda ** saepe percipimus. dolemus itaque casui uestro et planctibus uestris interesse nos credimus. sed quid facimus, domni filii, 25 quod uoluntati diuinæ resistere nec possumus nec debemus

22] 1 Cor. 12, 26.

3 certiores S meo e corr. S¹ 4 alloquio v, alloqui S 5 quid S
deo add. v, om. S porciorem S (f man. alt.), fotiorem v^h eu S (h man.
alt.) 6 planum S¹, et add. v deo sed plane Mommsenus 8 incolu-
mitatem S reddistis S. 9 ac v, a S a medella Mommsenus medil-
lam S 12 melantiae S 15 subtilitati scripsi, subtilitatis SKr., sublimitati v
17 affinis v 18 quadammodo S consanguineam S¹ corr. 20 uob S,
uos Luetjohann 21 accederint S meroribus S 23 conpatiuntur S
eorum] miserere quorum add. Luetjohann, persentire, quos a nobis indiuiduos
esse post incommoda suppl. Mommsenus 24 percipiamus v, percepimus Luet-
johann 25 sed — p. 424, 22 adsumptum] cf. ep. II 3 26 qd S, equidem v

et omni sollicitudine praecauere, ne, dum dulcia nobis pignora nimio dolore deflemus, blasphemi quidam et iniuriosi inueniamur in domino et grauius animas nostras auctor ipsius mortis inuenta occasione confodiat, quam carorum amissione percussit?

5 Ideoque in omni amaritudine uel dolore ad deum nobis est refugiendum et ad illum omnes casus nostri toto corde referendi, qui sanat uulneratos, qui releuat maestos, qui consolatur afflictos, et illa sancti Iob sententia omnino dicenda est: dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino placuit, ita factum est. sit nomen domini benedictum. et ille, hoc quando dicebat, decem filios cum omni facultate perdiderat nec tamen blasphemare aut damno aut dolore compulsus est, sicut dicit scriptura: in omnibus, quae acciderunt ei, nihil peccauit labiis Iob. quod ego pietati uestrae scribere
15 pro mutua caritate praesumpsi, ut dolorem animorum uestrorum, quem litteris meis mitigare non poteram, uel diuinis eloquiis utcumque moderarer. et uere, si mihi quasi uestro creditis cordi, non minimum potestis capere de Christi domini uoluntate solacium, quod, quatenus ipsum inmaturus manebat interitus, talem eum est dignatus adsumere, qualium regnum docuit esse caelorum, ut et patronum haberetis ex filio et minus doleretis amissum, quem a domino uidebatis adsumptum. opto bene agatis.

XXXX.

25 DOMINO SANCTO ET APOSTOLICO MIHIQUE IN CHRISTO DOMINO CULTU
AFFECTUQUE SPECIALIUS EXCOLENDO PATRONO UICTORINO EPISCOPO
RURICIUS EPISCOPUS.

Frater et compresbyter noster Capillutus, licet apices uestros nobis non detulerit in charta relegendos, tamen potius exhibuit

8] Iob 1, 21. 13] Iob 1, 22.

2 quidem *v* Kr. 6 omnis *S* 7 consolator *S* 8 dicendi *S* 11 de-
eim *S* 13 accederunt *S*, accidebant *v* 14 ego] et *add.* *v* 17 mo-
derare reuere *S*, *corr.* *v*, moderarer uere *Kr.* 19 ipsum *om.* *v* 20 dig-
natus est *v* qual (iū regnū docuit *S*¹ *in ras.*) *S*, qualium *r.* docet *v*
21 ex] & *S* 22 obto *S* 25 mihi *om.* *v* 26 uicturino *S* 28 ca-
pices *S* 29 cartha *S* potius *coni.* *v*, totius *S*, totos *Luetjohann*

in corde conscriptos, unde eos nec fur auferre nec uiolentus eripere nec imber eluere nec uetustas possit abolere, dum mihi fidelis admodum uestri pectoris consors et dicacissimus delator saepius inculcat et dulcius, qualiter me et quam assiduae dilectionis dente ruminetis, non quod in me sit, unde caritatis uestrae pascere possitis esuriam, qui solidos et numquam perituros cibos et accipere soliti estis et dare, sed, quando fortior esca defuerit, tenuitatem nostram pro lactis poculo sorbeatis, ut desiderium pii cordis et puri alimento innocentiae temperetis. 5 10

Nec mirum est hoc tamen in uestra uirtute miraculum, ut diligatis uenerantes uos, qui odientes amare consuestis, siquidem et ad augendam circa nos caritatem uestram duo lumina nostra detinetis, Aurelianum dico atque Leontium. pro quorum spe et consummatione rogo, ut indesinenter diuinae misericordiae, sicut uos confido facere, supplicetis et cum illis iterum pro nobis semper oretis, quia fiducialiter credo, quod profectio uestrae et illorum incipientiae pro ipsa adhuc tene-ritudine a nutritore domino nil negetur. salutem itaque uerem dico pietati uestrae, quantum potest promere oris affatus, non quantum cordis poscit affectus, et rogo, ut praefatos dulcissimos stimulos pectoris mei nostro nomine sospitetis nosque, quotiescumque se oportunitas porrexerit portitoris, benedictionis uestrae imbribus inrigetis. ora pro me. 15 20

XXXXI.

25

RURICIUS EPISCOPUS APOLLINARI SUO SALUTEM.

Affectus sublimitatis uestrae in uisceribus nostris uiolentus exactor est et amori uestro me potius quam pudori meo ser-

2 uetustus *S*, *corr. v* abolere *S* 3 fideles *S* ammodum *S* pector. *S* dicacissimus *scripsi*, decacissimus *S*, deditissimus *v*, dicatissimus *i*
Mommsenus 4 delator *S*, *corr. v* assidua dilectione *v* 5 dilectiones *S* (*i man. alt.*) dente] de me *v* ruminetes *S*¹ 7 cybos *S* accipere *S* 8 forcior *S* 12 consuistis *S*, consueuistis *v* 14 detinetis *v*, etinetis *S* aurilianum *S* 18 insipientiae *v* 20 affatus *scripsi*, effactus *S*¹, affactus *S*², effatus *Kr.*, affectus *v* 21 praefatus *S* dulcissimus *S* 22 stimulos *S* nostro *v*, ñ *S* 26 appollonari *S*

uire compellit, dum non considerat, quo sermone, qua pagina tantum uestris imperiis obsequamur. cogitis enim nos auribus peritiae uestrae uerbis rusticis iniuriam frequenter inferre, dum apices nostros saepius uultis accipere. pareo uoluntati uestrae, 5 pareo iussioni. malo enim de me ipso tibi magis quam mihi credere, quia pietatis, non potestatis est, quod iubetis. et ideo, quae displicuerint, emendabitis procul dubio potius, quam prodetis, siquidem nihil est imperiosius caritate, cui quisque toto corde se dederit, libenter et uincula illius inpacta patietur et 10 onera inlata portabit, dum praecipientis imperium non inuitus excipit, sed deuotus exercet. praestabit itaque diuina misericordia, ut tumultibus temporis huius uel necessitatibus aut dilatis in perpetuum aut parumper oppressis citius fructus nos faciat de nostra capere praesentia, ut desideria, quae incitantur 15 affatibus, aspectibus mitigentur.

XXXXII.

DOMINO DEUINCTISSIMO ET MIHI OMNI HONORE UENERABILI FRÁTRI LEONTIO RURICIUS.

Gratias ago, quod et nostri curam gerere et nouitate holerum, 20 quae libenter habere nos nostis, nos reficere tanti habuistis, quod et consuetudini praestatis pariter et amori. ideoque redeunte puero uestro reddo reciprocum sospitationis officium et, ut de suscepto deo propitio officio indesinenter cogitetis, admoneo, quia deus non initium boni operis, sed finem requi- 25 rere conprobatur dicens: qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. praestabit, ut credimus, misericordia ipsius,

25] Matth. 10, 22.

5 mallo *S* 6 potestati *S* 7 mendabit *S* 9 se dederit] sederit *S* patietur *S* 11 non ante excipit *denuo add. S* praestauit *S* 12 tumultiba *S* dilatis *ex dilectis S²*, deletis *Mommсенus* 13 paruump *S* ||itius *S¹*, citius *S²* fructus nos *S man. rec.*, f|cti|s ||os *S¹* 14 uestra *v in notis* carpere *v* 15 affectibus *v* mitigentur] finit *add. S* 17 deuictissimo *S* uenerabile *S* 18 leoncio *S* 19 noui||te *S* (t *eras.*)
 20 nos nostis *S* 22 offitium *S* 23 offitio *S* 26 praestauit *S* misericordiam *S*

ut, qui paenitendi uobis animum inspirare dignatus est, ipse uobis et in augendo uirtutem et in consummatione plenam tribuat pro sua miseratione remissionem, qui solus potest et sanare corrupta et reparare conlapsa et delere commissa et abolere praeterita, conseruare praesentia et donare uentura. 5

XXXXIII.

RURICII AD DOMNUM CONSTANTIUM.

De deliciis transmissis gratias ago et, quantum indicastis, tantum me utrarumque auium suscepisse significo simulque etiam per pueros ipsos, qui nobis haec detulerunt, tergus aprunum 10 me pietati tuae indico transmisisse, ut, dum nos uolatilia, quae transmisisti, deliciamur, tu bipede de quadrupede facto satieris. cuius tamen malo carne quam uita capiaris, quia, qui semper de saecularibus cogitat et iugiter terrena meditatur, huic animanti e scriptura diuina merito comparatur, quia de omnibus 15 animalibus solus homo sublimis creatus est et effectus, ut auctorem suum semper caelo intentus aspiciat, non mundalia opera solo incessabiliter defixus exerceat.

XXXXIIII.

AD DOMNUM AMBROSIUM EPISCOPUM RURICIUS EPISCOPUS. 20

Apostolica praecepta nos commonent, ut, a quibus diuina percipimus, eis terrena praebeamus. quod nos uel in hac dumtaxat parte seruantes pro caelestibus epulis, quas nobis et sermone uiuo et patrum tractatibus ministratis, legumina marina transmisimus, per haec nil nos habere proprium conprobantes, 25 siquidem et a diuinis bonis sumus, quae uos tribuitis, peregrini

15] 2 Petr. 2, 22.

1 penitendi *S* 2 agendo *v* consũmationem *S* 5 abdere *v* presentia *S* uentura] finit *add. S* 7 rurici *S*, Ruricius *v* 8 diliciis *S*
 11 tua *S* 12 diliciamur *S* sacieris *S* 13 mallo *S* 14 terrenam *S*
 animanti e *scripsi*, animanti ae *S*, animanti a *Luetjohann* 16 erectus
malit Kr. 17 mundalia *v* 21 nos *ex non S*² commonent *S*¹
 23 aepulis *S* 24 ligumina *S*

et nos peregrina transmittimus. itaque, quia nos a marinis caelestibus exulare et solis terrenis sedibus incubare cognoscimus, a uobis specialius postulamus, ut haec aliena a nobis libenter accipere et uestra nobis dignemini frequenter inpendere. illud sit affectionis, hoc ministerii, illud doctrinae praestetur, hoc gratiae.

XXXXV.

AD DOMNUM HISPANUM RURICII EPISCOPI.

Ago gratias, quod, dum nobis Doranoniae spolia transmittitis, pietatem uestram erga me sincerissimam conprobatis, qua nos amplius quam deliciis delectamur, siquidem inde esuriam corporis conpescimus, hinc cordis, inde uentri transitorium porrigimus pastum, hinc uero animo mansurum praebemus affectum. proinde tam amoris quam muneri uestro gratias repensantes reciprocis pietatem uestram plurimum sospitamus. et quia de nostra dignaris esse salute sollicitus, iuxta uota pietatis uestrae me ualere significo simulque depono, ubi sanctum pascha facturi sitis, me recurrentibus instruatis.

XXXXVI.

20 RURICII EPISCOPI AD PRESBYTERUM ALBINUM.

Ubi ad me communis luctus nuntii rumore peruenit, quod tamen miratus sum, quod non hoc prius ex germanitatis uestrae relatione cognoui, ipse ad uos requirendos continuo uenissem, nisi me dierum horum reuerentia retardasset. has transmisi, quibus spero, ut me excusatum habere dignemini et filiam nostram, quam audio se uehementer affligere, ad uicem meam tam ex ratione quam ex uestra auctoritate consolemini, quod dominus noster de seruo suo et, quando uoluit, et, quod uoluit,

1 nos *v*, uos *S*, uobis *Luetjohann* mannis *Kr.*, mensis *Luetjohann*
 4 dignimini *S* 5 coquinae *coni. Mommsenus* praestitur *S*, praestatur *v*
 8 rurici *S* 9 dora noniae *S*, dora nomine, re *v* 11 deliciis *S* 12 conpescimus *scripsi*, conpescemus *S* uentri *v*, uestri *S* porregimus *S*
 14 repensantis *S*, obsequiis *suppl. Luetjohann coll. ep. II 50* 18 instruatis]
 finit *add. S* 20 rurici *S* 21 nantii *S* 23 latione *S* 26 *num* mea
scribendum?

fecit. et ideo contra uoluntatem domini uenire uidebitur, cui displicet diuina praeceptio, utique diuina, quia animam nostram ille solus, cum uoluerit, ex corpore potest educere, qui fudit in corpore. et idcirco luctus iste nimius, qui uidetur esse pietatis, magis ex diaboli consilio quam ex pietate descendit, ut, dum dolor consolationis inpatiens querellis suis deum impietatis exprobrat, qui praemisit filium per humanam conditionem, per incredulitatem animam perdat.

Plangent mortui mortuos suos, quos resurrecturos esse non credunt, qui animam cum carne aestimant interire, quibus nulla <de> beatitudine animae, nulla de corporis restauratione fiducia est. nos uero, qui spem resurrectionis habemus in Christo, qui animas nostras iuxta pollicitationem ipsius domini in sanctorum sinibus credimus conlocari, ad ipsum nos corde et orationibus conferamus et consolationem de ipsius promissione capiamus, quod credentes in se secum uiuere faciat nec ullus apud eum nisi infidelis mortuus iudicetur. et ita planctus nostros, sicut scriptura nos edocet, temperemus, dicens: luctus sapientis septem diebus, impii uero omnes dies uitae suae. sicut scimus illum mortuum corpore, anima uero pro innocentia sua deo uiuere, ita nos uiuentes corpore corde moriamur.

XXXXVII.

RURICII EPISCOPI AD TAURENTIUM.

Ago gratias promptissimae in domino deuotioni et sincerissimae erga me caritati uestrae, quae diuinae bonitatis imitatrix id, quod a me sibi prospicit supplicandum, ** priusquam rogetur, et nostrum praeoccupare beniuolentia sua festinat

9] Luc. 9, 60. 19] Eccli. 22, 13.

1 uidebitur *v*, indebitur *S* 2 displicet *S* 5 descendit *S* 6 cum *v* querillis *S* 9 plangent—in Christo] *cf. ep. II 4* 11 de *add. v, om. S* 14 finibus *v* 15 consolationi *v* 18 planctos *S* 21 uiuentis *S* 22 moriamur] finit *add. S* 24 rurici *S* taurentium *S* 25 prumtissime *S* sincerissime *S* 26 diuina *S, corr. v* 27 id quod a *scripsi*, id quod *S*, dat quod a *Mommsenus* post supplicandum *uidetur* suppeditat (suppeditare) *uel simile quid supplendum*

officium, dum non solum custodire, uerum etiam augere in
 (me) istum sibi gessit affectum, quem idcirco beneficiis anti-
 cipando laetificat, quia ad modicum contristare formidat. et
 ideo mauult offerre tacenti gratiam, quam praestare poscenti
 5 sciens procul dubio plus in eo esse meriti, quod spontanea
 benignitate defertur, quam quod precibus intellegitur, siquidem
 horum unum non nisi necessitate datur necessitudini, aliud
 uero saepe etiam precatoris sedulae dimittitur improbitati. unde
 10 puellam uestram in rem directis pueris uestris me consignasse
 significo, cui confido quod iuxta pollicitationem uestram non
 solum ueniam, sed etiam gratiam pro nostra intercessione
 tribuatis.

XXXXVIII.

15 RURICIUS EPISCOPUS DOMINO UENERABILI FRATRI IOHANNI.

Magnus communis susceptus, quod uoluntarie facere de-
 buerat, fecit nunc necessitate compulsus, ut ad uenerationem
 tuam commendaticias flagitaret et se gratiae tuae, etsi propter
 neglegentiam suam de praeterito ingratus, per insinuationem
 20 nostram nunc tamen gratificandus ingereret. cuius petitioni
 ideo promptius adqueui, quia credidi, sicut et confido, uos pe-
 titioni meae libenter annuere. unde salutatione depensa spero,
 ut ipsum pro intercessione nostra recipere tanti habeatis et,
 quia hoc, quod debuit, reddidit, usuras illi solidorum ipsorum
 25 non tantum pro precibus nostris, quantum pro diuinis prae-
 ceptis donare digneris. quod pro conuersatione uestra, qua
 uos deo propitio per dies singulos audio proficere, sine dubi-
 tatione praestetis, quia ipsi nostis, quod ille regnum dei lae-
 titia et gratulatione percipiet et in montem domini glorificatus

29] Matth. 5, 1.

1 offitium *S* in me istum *Luetjohann*, in (*ex id*) istum *S*, initum
Mommsenus 2 gessit uel ingressit *v* 3 formidate *S* 5 esse in eo *v*
 6 praecibus *S* intellegitur] indulgetur *v Kr.* 7 necessitudinis *coni.*
Luetjohann 10 me *om. v* 11 pollicitationem *S* 15 episcopus *om. v*
 16 magnus *S litteris* MAG *implexis*, manus uel amicus *v* uoluntariae *S*
 18 commendaticias *S* 19 negligentiam *S* 20 ingerere *S* 21 prumptius *S*
 24 reddidit *S* 28 ipse *v*

ascendet, qui pecuniae suae usuram non in praesenti saeculo a proximo suo exegerit, sed a domino expectauerit in futuro. nec per dolosa beneficia laqueos laborantibus inicit insolubilium debitorum, sed illius est fenerator et creditor, qui dicit: date et dabitur uobis et, qua mensura mensi fueritis, ea remetiatur uobis. 5

Infidelis utique et iniquus est etiam sibi, qui hoc, quod elegit concupiscendum, non uult habere perpetuum. quamuis enim, quicumque multa condat, multa congreget et infinita diuersis nundinationibus adquirat, mendicus de hoc mundo descendet, nisi de rebus suis portionem suam ad aeternam beatitudinem ante praemiserit, dicente domino per prophetam: ne timueris, cum diues factus fuerit homo et cum multiplicata fuerit domus eius, quia non, cum morietur, recipiet omnia neque simul descendet cum eo gloria domus eius, et iterum: dormierunt somnum suum et nihil inuenerunt omnes diuitiarum in manibus suis. qui si benigni essent animae suae, illi potius bona sua crederent, qui et idoneus fideiussor est pauperum et largissimus redditor usurarum. non ergo cupidus sis, carissime frater, nunc recipere in duplo, quod dominus redditurum se tibi promittit in centuplum, unde nec a tinea poteris pertimescere exterminium nec a fure formidare dispendium, quia ipse dominus noster munerum suorum et largitor et custos est. 20

XXXXVIII.

25

APRUNCULO EPISCOPO RURICIUS EPISCOPUS.

Exegit mutui amoris affectus ad indiuiduam mihi sanctitatem uestram sola ex causa litteras destinare, etiamsi non se occasio

4] Luc. 6, 38. Matth. 7, 2. 12] Psalm. 48, 17. 16] Psalm. 75, 6. 21] Matth. 19, 29. 23] Matth. 6, 19.

1 ascendit *S* 3 beneficia *S* 5 mensuram *S* remitiatur *S* 10 non-dinationibus *S* descendet *scripsi coll. lin. 15*, discedit *S*, discedet *v Kr.*, discedit *Mommsenus* 11 porcionem *S* 13 timueritis *v* 15 dis-cendit *S* 17 in *om. S, add. Uulg.* 20 frater carissime *v* 22 centu- plo *Luettjohann* a tinea *v*, catænea *S* ptmiscere *S* exterminium *S* 24 custo *S* est] finit *add. S* 28 ex] ea *coni. Mommsenus* distinari *S*

oportuna porrigeret. unde per hominem filii mei Leontii has ad apostolatam uestrum dedi, quibus sospitatione praelata, quam ex sententia deo fauente ualeatis, inquiri, quia ipsi nostis incolumitatem uestram nostram esse laetitiam, sperans, ut redeunte praefato nos reddatis de uestris actibus propitia diuinitate securos, quos uidetis esse <de> prosperitate sollicitos.

L.

RURICIUS EPISCOPUS CERAUNIAE SALUTEM.

De sincerissima, qua nos pro benignitate animi tui, non pro nostris meritis dignaris excolere in domino, caritate confidens securus has ad uenerationem tuam direxi, quibus in domino ac deo nostro salutem uberem dicens specialiter rogo, ut ea, quae per seruum uestrum Amandum uerbo speraui, si possibile est, nobis sine dilatione praestare dignemini, quia haec res et nos releuare potest et uobis nullum potest adferre dispendium, quod ego pro beneficio maximo computabo. iterum, in quo iusseritis uel usus exegerit, uicem reciprocis obsequiis repensare contendam.

LI.

RURICIUS EPISCOPUS CENSORIO EPISCOPO SALUTEM.

Litteras sanctitatis uestrae etsi per occasionem accepisse me gratulor. non enim interest, utrum ex necessitate aut ex uoluntate, dummodo inter se inuicem, qui se diligunt, conloquantur et, quos corpore locorum interualla discriminant, animorum ac sensuum conloquia fida coniungant, quia hoc nobis generale uel maximum uirtus diuinae pietatis indulsit, ut, qui nos aspectu carnali non possumus contueri, spiritali cernamus obtutu. unde redeunte gerulo litterarum has, sicut

1 porrigeret *Kr.*, porregerit *S*, porrexerit *v* leonti *S* 2 praelat *S*
 4 nosti *S* incolomitatem *S* 6 de *add. v.*, *om. S* 8 rūrē *S* caerau-
 nię *S* 9 aqua *S* 11 ad uenerationem *v*, aduentionem *S* 13 sperani]
 significaui *coni. v*, reseraui *Mommsenus* 16 beneficio *ex* beneficium *S*
 maximo *e corr. S*¹ 17 exigerit *S* 20 censorio *S* 26 diuinae *Luet-*
johann, diui | acte *S*, diu iactae *v*

iniunxistis, reddere procuravi, ut et sollicitudini uestrae et mutuae caritati pariter responderem.

Salue itaque apostolatui uestro plurimum dependo et hoc, quod apicibus meorum testimonio uoluistis agnoscere, utrum Sindilla porcos suos prudente Foedamio perdidisset, noueritis 5 me apud homines meos, ubi fuerunt, diligenter perquisisse. sed, sicut ante iam noueram, magis et istos laborem facientes ac Sindillam perpessos esse et ipsum porcos suos <per> peruersitatem suam, dum de aduersa parte esse se iactitat, amississe cognoui, ceterum praefatum Foedamium illi in nullo culpabilem. nam quod pertulit, nulli alii nisi <sibi> debet ex 10 omnibus inputare. in qua causa, quantum ego contemplatione uestri, ut homines uestri aut a custodia liberarentur aut porcos uestros reciperent, laborauerim, <per> ipsos iam referentes plenius potuistis agnoscere, quod propterea necesse non fuit 15 litteris indicari. uestrum est hominem uestrum iuste ab huius calumniae obiectione defendere, quam eum iniuste scriptis nostris agnoseitis sustinere.

LII.

RURICIUS EPISCOPUS STEPHANO SUO SALUTEM.

20

Ita me paucissimis diebus ad cultum suum pietas uestrae sanctitatis inlexit, ut, cum uos deo propitio corde detineam et oculis mentis intuear, tamen semper affectu instigante perquiram, quia scilicet breue uidetur omne, quod dulce est, ita in- 25 explebile est omne, quod carne est. et omnipotenti deo gratias super tam admirabili dono eius, quod ita generaliter seruis

4 apicebus *S* mearum *v* 5 prodente *coni.* *Luetjohann* 7 facientes ac Sindillam *scripsi*, faciente facis indilae *S*, faciente facinore Sindillae *Mommsenus*, faciente paci Sindillae *v* 8 ppressus *S* per *add. v, om. S* quersitatē *S* 10 caeterum *S* 11 alii *om. v* sibi *add. Luetjohann, om. S* ex] et *v* 12 quandū *S* contemplationi *S* 14 reciperint *S* per *addidi, om. S* ipsis iam referentibus *v Kr.*, ipso i. referente *Mommsenus* 16 indicare *v* uestrum iuste *scripsi*, uerum iustae *S* 17 qua meum iniustae *S* scribitis *S* 18 n̄ris *S, om. v* 20 stefano *S* 22 deteneam *S* 24 scilicet] *uidetur* sicut *scribendum*, ut *add. Mommsenus* 25 carum *coni. v* et — *p. 434, 5* consistit] *cf. ep. II 10* 26 eius] refero *ex ep. II 10 add. Kr.*

suis tribuere ineffabili dispensatione dignatus est, ut ii, qui
 disparantur corpore, animis iungerentur, neque esset aliquid
 tam longinquum < tamque > difficile, quod mentium obtutibus
 < non > obuiarit, sed per cordis intuitum ibi se inuicem diligentes
 5 caritatis contemplatione conspicerent, ubi caritas ipsa consistit.
 quo fit, ut deuinctio uestra, quae in uisceribus meis iugi re-
 cordatione, dum cotidie renouatur, augetur, amoris uestri mihi
 uicissitudinem repromittat et animus meus mihi animorum
 uestrorum fideiussor adsistat, dum tantum sibi audet de uestra
 10 dilectione praesumere, quantum uobis concupiscit inpendere.
 salutem itaque beatitudini uestrae plurimam dico et rogo in-
 cessanter communi domino supplicetis, ut secundum diuitias
 bonitatis suae atque uirtutis, cui omnia possibilia confitemur,
 etsi in hoc saeculo nos propter uitae istius turbedines ac pro-
 15 cellas et regionum interualla saepius uidere non possumus, uel
 ad illam urbem, quae aedificatur ut ciuitas, faciat con-
 uenire, ad quam nos misericordia domini poterit perferre, uos
 merita.

LIII.

20 RURICIUS EPISCOPUS PRAESIDIO FILIO SALUTEM.

Plerique, dum me apud indiuiduam mihi sublimitatem
 uestram non uitae merito, sed amicitiarum priuilegio multum
 posse confidunt, commendaticias a nobis, quibus uobis excu-
 sentur, inquirunt. quas eis pro officii nostri necessitate ne-
 25 gare non possumus, non praesumptionis audacia, sed mini-
 sterii disciplina, dum et illis praesentis uitae solatium et uobis
 prouidere desideramus aeternae, ut et illi per patientiam uestram

16] Psalm. 121, 3.

1 hii *S*, hi *v* 3 tamque *om. S* 4 non *om. S*, *add. Kr. ex ep. II 10*
 obuiaret *Kr.* cordis *v*, discordis *S* diligentis *S* 6 quo—inpendere]
cf. ep. II 9 7 augetur *S*, *corr. v* 8 uisitudinem *S* et *add. Kr.*
ex ep. II 9 om. S 11 plurimū *S* 13 cui—merita] *cf. ep. I 17* 14 etsi
cf. I 17, ut si *S* turbidinis *S* 20 *cf. supra ep. II 12* praesidio *S*
 21 plerumque *S* 22 amittitarū *S* 24 offitii *S* 25 praesumptionis *S*
 audatia *S* 26 praestis *S* 27 patientiā *S*

reseruentur ad paenitentiam et uos per misericordiam perueniatis ad ueniam, sicut dicit scriptura: quia iudicium sine misericordia erit illi, qui non fecerit misericordiam, quia, qui dixit: dimittite et dimittetur uobis, procul dubio, quem uiderit hic facere, quod praecepit, in futuro ei restituet, quod promisit. nobis enim illius ueritas praesto est, si illi fides nostra non desit. unde manifestissime potestis aduertere absolutionem miserorum uestrorum esse indulgentiam peccatorum et hoc uestris conferendum precibus, quod uos praestatis alienis, iuxta ipsius in euangelio sententiam: quod iudicio iudicaueritis, iudicabitur de uobis. ideoque pro Urso et Lupo, qui ad me quasi uobis peculiarius, sicut superius dixi, caritatis iure deuinctum pro criminum suorum intercessione uenerunt, precator accedo, ut primum deo, deinde nobis hoc, quod commiserunt, donare digneris nec nos de eorum damnatione confundas, qui se iam tum absolutos esse, quando ad humilitatem meam deducti sunt, crediderunt.

LIII.

RURICIUS EPISCOPUS RUSTICO FILIO SALUTEM.

Extra affectum consuetudinarium et probatum et humanitatem nobis dignaris inpendere, dum usibus tuis detrahis, quod nostris largiaris expensis, quia puero uestro referente cognoui, quod piscationis in Uisera pro parte uestra nobis iusseras delicias ministrare. unde salutatione depensa gratias ago plurimas exorans diuinam misericordiam, ut pro honore, quem nobis pro ipsius timore dependitis, et praesentium dierum uobis conferat felicitatem et beatitudinem tribuat futurorum.

2] Iac. 2, 13. 4] Luc. 6, 37. 10] Matth. 7, 2.

2 iuditiũ *S* 3 illi *om. S* 4 qui *om. S* dimittitur *S* 5 praecipit *v* restituit *S* 6 presto *S* 9 praecibus *S* 10 prestatis *S* 11 idẽque *S*, idemque *v*, *fort. recte, cf. p. 437, 13* 14 intercessiones *S* 16 damnationem *S* absolutus *S* 23 uiscera *v* uĩa *S*, Visera *v* 24 dilicias *S* ministrari *Kr.* 26 praesentium dierum *Kr.*, presentierum *S*, praesentium rerum *v*, praesentium *Mommseus* 27 futurorum] finit *add. S*

LV.

RURICIUS APRUNCULO EPISCOPO SALUTEM.

Sicut litteras sanctitatis uestrae per uirum uenerabilem Elo-
 gium cum gratulatione suscepi, ita has eodem redeunte libenter
 5 emisi. quibus apostolatui uestro debitum dependo sospitationis
 officium simulque depono, ut pro nobis orare dignemini et id
 a communi domino peculiarius postulare, ut iam tandem ali-
 quando in unum uenire et nos uidere mereamur, ut caritas,
 quae secundum sententiam dominicam in pectoribus nostris
 10 per absentiam, quod peius est, refrixit, per praesentiam iterum
 in sopitis cineribus suscitetur et uiuis uocibus quasi nouis fla-
 tibus ueteris amoris rediuuium reparetur incendium, quod more
 atque uirtute ignis illius, quem dominus misit in terram, et
 spinas negligentiae nostrae atque desidiaei ui naturae potentis
 15 exurat et tenebras dormientis cordis inluminet.

LVI.

ITEM ALIA RURICII AD IPSUM EPISCOPUM.

Adsiduitas supplicantium supplet in nobis gratiae communis
 officium, ut hoc, quod facere debeamus per mutuae dilectionis
 20 affectum, faciamus per externae necessitatis imperium, dum
 alienae tribuimus petitioni, quod propriae debere nos cogno-
 scimus caritati, ut haec litterarum necessitudo esset ex uolun-
 tate necessitudinis iocunda, non uero calamitate deplorantis ex-
 torta. tamen, quia spontaneam scribendi neglegimus gratiam,
 25 saltim praetermittere non debemus ingestam. ideoque per
 fratrem et conpresbyterum nostrum Maxentium, quem nobis

9] Matth. 24, 12. 13] Luc. 12, 49.

5 dependo *v*, deponendo *S* 6 offitium *S* 7 comuni *S* postolare *S*
 10 peius *Kr.*, peris *S*, longi temporis *coni. v* 11 sopitis *Luetjohann*,
 sospitis *S* nobis *v* flatiba *S* 12 amore *v* 15 et *add. Luetjohann*,
om. S inluminet] finit *add. S* 17 ruricii *S* 18 supplicantium *Luet-*
johann, supplicatum *S*, supplicatum uel supplicantium *v in notis* 19 offi-
 tium *S* debemus *coni. Mommsenus* per *Kr.*, super *S Mommsenus*
 20 affectu *Mommsenus* facimus *v* 22 necessitudo] quae *add. Momm-*
senus 23 non uero *Gustafsson*, nouo *S*, non ex *Kr.*, non iuuet *coni.*
Mommsenus, noua *v* 26 conpresbiterum *S*

frater noster epistulis ipsius commendauit, dedi, quibus sospitatione depensa ipsum apostolatui uestro, secundum quod postulauit, insinuo, quia illic notos et amicos habere se dicit, qui eum beatitudini uestrae possint in praesenti plenius intimare, quorum testimonio possit credi, quod assertioni ipsius fortasse 5 non creditur.

LVII.

ITEM AD IPSUM.

Filii nostri Ommatius et Eparchius ad me litteras plenas lacrimis et deploratione miserunt specialiter deprecantes, ut 10 apud sanctitatem uestram pro ignorantia ipsius filii nostri Eparchii intercessor existerem, confidentes, quod pro amore mutuo nihil nobis negare deberetis, idemque presbyterum nostrum Eusebiolum ad pietatem uestram in hac causa direxi. per quem saluto plurimum et rogo, ut praefato, sicut decet, 15 sufficienter admonito indulgentiam errori illius dare pro nostra supplicatione dignemini, quia, sicut in defensione peccati stulte atque infideliter perduranti culpa, donec agnoscat reatum, <non> debet relaxari, ita agnitio peccati debet conferre ueniam confidenti. remedium est enim mali confessio non simulata delicti nec ultioni publicae relinquitur locus, ubi reus conscientia 20 torquente punitur.

LVIII.

ITEM ALIA RURICII AD IPSUM.

Ante diem, quam litteras uestrae sanctitatis acceperim, conpresbyterum meum, sicut ipso referente poteritis agnoscere, 25 ad germanitatem uestram in eadem, qua mihi scripsistis, causa direxeram, ut, quia mihi non solum ipse filius noster Epar-

1 noster *om. v* epistulis *scripsi*, ep̃is *S*, episcopus *v Kr.* dedi *ex*
dedit *S*, has *desiderat Kr.* 2 postolauit *S* 3 hare *S* 9 fili *S* oma-
cius *S* eparchi *S* 13 ideoque *Luetjohann* 14 caus *S* 15 decet *v*,
dicit *S* 17 supplicatione <digne>mini quia *Mommsenus*, supplicationem
iniqua *S*, supplicatione minime iniqua *v*, supplicatione non iniqua *Gu-*
stafsson defessione *S* stultae *S* 18 non *add. v, om. S* 19 con-
ferre *S*¹ *in rasura* 24 rurici *S* 28 ut] et *v*

chius, sed etiam frater suus flebiliter per litteras supplicarant, apostolatui uestro precatore accederem, qui et confessione culpae et deprecatione ueniae et consanguinitatis affectu compulsus indulsi, quia uos mihi super hac re scripturos esse non credidi.
 5 sed quia humilitatem meam dignati estis pro ea, quae inter nos est deo propitio, caritate consulere, ut uobis, utrum iusta esset uestra districtio, meis potissimum apicibus indicarem, sciat dominus meus, quod ego factum uestrum et probo et conlaudo et uehementer admiror, quia, dum uni indesperato
 10 per admonitionem gladii spiritualis pro reddenda salute intulistis dolorem, multis contulistis languentibus sanitatem.

Multi etenim in ecclesia, qui curari nequeunt uerbo, sanantur exemplo. superest seueritatem misericordia subsequatur, ut recipiatis lenitate patris, quem corripuistis auctoritate pontificis, et iuxta illum euangelicum inuocantes, quem nos per
 15 omnia et sequi et oportet imitari, qui filio paternae substantiae decoctori et facinus confitenti non solum ueniam clementer inperitiit, uerum etiam pristinam gratiam libenter indulsit, et nos condoleamus lapso, subueniamus adtrito, amplectamur reuersum, laetemur inuentum. quod et apostolatam uestrum propterea fecisse certus sum, ut paululum infirmantem filium excluderetis a matre, ut eum ipsi post modicum restitueretis incolumem et eum contristaretis ad tempus, de quo gaudere concupiscitis in aeternum.

25

LVIII.

RURICIUS EPISCOPUS FILIO SEUERO SALUTEM.

Neglegentiam nostram atque pigritiam dum uos excusatis, arguitis et nos beneficiis et officiis uestris agnoscimus debi-

1 supplicarunt *v* 2 uestri *v* praecator *S* quibus *Luetjohann*, cui *Mommsenus* confessionem *S* culpe *S* 6 propitio deo *v* ut *Luetjohann*, et *S* uobis *S*, nobis *v* 8 m̄s *S*, noster *v* 9 indisperato *S*, in desperato (*scil. casu*) *Mommsenus* 10 spiritualis *v*, spiritale *ex* spiritali *S* 13 superest] ut *add. Luetjohann* consequatur *v* 14 lenitatem *S* 15 inuocantes *v*, inuocantis *S Kr.*, inuocetis *Mommsenus* 16 oportet *S* 17 inperitiit uerum *v*, inperiti. iterū *S* 19 amplectamur *ex* amplectemur *S* 21 paululum *S* 22 excluderitis *S* eum *suprascr. S* restitueritis *S* 23 incolomemo *S* 27 pigritiam *S* dum *v*, n̄ *S*, non ante arguitis *inserit Mommsenus*

tores. sed scio hoc sincero amore, quo nos diligitis, facere atque perfecto, quia parum est caritati uestrae, quod nobis tribuitis, dum totos uos nobis et cotidie inpendere desideratis. sed nobis satis superque sufficeret beniuolentia [quam] prompti animi, etiamsi adsiduitas deesset obsequii. unde salutatione
 5 depensa gratias ago uberrimas pietati uestrae, quod erga me bonae memoriae patris uestri non solum retinetis, sed etiam uicistis affectum.

LX.

RURICIUS EPISCOPUS FILIO STORACHIO SALUTEM.

10

Ago atque habeo uberes gratias pietati uestrae, quod nos negligentiam famulorum nostrorum rescire fecistis, dum sub-
 uectionem congruam, quam nobis callidus subtraxerat inimicus, benignus subministravit affectus. quem ideo nobis dominus
 hoc ad tempus permisit inferre, ut et nostram patientiam per
 iniuriam et uestram erga nos caritatem per conpatientiam con-
 15 probaret ac sine dispendio facultatis nostrae uobis lucrum operis per beneficium dilectionis adferret.

LXI.

RURICIUS EPISCOPUS FILIO UITTAMERO SALUTEM.

20

Familiares nos uobis facit uestra dignatio, dum hoc, quod a nobis libenter offertur, a uobis gratanter accipitur, siquidem illud munus acceptabile probatur et dulce, quod non magnitudo insinuauerit, sed commendarit affectio. quae res facit,

1 scio] uos *addendum uidetur* 3 uos *v*, suos *S* 4 quam *S*, tam
Luetjohann ^pprumti *S* 5 etiamsi adsiduitas *Luetjohann*, etiam sidui-
 tas *S*, etsi assiduitas *Mommseus*, et adsiduitas *v in textu*, quamquam
 adsiduitas (*omisso* quam) *v in notis* 6 uberrimas *scripsi coll. lin. 11*,
 uberrimae *S*, uberrime *Kr.* pietatis *S* 7 bone *S* patres *S* 10 stho-
 rachio *S* ^h11 abeo *S* 12 negligentiam *S* rescire *Luetjohann*, ne-
 scire *S*, scire *v* 15 inferri *Mommseus* ^hpatientiam *S* 16 conpa-
 cientiam *S* conparit *S* 17 dispendio *Luetjohann*, dubio *S* 18 bene-
 fitium *S* 20 Vittameno *v* salutem *om. v* 21 familiaris *S* 22 ac-
 cepitur *S*

ut ad persoluendum uobis spontaneae deuotionis obsequium
etiam id habeamus in uotis, quod non habemus in uerbis.
itaque salutatione depensa *** quia centum pira sublimitati
uestrae, alia centum filiae meae destinare praesumpsi, quae si
5 fortasse displicuerint saporis gustu, placebunt, ut confidimus,
transmittentis affectu.

LXII.

RURICIUS EPISCOPUS FRATRI NAMATIO.

Saluto plurimum et spero, ut, si secundo crastino non potueris,
10 uel tertia feria ad nos uenire digneris, quia desiderio tuae
caritatis accensi et nos dicimus cum propheta: anima mea
sicut terra sine aqua tibi. defecit spiritus meus. ne
auertas faciem tuam. ne moreris aduentum, ut pectoris
nostri, quem parui temporis solatio suscitastis, extinguat in-
15 cendium.

LXIII.

RURICIUS EPISCOPUS FILIO UITTAMERO.

Gratias ago dignantissimae erga me sublimitati uestrae,
quod nos de actibus atque incolumitate uestra, quos nostis
20 deo propitio pro amicitiarum iure sollicitos, facitis litterarum
sedulitate securos. unde his reciprocum reddo nobilitati uestrae
salutationis officium et me has de Decaniaco ad uos dedisse
significo meamque uobis fauore diuinitatis, quam uobis pla-
cere confido, indicans sospitatem praestabit dominus, ut citius
25 hinc regressus uestris merear obtutibus praesentari, ut, cuius
benignitate uestra incitastis desiderium, uisione sollicitetis af-
fectum.

11] Psalm. 142, 6.

2 uerbis *v*, uerba *S* 3 lacunam indicauit *Kr.*, significo *suppl. Luetjohann*, habemus. In uerba itaque salutatione depensa *coni. Mommsenus*
pera *S*, *corr. v* 4 distinare *S* 5 displicuerent *S* 10 tertia *S*
13 pectoris *v*, peccaris *S*, an peccatoris uel peccatoris pectoris *coll. p. 172*,
12 et 351, 18 scribendum? 14 quod *v* incendium] finit *add. S* 17 Vit-
tameno *v* 19 incolumitate *S* 20 iurae *S* sollicitus *S* 21 securus *S*
22 offitium *S* 23 meam quoque *Luetjohann* quam uobis *v*, quam uos *S*
26 desiderium *S*, desideria *v*

LXIII.

RURICIUS EPISCOPUS FRATRI CLARO EPISCOPO.

Apostolatui uestro pro ea, quam mihi non pro meis meritis, sed pro beniuolentia animorum uestrorum inpenditis, caritate non dicam uicem non possum repensare beneficiis, sed nec 5 tantas gratias, quantas meremini, sermonibus explicare. inpendo tamen per litteras debitum sospitationis officium partemque pectoris mei, in quo affectum uestri auiditate suscepi, paginae conlocutione transmittio simulque deprecor, ut communi domino supplicetis, ut citius nos faciat fructum de nostra ca- 10 pere praesentia, quosque suae inspirationis instinctu conexuit, uultuum etiam mutua uisione coniungat, ut desiderium in nobis, quod accendit affatus, restinguat obtutus. de columnis uero gratias ago et, sicut iussistis, quia modo propter imminentem hiemem uehucula illo dirigere non possum, post sanctum Pascha 15 propitia diuinitate transmittam. de minoribus uero, sicut uerbo mandastis, si inueniri possunt, mihi uel decem necessarias esse significo. sed si dominus prospera uniuersa concesserit, antequam uehucula dirigam, ad uos hominem destinabo.

LXV.

20

RURICIUS EPISCOPUS FRATRI UOLUSIANO EPISCOPO.

Ita, quod peius est, caritatem antiquam et insitam nobis partim, quoniam confitendum est, negligentia nostra, partim necessitate temporis, partim corporis infirmitate faciente longa deleuit obliuio, ut penitus inmemores nostri facti non solum 25 uos nullis officiis mutuis sed nec litteris requiramus. miror nobilitatem tuam quasi filium ad me litteras destinare, cum sine ullo respectu religionis aut propinquitatis tibi iniuriae nostrae sic placeant, ut eas uindicare non uelis. unde, nisi

9 conloquutione *S* simulquae *S* depraecor *S* 11 instinctum *S*
 12 uultuum *v*, uultum *S* 15 uehucula *S* 16 ppicia *S* 19 destinabo *S*
 23 partem *S* *ubique* quoniam *v*, quam *S*, *expungit Mommsenus* 25 de-
 lebit *S* penitus *S* inmemoris *S* 26 nos *S* mutuis *om. v* 27 di-
 stinare *S* 29 uellis *S*

existimationem personae meae aut officii cogitassem, portitorem
 litterarum tuarum talem ad te remiseram, quales homines meos
 non matrona uestra, sed domina procax nimium et effrenata
 perduxit, cuius mores, si tu tanto tempore cum famae tuae
 5 diminutione aut uoluntarie aut necessitate subportas, alios no-
 ueris nec uelle ferre nec esse contentos. nam quod scribis
 te metu hostium hebetem factum, timere hostem non debet
 extraneum, qui consueuit sustinere domesticum.

2 miseram *v* 3 et effrenata nimium *v* 4 fame *S* 5 uoluntariae *S*
 6 timetu *S* habetem *S* 8 domesticum] finit. FINIUNT EPISTULE
 DOMNI RURICII EPISCOPI LEMOUCENI *add. S*

EPISTULAE AD RURICIUM SCRIPTAE.

I.

DOMINO RELIGIONIS HONORE SUBLIMI AC FIDEI MERITIS MAGNIFICANDO FILIO RURICIO GRAECUS.

Gratias domino, quod fidei uestrae meritum sicut proficit 5
deuotione ita crescit et opere. laborantium necessitates sol-
licitudine praeuenis, benignitate foues, humanitate sustentas.
his enim rebus iuxta apostolum spiritu feruentes, domino
seruientes, spe gaudentes diuinas uobis <uitae> aeternae re-
tributiones adquiritis. sed in sublimitate uestra ista non noua 10
sunt, quia animus uester, sicut plenus est dei timore, ita plenus
est caritate, caritate, inquam, quae sola usu proficit et lar-
giendo succrescit et pensum sciens et detrimenta non sentiens.
dum enim dependitur, non expenditur, sed magis, dum proro-
gatur, augetur eiusque gratia ita muneratur percipiens, ut non 15
minoretur inperitens, quae ad similitudinem diuinitatis dat,
quod <habet>, habetque, quod dederit.

II.

DOMINO BEATISSIMO AC REUERENTISSIMO ATQUE A ME DEBITO CULTU
SINGULARITER OBSERUANDO IN CHRISTO PATRONO RURICIO EPISCOPO 20
UICTORINUS.

Cum beatitudinem uestram uidere et breuissimo tempore
et una tantum uice meruerim, ita tamen ad primum uestrae
agnitionis contemplationisque congressum sensus meos fonte

8] Rom. 12, 11.

1 epistulas a Fausto ad Ruricium scriptas exhibuimus p. 208 sqq.
6 operi S 9 uitae addidi, om. S aeterne Kr. 10 adquiritis S
12 quae v, qua S solo v 13 pensum v, pensam S, fort. pensa scri-
bendum 15 ut Kr., et S 16 minoratur v inperciens S que S
17 habet add. v, om. S 19 debit occultu S 20 obserdo S, corr. v
21 uicturinus S 23 et v, ut S meruerim v, meruere S Kr. 24 agni-
cionis S, cognitionis v contemplacionisque S sensos S

purissimo benigni pectoris inrigastis, ut, quamlibet alloquiorum
 uestrorum munera pretiosa non capiam, praesentiam tamen
 uestram intra mentis profunda possideam, ut, etsi causas desi-
 derii refouendi extrinsecus non accipiam, intra me eas tamen,
 5 dum gratiae uestrae reminiscor, inueniam. neque enim fas
 est, ut bonum illud ex accedentibus tantum requirat adiutoriis
 incrementum, quod medullis constat infusum. quo fit, ut ca-
 ritas, quae in uisceribus meis iugi recordatione uestri innouata
 dulcescit, caritatis mihi uestrae uicissitudinem repromittat. ac
 10 sic affectus erga uos meus uestri mihi animi fideiussor accedit
 et quodam modo conscientia interioris mei mutuo mihi uestrae
 testis dilectionis adsistit, quantumque mihi de uobis praesumere
 debeam, mentem meam, quae toto erga uos amoris ardore
 flagrat, interrogo. unde salutationem deferens et intercessionem
 15 deprecans pro harum portitore insufficientes gratias refero. et
 quia infelicis ipsius laborem, quo pro absolutione uxoris per
 diuersarum regionum est iactatus exilia, mors redemptae pro-
 tinus subsecuta cassauit et nunc rursus pro filiae redemptione
 anxietas paterna distenditur, uestris eum litteris prosequi pro
 20 cumulanda mercedis uestrae ubertate iubeatis.

Pius dominus reuerendam mihi beatitudinem uestram ad
 profectum et ornatum ecclesiae suae et annis multiplicare di-
 gnetur et meritis, domine beatissime ac reuerentissime atque
 a me debito cultu singulariter obseruande in Christo patrone.

25

III.

DOMINO SANCTO AC BEATISSIMO ET OMNI MIHI CULTU ATQUE HO-
 NORE UENERANDO PATRI ET IN CHRISTO DOMINO PATRONO RURICIO
 EPISCOPO TAURENTIUS.

Litterae sanctitatis uestrae me spiritali cibo pastum incita-
 30 uerunt ad spem futurorum et uerba prophetica claritate ra-

1 benigni *v*, benigno *S* inrigastis *cf. Rur. ep. II 9*, ingastis *S*, intrastis *v*
 2 preciosa *S* presentiam *S* 3 possideam *S* 7 incrementum *v*, incre-
 mantium *S* quod *S* quo — *lin. 14 unde] cf. Rur. ep. II 9 et 52* 8 que *S*
 recollatione *v* 9 dulcescit *S* 12 quantumcumque *v* presumere *S*
 13 que *S* 15 et] ut *conl. Mommsenus* 16 infelices *S*, infelicem *v* ab-
 solutione *v*, ablutione *S* 17 redempte *S* 20 uestre *S* 21 reuertendam *S*
 22 anni *S* 28 Turentius *v* 29 incitauerunt *S*

diantia ad discutiendas errorum tenebras purissima luce fulserunt. recognosco plenum caritatis affectum et sinceritatem piaē castigationis amplector. eloquentiam in uerbis, in exemplis perfectionem, in consilio gratiam, in officio diligentiam, in ueritate constantiam, in admonitione ueritatem, scientiam 5 probatis in dogmate. uos antiquos scripturarum interpretes et diuinorum uoluminum tractatores ueneranda mihi nomina Cyprianum, Augustinum, Hilarium, Ambrosium rettulistis, alios facundiae flore uernantes, alios et in reuelandis occultioribus spiritalibus, alios mulcendis inperitorum sensibus blandientes, 10 alios in fidei assertionē pugnantes.

Praeteritae calumniamur aetati, quod uiros illos admiratione dignissimos haec saecula non tulerunt. pro certo doctrinam iuniores ambierant (eorum), qui ante docuerunt. ego autem aetatem meam non de canentium putamine capillorum nec, 15 sicut beatitudo uestra de saeculari auctore mutuata est, de colore barbae albens agnosco, cum, etiamsi esset error in conputo, senescentis annos de torpore membrorum per morbi incrementa sentirem. sed omni precum humilitate depono, ut pro correctione morum meorum, pro inspirando mihi desiderio 20 paenitendi, pro domini nostri propitiatione in sanctis uestris orationibus supplicetis, ut, qui ad uitandum procliuē illius uiae in perniciose uergentis erectum et cum labore gradiendum iter ostenditis, et ingressum boni operis et piaē emendationis obtineatis effectum non in uerbere disciplinae, sed in indulgentiae 25 medicina et misericordiae lenitate. hanc quoque uobis conferte mercedem: debetis enim fenus domino de thesauro, qui

2 recognosco *S* 4 offitio *S* indulgentiam *v* 5 adiuuacione *S*
 ueritatem] et *add. v* 6 probatis *expungi uult Mommsenus* interpretis *S*
 7 tractares *S* 8 agustinum *S* hilarium *S* r&tullistis *S*, sed et
 illustres *v* 9 facundie *S* 11 fide *S* 12 praeteritae *v*, preteritate *S*
 14 iuniores *scripsi*, iunioris *S* ambierant *v* eorum *addidi*, *om. S*
 15 eam *v* potamine *S* 16 saeculari *S* 17 barbe *S* etiamsi] non
add. v essem *v* error *om. v* 18 num senescentes *scribendum?* de
 torpore *Kr.*, decorpor *S*, decrepitos *v* 19 omni *scripsi*, omnium *S*
 22 supplicetis *S* 23 uergentes *S* rectum *v* 25 ueruere *S*, feruore *v*
 27 fenus *S*

fidei uestrae traditus et a uobis illo commendante susceptus est. adquirite desperantes, arguite neglegentes, deditos somno ignauae securitatis excutite, resides excitate. decet ouem perditam in umeris suis bonum reportare pastorem et munitio-
 5 ribus caulis eas, quibus lupus insidiatur, includere.

Sanctum Augustinum, sicut iusseratis, inueni, quem cum filio communi Rustico presbytero esse credebam. operae pretium est, ut admiremini studium meum, quod, quae opuscula con-
 10 tineret, hucusque <qui> nesciui, sane capitulatim iam librum tra-
 diturus inspexi. chartaceus liber est et ad ferendum iniuriam parum fortis, quia citius charta, sicut nostis, uetustate con-
 sumitur. legite, si iubetis, atque transcribite. et spero, ut, postquam uobis bene cognitus fuerit, ad me, cui est incognitus, remittatur, quia corrigere neglegentiam meam frequentata mem-
 15 branae ipsius lectione dispono. ora pro me.

III.

DOMINO SANCTO AC BEATISSIMO ET APOSTOLICA REUERENTIA SUS-
 PICIENDO PAPAE RURICIO SEDATUS.

Satis credidi et, quamlibet uobis laboriosum esset, uehe-
 20 menter optaui, ut ad necessitatem istam, quae hic nos ex-
 hibuit, ueniretis uel per occasionem et benedictionem uestram mererer et desiderium commune mutuo satiaretur aspectu.
 et uere, posteaquam me praesentiae uestrae spes frustrata est, uelut de uotorum culmine deiectus ** et laborem, qui incubuit,
 25 et absentiam domus et omnia, quibus aegritudo deceptae spei

1 a om. v commendante v, commendam S 2 desperantes S ar-
 guete S 3 ignaue securitates S desides v 7 cūmuni S opere pre-
 cium S 8 quae] q S, qui quae Kr. conteneret S, continebat v 9 qui
 addidi, om. S capitulatim i. l.] capitula tamen librum con. v 10 car-
 h
 tacijs S ferendam v 11 carta S 12 iubetis] lubet v 13 a S 14 cor-
 regere S 17 suspiciendo Kr., suscipiendo S 19 quamlibet Kr., quam
 habet S, quam habere iter v et post esset add. v 20 obtai S
 que S 22 saciaretur S 23 presentiae S frustata S 24 deiectus]
 odi uel fastidio desiderat Kr. labor v 25 asententiā S, absentia v
 egritudo S decepte S

et anxietas cumulatur, in animum meum pariter conuenerunt. et scit dominus, quod, si uires suppeterent aut parere desideris aetatis infirmitas pateretur aut, si essent animalia, quibus tantum tali tempore posset itineris expediri, non prius ego a Tolosa reuerterer, quam beatitudinis uestrae et singularis illius caritatis benedictionem desideratissimam promererer. sed quia haec, quae supra dicta sunt, desideris obsistunt, rogo et per Christum uos adiuro, ut me uobis uestra semper pietas repraesentet nec patiamini, ut pro officiorum tarditate caritatem inminuat aut obfuscet obliuio, sed pro me, sicut facere uos certus sum, incessanter oretis et, quotiens oportunum fuerit, seruum uestrum per conloquia litterarum uisitare dignemini.

V.

DOMINO SANCTO AC BEATISSIMO ET APOSTOLICA REUERENTIA SUSPICIENDO PAPAE ET MEO SPECIALI APUD DOMINUM PATRONO RURICIO SEDATUS.

Refecit me filius noster salutem salutationemque tuam nuntians, per quem ego, quas non merui, litteras dedi ex hoc desiderio meo satisfaciens, si uel officii ad uos pagina perueniret. saluto itaque plurimum et rogo per illam caritatem, quae mihi affectum dignationemque tuam nuntiat, ne te pigeat, quotiens oportunum, seruum tuum litterarum munere uisitare, quia testor deum, quod post praesentiam tuam nihil mihi dulcius est, quam si conloquium desiderantissimae pietatis uel litterarum dignatione meruero. rogo etiam et omni prece depono, ut pro me, sicut facere uos certus sum, sine cessatione intercedere et orare dignemini. filios nostros et uenerans et desiderans saluto.

1 comolatur *S* 3 aetates *S* 4 possit itineres *S* 5 ^htolosa *S*
 beatitudines *S* 7 que *S* 8 representit *S* 9 paciamini *S* officiorum *S*
 10 obfuscit *S* 12 dignimini *S* 14 reuerencia *S* suscipiendo *Kr.*,
 suscipiendo *S* 15 pape *S* 18 litteras. dedi ex hoc *S*, litteras accepi
 et has reddidi *manuult Kr.* 23 *dm S*, dominum *v* presentiam *S*
 24 desiderantissime *S* 25 dignationem *v* 26 cessatione *S* 27 digni-
 mini *S*

VI.

DOMNO SANCTO MERITIS BEATISSIMO PAPAE HONORIS CULTU SUS-
PICIENDO ATQUE APOSTOLICO PATRI DOMNO RURICIO EPISCOPO EU-
FRASIUS.

5 Taediosam pietatem uestram esse tenui rumore cognoui, sed
harum baiulum destinaui, ut anxietatem meam de acerbitate
nuntii celeriter releuetis, quia scit diuina pietas, quod et tri-
stitiam et infirmitatem uestram non conpatientis, sed perferentis
dolore participo. sic ita concedat diuina miseratio, ut mihi
10 per multos annos exterioris uestri uigorem et alacritatem in-
tegrae sanitatis indulgeat, quia uere tunc reparatum esse me
sentio, si de sospitate uestra celerius optata cognouero.

VII.

DOMNO SANCTO MERITISSIMO IN CHRISTI LUMINARIA PRAEFERENDO
15 ET PLURIMUM IN CHRISTO DESIDERANDO PIISSIMO DOMNO RURICIO
EPISCOPO CAESARIUS EPISCOPUS.

Dum nimium tribularetur animus meus, quare ad synodum
uestram praesentiam non meruimus obtinere, sanctus et domnus
meus Uerus episcopus mihi dignatus est dicere, quod per suum
20 diaconum mihi Agate uestras litteras destinasset, quas ego
nescio quo casu aut qua negligentia me non retineo suscepisse.
sed tamen sancto et domno meo fratri uestro certissime credo
et malo hoc portitoris negligentiae imputare. sed licet sanctos
et desiderabiles uestros apices miseritis, tamen, sicut ipsi
25 optime nostis, dignissimum fuerat, ut personam dirigeretis,
quae ad uicem uestram subscriberet, et, quod sancti fratres
uestri statuerunt, in persona uestra firmaretur.

2 pape *S* 3 domino *v* 5 postquam *ante taediosam Kr., P ceteris
litteris euandis S* tenue romore *S* sed harum] Sicharium *Kr.* 6 di-
stinaui *S* 7 nuncii *S* reueletis *v* 8 conpatientis *S* perferentes *S*
10 integre *S* 12 suspitare *S* obtata *S*¹ 14 domino *v* 16 cesarius *S*
17 sinodum *S* 18 presentiam *S* 20 agate uestras *S*, a caritate uestra
suspicator v distinasset *S* 21 retineo *S* 22 domino *v* 23 mallo *S*
negligentiae *S* 25 obtime *S* dirigeritis *S* 26 que *S* subscriberit *S*
fratris *S*

Sed quia noui, quam sancto et frequenti ac pio desiderio interesse uolueritis, omnibus fratribus uestris uotum uestrum et sanctam uoluntatem exposui, pro qua re nihil pietati uestrae uel potuimus uel debuimus imputare. sed, licet desiderabilem uestram praesentiam non habuerimus, orationum tamen uestrarum suffragia nos meruisse persensimus. et ideo his datis saluto plurimum affectu et honore, quo dignum est, et rogo, ut me sanctis et inlustribus precibus simul ac meritis domino commendetis, simulque indico pietati uestrae, ut, quia filius uester Eudomius, si potuerit, hoc elaborare desiderat, et superueniente anno Tolosa synodum Christo propitio habeamus, ubi etiam, si potuerit, Hispanos uult episcopos conuenire. et ideo orate, ut tam sancto desiderio suo dominus tribuere dignetur effectum.

Sanctum uero et dulcissimum fratrem meum Capillutum presbyterum, amatorem et praedicatorum uestrum, uestrae sanctimoniae, quanta ualeo, insinuatione commendo et pro ipso uobis ingentes et uberes gratias ago, quia, quantum ipse adseruit, tantum se circa illum inpendit pia et sincera beniuolentia uestra, ut hoc nullus hominum possit exponere. nunc ergo, quia pro uestro desiderio aestuans pietatem uestram expetiit, dignum iudicaui, ut per ipsum humilitatis meae litteras destinarem, quo remeante, si Christus annuerit, apices uestros quasi caeleste munus desidero promereri. ora pro me.

VIII.

25

DOMINO SANCTO AC BEATISSIMO ET APOSTOLICA REUERENTIA SUSPICIENDO DOMNO ET PPAE RURICIO EPISCOPO SEDATUS EPISCOPUS.

Equum, quem per fratrem nostrum presbyterum transmisistis, accepi magnificis uerborum uestrorum phaleris oneratum, in

1 ac frequenti et v 5 presentiam S 6 persentimus v utrum dictis an datis in S exstet dubium, dictis v 9 commendetis S ut Kr., et S 10 et Kr., ut S 11 tholosa S, Tolosae v Kr. 12 hispanus S¹ 13 oro te v tam S dignaretur affectum S, corr. v 21 expetit conu. Mommsenus 22 meae om. v 23 distinare S 24 desiderio S 26 domino v suscipiendo Kr., suscipiendo S 27 papae] patrono Kr. 28 aequum S 29 faleris S oneratum scripsi, honeratum S, honoratum v Kr.

uita uilem, in epistula pretiosum, mouentem se, cum foditur
 calcaribus aut urgetur uerberibus, et nihil penitus promouentem,
 forma deterrimum, colore uilissimum, molliorem plumis, status
 pigriorem, solida corpora pauescentem, umbras solum, ut credo,
 5 de consuetudine non timentem, fugitium, cum dimittitur, in-
 mobilem, cum sedetur, in planis stantem, in asperis con-
 ruentem, qui teneri nesciat, ambulare non possit. quem prius-
 quam uiderem, dum epistulas uestras relego, illorum de gente
 esse credidi,

10 quos Daedala Circe
 subposita de matre nothos furata creauit.

Putabam illum calidum animis, acrem cursibus, ignem, cum
 exhiberetur, elatis naribus efflaturum, concussurum solido cornu
 campos, celeritate uentos et flumina praecursurum. talem enim
 15 mihi splendidissimus epistulae sermo promiserat. credebam
 etiam, quod illum mandentem frenos, terentem morsibus ferrum
 duo fortiores uiri, ne euaderet, retinerent. nec me fefellit.
 nam trahebant eum aliquot, inpingebant alii et plures caede-
 bant. quem ut sic exhibitum uidi, optaui, ut talia, qualia erant,
 20 non, qualia epistula mea continet, semper caris uestris munera
 mitteretis. ego tamen, quia mihi non reliquistis in transmissi
 muneris laude quod dicerem, ne omnino . . . . .

10] Uerg. Aen. VII 282 sq.

1 uita *scripsi*, uia *S* pretiosum *S* se—promouentem *S bis* 2 et]
 ex *S* paenitus *S* 3 status *v*, status *S* 4 pauiscentem *S* 5 fugi-
 tium *S* 6 caeditur *v* 9 crededi *S* dedala *S* 11 notus *S*
 12 potabam *S* callidum *S* 13 exiberetur *S* 14 campus *S*¹ uen-
 tus *S* 16 mandantem *S* (*e man. alt.*), manducantem *v* frenus *S*¹
 terentem *v*, erentem *S* 17 forciores *S* feuellit *S* 18 aliquod *S*
 cedebant *S* 19 ut *v*, ad *S* 20 muneris *v*, munere *S* lacunam indi-
 cavi; quae sequuntur in *S*, ex Sidonii epistula (II, 1) deprompta sunt,
cf. prolegomena

APPENDIX:
FAUSTI DE RATIONE FIDEI.

- S* = Sichardi editio (Antidotum contra diuersas omnium fere seculorum haereses, Basileae 1528, fol. 239^a—240^a).
- P* = P. Pithoei editio (Ueterum aliquot Galliae theologorum scripta, Parisiis 1586, p. 124—128).
- Aug.* = fragmentum huius tractatus in Pseudo-Augustini sermone (append. u. 234) exstans.

FAUSTI EPISCOPI DE RATIONE FIDEI.

I.

Quid respondendum est his, qui legentes in euangelio ita intellegunt: pater maior me est, <ut> filium in diuinitate minorem esse blasphemum?

5

Responsio.

Secundum auctoritatem omnium scripturarum duae sunt natiuitates in Christo, una ex patre initium nesciens, quia legimus: in principio erat uerbum et uerbum erat apud deum et deus erat uerbum, et qui in principio erat, intra se concludit omne principium. ex matre uero initium sumpsit, sicut legimus per Esaiam: ecce uirgo in utero accipiet et pariet filium et uocabunt nomen eius Emanuël, quod est interpretatum: nobiscum deus, id est latens in humana fragilitate maiestas, sicut in Ioanne euangelista legimus: et uerbum caro factum est et habitauit in nobis: in nobis, id est in fragilitate corporis nostri.

15

4] Ioann. 14, 28. 8] Ioann. 1, 1. 11] Es. 7, 14. 14] Ioann. 1, 14.

1 cf. Gennad. de uir. ill. c. 86: legi eius et aduersus Arrianos et Macedonianos paruum libellum, in quo coessentialem praedicat trinitatem; *prima interrogatio de deitate filii dei ad Arrianorum blasphemias pertinet; interrogationes II—III de natura et deitate spiritus sancti ad Macedonianorum errores spectant.* — *Exstant in Pitrae anecdoto, cui inscribitur Liber testimoniorum (Analecta sacra et classica spicilegio Solesmensi parata, Paris. 1888, p. 147 sqq.) et in Breuiario fidei aduersus Arrianos (Sirmondi opera uaria, Venetiis 1728, I 223 sqq.) aliquot loci, qui cum uerbis huius tractatus Faustiani congruunt, quare eos hic afferendos duximus* Fausti] Regii Galliae addit P fidei], et aliquot locorum inter se collatio addit S, ad obiecta quaedam responsio addit P 3 ita intellegunt post maior me est transponit P 4 ut addidi, omitunt PS, an quod addendum et blasphemant retinendum? (de ita quod cf. index) blasphemum scripsi, blasphemant PS 8 quae leguntur inde a uerbis in principio usque ad pag. 457, 12 dominus deus exstant in Augustini sermonis spurii 234 priore parte

Item de Mariae uirginis generatione: et porta erat clausa et non est aperta, tamquam si interrogaretur, cur aperta non esset, adiecit: quia dominus transiuit per eam. porta clausa, id est signaculum pudoris, immaculatae carnis integritas. non enim uiolata est partu,
 5 quae magis est sanctificata conceptu.

Item de Christi gemina dei hominisque substantia: et erunt, inquit, duo in carne una, id est, deus et homo unus Christus, quod apostolus de Christo et ecclesia, id est de Christi corpore praecepit intellegi, sicut ait: et erunt duo in carne una. ego autem dico in Christo et
 10 in ecclesia. quod aperte exposuit ad Romanos: patres nostri, ex quibus Christus secundum carnem, adseruit hominis carnem, consequenter adserit partes dei dicens: qui est super omnia deus benedictus in saecula. tam perfecta hic filii eminentia declaratur, ut dici de patre maiora non possint. nam si initium haberet, non esset
 15 super omnia, sed inter omnia, quae pro condicione facturae intra initium continentur. sed Christus, quia aequalis est patri, nulla temporis, nulla aetatis lege concluditur. euidenter et ad Philippenses apostolus duas Christi natiuitates et duas substantias praedicat dicens: qui cum in forma dei esset, formam serui accepit. quibus regulis plena
 20 sunt uolumina noui et ueteris testamenti. similiter et Iob praedicat eximius propheta: et in carne mea uidebo deum. quod de illo tempore prophetauit, quando Christi deitas habitu nostrae carnis induta est.

Quia ergo, ut praefati sumus, uerbum caro factum est et duos esse
 25 constat hominem et deum in carne una, modo homo loquitur patri, modo deus, modo uisibilis ex matre, modo inuisibilis ex patre. da uerba hominis. ipse in euangelio dicit: filius hominis non habet, ubi caput suum reclinet. ostendat hic pauper filius hominis diuitias

1] Ezech. 44, 2. 3] *ibid.* 6] Gen. 2, 24. 9] Eph. 5, 31. 32.
 10] Rom. 9, 5. 12] *ibid.* 18] Phil. 2, 6. 7. 21] Iob 19, 26. 27] Matth. 8, 20; Luc. 9, 58.

1 et *om. P* 4 *cf. Pitra p. 159*: quid mirum si non est uiolato partu, quae magis est sanctificata conceptu (*cf. etiam Pseudo-Eusebii [Fausti] homilia VIII, Bibl. Patr. Max. Lugd. VI 629 E*) 5 conceptu] quae absque omni peccato concepta est in utero *add. P* 11 carnem adseruit hominis *Aug.* 12 partes] proprietatem *Aug.* 13 hic *om. Aug.* 16 qui *Aug.* 21 prophetarum *S*

suas in gloria diuinitatis: omnia, inquit, quae pater habet, mea sunt, dum dicit omnia, nihil hic reliquit, quo minus haberet a patre. omnia, id est, unius deitatis potentiam, substantiam, maiestatem. quis eum minorem dicere non tremiscat, qui se patri generaliter et per omnia ueridicus testis exaequat, sicut de eo euangelista pronuntiat: ideo uolebant eum Iudaei interficere, quia patrem suum dicebat deum aequalem se faciens deo, et ad Philippenses: non rapinam arbitratus est esse se aequalem deo, id est, aequalitatem diuinitatis, quam rebellis angelus assumere uoluit per rapinam, Christus possidet per naturam. 5 10

Cum ergo credis ei, cum se in hominis substantia dicit minorem, crede ei, cum se in diuinitatis substantia profitetur aequalem. loquatur filius hominis: pater, inquit, maior me est, loquatur filius dei: ego et pater unum sumus. quasi homo esurit, quasi deus quinque milia esurientium quinque panibus obsequio creaturae suae exsatiat. quasi homo in cruce pendet, quasi deus in paradysum de cruce latronem gestis per omnem mundum loquentibus introducit dicens: amen dico tibi. hodie mecum eris in paradiso. quo tempore corpus domini in tumulto fuit, anima in inferno, diuinitas in paradiso et in caelo ubique intra se omnia supereminenti maiestatis immensitate complectens. 15 20

Secundum hominem minor dicitur, quando comprehenditur, flagellatur, crucifigitur, moritur, sepelitur, secundum deum per uirtutem resurrectionis in caelestia sublimatus, quasi homo suscepta morte, quasi deus super mortem. secundum hanc regulam modo pauper est, modo diues, modo minor, modo aequalis, modo dominus, modo seruus. 25

Tunc ergo minor patre credatur, quando angelorum conditor paulo minus ab angelis minoratur, sicut in octauo psalmo legimus: mino-

1] Ioann. 16, 15. 5] Ioann. 5, 18. 7] Phil. 2, 6. 13] Ioann. 14, 28. Ioann. 10, 30. 17] Luc. 23, 43. 27] Psalm. 8, 7.

2 quod *Aug.* 4 contremiscat *Aug.* 5 uindicus *S* 6 Iudaei eum *P* 8 esse *om. P* 9 *cf. Breuiar. p. 226*: ille ergo, qui habebat aequalitatem, non est arbitratus per rapinam, sed quam rebellis angelus assume. e uoluit per rapinam, Christus possidet per naturam 10 possidet *Aug.* 11 credas *Aug.* 14 *cf. Pitra p. 157*: quasi homo esurit, quasi deus quinque millia esurientium crescentibus cibus interiora sumentium obsequio creaturae seruientis exsatiat 19 in caelo et *PS* 20 maiestatis] suae *add. Aug.* immensitatem *P* 23 sublimatur *Aug.* 26 credatur patre *Aug.*

rasti eum paulo minus ab angelis, tunc ergo patre minor dicatur, quando serui formam suscepisse perscribitur, quando etiam matre iunior inuenitur, quando de se ipso in uicesimo primo psalmo dicit: foderunt manus meas et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea.
 5 quod ergo minor patre secundum carnem et secundum hominem nuncupetur, innumeris scripturarum testimoniis declaratur.

De eius diuinitate ita ad Titum apostolus dicit: apparuit gratia dei saluatoris nostri, et iterum: spectantes beatam spem et aduentum gloriae magni dei et saluatoris nostri Iesu Christi.
 10 immane piaculum est, ut per infideles hominum blasphemias minor esse dicatur, quem magnum deum ipsa ueritas profitetur. nam et Thomas apostolus in euangelio Ioannis, ubi post resurrectionem corpus hominis crucifixi per clauorum signa cognouit, deum, qui intra hominem latebat, apostolica et euangelica auctoritate confessus est ita dicens: dominus
 15 meus et deus meus. si fides adsit, aperta est ratio, qua Christus nunc minor nunc aequalis patri sacris uoluminibus asseratur, sicut ipse de se dicit: ego primus et nouissimus. indubitanter agnosce, quod priorem non pōtest habere, qui primus est. item: ego sum α et ω , et sicut α litteram nulla praecedit, ita et filium dei nulli secundum constat
 20 esse, quia deus est.

II.

Quid respondebimus eis, qui spiritum sanctum dicunt minorem deum aut, quod sceleratius est, ministerialem magis quam deum abrupta impietate pronuntiant?

25 *Responsio.*

Quomodo creatura dicetur, qui domini creator ex Maria conprobatur, sicut legimus: conceptus de spiritu sancto, natus ex Maria uirgine. Christus enim non de substantia spiritus sancti, sed de potentia, nec de generatione, sed iussione et benedictione conceptus est.

2] cf. Phil. 2, 7. 3] Psalm. 21, 18. 7] Tit. 2, 11. 8] Tit. 2, 13.
 14] Ioann. 20, 28. 17] Es. 44, 6. 18] Apoc. 1, 8. 27] Symb. apost.

3 ipse de se *Aug.* 7 apostolus ad Titum *P* 9 et ante saluatoris *om. P* 10 infidelis hominis *Aug.* 19 littera *Aug.* 22 dicunt minorem deum] aut minorem dicunt *Aug.* 26 dicitur *Aug.* 28 cf. *Breuiar. p. 231*: non enim generatione, sed iussione et benedictione sancti spiritus conceptus est Christus 29 de *om. Aug.*

et sicut a patre, ita etiam a spiritu sancto ad redemptionem nostrae malitiae destinatus est ipso de se per Esaiam loquente: misit me pater et spiritus eius.

Si spiritus sanctus minor creditur, quomodo se filius sicut a patre, ita etiam a sancto spiritu missum esse testatur? spiritus sanctus ipse ³ locutus est in apostolis, ipse efferbuit in prophetis dicente beato apostolo Petro in epistula sua: non, inquit, ex hominibus allata est prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti dei homines. et saluator in Matthaео ita ait ad discipulos suos: non, inquit, uos estis, qui loquimini, sed spiritus sanctus. similiter ¹⁰ et Dauid plenus spiritu sancto et, qui per eum loquebatur, manifesta uoce pronuntiat dicens: audiam, quid loquatur in me dominus deus. quando ergo uasa dei sancto spiritu ebria loquuntur et dicunt: haec dicit dominus deus uel: deus deorum dominus locutus est, hunc dominum deum spiritum sanctum manifestum est. ¹⁵

Et ad Corinthios deum esse spiritum sanctum euidenter ostendit, dum dicit: uos estis templum dei. et quis esset hic deus, consequenter edocuit ita dicens: spiritus, inquit, sanctus habitat in uobis. deus ergo templi et spiritus sanctus habitator templi una persona est. et in actibus apostolorum Petrus euidenter de sancti spiritus ²⁰ deitate ita ad Ananiam dicit: quis te mentiri compulit spiritui

2] Es. 48, 16. 7] 2 Petr. 1, 21. 9] Matth. 10, 20. 12] Psalm. 84, 9. 17] 1 Cor. 3, 16. 18] ibid. 21] Act. 5, 3, 4.

5-spiritu sancto *Aug.* 7 *cf. Pitra p. 151*: Petrus apostolus in epistola sua: non, inquit, ex homine adlata est prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti dei homines. Dauid quoque spiritu sancto repletus et gratia huius uirtutis afflatus ita dicit: audiam, quid loquitur in me dominus meus. deum de se loqui sancto inflammatus spiritu protestatur. et saluator in Matthaео ad discipulos suos dixit: non enim uos estis, qui loquimini, sed spiritus sanctus, qui loquetur in uobis. et propterea quando pii uates exundante in se spiritu sancto in alto mentis efferuntur excessu ita dicentes: haec dicit dominus deus, uel: deus deorum deus locutus est, et horum similia, ad sancti spiritus maiestatem nouerimus esse referendum 11 et qui per eum loquebatur] quis per eum loqueretur *Aug.* 13 spiritu sancto *P* 16 *cf. Pitra p. 151*: apostoli in prima ad Corinthios sermo est: uos estis templum dei, et quis hic deus esset, exposuit dicens: et spiritus dei habitat in uobis. itaque deus templi et qui habitat in templo una persona est

sancto? non es, inquit, hominibus mentitus, sed deo. quid tam euidentis? ecce deo uotum promisisse memoratur et spiritui sancto mentitus arguitur. si spiritus sanctus deus non esset, minime ad eum sacrillegae falsitatis iniuria peruenisset. item ad Corinthios apostoli
 5 uox est: nescitis, quia membra uestra tempium sunt spiritus sancti? glorificate et portate deum in corpore uestro. illum utique deum portare praecipuntur, cuius templa esse perhibentur.

III.

Quid respondebimus his, qui dicunt: non potest non prior esse
 10 pater, qui prior in baptismo nominatur?

Responsio.

Et spiritus sanctus primus est, sine quo primum nominasse non sufficit. nec numerum autem nec ordinem recipit, qui in trium substantia unus et solus est.

15

III.

Quid respondebimus eis, qui impio ore blasphemant dicentes: ideo sanctus spiritus non est deus, quia nihil operatus est quasi deus?

Responsio.

20 Uideamus, si in operibus eius nihil diuinitatis appareat. primo loco peccatorum remissio non tribuitur, nisi sanctus spiritus inuocetur. et quia peccata sine sancto spiritu non donantur, etiam de ipso apertissime dictum esse nouerimus: nemo, inquit, potest dimittere peccata nisi unus deus. quem ergo reparatorem hominis uides, auctorem
 25 hominis esse non dubites.

Ipsae in primis absque peccato hominem fecit, qui in secundis a uinculo peccati hominem cum patre et filio regeneratorem absoluit. uide quomodo apostolus in epistula Corinthiorum opera spiritus sancti uirtutesque concelebrat ita dicens: unicuique autem datur per spiritum
 30 sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem

5] 1 Cor. 6, 19. 20. 23] Luc. 5, 21. 29] 1 Cor. 12, 8.

2 cf. *Faust. de spir. sanct. p. 151, 20*: deo uotum promisisse cognoscitur et spiritui sancto mentitus arguitur (cf. etiam p. 152, 3) notum S
 22 condonantur P 23 inquit om. P 26 imprimis P

spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alii gratia curationum in uno spiritu, alii genera linguarum, operatio uirtutum, alii prophetia. haec omnia operatur unus atque idem spiritus diuidens singulis prout uult.

Et quomodo dicimus, ministerialis est, qui miracula tantorum charismatum arbitrio propriae uoluntatis et iure dominationis exercuit? de quo sub trinitatis distinctione legimus per prophetam: uerbo domini caeli firmati sunt et spiritu oris eius omnis uirtus eorum. spiritu oris dixit propheta, non operis, ut eum tamquam de substantia patris noueris processisse. et ideo dicit: spiritus, qui ex patre procedit. spiritu oris eius omnis uirtus eorum: caelorum uirtutes, id est angelos, dominationes, thronos ac principatus, sicut per patrem et filium ita etiam per spiritum sanctum creatos esse ueritas loquitur.

Non ergo sine immani sacrilegio creaturam dixeris, quem totius caelestis militiae perspicias creatorem. secundum haec in trium proprietate ac numero personarum unam potentiam, unam gloriam, unam cognosce naturam, ne cum Iudaeis ac Patripassianis sine tribus personis filium aut sanctum spiritum neges aut sine una substantia cum gentilibus tres deos credere comproberis.

7] Psalm. 32, 6. 10] Ioann. 15, 26.

13 creatos esse *om. P* 17 Patriopassianis *S*

I. INDEX SCRIPTORUM.

A) LOCI SCRIPTURAE SACRAE.

<p>Gen. 1, 1 . . . . . 108, 15. 340, 28 — 1, 2 . . . . . 127, 15 — 1, 26 . 78, 16. 108, 22. 341, 5 — 1, 27 . 78, 18. 109, 2. 341, 12 — 1, 28 . . . . . 109, 2. 341, 12 — 2, 5 . . . . . 15, 5 — 2, 15 . . . . . 395, 18 — 2, 17 . . . . . 9, 13 — 2, 24 . . . . . 139, 19 — 3, 5 . . . . . 9, 22. 227, 19 — 3, 10 . . . . . 310, 24 — 4, 7 . . . . . 75, 14 — 6, 3 . . . . . 191, 18 — 6, 7 . . . . . 172, 1 — 6, 12 . . . . . 81, 12 — 8, 21 . . . . . 172, 19 — 11, 7 . . . . . 128, 27 — 12, 1 . 292, 17. 293, 24. 352, 4 — 14, 14 . . . . . 199, 8. 214, 3 — 15, 16 . . . . . 85, 8 — 16, 9 . . . . . 396, 25 — 17, 4 . . . . . 84, 16 — 18, 1 . . . . . 109, 15. 341, 26 — 19, 26 . . . . . 391, 9 — 21, 10 . . . . . 352, 8 — 22, 2 . . . . . 296, 22 — 22, 5 . . . . . 298, 14 — 25, 23 . . . . . 71, 29. 73, 31 — 27, 27 . . . . . 296, 8 — 28, 12 . . . . . 178, 9 — 30, 33 . . . . . 402, 1 — 37, 4 . . . . . 302, 25 — 37, 10 . . . . . 303, 8 — 39, 7 . . . . . 310, 2. 7</p>	<p>Exod. 33, 14 . . . . . 110, 3. 342, 10 — 34, 12 . . . . . 295, 25. 314, 8 Levit. 16, 29 . . . . . 280, 14 — 19, 2 . . . . . 24, 12 Num. 21, 6 . . . . . 322, 17 — 21, 22 . . . . . 161, 12 Deut. 6, 4 . . . . . 106, 7 — 6, 13 . . . . . 106, 8 — 7, 1 . . . . . 295, 25 — 21, 10—13 . . . . . 213, 17 — 30, 19 . . . . . 25, 10 — 32, 7 . . . . . 200, 21 — 32, 22 . . . . . 240, 29 — 32, 39 . . . . . 106, 9 1 Reg. 1, 1 . . . . . 213, 8 — 2, 30 . . . . . 36, 29 — 9, 9 . . . . . 368, 22 2 Reg. 14, 14 . . . . . 55, 25 3 Reg. 8, 39 . . . . . 132, 2 4 Reg. 20, 1 . . . . . 62, 25 2 Paral. 6, 30 . . . . . 132, 2 2 Esdr. 4, 17 . . . . . 395, 24 Iob 1, 1 . . . . . 198, 19 — 1, 21 . 374, 27. 378, 9. 424, 8 — 1, 22 . . . . . 424, 13 — 15, 15 . . . . . 307, 9 — 41, 18 . . . . . 39, 7 Psalm. 1, 2 . 28, 26. 50, 7. 285, 16 — 4, 5 . . . . . 270, 5 — 5, 4 . . . . . 288, 20 — 5, 9 . . . . . 45, 12 — 6, 2 . . . . . 171, 19 — 6, 6 . . . . . 284, 10 — 6, 7 . . . 282, 13. 397, 18 — 6, 9 . . . . . 34, 25 — 8, 5 . . . 113, 20. 343, 19 — 10, 5 . . . . . 88, 4 — 10, 7 . . . . . 137, 13 — 10, 11 . . . . . 55, 8 — 11, 9 . . . . . 104, 3 — 12, 5 . . . . . 45, 18 — 16, 4 . . . . . 34, 14 — 16, 5 . . . . . 45, 12 — 17, 12 . . . 138, 26. 139, 1 — 18, 5 . . . . . 304, 7 — 18, 7 . . . . . 127, 25</p>
<p>Exod. 3, 14 . . . . . 128, 17 — 4, 21 . . . . . 59, 10 — 5, 3 . . . . . 297, 7 — 8, 15 . . . . . 59, 19 — 9, 27 . . . . . 60, 12 — 10, 3 . . . . . 59, 5 — 12, 9 . . . . . 140, 24 — 14, 15 . . . . . 371, 12 — 14, 29 . . . . . 391, 11 — 16, 3 . . . . . 391, 14 — 19, 15 . . . . . 297, 9 — 23, 15 . . . . . 254, 1</p>	

Psalm. 21, 16	275, 9	Psalm. 77, 10	34, 27
— 21, 21	282, 24	— 78, 8	397, 17
— 22, 5	251, 17. 288, 13	— 79, 6	407, 9
— 23, 3	24, 5	— 82, 19	106, 11
— 24, 15	419, 26	— 83, 8	402, 15
— 24, 21	24, 4	— 83, 13	24, 6
— 25, 8	394, 27	— 84, 9	148, 14
— 26, 13	293, 18	— 85, 9	106, 10
— 27, 7	26, 7	— 87, 7. 5	312, 16
— 29, 6	398, 17	— 90, 3	351, 11
— 29, 11	406, 13	— 93, 10	45, 17
— 31, 5	397, 25	— 93, 12	45, 19
— 31, 9	40, 15	— 94, 6	284, 25
— 33, 14	44, 27	— 94, 8	53, 25. 147, 21
— 33, 15	254, 15	— 100, 1	66, 2
— 33, 16	24, 1. 172, 17	— 101, 10	282, 15. 396, 18
— 35, 4	40, 18	— 103, 30	145, 25
— 36, 11	23, 30	— 105, 40	171, 21
— 36, 27	33, 11	— 106, 3	127, 2
— 37, 2	171, 19	— 106, 38	42, 17
— 37, 9	282, 13. 392, 24. 397, 21	— 109, 4	171, 21
— 37, 19	392, 27. 397, 21	— 111, 4	66, 5
— 44, 8	122, 7	— 111, 10	188, 13. 317, 31
— 44, 11	295, 2. 352, 2	— 112, 3	127, 2
— 44, 13	214, 22	— 114, 5	66, 3
— 45, 5	129, 12	— 115, 12	233, 9
— 47, 8	137, 14	— 115, 15	233, 1. 276, 12
— 48, 13	13, 15. 287, 21	— 118, 11	207, 12
— 48, 17	431, 12	— 118, 25	406, 8
— 49, 1	148, 14	— 118, 30	25, 11
— 49, 21	268, 18	— 118, 36	45, 7
— 50, 5	392, 25	— 118, 62	288, 21
— 50, 6	150, 23	— 118, 112	45, 5
— 50, 7	12, 26	— 118, 173	25, 15
— 50, 9	37, 17	— 120, 8	45, 23
— 50, 13	109, 18. 341, 29	— 121, 3	370, 17. 434, 16
— 50, 14	337, 18	— 122, 1	419, 27
— 50, 19	406, 5	— 125, 5	261, 7. 398, 19. 401, 25
— 52, 6	398, 2	— 126, 1	8, 31. 35, 8
— 53, 8	28, 28. 50, 8	— 138, 7	109, 24. 127, 19. 342, 5
— 54, 7	351, 11	— 138, 17	336, 27
— 59, 5	251, 17	— 140, 3	44, 24. 212, 8
— 62, 2	288, 19	— 140, 4	353, 9
— 62, 4	379, 8	— 140, 5	352, 21
— 62, 9	351, 20. 392, 1. 420, 6	— 141, 8	189, 14. 378, 17
— 65, 13	214, 19	— 142, 6	418, 10. 440, 11
— 68, 21	398, 25	— 145, 8	45, 17
— 68, 24	301, 19	— 146, 10	395, 1
— 69, 2	91, 20	— 148, 3	303, 17
— 72, 5	54, 28	— 148, 8	137, 12
— 72, 19	34, 24	— 148, 8	3, 11 . . . . .
— 72, 27	392, 3	— 3, 12	407, 24. 415, 16
— 75, 6	431, 16	— 3, 29	40, 15
— 76, 4	375, 25	— 4, 23	45, 1. 321, 2. 391, 27
— 76, 11	415, 24	— 5, 2	40, 17

Prou. 5, 3	391, 22	Esai. 48, 12	107, 2. 114, 10
— 6, 20	40, 17	— 48, 16	114, 11
— 9, 2	251, 14	— 49, 12	127, 2
— 9, 12	315, 16	— 51, 1	32, 14
— 12, 15	422, 20	— 53, 1	169, 25
— 18, 3	54, 2	— 53, 6	28, 11
— 18, 17	212, 5	— 58, 1	263, 7
— 23, 14	320, 17	— 58, 5	324, 18
— 24, 16	307, 15	— 58, 7	324, 23. 325, 17
— 25, 27	207, 6	— 61, 1	111, 8
— 26, 11	294, 18	— 65, 2	70, 4
Eccl. 2, 14	216, 10. 419, 24	— 66, 1	395, 5
Cant. 1, 3	52, 17	— 66, 2. 1	172, 20
Sap. 1, 4	272, 15	Hierem. 2, 21	39, 20
— 1, 13	9, 19	— 5, 3	40, 19. 53, 28
— 2, 24	10, 17	— 6, 29	56, 6
— 9, 15	352, 1	— 8, 4	39, 28
— 11, 21	179, 20	— 9, 1	376, 27
— 18, 21	92, 20	— 17, 13	70, 7
Eccl. 5, 4	55, 6	— 17, 21	45, 21
— 5, 8	279, 5. 406, 18	— 18, 7	91, 3
— 7, 39	407, 4	— 23, 24	149, 3
— 9, 14	412, 16	— 31, 15	239, 9
— 14, 12	277, 1	— 31, 22	230, 8
— 15, 16	40, 12	Thren. 4, 1	39, 7
— 22, 13	429, 19	Bar. 3, 36	170, 25
— 24, 46 (?)	183, 16	— 3, 38	170, 26
— 27, 6	275, 10. 307, 19	Ezech. 3, 19	263, 5
— 28, 3	405, 18	— 18, 21	184, 14. 279, 3
— 28, 6	277, 2	— 18, 32	56, 12
Esai. 1, 2	70, 6	— 22, 30	92, 23
— 1, 16	40, 4	— 24, 12	55, 27
— 1, 19	29, 19	— 33, 11	38, 26. 56, 16
— 1, 20	172, 18	— 33, 12	38, 29
— 5, 4	39, 24	— 33, 13	279, 3
— 6, 1	112, 7. 342, 13	— 33, 14	37, 11
— 6, 8	112, 11. 342, 16	— 33, 20	35, 4
— 7, 14	202, 6. 231, 6	Dan. 2, 47	90, 1
— 9, 6	205, 19. 297, 24	— 4, 24	89, 12. 283, 7
— 11, 2	111, 4	— 5, 23	89, 24
— 14, 13	136, 9	Ose. 11, 4	52, 17
— 26, 9	23, 28	— 13, 4	107, 1
— 37, 16	106, 12	Joel 2, 12	284, 26
— 40, 12	113, 25. 343, 23	— 2, 29	111, 14
— 41, 4	106, 13	Am. 4, 13	136, 25. 137, 19
— 42, 1	114, 16	Mich. 6, 8	57, 21
— 42, 8	106, 14	Hab. 1, 16	39, 6. 317, 29
— 43, 8	25, 28	Zach. 14, 8	47, 1
— 43, 10	106, 18. 170, 22	Mal. 1, 2	73, 20. 171, 23
— 43, 25	413, 27	Matth. 1, 23	202, 6
— 43, 26	392, 30	— 2, 6	239, 14
— 44, 6	170, 19	— 2, 18	239, 9
— 44, 24	106, 21	— 3, 12	187, 4
— 45, 5	107, 1	— 3, 14	248, 7
— 45, 8	105, 24	— 3, 16	111, 9. 258, 3

Matth. 3, 17.	134, 25	Matth. 13, 46	389, 2
— 5, 1.	430, 29	— 13, 52	352, 23
— 5, 5.	263, 14. 286, 18	— 15, 24	38, 7
— 5, 8.	402, 18	— 16, 24	199, 19
— 5, 14.	303, 27	— 16, 27	29, 5. 267, 8
— 5, 16 19, 15. 224, 5. 289, 11. 397, 4		— 17, 20	17, 5
— 5, 23.	235, 1	— 19, 14	375, 8
— 5, 28.	401, 14	— 19, 21	25, 10
— 5, 44.	235, 16	— 19, 23	389, 13
— 5, 45.	66, 7	— 19, 26	389, 18
— 5, 48.	405, 12	— 19, 28	409, 12
— 6, 1.	289, 7	— 19, 29	431, 21
— 6, 3.	289, 9	— 20, 28	167, 1
— 6, 5.	291, 3	— 21, 19	360, 9
— 6, 6.	371, 9	— 22, 11	194, 7
— 6, 12. 226, 9. 308, 28. 319, 28.		— 22, 30	270, 12
	405, 15	— 23, 9	396, 29
— 6, 14. 234, 11. 238, 13. 320, 8		— 23, 12	406, 6
	393, 24. 405, 4	— 23, 37	57, 9
— 6, 17.	290, 4	— 24, 12	436, 9
— 6, 19.	40, 24. 431, 23	— 24, 29	240, 30
— 6, 33.	291, 25	— 25, 21	215, 5. 272, 23
— 7, 2. 390, 15. 431, 4. 435, 10		— 25, 34	243, 12. 271, 17
— 7, 3.	245, 20	— 25, 35 . 140, 12. 172, 4. 325, 1	
— 7, 7	87, 5. 338, 19. 26	— 25, 40 283, 13. 325, 2. 337, 3.	
— 7, 8.	338, 12		399, 26
— 7, 12.	327, 24	— 25, 41 132, 18. 179, 3. 187, 2.	
— 7, 13.	400, 28		243, 10
— 7, 14.	34, 18	— 25, 42	186, 18. 325, 7
— 7, 15.	416, 8	— 25, 43	312, 4
— 7, 22.	192, 24	— 25, 45	325, 9
— 8, 12.	241, 4	— 25, 46	187, 5. 325, 11
— 8, 20.	141, 4. 204, 2	— 26, 28	167, 3
— 9, 12.	27, 25	— 26, 38	204, 4
— 9, 13.	27, 17	— 26, 41	182, 12. 288, 23
— 10, 19.	274, 24	— 28, 19 114, 22. 138, 8. 346, 23	
— 10, 20.	111, 22	Marc. 2, 7	150, 15
— 10, 22.	227, 1. 426, 25	— 3, 29	152, 4
— 10, 28.	40, 25	— 3, 32	387, 19
— 10, 39.	398, 12	— 3, 33	387, 21
— 10, 42.	283, 18	— 9, 23	52, 5
— 11, 12.	63, 3. 199, 14	— 10, 51	84, 4
— 11, 28. 52, 19. 395, 11. 409, 6		— 11, 26	393, 24
— 12, 34.	212, 13	— 12, 42	283, 19
— 12, 36.	401, 11	— 13, 11	111, 25
— 12, 43.	69, 10. 294, 12	— 14, 34	204, 4
— 12, 45.	69, 15. 317, 5	— 14, 38	17, 2
— 12, 47.	387, 19	Luc. 1, 19	178, 13
— 12, 50.	387, 22	— 1, 30	230, 22. 28
— 13, 12.	43, 20. 68, 2	— 1, 35	202, 8. 228, 8
— 13, 15.	69, 28. 70, 23	— 1, 38	231, 11
— 13, 20.	68, 27	— 1, 68	147, 26
— 13, 42. 50	241, 2	— 1, 70	148, 1. 26
— 13, 43.	270, 13. 304, 1	— 2, 14	324, 9
— 13, 44.	389, 4	— 2, 26	148, 5

Luc. 2, 28	148, 8	Ioann. 6, 28	22, 5
— 3, 17	187, 4	— 6, 44	11, 25. 51, 8
— 3, 21	114, 25	— 6, 52	50, 10
— 4, 1	111, 13. 131, 5	— 6, 54	223, 12
— 4, 18	114, 20. 133, 14	— 6, 67	53, 12
— 5, 21	150, 15	— 6, 68	53, 14
— 6, 21	398, 13	— 7, 18	380, 20
— 6, 25	262, 10. 263, 15. 286, 17	— 7, 37	418, 13
— 6, 27	235, 16	— 7, 38	129, 14
— 6, 37	238, 12. 390, 8. 405, 3. 435, 4	— 8, 25	106, 17. 170, 21
— 6, 38	238, 12. 431, 4	— 8, 44	294, 22
— 6, 41	245, 20	— 10, 16	381, 7
— 8, 13	68, 27	— 10, 18	204, 5
— 8, 20	387, 21	— 10, 30	203, 21
— 9, 23	25, 31. 28, 27	— 10, 38	330, 5
— 9, 24	28, 28	— 12, 35	284, 8
— 9, 58	204, 2	— 12, 39	67, 18. 112, 25. 342, 26
— 9, 60	378, 1. 429, 9	— 12, 42	67, 24
— 11, 5	414, 15	— 12, 44	105, 10
— 11, 9	338, 19. 26	— 14, 1	105, 9
— 11, 10	338, 12	— 14, 6	123, 29
— 11, 20	113, 13. 343, 11	— 14, 9	109, 23. 342, 4
— 12, 11	112, 1	— 14, 10	122, 14
— 12, 35	396, 1	— 14, 16	119, 8. 120, 9. 151, 6
— 12, 49	321, 19. 436, 13	— 14, 23	128, 25
— 15, 5	408, 5	— 14, 26	118, 18. 345, 26
— 15, 7	28, 3	— 14, 28	203, 22
— 15, 24 (32)	38, 8	— 15, 5	8, 29
— 16, 22	175, 21. 189, 10	— 15, 26	115, 18. 122, 15. 128, 3.
— 16, 26	178, 1		344, 27. 346, 19
— 16, 27	188, 1	— 16, 7	118, 23
— 17, 10	66, 29. 163, 13	— 16, 13	337, 20
— 17, 21	151, 10	— 16, 15	204, 1
— 18, 12	51, 26	— 16, 20	261, 2
— 18, 27	389, 18	— 16, 33	261, 1. 274, 2
— 19, 8	283, 10	— 17, 20. 24	408, 21
— 19, 41	56, 29	— 20, 22	116, 3. 345, 10
— 21, 36	17, 2	Act. 1, 5	144, 12. 149, 12
— 23, 34	237, 17. 408, 21	— 1, 8	126, 1
Ioann. 1, 1	418, 24	— 1, 16	147, 14
— 1, 3	106, 25	— 2, 3	126, 5
— 1, 12	149, 17	— 2, 4	121, 7. 131, 8. 337, 21
— 1, 13	149, 18	— 2, 17	127, 7
— 2, 1	250, 4	— 2, 31	177, 15
— 2, 3	251, 4	— 2, 33	120, 23
— 2, 10	251, 8. 252, 6	— 3, 18	148, 23
— 3, 5	144, 15. 149, 13	— 4, 8	120, 27
— 3, 6	144, 5. 149, 6	— 4, 29	121, 6
— 3, 8	137, 2. 144, 7. 155, 17	— 4, 32	385, 15
— 3, 13	140, 6	— 5, 3	151, 21
— 4, 14	418, 16	— 5, 4	151, 23
— 5, 6	25, 24. 84, 5	— 5, 31	121, 15
— 5, 14	68, 19. 295, 19	— 6, 15	335, 31
— 5, 44	68, 6	— 7, 51	70, 19. 237, 7
— 6, 27	22, 1	— 7, 55	121, 25. 335, 27

Act.	7, 56	232, 10	Rom.	8, 29	63, 9
—	7, 59 . 233, 14. 237, 20.	336, 13	—	9, 5	141, 14
—	9, 4	172, 2	—	9, 9	71, 9
—	9, 15	186, 1	—	9, 13	171, 23
—	9, 17	142, 8	—	9, 15	43, 8
—	9, 31	129, 5	—	9, 16 . . . . . 11, 26.	26, 27
—	10, 34	19, 19	—	9, 18	43, 27
—	10, 38	122, 1	—	9, 20	44, 3
—	10, 45 . . . . . 131, 10.	152, 11	—	9, 21 . . . . . 36, 16.	185, 26
—	11, 17 . . . . . 152, 16. 25.	153, 12	—	9, 30	74, 16
—	11, 18	153, 7	—	10, 3	27, 14
—	13, 45	70, 9	—	10, 10	392, 19
—	14, 21 . . . . . 261, 20.	307, 21	—	10, 16	70, 3
—	17, 24	395, 1	—	10, 21	70, 4
—	17, 28 . . . . . 117, 18.	143, 21	—	11, 6	17, 31
—	18, 5	70, 11	—	11, 20	48, 7
—	19, 2 . . . . . 142, 22.	24	—	11, 21	48, 12
—	19, 4	142, 19	—	11, 23	48, 14
—	20, 27	123, 3	—	11, 36	143, 15
—	20, 28	155, 25	—	12, 1	24, 10
—	28, 25	147, 12	—	12, 3	155, 11
—	28, 35	112, 16	—	12, 9. 8. 4	380, 24
Rom.	1, 13	383, 8	—	12, 11	443, 8
—	1, 18	82, 1	—	12, 15	398, 24
—	1, 19	86, 6	—	12, 19	369, 14
—	1, 23	86, 21	—	12, 21 . . . . . 33, 31.	41, 17
—	1, 27	87, 13	—	14, 10	29, 11
—	2, 4	54, 13	I Cor.	1, 1	141, 18
—	2, 5	53, 26	—	2, 8	140, 1
—	2, 6	55, 2	—	2, 9 . 92, 10. 194, 20.	216, 6.
—	2, 14	86, 17			229, 24. 252, 8
—	2, 15	88, 12	—	2, 10	122, 15
—	3, 27	18, 27	—	2, 14	192, 4
—	4, 2	17, 25	—	3, 8 . . . . . 18, 19.	66, 27
—	4, 4	17, 27	—	3, 9	35, 16
—	4, 14	39, 28	—	3, 10	35, 20
—	4, 18	90, 13	—	3, 16 . . 39, 14. 151, 13.	156, 20.
—	5, 5	144, 1			192, 9
—	5, 6	11, 16	—	3, 17	192, 12
—	5, 12 . . . . . 9, 6.	10, 22	—	5, 7	38, 30
—	6, 3	145, 11	—	6, 11	124, 3
—	6, 8	145, 6	—	6, 15 . . . . . 39, 9.	192, 20
—	6, 12	32, 23	—	6, 18	312, 27
—	6, 13	416, 4	—	6, 19	156, 17
—	6, 16	32, 15	—	6, 20	156, 26
—	6, 19 . . . . . 32, 28.	392, 6	—	8, 1	422, 26
—	6, 23	10, 30	—	9, 24	27, 3
—	8, 3	198, 3	—	9, 26	27, 7
—	8, 8	191, 19	—	9, 27 . . . . . 20, 15.	185, 22
—	8, 9 . . . . . 116, 1. 123, 17.	345, 8.	—	10, 6	396, 6
		346, 21	—	10, 11 . . . . . 292, 21.	300, 24
—	8, 11 . . . . . 123, 12.	151, 8	—	10, 12	39, 27
—	8, 15	150, 2	—	10, 31	288, 15
—	8, 17	387, 28	—	11, 29 . . . . . 224, 1.	235, 8
—	8, 18	92, 13	—	12, 3 . . . . . 142, 1.	153, 27

I Cor.	12, 4.	154, 6.	339, 18	Eph.	3, 16.	190, 6
—	12, 6.	154, 12.	155, 23	—	4, 6.	141, 22
—	12, 8.	143, 25.	154, 21.	—	4, 26.	245, 24
—	12, 9.		155, 9	—	5, 5.	186, 8
—	12, 11.		155, 15.	—	5, 8.	33, 14
—	12, 13.		127, 6.	—	5, 14.	387, 16
—	12, 26.	374, 11.	419, 19.	—	6, 10.	30, 26
—	12, 28.		155, 28	Phil.	1, 29.	273, 15
—	12, 30.		414, 11	—	2, 6.	388, 12
—	13, 4.		399, 18	—	2, 7.	77, 31
—	13, 7. 5. 8.		386, 17	—	2, 8.	298, 3
—	13, 7.	373, 15.	419, 10	—	4, 7.	45, 3
—	14, 25.		132, 3	Col.	2, 9.	133, 18
—	15, 10.	19, 26.	152, 22	—	3, 5.	33, 13
—	15, 22.		48, 27	—	3, 9.	33, 17.
—	15, 33.		34, 1	I Thess.	2, 6.	380, 20
—	15, 34.		40, 25	—	4, 12.	376, 17
—	15, 40.		174, 19	II Thess.	1, 11.	22, 12
—	15, 51.		49, 23	I Tim.	1, 5.	399, 16.
—	15, 54.		378, 7	—	4, 10.	49, 9
—	15, 58.		19, 11	—	4, 14.	40, 27
II Cor.	1, 3.		129, 11	—	5, 20.	35, 1
—	1, 21.		124, 15	—	6, 8.	242, 18
—	3, 6.		300, 22	II Tim.	2, 3.	30, 20
—	4, 8.		34, 5	—	2, 6.	30, 24.
—	5, 6.		261, 11	—	2, 20.	37, 21
—	5, 10.	29, 11.	30, 17.	—	2, 21.	37, 28
—	5, 14.		49, 16	—	3, 12.	261, 19
—	5, 16.		388, 23	—	4, 7.	27, 8
—	5, 17.		251, 23	Tit.	3, 5.	125, 4.
—	6, 1.		22, 22	Philem.	14.	40, 27.
—	6, 2.		280, 9	Hebr.	1, 1.	408, 14
—	6, 4.		18, 15	—	1, 3.	209, 13
—	6, 16.	151, 15.	225, 8	—	2, 4.	153, 23.
—	6, 18.		149, 23	—	2, 7.	119, 25
—	13, 13.		124, 11	—	3, 7.	147, 21
Gal.	1, 1.		141, 20	—	6, 7.	60, 25
—	2, 16.		18, 30	—	9, 14.	143, 27
—	3, 6.		21, 14	—	9, 27.	167, 6
—	3, 11.		244, 11	—	10, 26.	41, 23
—	3, 27.		47, 7	—	10, 28.	41, 30
—	3, 28.		388, 27	—	10, 29.	69, 21
—	4, 8.		42, 23	—	10, 38.	21, 15.
—	4, 9.		42, 26	—	11, 4.	76, 15
—	4, 19.		43, 1	—	11, 5.	80, 20
—	5, 6.		22, 9	—	11, 6.	21, 21
—	5, 7.		27, 4	—	11, 7.	82, 29
—	5, 19.		186, 4	—	11, 31.	85, 1
—	6, 2.		308, 23	—	12, 6.	307, 20.
—	6, 7.	41, 5.	184, 8	Iac.	1, 17.	397, 7
—	6, 9.		41, 11	—	1, 20.	322, 20
—	6, 10.	19, 10.	401, 21	—	2, 1.	41, 3
—	6, 14.		34, 9	—	2, 13.	186, 17.
Eph.	2, 3.		12, 16	—	2, 14.	185, 2
—	2, 8.		22, 17	—	2, 17.	18, 8.

Iac.	2, 19 97, 9. 103, 14. 185, 11.	I Ioann.	2, 13 . . . . . 387, 3
—	2, 22 . . . . . 22, 14	—	2, 15 . . . . . 41, 7. 408, 25
—	2, 26 . . . . . 18, 12. 185, 16	—	3, 7 . . . . . 170, 8
—	4, 11 . . . . . 41, 3. 322, 19	—	3, 14 . . . . . 226, 19
—	5, 1—5 . . . . . 325, 24	—	3, 15 226, 13. 234, 20. 246, 16.
—	5, 7 . . . . . 92, 1	—	4, 18 . . . . . 400, 23
—	5, 16 . . . . . 414, 14	—	4, 20 . . . . . 226, 20
I Petr.	1, 2 . . . . . 125, 11	Apoc.	1, 8 . . . . . 107, 5. 170, 19
—	3, 12 . . . . . 416, 11	—	2, 11 . . . . . 199, 13. 214, 10
—	5, 8 . 31, 14. 317, 21. 387, 9	—	2, 17 . . . . . 199, 12. 214, 10
II Petr.	1, 21 . . . . . 147, 16	—	3, 15 . . . . . 320, 23
—	2; 21. 22 . . . . . 321, 12. 14	—	3, 20 . . . . . 225, 8
—	2, 22 . . . . . 427, 15	—	8, 12 . . . . . 178, 24
—	3, 9 . . . . . 56, 23	—	14, 11 . . . . . 241, 3
—	3, 12 . . . . . 240, 30	—	19, 3 . . . . . 214, 15
I Ioann.	1, 8 . . . . . 307, 13	—	19, 20 . . . . . 241, 2
—	2, 1 . . . . . 119, 3	—	21, 6 . . . . . 107, 5
—	2, 2 . . . . . 50, 14. 408, 20	—	21, 11 . . . . . 43, 25
—	2, 11 . . . . . 226, 16		

B) LOCI SCRIPTORUM LATINORUM.

Ambros. hymn. IIII 203, 13	Iuuenalis 14, 139 . . . . . 242, 27
Augustinus 20, 13. 81, 21	Uergilius Aen. 6, 32 sq. 375, 23
Cassian. collat. VII 13 . . . . . 174, 13	— Aen. 6, 688 . . . . . 386, 16
Hieronymus comment. in Iob 25 173, 23	— Aen. 7, 282 . . . . . 450, 10
Hieronymus comment. in Marc. 15 . . . . . 299, 14	

II. INDEX NOMINUM ET RERUM.

Aaron: <i>habitus eius et uestitus quid significant</i> 330, 12. 331, 22. 27.	abstinentiae genera duo 197, 10.
Abacuc 39, 6.	Achilles <i>Patrocli amicus</i> 363, 13.
Abel 76, 8. 95, 13. <i>cognomen ei erat Iusto</i> 76, 10. <i>dei in locum morum ac meritorum similitudine substitutus</i> 80, 5.	actus apostolorum 112, 15. 120, 22. 144, 12. 147, 11. 148, 21. 155, 24. 337, 21. 24.
Abraham 84, 15. 103, 2. 199, 8. 296, 14. 297, 1. 2. 14. 298, 13. 21. 26. 299, 7. 17. — <i>genet. Abrahae</i> 189, 12. 292, 15. 295, 20. 298, 11. — <i>dat. Abrahae</i> 109, 15. 292, 17. — <i>accus. Abraham</i> 249, 24. 296, 22. — <i>uocat. Abraham</i> 298, 23. — <i>ablat. Abraham</i> 22, 14. 187, 22. 249, 24. 292, 24. 296, 13. — <i>generaliter patriarcha appellatur</i> 379, 6.	Adam 9, 4. 10, 9. 26. 13, 10. 46, 22. 47, 20. 75, 13. 162, 13. 166, 3. 7. 249, 23. 257, 16. — <i>genet. Adae</i> 47, 4. 78, 14. — <i>primus Adam</i> 77, 7. 227, 25. <i>uetustus Adam</i> 394, 22. <i>secundus Adam</i> 77, 7. 78, 14. 228, 1. <i>Adam paradisi custos et colonus</i> 395, 18.
	Aegyptus 85, 10. 240, 5. 302, 17. 18. 20. 303, 4. 304, 4. 305, 24. 25. 306, 1. 10. 354, 22. 23. 391, 10. 420, 5. <i>Aegyptus idolis plena</i> 240, 6.

- Aeonius: *episcopus Arelatensis, Leon-
tii successor ante annum 494 (367,
21) et Caesarii decessor 367, 18. 382,
12. 399, 11.*
- aera (era) uel supputatio Graeca 102,
24. 214, 8.
- aetates sex mundi 249, 22.
- Aethiopes (*h. e. tres magi ex oriente*)
253, 5.
- Agar 396, 24.
- Agate (Agatha, *hodie Agde*) 448, 20.
*ibi sub die III Idus Septembr.
Messala u. c. consule (Conc. Gall.
coll. I 795) anno 506 Caesarius
synodum in ecclesia s. Andreae
habuit, a qua aberat Ruricius et
uicario non delegato per diaconum
Ueri episcopi litteras misit.*
- Agricola *maritus filiae Ruricii* 415,
10. *clericus factus est 415, 20. 26.
aucilla eius, quae fecunditate sua
Ruricium proauum, Agricolam
auum fecit (416, 20) eius nurus
Papiantilla est (cf. 422, 13).*
- Albinus presbyter 428, 20.
- Alexandria 176, 9.
- Amandus *seruus Cerauniae* 432, 13.
- Ambrosius s. antestes (*Mediolanensis*)
et confessor 203, 11. 445, 8.
- Ambrosius *episcopus temporibus Ru-
ricii* 427, 20.
- Amelius 370, 23.
- Amicalis *episcopus* 165, 12.
- Amos propheta 136, 24.
- Ananias 142, 8. 151, 17.
- Apollinaris *filius Sollii Sidonii* (cf.
410, 25. 411, 14) 410, 17. 425, 26.
*dux erat Aruernorum in pugna
Uogladensi a. 507 (cf. Gregor. Tur.
hist. Franc. II 37), quo tempore
etiam Alarico occiso Chlodouechus
Lemouicum ciuitatem subiecit, quo
referenda sunt cum Kruschio uerba
p. 426, 12 ut tumultibus temporis
huius uel necessitatibus aut dilatis
in perpetuum aut parumper op-
pressis citius nos fructus faciat de
nostra (an uestra?) capere prae-
sentia.*
- Aprunculus *Lingonicae ciuitatis, dein-
de Aruernae ecclesiae post Sido-
nium episcopus (479—491) 431, 26.
436, 2 (17. 437, 8. 24).*
- Arelatense concilium anno 473 ha-
bitum 4, 27.
- Arion 355, 20. *cuius nomen pro ho-
mine muto adhibuit Ruricius male
intellecto fortasse uersu Uergiliano
(Ecl. VIII 55): sit Tityrus Orpheus,
Orpheus in siluis, inter delphi-
nas Arion.*
- Arrius 102, 19. 204, 18. — Arriani
168, 5. 170, 12. 182, 2. 204, 9. —
Arriana peruersitas 138, 17. Ar-
rianae prauitates 173, 15.
- auguria 282, 2.
- Augustinus 20, 13. 81, 20. 445, 8. *eius
liber de ciuitate dei 402, 9. eius
scripta 446, 6. in scriptis eius ali-
quid putatur suspectum 201, 12.
sermo in eius depositione, ubi cum
Aaron comparatur 330, 10 (331, 6.
15. 24. 332, 1. 6. 16. 333, 21).*
- Aurelianus *Ruricii filius* 425, 14 (cf.:
ad augendam circa nos caritatem
uestram duo lumina nostra deti-
netis, Aurelianum dico et Leontium,
et 425, 21: praefatos dulcissimos
stimulos pectoris mei).
- Babylon 249, 25.
- Babylonii 396, 7. 14.
- Bacchus 409, 22.
- Baltasar *gentilis* 89, 23.
- Basilii *episcopus* 165, 10.
- Bassulus *episcopus* 360, 2.
- Baxo 405, 19.
- Beniamin 306, 22. 307, 1.
- Bethleem 64, 22 (Bethelēm *cod.*) 239, 14.
- Briua (*hodie Brives-la-Gaillarde [arr.
Brives, dép. Corrèze]*) 410, 3.
- Burdigala 417, 13.
- byrrum saeculi 406, 3.
- Caesarius *episcopus Arelatensis 502—
542 (Burdigalae exsulans [417, 13]
anno 505, cf. uita Caesarii apud
Bolland. Acta sanctorum Aug. VI
68: cum ab Arelato fuisset ab-
stractus, in Burdegalensem ciuita-
tem est quasi in exilio relegatus)
417, 5. 421, 20. ad Ruricium scri-
bit 448, 16. immerito Kruschius in
epistula II 31 agi de Caesario
Arelatensi episcopo ordinato su-
spicatur.*
- Cain 95, 13.
- Cana (chanan uel chanaan *cod.*) 247,
7. 249, 17. 250, 3. 15. 251, 19. 256, 1.

- canonici libri 105, 3. canonica lectio 108, 2.
 Capillutus presbyter 405, 25. 414, 23. 417, 6. 424, 28. 449, 15.
 catechumeni 118, 1.
 Celsus *amicus Ruricii* 365, 6. 366, 10. 367, 5.
 Censorius episcopus 432, 20.
 Ceraunia *Namatii uxor* 372, 5. 373, 7. 374, 3. 375, 13. 394, 11. 432, 8. *videtur nomen a Ruricio per lusum uerborum componi cum gemma ceraunia* 397, 2.
 Ceuennae *siluae* 364, 8.
 Charybdis 7, 28.
 Chronopius episcopus *fortasse Petrocoriensis* 380, 14. *pro dioecesi Gemiliaciensi Ruricius litteras ad eum dedit, cum uterque episcopus eam sibi uindicaret* 381, 11.
 cilicium ecclesiae uestimentum 406, 4.
 Clarus episcopus *fortasse Elusanus* 441, 2. *columnas ad ecclesiam s. Augustini Lemouicensem subministravit Ruricio, cf. Fortunatus III 5, 11.*
 Claudius: *duo huius nominis episcopi in praescriptione epistulae Lucidi* 165, 10 *cf.* 164, 25.
 concilium Arelatense 4, 27. c. summorum antistitum 3, 9; *actum est anno 473, in quo Lucidi presbyteri errores damnati sunt, cf. proleg. p. XIV.*
 Constantius *filius Ruricii* 409, 21. *idem fortasse intellegendus est* 427, 7.
 Contentus subdiaconus 393, 9.
 Corinthii 124, 3. 7. 11. 15. 141, 18. 151, 8. 153, 21. 26. 155, 10. 23. 27. 156, 17. 388, 22.
 Cornelius centurio 84, 9. 122, 1. 152, 11. 27. 153, 5.
 Crocus episcopus 165, 10.
 Cyprianus *episcopus Carthaginensis* 445, 8.
 Danihel propheta 89, 10. 30. — *genet. Danielis* 283, 5. — *ablat. Danihele (danihelem cod.)* 90, 4.
 Darius 90, 3.
 Datanus *percussor s. Uincentii* 275, 8. 12. 18. 23. 24. 276, 3. 7.
 Daud *indecl. (gen. acc. abl.)* 55, 25. 147, 6. 20. 22. 148, 16. 249, 24. 282, 18.
 Decaniacus 440, 22.
 diluuii exundatio 82, 26.
 Doranonia (Doronia *apud Gregor. Tur. hist. Fr. VII, 28. 32, Duranius apud Auson. Mos. 464 et Sidon. carm. 22, 103, hodie Dordogne*) 428, 9.
 Dothaim *quid significet* 301, 22.
 Elaphius 381, 18.
 Elogius 436, 3.
 Eminentius 195, 13.
 Enoch 80, 14.
 Eparchius *filius Ruricii clero Aruerni ascriptus ab Aprunculo episcopo Aruerni a matre ecclesia exclusus (438, 22)* 437, 9. 12. 28.
 Ephesii 186, 8.
 Esaias 40, 3. 68, 9. 105, 22. 106, 11. 111, 4. 7. 112, 6. 21. 23. 113, 1. 2. 24. 114, 8. 147, 6. 149, 2. 4. 205, 17. *Esaiæ canticum* 39, 24. *Esaiæ liber* 231, 6.
 Esau 72, 19. 74, 15. 171, 24.
 Eua 13, 10. 230, 17.
 Eudomius *maritus Melanthiae* 423, 12.
 Eudomius episcopus 449, 10. *appellatur a Caesario filius* 449, 9.
 Eufrasius *episcopus post Aprunculum Aruernus (a. 491—515)* 406, 26. 413, 5. *ad Ruricium scribit* 448, 3.
 Eufronius episcopus *fortasse Augustodunensis* 165, 8 *cf.* 164, 23.
 Eumerius episcopus 382, 28.
 Eusebiolus presbyter *dioecesis Lemouicenaë* 437, 14, *idemque intellegendus uoce* *compresbyter* 437, 25.
 Eutropius episcopus 165, 9 *cf.* 164, 20.
 Exodus 297, 7.
 Ezechias rex 62, 23.
 Ezechiel 55, 27. — *abl. Ezechiele* 56, 12.
 Faustus episcopus *Reiensis* 165, 3 (*cf.* 164, 18). 165, 9. 181, 16. 351, 4. 353; 4. *cf. praeterea tituli epistularum Fausti.*
 Felix (Magnus) *praefectus praetorii et patriciae dignitatis, filius Magni consulis* 195, 19 (*cf. Luetiolanni index ad Sidonium s. u. Magnus*).
 Florentius presbyter 219, 8.
 Foedamius presbyter 393, 7; *inter hunc Uiticumque et Ruricium olim similtates exstiterant (p. 393, 22), quas prior per hasce litteras com-*

- posuit Ruricius. — alter* Foedamius *seruus uidetur fuisse* 433, 5. 10.
 Fonteius episcopus 165, 8.
 Freda 364, 2.
 Gabriel (gabriel *S*) 178, 13.
 Galatae 18, 30. 42, 22. 141, 20. 186, 4.
 Galilaea 247, 7. 249, 18. 250, 3. 15. 251, 19. 256, 1.
 Gallia 203, 12. Galliarum ecclesiae 3, 10.
 Gemiliacensis dioecesis (*hodie Le Grand-Iumillac [arr. Nontron, dép. Dordogne]*) 381, 11. *de ea lites exstiterant inter Ruricium et Chronopium Petrocoriensem.*
 Genesis 109, 1. Geneseos historia 75, 3. Geneseos liber 85, 8. 127, 14.
 Graeca sententia 51, 18. aera 102, 25. sermo 119, 7. adloquium 172, 9.
 Graecus (homo) 172, 9. Graeci 214, 8.
 Graecus episcopus *fortasse Massiliensis* 165, 9. *ad Ruricium scribit* 443, 4.
 Graecus diaconus 200, 5.
 Gurdo (*hodie fortasse Gourdon [dép. Lot]*) 360, 19. *ibi habitabat Ruricius, cf. 367, 13.*
 Haeretici 40, 10. 57, 3.
 Hebraei 21, 21. 41, 23. 143, 27. 147, 20. 153, 22.
 Hebraeica translatio 137, 17.
 Hebraeum adloquium 172, 9. (homo) 172, 9. populus 60, 2.
 Helcana *quid significet* 213, 6.
 Heraclianus 413, 21.
 Hercules *Thesei amicus* 363, 14.
 Herodes 238, 28. 239, 7. 15. 25. 254, 11.
 Hesperius: *cui filium educandum tradidit Ruricius* 355, 6. 356, 24. 357, 23. *degebat Aruernis, quod Sardonius 'nuper urbe redisse e Tolosatium' eum dicit p. 72, 19 L.*
 Hieremias propheta 39, 7. 53, 28. 54, 5. 230, 7.
 Hierobabel 395, 24.
 Hieronymus presbyter 299, 14 (*locus e comment. in Marc. affertur*). Hieronymi tractatus quidam 173, 23 (*locus e comment. in Iob laudatur*).
 Hierusalem 395, 24. H. caelestis 261, 26. 396, 10. 15. Hierosolimam 176, 9.
 Hilarius Pictavae urbis antestes 359, 23. 445, 8.
 Hispani episcopi 449, 12.
 Hispanus 428, 8.
 Honoratus *primus abbas Lirinensis, deinde episcopus Arelatensis* 259, 23 *cf. librum nostrum, Studien über die Schriften des Faustus p. 65.*
 Iacob 72, 20. 73, 23. 74, 15. 171, 23. 301, 3 *passim*.
 Iacobus apostolus 22, 14. 325, 24.
 Ianus 410, 8.
 Iesu nomen Graeco numero IH expressum 103, 1.
 Iob 84, 19. 24. 26. 307, 12. 374, 26. 424, 8. propheta *appellatur* 378, 8.
 Ioel 111, 14.
 Iohannes episcopus 165, 12.
 Iohannes euangelista 50, 13. 67, 18. 112, 24. 118, 18. 119, 8. 120, 9. 129, 14. 144, 5. 149, 9. 226, 12. 16. 307, 11. apostolus 119, 2. 387, 1.
 Iohannes baptista 249, 26 *cf. 142, 16. 17.*
 Iohannes a Ruricio uenerabilis (carrissimus) frater *appellatus* 430, 15.
 Ionas 90, 9. 333, 20.
 Iordanes 247, 9. 15. 27. 255, 22. 256, 8. 297, 10.
 Ioseph 300, 18 *sqg. passim; quid significet nomen* 304, 3.
 Iosue 297, 10.
 Isaac 72, 20. 296, 7. 14. 297, 3. 21. 298, 10.
 Ismaelitae 302, 6.
 Ismahel 72, 19.
 Israel 60, 9. 85, 25. 148, 4. — Israhel 85, 9. 331, 22. 420, 5.
 Italia 203, 12.
 Iudaea 71, 30. 240, 8. 302, 9. 396, 8.
 Iudaeus 26, 28. — Iudaei 71, 29. 72, 17. 23 *passim*. — Iudaeos baptis- mata diuersa sub lege habuisse 247, 22.
 Iulianus episcopus 165, 11 *cf. 165, 1.*
 Iustus diaconus 411, 28.
 Lazarus 177, 9. 189, 8. 262, 13. 277, 16.
 Leontius episcopus Arelatensis 3, 6. 8. 196, 16. *Aeonii decessor* 367, 21. 368, 18. *idem sine dubio intelligendus est* 165, 8.

- Leontius *alter episcopus* 165, 10.
 Leontius *filius Ruricii* (cf. *supra s. u. Aurelianus*) 425, 14. 432, 1. *idem intellegendus* 215, 11.
 Leontius *quidam a Ruricio frater appellatus* 361, 12. 426, 18.
 Leucadius episcopus 165, 11 cf. 164, 26.
 Liber (Bacchus) 410, 1.
 Licinius episcopus 165, 12.
 Loth 391, 9.
 Lucas 56, 28. 111, 12. 27. 114, 25. 147, 25.
 Lucidus presbyter 161, 4. 165, 2. 12. 168, 1.
 Lugdunensis synodus *anno 473 habita* 4, 29. in *Lugdunensi* 217, 28.
 Lupicinus 390, 16.
 Lupus 363, 4. *alter Lupus* (Lupicinus? 390, 16) 435, 12.
 Macedoniani 105, 16.
 Macedonius 102, 20. 104, 1. 130, 7. 9. 135, 5. 18. 138, 2. 18.
 Magnus 430, 16.
 Malachias propheta 73, 18.
 Mamertus episcopus *sine dubio Uienensis* 165, 8.
 Manichaei 3, 5. 21, 1.
 Marcellus episcopus 165, 10.
 Marcus 111, 24.
 Marinus eremita 181, 16. 183, 6. 194, 19.
 Matthaeus 57, 9. 68, 13. 69, 25. 111, 8. 22.
 Maxentius presbyter 436, 26.
 Megethius episcopus 165, 9 cf. 164, 24.
 Melanthia *Eudomii uxor* 423, 12.
 Memorius presbyter 218, 8.
 Michaeas 57, 21.
 Moyses 140, 23. — *genet. Moysi* 81, 17. 167, 19. — *dat. Moysi* 371, 11. — *accus. Moysen* 110, 2. 147, 6. 295, 23. — *ablat. Moyse* 59, 9.
 Nabucodonosor (Nabogodonosor *cod.*) rex 89, 11. 30.
 Namatius (*cod. ubique praeter 440, 8 namac-*) *maritus Cerauniae, pater nurus Ruricii* 372, 5. 373, 7. 374, 3. 375, 13. 380, 3. 440, 8.
 natiuitates hominis duae 12, 10.
 Neniuitae 58, 21. 90, 7. 91, 1.
 Nepotianus presbyter 359, 2.
 Nestoriana haeresis 201, 27.
 Nestorius 202, 11. 204, 17.
 Noe 81, 6. 82, 28. 95, 14. 249, 23. 329, 16. 330, 4.
 Nouatiani 101, 17. 120, 20. 130, 19. 153, 2. 9.
 nuptiarum munus in paradiso concessum 14, 2. nuptiarum usus extra paradysum sumpsit exordium 14, 3.
 Ommatius *filius Ruricii clero Aruerni ascriptus; a Gregorio Tur. hist. Fr. X 31 senatoribus ciuibusque Aruernis adnumeratus, a Ruricio ad sacerdotium perductus, postea episcopus Turonensis* 370, 20. 412, 11. 437, 9.
 Opilio episcopus 165, 12.
 Orpheus 355, 20.
 Palladius archiater 420, 14.
 Papianilla *Parthenii uxor, Ruricii nepos* 422, 13. ancilla uestra (*scil. Agricolae*) appellatur 416, 20.
 Parthenius *filius Agricolae, Ruricii nepos* (parthem- *cod.*) 422, 3. 13.
 Patiens episcopus *Lugdunensis* 165, 8 cf. 164, 22.
 Patroclus *Achillis amicus* 363, 13.
 Paulinus *Burdegalensis* 181, 9. 183, 12 (cf. *nota ad 183, 10*).
 Paulus apostolus *passim*. — *appellatur tuba ueritatis* 10, 22. uas electionis 11, 15. 20, 18. 155, 28. doctor gentium 18, 14. magister oboedientiae 20, 5. m. gentium 157, 5. praeco ueritatis 112, 19. in architriclino apud nuptias in Cana subintellegendus est Paulus 252, 3.
 Paulus episcopus 165, 9 cf. 164, 19.
 Pelagius 4, 7. 14. 6, 14. 18. 8, 23. 9; 4. 10, 9. 25. 11, 21. 28. 12, 4. 6. 19. 13, 1. 14, 16. 23. 20, 30. 26, 28. 162, 5. 6. — *appellatur pestifer doctor* 8, 24.
 Pentateuchi uolumen 147, 8.
 Petrus apostolus 56, 22. 95, 15. 111. 19. 120, 22. 121, 2. 122, 1. 125, 9. 147, 16. 151, 21. 152, 11. 175, 18. 321, 11.
 Petrus episcopus 422, 24.
 Pharao 58, 27. 59, 7. 21. 60, 15. 68, 22.
 Pharetrius (fraretrius *cod.*) presbyter 381, 24.
 Pharisaeus 27, 20. 51, 24.

- Philemon 50, 9.
 Pictaui urbs (*hodie Poitiers*) 359, 24.
 Pirithous *Thesei amicus* 363, 14.
 plagae decem 59, 25.
 Pomerius abbas 369, 13. 385, 3. 12 (*cf. Gennad. de uir. ill. c. 98*).
 Possessor presbyter 382, 22.
 Postuminus 373, 9.
 praedestinatio 3, 9. 4, 23. 16, 24. 25, 15 *passim*.
 Praesidius 389, 27. 434, 20.
 Praetextatus episcopus 165, 11.
 psalmi 109, 17. 137, 12.
 pythones 36, 7.
 pythonissae responsa 36, 9.
- Quadragesima 280, 7. 285, 1. 296, 16.
 Quinquagesimae sollemnitas 111, 17.
- Rahab ex gentibus congregandae ecclesiae typum praetulit 84, 28.
 Regum liber primus 36, 29. lectio 55, 24.
 Romani 17, 25. 82 1. 123, 11. 383, 8.
 Romanus (homo) 172, 9. Romanum adloquium 172, 9.
 Ruricius episcopus *Lemouicensis* 208, 3. 211, 5. 20. 215, 18. 217, 14. 218, 15. 219, 3. 443, 4. 20. 444, 27. 446, 18. 447, 15. 448, 3. 15. 449, 27. *cf. praeterea praescriptiones epistularum Ruricii*.
 Rusticus presbyter 446, 7. *appellatur filius communis et fortasse idem est, qui a Ruricio nominatur* filius 404, 22. 435, 19.
- Sabaoth 112, 13.
 Sabelliana impietas 138, 16.
 Salamon 54, 2. Salomon 391, 22. 412, 16. 422, 20.
 Samaritana 418, 15.
 Samuel: *ablat.* Samuhele 36, 5.
 Sarra 396, 24. Sarra tua *uxor Ruricii Hiberia* 215, 4. 216, 15.
 Saul 36, 4.
 Scyllae periculum 7, 27.
 Sedatus episcopus *Nemausensis* 402, 24. 403, 26. 418, 13. 420, 12. *ad Ruricium scribit* 446, 18. 447, 16. 449, 27.
 Seuerus 438, 26.
 Sichima *quid significet* 301, 14.
 Sidonius (Sollius Apollinaris) episcopus *Aruernus (469/70—479)* 360,
21. 362, 7. *appellatur* Uidens *i. e. Ἰδίωνος* (*cf. 1 Reg. 9, 9*: olim in Israel sic loquebatur unusquisque uadens consulere deum: uenite et eamus ad Uidentem. qui enim propheta dicitur hodie, uocabatur olim Uidens) 368, 22 (ipsius nomen adscripsi, cuius munere donatum esse te uidi).
 Simeon *noui testamenti* 148, 5.
 Simeon *frater Ioseph et Benjamin* 306, 28.
 Simon 67, 28.
 Sinai 297, 8.
 Sindilla 433, 5. 8.
 Sodoma: *genet.* Sodomae 391, 9.
 solidus, i 430, 24.
 Sollius 410, 25 *cf.* Sidonius.
 Stephanus *martyr* 70, 18. 121, 23. 232, 6. 10. 233, 4. 10. 236, 21 (sermo de s. Stephano). 244, 3. 334, 8 (sermo de reuelatione corporis beati Stephani).
 Stephanus *amicus Ruricii, quem propter uitae turbedines ac procellas et regionum interualla saepius uidere non poterat* 433, 20.
 Storachius *i. e. Σταρχάκιος* 439, 10.
 Susanna 311, 20.
 symboli salutare carmen 102, 8. 15. 103, 6. 7. 104, 7. 23. 24. 105, 18. 205, 5. — de canonicis libris symboli textus pendet 105, 4.
 synodus *Agathensis anno 506 habita* 417, 11. 420, 22. 448, 17. s. Lugdunensis 4, 29. s. Tolosana *anno 507 habita* 449, 11.
- Tartarus 277, 11.
 Taurentius 400, 19. 429, 24. *ad Ruricium scribit* 444, 28.
 testamentum uetus 40, 21. 117, 10. 292, 19. 300, 19. 23. 304, 11. testamentum nouum 292, 20.
 Theoplastus episcopus 165, 11.
 Theseus *Pirithoi amicus* 363, 14.
 Timotheus 40, 26.
 Titus 125, 4. 149, 15.
 Tolosa 447, 5. 449, 11. *ibi anno 507 i. e. anno post synodum Agathensem* ('superueniente auno') *synodus habita est*.
 translatio Hebraeica 137, 17.
 transmigratio Babylonis 249, 25.

- Uenerius 370, 21.
 Uerianus episcopus 165, 8.
 Uerns episcopus *Turonensis* (496—507) 448, 19. *fortasse ad eundem Ruricius litteras dat* 407, 19.
 Uictorinus episcopus *fortasse Foro-iuliensis* 424, 26. *ad Ruricium scribit* 443, 21.
 Uilicus presbyter 393, 8. *cf. u. Foedamius.*
 Uincencius martyr 273, 4 (*sermo de eo*).
 Uisera (*affluens Duranii, hodie Vé-zère*) 435, 23.
 Uittamerus 439, 20. 440, 17.
 Uiuentius episcopus 165, 8.
 Uiuentius episcopus *alter* 165, 11.
 Ulfla 381, 24.
 Uolusianus *episcopus Turonensis* (488—496) 441, 21.
 Ursicinus episcopus 165, 10.
 Ursus 390, 16. 435, 12.
 Userca ecclesia (*hodie Uzcreche [dép. Corrèze]*) 405, 20.

III. INDEX UERBORUM ET ELOCUTIONUM.

- A, ab: nec a tinea poteris pertimescere exterminium 431, 22. metallum a naturali sinceritate uitiatum 56, 10. coaptabatur ei humerale gemmatum et a pectore monile 331, 19. uiderit locum a longe 298, 13. — timor ab inimico 241, 20. oboedientia a seruiente cessaret, nisi uoluntas a iubente praecederet 190, 17. — (= de) hoc ab ieiunio debemus accipere 290, 3. — non se a deo, sed a uoluntate propria deprauatum 60, 13. cum legas insitum moribus bonum a malo posse corrumpi 34, 4. a praescientia quae sunt nostra produntur, a praedestinatione quae sunt praeparantur 63, 18. a luce relinquetur, a tenebris occupabitur . . a morte inuadetur, a uita repudiabitur 225, 19. — (= *ablatiuus comparationis*) antiquiorem esse patrem ab imagine sua 110, 11. paulo minus ab angelis minoratus 119, 25. ut iunior sit genitus ab ingenito 168, 7. a quo priores dicturi sumus iniquitates . . nisi diabolo 392, 31.
 abbas 207, 15.
 abdicatus a salute 193, 15.
 abiectio corruptionis humanae 253, 3. subiectione et abiectione gaudere 315, 4.
ablatiuus omissio in: continenti sermone subsequitur 156, 3. oratione dominica dicimus 405, 14. cumba fluctuantem 366, 17. *passim.* — *omisso* de: caelo lapsum 8, 12.
ablatiuus temporis pro accusatiuo: nouem mensibus possidendus 134, 12. unde anno uno cibum habeat caro nostra 286, 10. paucis diebus sensus nostros inrigastis 383, 20. cum ea diebus ac noctibus fuerit meditata 420, 7. qui morti multis temporibus uixit 184, 9. qui odium perlongo tempore in corde tenuerit 246, 5. quem tanto tempore nequiquam expectat 360, 10 *cf.* 442, 4.
ablatiuus gerundii = partic. praes. passim.
 abominations dogmatis 6, 21.
 abortiui facti fuerant fide geniti 43, 3.
 abremissa peccatorum 104, 25. 143, 11. 150, 7.
 abruptus: a. impietas 33, 7. 49, 28. a. et uegeta ad malum mens 184, 21.
 abscessio (*opp.* regressio) 354, 13.
 absconse 289, 23.
 absentare (*intr.* = abscedere) 177, 11. 13. 178, 21.
 absit ut proponi hic damnatio originis aestimetur 74, 27.
 absolutio: a. duplicis substantiae (= geminae substantiae distinctio 140, 23) 141, 3. — (= redemptio *cf.* 444, 17) a. germanae 219, 10. a. uxoris 444, 16. — *sensu eccles.* 405, 22.
 absolutus (*opp.* obscurus): ut quae putabantur obscura absolutiora tardioribus redderentur 4, 24. —

absolute 52, 24. 67, 27. 109, 17. 118, 26. 137, 18. 143, 14. 148, 2. 10. 169, 22. 170, 7. — absolutissime 39, 13. 154, 3.

absque: (= sine) 3, 21. 4, 26. 7, 2. 47, 28. 71, 18. 72, 8. 94, 22. 209, 11. 229, 10. 260, 9. 324, 3. 344, 8. absque dubio 33, 28. 42, 8. 78, 24. 81, 15. 87, 3. 118, 24. 144, 18. 170, 12. 177, 1. 180, 12. 189, 18. 201, 1. 345, 30. absque dubitatione 192, 17. (*contra sine dubio* 4, 21. 13, 3. 49, 3. 135, 10. 146, 8. 178, 15. 186, 12. 208, 28. 238, 1. 296, 2. 330, 23. 338, 18. 387, 8. 398, 1. 401, 28. 406, 22. 416, 12. procul dubio 176, 3. 177, 18. 354, 12. 390, 9. 393, 27. 419, 20. 426, 7. 430, 5. 435, 4. haud dubie 175, 4. sine dubitatione 306, 13. 430, 27) — (= et ab) longe est hoc ab omni ratione absque pietate 86, 15.

abstracta pro concretis: candorem niueae uestis aspergat 14, 7. fraus iniquitatis admiscuit 14, 16. uirus amaritudinis obscurant fraude dulcedinis 16, 19. si se inimici dolosa subtilitas transfiguratur in angelum lucis 17, 13. plumbi uilitas latere deprehenditur 17, 11. frugum proventus capiuntur 23, 12. *cf.* 60, 20. 21. 64, 18. 76, 11. 102, 15. 107, 20. 108, 18. 133, 4. 5. 187, 18. 195, 22. 231, 18. — *frequentissime apud Ruricium uelut* 352, 11. 353, 22. 354, 6. 355, 17. 356, 12. 15. 17. 357, 13. 358, 27. 363, 8. 22. 364, 3. 16. 366, 5. 23. 369, 21. 370, 1. 374, 4. 375, 16. 386, 8. 397, 14 *etc.*

abundantia: at uero 191, 22. etiam et hoc 299, 19. (118, 4?) nec non etiam et 409, 22. sed et per ipsum etiam ad spiritum s. referendum esse cognoscimus 143, 24. tam amore pariter quam lepore 356, 26. — cum expediat nobis, ut amplius imaginem dei quam nostram carnem debeamus honorare 287, 14. *cf. etiam s. u.* ita, magis, sic.

ac post magis 433, 8 (*locus corruptus*). accedere et accidere *promisce usurpantur a Fausto*: gustus praesumptio facta est ex accidenti mortis occasio 9, 15. ex accedenti largitate uenientes gratias 84, 1. nihil

ei ex accedenti largitate conlatum est 209, 2. quod quacumque ex accedenti adiectione uitiat 179, 12. declinabitur error accedens (*accidens cod.*), si interrogetur causa praecedens 81, 2. libertas arbitrii non est res accedentis (*accidentis cod.*) munificentiae, sed naturae 88, 30. res accedentes 171, 13. eum accedentia in contrarium non mouebant 213, 11. spiritus nunc naturalis probatur, nunc accidens (*potius accedens*) inuenitur 191, 13. nihil duplex, nihil accidens. nihil uarium 198, 21. — quia nihil ei extrinsecus accessit 209, 8. *perfectum accidit non repperi.*

accensus: febrium fatigantur accensu (*an accessu scribendum?*) 133, 1.

acceptior 195, 12. 376, 21.

accersio (= arcessitio): accersione ipsius domini mei comperita 368, 9.

accusatiuus aduerbii loco: magis raucum resonat et stridulum 365, 28.

accusatiuus graecus: dum nos uolantilia deliciaentur 427, 11 *uide u.* deliciari.

accus. cam inf. loco aliarum constructionum: admonere 324, 17. exigere 4, 29. *cf.* dubitare, praecipere.

accusatiuus cum infinitiuo coniunctus cum coniunctiuo: uideamus, si uitae suae prodigum fides sola defendat et baptizatos, ut dicis, perire non posse 186, 1.

ac si: perinde . . acsi 8, 18. ita . . acsi 423, 17.

actiuum uerbum 59, 23.

actualiter (*opp. naturaliter*): qui bonum naturaliter uelit, malum actualiter possit 94, 14 *cf.* 150, 24.

actus (= actio): 29, 18. 61, 10. 20. 74, 11 *etc.* 423, 2. 432, 5. 440, 19 (*contra actio* 30, 2. 62, 23. 135, 21).

ad 1) *sensu locali*: ille uadit ad caelum, qui se conludit ad solum 406, 6. — 2) *sensu temporali*: quos post decimam plagam emisisse cognoscitur, ad primam eum emittere potuisse 60, 10. ad imbris inlapsam cespes multiplicatur 60, 21. ad temptationis aestum infirma radice deficere 69, 1. non tantum ad eius indignatus abscessum, quantum laetatus ad reditum 408, 12.

- ad cuius laudem etiam ingenia maiora succumberent 364, 25 (*contra* in praeconium uestrum, cui scio etiam ingenia maiora succumbere 365, 7). ad praesens 55, 15. 326, 17. 374, 9. ad matutinum 398, 18. ad extremum 201, 3. 308, 25. — 3) *sensu fere finali*: ad tempus 68, 31. 69, 9. 438, 23. 439, 15. ad momentum 239, 11. ad modicum 430, 3. ad integrum 181, 22. 263, 19. 362, 15. ad plenum 339, 5. Ioseph ad omnia sua noluit illam dicere culpabilem esse 311, 14. — 4) *uaria*: ad (= secundum) arbitrium tuum 357, 20. ad instar resurrectionis 358, 13. ad instar montium 366, 5. ad uicem dei 125, 2. addictus plagarum 68, 23. adeps: unde hostias de adipibus et primitiis scisset eligere 76, 14. adhuc: (= *noch*, *opp.* iam) 14, 2. 16, 4. 47, 6. 73, 12. 15. 79, 31. 116, 28. 164, 12. non adhuc = nondum 352, 6. adhuc pauca = pauca demum 361, 16. — (= praeterea) 35, 7. 54, 1. 62, 16. 111, 20. — (= etiamtunc) *passim*. adiecticius (*opp.* naturalis) 79, 7. 146, 8. *adiectiuum pro aduerbio*: festinus accessi 361, 28 *cf.* 60, 5. si non recessisset superbus ab oboedientia, permaneret aeternus in gloria 9, 11. libens fateor 167, 11. *cf.* 362, 2 (*contra* libenter 421, 15). *adiectiuum genetiui uice*: humana fragilitas 7, 4. *cf.* 12, 22. immemor diuini timoris 7, 4. mortalis necessitas 10, 12. euangelicae disciplinae et apostolicae regulae 6, 17. paterni amplexus 38, 14. serpentina fraus 46, 1. fatalis constitutio 83, 4. religiosa professio 161, 14. dominica genetrix 178, 18. apostolica exhortatione, qua ait 376, 16 *cf.* 184, 11. 213, 12. 309, 23. 351, 12. 353, 13. 355, 2. 26. 358, 16. 17. 362, 28. 377, 28. 388, 26 *etc.* *adiectiuum uel participium substantiui loco*: insigne pereunitatis 10, 4. profundum ignorantiae 86, 3. *cf.* 132, 5. 176, 2. 444, 3. nubilum ignorantiae 356, 17. extrema consumptionis 84, 14. interna patris 122, 17. extrema uestimentorum 330, 22. mentis arcana 175, 19. *cf.* 361, 20. 383, 27. ardui itineris aspera et dura 354, 19. ad nitandum procliuue illius uiae in perniciosa uergentis 445, 22. Charybdis abruptum 7, 28. occulta humani cordis 131, 24. *cf.* 141, 2. 376, 23. abdita cogitationis 132, 1. profunda inferorum, diffusa fluctuum, extenta terrarum, excelsa caelorum 127, 26 *etc.* — omne ambiguum 72, 8. in planis . . in asperis 450, 6. austeris . . dulcibus 207, 25. *cf.* 86, 25. 178, 8. 9. 188, 14. 368, 24. 25. 379, 18. 358, 14 *etc.* — in consequentibus 67, 23. 120, 26 *cf.* 148, 4. 175, 1. omissa praecedentium uel sequentium ratione 72, 5. usus praesentium 215, 8 *cf.* 358, 14. coepta . . pollicita 399, 1. 2. cogitata 177, 14. obnoxius de suscepto . . reus de perditio 164, 3. adinpletus uanitatibus 69, 15. adimplere hominem donis 91, 15. adiungere cum gratia domini operationem famuli 162, 4. adloqui *cum datiuo* 237, 6. administratio (= dignitas, munus [episcopale]) 386, 28. administrator 210, 13. adnitus hominis et conatus gratiae 166, 16. adoptiuus dei 47, 6. adquiescere (= satisfacere): petitioni 382, 20. 430, 21. adquisitio (*opp.* perditio *sensu ecclesiastico*) 16, 29. adrogare sibi de aliqua re (= praesumere de) 51, 16. adsertor (erroris) 180, 1. adsertio (= affirmatio, asseueratio) testimoniorum 6, 1. 44, 20. gratiae 17, 9. 24. trinitatis 101, 16. 120, 19. *cf.* 16, 12. 75, 1. 77, 10. 136, 1. 143, 21. 206, 22. 437, 5. adsignare (= designare): qua discretionem qualitatem interioris adsignat 387, 7. in cuius merito minus adsignauit relatio quam probauit agnitio 208, 8. adsimilare: uideamus, eni impietati hunc errorem adsimilare uel conferre possumus 8, 3. adstruere (= adserere) 168, 2. attendere (= contendere) 12, 6.

- aduenticiū malum (= accedens) 9, 18.
aduerbium pro adiectiuo: non scruteris, qualiter deus sit 115, 24. cur interrogas, quomodo sit socius et aequalis regis 115, 26.
 aduersitas miseriae 270, 19.
 aduigilantia 374, 19.
 adulterinum (*opp.* obryzum) aurum 14, 15.
 aedificatio sermonis *sensu ecclesiastico* 201, 6 (*cf.* aedificare 402, 10). 282, 7 (*opp.* destructio).
 aequale (= aequum) crimen 8, 8.
 aequalitatem domini sui praesumere 13, 23.
 aera uel supputatio Graeca 102, 24. era 199, 11. era utriusque supputationis 214, 8.
 aeres regionis illius 420, 24.
 aestimare (= existimare) 16, 8. 31. 23, 6. 26, 15. 62, 12. 66, 19. 74, 28. 104, 21. 105, 17. 129, 25. 27. 146, 29. 150, 1. 175, 13. 200, 14. 378, 2. 429, 10.
 affectuosus 411, 30. affectuosius *aduerb.* 399, 13.
 affectus (= affinis): acsi unum de propriis affectibus perdidissem 423, 17.
 afflictio carnis 26, 14. manus afflictionis 85, 14.
 affluentia sermonis 357, 8. uerborum 379, 22 (*cf.* affluenter 421, 15).
 agere bene cum aliquo (= benefacere) 423, 19.
 agnitio (= cognitio) dei 86, 1. fragilitatis 150, 12. peccati 196, 24. *cf.* 208, 9. 253, 6. 268, 17. 416, 26. 443, 24.
 agnoscere (= cognoscere) 10, 5. 11, 1. 8 (*una cum uerbo cognoscere*). 13, 8. 16, 5. 20, 30. 22, 23. 28, 1. 29, 13. 37, 24. 42, 1. 59, 7. 60, 1. 61, 1. 62, 18. 28. 85, 24. 86, 15. 93, 31. 101, 10. 103, 10. 108, 14. 112, 24. 113, 11. 115, 19. 120, 7. 121, 10. 122, 9. 124, 11. 136, 2. 147, 19. 148, 18. 154, 15. 164, 16. 178, 3. 181, 15. 182, 11. 17. 186, 2. *etc.* 367, 20. 405, 6. 433, 4. 15. 18. 437, 26. 438, 28.
 ait (= *es heisst*): quod ego ecclesiastico testimonio uerum esse confirmo, quo ait 385, 15.
 algor hiemalis 358, 25. hiemis 386, 21.
 alienus a (= *expers*): 13, 11. 64, 28. 86, 11. 89, 19. 105, 6. 150, 25.
 aliquantisper 373, 23.
 aliquatenus 376, 11.
 alius (= alter) 12, 11 (20, 11?). 359, 23 (*contra* 3, 21).
 allegationes magnae et documenta 135, 10.
allitterationis usus apud Ruriciū frequens: necessitudine necessariae necessitatis 355, 24. temporis temperies temperatur 364, 19. uia uultus uestri figuratione 384, 8. prius prior utpote patefacerem 393, 12. paterna pietate praesidium 399, 6 *etc.* *cf. etiam sub u.* lusus uerborum.
 alteruter: *dat.* alterutrae 203, 15.
 alter pro altero remunerandus 215, 4.
 ambitiosus diuinitatis 13, 26.
 amplexus (= coniunctio) diuinitatis 138, 21. unitatis 205, 5.
 ampliatio siue augmentatio 304, 3. 4.
 amplius = magis 363, 26.
anacolutha: ita et nos distinguere cupientes futura instituto genus colligitur praesciendi 64, 9. sed et hoc, quod Baltasar arguitur . . . uides, quia hic alienigena deum scire potuit (*hoc superfluum*) 89, 23. cum Paulus quosdam ex discipulis interrogaret, . . . cum etiam illud mysterium . . . in eorum baptismo probaretur omissum dicente ad eos apostolo Paulo . . . hos cum interrogaret Paulus 142, 14. sed quia et sanctus Iohannes scribit . . . qua discretione uerborum . . . qualitatem interioris adsignat (*deest apodosi*) 387, 1. *cf. praeterea s. u.* demonstratiuum pronomen pro relatiuo.
anaphora: 3, 12. 59, 10. 354, 10. 387, 25. 403, 11.
 angelicae congregationis militia insulana (*de coenobio Lerinensi*) 210, 6. a. natura 180, 9.
 animans: pecudes et bruta animantia 87, 24. qui terrena meditatur, huic animanti comparatur 427, 14.
 anne: die mihi, anne anima redemptoris reliquit mundum 178, 4.
 ansula uoluntatis 53, 5.
 antecessor omnium saeculorum ac temporum 255, 18.

- anteriora crimina 408, 10.
 antidota animarum (*de austera praedicatione*) 264, 16.
 antistes (= episcopus) 3, 9. 20, 13. — antestes 161, 7. 164, 8. 203, 11. 367, 23.
 apices (= epistula) 356, 25. 366, 11. 424, 28. 426, 4. 433, 4. 438, 7. 448, 24. 449, 23.
 apostolatus 368, 10. 382, 25. 432, 2. 433, 3. 436, 5. 437, 2. 438, 2. 20. 441, 3.
 apostolicus: a. libri 40, 23. a. patres (= episcopi) 167, 26. a. uiri 382, 13. — *subst.*: purificati et spiritalia effecti, apostolici etiam et apostoli ac toto spiritu ad martyrium praeparati 118, 4.
 appellatiua nomina: doctrina grammatica alia nomina communia, id est appellatiua uocat 146, 10.
 appetentia *absol.*: appetentiae partes corporis 401, 17.
 appetitor lucri 380, 22. *absol.*: obductum terra fluenti alueum nisi eruderauerit appetitoris industria 356, 15.
 applicare *perf.* applicuisse 390, 27.
 apricitas ignis plurimi 370, 2.
 aprunum tergus 427, 11.
 apud: loqui me uobiscum sed apud conscientiam meam sentio 176, 14.
 arcessio 378, 23.
 archiater 420, 14.
 architriclinus 251, 7. 252, 1.
 aroma: *abl.* aromatibus 102, 10.
 arrha: in terrenis negotiis arrhae quantitas contractus illius, pro quo intercesserit, quaedam portio est 124, 21.
 artus: *dat.* artibus 265, 16.
 aspectus *plur.*: quod mentis aspectibus non pateret 385, 27.
 asperissimus 263, 21.
 aspersio stercoris 357, 11.
asyndeta: 3, 14. 4, 9. (4, 3? *ex codicis auctoritate*). 172, 14. — 208, 24. 219, 1 *saepius*.
 attenuare (*opp.* ditare): 380, 12. 422, 2.
 attenuatio: spiritus sanctus sine attenuatione dilatatur 126, 25.
 attestatio 116, 12. 127, 19. 153, 6.
 auctor *de femina* 397, 3.
 audere: *perfectum sensu praesentis* 235, 26. 236, 2.
- aurarum intemperies 374, 15.
 aures disertissimae 355, 21.
 aut . . uel 365, 24. — (= et) 357, 28. 382, 13.
 Baiulus 363, 6. 448, 6.
 baptisma 46, 19. 47, 13. 142, 15. 16. 186, 21. 193, 9. 247, 22. 248, 12. 250, 19. 255, 23. 257, 21. 258, 1. *contra* baptismus *frequentissime*.
 beatissimus *de uiris ecclesiasticis* 3, 6. (beatus 3, 8). 81, 20. 165, 7. 168, 5. 217, 13. 21. 218, 10. 219, 16. 351, 6. 393, 7. 402, 23. 443, 19. 444, 23. 446, 17. 448, 2. 449, 26.
 beatitudo *sensu concreto* 168, 14. 218, 9. 219, 15. 368, 16. 393, 15. 402, 27. 412, 25. 417, 10. 434, 11. 437, 4. 443, 22. 444, 21. 445, 16. 447, 5.
 bene cognitus 446, 13.
 benedicere *cum accus.* 296, 8.
 benedictiones linguarum 126, 8. futurorum 218, 25. chrismatis 47, 14.
 biduo in septimana 197, 3.
 blandimenta peccandi 16, 15. uitiorum 25, 1.
 blandior uisus 370, 25.
 blandiri sibi aliquid 366, 21. ut mare placidum blandiatur 366, 4.
 blasphemare in aliquem 103, 6.
 blasphemator 241, 8.
 blasphemia *plur.* 4, 10. 6, 18.
 blasphemus 374, 20.
 bonitas *concrete* 163, 19.
 byrrum *subst.*: ut deponant saeculi byrrum et sumant ecclesiae uestimentum 406, 3.
- Caballus 369, 23. 421, 1 (equus 367, 6. 449, 28).
 caeca naufragia 7, 21.
 caespes (= tellus, terra): c. ieinnus atque otiosus 357, 9. c. cultus et edomitus 60, 22.
 calcare blandimenta uitiorum 25, 2. blasphemiae Pelagii auctoritate calcatae 6, 20.
 calumniari alicui 445, 12.
 canaba: horreum et canabam et cellarium praeparatum 286, 9.
 canonica lectio 108, 2. canonici *subst.* (*scil.* libri) 105, 3.
 capitulatim 446, 9.
 carere *cum accus.*: ut remedium (*cod.*) careat 28, 2. aliquis portionem

- (*cod.*) caret 362, 15 (*contra cum abl.* 12, 8. 128, 16. 169, 9 *etc.*).
 caritas *sensu concreto* 309, 3. 322, 24. 327, 7. 382, 1. 429, 26. 439, 2.
 carmen salutare symboli 102, 8.
 carnales oculi 368, 3. 369, 3.
 caro: *gen. plur.* carnum 391, 14.
 cassare: laborem mors cassauit 444, 18.
 castigatior uita 398, 7.
 castrum: ardor in campo, aestus in castro 370, 7.
 catechumeni 118, 1.
 catholica *subst. (scil. ecclesia)* 104, 2 (*sed proxime antecedit ecclesiam catholicam* 104, 1, *ut* 6, 18. 47, 15. 48, 26. 162, 2. 201, 16. 202, 3). —
 catholicus *subst.* 207, 19. 379, 13.
 caulae dominicae 362, 28. 381, 1. 408, 6.
 cautio: ut innouatus homo deletam ueteris hominis cautionem secum retineat 47, 3.
 cedere (= concedere): si deus uitam cesserit 417, 19.
 cellarium: horreum et canabam et cellarium praeparamus 286, 9.
 censorium adsensum praebere proditoribus 352, 15.
 cessare: oboedientia a seruiente cessaret 190, 18. cessantibus naturae legibus 228, 2. cessante in eo infirmitate corporea 388, 25.
 sine cessatione 447, 26.
 character domini nostri fronti infixum 183, 2.
 charisma (= dona, gratiae): 117, 7. 8. 148, 25. 152, 21. 153, 26. 156, 10. 192, 23.
 charta 412, 8. 424, 28. 446, 11.
 chartaceus liber 446, 10.
 chirographum generale damnationis antiquae 51, 5. peccati 149, 25.
 chrismatis benedictio 47, 14.
 cilicium ecclesiae uestimentum 406, 4.
 circa: circa auctoris obsequium humilitas reuerentiam tenuit 13, 17. ut erga adquisitos iustum esse doceamus. iustus, inquam, et circa eos 66, 13. quod erga beatum Iacob deum fecisse credimus, hoc Ioseph circa fratres suos (exercuit) 307, 28. quibus uobis uel circa uos germani probaremus affectum 402, 6. *cf.* 30, 15. 37, 25. 48, 8. 58, 8. 60, 15. 16. 61, 19. 27. 65, 13. 14. 17. 19. 66, 16. 18. 73, 1. 9. 90, 23. 93, 15. 16. 172, 23. 184, 12. 188, 9. 189, 23. 196, 3. 18. 249, 15. 264, 22. 281, 11. 317, 9. 403, 18. 406, 23. 425, 12. 449, 19.
 clamauit (= erupit) in illam uocem 418, 24.
 clibanus 275, 16.
 coactus (= congelatus): contracti frigore uel coacti 370, 2.
 coaeternitas 110, 4.
 coaeuus alicui 169, 22.
 coangustare: (deus) nos coangustat, uos dilatat 196, 4.
 cognitor conscientiarum 393, 20.
 collocatio uerborum: operam infirmis humeris curamque mandastis 3, 12. quia, sicut ergo iam dictum est, . . . 307, 16. quia nouit quippe omnipotens 384, 26. qui ut uerbosus existerem, dignatio uestra me compellit, confidens 364, 27. ubi dominus pro innocentiae meae puritate constituit 379, 7. *cf. etiam s. u. enim, etenim.*
 collyrio bonorum operum oculos cordis acuamus 402, 17.
 color religiosus 7, 17. uelut per lineas decurrentes colorem hunc iniqua persuasio posset asserere 72, 15.
 commendaticiae (*scil. litterae*): 381, 25. 382, 26. 390, 1. 430, 18. 434, 23.
 commodus (= bene ualens): commodiorem esse me nuntio 407, 12 (*cf. Plin. ep. III 16, 4 uiuere filium atque etiam commodiorem esse simulabat*).
 commonitio diuina 405, 27.
 communicare: quo fit, ut humanitati diuina communicent 388, 11 (*cf. Leporius apud Cassianum contra Nestorium I 5, 7 p. 244, 5 Petsch., unde haec Ruricius desumpsit*).
 comparisonis gradus diuersi: delicatos et dulces cibos, sed austerioros et aegritudini meae congruos suggeratis 352, 14. cogitis . . . iniuriam frequenter inferre, dum apices nostros saepius uultis accipere 426, 3.
 comparatiuus loco fere positui: ut quae putabantur obscura absolutiora tardioribus redderentur 4, 24. *cf.* 10, 31. 52, 23. 58, 26. 68, 13. 14. 69, 27. 72, 16. 82, 1. 129, 22. 183, 12 *etc.* — *frequentissime apud*

- Ruricius*: 351, 14. 356, 1. 15. 360, 11. 366, 4. 369, 4. 370, 25. 26. 371, 13. 382, 11. 27. 384, 4. 20. 385, 2. 387, 14. 389, 17. 390, 17. 394, 5. 398, 4. 399, 13. 402, 26. 404, 29. 406, 17. 423, 7. 425, 4. 436, 10. 448, 12.
- comparatiuus loco superlatiui*: duo fortiores uiri, ne euaderet, retinerent 450, 17.
- compresbyter 382, 22. 417, 6. 424, 27. 436, 26. 437, 25.
- conciliator recens (= saluator, *opp.* insidiator antiquus) 412, 15.
- conclusae uenae 358, 16.
- concorporare: fide concorporamur in Christo 374, 14.
- concretio elementorum 179, 6. 7.
- condecet *cum datiuo* 146, 7.
- condensa: proiatis de condensa scripturarum pabulis 351, 16.
- condicionalium enuntiatorum forma*: communem causam agitis, si porrigatis 3, 16. si reddas, perinde est 8, 16. si aliquis aspergat, non displicet 14, 6. *cf.* 51, 20. 69, 24. 84, 5. 95, 3. 116, 19. 144, 3. 163, 24. 236, 2. 274, 14. — augebitur dignitas, si praesto sit sedulitas 4, 1. si dicta coniungas, sinceritas apparebit 7, 24. si intendas, cognoscens 44, 21. *cf.* 65, 26. 29. 72, 7. 78, 3. 81, 2. 83, 29. 91, 26. 163, 22. 223, 15. 281, 4. 338, 29. 366, 26. — si dixeris, imposuisti 203, 16 (*cf.* qui dixerit, negauit 8, 9). — nisi praescientia explorauerit, praedestinatio nil decernit 63, 19. homo haec dona, nisi acceperit, non habet 79, 10. nisi fuerit praemissa deuotio, gratiae uilesceit oblatio 95, 2. *cf.* 103, 16. 133, 7. 137, 1. 201, 20. 236, 3. 240, 15. 244, 10. 259, 9. 278, 16. 290, 15. 310, 20. 319, 17. 20. 324, 1. 339, 10. 411, 13. *cf. etiam s. u.* coniunctiuus. — si spiritus sanctus factura subiectae esset condicionis, indignum deo erat 133, 14. nisi Ioseph fratres sui uendidissent, defecerat Aegyptus . . nisi Christum Iudaei crucifixerint, perierat mundus 302, 19. quodsi minus ieiunassemus, redintegrare eam non poteramus 328, 21. quia, si illa fuisset uera, permanserat, et si fuisset mutua, mutata non fuerat 393, 18. nisi . . cogitassem, portitorem ad te remiseram 442, 1.
- condolere: *absol.* 382, 6. *cum dat.* 383, 2. 404, 27. 423, 23. 438, 19.
- conectere *cum ablat.*: ut gratia alumna oboedientia conexa sit 4, 7.
- conexio radicum 369, 21. duarum personarum (Christi) 142, 11.
- confidere in mandatis diuinis 400, 2.
- confixio clauorum 297, 21.
- confiator 56, 9.
- conflictus 84, 23.
- confortare 398, 21.
- confoerere: pes confoetur et caput se fomentum sentire testatur 140, 15.
- confusibilis: error 137, 17. historia 197, 20. 216, 3 (*opp.* laudabilis).
- confusibiliter 105, 20.
- confusio: rerum (= chaos) 356, 10. — (= confusio oris, *cf. lin.* 25 quando uerecunda contextit) 13, 26. — foeditates et confusiones 269, 5.
- congaudere *absol.* 365, 16. 390, 27.
- congruentia nominum*: persuasionem tuam pessimum duces secutus 21, 10.
- coniectio (= comparatio): 403, 5.
- coniugatio periphrast. actiui pro futuro actiui*: factura est 199, 15. *cf.* 392, 31. 401, 9. 10. 11. 409, 13. 14. — quae secutura sunt non . . exigit, sed euentura praecurrit 64, 3. excepturus erit 268, 21. perditurus erit 272, 3. erit migraturus 276, 22 *passim*. — ut fiat uas misericordiae, prius futurus est (= esse debet) uas oboedientiae 37, 8.
- coniugatio periphrast. passiuu pro futuro passiuu*: aperiendum mihi esse desperas 16, 9. impii resuscitandi esse creduntur 49, 7. deus praeuidet, quae ab homine facienda sunt 63, 29. qui uitio blandiente uincendi sunt 95, 16. *cf.* 26, 15. 85, 10. 96, 6. 7. 167, 17. 268, 12. 13. 14 *etc.* 377, 4. 378, 7. 379, 14. 400, 4. — praescientia gerenda praenoscit, praedestinatio retribuenda describit 63, 11. conscientia damnatura uel damnanda subsistit 391, 21.
- coniunctiuus sine causa uel cum indicatiuo promisce adhibitus*: cum illa praenuntiauerit causam, tunc

- praenuntiat ista sententiam 63, 17. cum mens oculos aperuerit, se lux ingerit 87, 6. *cf.* 148, 19. 393, 3. domum, ubi uacuum uiderit, inuadit 136, 4. quantum fuerint maiores, non adferunt satietatem 242, 23. quantum possimus 236, 11. 243, 7. 262, 15. 265, 1. 269, 13. 295, 16. 296, 4. 304, 12. 312, 25. qui in nobis peccauerit, difficile ueniam damus, qui in deo deliquerit, celeriter indulgemus 320, 2. *cf.* 75, 2. 124, 21. 150, 17. 322, 15. 324, 7. 339, 8. 9. 23. 362, 15. 391, 19. 436, 19. 439, 24. 443, 17. *cf. etiam s. u.* condicional. enunt. forma. — dabitur hoc, quando id, quod conlatum fuerit, perire non possit. dabitur hoc, ubi iam peccatum nec uincere sit necesse nec scire, ubi ad peccandum non uoluntas erit 96, 12. quod occurrere non merueram et tali essem parente priuatus 367, 23. requiramus, quod fuit unum et quid sit aliud unum 251, 5. quibus incalescant sensus et inebriantur affectus 251, 12. siue quod . . praebuit, . . siue quod . . consecrauit, . . siue haec eadem dies sit 255, 25. si caro pascitur et anima non reficiatur 288, 5. quod Abraham uiderit et dixit 298, 13. quod Adam fuerit aliquando sepultus et ideo caluariae locus dictus est 299, 21 si requiratis . . si patientiam desideratis, . . si conscientiae sint interroganda secreta 332, 10. non quia necessariae essent, sed quia ipse uoluit, dedi 373, 18. *cf.* 17, 13 (transfiguratur *cod.*). 182, 8. 236, 25. 391, 20.
- conlatio: (= disputatio) c. publica 3, 11. c. de tractatu altiori 173, 16. — c. officii 382, 18. desiderii 383, 17. 19.
- se conlidere ad solum 406, 6.
- conlocare *cum in et accusat.*: in eam (animam) dominus imaginem suam conlocauit 190, 1. uos deus in locum quietis conlocare dignatus est 322, 27.
- conlocutio (= conuentum, *Verabredung*): sicut conlocutio habuit nostra 417, 11.
- concludantur inter se gemini errores 7, 8.
- conpati *cum dat.* 407, 15. 419, 20. — *absol.* 171, 10. 18. 172, 3. 173, 7. 203, 6.
- compatientia (= compassio) 439, 16.
- conpendium: prima uocatio compendia fidei a nobis requirit 22, 18.
- competenter 3, 18.
- competere alicui (= suppetere): illa perseuerantibus competit, ista et perditis suppetit 89, 4. *cf.* 21, 27. 90, 22. 93, 30. 31. 152, 21. 154, 18. 180, 16. 185, 22. 188, 20. — *absol.* 25, 14. 210, 24.
- competitor caestium 216, 17.
- compulsio peccandi 62, 2.
- compunctus sermo 201, 6.
- computare inter aliquid 21, 29. aliquid pro beneficio 432, 16.
- computresco: computruisse (uulnera) sentio 352, 20.
- computus 445, 18.
- conscientia: apud conscientiam meam (= mente) sentio 176, 14. — (= notitia): ne in alicuius manum et conscientiam ueniret 207, 20.
- consentire: dum eis ad cupiditatem consentimus 296, 2.
- consequenter 61, 30. 114, 10. 123, 21. 152, 15. 155, 6. 175, 6. 203, 7.
- consequitur continuatus sermo 22, 4.
- consignare (= in manus dare, tradere, *Italorum* consegnare): puellam uestram in rem directis pueris uestris me consignasse significo 430, 10.
- consolare (= consulere) 414, 24. — (= consolari) 239, 13. 379, 12 (consolemus *cod. S.*), *contra* consolari 428, 27.
- consolatio (= consultatio) 196, 13. 210, 25 (*recte codex*). 333, 9.
- constitutio (= ordinatio) dei 40, 2.
- constitutus (= *дѣв*) 71, 29. 172, 8. 187, 21. 286, 24. 319, 12. 333, 20. 381, 21. 391, 3.
- constringere: in hanc constringentur necessitatem 8, 11. omnia constringunt et conuincunt uoluntatem 40, 22. constringendi sunt haeretici 57, 3. *cf.* 190, 11. 201, 23. — *cum inf.* (= cogere) 212, 4. — constricta spatio (= angusta) semita 369, 20.

- consuetudinaria elementia 384, 17. infirmitas 417, 15. affectus 435, 20.
 consummatio (*opp. inchoatio*) 20, 5. 22, 24. 84, 14. 163, 4. 239, 23.
 contendere aliquid (= pugnare contra): nemo interioris curae plagas salutifera afflictione contendat 31, 29.
 continens (= subsequens): sicut continenti sermone subsequitur 156, 3.
 contractus: arrhae quantitas contractus, pro quo intercesserit, portio est 124, 21.
 contraire *cum dat.* 4, 20.
 contritio 10, 16. 60, 3. laboriosa 33, 29. inimici 85, 29. abstinentiae 31, 27. — *plur.* 91, 14. 195, 8.
 contusio pectoris 397, 16.
 conuentus duarum naturarum 204, 25.
 conuersatio (= uitae ratio, *Lebenswandel*): 29, 10. 73, 13. 196, 22. 197, 21. 254, 13. 269, 16. 430, 26. uitae 338, 15. carnalis 295, 12. *plur.* 255, 8. — illum (diabolum) de aeris istius conuersione crassitudinem quandam de elementorum concrecione traxisse 179, 5.
 cor: *gen. plur.* cordium 403, 7.
 cornu (*de equo*) 450, 13.
 corruptibilis 177, 15.
 coruscatio fulgida *tropice* 230, 3.
 crastino 410, 2. secundo crastino 440, 9.
 creatio hominis 108, 27. 134, 9. 10.
 credere *cum in et ablat. uide s. u.* in. credulitas (= fides) 22, 25. 46, 32. 67, 29. 74, 30. 76, 21. 97, 4. 102, 17. 180, 20. 185, 9.
 eriminosus *subst.* 181, 20.
 crinis purpurei splendoris 126, 14.
 crudus et incultus cespes 60, 22.
 crux: cruces delictorum 191, 5.
 culpabiliter 394, 2.
 cumba 366, 17.
 curare *cum infinitiuo* 6, 24. 213, 26. 359, 26 (*coniungendum cum indicare*). 359, 27. 363, 29.
 curiositas 44, 6. 116, 8.
 cynocauma 370, 2.
 Dare: sicut datis intellegi 368, 15.
datiui usus: si praesentibus esses, hoc responderes 238, 1. — *pro ablatiuo comparationis*: illi (*ita codex*) posterior 169, 18. (*sed posterior illo* 169, 16. 209, 18). minor angelis et iunior matri 229, 12 (capiti suo iunior *codex* 209, 19).
 de *pro ablatiuo causae uel instrumenti*: cui uictoria de boni electione promittitur 41, 19. de contemptu reus 50, 29. non de uiolentia praeuidendi imponitur homini causa peccandi 61, 15. *cf.* 9, 25. 66, 12. 71, 3. 73, 14. 82, 24. 84, 17. 94, 4. *etc.* 353, 14. 354, 10. 357, 15. 376, 24. 397, 28. 401, 10. 405, 8. 417, 26. — de *et ex promisce*: de quarum una peccatum ex generantis uoluptate transmittitur, ex alia sanctificatio de regenerantis adoptione donatur 12, 10. brachium ex corpore et facies de corpore suo nascitur 110, 7. — de *et a promisce*: a patre procedit, id est de paternae potentiae societate 128, 4. — de foris 207, 14. 268, 13. de sursum 12, 18.
 dealbari posse maculas conscientiae 37, 19. domus, si obscura fuerit, dealbatur 224, 12.
 deauratum uas 79, 15. homo 193, 20. 209, 6.
 deceptor 367, 21.
declinatio. A. singularis 1) genetiuis. alterutrae 203, 15. — 2) *datiuis.* aliae 132, 13. neutro 410, 10. — 3) *accus.* hoc ipsud 176, 5. 12. — 4) *ablatiuis.* peruigili 12, 1. sequaci 72, 3. recenti 86, 19. ueteri 117, 10. duplici 119, 18. *cf.* 153, 6. 155, 13. 188, 2. altiori 173, 16. sublimiori . . eminentiori 366, 18. celsiori 391, 3. priori 397, 29. *cf.* 154, 4. sequenti *uel* consequenti 31, 9. 69, 3. 112, 10. 123, 17. 152, 9. 154, 20. 171, 8. continenti 156, 3. accedenti 84, 1. 179, 12. 209, 2. — *B. Pluralis. 1) genetiuis.* salutantum 197, 3. laborantum 197, 5. 217, 25. uenantum 351, 11. morientum 378, 5. largientum 405, 1. supplicantum 436, 18. (*contra famulantium* 189, 8. laborantium 343, 6 *cf.* 358, 2. 369, 27. 381, 8). — cordium 403, 7. cicatricium 225, 26. mensuum 64, 30. 2) *ablatiuis* hisdem 182, 20. 409, 19.
 decoctor praeeptae substantiae 354, 9. 408, 9. 438, 17.
 decolorata imago dei 79, 28.

- decoquitur stomachus februm ardore 359, 11.
 decrepitum cor 401, 6.
 defaecati mores 208, 17.
 defectus profectusque hominis 62, 21.
 defidere (= diffidere) 225, 22.
 definitio (= constitutio, lex) 50, 2. 62, 29. 81, 14. 88, 6. — si deus pia definitioni uestrae tribuetur fautor 411, 7.
 definitissime 16, 3.
 defixus in deum 399, 23.
 degere: *perf.* deguisse 166, 13.
 deiectio diaboli 178, 25.
 deiectus (= humilis, *opp.* excellens): creatura nimis deiecta 137, 5.
 deinceps (= deinde) 383, 25. 391, 1. 406, 12.
 deitas 78, 12. 101, 13. 107, 13. 14. 108, 21. 109, 14. 115, 6. 12. 128, 12. 138, 14. 143, 7. 169, 5. 346, 28. 347, 8.
 delectamenta carnalia 214, 9.
 delectare: nobis delectabat 309, 3.
 deliciari (= delectari): dum nos uolatilium deliciamur 427, 11 (*an* deliciantur [= delectant] *scribendum?*)
deminiuitia: corpusculum 278, 18. 258, 17. ecclesiola 404, 26. flosculus 357, 26. hospitium 365, 15. 373, 10. 423, 6. igniculus 351, 14. 384, 8. 411, 1. infantulus 300, 8. ingenium 362, 10. labellum 404, 8. lapillus 356, 8. litterulae 366, 12. nauicula 278, 11. ouicula 353, 21. paginula 357, 1. pauperculus 211, 17. ramusculus 137, 23. 357, 24. rimula 319, 14. riuulus 228, 19. 419, 8. scripturula 201, 5. 207, 18. uasculum 324, 14. uestimenticulum 325, 21.
 demonitio 267, 2.
demonstratiuum pro relatiuo: quibus sensus alicuius nec libertas subpetit nec uoluntas, frugum tamen prouentus ex his capiuntur 23, 12. qui regenerationis munera consequuntur et multi eorum . . demerguntur 47, 29. uideamus, quos sanare temptauerit et eis parum profuerit 69, 2. dominus, qui tunc corporaliter natus fuerat, per ipsum omnia nata erant 258, 15. qui uenerint et filii eorum acceperint sacramentum baptismi 300, 12. anima, quae multorum gaudium est et plurimi ex ea aedificantur 315, 13. qui securitate soluuntur et impletur in illis sententia 320, 22.
 denique = itaque 354, 10.
 deploratio *absol.* 361, 1.
 deprecari *cum inf.* 381, 22.
 depositio (= sepultura) s. Augustini 330, 8, 9.
 depositum (= pignus) 356, 4. 376, 4. uestrum *de codice quodam* 361, 8.
 deprecari *cum inf.* 52, 9.
 deputare: ne negligentiae deputaretur 381, 13.
 deriuatiuus: non est praesumptiuus uterque hic sermo, sed deriuatiuus 108, 10.
 desertum 364, 3. hospitium 365, 15.
 desiderantissimus 447, 24 (447, 6?)
 desiderator 53, 11.
 desolatio istius 376, 25.
 despector terrenorum 216, 16.
 destinare (= mittere) 357, 26. 365, 20. 367, 6. 381, 12. 394, 17. 431, 28. 440, 4. 441, 19. 27. 448, 6. 20. 449, 23.
 destructio plurimorum (*opp.* aedificatio) 282, 6.
 detergere: detergat 378, 13. detergit 397, 16.
 detestari: socordia detestata *pass.* 358, 27.
 detractiones uenenatae 286, 21.
 deuiare ab intelligentiae tramite 21, 9.
 deuinctio 382, 5. 434, 6.
 deuinctissimus 161, 3. 200, 5. 211, 4. 215, 14. 17. 217, 10. 355, 6. 356, 24. 357, 23. 372, 4. 373, 6. 374, 2. 8. 375, 12. 380, 2. 407, 19. 426, 17.
 deoratrix atque immanis bestia 333, 20.
 deuotio: ago gratias promptissimae in domino deuotioni 429, 25.
 dextera, dexterum 4, 15. 16, 4. 20, 21. 23, 22. 25, 18. 29, 24. 31, 21. 41, 17. 52, 9. 92, 28. 94, 10. 120, 25. 161, 12. 232, 13. 254, 28. 277, 10. 278, 22. 290, 14. 352, 19. 354, 1. 415, 24 (*contra* dextrum 7, 27. dextro 8, 2. dextris 121, 24. dextra 391, 11. 395, 26. 28).
 diacon: diaconem 411, 28. 413, 17. diaconibus 217, 6.
 diaconus 233, 4. diaconum 448, 20.
 dicacissimus 425, 3.

- dictator (= dominus): non dictatoris ingenium, sed germani affectum probaremus 402, 6.
difficile *adverb.* 389, 13.
dignanter 78, 29. 182, 6.
dignantissimus 440, 18. — dignantes hymni 404, 20.
dignare: te his dignavit 389, 15.
dignatio *act.* 364, 27. 439, 21. 447, 21. litterarum 447, 25.
dignum (= iustum) est ut 28, 1. 96, 19. 228, 9. 299, 24. 337, 6. 448, 25. 449, 22 (*contra* dignus qui 163, 18). — dignum est *cum inf.* 239, 28.
dioecesis 381, 10.
dirigere (= mittere) 201, 5. 437, 14. 28. 441, 15. 448, 25 *passim*.
discretio 4, 15. 8, 6. 7. 21, 8. 87, 25. 93, 18. uerborum 387, 6. sine discretione 71, 23. nulla peccandi necessitate concluditur, cuius discretioni committitur, ut peccato superioris libertate dominetur 76, 2 (hominem) conditione subditum, discretione liberum, ratione perfectum 94, 26.
discussio (= examinatio, inquisitio) 30, 16. operum 75, 4. malorum 249, 3.
discussor 88, 8.
discutere (= examinare, considerare) 88, 9. 108, 6. 168, 14. 173, 8.
disparare: a uobis disparatus sum corpore 374, 9 *cf.* 422, 10. 434, 2.
dispendere (= dispensare, persolvere): pollicitatione dispensa 367, 13.
dispendium 432, 16. facultatis 439, 17.
dispensatio (= retributio): aeternae dispensationis examen 401, 7. 434, 1. — quomodo agere deberemus, latissimam apostoli dispensationem expedito digessimus alloquio 208, 15.
dispensator (= largitor, retributor): gratiae (= deus) 152, 24 *cf.* 55, 12. dispensatores gratiae (= apostoli?) 102, 6.
disponere *cum infin.* (= uelle, in animo habere): 85, 21. 93, 2. 226, 4. 375, 15. 446, 15. — (= constituere) 359, 26.
disrumpere uincula 351, 10. silentia 418, 8. disruptum 376, 2.
dissimulare (= neglegere, nolle): quicquid beneuolentia punire dissimulat 55, 6. 68, 26. 269, 1. 300, 9. 340, 10.
dissimulatio (= cunctatio): 59, 15. 266, 24. 322, 4.
dissonus (= is, qui diuerso sermone utitur): dissonis unius cordis et pectoris uoces in uarios dispenset auditus 172, 12.
dissuescere: donec uis consuetudinis sensim dissuescatur 197, 16.
distendere: pro filiae redemptione anxietas paterna distenditur 444, 19.
distrahere (= uendere) 210, 3. 21. 302, 9. distractis quae habebat uniuersis 389, 4 (uenditis omnibus suis 389, 3).
distributor charismatum 153, 26. iste distributor, id est diuisor 155, 23. facultatis 389, 7.
districtio 181, 17. 202, 4. 281, 2. 438, 7. sine seuerissima districtione non debemus indulgere 320, 5. monasterialis 320, 12.
districtus 398, 11. 408, 7. districtissimus 373, 13. — *adverb.* districtius 398, 4.
distringere (= punire): parentum pietas dstringit, ut corrigat, non perseuerat, ut puniat 354, 5.
diuini: per haruspices et diuinos atque incantatores 282, 2.
diuinitas (= deus) 356, 6. 373, 18. 432, 6. 440, 23. 441, 16. 443, 16.
doctor *de Fausto Ruricius* 351, 20. *cf.* 356, 18.
dogma: Pelagii 6, 21. 162, 5. Manichaeorum 21, 1. scientiam probatis in dogmate 445, 6.
dolere *cum dat.*: doleo tam acerbo casui uestro 374, 7. dolemus casui uestro 423, 24.
dominare (= domare): dominantur barbara 355, 11.
dominari *cum. dat.* 396, 22.
dominator corporis 419, 23.
dominatrix omnium pietas 355, 8.
domna 217, 7. 416, 24.
domnus 181, 16. 183, 6. 195, 19. 196, 15. 211, 1. 330, 9. 331, 24. 353, 4. 364, 29. 365, 6. 366, 10. 368, 18. 369, 5. 12. 372, 4. 373, 9. 374, 2. 380, 14. 394, 5. 410, 26. 418, 5. 423, 25. 427, 7. 20. 428, 8. 438, 8. 448, 3. 14. 15. 18. 22.
drama 38, 18.
dualitas 107, 23. 113, 23. 130, 9. 138, 2. 4.

dubitare *cum inf.* 10, 7. 78, 27. 80, 11. 116, 18. 156, 22. 175, 7. 178, 7. 193, 8. 381, 23. 420, 26. dubium non est 12, 25. — dubitare quod 50, 11. dubium non est quod 80, 29.

ducatus: dutatum nobis praebeat uelut stella lux fidei 256, 21.

ducere gaudia 230, 3. d. ieiunium 287, 4. dulcedo *concrete de filio* 370, 21. *de nepotibus* 422, 19.

dum: hac ratione Pharaonem obdurabo, dum eum mihi insultare permitto 59, 8. uelut de templo suo loquitur, dum . . praesignaret 105, 24.

dumtaxat 84, 1. 427, 23.

E, ex: nihil ex hoc eloquia sacra cecinerunt 116, 5. — e contra 95, 27. e contrario 225, 13. 315, 20. 321, 5. e diuerso 140, 16. ex superfluo 105, 3. 115, 27. 196, 18. 327, 8.

ecclesiastici uiri 393, 16.

eccelesiola 404, 26.

edacitas 9, 28.

efficientiae rerum 129, 1. 172, 22.

effusio sanguinis 64, 25.

elatio (= superbia, *opp.* humilitas) 6, 22. 7, 15. 8, 20. 9, 2. 13, 25. 18, 26. 27, 24. 28, 20. 52, 1 *etc.* elationis turris 4, 10. elationis torrens 206, 28. praesumptio et elatio 204, 10.

elictor lapillorum 356, 7.

elimare aliquem: (= debilitare, *opp.* producere) nos elimat benigna solertia, uos producit . . detrimenta nostra in uestra transeunt comoda 196, 4. — (= excolere) 361, 23. 365, 22.

elinguis: animantia bruta pariter et elingua 358, 5. os elinguae (= indisertum) 355, 13. 365, 7.

eliquare aurum ignibus 356, 13.

ellipsis. 1) *substant.* unicus (*scil.* filius) 301, 7. *cf.* adoptiuus 47, 6. noster communis 376, 19. unica (*sc.* filia) 282, 26. catholica (*sc.* ecclesia) 104, 2. harum (*sc.* litterarum) portitor 217, 28. has dedi 370, 23. non quia necessariae essent, sed, quia ipse uoluit, dedi, quibus salue largissimum dico 373, 18. dedi, quibus insinuo 437, 1. *cf.* 217, 23. 219, 8.

360, 17. 381, 10. 23. 384, 13. 393, 10. 394, 19. 402, 9. 417, 9. 419, 14. 422, 3. 428, 24. 432, 1. 11. 28. 440, 22. 444, 15. 448, 6. 449, 6. ad Corinthios prima (*sc.* epistula) 124, 2. 11. 153, 19. 27. reciprocis pietatem uestram sospitamus 428, 15. me recurrentibus instruat 428, 18. *cf.* 360, 19. hos (*scil.* uersus) reconde 404, 9. 10. 11. partemque suam uobis indiuiduam per utriusque (*sc.* partem) transmittat 385, 5. — 2) *uerbi* esse, est, sunt, fuisse *passim.* — quod si requiras, unde indoctis nationibus in illa ingenua feritate peccatum 87, 22.

emendare *intrans.* 272, 4 (*codex fort. recte*).

enim *primo loco* 169, 2 (*codex*). — (= δέ, autem) 299, 28. 330, 11.

epistulare officium 375, 16. obsequium 360, 15.

epistularius sermo 400, 15.

epulum (= cena domini) 197, 14.

equidem (quidem *codex*) nobis ea inuisibilia sunt 180, 2.

eremitica institutio 210, 7.

erga: numquid proderit pecudi simplicitas sua . . erga hominem nostrum 94, 24. — erga *raro reperitur, frequentissime* circa, ubi uide.

ergo *in apodosi passim.*

eripere: erepto ab oculis nostris nebulis die 369, 27.

erubescere *cum accus.* 400, 22.

eruderare alueum fluenti obductum terra 356, 15.

essentia atque substantia 79, 8. tres essentias uel subsistentias sed non tres substantias 107, 15. *cf.* 110, 18. 144, 16. 115, 17. 122, 25. 26.

esuries 425, 6. 428, 11.

et (= etiam) *passim.* et etiam 143, 24.

etenim *altero loco* 417, 12. 438, 12.

etsi *cum coniuunctiuo* 144, 3.

euacuare 7, 7. 11, 4. 18, 22. 19, 4. 33, 8. 39, 20. 51, 27. 150, 19. 163, 10. 294, 7. 10.

eucharistia 226, 15.

euomere: *perf.* euomit? 333, 22.

exactor (*una cum uerbis* inspector et exsecutor) 373, 13. affectus uolentus exactor est 425, 28.

exaltare: Pelagius nudum laborem inportunius exaltat 4, 8.

- examinatio iudicii 164, 2. *cf.* 398, 6.
 ignium 365, 26.
 exceptoria pectoris ad recondendam
 spiritalem uindemiam 264, 6.
 excoquere (= ad maturitatem per-
 ducere) 358, 1.
 excurare rubiginem 196, 2.
 exemplare (= describere, transscri-
 bere) 361, 28.
 exigere *cum datiuo*: seruo illi decem
 milia talenta exiguntur 69, 6. cui
 consensus exigitur 89, 18. — *cum*
infin. adici aliqua synodus exegit
 4, 29. (ut adueniret sanitas, exegit
 infirmitas 11, 20).
 exire: *perf.* exiit 293, 13. 310, 18.
 exobsecratio 12, 1.
 exoptatissimus 228, 22. 270, 10.
 exoptare *cum infin.* 182, 14. 183, 9.
 expensa 126, 19. 435, 22.
 explicitis matutinis 344, 8.
 expressio sempiternitatis 128, 19.
 exprobrare: dolor deum impietatis ex-
 probrat 429, 7.
 exsecutor 373, 13.
 exterminium 431, 22.
 extinctio puerorum 239, 15.
 extra catholicam exclusus 104, 2.
 exundantius 129, 22.
 exundatio diluuii 82, 26.
 Fabricae turris aedificator 389, 22.
 facere *sequente accus. cum infin.*: gau-
 dere nos faciatis 217, 6. *cf.* 225, 27.
 306, 22. 323, 19 (praeparari?). 360,
 19. 370, 17. 373, 10. 429, 16. 434,
 16. 439, 12. 441, 10.
 factor *de deo* 29, 8. 77, 29. 87, 10. 92,
 30. 119, 14. 120, 3. 180, 18. 213, 2.
 mundi 86, 5.
 factura 8, 25. 10, 26. 14, 8. 26, 19. 75,
 17. 78, 9. 86, 5. 87, 11. 90, 22. 110,
 26. 111, 1. 119, 22. 120, 4. 125, 21.
 131, 22 *etc.* — equum forma prae-
 stantem, factura compositum 367,
 7. 421, 3.
 facultas: quia maior fuit patri facultas
 reditus quam rerum facultas 354,
 13. aliquid de facultate nostra ac
 proprietate rapuisset 249, 9. sine
 dispendio facultatis nostrae 439,
 17.
 faleratus sermo 195, 11.
 falsator subdolosus 183, 3.
 falsitas poetarum 363, 22.
 familiaritas epistolae 366, 23.
 fascis: uestram laborare personam sub
 inposito nobis fasces cognoscitis 3, 16.
 fatigatio (= preces assidue) 381, 22.
 fecundare ariditatem stercore asper-
 sione 357, 11.
 felix (*codex* = filix, *cf. proleg. p.*
LXXVII) 369, 30.
 fenestrae corporis 371, 2.
 feria quarta 410, 3. tertia 440, 10.
 ferari ab opere 15, 3.
 fibula: calidis adhuc uulneribus ma-
 lagma uel fibula apponitur 322, 7.
 ficulnea *subst.* 360, 9.
 fideiussor 384, 10. 431, 19. 434, 9. 444,
 10.
 fiducialiter 204, 27. 425, 17.
 figmentum caeleste 87, 10.
 figuratio (= imaginatio) uultus uestri
 384, 8.
 filii (= liberi) 377, 22.
 flabra uentorum 137, 11. 198, 25. 213,
 13. 358, 25. 369, 27.
 fons (= baptisma, peluis baptismalis)
 103, 7.
 forma (= regula, exemplum): ipsa sol-
 licitudo interrogandi iam forma
 uiuendi (est) 196, 15.
 formator hominum 30, 4. lapillorum
 356, 7.
 formidare *cum infin.* 430, 3.
 fors *aduerb.* 404, 1.
 forsitan *cum indicat.* 136, 21. 169, 16.
 338, 28. (*contra cum coniuunctiuo*
 13, 12. 28. 64, 24. 72, 14. 132, 21).
 — (*forsitan in codice librorum*
de gratia 13, 12. 28. 64, 24. 72, 14).
 fortassis 65, 16.
 fragilitas paucorum 102, 22.
 fragrantia 102, 12. 252, 5 (*codices ex*
parte flagr. —).
 fraglare 332, 14. 364, 11. (*codices*
flagr. —).
 fraternitas *sensu concreto* 164, 9. 318,
 20. 393, 9.
 frenus *nominat. sing.* 367, 9. 421, 4.
acc. plur. frenos 450, 16.
 frequentatur (= frequenter legitur)
 in Pentateuchi uolumine 147, 8.
 frequenter *passim uelut* 263, 1. 22.
 264, 4. 276, 18. 297, 6. 300, 1. 20.
 305, 25. 327, 1. 426, 3. 428, 4.
 frons *mascul.*: nescio, quo fronte re-
 prehendit 246, 2.
 fructectum *plur.* 364, 16.

fuci colorum uarii 394, 24.
 fuerit, fuerat, fuisse *in perfecto et plusquamperfecto uerborum*: fuerit induratus 59, 1. *cf.* 15, 29. 68, 17. 79, 30. 86, 2. 95, 2. 7. 96, 12. 187, 11. 261, 18. 264, 11. 272, 14. 277, 7. 299, 21. 319, 17. 330, 24. 352, 11. 393, 19. 414, 17. fuerat facta 38, 10. *cf.* 43, 3. 83, 5. 230, 4. 258, 4. 13. 15. 297, 24. 305, 17. 312, 7. 354, 22. 365, 25. 376, 8. 393, 18. fuisse commissum 72, 12. *cf.* 5, 14. 25. 7, 7. 9, 20. 15, 27. 23, 2. 31, 12. 40, 9. 66, 17. 69, 10. 74, 27. 77, 24. 78, 22. 80, 12. 20. 81, 19. 85, 18. 126, 11. 166, 9. 167, 20. 249, 18. 303, 23. 306, 24.
 fugire (*cod.*) 17, 4 *cf.* refugire 21, 1. transfugire 46, 2.
 fulgida coruscatio 230, 2.
futurum: *uide s. u.* coniugatio periphrastica
 Gazophylacium Christi 326, 20. *cf.* 283, 19.
 gemitus: *gen. plur.* gemituum 397, 16. gemma *de nuru Ruricius* 376, 20.
 gemmarium opus 331, 22.
 gemmatum humerale 331, 19.
 generationis concupiscentia 13, 2. 4.
 generositas gemmarum 356, 10. pro-sapiae 411, 16.
 gens *plur.* gentes = pagani 25, 19. 27, 11. 114, 21. 418, 16 *passim*.
 gentilicia persuasio 71, 17. natio 84, 29.
 gentilis fides 72, 1. decretum 71, 8. — *subst.* (= paganus) *sing.* 85, 17. 89, 23. *plur.* 3, 4. 118, 1. 253, 5 *passim*.
 gentilitas 17, 14. 84, 15. 27.
 genus (= modus) *abl.* hoc, quo, dupli-ci genere 23, 8. 24, 13. 48, 10. 55, 12. 57, 18. 67, 12. 191, 15. 333, 12.
 germanitas *concrete* 366, 11. 372, 8. 373, 19 (*alio sensu* 376, 3). 381, 21. 406, 27. 413, 11. 428, 22. 437, 27.
 gerulus (*litterarum*) 363, 26. 407, 6. 432, 28.
gerundium pro participio passim.
 gigantes 128, 26.
 gladius cruentae mentis 64, 14.
 gratanter 439, 22.
 gratia *concret.* 430, 18.

gratificandus (*opp.* ingratus) 430, 20.
 gustus: gustum cibi letalis adpetiit 13, 20. in dulci poculo gustum mentita suauitate componunt 16, 18.
 Habere: ut habet ueritas 105, 21. sicut conlocutio habuit nostra 417, 11. sicut habemus (habes) 122, 14. 143, 25. habemus, ut dictum est secundum Lucam 114, 25. — habetur patris mentio 142, 6. — necesse habere (= cogi) 88, 17. 240, 23.
 habitatio (= *das Wohnen*) 416, 13.
 haeretici 40, 10.
 harena: aurum harenis uilibus mixtum 356, 12.
 harmonia mundi 358, 4.
 hebetudo cordis 358, 27.
 hereditarius ordo 12, 21.
 hidem: *abl.* hisdem 182, 20. 409, 19.
 hinc est quod 81, 25. hinc blasphemiam accumulunt, cum dicunt 110, 22. hinc—inde 3, 4. 85, 29. 181, 10.
 holoserica *subst.*: uirginitatis 281, 26. fidei 318, 7.
 homo (= seruus) 417, 19. 433, 6. 13. 16. 441, 19. 442, 2.
 hospitium (= domus), 365, 15. 373, 10. 423, 6.
 hospitium (= domus, *cf.* hospitium): in hospitio meo infirmitatem sustentare uix ualeo 417, 15.
 humerale gemmatum 331, 19.
 humilitas *concrete* 390, 21. 438, 5. 449, 22.
 hydropicus *subst.* 243, 2.
 hydropis morbus 243, 1.
 Lactationes uitae 211, 20
 ibidem (= illic, *opp.* hic) 384, 21. 385, 21. 412, 14.
 idem (= iidem) 358, 11. — (= item) idemque (= et ego item) presbyterum direxi 437, 13 (435, 11 idēque *codex*). *cf.* etiam *s. u.* hidem.
 identidem (= item) 360, 16.
 idoneus *cum abl.*: ut (apostoli) idonei efficiantur eruditione populorum 126, 9.
 ieiunus cespes 357, 8.
 igniculus caritatis 351, 14. 384, 8. 411, 1.
 illic: *neutr.* illuc 229, 23.
 illo (= illuc) 177, 11. 422, 3. 441, 15.

- illuc (= illic) *adverb.* 36, 25. 91, 14. 96, 18. 187, 12. 195, 7 (*contra* illic 50, 23. 64, 26. 92, 17. 152, 18. 200, 2. 206, 6. 384, 1. 4. 5. 6. 385, 1 *etc.* illuc 15, 24. 117, 4. huc atque illuc 23, 18) *cf. prolegomena p. LXV.*
- imitare: cuius opus oportet imitetur 365, 21.
- imitatrix diuinae bonitatis caritas 429, 26.
- imperatiue 328, 10.
- in *cum accusatiuo pro in cum ablatiuo*: in unum adoptantis gremium renascuntur 127, 6. in Adam et originale peccatum perisse 162, 13. in aduentum Christi fuisse saluatos 166, 8 (*sed* in spe aduentus Christi fuisse saluatos 167, 20). — in eam (animam) dominus imaginem suam conlocauit 189, 25. in locum quietis collocare 322, 27. cuius decus non in corporis personam sed in animi formam solertia factoris impressit 213, 1. — *sensu finali*: auctori in ministerium et consilium hominis fabricandi quattuor astitere uirtutes 93, 2. nouus homo in nouam uitam perficitur 228, 3. in praeconium uestrum os reserare 365, 7. — in tantum 84, 28. in quantum 223, 6. 224, 26. 238, 8. in commune 416, 17. — ut in amicum nil displiceat 421, 11. — in *cum ablatiuo pro in cum accusatiuo*: permittanus eum in manu consilii 93, 23. in caelestis regni gloria sublimare 157, 13. deus in omnium cordibus scripsit 167, 19. superueniente in uirgine (*codices*) s. spiritu 205, 22. in sinu remuneratoris commendas 216, 13. in Iordanis alueo descendit 247, 28. in profundo descendens 277, 13. ut, dum creator in creaturae humilitate descendit, ad creatoris sublimitatem creatura conscenderet 388, 9. in exilio missi sumus 261, 9. nummos in gazophylacio miserat 283, 19. transibit in pectoribus hominum caritas angelorum 271, 10. in profundo Tartari demersos 277, 11. in locis illis properabant 305, 26. quod in nobis contulit 309, 7. in anima confluunt 319, 13. in sentina guttae concurrunt 319, 14. recipere Christum in patria nostra . . . ne non recipiat in beatitudine sua 325, 4. in diuina disciplina susceptos 407, 25. angustias nostras in uobis suscipitis 423, 20. prouehere festinat in regno 389, 15. eum perduces in regno 406, 12 (*sed* introeamus in regnum 401. 19). qui eam in cordibus nostris est dignatus inserere 414, 9. in quo capite omnia membra iubentur aspicere 419, 23. animam nostram ille ex corpore potest educere, qui fudit in corpore 429, 4. — in baptismo (*cod.*) credidisse 6, 5. *cf.* 47, 20 (*contra* in baptismum credidisse 46, 15. 22). in Christo credituri non erant 297, 15 *cf.* 298, 19. in nobis peccauerunt 308, 18. 26 *cf.* 308, 27. 319, 32. 320, 2. 3. 5. diues in omnibus, qui inuocauit illum 166, 23. iniuriosus in domino 374, 20. 424, 2. — nobis in die crastina reseruemus 309, 5. — in *pro ablatiuo causae* (= propter): non induratur in multa dei potentia, sed contemptor efficitur in multa dei patientia 60, 6. quorum iniustitiam in contemptu (*codex falso contemptum*) diuinitatis accusat 82, 24. se non esse in dilectione culpabilem 403, 3. — in *sensu finali*: in condemnando praedestinationis errore concilium congregastis 3, 8. — in *ablatiuo loci additum*: in Bethleem 64, 22. — in *ablatiuo temporis additum passim uelut*: in ipso tempore exordii 77, 20 *cf.* 68, 31. 77, 27. 90, 26. 96, 13. 224, 3. 226, 1. 398, 5 (*sed* iudicii tempore 401, 7). in prima saeculi aetate 80, 18. in die iudicii 397, 24. 412, 28 *cf.* 223, 5. 224, 4. 227, 14 *etc.* in praesenti 124, 20. 218, 25. 236, 5. 336, 6. 437, 4. — *accusatiuus et ablatiuus cum in promisce*: misericors est et in perditos . . . misericors in illo non fuit 66, 6. 11. — recipere in duplo, quod dominus redditurum se tibi promittit in centuplum 431, 21.
- inaccessibilis 176, 1.
- incedere uiae angustias 370, 13 *cf.* 370, 15.
- incentiuus generationis ardor 13, 3.

- inceptor delictorum 393, 2.
 incessabiliter 61, 27. 84, 11. 427, 18.
 incessanter 401, 22. 434, 11. 447, 11.
 inchoatio (*opp.* consummatio): inchoationis initia 84, 13.
 incipere de luce gratiae 16, 13.
 incipientia: quod profectio*n*i uestrae et illorum incipientiae nil negetur 425, 18.
 inconsequens (= consequens) 137, 6.
 incontinentia: de superbia nata est incontinentia (= desiderium naturale) 13, 24.
 incorporare: quae (deus) materia incorporauit 180, 5.
 incorruptela 133, 19.
 incredulitas 47, 25. 48, 9. 67, 23. 69, 3. 74, 24. 85, 4. 232, 22.
 increpato 11, 25. 44, 2. 52, 13. 352, 22.
 incurrere *cum accus.*: aequale crimen 8, 8 *cf.* 167, 25. 246, 4. 369, 19. 370, 11. 15. 391, 24.
 indeminutus 131, 17.
 indesinenter 352, 10. 425, 15. 426, 23.
 indesperatus 438, 9.
indicatiuus in interrogatione obliqua: uide quomodo subiungit 19, 29 *cf.* 20, 22. 70, 17 (*sed coniuunctiuus* 143, 10. 179, 19. 180, 2. 14). — 46, 17. 59, 29. 69, 6. 83, 7. 108, 27. 115, 14. 121, 27. 126, 8. 137, 20. 21. 140, 19 *passim.* — *cf. etiam s. u. coniuunctiuus cum indicatio promisce adhibitus.*
 indigentia inopum 405, 1.
 indigitare (= indicare) 169, 11.
 indignus: indignum est *sequente* ut 119, 12. *sequente accus. cum infn.* 137, 9.
 indiscrete 53, 2. 89, 28. — indiscretus 117, 24. 138, 14. 169, 12. 181, 6. 320, 6.
 indiuidua trinitas 118, 6. 124, 18. pectus 208, 5. filius 215, 11. germanitas 373, 19. caritas 382, 1. dominus 404, 22. indiuidua mihi bonitas 163, 19 *cf.* 389, 29. 402, 26. 413, 11. 419, 12. 421, 8. 431, 27. 434, 21. partem nobis indiuiduam 385, 4.
 indubitanter 14, 9. 16, 5. 31. 51, 26. 132, 20. 148, 21. 150, 6. 155, 12. 170, 2. 193, 7.
 indulgere *absolute* 438, 3.
 indultus, us 416, 22.
 inexasolubilis 217, 23.
 infernales flammae 167, 23. tormenta 182, 21. peccatum 179, 15.
 infidelitas 47, 28. 49, 25. 69, 1. 73, 28. 115, 14. 186, 22. 239, 27. 254, 23. 259, 19. 340, 20.
 inferi: nobis hoc, quod commiserunt, donare digneris et inferi 390, 20.
infinitiuus substantiui loco: hoc ipsum ad baptismum uenire et salutem desiderare iam fidei est 47, 19. omnibus et uelle et posse donauerat 52, 22. et uelle suppetat et posse 367, 10. 421, 6 *cf.* 5, 24. dei iurasse definisse est, dei paenituisse sententia tamen saepe mutata 173, 2.
infinitiuus: qui non habuerint, unde retribuere 324, 7.
 infirmari: quod uos prius reualuisse quam infirmatos esse cognoui 407, 22. 415, 13. infirmantem filium 438, 21.
 infirmitas (= morbus) 11, 20. 24, 21. 68, 18. 196, 21. 323, 5. 352, 13. 375, 16. 406, 29. 407, 11. 415, 15. 417, 12. 16. 420, 17. 441, 24. 447, 3. 448, 8.
 infructuosus 360, 9. infructuosa amaritudo 360, 13.
 infusio pluuiiae superuenientis 60, 21. aquae 145, 21. infusio mutua triplicis essentiae 122, 26. spiritus sancti 126, 24. naturarum 133, 4.
 ingeniolium 362, 10.
 ingluuies gulae 191, 22.
 inhaerere: si patrono uel domino pedisequus minister inhaereat 3, 20.
 inhiare caelestibus actibus 352, 1. in eum omnibus sensibus inhies 371, 5.
 inhiator alienae possessionis 389, 6.
 inhonestas 88, 3.
 inhonoris 334, 20. — inhonorus 3, 21.
 inibi (= illic) 364, 19.
 iniuriosus in domino 374, 20. 424, 2.
 inlapsus imbris 60, 21. spiritus sancti 111, 7. columbae 122, 9.
 inlecebrosus amplexus utriusque parentis 13, 4.
 inlex forma uitiorum 371, 7.
 inlibatus: factura conditionis nostrae in statu suo inlibata 8, 25.
 inclusiones transuolantium somniorum 211, 23.
 inluxit mundo radius solis 369, 29.

- innectere *absol.*: uinculum perfidiae, quod culpabiliter innectat et perdat 394, 2.
 inuocare: innouatus homo 47, 3. regenerati innouamur, innouati sanctificamur 117, 22. (effigies) iugi recordatione momentis singulis innouatur 384, 3.
 inofficiositas 399, 13.
 inoperante fide 85, 1.
 inpaenitens 61, 5.
 in palam producimus noxam 413, 24.
 inpar: quem opinione uestra inparem cernitis 3, 17.
 inpedire *cum datiuo.* nec inpediant affectui amorum spatia regionum 422, 8.
 iupendiis (= inpendio): cui operi ut totus atque inpendiis pronus incumbas 389, 20.
 impietates Pelagii 162, 6.
 inpinguare 352, 22.
 impossibilitas 34, 28. 76, 7.
 impressio uomeris 357, 10.
 inprimere: cuius decus non in corporis personam, sed in animi formam sollertia factoris inpressit 213, 2.
 inprouisus (= non uisus) 7, 22.
 inpugnatio membrorum 13, 22. luxuriae 31, 27.
 inpugnator gratiae 32, 8.
 inputare *absol.* 354, 10.
 inputatio (*opp.* uenia) 413, 26.
 inquietudo 381, 15. 404, 24.
 inquinamentum atrum 14, 7.
 inquit: qui conantur adserere: non potest, inquit, fieri 168, 7.
 inrationabilis ratio 381, 13 *cf.* 12, 13. 137, 7. 198, 6.
 inremediabilis 377, 6.
 inriguus sacri fontis 47, 6.
 inrumpere silentia 116, 6.
 inscrutabilis 419, 8.
 inseparabiliter 3, 20.
 insequella (= obsequela) 394, 7.
 insibilare spiritu serpentis 7, 12.
 insidiator (= diabolus) 412, 14.
 insinuare affectum alicui (*einimpfen*) 93, 21. 415, 20. — (= commendare) aliquem *uel* aliquid 67, 3. 219, 11. 437, 3. 439, 24. — (= praedicare, docere, dicere) 7, 10. 15. 20. 13. 33. 16. 56. 22. 74. 30. 102, 6. 141, 4. 156, 20. 170, 25. 172, 22. 210, 25. 247, 19. 263, 2. 332, 16. 340, 24.
 insinuatio (= commendatio) 217, 25. 416, 20. 419, 14. 430, 19. 449, 17.
 insolubilia debita 431, 3.
 inspector (*una cum uocibus* exactor, exsecutor) 373, 12.
 inspirationis instinctus 441, 11.
 instantia: quanto labore quantaque instantia militasti saeculo 392, 5.
 instar: ad instar resurrectionis 358, 13. ad instar montium 366, 5.
 instructionis sermo 19, 9. non tam pro rei instructione quam pro fidei confessione 168, 9. *cf.* 107, 21.
 insufficientes gratias refero 444, 15.
 insulana angelicae congregationis militia 210, 6.
 integer: ad integrum 181, 22. 263, 19. 362, 15.
 intellectus *plur.*: per intellectuum nostrorum sonos ordinationum nostrarum contestatur affectus 172, 15.
 intercessio temporis 170, 5.
 intercessor 77, 17.
 intercurrente (= intercedente) gratia 386, 1.
 interemptor liberi arbitrii 33, 5.
 interfectio paruulorum 65, 6.
 interiectio *sensu locali*: peccatores a coetibus iustorum uastum illud chaos tristi interiectione discriminat 177, 24.
 interminabilis 216, 19.
 interminari aliquid 183, 6.
 interminatio 194, 19.
 interpositio sacramenti 56, 21. 182, 18.
 interpretare 213, 7. 301, 14. 22. 304, 3.
interrogatiua pronomina more Graecorum usurpata: quid ex quo pendeat, perspicere debemus 61, 11.
 intimare 367, 12. 374, 6. 413, 18. 417, 18. 437, 4.
 inundatio roris 370, 1.
 ipse (= is) 25, 26. 27, 24. 72, 7. 75, 22. 103, 11. 128, 1. 134, 27. 177, 1. 8. 223, 15. 238, 7 *etc.* 361, 16. 363, 19. 368, 5. 369, 29. 373, 10. 375, 6. 382, 20. 29. 385, 9. 386, 9 *etc.* — ipsum eundemque hominem 33, 3. ipsum atque idem uas 38, 3 (*contra* unus idemque 60, 23. 61, 1. 83, 20. 85, 29. 114, 6. 202, 16). — ipsud 176, 5. 12.

is *pro reflexiuo*: pro ineffabili eius dignatione conloquitur 172, 23. pro factura eius corporea esse ostenditur 189, 16. ueriti sunt, ne caro eos defecerit 329, 5 (quem nobis frater noster epistulis ipsius commendauit 437, 1).

iste—ille 16, 22. 28. 36, 30. 53, 18. 63, 15. 65, 21. 88, 31. 89, 1. 3. 4. 5. 6. 128, 10. 169, 21. 190, 17. 217, 2. 3. 242, 15. 254, 7. 9 *etc.* (*contra* hic—ille 3, 24. 7, 15. 15, 21. 65, 28. 71, 20. 79, 16. 134, 18. 136, 5. 311, 6. 316, 26).

ita *abundat*: ne excusationi diutius inmorantes ita paginam dilatemus 355, 27. quod et uos ita credere confido 420, 25. — itane misericors in illo non fuit, in quem tanta concessit 66, 11.

iteratio baptismatis 47, 13.

iubere ut 44, 26. 423, 2. — *alicui*: qui tibi iussit quaerere 338, 18.

incundari (iocundari) in aliqua re 95, 8.

ingiter 91, 19. 171, 15. 276, 20. 295, 20. 319, 16. 322, 14. 400, 6. 414, 10.

iussio 374, 17. 403, 11. 426, 5.

iuuenalis 401, 5.

iuxta (= secundum) 6, 17. 17, 18. 18, 22. 58, 11. 60, 24. 67, 16. 68, 13. 73, 9. 29. 78, 6. 22. 79, 17. 130, 4. 134, 4. 137, 7. 151, 25. 165, 17. 168, 8. 171, 8. 172, 11. 174, 5 *etc.* 378, 7. 386, 17. 388, 27. 390, 14. 391, 7. 397, 7. 399, 17. 26. 400, 28. 401, 10 *etc.*

Lactea sinceritas 208, 14.

laesura 281, 11.

laetari aliquem: laetemur inuentum 438, 20.

languere (= aegrotare) 27, 29. — languentes (= aegroti) 352, 25. 438, 11.

languor (= morbus) 69, 19. 353, 1. 21.

lanx mysterii 114, 2.

lapidator 238, 6.

lapilli nobiles 356, 8.

largiter (= *geschenkt*, *opp.* naturaliter) 79, 14.

lauacrum: faciem nostram debemus magis lacrimis rigare quam laueris 396, 17.

lauare: *perf.* lauauit 248, 1.

lectio (= scriptura): catholica 46, 7. Regum 55, 24. canonica 108, 2. *cf.* 116, 15. 128, 22. 129, 5. 130, 21. 143, 8. 147, 14. 153, 4. 155, 14. 175, 21.

libare de dapibus pauca 361, 16.

libellus dotis 373, 24.

librare aequalitatem unius potentiae sub quadam mysterii lance 114, 2.

libri conscientiae 268, 10.

licet etiam 49, 8.

litterulae 366, 12.

locutiones Fausto peculiare: quae cum ita sint 20, 25. 23, 21. 51, 3. 76, 6. 78, 26. 79, 29. 88, 17. 95, 30. 140, 22. 174, 24. 178, 18. 269, 3. 337, 10 (quae cum sint 115, 19. 189, 1 [*codex S*]). — non ita est 8, 13. 13, 29. 31, 19. 35, 3. 47, 18. 50, 28. 61, 23. 62, 10. 18. 64, 24. 88, 28. 93, 29. 95, 12. 97, 6. 113, 12. 118, 9. 132, 23. 133, 25. 134, 9. 139, 13. 144, 18. 152, 2. 187, 8. 291, 12. 306, 3. 338, 31. — ubi est illud 10, 17. 32, 14. 34, 14. 202, 5. 9.

longaeuitas 211, 1. 215, 13. 218, 10. 219, 16. 386, 27.

longanimitas 55, 1. 85, 19.

longe est hoc ab omni ratione 86, 14. — longe melius 400, 24.

loqui gratiam 7, 22 *cf.* 46, 3. 113, 24. 121, 5. 138, 11. 146, 24. 154, 5. 180, 15. 194, 16. 206, 10. 228, 27. 253, 26.

luctamen 25, 3. 26, 14.

luctus *plur.*: saeculum aerumnis et luctibus plenum 378, 15.

luminare: domno sancto meritissimo in Christi luminaria praefereudo 448, 14.

lusus uerborum raro apud Faustum: prouocat odor poculi, sed praefocat sapor ueneni 16, 19. mel est, quod ascendit . . fel est, quod descendit 16, 20. quomodo sequentem relinqueret, qui sequitur relinquentem 48, 21. humano ore et more 172, 26. quod epistulas meas sine fastu Faustus excipiat 181, 15. ita muneretur accipiens, ut non minoretur inperitiens 217, 19. *cf.* 443, 15. praebere lambenti mammillam, ut ipse praebat maxillam 231, 27. gaudeamus in spe uerum gaudium

- habitori in re 262, 5 *cf.* 411, 24.
 — *frequentissime apud Ruriciu*:
 inopia negligentia et negle-
 gens impietas 353, 6. sancta
 pietas et pia sanctitas 360, 4.
 dum satur esurit et saturatur
 esuriens 362, 22. sollicitae
 pietati et piae sollicitudini
 410, 19. tam simplici confessione
 quam supplici 353, 17. libera-
 litatem—libertatem 355, 3.
 ex necessitudine necessariae
 necessitatis 355, 24. quod esui
 dulce, quod usui utile, quod uic-
 tui necessarium, quod uisui iocun-
 dum 358, 19. cibos nec obla-
 tos recipit nec requirit ablatos
 359, 12. si probatis, agnoscite,
 si improbatis, ignoscite 361, 13.
 plus tibi, si distuleris quam
 transtuleris, inputabit 361, 25.
 contulit—protulit 364, 11. af-
 fatu—affectu 364, 29 *cf.* 400,
 21. 403, 2. 425, 20. effectus af-
 fectusque 408, 14. tam umbra-
 rum quam undarum rigore 364,
 20. deputandum tempori, non
 uobis est imputandum 365, 11.
 quod carum pectus, quod habuit
 clarum mundus 365, 13. infe-
 licium felicium proceritas 369,
 30. qui consolari uos cupiebam,
 consolationem ipse non capio 376,
 14. dolorem cum tempore tem-
 perare 378, 24. oneri est potius
 quam honori 382, 4. aduersis ac
 diuersis tempestatibus 390, 25.
 amarimaris (*ex Kruschii coniec-
 tura*) 390, 28. si fuisset mutua,
 mutata non fuerat 393, 18. magis
 lacrimis rigare quam lauacris
 396, 17. de perpetrati facinoris
 uoluptate, de concupiscentiae
 uoluntate 401, 13. ne confirmare
 uideamur factum, cuius repre-
 hendimus pactum 410, 14. flati-
 bus excitemus et fletibus in-
 rigemus 411, 3. non tam de co-
 dicis membrana quam de cordis
 potes pagina proferre 411, 15. quod
 uos magis pro necessitudine
 quam necessitate fecisse conicio
 413, 8. *cf.* 430, 7. sicut inportune
 occurritur inputanti, ita oportune
 remittitur contenti 413, 23.
 litteras fecundi cordis et fa-
 cundi oris 420, 14.
 Magis *abundat*: malo tibi magis quam
 mihi credere 426, 5.
 magnanimitas *concrete* 363, 5. 373, 2.
 magnificandus 394, 10.
 magnificentia *concrete* 195, 15.
 maiestas (*nude positum* = deitas, *opp.*
 creatura) 124, 9.
 malagma 322, 7.
 male dexter 7, 27. m. securus 24, 13. m.
 blandus 50, 24. 207, 27. 212, 18.
 m. prodigus 408, 8.
 maledicere aliquem 235, 25.
 maledictioni addicta caro 14, 11.
 maleficus *subst.* (= *Zauberer*) 16, 16.
 mansuetudo (*opp.* feritas) 367, 6.
 marcescere 212, 20.
 margaritum pretiosissimum 389, 4.
 maritum: tellus maritata 358, 17. fide
 maritante 387, 26.
 masculinum pronomini pro neutro
 in accusatiuo singularis: per un-
 dosum mare excitantibus eum
 uentorum flabris 369, 26 (ut pro-
 pheticum illū [*codex*] saepius di-
 cam 376, 27? etsi non ad eundem
 praemium, saltim ad eundem
 portum 384, 18?). pectoris no-
 stri, quem paruī temporis solatio
 suscitastis 440, 14.
 mater (= ecclesia) 438, 22.
 ad matutinum (= mane) 398, 18.
 mediator sermo 380, 6. 421, 24. *subst.*
 219, 11.
 medicator 337, 8.
 medulla cordis 386, 7. 404, 13. *plur.*
 444, 7.
 mei *pro* meus: mihi mutationem mei
 legis praedicator insinuat 33, 16.
 membrana 446, 14. codicis 411, 15.
 meus: *gen.* mensuum 64, 30.
 mentiti cuius habitus 17, 12. mentita
 suauitas 16, 18.
 meracus: inracissima dilectio 369, 2.
 meracissimus uigor 251, 11.
 meritum (= pretium): rei 124, 22.
 356, 14. 373, 26.
 metuere *cum infin.* 20, 22. 137, 22.
 185, 24. 331, 5. 7.
 decem milia talenta 69, 5.
 minime (= non) 12, 9. 144, 17. 164, 1
passim.
 minorare 50, 26. 217, 19. 443, 16.

- miserari *cum dat.*: ut diuitibus miseraretur 283, 24.
 misericorditer 30, 19.
 mitescere (= maturescere) 358, 2.
 moderamen misericordiae 389, 18. *plur.*
 moderamina (= gubernacula) temperare 7, 26.
 modicus: post modicum 438, 22.
 modo: litteras uestras ad me modo tardissime uenisse significo 417, 21.
 modulatio audita 370, 26.
 momentaneus (= transitorius) 141, 11.
 — m. paenitentia 184, 4. 195, 1.
 multifarie 408, 14.
 multimodus 193, 9. 360, 5. 394, 24. 407, 27.
 multiplicare larga munera 354, 17.
 multiplicatio peccatorum 85, 16.
 multum ante 297, 24. multum deteriores 317, 4. multo aliud 7, 1. multo aliter 27, 3.
 mundialia opera 427, 17.
 munerare 217, 19. 443, 15.
- Namque *secundo loco* 105, 27. 163, 24. 258, 22. 358, 10. 361, 11. 369, 19. 400, 28.
- natiuitas 13, 12. 208, 11. *plur.* 12, 10. secunda n. 12, 20. 149, 7. 192, 22. prima n. 47, 9.
- ne (= num): uideamus, ne hic honor ad totam respiciat trinitatem 112, 22. uide, ne patrem comprehendat et filium 113, 18. audiam et uideam te, ne forte possim uel te imitari 237, 19 (cui dico, putas, ne facio ego ipse 245, 14? *an* putasne *scribendum?*)
- nec: (= et ne, neu) 37, 4. 51, 23. 225, 22. 352, 18. 355, 3. 370, 26. 377, 27. 385, 5. 390, 20. 447, 9. — (= ne—quidem, *auch nicht*) 15, 15. 18, 14. 49, 22. 64, 19. 235. 25. 269, 10. 370, 9. 374, 18. 441, 26 (*contra* ne—quidem 119, 24, nec—quidem [= ne—quidem] 234, 2).
- necdum (= nondum): et necdum arma deponit 20, 24.
- neonon 110, 1.
- nemus (= hortus) 364, 3. — (= silua) 369, 29 (365, 10 *Kruschius recte fortasse scripsit* omnes ruris, nemoris delicias).
- nequaquam (= non) 366, 6.
 neque (= et ne) etiam 391, 7.
- nescire (= non posse) *cum infinit.* 52, 10. 110, 13. 122, 21. 124, 24. 131, 20. 132, 14. 133, 3. 209, 23. 248, 10. 318, 23.
- neuter: *dat.* neutro 410, 10.
- nihilominus (= aequae, pariter): qui placuit per obsequium, arguit alios placere nihilominus potuisse per studium 83, 3. *cf.* 114, 8. 121, 6. 331, 9 *passim.*
- nimietas 8, 7. *plur.* 51, 18 (*graece ἀπό- τητες, cf. proleg. p. XXXVII*).
- nimirum 418, 11.
- nimis (= ualde): utinam tam prompta esse possit fidelium largitas, quam huius nimis manifesta necessitas est 218, 2. rem nimis admirabilem dominum fecisse cognoscimus 305, 15.
- nimum (= ualde): haec, licet nos nimum terreant, non tamen de dei misericordia desperandum 326, 5.
- nobilitas *concrete* 440, 21. 441, 27.
- noeius languor 69, 19.
- nominatiuus pro uocatiuo*: filius meus 216, 11. homo moriturus 224, 16. felix somnus 237, 23.
- nominatiuus participii absolutus*: meamque, quam uobis placere confido, indicans sospitatem praestabit dominus 440, 24.
- nominatiuus cum infinitiue*: manifestae maiestatis est posse plurima infundere et sine detrimento integra permanere 121, 14. — *cum uerbis passiuis*: adprobor 114, 6. 147, 5. 189, 5. agnoscor 112, 24. cognoscor 151, 20. 387, 11. conuincor 83, 10. declaror 123, 25. deprehendor 68, 23. describor 21, 7. 22, 4. 118, 17. dinoscor 79, 23. 109, 6. 123, 25. 131, 13. 171, 15. intellegor 126, 11. 170, 2. inuenior 185, 10. iudicor 77, 25. memoror 84, 27. ostendor 32, 10. 153, 4. perscribor 59, 21. 149, 11. perspicior 123, 25. probor 85, 19. 89, 18. 112, 25. 185, 9.
- non *pro* ne: 4, 24. 10, 7. 16, 8. 26, 16. 74, 30. 86, 19. 87, 28 *etc.* 371, 10. 377, 27. 415, 6. 431, 20 (*contra* ne 67, 10).
- nonnisi 430, 7.
- non uelis 441, 29.
- nostri *pro* noster: talem hominem pro utilitate sui ac pro nostri dignitate faciamus 94, 9.

- notare aliquem alicuius rei 366, 14.
 notus *plur.* (*subst.* = *necessarii*): noti et amici 437, 3.
 nouellum priuilegium (*opp.* uetustum) 76, 21.
 nouisse: non noui (= *respuo*) 27, 22.
 — non nosse (= *non posse*) 329, 13. 339, 16.
 nuditas 13, 18.
 nudus absque patrocínio gratiae labor 7, 2 *cf.* 4, 7.
 nullatenus 236, 24. 360, 23.
 nullus *pro nemo*: nullus 47, 8. 71, 2. 161, 14. 262, 26. 285, 11. 323, 4. 324, 17. 418, 24. *acc.* nullum 6, 11. 66, 22. 136, 11. 14. 166, 22. — in nullo 23, 15. 17. 433, 10.
 numerositas in una diuinitate 257, 10.
numerus: (tu) cum regni interminabilis socia ianuam uitae pulsatis 216, 21.
 numquid 24, 2. 7. 33, 29. 34, 4. 35, 11. 20. 50, 26. 27. 52, 2. 63, 21. 64, 13. 94, 23. 104, 8. 116, 11. 13. 19. 27. 144, 16. 175, 17. 19. 176, 1. 185, 20. 194, 9. 258, 4. 290, 23. 291, 10. 298, 17. 338, 18. 345, 28. 378, 25. 394, 2. 435, 15.
 nundinatio 431, 10.
 nutrire: *fut.* nutribit 272, 14.
 nutritor dominus 425, 19.
- Obduratio 54, 1. 4. 6. 9. 10. 55, 17. 59, 2. 60, 2.
 obfuscare: ut caritatem inminuat aut obfuscet obliuio 447, 10.
 obiectio (= *exprobratio*) huius calumniae 433, 17. — (= *contradictio*) 5, 4. 135, 18.
 obliqua per ironiam uox 27, 16.
 obryzum aurum 14, 15.
 obsequium 218, 24. 439, 5. famuli 76, 19. operantis 67, 2. laboris 19, 29. deuotionis 440, 1. — *plur.* 189, 13. 432, 17.
 obtutus *plur.* 402, 21. obtutibus 434, 3. 440, 25.
 occipere 370, 5.
 odio habere aliquem 244, 6. 15. 16. 20 (odio accipere 245, 16) *passim.*
 odire 246, 12. 13. 308, 20 (*contra* odisse 200, 1. 244, 7. 8. 246, 14). odientes 425, 12.
 offendiculum ante pedes caeci opponere 4, 17.
- olim: olim te fama . . . cognoui, olim desiderio pii amoris infuso te oculis cordis intueor 351, 6 (*sed* 368, 23: olim te . . . cognoui et . . . oculis mentis aspexi).
 omniuimodis (= *omnino*) 10, 10. 15, 29. 48, 26. 50, 3. 53, 4. 63, 3. 86, 26. 87, 24. 173, 4. 176, 19 (*contra* omnimodo 104, 16. 161, 11. 163, 8).
 operare: miracula, quae in nobis operantur 252, 10.
 oportet *sequente* ut 4, 6. 102, 14. 116, 17. 200, 2. 217, 2. 254, 18. 340, 6. 379, 11. 340, 6. — *cum datiuo*: cui oportebat peccata consumere 304, 24. quia non ei oportet, ut aliquem sanum roget ad prandium 323, 19.
 optare *cum infinit.* 56, 3. 181, 22. 200, 3. 201, 2. 411, 25.
 orbita sacrae legis 135, 7.
 orbitas simplex 375, 29. pignoris 377, 7.
 ordinare (episcopum) 415, 2.
 ordinatio (= *institutio*, *dispositio*) 10, 15. 29, 22. 32, 20. 44, 9. 75, 16. 76, 19. 90, 22. 118, 6. 15. 415, 13.
 nuptialis 13, 29. — (= *ordinatio presbyteri*, *episcopi*) 368, 10. 414, 25. — *plur.* 172, 15.
 ordinatissimus 91, 12. ordinatus sermo 201, 6.
 originalis: delictum 10, 11. peccatum 12, 7. 13, 1. 46, 19. 162, 13. 190, 9 *etc.* debitum 46, 21. contagio 13, 6. malum 13, 8. definitio 38, 16. nexus 167, 21 *etc.*
 otiosus ab exercitio uirtutis 23, 14.
 ouicula 353, 21.
- Pabulum *plur.*: prolatis de condensa scripturarum pabulis 351, 16.
 paene *cum plusquamperf.*: paene indixerat perfectio mihi silentium 196, 13.
 paenitere: si paeniteremus 269, 4. paenitere debemus 392, 18. paeniteus 397, 13. 406, 8. paenitenda 397, 13. paenitendi animus 427, 1.
 paenitudo 392, 23.
 pagina (= *epistula*) 193, 10. 208, 16. 356, 1. 375, 20. 403, 22. 407, 14. 426, 1. 441, 9. 447, 19. pagina tuarum litterarum 183, 13. — sacrae paginae 38, 25. 102, 8. 117, 24. 135, 7. paginae sanctarum scriptura-

- rum 44, 22. — paginae mentis 82, 18. pectoris 216, 7. cordis 411, 16. paginula 357, 1.
- palpare (= tangere): cernebatur obtutu et audiebatur affatu et palpabatur adtactu 367, 27.
- papa (= episcopus) 3, 6. 8. 181, 9. 382, 12. 446, 18. 447, 15. papae Aeonio (Sedato) episcopo 399, 11. 402, 24.
- parcitas abstinentia 395, 20.
- parilitas 114, 3. 139, 7,
- pariter (= etiam) 356, 20. 358, 1. tam pariter—quam 356, 26.
- participare de aliqua re 78, 3. 118, 1. tristitiam uestram perferentis dolore participo 448, 9. ut diuinitati humana participant 388, 12. cf. 423, 21.
- participatio 106, 2. 190, 5. criminum 190, 12.
- participium graecum*: legimus in euangelio dicentem dominum 84, 4.
- participium absolutum pro adiuncto*: praedicantibus uobis audisse me recolo 360, 23. cui (deo) te ipso inspirante uouisti 371, 5. ad Christum ipso iubente praemisimus 377, 21. non nobis dissidentibus et gregem dominicum diuidentibus multiplex per nos schisma procedat 381, 5. fratres Christi dici ipso adoptante poterimus 388, 2.
- parum (= non multum): qui mihi non parum serupuli retulerunt 366, 11. ut parum formidinis, ita multum gaudii habere poteris 391, 1.
- passibiliter 171, 14.
- passio (= animi perturbatio, *Leiden-schaft*) 13, 7. 14, 14. 35, 5. 62, 14. 198, 11. 410, 13. passionem sensuum 213, 26. p. carnales 185, 25. — passio et mors 203, 17. cf. 419, 1 et *passim*.
- passium uerbum 59, 22.
- pastor *Ruricius de Fausto* 353, 19.
- pastoralis sollicitudo 3, 8.
- paternitas 149, 22. 209, 17. pia p. (= paterna pietas) 149, 29.
- patrocinium *plur.* 362, 25.
- patronus *de episcopis* 181, 9. 351, 4. 353, 4. 360, 2. 21. 362, 7. 367, 18. 380, 14. 382, 11. 399, 10. 403, 26. 418, 3. 420, 12. 424, 26. 443, 20. 444, 24. 27. 447, 15.
- paucum tempus 399, 12.
- paupero sermone 364, 23.
- pax, pax, pax 369, 10.
- peccatrix anima 269, 7.
- pedisequus minister 3, 20. mortis conditionem pedisequam esse peccati 11, 12. pedisequus redemptoris 335, 5.
- pendere in arbitrio 362, 2.
- penetralia 352, 24.
- penetratrix sui operis (anima) 131, 24.
- penitus (= omnino, utique) 50, 11. 72, 6. 124, 8. 139, 14. 170, 24. 204, 9. 206, 15 *passim*.
- pensio annua 210, 14.
- perardescere in desiderium alicuius 419, 7.
- percontator 181, 18.
- percrebuit 381, 20.
- perditio 57, 5. 415, 3.
- perdoluit perditionem 57, 6.
- peregrinatio (abietum) 364, 6. — exire de peregrinatione laboriosa 378, 16.
- perennitas (= aeternitas) 10, 4.
- perfectio *concrete* 357, 5. 425, 18.
- perfectus, us: nihil ad perfectum adduxit lex 90, 27.
- periculum male dextrum 7, 28.
- perinde—sicut 72, 22.
- perire: periuit 251, 26.
- peritia *concrete* 426, 3.
- permittere *cum infinitiue* 29, 23. 38, 2. 55, 19. 59, 9. 64, 19. 67, 12. 439, 15.
- permixtio 122, 23. 25.
- persuadere: cui remedium persuadetur 89, 17.
- persultare (= exclamare) 112, 22. — *transitiue*: quem (hymnum) persultat ecclesia 203, 13.
- pertimescere *cum infin.* 20, 23. 185, 26.
- pertractare *absol.* de aliqua re 384, 5. cf. 418, 7.
- pertransiens species (*opp.* substantia perseuerans) 115, 4.
- perualde 409, 24.
- peruasio 380, 18.
- peruigil exobsecratio 12, 1.
- peruigilia fidei integra 47, 27.
- perurgere *cum infin.* 60, 5.
- petra scandali 8, 4.
- phalerae uerborum 4, 25.
- pietas *concrete* 183, 7. 212, 4. 360, 4. 361, 4. 362, 8. 383, 12. 386, 4. 403, 22. 406, 16. 407, 21. 410, 19. 414,

4. 24. 422, 15. 424, 14. 425, 20. 427, 11. 428, 10. 15. 16. 430, 9. 437, 14. 439, 6. 11.
- pignus *de liberis* 372, 13. 374, 19. 377, 7. 422, 7. 424, 1.
- piissimus 75, 17. 195, 18. 208, 2. 211, 1. 20. 359, 2. 379, 3. 384, 22. 448, 15.
- pinguedo doctrinae 360, 12.
- pinnae (= alae) 351, 11.
- piscatio 435, 23.
- plenitudo lectionis 170, 14. 208, 18.
- plenus: pleno iure 3, 24. ad plenum 339, 5.
- pleonasmus: uide s. u. abundantia.*
- plurale (= pluralis numerus) 78, 17. 18. 109, 8. — plurales (= plures): quod supra singulos sedissè memoratur, id causae est, ut intellegatur per plurales non fuisse diuisus 126, 11.
- pluralis pro singulari:* peritissimi utpote medici (*agitur de uno Fausto*), qui aegritudines sanatis 352, 25. auxiliatores accedite (*de Sidonio*) 362, 26. cuius uos esse filios comprobatis (*de Apollinari*) 411, 16. dum scribendi uobis, domnis pectoris mei, animus occasionem inquirat (*de uno Sedato*) 418, 5. *cf.* uobis, domnis meis (*de uno Freda*) 364, 28. pro beneuolentia animorum uestrorum (*de uno Claro*) 441, 4.
- pluralis abstractorum:* adiutoriis 24, 22. aspectibus 385, 27. 426, 15. benedictionibus 61, 3. conatibus 11, 31. conspectibus 76, 8. desideriorum uerba 356, 3. *cf.* 175, 18. fletus 378, 13. intercessionibus 363, 1. languoribus 69, 4. luctibus 239, 13. obtutus (obtutibus) 402, 21. 434, 3. 440, 25. patrocinia 362, 25. profectuum 43, 24. refrigeria 195, 9. retributionibus 91, 15. uanitatibus 69, 15. uisibus 364, 14. usibus 435, 21.
- pluralitas 107, 9. 109, 11. 257, 9.
- plus (= magis) 24, 21. 233, 21. 22. 23. 262, 17. 265, 14. 301, 4. 302, 15. 328, 20. 365, 3 *passim.* — plus sunt apud me delicta quam uerba 360, 13. — nec fecit plus uestimenta corporis quam animi castimoniam 310, 9.
- plusquamperfectum loco fere perfecti:* licet praenosceret, omnibus tamen et uelle et posse donauerat 52, 23. nisi fides, quae eum anatore uirtutum fecerat, inspirasset 76, 15. hanc apostolica sollicitudo, sicut per sacras paginas dilatauerat, ita in symboli carmen collegit 102, 8. accipimus, quod indubitanter deus sit, qui passiones Christi praenuntiauerat per prophetas 148, 22. nec possit expiari, quod uita contraxerat 182, 22. ut crimina, quae generauerant mortem, militare incipiant ad salutem 198, 1. aliquos expertae scientiae uiros interrogare debueras 200, 21. *cf.* 377, 7. 386, 28. 430, 16. 448, 25. recte dixerat, si dixisses 202, 15. *cf.* 302, 20. 21. nonne tibi uidetur per aliam uiam incedere, qui fuit adulter et est castus, qui fuerat ebriosus et est sobrius 255, 6 *etc.* quamdiu is, qui dederat, permisit 377, 20. quia cognoui, quod nobis iusseras delicias ministrare 435, 23.
- pollicitus *passiue* 399, 2.
- polymitaris uestis 302, 2.
- ponderatio sanctitatis 373, 14.
- ponderosus *de personis* 420, 19.
- pontifex (= episcopus): 438, 14. sacerdos sacerdotum et pontifex pontificum (*i. e.* deus) 381, 8.
- pontificalis auctoritas 382, 2. 402, 4.
- populus innocentium (infantium) 64, 22. — populi (= homines): gratiam populis praestituri 367, 16.
- porrigere: *perf.* porregi 432, 1 (*porregerit codex*).
- portitor (litterarum) 208, 7. 217, 28. 219, 8. 381, 23. 402, 9. 414, 18. 418, 7. 425, 23. 442, 1. 444, 15. 448, 23.
- positus (= situs, ὄν) 59, 25. 85, 3. 91, 30. 187, 21. 211, 11. 233, 17. 305, 21. 23 *etc.* 351, 12. 364, 22. 369, 7. 371, 8. 383, 24. 386, 12. 397, 24. 402, 14.
- possibilitas: Christianus, qui possibilitatem suam in dei adiutoris uirtute constituit 25, 22. possibilitas arbitrii 31, 11.
- posteritas hominum 12, 22.
- postmodum 36, 9. 22. 47, 12. 63, 11. 162, 11. 250, 18. 352, 15. 401, 26. 409, 11.

- uerecunda (= partes pudendae) 13, 25.
 uestimenticulum 325, 21.
 ueterascere 412, 19.
 in uia (= *unterdessen*) 163, 20.
 uicarius amor 382, 6.
 uidens (= *επίσκοπος*) 368, 22. *cf.* 368, 26.
 uigilantissimus 373, 12.
 uiolentus *subst.* 425, 1.
 uiror lauri 364, 13.
 uirtus (= uis, potentia) 4, 26. 10, 6.
 11, 29. 44, 23. 47, 12. 49, 7. 52, 7.
 63, 21 *passim*. 374, 18. 427, 2. —
 auctori summo in ministerium et
 consilium hominis fabricandi quat-
 tuor astitere uirtutes: potentia bo-
 nitas, sapientia atque iustitia 93, 3.
 — caballorum pedes radicum uir-
 tus detinet 369, 24.
 uiscera: lex uisceribus inscripta 76, 12.
 80, 16. *cf.* 384, 7. 386, 6. 425, 27.
 434, 6. 444, 8. — (= amor, pietas,
 caritas): totis animae uisceribus ad-
 petens conuiuia 362, 19. *cf.* 216, 26.
 418, 19. ad desiderandum animi
 mei uiscera concitasti 369, 1. di-
 lectionis uiscera 369, 13. uisceri-
 bus excolendus 385, 11.
 uisio mutua 420, 15. 441, 12. *cf.* 440, 26.
 uisitatio 373, 9 (uisitare 447, 12. 22).
 uisus: *dat. plur.* uisibus 364, 14.
 uitrarius 365, 19.
 uiuax flamma 351, 17.
 ullus: ne ullus excusare se possit 52,
 20.
 unanimitatis officium 413, 14. — *con-
 crete* 161, 8. 163, 16. 355, 7. 385,
 18. 402, 5. 413, 1. unianimitas 356,
 25
 unanimiter 380, 26.
 unanimus filius 370, 20.
 unde: (= de qua re) unde apostolus
 loqui non instituit 72, 6. unde iam
 pridem uobis scripseram 381, 11.
 — (= quare, itaque) 214, 12. 218,
 25. 192, 3 *passim*.
 unicus (*scil.* filius) 301, 7. (*scil.* filia)
 282, 26. — unica sanitas (*opp.* ge-
 neralis infirmitas) 11, 20.
 unitas (= unio): ab unitate suspen-
 dere 161, 7.
 unus . . alter 71, 22. 73, 26. unus et
 alius 83, 6. — temeritate una cordis
 asserere 7, 3.
 uocabulum (= nomen) 397, 2. *cf.* 397,
 12.
 uocatio 22, 18. 23.
 uolatilia 427, 11.
 uolumen *de epistula*: obliuione dignis-
 simum uolumen absconde 357, 20.
 — apostolus (Paulus) in operum
 suorum uolumine confitetur 141, 18.
 uoluptuosus 403, 21. 410, 20.
 uoracitas 191, 22.
 uoraginoso caeno semita 369, 22.
 uos, uester *in allocutione de una per-
 sona cf. s. u. pluralis pro sin-
 gulari*.
 uotiuu pignorum coniunctio 372, 14.
 usquequaque 401, 3. 419, 21.
 usus: *dat. plur.* usibus 435, 21.
 usurpare: numquid usurpares adserere
 116, 13.
 ut: iubere ut 44, 26. credere ut 77, 6.
 pronuntiare ut 75, 5. praeloqui ut
 135, 21. suscipere ut 201, 27. 202,
 4. 204, 25. praedicare ut 279, 11.
 dicere 291, 11. *cf. etiam s. u. spe-
 rare*. — quid rationis est ut 46, 4.
 longe est hoc ab omni ratione ut
 86, 15. recede ab hac blasphemiae
 persuasione ut 104, 20. assertio ut
 77, 10. illud manifestissimum est ut
 178, 2. idest ut 128, 12. — ut non
pro ne 48, 18. 196, 27. 198, 16. 212,
 15. 224, 21 *etc.* 352, 2. 362, 26. 383,
 3. 384, 21. 392, 29. 393, 4 *etc.* —
 ut quid 224, 15. 338, 20.
 utcumque: misericordia dei studio hu-
 manae utcumque seruitutis inpen-
 ditur 52, 31. sine quibus (anima)
 utcumque potest uitali uigore sub-
 sistere 79, 21. latius utcumque ser-
 monem produximus 4, 22. infinitis
 licet tamen utcumque tolerandis
 cruciatibus 194, 1. *cf.* 376, 15. 411,
 2. 424, 17.
 uterque *cum plurali*: utrosque uos sibi
 parauit obnoxios 416, 23 tantum
 me utrumque auum suscepisse
 significo 427, 9.
 utrum *in interrogatione simplici* 84, 3.
 116, 28. 122, 19. 147, 24. 153, 25.
 155, 22. 184, 3. 23. 187, 16. 226, 14.
 358, 1. 433, 4. 438, 6. — utrum . .
 aut 130, 15 (*cf. Proleg. p. LXV*).
 182, 16. 191, 10. 432, 22. utrum . .
 an . . uel 176, 19. aut utrum . . an
 . . aut utrum 182, 2. utrum . . an . .
 aut utrum 182, 6. utrumnam . .
 aut . . et (que) utrum 357, 27.

ADDENDUM.

P. 356, 26 in codice quidem exstat respersas, sed dubitari nequit, quin in textu reponendum sit respersos.

---

0 1164 0195590 5

LR
BR60 .C6 v. 21

Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum.

DATE	ISSUED TO
	64047

64047

